RİSALE
ZAMAN

الفقه الإسلامي وأدلته

الشامل للأدلة الشرعية والآراء المذهبية وأهم النظريات الفقهية
وتحقيق الأحاديث النبوية وتخريجها
وفهرسة ألفبائية للموضوعات وأهم المسائل الفقهية

« من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين »

تأليف

الدكتور وهبة الزحيلي

الطبعة الثالثة ١٤٠٩ هـ = ١٩٨٩ م

ط ١ ١٤٠٤ هـ = ١٩٨٤ م

İSLÂM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

Prof. Dr.
Vehbe Zuhaylî

3

İSLAM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

İlmi Müşavir
M. Emin SARAÇ

Genel Yayın Yönetmeni
Y. Doç. Dr. Mehmet Ali Yekta SARAÇ

Redaktör
Hamdi ARSLAN

Mütercimler
Dr. Ahmet EFE • Beşir ERYARSOY
H. Fehmi ULUS • Abdürrahim URAL
Doç. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ • Nurettin YILDIZ

İmlâ ve Metin Tashihi
Dr. Musa DUMAN • Dr. Hayati DEVELİ

Kapak
Hamid YÜKSEK

Dizgi
Risale Yayınevi

Baskı
GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK
GMBH EIN MOHNDRUCK BETRIEB

1994

İslam Fıkhı Ansiklopedisi'nin üçüncü cildi Nurettin Yıldız tarafından tercüme edilmiştir.

CENAZE NAMAZI, CENAZE AHKAMI KABİRLER VE ŞEHADET

1. Ölmeden Önce ve Ölüm Anında Müstehap Olan Hususlar

Ölüm, biri fani diğeri ebedi olan iki hayat arasında bir köprüdür. Dünya ahiretin bir tarlasıdır. Dünyada iyi işler yapan, ahirette kötü hesapla karşılaşmaktan ve azaptan kurtulur ve Allah'ın cennetlerinde ebedî olarak kalır. Kötü işler yapan ise cehennem ateşinde azaba uğrayacaklardan olur. Ancak Allah affederse bu azaptan kurtulması mümkündür.

Ölüm hadisesi esasta bir âlemden diğerine intikal etmektir. Bu manada ölüm yok olmak değildir. Ölüm sadece ruhun bedenden ayrılmasıdır. Kelâmcıların cumhuruna göre ruh suyun yaş ağaca nüfuz etmesi gibi, bedenle içiçe olan latif bir varlıktır. Ehli sünnete göre ruh bakidir, yok olmaz. Allah Teala'nın: *"Allah canları vefat ettirir."* (Zümer, 42) mealindeki ayetinin manası, cesetleri ölünce demektir.

Ölümü anmak, ölüme hazırlanmak, her müslüman için müstehaptır. [1] Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Lezzetleri yok eden ölümü çokça anın."* [2] Beyhakî ile Neseî buna şunu ilâve etmişlerdir: *"Dünyada ölümü çok anan onu önemsemez; az anan onu önemser."* İbni Mes'ud'dan rivayet edilen bir hadis ise şöyledir. *"Resullah (a.s.) ashabına şöyle buyurdu: Allah'tan hakkıyla haya edin utanın. Sahabe: Ey Allah'ın Peygamberi! Allah'a hamd olsun ki, bizler utanıyoruz. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Öyle değil, fakat şöyledir: Allah'tan hakkıyla utanan başını ve başında bulunan azalarını korusun, karnını ve karnının içindekileri korusun. Ölümü ve öldükten sonra kemiklerin ve cesedin çürümesini hatırlasın. Ahiret hayatını isteyen dünya hayatının süsünü terkeder. Bu söylenenleri ya-*

1- *el-Mühezzeb*, I,126; *Muğni'l-Muhtâc,n* I,329, Keşşâfu'l,Kınâ II,87; *el-Muğni* II,448.

2- Tirmizî, Neseî, İbni Mace, Ebu Nuaym *Hılye*'de İbni Ömer'den: *"Lezzetleri yok eden ölümü çok anın."* ifadesi ile rivayet etmiştir. Hakim ve Beyhakî de Ebu Hureyre'den, diğerleri Enes'ten rivayet etmişlerdir. Hadis *sahih*tir.

pan kimse Allah'tan hakkıyla utanandır." (1)

Ölüm için hazırlanmak, zulümleri bırakmak, kötülüklerden tevbe etmek, ibadetlere yönelmekle olur. Çünkü Allah Tealâ şöyle buyuruyor: "Rabbine kavuşmayı isteyen iyi iş işlesin ve Rabbine ibadet ederken hiç kimseyi ortak koşmasın." (Kehf, 110) Bera b. Âzib'den rivayet edildiğine göre ise: *"Hz. Peygamber (a.s.) kabir kazan bir cemaat gördü ve göz yaşları toprağı ıslatacak derecede ağladı. Sonra şöyle buyurdu: "Kardeşlerim! böyle bir gün için hazırlanın."*

Hasta Ziyaret Etmek:

Hasta ziyareti sünettir. Berâ b. Âzib şöyle demiştir: (2) *"Resulullah (a.s.) bize cenazelere katılmamızı ve hastaları ziyaret etmemizi emretti."* (3) Ebu Hureyre'den *merfu* olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle buyuruluyor: *"Müslümanın müslümandaki hakkı altıdır: Karşılaştığın zaman selam ver, çağırdığı zaman davetine git, öğüt istediği zaman öğüt ver, aksırdığı zaman el-hamdü lillah derse, yer hamükellah (Allah sana merhamet etsin) de, hasta olduğu zaman ziyaret et, ölünce cenazesine git.* (4) Hz. Ali (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre:*"Resulułah (a.s.)* şöyle buyurdu: *"Her hangi bir Müslüman bir Müslümanı sabahleyin ziyaret ederse akşam oluncaya kadar yetmiş bin melek onun için istiğfar eder. Eğer Müslüman kardeşini akşamdan ziyaret ederse sabaha kadar yetmiş bin melek onun için istiğfar eder ve kendisine Cennette bir hurma bahçesi verilir."* (5)

Hastaya Okumak:

Bir kimse hastayı ziyaret ettiği zaman onun için iyilik ve afiyet diler ve ona okur. Sabit, Enes'e demiştir ki: "Ey Ebu Hamza! Benim hastalıktan şikayetim var. Enes de: Sana Resulullah (a.s.)'ın okuduğu duayı okuyayım mı? deyince Sabit evet, dedi. Bunun üzerine Enes şu duayı okudu:

«اَللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ، مُذْهِبَ الْبَأْسِ، اِشْفِ اَنْتَ الشَّافِى، شِفَاءً لَايُغَادِرُ سَقَمًا»

"Ey insanların Rabbi olan Allahım! Sıkıntıları ve hastalıkları gideren Allahım! Şifa ver, sen şifa verensin. Öyle şifa ver ki, hiç hastalık bırakmasın." Ebu Saîd şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ، وَعَيْنٍ حَاسِدَةٍ، اَللَّهُ يُشْفِيكَ»

1 - Tirmizî *hasen* isnatla rivayet etmiştir.
2 - İbni Mace *hasen* bir isnatla rivayet etmiştir.
3 - *Muğni'l-Muhtâc*,I,357; *el-Mühezzeb*, I,126; *el-Mecmu;* V,94-103; *el-Muğni*,II,449 *Keşşâfu' Kınâ'*, II, 85-99.
4 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
5 - Buharî, Müslim, Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

"Allah'ın adıyla eziyet veren her şeye her canlının şerrine ve hasetcinin nazarına karşı sana okuyorum. Allah sana şifa versin" (1)

Müstehap olan şu duayı yedi kere okumaktır:

«أَسْأَلُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ»

" Arşın Rabbi olan Allah'tan sana şifa vermesini dilerim." Çünkü rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Her kim eceli gelmemiş olan bir hastayı ziyaret eder de onun yanında yedi kere: " Arşın Rabbi olan Allah'tan sana şifa vermesini dilerim" diye dua ederse Allah tealâ o kişinin hastalığına şifa verir."* (2)

Hastayı ziyaret eden kişinin hastanın yanında Fatiha'yı okuması müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) sahih bir hadiste hastaya hitaben *"Bunun Fatiha'nın rukye (yani hastaya okunan dua) olduğunu nereden biliyorsun"* buyurmuştur. Yine hastanın yanında ihlâs suresini, Muavvizeteyn surelerini okumalıdır. Hz. Peygamber (a.s.)'in böyle yaptığı hadislerde sabit olmuştur. Ebu Dâvud da Hz. Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Bir kimse hasta ziyaretine gelince şöyle desin: *"Allahım kuluna şifa ver o da senin düşmanını yensin, yahut senin için namaz kılmaya koşsun."* Sahih rivayetlerde sabit olduğuna göre Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (a.s.)'i ziyaret etti ve şöyle dua etti:

«بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ، أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ، اَللّٰهُ يَشْفِيكَ، بِاسْمِهِ أَرْقِيكَ»

"Allah'ın adıyla eziyet verecek olan her şeye karşı her canlının şerrine hasetçinin nazarına karşı sana okuyorum. Allah sana şifalar versin. Allah'ın adıyla sana rukye yapıyorum (şifa diliyorum). Yine Hz. Peygamber (a.s.) ziyaretine gittiği hastalara şöyle derdi: *"Zararı yok, temizdir inşallah"*

Hastaya Güzel Davranmak:

Hasta ziyaretçisi hastaya hâlini ve hatırını sorar, ecel konusunda hoşuna gidecek sevindirecek sözler sarf eder. Hz. Peygember (a.s.) şöyle buyrmuştur: *"Hastanın yanına girdiğiniz zaman ecel hususunda onu hoş tutacak sözler söyleyin. Çünkü Allah' ın hükmünü hiç bir şey geri çeviremez. Sadece hastanın gönlü hoş olmuş olur."* (3) Ziyaretçi hastayı tevbe etmeye ve vasiyetlerini yapmaya teşvik eder. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Vasiyetleri bulunan bir Müslüman kişi iki gece bir yerde gecelerse, ona yakışan vasiyetlerinin mutlaka yanında yazılı*

1- Ubu Zür'a her iki hadis de *sahih*tir demiştir.

2 - Hadis *sahih* olup Ebu Dâvud, Hakim, Tirmizî ve Nesei İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Tirmizi *hasen*dir; Hakim ise Buharî şartıyla *sahih*tir demiştir.

3 - Hadisi İbni Mace rivayet etmiş olup zayıftır.

olmasıdır." [1]

Ziyaretçi hastanın yanında uzun süre kalmamalıdır. Çünkü hasta bundan rahatsızlık duyabilir. Gündüzün ortasında ziyaret etmek mekruhtur. Hasta sabah yahut akşam vakitlerinde ziyaret edilmelidir. Ramazanda hastalar gece ziyaret edilmelidir.

Şikayet Etmemek ve Sabırlı Olmak:

Hasta kişi Allah'a hamd ettikten sonra, hâlini, ağrısını şikayet etmeksizin ziyaretcisine anlatabilir. Çünkü *merfu* olarak gelen İbni Mes'ud hadisinde şöyle buyurulmuştur: *"Şikayetten önce şükredilirse bu şikayet değildir."*

Hasta ve bir belaya düçar olan herkes sabretmeye çağrılmalıdır. Çünkü Allah tealâ sabretmeyi emretmektedir. *"Sabret! Zira senin sabrın ancak Allah'ın yardımıyladır."* (Nahl, 127) Başka bir ayette: *"Sabredenlere mükâfatları hesapsız olarak verilecektir."* (Zümer, 10) Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyuruyor: *"Sabır ışıktır."* [2] Rivayet edildiğine göre; *Bir kadın Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek şöyle dedi: Ya Resulallah! Dua et de Allah bana şifa versin. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Dilersen Allah'a dua ederim, sana şifa verir. Dilersen sabret, o zaman senin için sorgu sual yoktur. Kadın: O zaman sabredeyim de bana sorgu sual olmasın, dedi* [3]

Sabr-ı cemil, güzel şekilde sabır hiç bir yaratığa şikâyet etmeden sabretmektir. Allah'a şikâyette bulunmak sabra aykırı değildir. Hatta iyidir de. Allah'a yapılan şikâyetlerden biri Hz. Eyyûb (a.s.)'un şu sözleridir: *"Rabbim! Bana bu dert gelip çattı. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin.* (Enbiya, 83)Yâkub (a.s.) da şöyle demişti: *"Ben üzüntü ve kederimi yalnız Allah'a şikayet ederim."* (Yusuf, 86)

Hastanın Allah'a karşı şefkat ve merhametinden eminolması gerekir. Çünkü Cabir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: Hz. Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: *"Sizden biri ancak Allah'a hüsnüzan besleyerek ölsün."* [4]Bunun manası Allah tealâ'nın kendisine rahmet edeceğine, acıyacağına inanmak, Allah'tan keremini, rahmet ve müsamahasını ümit etmek demektir. Çünkü Allah tealâ iyilik edenlerin en üstünüdür. Kötülükleri affeder, hataları bağışlar. Hasta kişinin ümidi korkudan önce gelmelidir. Nitekim sahih bir hadis-i kutsîde şöyle gelmiştir.: *"Ben kulumun bana beslediği hüsnüzanna göreyim."* [5]

---

1 - Bu hadisi Buharî ile Müslim İbni Ömer'den ittifakla rivayet etmişlerdir.

2 - Bu hadisi Müslim, Ebu Malik el-Eş'arî'den rivayet etmiştir.

3 - Bu hadisi Bagavî aynı lafızla Ebu Hureyre'den, başka bir lafızla Buharî ve Müslim İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

4 - Müslim rivayet etmiştir.

5 - Buharî ile Müslim Ebu Hureyre'den *merfu* olarak ittifakla nakletmişlerdir. Ahmed şunu da ilâve etmiştir: *"Eğer benden hayır umarsa hayra kavuşur, şer beklerse onunla karşılaşır"*

Ölümü Temenni Etmek Mekruhtur:

Kişinin herhangi bir hastalıktan yahut dünya ile ilgili bir sıkıntıdan ve benzer durumlardan ötürü ölümünü istemesi mekruhtur. Buharî ile Müslim'de bu konuda şöyle bir hadis rivayet edilmektedir: *"Sizden biri, yakalandığı hastalıktan ötürü ölümünü istemesin. Eğer mutlaka isteyecekse şöyle desin: Allahım! Yaşamak daha hayırlı ise beni yaşat, ölmek hayırlı ise beni vefat ettir."*

«اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِى مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِى مَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي»

Bir kimsenin dinine erişen bir zarardan ötürü yahut bir fitneden korktuğu için ölüm istemesi ise mekruh değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Allahım! Kullarına bir fitne murat edersen, fitneye uğramadan önce benim ruhumu al"* Allah yolunda şehit olmayı temenni etmek, yasaklanmış olan ölümü istemek kabilinden sayılmaz.

Hastalığın Tedâvisi:

Şafiîlere göre, hastalanan kimsenin tedavi olması sünnettir. Çünkü haberde şöyle gelmiştir: *"Allah tealâ hangi hastalığı vermişse onun haram olmayan ilacını da vermiştir"* [1] İbni Mesud (r.a.) dan gelen haber şöyledir: *"Allah tealâ hiç bir hastalık indirmemiştir ki, onun ilaç ve devasını da indirmiş olmasın. O devayı bilmeyen bilmez, bilen bilir. İneklerin sütüne devam edin. Çünkü onlar çeşitli bitkilerden yiyerek süt yaparlar."* [2] Ebu'd-Derdâ'dan gelen haber de şöyledir: *"Allah tealâ hastalığı da ilacını da indirmiştir. Her hastalığa Allah bir ilaç yaratmıştır. Tedavi olun, fakat haramla tedavi olmayın."* [3] Hastayı zorla tedavi etmek yahut ona zorla yemek yedirmek mekruhtur. Çünkü bunda hastayı tedirgin etmek söz konusudur.

Nevevî *el-Mecmu* adlı kitabında şöyle der: "Kişi eğer tedaviyi Allah'a tevekkül niyeti ile terkederse bu faziletir. [4] Bazı Hanbelîler de aynı görüşteler. [5] Fakat tedavi olmak ittifakla caizdir. Bu tevekküle aykırı değildir. Daha önce de geçtiği üzere bu konuda Ebu'd-Derdâ hadisi vardır. Zehir ile tedavi olmak caiz değildir. Çünkü Allah tealâ: *"Kendinizi tehlikeye atmayın"* (Bakara, 195) buyuruyor.

Zimmiyi Ziyaret Etmek:

Hanbelîlere göre: [6] Zımmiyi ziyaret etmek selâma zımmiden önce başlamak

1 - Tirmizî, hadis, *hasen-sahihtir*, demiştir.

2 - Bu hadisi İbni Hıbban ile Hâkim, İbni Mes'ud dan rivayet etmişlerdir.

3 - Hadisi Ebu Dâvud *Sünen*'inde *zayıf* bir isnatla rivayet etmiştir, fakat kendisi onu *zayıf* kabul etmemiştir. Zayıf demediği hadis Ebu Dâvud'a göre *sahih*tir yahut *hasen*dir. Buharî'de Ebu Hureyre'den şöyle rivayet etmiştir: *"Allah hangi hastalığı indirmişse onun şifasını da indirmiştir"*

4 - *el-Mecmû*, 95,

5 - *Keşşafu'l-Kınâ*, II 85

6 - *a.g.e.*, II, 88

da olduğu gibi haramdır.

Şafilere göre: [1] Zımmiyi ziyaret etmek müstehap değildir. Fakat komşuluk hakkını yerine getirmek ve akrabaya iyilikte bulunmak kabilinden, müslüman olmasını ummak gibi bir umut varsa komşu, akraba ve benzeri durumdaki zımmileri ziyaret etmek caizdir.*Sahih-i Buhari'* de Enes'ten rivayet edildiğine göre: *" Bir Yahudi çocuğu Hz.Peygamber (a.s.) ' e hizmet ediyordu. Bir gün hasta oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) onu ziyarete gitti, başıucunda oturarak ona şöyle dedi: Müslüman ol. Çocuk orada bulunan babasına baktı. Babası çocuğa Ebu'l-Kasım'a itaat et dedi. O da müslüman oldu. Hz. Peygamber (a.s.) çocuğun yanından çıkarken şöyle diyordu . Onu cehennem ateşinden kurtaran Allah tealâ'ya hamd olsun."*

Hayattan Ümit Kesilme Anındaki Tevbe ve Bu Andaki İmanın Hükmü: [2]

Âlimler ye's hâlinde olan, yani hayatından ümit kesilen kimseninin imana gelmesinin kabul edilmeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah tealâ bir ayette: *"Bizim azabımızı gördüklerinde imana gelmeleri onlara fayda vermedi." (Gafir, 85)* buyruyor. Burada yeis durumundan maksat, kişinin kendisine mutlaka ölümün geleceğini bilmesi, ölümden kurtulamayacak bir hâle düşmesidir.

Eş'arîlere göre: Hayattan ümit kesildiği andaki iman kabul edilmediği gibi bu durumdaki tevbe de kabul edilmez. Çünkü bu durumda kişinin ihtiyar ve iradesi kalmamış, tevbenin şartı bulunmamıştır. Tevbenin şartı ise, gelecekte böyle bir günahı bir daha işlemeyeceğine samimi bir yolla azmetmektir. Oysa bu kişinin geleceğe kavuşacağından kesin olarak ümit kesilmiştir.

Hanefilere göre: Muhtar olan görüş, hayattan ümit kesilmesi durumundaki tevbenin de kabul edileceği, ancak imanın kabul olunmayacağıdır. Çünkü kâfir Allah'ı tanımaz. Burada yeni bir iman ve yeni bir tanıma başlamaktadır. Fasık kişi ise Allah'ı tanır, fakat onun durumu imanın devam etme durumudur. İmana devam etme yeniden, iman etmekten daha kolaydır. Hz. Peygamber (a.s.)'de şöyle buyuruyor: *"Allah tealâ can boğaza gelmediği müddetce kulun tevbesini kabul eder."* [3] Can boğaza geldiği sırada zaten konuşmak mümkün değildir.

Ansızın Ölme ve Öldükten Sonra Dirilme Şekli:

Kişinin hangi amel durumunda ölüyorsa o şekilde diriltileceği konusunda sahih haberler vardır. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Her kul öldüğü hâl üzere diriltilecektir."* [4] Ansızın ölüm, üzülünecek bir durumdur. Rivayet edildiğine gö-

---

1 - *el-Mecmû*, V, 99; *Mugni-l Muhtâc*, I, 329-330

2 - *Reddü'l-Muhtâr*, I,796;

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Ahmed, Tirmizî, İbni Mace, İbni Hıbban, Hâkim ve Beyhakî, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. Hadis *hasendir*.

4 - Bu hadisi Müslim ve İbni Mace, Hz. Cabir'den rivayet etmişlerdir.

re, Hz. Peygamber (a.s.) ansızın ölümden Allah'a sığınmıştır. Bu iki durumu şöyle birleştirmek mümkündür: Birinci durum bazı alakaları sebebiyle vasiyet ve tevbeye muhtaç hâlde bulunanlar içindir, şeklinde tevil edilir. Ama her zaman uyanık bulunanlara ise bu durum Allah'tan bir lütuf, bir hafifliktir. İbni Mes'ud ve Hz. Aişe (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: *"Ansızın ölmek, mümin için rahatlık, kâfir için gazaba yakalanmadır."* (1)

Can Çekişme Anında Yapılması Müstehap Olan İşler:

Ölümü yaklaşan ve henüz can vermemiş olan kimse için aşağıdaki işleri yapmak müstehaptır. (2) Ölüm hâlinin yaklaşması şu durumlardan anlaşılır: Ayaklar gevşer ve kendini bırakır, burun deliği eğrilir, şakaklar içeri çekilir.

ÖLÜM ANINDA YAPILACAK İŞLER ŞUNLARDIR

1- Ölüm hâlindeki kişiyi sağ yanına yatırıp kıbleye döndürmek.:

Bunu yapmak sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Beytullah için: *"Ölü ve dirilerinizin kıblesidir."* (3) buyurmuştur. Huzeyfe: *"Beni kıbleye döndürün."* Hz. Fatımatü'z-Zehrâ da Ümmü Rafia'ya *"Beni kıbleye çevir"* demişlerdi. (4)

Eğer yer darlığı ve benzeri sebeblerle bu kişiyi kıbleye döndürmek mümkün değilse, sırt üstü yatırılır ve yüzü ile ayakları kıbleye doğru çevrilir. Çünkü bu şekil ruhunun daha kolay çıkmasına sebeptir. Eğer bunları da yapmak zor olursa, o takdirde olduğu hâlde bırakılır. Ölüm anındaki kişinin ağzına bir kaşık yahut pamukla soğuk su vermek sünnettir.

2- Şehadet Telkininde Bulunmak:

Bu da yakınında bulunan kimsenin *"Lâ ilâhe illâllah"* demesi ile olur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Ölülerinize Lâ ilâhe illellâh'ı telkin edin."* (5) buyurmuştur Bir rivayette buna şu ibareler de ilâve edilmiştir: *"Ölüm zamanında bir Müslüman bu cümleyi söylerse, bu onu cehennem ateşinden kurtarır."* Ebu Dâvud ile Hâkim Muaz'dan şu hadisi rivayet etmişlerdir: *"Her kimin en son sözü" Lâ ilâhe illâllah"*

1 - *Muğni'l,Muhtac,* I,368.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* 1,795-800; *Fethu'l-Kadir,* 1-446 vd.; *Merakı'l-Felâh,* .94,vd.; *el-Lübab* 1,127 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,218, *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,*.91,; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,561-563 *eş-Şerhu'l-Kebir* I,423, *Muğni'l-Muhtâc* I,330-332-357; *el-Mühezzeb,* I,126 vd. *el-Muğnî* II,449 453, *Keşşafu'l-Kınâ'* II,92-96.

3 - Ebu Davud rivayet etmiştir. Hz. Peygamber: *"Meclislerin en hayırlısı, kıbleye doğru yönelinen meclistir "* buyurmuştur.

4 - Hadisi Ahmed tahric etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II,250.

5 - Buharî dışında *cemaat* bu hadisi Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir. Hadis aynı zamanda Ebu Hureyre, Cabir, Hz. Aişe, Abdullah b. Cafer, Vasile b. el-Eska ve İbni Ömer'den de rivayet edilmiştir. *Nasbu-r Raye* II,253.

olursa cennete girer."

*Hanefî ve Malikîlere göre:*Can boğaza gelmeden önce kelime-i şehadetin ölüye telkin edilmesi menduptur. Bu da iki şehadet kelimesi, yani *"Muhammedûn resulullah"* kelimesini ilâve ederek yapılır. Çünkü bunların birincisi olan *"Lâilâhe illâllah"* ikinci kelime olmaksızın kabul edilmez. Bu telkin yapılırken çok nazik ve yumuşak davranmak, ölüye bu cümleyi söylemesi için ısrar etmemek, tekrarlamamak, emretmemek gerekir ki, bundan rahatsız olmasın. Eğer bir şey konuşulsa telkin tekrarlanır ki *"lâ ilâhe illâllah"* en son sözü olsun.

Hanefîler buna şunu ilâve etmişlerdir: Ölü kabre yerleştirildikten sonra ona telkin yapılmaz. Eğer yapılırsa ehl-i sünnete göre bu meşrudur. Şu kadar söylemek yeterlidir: "Ey falan oğlu falan! Yahut Ey Abdullah oğlu Abdullah (Allah'ın kulunun oğlu Allah'ın kulu!) Dünya hayatında üzerinde bulunduğun dinini hatırla. Bunun temeli, Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed (a.s.)'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmektir. De ki: Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak Hz. Muhammed Mustafa (a.s.)'ya razı oldum." [1] Ölüm anındaki kişiden çıkmış bulunan bazı küfür kelimeleri saklanır ve bu kişiye Müslümanlar'ın ölüsüne yapılan muamele icra edilir. Bu sözleri söylemesini, aklının gittiğine hamletmek gerekir.

Ehl-i sünnet alimleri, iki meleğin adem oğullarından herkese kabirde soru soracağı konusunda ittifak etmişlerdir. İbni Abdilber ile Suyuti'ye göre en kuvvetli görüş şudur: Hadisler, kabirdeki sualin kıble ehlinden olup açıkça kelime-i şehadet getiren mümin yahut münafık kişilere ait olduğu inkârcı kâfirlere ait olmadığı hususuna delâlet etmekledir.

İmam Süyûtî'nin zikrettiğine göre şu sekiz sınıf kabir sualinden muaftır: Şehit, cihat için sınırda nöbet bekleyen nöbetçi, taun zamanında sabreden ve ecrini Allah'tan bekleyerek ölen kimse, çocuklar, cuma günü veya gecesi ölen, her gece Tebarake suresini okuyan. (bazıları buna secde suresini ve ölüm hastalığı esnasında İhlâs suresini okuyanı da katmıştır.)

3. Ölen Kişinin Yanında Kur'ân Okumak: [2]

Malikîlere göre: Sünnet diye ölüm anında Kur'ân okumak mekruhtur. Bunun

1 - Hz. Peygamber'in definden sonra ölüye telkinde bulunulmasını emrettiği rivayet edilmiştir. Şöyle söylenir: *"Ey falanca oğlu falan! Üzerinde bulunduğun dinini hatırla. Bu da lâ ilâhe* illallah *Muhammedun resulullah'tır. Cennet haktır, Cehennem haktır, öldükten sonra dirilmek haktır, kıyamet kopacaktır, bunda hiç şüphe yoktur. Allah tealâ kabirlerde bulunan ölüleri diriltecektir. Sen rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak Hz. Muhammed'e, imam olarak da Kur'ân'a, kıble olarak Kâbe'ye, kardeşlerin olarak müminlere razı oldun."*

2 - Ebu Dâvud İbni Hıbban rivayet etmiş ve *sahih* demiştir. İbni Mace ile Ahmed de rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 22

gibi, öldükten sonra ve kabir üzerine Kur'ân okumak da mekruhtur. Çünkü bu selefin amellerinden değildir. Fakat sonradan gelen alimler, Kur'ân okuyup, zikir yapıp da bunların sevabının ölüye verilmesinde bir beis bulunmadığı, inşaallah bunun sevabının ölüye verileceği kanaat ve görüşündedirler. Cumhura göre: "Yâsîn" okumak menduptur. Çünkü hadiste: *"Ölülerinize (Yâsin) okuyun."* buyurulmuştur. Hanefîler ve Şafiîlerin sonradan gelen bazı âlimleri Ra'd suresinin de okunmasını güzel görmüşlerdir. Çünkü Cabir (r.a.) demiştir ki: *"Rad suresini okumak, kişinin ruhunun kolayca ayrılmasına yardımcı olur."*

Yâsin okumanın hikmeti, bu surede kıyamet ahvâli ve öldükten sonra dirilme konularının zikredilmesidir. Ölmek üzere bulunan kişiye bu sureler okunursa, yeniden bu durumları hatırlama imkânı doğar.

4. Gözleri Kapatma ve Çeneyi Bağlama:

Kişi ölünce, hemen ardından ailesi içinde kendisine en yakın olan ve onun yaşantısını iyi bilen ve en çok takva sahibi olan biri, ölünün gözlerini kapatır, çenelerini alttan bir bez ile başının üzerine bağlar ki, ölünün görünümü güzel olsun, ağzı açık kalmasın.

Bundan sonra şu dua okunur:

«بِسْمِ اللّٰهِ، وَعَلٰى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ، اَللّٰهُمَّ يَسِّرْ عَلَيْهِ اَمْرَهُ، وَسَهِّلْ عَلَيْهِ مَابَعْدَهُ، وَاَسْعِدْهُ بِلِقَائِكَ، وَاجْعَلْ مَاخَرَجَ اِلَيْهِ خَيْرًا مِمَّا خَرَجَ عَنْهُ»

"Allah Teâlâ'nın ismini zikir ile ve Resulullah'ın ümmeti üzere ölmüş olsun. Allah'ım! Buna işini kolay et, kendisine ilerisini âsân et. Onu cemalinle mesut et, yöneldiği âlemi, içerisinedn çıktığı âlemden ona daha "hayırlı" eyle.

Ölüm anında hayızlı, ve nifaslı kadınlar ve cünüp kimseler onun yanından çıkarılır. Çünkü bunların bulunduğu yere melekler girmezler.

Ölünün bulunduğu yerde buhur gibi hoş kokular tüttürülür, mafsalları yumuşatılır. (1) Elleri, ayakları ve parmakları gevşetilir ve bütün bedeni hafif bir örtü ile örtülür. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) vefatında üzeri şeritli hıbre denilen bir örtü ile örtülmüştü. Karnı üzerine demir gibi ağır bir madde konulur ki, ölünün karnı şişmesin ve manzarası çirkinleşmesin. Bir de ölü bir divan ve benzeri yüksek yerlere uzatılır ki, toprak haşereleri ona nüfuz etmesin. Çabuk bozulmaması için, üzerindeki elbiseler soyulur, ölüm anında yapıldığı gibi, kıbleye döndürülür, iki elleri iki yanına konulur. Ellerinin göğüs üzerine konulması caiz değildir. Çünkü kâfirler böyle

---

1 - Kolunu pazusuna doğru götürüp sonra bırakır, baldırlarını uyluklarına ve uyluklarını karnına doğru kaldırıp sonra bırakır.

yapar. Hanefîlere göre ölü yıkanıncaya kadar üzerine Kur'ân okumak mekruhtur. Teberrüken, sevgi ve saygı için ölüyü öpmek caizdir. Çünkü Resulullah (a.s.) Osman b. Maz'un'u öpmüştür. Hz. Ebu Bekir de Hz. Peygamber (a.s.)'i vefatından sonra öpmüştür. (1) Ölünün ailesi kendisini görmek isterse buna engel olunmaz. Çünkü Câbir (r.a.) şöyle demiştir: *"Babam şehit edildiğinde yüzünden örtüyü açıp açıp ağlıyordum."*

5. Ölüm Haberi Vermek:

Cumhura göre (2): Bir kimsenin ölüm haberini namazda ve benzeri şeyler için topluca bulunulan yerlerde ilân etmekte bir beis yoktur. Çünkü Buharî ile Müslim'in rivayet ettiklerine göre, Hz. Peygamber (a.s.) Necaşî'nin öldüğü gün, ashabına ölüm haberini duyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (a.s.) Cafer b. Ebu Talib, Zeyd b. Harise ve Abdullah b. Revaha'nın ölüm haberlerini vermiştir. Hanefîlerin sonradan gelen bazı âlimleri, eğer ölen şahıs âlim ve zahit veya mübarek bir kimse ise cenaze namazı için sokaklarda onun ölümünü dellalar aracılığı ile duyurmayı güzel görmüşlerdir. Esah olan görüş de budur. Özellikle zamanımızda bunu yapmak en iyisidir. Çünkü ölü ile birçok kişinin müşterek hukuku vardır. Bunların haberdar edilmesi gerekir.

Cahiliye döneminde olduğu gibi, ölen kişinin övünülecek taraflarını ve eserlerini hatırlatarak ölüm ilânı vermek mekruhtur. Çünkü bu şekilde ölüm haberi vermek yasaklanmıştır. Nitekim Tirmizî de bu husustaki yasaklamayı sahih kabul etmiştir. Bu cahilî ölüm ilanı tarzı, sadece ölüm haberini vermekten farklı bulunmaktadır.

Hanbelîlere göre: (3) Bir dellâl kiralayıp, falanca oğlu falanca ölmüştür, cenazesine gelin, şeklinde ölüm haberi verdirmek mekruhtur. Çünkü Huzeyfe (r.a.) şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.)in cenaze ilânı vermeyi yasakladığını işittim.* (4) Huzeyfe kendisi için de şöyle demiştir: *"Öldüğüm zaman ölüm haberimi kimseye ilan ettirmeyin. Çünkü ben bunun na'y olmasından, yani cahiliye dönemindeki yasaklanmış ölüm ilanı olmasından korkarım."* İbni Ömer de şöyle demiştir: *"Ölüyü ilan etmek, cahiliye dönemindeki ölü ilanıdır. el-Mühezzeb* adlı kitabın yazarı, Şafiîler'e göre ölüm haberi vermenin mekruh olduğunu tespit etmiştir. Ancak, Nevevî'nin ilk olarak zikrettiği husus itimada şâyandır.

---

1 - Birinci hadisi Ahmed, İbni Mace ve Tirmizi *sahih* diyerek Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmişlerdir. İkinci hadisi Buharî, Neseî ve İbni Mâce, yine Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* IV,24-25.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,840; *Meraki'l-Felâh,* 95; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,562; *Muğni'l-Muhtâc* I,357.

3 - *el-Muğnî,* II,570; *el-Mühezzeb,*I,132.;

4 - Tirmizî, bu hadis *hasen*dir, demiştir.

6. Ölüyü Süratle Hazırlamak:

Kişinin kesin olarak öldüğünü anladığımız zaman, üç şeyde acele etmek müstehaptır: Ölüyü defne hazırlamak, borçlarını ödemek ve vasıyetlerini yerine getirmek.

Ölüyü Hazırlamak:

Ölüyü defin için süratle hazırlamak müstehaptır. Çünkü cesedin çabuk bozulma korkusu söz konusudur. İmam Ahmed şöyle demiştir: "Ölüyü acele hazırlamak, ona ikramdır." Çünkü rivayet edildiğine göre: *"Talha b. Bera hastalanmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) onun ziyaretine giderek şöyle buyurdu: "Bana öyle geliyor ki, Talha'da ölümü belirtileri var. Ölünce bana haber verin ve acele edin. Çünkü bir Müslümanın cesedinin ailesi arasında hapsedilmesi yakışmaz."* [1] Cenazenin süratle defnedilmesinden bahseden hadisler bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Bunlardan biri Hz. Ali hadisidir: *"Ey Ali! Üç şey tehir edilmez. Vakti gelen namaz, hazırlanan cenaze, dengi bulunan bekar kızın evlendirilmesi."* [2]

Cenaze kokmadıkça yahut insanlara zorluk vermedikçe bir miktar cemaat toplanıncaya kadar beklemekte bir sakınca yoktur. Bunun sebebi, cemaatin ölüye namazda dua etmesidir.

Ölünün Borçlarını Ödemede Acele Etmek:

Bunun sebebi ölünün sorumluluğunu azaltmaktır. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ödeyinceye kadar müminin ruhu borcuna bağlıdır."* [3] Bu durum ölünün borcunu ödeyecek kadar malı bulunduğu zamanlara mahsustur. Fakat malı bulunmayan ve borcunu ödeme azminde olduğu hâlde ölen kimse hakkında, bazı hadislerde geldiği üzere, Allah tealânın onun borçlarını ödeyeceği zikredilmiştir. Bunlardan biri Ebu Umame hadisidir: *"İçinde ödemek niyeti bulunduğu hâlde bir kimse borçlanır da ölürse, Allah onun borcunu siler ve dilediği şeyi vermek suretiyle alacaklısını razı eder. Bir kimse de ödememek niyeti ile borçlanır da ölürse kıyamet gününde Allah alacaklısı adına ondan hakkını alacaktır."* [4] İbni Ömer hadisinde şöyle denilmektedir: *"Borç iki türlüdür, Borcunu ödemek niyetinde olduğu hâlde borçlu ölen kimsenin ben velisiyim. Borcunu ödemek niyetinde olmadığı hâlde ölen kişinin ise iyiliklerinden alınıp alacaklıya verilir. O günde dirhem,dinar yoktur."* [5] Yani para ile ödeme yoktur, ancak kişinin yaptığı iyilikler ile ödeme vardır.

---

1 - Ebu Dâvud, Husayn b. Vahvah'tan rivayet etmiş olup, *gariptir*. İsnadında tanınmayan iki ravi vardır. *Neylü'l-Evtâr*,IV,22.

2 - Bu hadisi Ahmed ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Ancak Tirmizî şöyle demiştir: *"Lâ tehhirûne" yerine "Lâ tüehhirhâ" Neylü'l-Evtâr*, IV, 23

3 - Ahmed, İbni Mace, Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadis *hasen* olup Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir.

4 - Hadisi Taberanî Ebu Umame"den *merfu* olarak rivayet etmiştir.

5 - Bu hadisi yine Taberanî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV,23.

Ölünün vasiyetlerini yerine getirmekte acele davranmaya gelince, bu lehine vasıyet edilen kimselerin faydalanması sebebiyle sevabının en kısa zamanda ölünün amel defterine geçirilmesi içindir.

ÖLÜNÜN HAKLARI

Ölünün yakınları ve Müslümanlar üzerinde dört hakkı vardır ve bunları yerine getirmek onlara farz-ı kifayedir. Bu haklar daha önce zikri geçen ölüyü hazırlama, (ölüyü yıkama, kefenleme, namazını kılma), defn etme, cenazesini taşıma ve cenazeye katılmakdır. Bu hususta âlimlerin icması vardır. Sahih haberlerde defin dışındaki işler hakkında emirler varit olmuştur. Ancak cenazeye katılmak sünnettir. Nitekim bu konuyu ileride açıklayacağız. Ölü yıkanmadan, yahut kefenlenmeden defn edilirse kabrinden çıkarılıp eksiklerinin tamamlanması gerekir.

ÖLÜYÜ YIKAMAK

1. Ölüyü Yıkamanın Hükmü: [1]

Ölüyü yıkamak farz-i kifayedir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) devesinden düşüp ölen kimse için: *"Onu su ile ve sidr ile (sabun işini gören bir bitki) yıkayın ve iki parça elbisesi içinde onu kefenleyin"* [2] Kişinin öldüğü kesin olarak bilindiğinde, ölünün hemen yıkanması sünnettir. Eğer ölü yıkanmadan önce defnedilecek olursa, kabrinden çıkarılıp yıkanması gerekir. Eğer ölünün cesedinin sadece bir kısım azaları varsa, bunlar yıkanıp Şafiî ve Hanbelîlere göre, üzerlerine namaz kılınır. Çünkü sahabe böyle yapmıştır. İmam Ebu Hanife ile İmam Malik'e göre, eğer ölünün cesedinin çoğu bulunursa üzerine namaz kılınır, yoksa kılınmaz. Su bulunmadığı zaman yahut su bulunduğu hâlde kullanma imkânı olmadığı zaman, ölüye teyemmüm vermek yıkamak yerine geçer. Nitekim, yıkandığı takdirde ölünün cesedinin parçalanacağından korkulunca yine teyemmüm verdirilebilir. Eğer bu gibi durumlar yoksa o takdirde üzerine su dökülerek yıkanır.

2. Ölüyü Yıkayanın Vasıfları:

Ölüyü Kimler Yıkamalı:

Erkekleri erkeklerin, kadınları kadınların yıkaması gerekir. Bunlardan her biri ittifakla kendi cinslerinden olan ölüleri yıkamaya daha lâyıktırlar. Öyle ki, Müslüman bir erkek ölünün cenazesini yıkamak için bir kâfir kişi ile yabancı bir müslüman kadın bulunsa, cumhura göre kâfir yıkamalıdır. Kadın ölüyü yıkama hususunda, yabancı bir kadın, kocadan daha evlâdır. Burada bir mesele ortaya çıkmıştır. Koca karısının, yahut kadın kocasının ölüsünü yıkayabilir mi?

---

1 - *ed-Dürü'l-Muhtâr*, I,800-806; *Fethu'l-Kadîr* II,448-451; *Merakil-Felâh*, 96 vd; *el-Lübâb*, I,128 130, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 92; *Bidâyetü'l-Müctehid*,I,218-225; *eş-Şerhus-Sağîr*, I,542-549 *Muğnî'l-Muhtâc*, I,332-336; *el-Mühezzeb*, I,127-129; *el-Muğni*, II,453-464,523,537-539 *Keşşâfu'l-Kınâ* II,96-112.

2 - Hadis *müttafakun aleyhtir*.

Hanefîlere göre: Erkeğin ölmüş bulunan zevcesinin cenazesini yıkaması, cesedine dokunması caiz değildir. Çünkü aralarındaki nikâh bağı kesilmiştir. En sahih görüşe göre, kişinin ölmüş bulunan hanımına bakması caizdir. Çünkü bakmak dokunmaktan daha hafiftir. Bu meselede ihtilâf şüphesi olduğu için bakması caizdir. Kadının ise kocasını yıkaması caizdir. Hatta *ric'î* (bir boşamadaki iddet müddeti içinde) bile olsa, yıkayabilir. Çünkü iddet devam etmektedir. Kadın ümmîde olsa yine kocasını yıkayabilir. Ancak yıkama vaktine kadar zevceliğin baki olması şarttır.

Cumhura göre: Ölümden sonra karı-kocadan her biri için diğerini yıkamak caizdir. Yıkayan eline bir bez alır, tene dokunmadan yıkar.Kadın ister müslüman olsun, ister zımmi olsun, fark etmez. Ancak ölünceye kadar ikisi arasında nikâhın devam etmesi şarttır. Bunda ittifak vardır. Şafiîlerce iddeti bitip evlenmek suretiyle aralarında evlilik bağı kesilse de kadın kocasını yıkayabilir. Bunun dayandığı delil aşağıda gelecek olan Aişe hadisidir. Şafiîler dışındaki fakîhler şöyle demişlerdir: "Kesin olarak boşanmış kadın, yabancı gibidir. *Ric'î* talakla boşanmış kadın ise, fiilen zevce gibidir. Karı-kocadan biri diğerinin yıkama esnasında avret yeri dışında ki yerlerine bakabilir.

Karı–kocadan birinin diğerini yıkamasının caiz olduğu hususunda cumhurun dayandığı delil Hz. Aişe (r.a.) hadisidir. Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Baki'deki bir cenaze'den dönmüştü. Benim başımda çok şiddetli bir ağrı bulunuyor: "Vay başım!" diye sızlanıyordum. Hz. Peygamber (a.s.): "Belki benim vay başıma!"* buyurdu. *"Benden önce ölsen, sana bir zarar olmaz. Ben seni yıkar, kefenler, sonra üzerine namaz kılar ve defnederdim."*(1)

Yine Hz. Aişe (r.a.) şöyle derdi: *"Geçmişte kalan durumla bugün karşılaşsaydık, Resulullahı (a.s.) sadece zevceleri yıkardı."* (2)

Hz. Ali'de Hz. Fatıma (r.a.)'yı yıkamıştır. Hz. Ebu Bekir de hanımı Esma'ya kendisini yıkamasını vasiyet etti. O da yıkadı. Yine bir erkek mahremlerinden birini elbisesinin üzerinden yıkayabilir.

İttifakla, erkek ve kadınların baliğ ve baliğa olmayan oğlan ve kız çocuklarını yıkamaları caizdir. Çünkü onlara hem bakmak hem de dokunmak caizdir. Hanbelîlere göre, yıkayan kimsenin temyiz çağında bir çocuk olması kerahetle beraber sahihtir.

Erkek ölüyü yıkamaya en lâyık kişi, namaz kıldırmaya en lâyık olan kişilerdir. Kadını yıkamaya en lâyık kişiler, yakınlarıdır. Bunlar kocaya tercih edilirler. Şafiî

1 - Ahmed ve İbni Mace rivayet etmiştir.

2 - Ahmet ve İbni Mace rivayet etmiştir. *Neylül-Evtar,* IV,27.

ve Hanbelîlere göre, en sahih görüş budur. Malikîlere göre, karı-koca *asabe*lere tercih edilir. Bunun gibi koca, kadının mahremi olan akrabalarına da tercih edilir. Bir ihtilaf söz konusu olursa hâkimler hüküm verir.

Erkek ölüyü yıkamaya en lâyık kişi, neseb yolu ile erkek asabelerdir. Önce babanın yıkama hakkı vardır, ondan sonra dede, sonra oğul, sonra oğlunun oğulu, sonra erkek kardeş, sonra erkek kardeşin oğlu, sonra amca, sonra amcanın oğlu gelir. Çünkü bunlar ölünün namazını kıldırmaya en lâyık kimselerdir. Dolayısıyla yıkamaya da en lâyık olanlardır. Bunlar arasında daha bilgili olan daha yaşlı olana tercih edilir. Bunlardan sonra Şafiîler ve Hanbelîlerce en sahih görüşe göre zevce gelir. Yabancı erkekler, ihtilâflı görüşten kurtulmak için kişiyi yıkamaya zevcesinden daha lâyık görülmüştür. Malikîlere göre, sonra en yetkili kimse ana, kız, kızkardeş, hala, teyze gibi mahrem kadınlardır. Eğer bir erkeği yıkayacak mahrem kadınlar da bulunmazsa yabancı bir kadın cenazeye teyemmüm verir.

Hanbelîler ölü yıkama konusunda âdil olan ölünün vasisini asebelerine tercih etmişlerdir. Vasi ölüyü yıkama hususunda en lâyık kişidir. Çünkü bu ölünün hakkıdır. Dolayısıyla yıkamada vasi başkalarına tercih edilir. Nitekim diğer haklarında da durum böyledir. Ayrıca Hz. Ebu Bekir, hanımı Esma'ya kendisini öldükten sonra yıkamasını vasiyet etmiştir. Hz. Enes (r.a.) de kendisini Muhammed b. Sîrîn'in yıkamasını vasiyet etmiştir.

Kadınları yıkamaya en lâyık kişiler, mahrem olan yakınlarıdır. Bunlar da şu kaide ile tesbit edilebilirler: Ölen kadının erkek olduğu farz edilecek olsa, akrabalık sebebiyle evlenmesi helâl olmayan kimselerdir. Çünkü bu durumdaki kadınlar ona karşı daha şefkatlidirler. Bunlardan sonra mahrem olmayan amca kızı gibi yakınlar yıkar. Sonra yabancı kadınlar yıkar. Hanbelî ve Şafiîler de en sahih görüşe göre, sonra koca yıkar. Yabancı kadın Şafiî ve Hanbelîlerce kocadan daha lâyıktır. Böyle olunca ihtilâftan çıkılmış olur. Bunlardan sonra mahrem olan erkek akrabalar gelir. Bunlardaki öncelik hakkı, namaz kıldırmadaki öncelik hakkı gibidir. Amca oğlu yabancı erkek gibidir.

Bir kadın, yalnız başına sadece erkekler arasında ölürse, yahut bir erkek yalnız olarak sadece kadınlar arasında ölürse, mahremleri olan kişiler sadece teyemmüm aldırırlar. Eğer mahremleri bulunmazsa, Hanefî, Hanbelî ve Şafiîlere göre, yabancı biri bir bez parçası aracılığı ile teyemmüm aldırır. Malikîlere göre; erkek yabancı kadına bileklerine kadar teyemmüm aldırır, kadın da erkeğe dirseklerine kadar teyemmüm aldırır.

Cenazeyi Yıkayanda Aranan Şartlar:

Hanbelîlere göre cenazeyi yıkayan kimsede aranan şartlar şunlardır:

1- Müslüman olmak: Kâfir kimsenin ölü yıkaması sahih değildir. Çünkü yıkamak ibadettir. Kâfir ibadet yapmaya ehil değildir.

2- Niyet etmek: Çünkü hadis-i şerifte: *"Ameller niyetlere bağlıdır"* buyurmuştur.

3- Akıllı olmak: Akıllı olmayan kişi niyete ehil değildir.

Cumhura göre: Cumhur müslümanlık ve niyet şartını ileri sürmemişlerdir, dolayısıyla kâfirin de ölüyü yıkaması sahihtir. Yine onlara göre ölü niyetsiz de yıkanabilir. Fakat suda boğulan kimsenin yıkanması farz olur. Böyle bir ölü yıkamak niyeti ile su içinde üç kere hareket ettirilir. Çünkü bizler ölüyü yıkamakla emrolunmuşuzdur. Fakat Hanefîlere göre niyet taharetin şartı değildir. Niyet belki sorumlu kişilerden farzı düşürmek için şarttır.

Yıkayan Kimsede Bulunması Müstehap Olan Hususlar:

Ölüyü yıkayan kimsenin güvenilir, emin, yıkamanın hükümlerini bilen bir kişi olması müstehaptır. Çünkü İbni Ömer: (r.a.) *"Ölülerinizi güvenilir kişilerden başkası yıkamasın"* [1] demiştir.

Ayrıca ölüyü yıkayan kişi ile beraberinde bulunanlar ihtiyaç dışında gözlerini sakınmalıdırlar. Bununla beraber ölünün bedeninde gördükleri ayıp ve kusurları örtmeli ve başkalarına söylememelidirler. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamette onun ayıplarını örter."* [2] Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim bir ölüyü yıkar da bu yıkama esnasında emanete riayet ederse ve ölüde gördüğü kusurları yaymazsa, anasından doğduğu günkü gibi, günahlarından sıyrılır."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ölüye en yakın olanınız eğer biliyorsa onu yıkasın. Şayet bilmiyorsa, müttakî ve emin gördüğünüz biri yıkasın."* [3] Başka bir hadiste: *"Her kim ölüyü yıkayıp gördüğü hoş olmayan şeyleri örterse, Allah tealâ onu kırk kere mağfiret eder."* [4] Ölüyü yıkayan kişi bu esnada güzel şeyler görürse meselâ, yüzünün nurlu olması, tebessüm etmesi ve benzeri gördüğü hayır alâmetlerini açıklar ve söylerse ölüye çokça rahmet okunması, gittiği yola ve güzel sîretine benzemeye teşvik olması için müstehaptır.

Ölünün örtülmesi müstehaptır. Çünkü hayatta iken ölünün bedeninde örttüğü ayıpları olabilir. Nitekim buna işaret edilmiştir. Çünkü hadiste şöyle tavsiye edilmiştir: *"Ölülerinizin iyi ve güzel yönlerini söyleyin, kötü durumlarını söylemeyin."* [5]

Ölünün açık havada yıkanmaması müstehaptır. Bunun gibi, ölüyü yıkarken yı-

1 - İbni Mâce'nin Hz. Peygamber'den rivayeti şöyledir: *"Ölülerinizi güvenilir kişileriniz yıkasın."*
2 - Buharî ile Müslim ittifakla İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, IV,25.
3 - Bu hadisi Ahmed Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. İsnadında Cabir el-Cufi vardır. Bu kişi çok tenkit edilmiştir. (a.g.e.)
4 - Hakim Ebu Râfi'den rivayet etmiştir. Hadis *sahih*tir.
5 - Hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî, Hakim ve Beyhakî, İbn Ömer'den, rivayet etmişlerdir. Hadis *sahih*tir.

kayana yardım edeceklerden başkasının bulunmaması da müstehaptır. Dolayısıyla evde veya kapalı bir yerde yıkanmalıdır.

Ölüyü yıkayan kişi eğer kendi başına yıkayabiliyorsa, başkasından yardım istememesi müstehaptır. Eğer ihtiyaç duyar da yardımcı alırsa bu caizdir. Yıkamak için yardımcı dışında kimselerin bulunması mekruhtur.

Ölünün yakınında buhurdanlık bulunmalıdır. Ölünün bedeninde nahoş bir koku varsa ortaya çıkmaması için böyle yapmak müstehapdır. Yedi ve daha büyük yaştaki ölüyü yıkayan kimsenin, ölünün avret yerlerine bakması caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Ali (r.a.)'ye şöyle buyurdu: *"Diri yahut ölü, hiç kimsenin uyluğuna bakma."* (1) Bunun gibi, yıkayan kimsenin ölünün avret yerlerine dokunması da caiz değildir. Çünkü bakmak caiz olmayınca dokunmak daha kuvvetle caiz değildir.

Ölüyü yıkarken gerek duyulmadıkça avret yerleri dışındaki uzuvlarına bakmamak da müstehaptır. Yine bunun gibi, bu yerlere dokunmamak müstahaptır. Çünkü Hz. Ali Hz. Peygamber (a.s.)'i yıkarken elinde bir bez parçası vardı. Bu bez parçası aracılığı ile, Hz. Peygamber'in gömleğinin altını yıkıyordu. Avret yerlerini yıkarken bir bez parçası yahut lif yardımı ile yıkamak vacip, cesedin diğer uzuvlarını yıkarken bunu yapmak ise menduptur.

Ölünün parasız yıkanması en faziletlisidir. Hanbelîlere göre, yıkama, kefenleme, taşıma ve definden ötürü ücret almak mekruhtur. Hanefîler, bu sayılan işlerden ötürü ücret almayı caiz görmüşlerdir. Taşıyan ile kabir kazanlar da yıkayan gibidir. Ücret almayı caiz görmeleri bu işleri yapacak başka kimselerin var olması şartına bağlıdır. Eğer başka kimse yoksa bu hizmetlerden ötürü ücret alınamaz. O takdirde bu işleri yapmak o kişilere farzı ayn olur. İbadet ve taatlerden ötürü ücret almaksa caiz değildir. Bu görüş ilk fakihlerin görüşüdür. Hanefîlerin sonraki fakihleri zaruret dolayısıyla taatlerden ötürü ücret almayı caiz görmüşlerdir.

Cumhura göre, ölü yıkayan kişinin, ölüyü yıkadıktan sonra yıkanması müstahaptır. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Ölü yıkayan kişi kendisi de yıkansın."* (2)

3. Yıkanan Ölünün Durumu: (3)

En iyisi, yıkanacak insanların bulunmadığı tenha, tahta veya perdelerle, örtülü bir yere koymaktır. Bir çatı altında bulunması daha faziletlidir.

---

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud: *"Uyluğunu gösterme, ölü veya diri hiç kimsenin uyluğuna bakma"* lâfzı ile rivayet etmiştir.

2 - Ebu Dâvud, İbni Mace ve İbni Hıbban rivayet ettiler. Beyhakî: Doğrusu bu hadis Ebu Hureyre üzerine *mevkuftur*, demiştir. *el-Mecmu*, IV,141.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,800, vd. *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,546-548; *el-Mühezzeb*, I,128; *Muğni'l-Muhtâc* I I,332 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, II,103,111; *el-Muğnî*, II,457, 539; *Bidayetü'l-Müctehid*, I,222.

Eğer ölünün başı yahut azaları kesilmiş olursa, bunlar ip veya başka şeylerle birbirine bağlanır ki, nahoşluğu ortaya çıkmasın. Dişleri gibi azalarından bazıları düşerse yıkanıp kefenine konulur.

Ölüyü yıkayan ölüyü arkasına meyilli bir şekilde hafifçe kaldırmalı, sağ elini omuzuna baş parmağını ensesine koymalı, ölünün sırtını sağ dizine dayamalıdır, içindekilerin çıkması için ölünün karnını sığamalıdır. Bunlar müstehaptır. Elini ölünün karnı üzerinde her sığamada üzerine bolca su döker ki ölüden çıkabilecek şeyin kokusu yayılmasın. Sonra da ölüyü sırt üstü yatırır.

Yıkanan ölünün avret yerini örtmek vaciptir. Ancak yedi yaşından küçük çocukların örtüsüz, çıplak olarak da yıkanması caizdir. Nitekim Hanbelîler de aynı görüşü benimsemişlerdir. Cumhura göre, yıkanırken ölünün bütün elbiseleri çıkarılır. Bunu yapmak menduptur. Çünkü bu durum yıkamaya ve ölünün daha iyi temizlenmesine yardımcıdır. Aynı zamanda dirinin yıkanma şekline de benzemektedir. Ölünün çıkması muhtemel olan pislikten korunması için elbisenin soyulması daha iyidir.

Bir kimse ölüyü, yenleri geniş ince bir gömlek içinde yıkarsa bunu yapmak caizdir. Şafiîlere göre, ölü elbisesinden soyulmaz. Hafif bir gömlek içinde yıkanması menduptur. Çünkü bu setr-i avretine daha çok yardımcıdır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) bir gömlek içinde yıkanmıştı. (1)

4. Ölüyü Yıkamanın Farz Olmasının Şartları:

Ölüyü yıkamanın farz olması için bazı şartlar vardır. Bu şartlar aşağıdadır. (2)

1- Ölü Müslüman Olmalıdır:

Kâfir olan ölünün yıkanması farz değildir. Hatta cumhura göre, kâfir ölünün yıkanması haramdır. Şafiîler ise caiz görmüşlerdir. Çünkü ölünün yıkanması temizlik içindir. Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Ali'ye babasını yıkamasını ve kefenlemesini emretmiştir. O da babasını yıkayıp kefenlemiştir. (3) Şafiîlerde esah olan görüşe göre, ölüyü kefenlemek ve defnetmek vaciptir.

2- Düşük Çocukların Hükmü:

Düşük çocuğun hayat sahibi olduğu bilinmelidir.

Malikîlere göre: Ölü doğan yahut ayını doldurmadan düşük olarak doğan ço-

---

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve diğerleri sahih bir isnatla rivayet etmişlerdir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtar,* I,804-829; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,542 vd.; *el-Kavânînu'l -Fıkhıyye* 93 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I,348, vd.; *el-Mühezzeb,* 1-134; *el-Muğnî,* II,522-539; *Keşşâf,* II, 126-133.

3 - Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmiştir.

cuklar üzerine namaz kılınmaz. Ancak doğduktan sonra hareket etmek, süt emmek, ağlamak gibi bir an da olsa canlılık emareleri görülürse o takdirde cenaze namazı kılınır. Çünkü hadis–i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Doğan çocuk, ses çıkarmadıkça üzerine namaz kılınmaz, varis de muris de olmaz."*[1]

Hanefîlere göre: Ölü olarak doğan çocuk yıkanıp üzerine namaz kılınır, miras alır, miras bırakır. Ancak eğer vücudunun çoğu dışarıya çıktıktan sonra canlılık emaresi göstermişse bu hükümler geçerlidir. Eğer hayat emaresi göstermemişse, Ebu Yusuf'a göre yıkanıp adı verilir. En sahihi de budur. Zahirur-Rivaye'ye aykırı olmasına rağmen buna göre fetva verilir. Bunun dayanağı, insanoğluna ikramda bulunmaktır. Yani diri olarak dünyaya gelen çocuk, sesi çıkmasa da büyük insan gibidir. Şayet ölü olarak doğarsa bakılır: Yaradılışı tam ise yıkanır. Tam değil de bazı azaları belli ise yıkanmaz, üzerine su dökülüp, bir beze sarılarak defnedilir. İsmi konur, zira kıyamet gününde o da haşrolunacaklar arasındadır.

Şafiîlere göre: Yıkanırken hareket etmek gibi hayat emaresi görülürse ezhar olan görüşe göre ihtiyaten yıkanır ve üzerine namaz kılınır. Eğer doğan çocukta yaşama emareleri görülmezse, dört aylık olsa da üzerine namaz kılınmaz. Çünkü bunun hayatı ortaya çıkmış değildir. Fakat böyle bir çocuğun yıkanması ve kefenlenmesi ve defnedilmesi son durumda farz olur. Dört aydan küçük düşükler yıkanmazlar.

Hanbelîlere göre: Düşük çocuk dört aydan fazla ise yıkanıp üzerine namaz kılınır. Çünkü hadiste şöyle gelmiştir: *"Düşük çocuk üzerine namaz kılınır."* [2]

Özetlemek gerekirse: Fakihler eğer canlı doğmuş ve ses çıkarmışsa düşük çocuğun yıkanmasının farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Eğer çocukta hayat emareleri görülmemişse mutlak olarak Hanefîlere göre yıkanır, kefenlenir ve defnedilir. Eğer düşük çocuk dört aylık ise, üzerine namaz kılınmaz. Hanbelîlere göre, dört aydan daha büyük doğmuşsa yıkanıp üzerine namaz kılınabilir. Şafiîlerle ve Hanbelîler dört aydan önce doğan çocuğun yıkanmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir.

3- Ölünün cesedi yahut cesedin ekserisi bulunmalıdır:

Hanefîlere göre, ölünün cesedinin çoğu, yahut başla beraber cesedin yarısı bulunursa bu ölünün yıkanması farzdır. Malikîlere göre, baş dahil ölünün cesedinin üçte ikisi bulunmalıdır. Eğer cesedin üçte ikisi bulunmazsa yıkanması mekruh olur. Şafiî ve Hanbelîlere göre; eğer ölünün sadece bazı azaları bulunsa ve bu aza az da olsa yıkanır ve üzerine namaz kılınır. Çünkü sahabe böyle yapmışlardır.

4- Şehit olmamalıdır:

---

1 - Tirmizi rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi Ebû Davud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî'nin bir ifadesinde şöyle denilmektedir: *"Çocuk üzerine namaz kılınır."* Bu hadis *hasen-sahihtir.*

Cumhura göre, şehit ileride açıklayacağımız üzere, yıkanmaz, kefenlenmez, üzerine namaz kılınmaz, elbiseleri ile gömülür ve silâhları üzerinden çıkarılır. Ebu Hanife'ye göre, şehit yıkanmaz, fakat cenaze namazı kılınır. Yıkanması gerekmediğinin delili, Hz. Peygamber (a.s.)'in Uhud şehitleri için buyurduğu şu sözdür: *"Onları yıkamayın. Çünkü her yara yahut her kan kıyamette misk kokusu yayacaktır. Hz. Peygamber Uhud şehitleri üzerine namaz kılmamıştır."* (1)

5. Ölüye Abdest Aldırılır mı?

Mezhep imamlarının ittifakına göre ölüyü yıkayan kişi, çocuklar dışındaki ölülere, diriler gibi abdest aldırır. Önce üzerindeki pislikleri ve kirleri yok eder. Bunun için sidr yahut sabun suyu kullanır. İki avret yerini bir bez parçası aracılığı ile yıkayıp temizler. Ancak Hanefî ve Hanbelîlere göre abdestte ağıza ve buruna su verilmez. Çünkü bunu yapmakta güçlük vardır. Ayrıca yıkayıcı elini ölünün ağzına ve burnuna sokarsa, su iç organlarına gider ve bu durum içteki pislikleri harekete geçirebilir. Malikî ve Şafiîlere göre, her ikisine azıcık su akıtır. Bunu da başını eğdiği zaman ağzına bir miktar su koymak şeklinde yapar. Eğer ölü cünüp yahut hayız yahut nifas durumundaki bir kadın ise o takdirde ittifakla ağız ve buruna su verilir. Çünkü böyle yapmakla temizlik tamamlanmış olur.

Buna göre ölüyü yıkarken önce abdest vermekle işe başlanır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) kızını yıkayan kadınlara şöyle buyurmuştur: *"Sağ tarafından ve abdest alma yerlerinden başlayın."* (2) Ümmu Atıyye hadisinde şöyle buyuruluyor: *"Bedeninin aşağı kısımlarını su ve sidr ile iyice yıkayınca namaz abdesti gibi abdest aldır, sonra onu yıka."* (3)

6. Ölüyü Yıkamanın Keyfiyeti-Miktarı-Mendupları:

Ölünün yıkanması, cünüplükten dolayı yıkanma gibidir. Cünüplükte farz olan vücudu başta aşağı bir kere yıkamaktır. Ancak cenazenin önce vücut pislikleri varsa bunlar yıkanır. Suyun temiz olması şarttır. Cumhura göre elbiseleri soyulduktan sonra ölü bir teneşir üzerine konulur , diz kapağı ile göbek arası örtülür. Şafiîlere göre ise gömleği ile yıkanır. Ölünün avret yeri yıkayıcının eline sarılmış bez yahut liflerle yıkanarak taharetlenir. Sonra daha önce açıkladığımız gibi abdest aldırılır.

Sonra ölünün başı yıkanır. Sonra sakalları sidr veya hıtmî ile yahut diğer sabunlarla yıkanır. Sabun bir kabın içinde köpürtülür, sonra kirlerin çıkarılması için bu su ile vücudun kirli yerleri yıkanır. Sonra bunun üzerine temiz su dökülür. Temiz su, yıkamanın sıhhati için zaten şarttır. Eğer sidr ağacının yaprakları yoksa sabun ve benzeri temizleyici araçlar kullanılır. Yıkayıcı elini ölünün ağzına sokarak ellerinin parmakları ile dişlerini ovar. Ancak ağzını açmaz, tırnaklarının altını da temizler.

Sonra ölünün sağ tarafını yıkar. Bunu yapmak için ölüyü sol yanı üzerine yaslar.

---

1 - İmam Ahmed rivayet etmiştir.
2 - Hadis *müttefakun aleyh*dir.
3 - Bu hadisi Ümmu Atıyye'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, IV, 30

Sonra ölüyü sağı üzerine döndürerek sol tarafını iyice yıkar. Sonra bütün ceset üzerine duru su döker. Bu anlatılan farz olan birinci yıkama şeklidir. Bu yıkama şeklini üç kere tekrarlamak menduptur. Birinci yıkamaya ikinci ve üçüncüsü ilâve edilir. Sonra ölünün cesedi bir havlu yahut bez ile kurulanır. Ölünün başı ve sakallarına *hanût* denilen güzel koku sürülür, secde yerlerine kâfur konur. [1] Hanefî ve Malikîlere göre, hac veya umre için ihrama giren ile diğerleri arasında bir fark yoktur. Bunlara göre ihrama girmiş bulunan ölüye yukarıda bahsi geçen hoş kokular sürülüp başı örtülür. Çünkü gusül emri mutlaktır.

Şafiî ve Hanbelîlere göre, ihramlı kişi hacda ölünce başı örtülmez, koku sürülmez. Çünkü İbni Abbas hadisinde şöyle buyuruluyor: *"Hz. Peygamber (a.s') e bineğinden düşüp boynu kırılan bir adam getirildi. Adam ihramlı iken ölmüştü. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "İki parça elbise ile onu kefenleyin su ve sidr ile onu yıkayın. Başını bağlamayın, hoş kokuları ona yaklaştırmayın. Çünkü bu kişi Kıyamette telbiye getirerek diriltilecektir."* [2]Onlara göre ölen ihramlı kişi yaşayan ihramlı gibidir. Çünkü Şafiî ve Hanbelîlere göre onun ihramı bakidir.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre, ihramlı olmayan ölü, az miktarda kâfur ile birlikte temiz ve soğuk su ile yıkanır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) böyle emretmiştir. [3] Bu bedeni kuvvetlendirir ve haşereleri uzaklaştırır. Fakat Hanefîlere göre, eğer imkân bulunursa su ısıtılır. Çünkü sıcak su ile temizlik daha iyi yapılır. Hanbelîlere göre şiddetli soğuk yahut çok kirli olması sebebiyle başka türlü kirlerini çıkarmak mümkün değilse ölüyü hamamda sıcak su ile yıkamakta bir beis yoktur. Eğer ihtiyaç yoksa hamamda yıkamak mekruhtur.

Yıkama tek yapılır. Abdest de tekrarlanmaz. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allah tektir, teki sever."* [4] Eğer üç yıkama ile ölü temizlenmezse, yediye kadar yıkanır. Eğer yedi kere yıkama temizlemezse en iyisi temizleninceye kadar yıkanmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) kızı için şöyle buyurmuştur: *"Onu üç, yahut beş yahut yedi yahut daha çok kere yıkayın. Bu sizin bileceğiniz bir iştir."* [5]

Ölünün Saçları Taranıp Tırnakları ve Saçları Kesilir mi? [6]

Hanefî ve Malikîlere göre: Ölünün saçları taranmaz, saçları ve tırnakları kesil-

1 - Secde yerleri alın, burun, iki el, iki diz, iki ayaktır.

2 - Bu hadisi *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 40

3 - Bu emir de şudur: *"Sonuncu yıkamada kâfur sürün."* Buharî ile Müslim, Ümmü Atıyye'den ittifakla rivayet etmişlerdir.

4 - Bu hadisi İbni Nasr, Ebu Hureyre ile İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Tirmizî Hz. Ali'den, İbni Mace de İbni Mes'ud'dan şu ifade ile rivayet etmiştir: *"Allah tealâ tektir, tek olanı sever. Ey Kur'an ehli! Tek yapın."*

5 - Bu hadisi *cemaat* İmmü Atıyye'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 30

6 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* 1, 803; *Meraki'l-Felâh,* 96; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 93; *eş-Şerhu's-Sağîr* 568; *Muğni'l-Muhtâc,* 1, 333;, 336; *el-Muğni,* II, 541 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ,* II, 110.

mez. Ancak tırnaklarından kırılmış olanlar varsa bunlar kesilebilir. Saç ve sakallarından hiç bir şey kesilmez. Sünnet edilmez. Çünkü buna artık ihtiyaç yoktur. Çünkü bu sayılanlar süs için yapılır. Ölünün artık bu süslere ihtiyacı kalmamıştır. Hatta ölü için bunları yapmak mekruhtur. Hanefîlere göre kerahet tahrimîdir. Şayet ölünün saç ve tırnakları kesilecek olursa kesilenler ölü ile beraber kefenine konulur. Bu görüş en evla görüştür. Çünkü ölü her şeyi ile defnedilmelidir.

Şafiînin Yeni Mezhebine göre: Ölünün saç ve sakalları tarak yardımı ile hafifçe taranır. Tarağın ağzına gelen tüyler ölü ile beraber kefenine konulur. Ezhar görüşe göre, ölünün saçlarını, tırnaklarını, koltukaltı ve kasık kıllarını, bıyığını almak mekruhtur. Çünkü bunlar ölünün parçaları olup saygıya değerdir. Bu konuda her hangi bir hadis yoktur. Bu sonradan ihdas edilmiş bir bidattır. Bidatlar ise yasaklanmıştır. Eğer ölü sünnetsiz ise, sünnet edilmez.

Ahmed b. Hanbel'den nakledilen iki rivayetten racih olanına göre *Hanbelîler* şöyle demişlerdir: İhramlı olmayan ölünün bıyıkları alınır. Çünkü bu temizliktir, her hangi bir uzvun kesilmesine benzemez. Kir ve pislikleri temizlemeye benzemektedir. Bu görüşü, fıtratla ilgili sünnetlerden bahseden hadisler takviye etmektedir. Bıyık, tırnak, koltuk altından kesilen kıllar ve kesilmiş uzuv gibi şeyler ölünün yanına konur. Ahmed'in Ümmü Atıyye'den rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Ölünün başı yıkanır, ölünün kıllarından yıkayanların ellerinde kalanlar yıkanıp başına konulur."* Ayrıca kılları ve tırnakları gömmek diriler için müstehaptır. Ölüler için daha kuvvetle müstehaptır. Ölünün üzerinden çıkan kıl ve tırnaklar yeniden yıkanır. Çünkü Ümmü Atıyye hadisinde şöyle denilmektedir: *"Yıkayın, sonra onları geri koyun."* Ayrıca bunlar ölünün bir parçası, bir azası gibidir. O hâlde bunlar ölü ile beraber defnedilmelidir.

Kadınlara gelince: Malikî, Hanefî ve diğer mezheplerde itimat edilen görüşe göre, kadının saçlarını hayatta olduğu gibi örgü yapmak menduptur.

Ölü İçin Pamuk Kullanmak:

Zahir rivayetlere göre, ölü yıkanırken pamuk kullanmak gerekmez. Fakat *Zeylâî* ile *ed-Dürrü'l-Muhtâr* sahibi şöyle demişledir" Ölünün yüzü üzerine, ön ve arka uzuvları, kulak ve burun deliklerine ve ağzına pamuk tıkamakta bir beis yoktur."

Yine bunun gibi diğer mezhep fakihleri şöyle demişlerdir: Ölünün burun, kulak gibi tabiî deliklerine, özellikle abdest uzuvlarına pamuk tıkanmasında bir beis yoktur. Bunun sebebi, bu deliklerden pislik, kan gibi maddelerin çıkmasını önlemektir. Hanbelîlere göre, ölünün başına pamuk konulur.

Ölüyü Yıkamanın Mendupları Özetle Şunlardır:

1- Dirilerde olduğu gibi yıkamanın başında abdest verdirmek. Abdest işi ölü

üzerinde bulunan pislik ve kirleri sidr, yahut sabunla yok ettikten sonrayapılır.

2 - Karı ve kocadan biri diğerini yıkıyorsa avret yerlerini örtmek.

3 - Cumhura göre avret yerlerini örttükten sonra elbisesini çıkarmak. Şafiîlere göre ince bir gömlek ve benzeri elbiselerle yıkanır. Yıkama esnasında ölü insanların gözlerinden korunur. Bunun sebebi, cesedinde her hangi bir kusur varsa bunu başkalarının görmesine ve avret yerlerine bakılmasına engel olmaktır. Yıkayan kişi de olsa gereksiz olarak ölüye bakmak mekruhtur. Ölünün bütün vücudu avret yeri olmuştur. Bunun sebebi ölüye saygı göstermektir.

4- Ölüyü yıkarken sidr ağacı yaprakları yahut sabun kullanmak. Son yıkama da da kâfur kullanmak. Şafiîlere göre, her yıkamada az miktarda kâfur kullanılır. Tabii bu yapılması kolay ise söz konusudur. Eğer kolay değilse sadece soğuk su ile yıkanır. Yahut gerek varsa ılık yahut sıcak su da kullanılabilir.

5- Yıkama sayılarını tek yapmak. Yani üç yahut beş yahut yedi defa yıkamak. Gasil tekrarlandıkça abdest tekrarlanmaz. Yıkamanın üç tefa olması müstehap bir kere olması vaciptir. Üç kere yıkandıktan sonra ölüden ön ve arka yollardan bazı pislikler akarsa Hanbelîlere göre, hem abdesti hem de yıkama yeniden yapılır. Diğerlerine göre sadece bu pislikleri yıkamakla yetinilir.

6- Yıkarken ölünün karnını yumuşak bir şekilde sıvazlamak. Bunun sebebi, ölünün içinde necaset varsa bunu dışarıya çıkarmaktır.

7- Ölünün ön ve arka uzuvlarını yıkarken pislikleri gidermek ve kokuyu azaltmak için bol su dökmek. Çünkü ölülerde bu gibi durumlar çok olmaktadır. Yıkama işi bittikten sonra kefenlerin ıslanmaması için ceset kurulanır.

8- Göbeğin alt kısmındaki avret yerlerini yıkamak için yıkayan kişinin bir bez parçasını eline sarması ve öyle yıkaması. Ölüyü yıkayan kimsenin, cesedin diğer uzuvlarına da böyle bez aracılığı olmaksızın dokunmaması müstehaptır.

9- Malikî ve Şafiîlere göre, ağız ve buruna su verme esnasında temiz bir bez parçası ile dişleri, burun delikleri temizlenir. Yine bunun gibi, Hanbelîlere göre ölünün burun delikleri ile dişleri ıslak bir bez parçası ile temizlenir. Ağzına ve burnuna su verilmez. Tırnaklarının altı da temizlenir.

10- Ağız ve buruna su verme esnasında karna su gitmemesi için başı hafifçe eğmek, kefenlemeden önce, ölüyü temiz bir bez parçası ile kurulamak menduptur.

11- Ölüyü yıkayana yardımcı olan dışında hiç kimsenin yıkamada bulunmaması menduptur.

12- Yıkamaya sağdan başlamak. Önce ölünün sağ yanı, sonra sol yanı yıkanmalı, sonra yıkayıcı ölüyü sol yanı üzerine yatırarak baş ve sırttan ayağa kadar sağ yanını yıkar, sonra sağ tarafı üzerine yatırarak sol tarafını yine bu şekilde yıkar. Sağa

ve sola her yatırmada üçer kere yahut açıkladığımız üzere ihtiyaca göre daha fazla su döker.

13- Hanbelîlere göre, erkeğin sakalını, kadının saçlarını, yaşlı olmasalar da kına ile boyamak müstehaptır. Çünkü Enes (r.a.) şöyle demiştir: *"Gelin ve güveyilerinize yaptığınız süsleri ölülerinize de yapın."*

14- Ölünün başına ve sakalına hahut (hoş şeylerden terkip edilen bir koku), secde yerlerine (alın, burun, iki el, iki diz, iki ayak) kâfur konulur. Malikî ve Hanefîlere göre ihramlı olan ile olmayan eşittir. Başına da hoş koku sürülerek örtülür. Çirkin kokular varsa bunları yok etmek için ve ölüye saygı için, ölünün üzerinde bulunduğu divanın etrafı tek sayıda (bir, üç...) buhur tütürülerek dolaşılır.

ÖLÜNÜN KEFENLENMESİ: (1)

1. Kefenlemenin Hükmü ve Kefeni Almak Zorunda Olan Kişi:

Ölüyü kefenlemek Müslüman cemaatlara farz-ı kifayetir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Ölüyü iki elbisesi içinde kefenleyin."* (2)

Kefen parası ile ölüyü hazırlama, taşıma, kabir kazma ve defnetme gibi masraflar ölünün geride bıraktığı maldan yapılır. Bu masraflar ölünün borcundan ve vasiyetinden önce ödenir. Eğer ölünün malı yoksa, o zaman hayatta iken nafakasını vermekle sorumlu bulunan kimseler öderler. Hanefîlere göre, koca karısının kefen parasını ödemek zorundadır. Esah olan görüşe göre Şafiîler de aynı kanaattedir. Çünkü hayatta onun nafakası altındaydı. Fakat Malikî ve Hanbelîlere göre, koca karısının kefenini almak ve diğer cenaze masraflarını karşılamak zorunda değildir. Çünkü nafaka ile elbise masrafları evlilik hâlinde kadından faydalanma imkânına sahip olmak için farz kılınmışlardı. Bunun delili, geçimsizlik ve ayrılık durumunda nafakasının düşmesidir. Ölüm sebebiyle bu durum ortadan kalkmıştır, nikâh bağı kesilmiştir. Dolayısıyla zevce öldükten sonra yabancı bir kadına benzemektedir. Şüphe yok ki ,birinci görüş makbuldür. Zira nafaka konusunda ve cenaze masraflarında hayat ile ölüm arasında bir ayırım yapmak makul değildir. Hayatta iken geçimsizlik, boşanma ve benzer sebeplerle nafakanın düşmesi, kadını koca evine dönmeye mecbur etmek içindir. Eğer ölünün nafakasını yüklenmeye mecbur olacak biri bulunmazsa, onun kefenlenme ve hazırlanma masrafları varsa beytülmalden karşılanır. Beytülmalde para yoksa o zaman gücü yeten Müslüman cemaate aittir.

---

1 - *el-Lübâb* I, 130, vd. ; *Meraki'l-Felâh,* 97; *Fethu'l-Kadîr* I , 452; *ed-Dürrü'l-Muhtar,* I, 806-810; *e Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 93; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 551 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 224 vd.; *Mugni'l Muhtâc,* I, 336-340; *el-Mühezzeb,* I, 129-131; *el-Mugnî,* II, 464, 472, 537; *Keşşafu'l-Kınâ,* II 118-126.

2 - Bu hadisi *cemaat* İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 40.

2. Kefenin Şekli-Miktarı-Keyfiyeti:

Ölü yıkandıktan sonra, hayatta giymesi helâl olan elbiselerden kefenlenir. [1] Giyilmesi caiz olan elbiselerle kefenlenir, erkek ipek elbiseyle kefenlenmez. Kadın cumhura göre, ipek kefene sarılabilir. Hanbelîlere göre, kadın da ipek kefene sarılamaz. Kefenin şartı altını göstermeyecek kadar kalın olması, şeffaf olmamasıdır. Çünkü altını gösterecek derecede şeffaf olan kefen avret yerlerini örtmeyeceği için, varlığı ile yokluğu arasında bir fark yoktur. Kefenin temiz olması farzdır. Temiz elbiseden kefen yapmak mümkün olduğu halde pis bir bez içinde kefenlemek caiz değildir.

Hanbelîlere göre, ölüyü kefene sarmak vacip, Malikî ve Hanefîlere göre ise vasiyet etmemişse cuma ve bayramlarda giyilen elbiseler içinde kefenlenmesi menduptur. Eğer başka bir elbise içinde kefenlenmeyi vasiyet etmişse o takdirde vasiyetinin yerine getirilmesi gerekir. Çünkü Resulullah (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Sizden biri Müslüman kardeşini kefenlediği zaman kefenini güzel yapsın."* [2] Hanbelîlere göre kefeni güzel yapmak vaciptir. Diğer mezheplere göre ise müstehaptır.

Kefenin en az miktarı, bütün bedeni örtecek şekilde tek kat elbisedir. Ancak Şafiî ve Hanbelîlere göre, ihramlı hacının başı örtülmemelidir. Kefenlenmemesi yolunda vasiyeti yerine getirilmez. Kefenin en çok miktarı yedi kattır. Erkekler için üç kat, kadınlar için beş kat olması en iyisidir.

Erkeklerin kefeninin üç kat olması konusunda Hz. Aişe'den şu rivayet nakledilmiştir: *"Resulullah (a.s.) beyaz, sahûlî* [3] *yeni bir kumaş içinde üç kat kefenlenmiştir. Bu elbisede gömlek ve sarık yoktu. Hz. Peygamber bu üç kat kefenin içine sokulmuştur."* [4] Kadının ise daha çok örtülmesi söz konusudur. Ayrıca bu konuda aşağıda zikredilecek olan Leylâ es-Safakıyye hadisi bulunmaktadır. Fakihlerin bu meselede geniş açıklamaları vardır:

Hanefî Mezhebi:

Hanefî mezhebine göre, kefen üç türlüdür. Zaruret kefeni, kifayet kefeni, sünnet kefeni. Bu kefenlerden her biri ya kadın yahut erkek için söz konusu olabilir. Mutat olan erkeklerin sarılacağı kefenlerin en azı iki kat olmasıdır. Erkeklerde sünnet olan kefen üç kattır. Kadınların kefenleri asgari üç kat, sünnet olanı beş kattır.

a) Zaruret Kefeni: Erkek ve kadınlar için zaruret olan kefen, zaruret yahut âcizlik durumlarında bulunan miktardır. Mükelleflerden kefen farzını düşürecek miktar kefenin asgarî miktarıdır. En azı bedeni baştan aşağı örtecek kadar olanıdır.

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I,326,

2 - Müslim, Ahmed ve Ebu Dâvud Cabir'den rivayet etmişlerdir. İbni Mace ile Tirmizî bu hadisi Ebu Katâde'den şu lâfızla rivayet etmişlerdir: *"Sizden biri kardeşinin velisi olduğu zaman kefenini güzel yapsın."*

3 - Sahûlî, Yemen'de bir köyün adıdır. Bu kumaş o köye nisbet edilmektedir.

4 - Bu hadisi *cemaat* Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtar*, IV,36.

Çünkü Mus'ab b. Umeyr şehit edilince tek bir kat kefene sarılarak gömüldü. [1]

b) Kifayet Kefeni: Kişinin hayatta iken giydiği elbise, vefattan sonra da kifayet edecek olan kefendir. Erkek için kefen, iki parça elbisedir. Bunlar da *izar* tabir edilen belden aşağı giyilen bir elbise ile *lifafe* tabir edilen üst kıyafettir. Kadınlar için kifayet miktarı, *izar, lifafe* ve baş örtüsüdür. Bundan daha azı mekruhtur.

Erkek elbisenin kifayet miktarının dayandığı delil, ölümü yaklaştığı zaman Hz. Ebu Bekir (r.a.)'ın söylemiş olduğu şu sözdür: *"Beni namaz kılarken giydiğim bu iki elbisem ile kefenleyin. Bu elbiseleri yıkayın. Zira bunlar irin ve toprak olacaklardır."* [2]Aynı zamanda bunlar dirilerin elbiseleridir.

İzar, canlı insanların giydiği izardan farklıdır. Baştan ayağa kadar olan kısmı kaplar. *Lifâfe* de bunun gibidir. Uçlarından düğüm yapılabilmesi için birazcık uzundur. İbni Hümam şöyle demiştir: Ben ölünün izarının dirinin izarına muhalif olduğuna dair sünnetten bir delil bilmiyorum. Kadının kefeninde ziyade olarak yüzünü ve başını örten *"hımar"* tabir edilen örtü bulunur.

c) Sünnet Kefeni: Sünnet kefeni kefenlerin en mükemmeli olup erkekler için üç kat elbiseden ibarettir: *İzar, kamis, lifafe.*

Kamis: Boyunun dibinden ayaklara kadar, yensiz, yakasız olan ve etrafına parça eklenmeksizin biçilen kumaştır.

Kadınlar için sünnet kefen beş kat elbisedir: İzar, kamis, baş örtüsü göğüs örtüsü (göğüslerden göbeğe kadar olan kısmı örtecek ve göğüsleri bağlayacak bir bez parçası) ve lifafe.

Erkek kefeninin sünnet şeklinin dayandığı delil İbni Abbas hadisidir: *"Resullullah (a.s.) üç kat elbise içinde kefenlenmişti. Vefatı esnasında üstünde olan gömleği, bir Necrân hullesi. Hulle de iki parça elbisedir."* [3] Ölüye kamis, yani gömlek giydirmenin müstehap olduğunu söyleyen Hanefîlerle Malikîlerin delili bu hadis-i şeriftir. Cumhur bu gömleğin müstehap olmadığı görüşünü benimsemiştir. Çünkü daha önce Hz. Aişe (r.a.) hadisinde şöyle denilmiştir: *"Kefenler içinde kamis ile sarık yoktur."*

Hanefîlerce esah olan görüşe göre, ölüye sarık sarmak mekruhtur. *Sarık,* başa sarılan şeydir. Dayandığı delil mezkur Hz. Aişe (r.a) hadisidir. Sonradan gelen Hanefîler sarığı âlimler ve eşraf için güzel görmüşlerdir. Kefen beş kata kadar artırılabilir.

---

1 - Bu hadisi İbni Mace dışında *cemaat* Habbab b. Eret'ten rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV,33.

2 - Bu hadisi İbni Sa'd *Tabakat*'nda rivayet etmiştir. Muhammed b. el-Hasan *el-Âsâr*'da bu hadisi *belâğ* olarak zikretmiştir. *Belağ hadis:* Beleğani ifadesiyle munkatı' olarak rivayet edilen hadise denir. *Nasbu'r-Râye,* II,263. Hadisi Buharî mana itibariyle rivayet etmiştir.

3 - Hadisi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Senedinde Yezid Ebu Ziyad bulunmaktadır. Bu zatın *zayıf* biri olduğunda ittifak vardır. *Neylü'l-Evtâr* IV,36.

Kadınların kefenlerine gelince: Leylâ b. Kânif es-Sakafiyye hadisine dayanmaktadır. Bu hadis Hz. Rasulullah (a.s.)'in kızı Ümmü Gülsüm'ün vefatında beş kat kefen bezine sarıldığına delâlet etmektedir. (1)

Erkeklerin ipek elbise, boyalı, zaferanlı ve benzeri bezlerle kefenlenmesi mekruhtur. Ancak başkası bulunmazsa bir beis yoktur. Bu sayılan kefenler kadınlar için caizdir.

Kefenleme şekli:

Erkek ölü için önce lifafe yere serilir. Bunun üzerine izar yayılır. Sonra ölü kamisa sarılır, izarın üstüne konur. İzar da önce soluna, sonra sağına getirilerek sarılır. Hayatta iken giydiği elbisede olduğu gibi sağ taraf sol taraf üstüne gelmiş olur. Daha sonra da lifafe sarılır.

Kadın kefenine gelince: Önce lifafe yere serilir, sonra bunun üzerine izar yayılır. Cenaze izar üzerine konur ve kamis (kefen gömleği) giydirilir. Saçları iki örgü edilerek kefen gömleği üzerinden göğsü üzerine konur, onun üzerine baş örtüsü yüzüyle beraber örtülür. Üstüne de izar sarılır. İzarın üzerinden de göğüs örtüsü bağlanır, daha sonra da lifafe sarılır. Göğüs örtüsü lifafeden sonra da bağlanabilir. Ayaklar üzerinden de bir bağ bağlanır.

Malikî Mezhebi:

Kefenin en azı bir kat, en çoğu yedi kattır. Kefenin katlarının tek olması müstehaptır. Üç kat olan, iki veya dört kat olandan daha faziletlidir. Kefende erkekler için vacip olan avret yerini örtecek kadar olmasıdır, gerisi sünnettir. Ondan fazlası menduptur. Kadınların bütün bedenlerinin örtülmesi ise farzdır.

Mezhepte meşhur olan görüşe göre, en faziletlisi, erkeğin beş kat elbise ile kefenlenmesidir. Bunlar da izar (göbekten dizlere kadar örtecek şekilde), kamis, (yenli), sarık, iki adet lifafedir. Çünkü Hz. Aişe (r.a.) hadisinde miktar değil, o şeklin mübah olduğu kastedilmiştir.

Kadınların iki lifafe daha eklenerek yedi kat bezle kefenlenmeleri en faziletlisidir. Yani kadınlarda dört lifafe bulunur. Çünkü Leylâ es-Sakafiyye hadisinde kasıt mübahlığı açıklamaktır, sınırlama değildir.

Erkeklerin başına sarılan sarığa mukabil, kadınlarda baş ve yüzü beraberce örtecek bir *hımar*, yani baş örtüsü kullanmak menduptur. (2) Erkeklerin yüzüne de bir arşın kadar bir örtü örtülmesi menduptur. Eğer başkası varsa ipekli, ibrişim veya necis elbise içinde kefenlenmesi mekruhtur. Fakat başkası bulunmazsa o takdirde mekruh değildir.

---

1 - Hadisi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Ravilerinden bazıları hakkında tenkitler vardır. *Nasbu'r-Râye*, II,263; *Neylü'l,Evtâr*, IV,39.

2 - Baş örtüsüne *hımar* adı verilmesinin sebebi, başı ve boyunu örtmesine binaendir.

Şafiî Mezhebi:

Kefenin asgarisi avret yerini örtecek tek bir parçadır. Bu da erkeklerde, göbek ile diz kapakları arası, kadınlarda eller ile yüz dışında bütün bedendir. Fakat ölünün hakkı bakımından meseleye bakılırsa ölüye saygı ve ikram meydana gelebilecek değişmeleri örtmek için kefen bütün bedeni örtecek kadar olmalıdır. Ancak ihramlı erkeğin başı ile ihramlı kadının yüzü müstesnadır.

Başkası bulunuyorsa erkeğin ipekten yapılmış yahut zaferan ile boyanmış bir kefene sarılması haramdır. Kadınların bunlarla kefenlenmesi kerahetle caizdir.

Erkekler için efdal olan Hanefîlerin de kabul ettiği gibi üç adet lifafeden ibaret kefendir. Bunun dayandığı delil daha önce geçen Hz. Aişe (r.a.) hadisidir. Kefende en faziletlisi kamis ve sarığın olmamasıdır. Üç lifafenin altında dördüncü ve beşinci olarak kamis ve sarığın bulunması kerahetsiz olarak caizdir. Çünkü İbni Ömer, kendi oğlunu beş kat bez ile kefenlemiştir: Kamis, sarık ve üç lifafe. (1) Kadınlar ve hünsalar için efdal olan beş lifafedir. İzar, kamis (kefen gömleği), hımar ve iki lifafe. Bunlar kadının daha iyi örtülmesi içindir. Daha fazlası mekruhtur. Kefenleme şöyle yapılır: Önce en güzel ve en geniş lifafe serilir. Üzerine ikinci, üçüncü de onun üzerine yayılır. Her bir lifafe üzerine hanut ve kâfur konur. (2) Bunların üzerine ölü sırt üstü yatırılır. Ölü üzerine de hanut ve kâfur konur.

Uylukları bağlanır, karnının menfezlerine pamuk konur. Bundan sonra lifafeler sarılır ve bağlanır. Ölü kabrine konulunca bağlar çözülüp çıkarılır. İhramlıyken ölen erkeğe dikişli parçadan kefen yapılmaz, başı örtülmez. İhramlı ölen kadının da yüzü örtülmez.

Hanbelî Mezhebi:

Farz olan kefen erkek olsun, kadın olsun ölünün bütün bedenini örtecek kadar olandır. Şafiîlerin de dedikleri gibi erkeklerin üç kat beyaz elbise içinde kefenlenmesi en faziletlisidir. Erkek bu üç kat elbise içine konulur ve katları arasına hanut serpilir. Bu kefende kamis ve sarık yoktur. Yukarıda geçen Hz. Aişe (r.a.) hadisi gereği daha fazla veya daha az yapılmaz. İki elbise içinde ölüyü kefenlemek de caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) devesinden düşüp de ölen sahabe hakkında şöyle buyurmuştur: *"Onu su ve sidr yaprağı ile yıkayın ve iki kat elbise içinde defnedin."* (3) Üç kattan fazla kefene sarmak mekruhtur. Çünkü malın israfı ve zayi edilmesi yasaklanmıştır. Bu hadise göre ihramlı kişi su ve sidr ile yıkanır, koku sürülmez. İki ihram elbisesi ile kefenlenir. Başı ve ayakları da örtülmez.

Çocuk bir bez ile kefenlenir. Üç parça bez ile kefenlenirse bunda bir beis yoktur.

---

1 - Beyhakî.

2 - Kafûr bir nevi hoş kokudur. Çok kullanılması müstehaptır.

3 - Buharî rivayet etmiştir.

Eğer erkeğin bütün bedenini kaplayacak elbise bulunmazsa başı örtülür, ayaklarına ot, yahut ağaç yaprakları konur.

Kadının beş parça elbise içinde kefenlenmesi en faziletlisidir. Bunlar da: Kamis, izar, lifafe, kına (baş örtüsü) ve uyluklarının bağlanması için bir bez parçası. Dayandığı delil Leylâ es-Sakafiyye hadisi ile Ümmü Atıyye hadisleridir.

Ümmü Atıyye'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) kendisine izar, gömlek, baş örtüsü ve iki kat elbise vermiştir."*

Ölüyü kefenlemenin şekli Şafiîlerde olduğu gibidir. Baş örtüsü başın üzerine konulur. İzar ortada bulunur. Gömlek ölüye giydirilir. Kefenler buhurlanır. En üst lifafenin üzerine *hanut* konmaz. Çünkü bunu Hz. Ömer (r.a.) İbni Ömer ve Ebu Hureyre (r.a.) mekruh görmüşlerdir. Bunun gibi naaşın üzerine sarılan örtüye de hanut konmaz. Çünkü bu kefen cinsinden değildir. Ölünün alın, burun, iki diz, iki ayak gibi secde yerlerine Allah'a secde ile şereflendikleri için güzel koku sürülür. Ayrıca iki diz kapağı ve koltuk altlarına ve göbeğe de sürülür. Çünkü İbni Ömer ölünün diz kapaklarına, dirseklerine, başına ve sakallarına misk sürerdi. Ölünün gözlerinin içine koku sürmek mekruhtur. Çünkü bunun gözlere zararı vardır. En üstteki lifafenin sol tarafı ölünün sağ yanına, sağ ucu da onun üstüne sol yanına sarılır. Çünkü hayatta olan insanlar kaftan, rida gibi elbiseleri bu şekilde giyerler. Sonra ikinci ve üçüncü lifafeler de böyle yapılır. Ölünün kefeninden artan kısım baş tarafta ayaklardan daha çok bırakılır. Çünkü baş daha şereflidir, örtülmeye daha lâyıktır. Kefenin fazlalıkları baş ve ayaklar üzerine tekrar örtülür. Böylece kefen dağılmaz, kese gibi olur. Eğer lifafelerin çözülüp dağılmasından korkulursa dıştan bir bez ile bağlanır, ölü kabre konulunca bu bağlar çözülür. İbni Mes'ud şöyle buyurmuştur: *"Ölüyü lâhde koyduğunuz zaman bağlarını çözün."* (1)

Dirilerde olduğu gibi ölü, yenli-yakalı bir gömlek, bir izar, bir lifafe içine konularak kefenlenirse bunu yapmak kerahetsiz olarak caizdir. Çünkü Abdullah b. Ubey ölünce Hz. Peygamber (a.s.) ona kendi gömleğini giydirdi. (2) Ölüye giydirilen gömlek düğümlenmez. Çünkü buna ihtiyaç yoktur.

Erkek ve kadınların ipek, altın yahut gümüş işlemeli bezlerle kefenlenmeleri haramdır. Ancak başkası bulunmadığı için zaruret varsa caizdir. Kadın için bunların haram olmasının sebebi, bu gibi süslü elbiselerin onlara hayatta iken mübah kılınmasına binaendir. Çünkü hayat kadınlar için süslenme yeridir. Ölümle bu durum ortadan kalkmıştır.

3. Kefenlerde Mendup Olan Hususlar:

Daha önce bahsedilen şekil ve miktar yanında aşağıdaki hususlar da kefenler

1 - Esrem rivayet etmiştir.

2 - Buharî rivayet etmiştir.

için menduptur:

1- Kefenin beyaz ketenden yahut pamuktan olması. Pamuktan olması daha iyidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Beyaz elbise giyinin. Çünkü beyaz, elbiselerinizin en hayırlısıdır. Ölülerinizi de beyaz kefenlere sarın."* (1)

2- Kefeni öd ağacı ve benzeri şeylerle üç defa tütsülemek. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) *"Ölüyü buhurladığınız zaman tek sayıda buhurlayın."* (2) buyurmaktadır.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre, ihramlıyken ölen kimse, Arafat'ta devesinden düşerek ölen şahıs hakkında Resulullah Efendimizin (a.s.): *"Onu su ve sidr ile yıkayın. İhram elbiseleriyle kefenleyin. Hanut koymayın, tütsülemeyin. Zira Allah tealâ onu kıyamet günü telbiye getirir olduğu halde diriltecektir.* (3) hadisine binaen kokulanmaz.

Malikîler ve Hanefîler yukarıdaki görüşü kabul etmeyerek şöyle demişlerdir. Bu özel bir olaydır, umumileştirilemez. Sadece o zatla ilgilidir. Davudî, İmam Malik adına şu mazereti ileri sürmüş: "İmam Malik'e bu hadis ulaşmamıştır" demiştir. Buna şöyle cevap verilmiştir. İllet, onun hac ibadetleri arasında olmasıdır, bu hususta hadis açıktır. Bu da bütün ihramlılar hakkında umumidir. Usule göre Peygamber Efendimiz (a.s.) zamanında bir kişi için sabit olan hüküm tahsis ifade eden delil bulunmadıkça başkası için de sabit demektir.

Yine bunun gibi, kâfur ve benzeri hanutun (hoş kokuların) kefenin her parçasının arasına konması menduptur. Bunlar bir pamuk aracılığı ile vücuttaki gözler, burun delikleri, ağız, kulak, ön ve arka avret yeri gibi deliklere iki avuç, iki diz, ayak parmakları gibi secde yerlerine, diz kapaklarının iç kısmına, koltuk altlarına, burun deliklerine, kulak arkalarına konur.

3- Kefeni bir kattan fazla yapmak. İki kat kefen bir katından daha faziletlidir. Bunun sebebi ölüye saygı ve örtünmesini sağlamaktır.

4- Kefenin tek sayıda olması. Kefen katlarının sayısının üç olması iki ve dört kat olmasından daha faziletlidir.

5- Aşırı gitmeksizin kefeni güzel yapmak. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Sizden biri Müslüman kardeşinin cenazesini hazırlama işini üzerine aldığı zaman kefenini güzel yapsın."* (4) Malikî ve Hanefîlere göre kefenin güzelli-

---

1 - Bu hadisi beş hadis imamı rivayet etmiştir Ahmet ile Neseî hariç dört *Sünen* Sahipleri. Tirmizî bu hadisi İbni Abbas'tan rivayet edip *sahih* demiştir. Yine bunu Şafiî, İbni Hıbban, Beyhakî ve Hâkim rivayet etmişlerdir. İbni Kattan bu hadis için *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV,38.

2 - Bu hadisi Ahmet, Beyhakî Bezzar rivayet etmiştir, Ravilerin *Sahih-i Buhârî* ricâlinden olduğu söylenmiştir.

3 - Bu hadisi *cemaat* İbni Abbas'tan rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisi İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Başka bir rivayet Ahmed ve Müslim ile Tirmizî'de Cabir'den gelmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV,34 vd.

ği, mendup şekilde olması ile gerçekleşir. Meselâ hayatta iken cuma namazları için giyinmiş bulunduğu mutat elbiseler gibi kıymetli olmalıdır. Çünkü hayırlı yerlerde giyilen bu gibi elbiselerden bereket gelir.

Hanbelîlere göre cuma ve bayram namazlarında giyilen elbise gibi şeylerle ölünün kefenlenmesi vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber Efendimiz bunları güzel görerek emretmiştir.

Şafiîlere göre, müstehap olan, en geniş ve en güzel kefenin serilmesidir. Çünkü kefenin güzel yapılmasından maksat beyaz, temiz, geniş, sık dokunmuş olması gibi hususlardır. Yoksa pahalı bir kumaştan olması değildir. Çünkü hakkında yasaklama bulunduğu için aşırılık mekruhtur. Yıkanmış olan bir bez, yenisinden daha üstündür. Çünkü bu bezlerin akıbeti eskiyip çürümektir. Pamuklu kefen diğerlerinden daha iyidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in kefeni öyle idi.

Bütün mezhepler kefende aşırıya kaçmama konusunda ittifak hâlindedirler. Peygamber Efendimiz (a.s.) buyuruyor ki: *"Kefenlerde pahalıya kaçmayın. Çünkü kefenin çok kısa bir sürede değeri kaybolacaktır."* [1]

CENAZE NAMAZI KILMAK

1. Cenaze Namazının Hükmü:

Dirilerin şehit dışındaki ölünün cenaze namazını kılması icma ile ölüyü hazırlama, yıkama, kefenleme, defnetme işlemlerinde olduğu gibi farzı kifayedir. [2] Bu namazı bazıları velev bir kişi olsun kılsa diğer bütün müslümanların üzerinden günah düşer. Malın üçte birini vasiyet edebilme durumunda olduğu gibi, cenaze namazı bu ümmetin özelliklerindendir. Sahabe Hz. Peygamber (a.s.) üzerine cenaze namazı kılmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) de düşük bebeklerle çocukların cenaze namazlarının kılınmasını emretmiştir. Yine Hz. Peygamber (a.s.) Habeş Kralı Necaşî'nin cenaze namazını kılmıştır. [3] Cenaze namazı kılınmak istendiği zaman: "Ölü için cenaze namazına" diye seslenilir.

Hanefîlere göre: [4]

Ölen her Müslüman üzerine cenaze namazı kılmak farz–ı kifayedir. Ancak dört kişi bunlardan müstesnadır. Onlar da: İslâm devletine isyan edenler, yol kesenler (savaşta öldürüldükleri zaman), ırkçılık davası güdenler, şehirde gece silâhla insanlara saldıran, yani eşkiyalık yapanlar yahut gece insanları iple boğan kimselerdir.

İsyancılara gelince: Bunlar haksız olarak Müslümanların imamına karşı çıkan

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Hadis *hasen* dir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I,811,814; *Meraki'l-Felâh*; 98, *el-İnâye*, I,455; *el-Mühezzeb*, I,132.

3 - Hz. Peygamber (a.s.) üzerine kılınan cenaze namazını İbni Mace, İbni Abbas'tan; Ahmed Ebu Dâvud düşük üzerine namaz kılma emrini Muğire'den nakletmiş, çocuğun cenaze namazını kılma hadisesini Ahmed, Nesei ve Tirmizî; Necâşî'ye kılınan namazı Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV,41,45,48.

4 - *ed-Dürrü'l-Muhtar;* I,814 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 361.

bazı Müslümanlardır. Bunlar öldürülünce yıkanmazlar, cenaze namazları da kılınmaz. Bunun sebebi onları horlamak ve başkalarının bu gibi işlere başvurmasını önlemektir. Ancak bu hüküm, savaş esnasında öldürüldükleri zamana mahsustur. Fakat İslâm devleti bunlara hâkim olduktan sonra öldürülürlerse hem yıkanırlar, hem cenaze namazları kılınabilir. Çünkü istilâdan sonra onları öldürmek siyaset için yahut onların gücünü kırmak içindir. Bu şekilde öldürülmek, had cezasına çarptırılarak öldürülmek gibidir. Çünkü bu toplumun menfaatinedir.

Yol kesenlere gelince: Bunlar, mallarını almak maksadıyla yolcuların yolunu kesen Müslümanlardan bir topluluktur. Bunlar savaş esnasında öldürüldükleri zaman, isyancılar gibi, yıkanmazlar ve üzerlerine cenaze namazı kılınmaz. Ancak devlet bunlara hâkim olduktan sonra öldürüldükleri zaman ise yıkanıp cenaze namazları kılınabilir. Çünkü bu durumda yol kesen kimseyi öldürmek had yahut kısas cezasını uygulamak gibidir. O şekilde öldürülen kişi yıkanır, cenaze namazı kılınır. Bu takdirde onu öldürülmesi haddin sukûtü hâlinde kısas uygulanması gibi olur. Meselâ mahrem olan akrabasının yolunu kesip malını almak gibi.

İsyancılardan yahut yol kesenlerden biri ölürse, yani yakalanmadan önce veya sonra kendi eceli ile ölürse, bunun cenaze namazı kılınabilir.

Kabilecilik ve ırkçılık davası güdenlere gelince: [1] Bunlar bir kabileye karşı kini ve kızgınlığı bulunup da zulümde birbirlerine yardımcı olan kimselerdir. Kabilecilik uğrunda öldürülenlerin hükmü, daha önce geçen isyancıların hükmü gibidir. Kabileırk çatışmalarında bu çatışmaları seyredip duranlardan taş, sopa, kurşun ve benzeri silâhlar isabet etmesi suretiyle ölenler de bunlar gibidir. Fakat çatışmalarına son verdikten sonra ölenlerin cenaze namazları kılınır.

Şehirde silâhlı gece baskınları yapan yahut gece insanları iple boğan kimseler: Bunlar Hanefîlerden Ebu Yusuf'un fetvaya esas olan görüşüne göre, yol kesicilerdir. Şehir sınırları içerisinde yol kesme işi mutlak surette geceleyin, silâhlı olarak da gündüz meydana gelmişse, boğma işi de bir kaç defa tekrarlanmışsa bu işlerin failleri fesat çıkardıklarından, şerlerini defetmek için siyaseten öldürülür. Bu gibi kimselerin hükmü, yol kesen eşkiyanın yahut isyancıların hükmü gibidir. Yıkanmazlar, cenaze namazlarıda kılınmaz.

Ana-babasından birini öldüren kimsenin tahkir için cenaze namazı kılınmaz. Bu hüküm kısas yoluyla Müslümanların imamının bu kişiyi öldürmesi durumuna göredir. Eğer bu kişi eceli ile ölürse, cenaze namazı kılınır.

Bir kimse bile bile intihar ederse Hanefî ve Şafiîlerde fetvayı esas olan görüşe gö-

---

1 - Kabileci: Kendi kavmine zulümde ortak olan ve kabilecilik sebebiyle diğer kabileye kızan kişidir. Şu hadiste bu mana anlatılmak istenmiştir: *"Kabileciliğe (ırkçılığa) çağıran bizden değildir, kabilecilik uğruna savaşan bizden değildir, kabilecilik yüzünden ölen bizden değildir."* Bu hadis *hasen* olup Ebu Davud Cübeyr b. Mut'im'den rivayet etmiştir.

re yıkanır ve cenaze namazı kılınır. Günahı büyük olsa da bu kimse fasıktır, fakat yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışmamıştır. Müslümanların diğer fasıkları gibi kendi hakkında zulmetmiştir.

Ebu Yusuf ve İbni Hümam gibi Hanefî müçtehitlerinden bir topluluk, intihar eden kimsenin cenaze namazının kılınmayacağı görüşündedirler. Çünkü *Sahih-i Müslim*'de rivayet edildiğine göre; *"Hz. Peygamber (a.s.)'in huzuruna intihar etmiş biri götürüldü, fakat Peygamberimiz (a.s.) cenaze namazını kılmadı."* (1)

Malikîlere göre: (2)

Devlet başkanı had yahut kısas sebebiyle öldürülen kimsenin cenaze namazını kıldırmaz. Bu namazı başkası kıldırır. Çünkü Resulullah (a.s.) recm ile ölen Maiz'in cenaze namazını kıldırmadı, fakat başkalarının bu namazı kılmalarını da yasaklamadı. (3)

Yine Malikîlere göre, fazilet sahibi kişilerin açıktan büyük günah işleyenlerin, bid'atçıların cenaze namazını kılmamaları gerekir. Bunun sebebi, öyle kimselerin ibret alıp o işlerden el çekmelerini temin etmektir.

Hanbelîler şehitlerle zulmen öldürülenleri cenaze namazının farzıyetinden istisna etmişlerdir. Bunun gibi, Hanefîler dışındaki cumhur şehidi de cenaze namazınadn istisna etmişlerdir. Hz. Peygamber (a.s.)'in ganimet malından çalan ile intihar eden kimsenin cenaze namazını kılmadığı sabit olmuştur.(4)

2. Cenaze Namazını Kıldırmaya Kim Lâyıktır:

Fakîhlerin bu hususta üç görüşü vardır (5):

Hanefîlere göre:

Hanefî mezhebine göre, cenaze namazında eğer sultan, devlet başkanı yahut devlet başkanının naibi bulunuyorsa iktidar sahibi olması sebebiyle cenaze namazını kıldırmaya daha lâyıktırlar. Eğer onlar bulunmazsa, o zaman cenazeyi kıldırma hakkı kadıya aittir. Çünkü yetkili odur. Eğer kadı da bulunmazsa mahallenin imamı öne geçirilir. Çünkü ölü, hayatta iken onun imamlığına razı idi. Öldükten sonra cenaze namazını da kıldırması daha evlâdır. Sonra ölünün erkek olan mükellef velileri öne geçirilir. Bu da asabelik yahut nikâhtaki velâyet yetkisi tertibine göre olur. Ancak baba bu hükümlerden müstesnadır. Zira baba oğula takdim edilir. Bundan

1 - Bu hadisi Müslim, Cabir b. Semure'den rivayet etmiştir.

2 - *Bidâyetü'l-Müctehid*, I,231 vd.; *el-Kavânînu'l,Fıkhıyye*, .94,; *Şerhu'r-Risâle*, I,276.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

4 - Birinci hadisi Ahmed ile Tirmizî dışındaki *Sünen* sahipleri Zeyd b. Halid el-Cühenî'den, ikinci hadisi Buharî dışında *cemaat* Cabir b. Semure'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, IV, 46-47.

5 - *Fethu'l-Kadîr*, I,457-463; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,823, vd;. *el-Lübâb*, I,131; vd.; *Meraki'l-Felâh* .98.; *Bidayetü'l-Müctehid*, 1,233,; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, .94,; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,558, *Muğni'l-Muhtâc*, I,346 vd,; *el-Muğnî*, II,480-485; *Keşşafu'l-Kınâ*, II,127.

sonra evlilikteki velâyet sırasına göre yakınlık derecesi ile tercih yapılır. İmamlık yapma hakkına sahip olan kişinin başkasına izin vererek onu öne geçirme hakkı vardır. Fetvayı esas olan görüşe göre, imamlık için öne geçme hakkına sahip olan kimse, ölünün namazını kıldırmasını vasiyet ettiği kimseden daha lâyıktır. Çünkü bu konuda vasiyet batıldır.

Eğer cenaze namazını, velisi yahut devlet başkanı ve naibinden başkası izinsiz ve yetkisiz olarak kıldıracak olursa, cenaze velisinin bu namazı yeniden kıldırtma yetkisi vardır. Hatta ölünün kabri başında bile olsa bunu yapabilir. Çünkü velinin hakkı vardır. Bu hakkını kullanmak için namazı iade ettirebilir. Fakat bu farzı düşürmek için değildir. Bu farz düşmüştür. Eğer bir cenazeyi veli kıldırmışsa hiç bir kimsenin bu namazı yeniden kılma veya kıldırma hakkı yoktur. Çünkü birinci namaz ile farz yerine getirilmiştir. Nafile cenaze namazı kılmak meşru değildir.

Bir cenaze üzerine namaz kılınmadan defnedilirse, kabri başında onun üzerine namaz kılınabilir. Ancak bu cesedin kabirde bozulmadığı kanaati bulunmasına bağlıdır. Çünkü cesetin bozulması zamana, mekâna ve ahvale göre değişiklik gös terir.

Malikî ve Hanbelîlere göre:

Cenaze namazını kıldırmaya en lâyık kişi, ölünün kıldırmasını vasiyette bulunduğu kişidir. Bunun dayandığı delil sahabenin uygulamasıdır. Hz. Ebu Bekir cenaze namazını Hz. Ömer'in kıldırmasını, Hz. Ömer Suheyb'in kıldırmasını, Hz. Aişe Ebu Hureyre'nin kıldırmasını, Ümmi Seleme de Saîd b. Zeyd'in kıldırmasını vasiyet etmişlerdir. Vali yahut emir bunlardan sonra gelir. Dayandığı delil daha önce geçen şu hadistir: *"Bir kimse diğer bir kimsenin hükümran olduğu yerde ona imamlık yapmasın."* Bunlardan sonra nikâhtaki velâyet sırasına göre asabe velîler gelir. *Asebe,* ölünün erkek akrabalarıdır. Önce baba, (ne kadar yukarı çıkılırsa çıkılsın) sonra oğul (ne kadar aşağa inilirse inilsin) daha sonra asebeler, ölüye yakınlık derecesine göre tertip ile cenaze namazını kıldırma hakkına sahiptirler. Sırayla erkek kardeş, sonra amca, sonra amca oğlu gelir ve böylece devam edilir.

Fakat Malîkilere göre, erkek kardeş ile erkek kardeşin oğlu dedeye tercih edilir. Çünkü erkek kardeş ile yeğen ölüye oğulluk bağıyla nispet olunur, dede ise babalık bağı ile nispet olunur. Malikî mezhebine göre, erkekler bulunmadığı zaman kadınlar cenaze namazını bir defada münferit olarak kılarlar, Çünkü Malikîlere göre kadınların imamlığı sahih değildir.

İmamette en faziletli olanlar tercih edilir. Erkekler kadınlara, büyükler küçüklere, dinî bir meziyeti olanlar diğerlerine tercih edilir. Eğer bu vasıflarda eşitlik olursa yaş itibariyle tercih yapılır. Eğer yaşta da eşitlik bulunursa kura ile yahut karşılıklı rıza ile imam öne geçirilir. Bu Malikîlerin görüşüdür. Hanbelîlerin açıklaması şöyledir: Cenaze namazında imamlığa farz namazlarda en lâyık olan kişiler geçirilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Cemaate Allah'ın kitabını en iyi okuyan imamlık yapar."* hadisinin manası umumidir.

Şafiîlerin yeni mezhebine (Mezheb-i Cedîd) göre:

Cenazenin velisi imamlığa daha uygundur. Hatta ölü, cenaze namazını veliden başkasının kıldırmasını vasiyet etse de böyledir. Çünkü imamlık yapma hakkı velinindir. Mirasta olduğu gibi, ölünün vasiyetinin bu hakkı düşürmekte tesiri yoktur. Bu vasiyet yerine getirilmez. Cenaze namazından maksat ölüye duada bulunmaktır. Kişiye en yakın akrabasının duada bulunması kabule daha yakındır. Çünkü en çok üzüntülü olan ve kalbi müteessir olan kişi cenazenin velisidir. Sahabe'nin kendi cenazelerini kıldıracak kişileri vasiyet etmelerine gelince, bunların velilerinin buna izin verdikleri manasına alınmaktadır. İmamlıkta öncelik babanın, sonra dedenindir (ne kadar yukarı çıkılırsa çıkılsın). Sonra oğul, sonra oğulun oğlunundur (ne kadar aşağı inilirse inilsin). Sonra kardeşin hakkıdır. Ezhar olan görüşe göre ana baba bir kardeş, baba bir kardeşten önce gelir. Sonra öz kardeşin oğlu, sonra da baba bir kardeş gelir. Daha sonra da mirastaki sıraya göre asabe olan akrabalar gelir ki, onlar da ana-baba bir amca, sonra baba bir amca, sonra öz amcanın oğlu, sonra da baba bir amcanın oğludur. Sonra *zevi'l-erham* tercih edilir. Bunlar da yakınlık derecesine göre kendi aralarında sıralanır. Önce ananın babası, sonra ana bir kardeş, sonra dayı, sonra ananın amcası gelir.

Aynı derecede bulunan meselâ iki oğul, iki erkek kardeş gibi iki veli bir arada bulunursa, eğer ikisi de aynı derecede imamlığa lâyık ise müslüman olduğu hâlde yaşlılık çağına ulaşmış olan ve adalet sahibi bulunan kimse bilgili olana tercih edilir.

3. Bir Kaç Cenazenin Bir Araya Gelmesi:

Bütün mezhepler [1] bir kaç cenazenin bir arada bulunması durumunda hepsinin namazının bir defada kılınmasının caiz olduğunda, ancak ayrı ayrı kılınmasının daha faziletli olduğu hususunda da ittifak etmişlerdir. Ayrı ayrı kılınması durumunda derecelerine göre faziletleri olanlar öne alınır. Çünkü tek tek kılmada daha çok amel vardır ve kabul olunması daha çok umulur.

Bir kaç cenazenin bir araya gelmesi durumunda Hanefîler şöyle demişlerdir: Geniş bir saf hâlinde sıralanır ve imam bunların en faziletlilerinin yanında durur. Yahut kıbleye doğru uzun bir saf hâlinde, göğüsleri imama gelecek şekilde birbiri hizasında bulunurlar.

4. Cenaze Namazının Rükünleri, Sünnetleri ve Keyfiyeti:

Hanefîlere göre cenaze namazının iki, Malikîlere göre beş, Şafiî ve Hanbelîlere göre yedi rüknü vardır.

---

1 - *Merâkı'l-Felâh,* 99; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 821-822; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 95; *Muğnî'l Muhtâc,* I, 348; *el-Muğnî,* II, 562.

Hanefîlere Göre: (1)

Cenaze namazının iki rüknü vardır. Bunlar da dört tekbir ile kıyamdan ibarettir. Birinci tekbir iftitah tekbiri olup şart değil rükündür. Bu tekbir üzerine diğer tekbirleri bina etmek caiz değildir. Tekbirler ise dörttür. Her bir tekbir bir rekât yerindedir. Dördüncü tekbirden sonra iki kere selâm vermek vaciptir. Hanefîlere göre vacip bir tanedir. O da selâm vermektir. Rükün ise iki tanedir. Tekbir ve kıyam. Niyet rükün değil şarttır. Özürsüz olarak binek üzerinda yahut oturarak cenaze namazını kılmak istihsan yolu ile caiz değildir. Namazın sünnetleri üçtür: Hamdü senada bulunmak, dua etmek ve Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek. Hamdü sena birinci tekbirden sonra "Sübhaneke" duasını okumaktır. İkinci tekbiri aldıktan sonra Resulullaha (a.s.) salavat getirilir. Üçüncü tekbirden sonra ölü için dua edilir. Cenaze namazının saflarının en az üç olması menduptur. Dayandığı delil şu hadis-i şeriftir: *"Bir cenaze üzerine üç saf cemaat namaz kılarsa bu cenaze mağfiret olunur."*

Cenaze namazının kılınış şekli şöyledir: Namaz kılan kişi birinci tekbirde ellerini kaldırır. Bundan sonra "Sübhaneke" duasını okur. İkinci tekbirden sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirir. Bu salavat aynen teşehhütte okunan salavat gibidir. Çünkü salavatları duadan önce okumak sünnettir. (2) Sonra bir tekbir daha alarak hem kendine hem ölüye ve hem de bütün Müslümanlara dua eder. Sonra dördüncü tekbiri alarak selâm verir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) kıldırdığı en son cenaze namazında dört tekbir almıştır. (3) Hz. Peygamberin bu uygulaması daha öncekileri neshetmiştir. Dördüncü tekbirden sonrası selâm ile namazdan çıkma vakti olmuştur. Bu tekbirlerden sonra *zahirurrivaye'ye* göre, selâmdan sonra dua yoktur. Bazı Hanefî âlimleri *"Ey Rabbimiz! bize dünyada da ahirette de iyilik ve bizi o ateş (cehennem) azabından koru!"* (Bakara, 201) *"Ey Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi haktan saptırma. Bize kendi tarafından bir rahmet ver. Şüphesiz bağışı en çok olan sensin."* (Âl-i İmrân, 8) dualarından birini okumayı tercih etmişlerdir. Cenaze namazında kıraat de teşehhüt de yoktur. İmam beşinci kere tekbir getirse ona uyulmaz, cemaat imamla birlikte selâm vermek için onun selâm vermesini bekler. Cenaze namazında dua etmek için muayyen bir dua yoktur. Dördüncü tekbirden sonra me'sûr dualardan birini okumak daha güzel ve kabule daha şâyandır. Bu dualardan biri şudur:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَاَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْاَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَاَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَاَهْلاً خَيْرًا مِنْ اَهْلِهِ، وَاَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَ النَّارِ»

1 - *Meraki'l-Felâh,* 98; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 813, 816; Fethu'l-Kadîr, I, 459 vd.

2 - Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri dua etmek istediği zaman Allah'a hamd etsin, Peygambere salavat getirsin, ondan sonra dua etsin".*

3– Hakim İbni Abbas'tan, Beyhakî ve Taberanî Ömer b. Hattab'dan İbni Abdülber İbni Ebu Hayseme'den, Haris b. Ebu Usamenin Müsnedinde Enes'tenrivayet edilmiştir. Nasbu'r–Râye, II 267.

"Allahım, onu yarlığa, ona acı, onu günahlardan muâf kıl, onu affet. Makamını iyi, kabrini geniş eyle. Onu su, kar ve buzla yıka, beyaz elbisenin kirden arınması gibi onu günahlardan arındır. Ona dünyadakinden daha hayırlı bir yurt, daha hayırlı ehil ve aile ver. [1] *Onu cennete koy, Kabir fitnesinden ve cehennem azabından koru.* [2]

Me'sûr dualardan biri de şudur:

«اللّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، اللّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الإِيمَانِ، اللّهُمَّ لاَتَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلاَ تُضِلَّنَا بَعْدَهُ»

"Allahım! Bizim dirilerimizi, ölülerimizi, hâzır bulunan ve gaib olanlarımızı, küçüğümüzü, [3] *büyüğümüzü, erkeklerimizi ve kadınlarımızı afv'ü mağfiret buyur. Ya İlâhî! Bizden yaşattıklarını İslâm üzere yaşat; öldürdüklerini iman üzere öldür. İlâhi! Onun ecrinden bizi mahrum bırakma, ondan sonra bizleri fitneye uğratma"*[4]

Deliler ve çocuklar için istiğfar edilmez. Çünkü onların günahı yoktur. Bunlara dua edilirken şöyle denilir:

«اللّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا، وَاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَذُخْرًا، وَاجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا مُشَفَّعًا»

"İlâhî! Onu bizim için takdim edilmiş bir ecir kıl. Yarabbi! Onu bize bir sevap, bir azık kıl, onu bizlere şefaatçı ve şefaatı kabul edilmiş kıl."

Malikîlere göre: [5]

Cenaze namazının beş rüknü vardır:

a) Niyet etmek: Bu, ölüye yahut orada bulunan Müslümanlara ait ölülere cenaze namazı kılmaya niyet etmek suretiyle olur. Ölünün erkek yahut kadın olduğunu bil-

---

1 - Bundan murat ahirette aile ve yakınlarının vasıflarını değiştir demektir, yoksa onların yerine başkalarını koy demek değildir.

2 - Bu hadisi Müslim, Tirmizî ve Neseî, Avf b. Malik'ten rivayet etmişlerdir. O şöyle demiştir: *"Öyle ki , ben o ölü yerinde olmayı temenni ettim." Sübülü's-Selâm,* II, 104.

3 - Yani onu mükellef olma yaşına eriştiğinde iyi amellerde sabit kıl. Yoksa onun günahı yoktur. Bundan kastedilen duanın umumi olmasıdır. Manası şudur: *"Bütün müslümanları mağfiret et.*

4 - Bu hadisi Müslim ile dört *Sünen* sahibi rivayet etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm,* II, 105. Burada İslâm kelimesinden murat lügat manasıdır. Bu da Allah'a teslim olmak, boyun eğmek demektir. İman kelimesinden kastedilen şer'i manası olan kalben tasdiktir. İslamı hayattaki hâline uygundur. Bu da zahirî amellerle boyun eğmektir. İman ise vefat durumuna uygundur. Çünkü vefattan sonra amel yoktur.

5 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 553 vd.; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 94; *Şerhu'r-Risâle,* I, 280-284; *eş-Şerhu'l Kebîr,* I, 411-413 *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 226 vd.

mesi ve tanıması şart değildir. Cenaze namazının farz-ı kifaye olduğunu bilmemek yahut erkek veya kadın olduğuna inanmak da cenaze namazına zarar vermez. Çünkü maksat ortadaki bu ölüdür.

b) Dört tekbir almak: Dörtten fazla veya az olmamalıdır. Her bir tekbir başlıbaşına bir rekât yerindedir. Eğer imam bilerek yahut yanılarak beşinci tekbiri ilâve ederse cemaat imamı beklemeyip ondan önce selâm verirler, hem cemaatin namazı hem de imamınki sahih olur. Çünkü tekbir her yönden rekât gibi değildir. Eğer cemaat imamı beklerse onunla beraber de selâm verirler; namazları sahih olur.

Eğer imam dört tekbirden az tekbir getirirse cemaat tesbih getirerek onu uyarır. Eğer geri döner de dördüncü tekbiri alırsa onlar da kendisi ile beraber tekbir alırlar ve yine kendisi ile beraber selâm verirler. Eğer geri dönmezse kendi başlarına tekbir alıp selâm verirler ve namazları sahih olur.

Cenaze namazının diğer namazlardan farklı olmasının sebebi, bazı selef âlimlerinin cenaze namazının tekbirlerinin dörtten fazla olduğu görüşünü benimsemesine binaendir. Bazıları da cenaze namazındaki tekbirlerin dörtten az olduğunu kabul etmişlerdir. İmamiye Şiasının görüşüne göre [1], cenaze namazının tekbirleri dört olup aralarında dört dua okunur. Fakat belirli bir dua yoktur

Cenaze namazındaki tekbirlerin dörtten fazla olduğunu söyleyenlerin dayandıkları delil Huzeyfe hadisidir: *"Huzeyfe bir cenaze namazı kıldırdı ve bu namazda beş tekbir getirdi. Sonra dönüp şöyle dedi: Unutmadım ve yanılmadım. Ancak Hz. Peygamber (a.s.) gibi tekbir aldım. Hz. Peygamber (a.s.) bir cenaze namazı kıldırmış ve beş tekbir almıştı."* [2]

Ehl-i sünnet âlimlerinin cumhuru tekbirlerin dört olduğu görüşünü bazı delillere dayalı olarak tercih etmişlerdir. Bu delillerden biri Buharî ile Müslim'de bulunan bir hadis ile sahabenin uygulamadaki ittifakıdır. Dört tekbirli cenaze namazı Hz. Peygamber (a.s.)'in en son kıldırdığı cenaze namazıdır. [3]

c) Tekbirler arasında ölüye kolayına geldiği gibi dua etmek. Hatta "Allahım onu mağfiret et." demek bile yeterlidir. Dördüncü tekbirden sonra dilerse kişi dua okuyabilir; dilerse dua okumadan selâm verir. Meşhur olan görüş dua etmenin vacip olmadığıdır. Derdîr'in tercih ettiği görüş ise, dördüncü tekbirden sonra dua etmenin vacip olduğudur. Bu namazda Fatiha okumak yoktur. Fakat mezhepler arasındaki farklara elden geldiği kadar riayet edip, amelinin ihtiyata uygun olmasına çalışmak

---

1 - *el-Muhtasaru'n-Nâfi' fil-Fıkhi'l-İmâmıyye*, 64.

2 - Bu hadisi Ahmed rivayet etmiştir. İsnadında Yahya b. Abdullah el-Cabirî vardır. Bu ravi tenkid edilmiş biridir. Buharî'nin rivâyetine göre Hz. Ali (r.a.) Sehl b. Huneyf'in cenaze namazını kıldırırken altı tekbir almış ve: *"O Bedir'de bulunmuş bir sahabedir."* buyurmuştur. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 59.

3 - Hakim, İbni Abbas'tan şu hadisi tahric etmiştir: *"Resulullah (a.s.) son kıldırdığı cenaze namazında dört tekbir almıştır." Neylü'l-Evtâr*, IV, 58.

takvadandır.

Eğer cenazeler iki ise, dualardaki zamirleri tesniye yapar, eğer ikiden fazla iseler zamirleri cemi' yapar. Tesniye durumunda şöyle dua edilir:"

«اَللّٰهُمَّ اِنَّهُمَا عَبْدَاكَ وَابْنَا عَبِيدِكَ، وَابْنَا اَمَتَيْكَ كَانَا يَشْهَدَانِ»

"Allahım! Onlar senin iki kulundur, kullarının iki evlâdıdır..."

İkiden çok oldukları zaman cemi' durumunda şöyle dua edilir:

«اَللّٰهُمَّ اِنَّهُمْ عَبِيدُكَ، وَابْنَا عَبِيدِكَ، وَاَبْنَاءُ اِمَائِكَ كَانُوا يَشْهَدُونَ»

"Allahım! Onlar senin kullarındır, kullarının evlâdıdır..."

Cenazeler arasında kadınlar da bulunursa duada zamirler müzekker şekliyle okunur.

Ölüye duada bulunmanın meşru oluşunun delili: *"Ölüye namaz kıldığınız zaman ona halisane duada bulunun."* (1) hadisidir. Her tekbirden sonra imam ve cemaat tarafından dua edilir. Duanın en azı: "Allahım onun günahlarını mağfiret et." yahut ona merhamet et." ve bu manadaki sözlerdir.

Cenaze dualarının en güzeli Ebu Hureyre'den rivayet edilen ve sübhâneke ile salavattan sonra okunan şu duadır:

«اَللّٰهُمَّ اِنَّهُ عَبْدُكَ وَابْنُ عِبَادِكَ، وَابْنُ اَمَتِكَ، كَانَ يَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ، وَاَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، وَاَنْتَ اَعْلَمُ بِهِ، اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِى اِحْسَانِهِ، وَاِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْ سَيِّئَاتِهِ، اَللّٰهُمَّ لاَتَحْرِمْنَا اَجْرَهُ، وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ»

"Allahım! O senin kulundur, senin erkek ve kadın kullarının evlâdıdır. Senden başka ilâh olmadığına, Muhammed'in senin kulun ve peygamberin olduğuna şehâdet ediyordu. Onu daha iyi bilen Sensin. Allahım! Eğer o muhsin ve iyi ise, ihsanını artır. Eğer günahkâr ise günah ve kötülüklerini affet. Onun ecrinden bizi mahrum etme. Ondan sonra bizi fitneye düşürme." (2)

Kadın cenâzesinde şöyle okunur:

اَللّٰهُمَّ اِنَّهَا اَمَتُكَ وَبِنْتُ عَبْدِكَ وَبِنْتُ اَمَتِكَ

"Allahım! O senin kadın kulundur. Erkek ve kadın kullarının kızıdır..."

---

1 - Ebu Dâvud, İbni Hibban ve İbni Mace rivayet etmiştir. Bu rivayette İbni İshak da vardır. Hadis *muanandır*. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 63.

2 - Bu Ebu Katade'den de rivayet edilmiştir. Ahmed ve Beyhakî rivayet etmiş olup Şafiî de zikretmiştir, senedi zayıftır. *el-Mecmû'*, V, 193-195.

Ölü, erkek çocuk ise şu dua okunur:

«اَللّٰهُمَّ اِنَّهُ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ، اَنْتَ خَلَقْتَهُ وَرَزَقْتَهُ وَاَنْتَ اَمَتَّهُ وَاَنْتَ تُحْيِيهِ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لِوَالِدَيْهِ سَلَفًا وَذُخْرًا وَفَرَطًا، وَاَجْرًا، وَثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا، وَاَعْظِمْ بِهِ اُجُورَهُمَا، وَلَا تَفْتِنَّا وَاِيَّاهُمَا بَعْدَهُ، اَللّٰهُمَّ اَلْحِقْهُ بِصَالِحِ سَلَفِ الْمُؤْمِنِينَ فِي كَفَالَةِ اِبْرَاهِيمَ، وَاَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَاَهْلًا خَيْرًا مِنْ اَهْلِهِ، وَعَافِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ، وَعَذَابِ جَهَنَّمَ»

"Allahım! O senin kulundur, kulunun evlâdıdır. Onu sen yarattın, sen rızıklandırdın, Sen öldürdün ve diriltecek de sensin. Allahım! Onu annebabası için selef, azık, sevap ve ecir kıl. [1] *Onun sebebiyle anne-babasının sevapları mizanda ağır gelsin, ecirleri çok olsun. Ondan sonra bizleri ve annebabasını fitneye düşürme. İlâhî! Onu Hz. İbrahim kefaletinde salih müminlerin selefi arasına kat. Ona buradakinden daha hayırlı bir yurt ve âile ver. Kabir fitnesinden ve cehennem azabından onu koru."*

d) İmamın açıktan, cemaate işittirecek kadar tek bir selâm vermesi. İmamdan başkasının bu selâmı gizli okuması menduptur.

e) Ayakta durabilenlerin cenaze namazında ayakta durmaları. Âciz olanlar kılabildikleri şekilde kılarlar.

Cenaze Namazının Mendupları:

a) Sadece birinci tekbirde elleri omuz hizasına kadar kaldırmak.

b) Duaya Allah'a hamd, Resulüne salatü selâm getirerek başlamak ve şöyle dua etmek:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَمَاتَ وَاَحْيَا، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى يُحْيِي الْمَوْتٰى، وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ، وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ، وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيمَ، فِى الْعَالَمِينَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»

"Öldüren ve dirilten Allah'a hamd olsun. Hamd ölüleri dirilten Allah tealâ'ya mahsustur. O her şeye kâdirdir. Allah'ım, Muhammed'e ve âl-i Muihammed'e salat eyle. Muhammed'i ve âl-i Muhammed'i mübarek kıl. İbrahim ve âl-i İbrâhim'e âlemlerde salât eylediğin, onları mübarek kıldığın gibi. Sen Hamid ve

1 - Yani ana babasından önce gönderilen bir mükâfat.

Mecîd'sin."

c) Duayı gizli okumak.

d) İmamın erkek cenazenin beli hizasında kadın veya hunsaların omuz hizasında durması ve ölünün başının imamın sağ tarafında kalması. Ancak, Ravza-i Mutahhara'da cenazenin başı imamın sağına değil soluna, tam Hz. Peygamber (a.s.)'in mübarek başı istikametine doğru gelmesidir. Böyle yapılmazsa Hz. Peygambere karşı saygısızlık yapılmış olur.

Dayandıkları delil Semure hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) nifas esnasında vefat eden bir hanımın cenaze namazını kıldırdı ve beli hizasında namaza durdu."* [1] Hafız İbni Hacer (r.a.) *Fethu'l-Bari*'de şöyle diyor: "Musannif Buharî bu konuda konu başlığı koyup erkekler ile kadınların bu hususta bir farkı bulunmadığını kastetmiş ve Ebu Dâvud ile Tirmizî'nin Enes B. Malik'ten rivayet ettikleri hadiste: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in bir erkeğin cenaze namazını kıldırdığı ve ölünün başı hizasında durduğu; bir kadının cenaze namazını kıldırırken de beli ile dizi arasının hizasında durduğu"* şeklindeki rivayetin zayıf olduğuna işaret etmiştir.

Meşhur olan görüşe göre cenaze namazının kılınma şekli şöyledir: Önce tekbir alınır. Sonra Allah'a hamd ve Resulüne salatü selâm getirilir. Bu salavat İbrahimî salavat (salli-barik) olacaktır. Ondan sonra ölüye dua edilir. Bu zikredilenler her bir tekbirden sonra söylenir. Dördüncü tekbirden sonra şu dua okunur:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَحَاضِرِنَا وَغَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَاُنْثَانَا، اِنَّكَ
تَعْلَمُ مُتَقَلَّبَنَا وَمَثْوَانَا، وَلِوَالِدَيْنَا وَلِمَنْ سَبَقَنَا بِالْاِيمَانِ وَلِلْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ، اَلْاَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْاَمْوَاتِ. اَللّٰهُمَّ مَنْ اَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَاَحْيِهِ عَلَى الْاِيمَانِ، وَمَنْ
تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْاِسْلَامِ، وَاَسْعِدْنَا بِلِقَائِكَ، وَطَيِّبْنَا لِلْمَوْتِ وَطَيِّبْهُ لَنَا، وَاجْعَلْ
فِيهِ رَاحَتَنَا وَمَسَرَّتَنَا»

"Allahım! Dirimizi, ölümüzü, hazır olanımızı ve gaib bulunanımızı, küçüklerimizi ve büyüklerimizi, erkeğimizi ve kadınımızı afv ü mağfiret et. Dolaştığımız ve varacağımız yeri de, barınacağımız yeri de en iyi sen bilirsin. Anne babalarımızı, iman ile daha önden bizi geçmiş olan din kardeşlerimizi, erkek ve kadın mümin ve müslümanları, onların dirilerini ve ölülerini yarlığa. Allahım! Bizden kimi yaşatırsan onu iman üzere yaşat, kimi öldürürsen İslâm üzere öldür. Cemalinle bizi mesut et. Bizi ölüme, ölümü bize hoş kıl. Ölümü bizim için rahat ve sevince ermeye vesile eyle."

---

1 - *Cemaat* rivayet etmiş ve Tirmizi *hasen* demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 66.

Sonra selâm verir.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre: (1)

Cenaze namazının yedi rüknü vardır. Ancak Hanbelîlere göre, niyet rükün değil şarttır. Nitekim Hanefîler de böyle söylemiştir. Bu rükünler aşağıda zikredilmiştir:

1 - Niyet etmek: Diğer namazlarda olduğu gibi cenaze namazında da niyet etmek rükündür. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Ameller niyetlere bağlıdır."* Niyet, hazır olan bu ölünün namazını kılmaya niyetlenmekten ibarettir. Eğer cenazeler birden fazla iseler o takdirde, bu ölülerin cenaze namazına diye niyet edilir. Mutlak farza niyetlenmek de yeterlidir. Ölüyü şahıs olarak belirlemek farz değildir. Eğer tayin eder de yanılırsa Şafiîlere göre namazı batıl olur.

Cenaze namazında eller kaldırıldıktan sonra yahut tekbirler bittikten sonra sağ el sol el üzerine konulur.

Hanbelîlere göre, eller göbeğin altında bağlanır. Şafiîlere göre ise göbek ile göğüs arasında bağlanır. Fatiha okunmadan önce euzü besmele çekilir, iftitah duaları okunmaz. Çünkü cenaze namazı hafifletme esasına bağlıdır. Bu sebeple cenaze namazında Fatiha'dan sonra kıraat meşru kılınmamıştır.

2 - İftitah tekbiri ile beraber dört tekbir almak: Çünkü Buharî ile Müslim'de Enes ve diğerlerinden rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) cenaze namazında dört tekbir almıştır." Sahih-i Müslim*'de şöyle rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Necaşî'nin öldüğü gün ölümünü haber vermiş, sonra Musallâya çıkmış ve dört tekbirle gıyabi cenaze namazını kılmıştır."* Yine Müslim'in İbni Abbas'tan naklettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) gömüldükten sonra bir ölünün kabri başında durmuş ve dört tekbir ile cenaze namazını kılmıştır.* (2)Başka bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle namaz kılın."* Eğer imam beşinci tekbiri alırsa namaz batıl olmaz. Şafiîlerce esah olan görüş budur. Cemaat bu beşinci tekbirde imama uymaz; ya selâm verir, yahut imamın selâmını beklerler.

Hanbelîlere göre: Eğer imam beş kere tekbir alırsa cemaat de ona uyarak tekbir alırlar. Yedi tekbirden fazla, dört tekbirden az tekbir almak caiz değildir. En faziletlisi dört tekbirden fazla almamaktır. Böyle yapılınca ihtilâftan kurtulunmuş olur.

3 - Birinci tekbirden sonra diğer namazlarda olduğu gibi Fatiha okumak: Buharî

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 340-342,361; *el-Mühezzeb,* I, 133, vd.; *el-Mecmû',* V, 184-198; *el-Muğnî,* I 485-492, 514-516; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 130-135.

2 - Ebu Hureyre, İbni Abbas ve Cabir'in rivayetinde dört tekbir sabit olmuştur. *Neylü'l-Evtâr,* IV,48 vd., 57.

ile diğer kaynaklarda şöyle rivayet edilmiştir: *"İbni Abbas cenaze namazında Fatiha'yı okudu ve şöyle dedi: Bilesiniz ki Fatiha'yı okumak sünnettir."* Fatiha'yı okumanın yeri birinci tekbirden sonrasıdır. Nitekim Beyhakî böyle rivayet etmiştir. Şafiîler nezdinde mutemet olan görüşe göre birinci yahut ikinci yahut üçüncü yahut dördüncü tekbirden sonra Fatiha'yı okumak da yeterlidir.

4 - İkinci tekbirden sonra Resulullah (a.s.)'a Salat-i İbrahîmîyye ile salavat getirmek. Çünkü selef bunu böyle yapmışlardır. Şafiîlerde sahih olan görüşe göre, salavatta Hz. Peygamber (a.s.)'in âlini zikretmek vacip değildir. Hanbelîlere göre vaciptir. Aynen teşehhütteki salavat gibi olur. Ona başka bir ilâvede bulunulmaz.

5 - Üçüncü tekbirden sonra ölüye özellikle dua etmek. Çünkü cenaze namazından kastedilen en önemli şey duadır. Duadan önce yapılanlar ise buna bir başlangıçtır. Bunun dayandığı delil, daha önce geçen şu hadistir: *"Namazınızı kıldığınız cenaze için ihlasla dua edin."*

Duanın en azı: *"Allahım, ona rahmet eyle, Allahım, onu mağfiret eyle."* demektir. Duanın en mükemmeli aşağıda gelecektir. Sadece mümin ve müminelere dua etmek yeterli değildir. Duanın sünnete uymak için üçüncü tekbirden sonra yapılması gerekir. Dördüncü tekbirden sonra yapılması vacip değildir.

6 - Tekbirlerden sonra selâm vermek. Bu selâm keyfiyet ve sayı bakımından diğer namazlarda olduğu gibidir.

7 - Diğer farzlarda olduğu gibi gücü yetenlerin ayakta kılması. Bir kimsenin binek üzerinde cenaze namazı kılmasının caiz olmadığı hususunda âlimler arasında her hangi bir ihtilâf yoktur. Çünkü bu durumda farz olan kıyamı yapmamış olur.

Cenaze Namazının Sünnetleri:

Tekbir alırken elleri omuz hizasına kadar kaldırmak; Şafiîlere göre, her tekbirden sonra elleri göğüs altında, Hanbelîlere göre göbeğin altında bağlamak kıraati gizli yapmak; (Hanbelilere ve Şafiîlerin esah görüşüne göre euzü çekmek mendup olup iftitah duası mendup değildir) Fatiha'dan sonra *amin* demek; cenaze namazı kılınırken safları düzgün tutmak sünnettir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) Necaşî'nin cenaze namazında böyle yapmıştır. Şafiîlere göre Hz. Peygambere salavattan önce Allah'a hamdü sena, salavattan sonra bütün mümin ve müminelere dua etmek ve ikinci selâm da sünnettir. Hanbelîler cenaze kaldırılıncaya kadar namaz kılan kişinin yerinde durmasını da sünnetler arasında sayarlar. Nitekim İbni Ömer ile Mücahit böyle bir rivayet nakletmişlerdir. Her iki mezhebe göre cenaze namazında üç saf yapmak da sünnettir. Dayandığı delil: *"Her hangi bir cenazenin namazını üç saf müslüman kılarsa, onun Cennete girmesi vacip olur."* (1)

Fakihler, cenaze namazının cemaatle kılınmasının sünnet olduğunda ittifak et-

1 - Bu hadisi Hallal kendi isnadı ile rivayet etmiş, Tirmizî, *hasen* bir hadistir, demiştir.

mişlerdir. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Her hangi bir müslüman ölür de müslümanlardan üç saf bunun cenaze namazını kılarlarsa ona mutlaka cennet vacip olur."* (1) Cenaze namazı teker teker de kılınabilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) vefat edince insanlar grup grup cenaze namazını kılmışlardır.

Cenaze Namazının Kılınış Şekli:

Birinci tekbirden sonra sadece Fatiha okunur, zammı sure okunmaz. Vakit gece de olsa kıraat gizli yapılır. Çünkü yukarda açıkladığımız üzere Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapmıştır. (2) Sonra ikinci tekbiri alıp gizli olarak Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirilir. Çünkü Şafiî ve Esrem'in kendi isnatları ile Ebu Umame b. Sehl'den naklettikleri rivayette: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in ashabından biri Ebu Umame'ye şöyle haber vermiştir: Cenaze namazı sünnete uygun olarak şöyle kılınır: Tekbir alır, sonra birinci tekbiri takiben Fatiha'yı içinden gizlice okur, sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirir, hususi olarak duada bulunur, sonra selâm verir."* (3)

Hz. Peygamber (a.s.)'e getirilecek salâvat teşehhütte okunan gibi olur. Çünkü yine geçtiği gibi Hz. Peygamber (a.s.): Sana nasıl salavat getirelim? diye soran ashaba böyle öğretmiştir. Teşehhütteki ifadelere bir şey ilâve etmez.

Üçüncü tekbirden sonra içinden gelen en güzel dua ile gizlice duada bulunur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cenaze namazı kıldığınız zaman, ona halisane olarak dua edin."* Ölüye yapılan duanın sınırı yoktur. Mesur duaları okumak sünnettir. Hanefîlerin görüşü zikredilirken geçen şu *"Allahuma'ğfir lihayyina ve meyyitina..."*, *"Allahuma'ğfirhu verhamhu..."* gibi dualar okunduğu gibi şu dua da okunur:

«اَللّٰهُمَّ هٰذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ، خَرَجَ مِنْ رَوْحِ الدُّنْيَا وَسَعَتِهَا، وَمَحْبُوبِهِ وَاَحِبَّاؤُهُ فِيهَا، اِلَى ظُلْمَةِ الْقَبْرِ وَمَا هُوَ لَاقِيهِ، كَانَ يَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ، وَاَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَاَنْتَ اَعْلَمُ بِهِ. اَللّٰهُمَّ اِنَّهُ نَزَلَ بِكَ، وَاَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ، وَاَصْبَحَ فَقِيرًا اِلَى رَحْمَتِكَ، وَاَنْتَ غَنِيٌّ عَنْ عَذَابِهِ، وَقَدْ جِئْنَاكَ رَاغِبِينَ اِلَيْكَ شُفَعَاءَ لَهُ، اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِي اِحْسَانِهِ، وَاِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْ سَيِّئَاتِهِ، وَلَقِّهِ بِرَحْمَتِكَ رِضَاكَ، وَقِهِ فِتْنَةَ

1 - Hadis *hasen* olup Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir

2 - Bu hadisi Buharî, Ebu Dâvud, Nesaî Tirmizî İbni Abbas'tan rivayet etmiş, Tirmîzî *sahih demiştir*. Şafiî bunu *Müsned*'inde Ebu Umame b. Sehl'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 60.

3 - *Neylü'l- Evtâr*, IV, 60. Bu hadisin isnadında *mutarrif* bulunmaktadır. Beyhakî *el-Ma'rife* de bunu Zühri hadisi ile takviye etmiştir. Benzerini Hakim başka bir yoldan tahric etmiştir. Neseî ile Abdurrazzak da bu haberi tahriç etmişlerdir. İbni Hacer, *Feth*'de bunun isnadının *sahih* olduğunu söylemiştir.

الْقَبْرِ وَعَذَابِهِ، وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ، وَجَافِ الْأَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهِ، وَلَقِّهِ بِرَحْمَتِكَ الْأَمْنَ

مِنْ عَذَابِكَ، حَتَّى تَبْعَثَهُ إِلَى جَنَّتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»

"Allahım, bu senin kulundur, kulunun evlâdıdır. Sevdiklerini ve dostlarını dünyada bırakarak dünyânın rahat ve genişliğinden, kabrin karanlığına, ilerde karşılaşacağı ahvale doğru çıkmıştır. Senden başka ilâh olmadığına, Muhammed senin kulun ve peygamberin olduğuna şehadet ediyordu. Onu sen daha iyi bilensin. Allahım O sana misafir oldu, sen ikram edenlerin en hayırlısısın. O senin rahmetine muhtaçtır. Senin ona azap etmeğe ihtiyacın yok. İşte bizler, onun için şefaatçı olarak ümid içinde huzuruna geldik. Allahım! O muhsin bir kimse ise, ihsan ve iyiliğini arttır, eğer günahkâr ise müsamaha ile muamele et. Ona rahmetinle rızanı nasip buyur. Onu kabir azabı ve fitnesinden koru. Kabrini genişlet, üzerinden yerin (toprağın) sıkıntısını uzaklaştır. Ey merhametlilerin en merhametlisi Allahım! Rahmet eyle de onu azabından emniyete kavuştur, ta ki onu cennetine yollayasın. (1)

Çocuk cenazelerinde şu dua okunur:

«اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطًا لِأَبَوَيْهِ، وَسَلَفًا وَذُخْرًا، وَعِظَةً وَاعْتِبَارًا، وَشَفِيعًا، وَثَقِّلْ مَوَازِينَهُمَا، وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَا».

Çünkü onun haline uygun dua budur.

Şafiîlere göre dördüncü tekbirden sonra şu dua okunur:

«اَللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهُ، وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ»

Dördüncü tekbirden sonra duayı uzatmak sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in böyle yaptığı sabittir. (2)

Hanbelîlere göre: Namaz kılan dördüncü tekbirden sonra biraz bekler. Çünkü Cüzcanî'nin Zeyd b. Erkam'dan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) cenaze namazlarında dört tekbir alır, sonra Allahın dilediği kadar bir süre beklerdi. Bu bekleyişin en son saydakilerin tekbir alması için yapıldığını zannederim. Dördüncü tekbirden sonra dua etmek meşru kılınmamıştır.

Hasılı cenaze namazı niyetle başlar, dört tekbiri, ölü için ayakta dua etmeyi, Peygamber Efendimiz (a.s.)'e salavat okumayı, Fatiha suresini okumayı ve selâmı ihtiva eder. Ancak Hanefîler ve Hanbelîlere göre, niyet rükün değil şarttır. Cumhu-

1 - Bu duaları Şafiî, hadislerden toplamış, Şafiî uleması da bu duaları okumayı uygun bulmuşlardır.

2 - Rivayeti Hâkim nakletmiş ve *sahih* demiştir.

ra göre, ölüye duanın yapılacağı yer üçüncü tekbirden sonradır. Malikîlerde mutemet görüşe göre dördüncü tekbire kadar her tekbirden sonra dua yapılır. Hanefîlere göre Hz.Peygambere salavat getirmek sünnet, Malikîlere göre mendup, diğerlerine göre rükündür. Hanefîlere göre selâm vermek vacip, cumhura göre rükündür.

Hanefîlere göre tilâvet niyeti ile Fatiha'yı okumak tahrimen mekruh dua niyeti ile okumak caizdir. Fatiha okumak Malikîlere göre tenzihan mekruh, diğerlerine göre rükündür. Eğer dörtten fazla tekbir alırsa fazla tekbirde cemaat ona uymaz. Hanefîlerle Şafiîlere göre, beraber selâm vermek için imam bekler, Malikîlere göre, beklemeden selâm verir, Hanbelîlere göre yedi tekbire kadar imama uyar.

5. İmamın Cenaze Namazında Duracağı Yer:

Fakihler imamın cenaze önünde nerede duracağını tayin konusunda farklı görüşlere sahiptirler. [1]

Hanefîlere göre: İmamın erkek ve kadın cenazenin göğüs hizasında durması menduptur. Çünkü göğüs iman mahallidir. Ölüye şefaat ve dua da imanından ötürüdür. Böylece, İbni Mes'uddan gelen rivayetle de amel edilmiş olunmaktadır.

Malikîlere göre: İmam erkek cesedinin orta hizasında, kadın cesedinin omuz hizasında durur.

Şafiîlere göre: Cenaze namazı kılan ister imam olsun, ister yalnız kılsın, erkek cenazenin başı hizasında, kadın cenazenin uylukları hizasında durmak menduptur. Bunun sebebi sünnete uymaktır. Nitekim Tirmizî de bunu rivayet etmiş olup, *hasen* demiştir. Kadında farklı olmasının sebebi, kadınıntesettür ve mahremiyetine olmasına daha çok dikkat etmek lâzım geldiğidir. Cemaat ise safta bulunduğu yerde durur.

Hanbelîlere göre: İmam, erkek cenazenin göğüs hizasında, kadın cenazenin ise orta hizasında durur.

Bu farklılık bu konuda gelen rivayetlerin değişik oluşundan kaynaklanmaktadır. Semure b. Cündüb diyor ki: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber lohusa iken ölmüş bir kadının cenaze namazında bulundum. Hz. Peygamber (a.s.) kadının ortası hizasında durarak namazı kıldırmıştı."* [2] Ebu Gâlib el-Hannat da şöyle demiştir: *"Enes b. Malik ile beraber ber erkek cenazesinde bulundum Enes, cenazenin başı hizasında durdu. Bu cenaze kaldırıldıktan sonra bir kadın cenazesi getirildi. Onun da namazını kıldırdı, fakat onun ortası hizasında durdu. Alâ b. Ziyad el-Alevî de aramızda bulunuyordu. Alâ, Enes, (r.a.)'in erkek ve kadın cenazelerde farklı yerlerde durduğunu görünce, Ey Ebu Hamza! Resulullah (a.s.) da erkek ve kadınların*

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 819; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 228 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 95; *Mugni'l Muhtâc*, I, 348; *el-Mugnî*, II, 517; *Fethu'l-Kadîr*, I, 462; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 418.

2 - Bu hadisi *cemaat* rivayet etmişdir. *Neylü'l- Evtâr*, IV, 66.

cenazelerinde senin durduğun yerlerde dururdu, dedi. Enes de: Evet, dedi." [1] Ebu Dâvud'un rivayet ettiği bir lafızda şöyle denilmektedir: *"Alâ b. Ziyad şöyle demiştir: Resulullah (a.s.) de senin gibi cenaze namaz kıldırırdı, dört tekbir alır, erkeğin başı hizasında, kadının uylukları hizasında dururdu. Enes de: Evet, dedi."*

Bazısı, sıhhatinde ittifak olduğundan Semure hadisi ile amel etmiş ve şöyle demiştir: Kadın erkek bu konuda eşittir. Çünkü bunların temelde hükümleri birdir.

Fakihlerden bir kısmı Ebu Gâlib hadisini *Sahih* kabul etmiştir ve şöyle demiştir: Ebu Gâlib hadisinde Semure hadisine göre fazlalık vardır. O hâlde ona müracaat etmek vaciptir, temelde iki hadis arasında çelişki yoktur.

6. Cenaze Namazında Mesbuk Kişinin Durumu:

Fakihler, mesbuk kişinin cenaze namazında imama yetiştiği yerden itibaren uyması ve kaçırdığı kısmı tamamlaması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak nasıl tamamlayacağı konusunda farklı açıklamalar vardır. [2]

Hanefîlere göre: Cenaze namazında bazı tekbirleri kaçıran mesbuk, önce iftitah tekbirini alır, bunun peşinden hemen tekbir almaz, imamın tekbir almasını bekler ve onunla beraber tekbirlerini alır. Çünkü daha önce geçtiği gibi her bir tekbir bir rekât kabul edilmiştir. Sonra mesbuk kişi imamla beraber alamadığı tekbirleri mukim olan müdrik kimse gibi peşpeşe alır ve eğer cenazenin kaldırılmasından korkarsa arada dua okumaz. Fakat mesbuk kişi imamın dördüncü tekbirinden sonra gelirse cenaze namazını kaçırmış olur. Çünkü bu durumda imamın tekbirine dahil olmak mümkün değildir.

Malikîlere göre: Mesbuk kişi önce iftitah tekbirini alır, sonra imamın tekbiri almasına kadar beklemesi vaciptir. Ancak imamın tekbirini beklemeyip tekbir alırsa namazı sahih olur. Malikî âlimlerinin çoğunluğuna göre, bu tekbire itibar edilmez. İmam namazını bitirdikten sonra mesbuk kişi, eğer cenaze yerinde bırakılmışsa duayı yapar, eğer cenaze kaldırılırsa dua etmez peşpeşe tekbirleri alır ve selâm verir. Malikiler bu hususta Hanefîlerle aynı görüştedirler.

Şafiîlere göre: İmam birinci tekbirden başka bir tekbiri almaktaysa da cenaze namazında mesbuk kişi tekbir alıp Fatiha'yı okur. Eğer mesbuk kişi Fatiha'ya başlamadan önce imam başka bir tekbir almışsa onun peşinden mesbuk kişi de onunla beraber tekrar tekbir alır. Bu durumda kıraat düşer, esah olan görüşe göre imama uyar. Diğer namazlarda, mesbukun tekbir almasının ardından imam rükûya gidince, mesbukun da rükûya gitmesi meselesi gibidir. İmam selâm verince, mesbukun geride bıraktığı tekbirleri ve duaları telâfi etmesi vaciptir.

---

1 - Bu hadisi Ahmed, İbni Mace, Tirmiz ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. (a.g.e.)

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 819-821; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 556; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 344; *el-Muğnî*, II 494 vd.; *Keşşâf ul-Kınâ'*, II, 139; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 95; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 230.

Hanbelîlere göre: Cenaze namazında tekbirlerden bir kısmını kaçıran kişi bunları peşpeşe kaza eder. Eğer imamla beraber selâm verir de kaza etmezse bunda bir beis yoktur, namazı sahihtir. Yani mesbuk kişinin cenaze namazındaki tekbirlerde eksiği varsa, bu tekbirleri aslına göre kaza etmesi sünnettir. Bunun dayandığı delil İbni Ömer'in: *"Bu kişi tekbirleri kaza etmez"* sözüdür. Hz. Aişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Ya Resulallah! Ben cenaze namazını kılıyorum, fakat bazı tekbirleri işitemiyorum?" Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) kendisine: "İşittiğin tekbirleri al, kaçırdıklarını kaza etmen gerekmez buyurdu."* (1)

Mesbuk kişi cenazenin kaldırılmasından korkarsa, peşpeşe tekbirlerini alır. Kıraat, salavat ve duayı terkeder. Cenaze ister kaldırılmış olsun ister olmasın durum değişmez.

Namazı kılındıktan sonra cenaze kaldırılırsa namaz kılmak isteyen birisi için geri konmaz. Konulursa mekruh olur. Çünkü cenazenin bir an evvel kabrine yerleştirilmesi gerekir.

7. Cenaze Namazının Şartları:

Cenaze namazının sahih olması için bu namazı kılan kişide,namazın şartlarından olan şu şartlar aranır: (2) Müslüman olmak, akıllı olmak, temyiz gücüne sahip olmak, taharetli olmak, avret yeri örtülmüş olmak, bedenin yahut elbise ve namaz kılınan yerin temiz olması, kıbleye yönelmek niyet etmek ve diğer şartlar. Ancak vakit şartı yoktur. Cenaze namazı vakit dışında diğer namazlar gibidir. Vakit ile cemaat olması cenaze namazı için şart değildir. Cenaze namazının vakti mutlak olup bunun için muayyen bir zaman yoktur.

Cenaze namazında farz namazlardaki cemaat şartı yoktur. Belki cemaat sünnettir. Çünkü Müslim'de buna dair şu haber gelmiştir: *"Her hangi bir müslüman ölür de cenaze namazında Allah'a hiç bir şeyi eş koşmayan kırk kişi bulunursa, Allah tealâ onların ölü hakkındaki şefaatlarını kabul eder."* Bir kişiyle de namaz farzı düşer. Çünkü cenaze namazında cemaat şart değildir. Erkekler bulunurken sadece kadınların kılması ile Şafiî mezhebinde esah olan görüşe göre farz düşmez. Çünkü bunda ölüye hakaret söz konusudur.

Sahabenin Hz. Peygamber (a.s.)'in cenazesini Beyhakî ve diğer ravilerinin naklettiği gibi teker teker kılmalarının sebebi, (3) Hz. Peygamber'in şan ve mertebesinin yüce olması ve kendilerini Hz. Peygamber'in cenaze namazını kıldırmaya lâyık görmemeleri yahut o gün cemaate imamlık yapacak birinin tayin edilmemiş olmasıdır. Burada imamlığa geçenin her şeydeönderlik etmesi ve halife olması gerekirdi.

---

1 - Bu hadis *el-Muğnî* ve *Keşşâfu'l-Kınâ*'da zikredilmiştir.

2 - *Reddü'l-Muhtâr,* I, 811; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 95; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 344. *Keşşafu'l-Kınâ,'* I 134, 136; *el-Mühezzeb,* I, 132, 135; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 235; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 574.

3 - Yani ayrı ayrı cemaatler hâlinde kılmışlardır.

Şafiî mezhebine göre, cenaze namazı kılan kişinin cenazeden öne geçmemesi şart koşulmuştur. Eğer kabire konmuş cenazenin namazı kılınıyorsa kabirden ileri geçmemelidir. Çünkü selef böyle yapmışlardır. Ayrıca ölü, imam gibidir. İmamdan öne geçilemediği gibi, cenazeden de öne geçilemez.

Cenaze namazı kılınmasının farz olması için aşağıdaki şartlar bulunmalıdır:[1]

1 - Ölen kişi müslüman olmalıdır: Ana-babasından birine tabi olmak yahut müslüman ülkeye mensup olmak yolu ile de olsa ölen kişinin müslüman olduğu biliniyorsa cenaze namazı kılınır. Kâfir üzerine asla cenaze namazı kılınmaz. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Onlardan ölenlerin hiç biri üzerine asla cenaze namazı kılma."* (Tevbe, 84) Müslüman olup büyük günah işlemiş bulunanlarla zinadan ötürü recim cezasına çarptırılanların cenaze namazları kılınır.

2 - Ölünün cesedinin tamamı yahut çoğu mevcut olmalıdır. Bu, Hanefî ve Malikîlere göre şarttır. Yani bir uzuv için cenaze namazı kılınmaz.

3 - Ölü hazırlanmış, imamın önünde kıble tarafında yere konulmuş olmalıdır. Bu da Hanefîlerle Hanbelilere göre şarttır.

Gâip (orada bulunmayan) bir ölü üzerine, binek hayvanı gibi bir şeye yüklenmiş imamın arkasına konmuş ölüye namaz kılınmaz. Malikîlere göre de ölünün bulunması şarttır.

Hz. Peygamber (a.s.)'in Necaşî'ye cenaze namazı kıldırması ise Peygamberimize hastır. Ölüyü namaz kılınan yerin önüne koymak Malikîlere göre menduptur. Şafiî ve Malikîlere göre, bir hayvana yüklenmiş yahut insanın elleri yahut omuzları üzerindeki ölüye cenaze namazı kılmak caizdir.

4 - Namaz kılınmadan önce yaşadığının bilinmesi. Bu husus Hanbelîler hariç cumhura göre şarttır. Ölü olarak doğan yahut düşük olan çocuğa cenaze namazı kılınmaz. Ancak süt emmek yahut hareket etmek yahut ağlayarak ses çıkarmak gibi sebeplerle hayat belirtisi görülürse namazı kılınır. Bu hususu ileride açıklayacağız.

5 - Ölünün temiz olması gerekir. Yıkanmadan yahut teyemmüm ettirilmeden ölünün cenaze namazı kılınmaz.

6 - Ölen kişi şehit olmamalıdır: Şehit cihat meydanlarında ölen kimsedir. Şehit olmama cumhura göre şarttır. Çünkü şehit olan kişi yıkanmaz, kefenlenmez, üzerine cenaze namazı kılınmaz, kendi elbiseleri ile gömülür, sadece üzerindeki

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 811-813; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 93 vd.; *Meraki'l-Felâh,* 98; *e Mühezzeb,* I, 132; *el-Mecmû,* V, 165; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 126; *el-Muğnî,* II, 558 vd.

silahlar çıkarılır. Hanefîler ise diyorlar ki: Şehit kişi kefenlenir, üzerine namaz da kılınır, fakat yıkanmaz. Eğer bir müslüman cihat dışında bir yerde zulme uğrayarak öldürülürse yahut savaş meydanında yaralandığı halde canlı olarak savaş alanının dışına çıkarıldıktan sonra ölürse, Malikîlerde meşhur olan görüşe ve diğer fakihlere göre yıkanır ve cenaze namazı da kılınır.

Müslümanlarla savaş meydanında savaşırken öldürülen kimse Malikî ve Şafiîlere göre yıkanır ve üzerine cenaze namazı kılınır. Hanefîlere göre ise daha önce açıkladığımız üzere yıkanmaz ve cenaze namazı da kılınmaz. Hanbelîlere göre isyancı yıkanır, kefenlenir ve namazı kılınır. Fakat adaletli olan ve müslüman devlet güçlerinden yana olan savaşçılardan ölenler yıkanmaz, kefenlenmezler ve cenaze namazları da kılınmaz. Çünkü onlar müşriklerle savaşırken şehit düşenler gibidirler.[1]

8. Cenaze Namazının Vakti:

Namaz kılmak mekruh olan vakitler bahsinde bu konu işlenmişti. Burada kısaca ele alacağız. [2]

Hanefîlere göre: Namaz kılmanın yasaklandığı beş vakitte cenaze namazı kılmak tahrimen mekruhtur. Bunlar güneşin doğması, batması, öğleyin tam tepe noktasına gelmesi, sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadarki zamanlardır.

Malikî ve Hanbelîlere göre: Namaz kılmak mekruh olan üç vakitte cenaze namazı kılmak haramdır. Bu vakitler de güneşin doğması, batması ve öğleyin zeval vakitleridir. Dayandıkları delil Ukbe b. Âmir hadisinin zahirî manasıdır. *"Üç saat vardır ki, Hz. Peygamber (a.s.) bu vakitlerde namaz kılmamızı ve ölülerimizi defnetmemizi yasaklardı..."* Diğer iki vakitte, yani sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar olan zamanda ise caizdir.

Şafiîlere göre: Bütün vakitlerde cenaze namazı kılmak caizdir. Bu sebebe bağlı bir namaz olduğu için her vakitte kılınabilir.

Zaruret ve ihtiyaç durumları hariç ihtilaftan kurtulmak için yasak vakitlerde namaz kılınmamalıdır.

9. Defnedildikten Sonra Ölü Üzerine Namaz Kılmak, Definden Önce Namazı Tekrarlamak:

Hanefîlerle Malikîlere göre ilk olarak kılınan cenaze namazı cemaatle

1 - *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 136; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 94; *Mugni'l-Muhtâc,* I, 350; *el-Mugnî,* II 534.

2 - *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 234; *el-Mühezzeb,* I, 132; *el-Mugnî,* II, 554 vd.

kılınmışsa bu namazı tekrarlamak mekruhtur. Eğer cemaatle kılınmamışsa definden önce namazın cemaatle tekrarlanması menduptur. (1)

Şafiîlerle Hanbelîler birinci namazda bulunmayanlar için cenaze namazını bir kaç kere tekrarlamayı, definden sonra bile olsa, caiz görmüşlerdir. (2) Hatta Şafiîlere göre bunu yapmak sünnettir. Sahabeden bir kısmı bunu yapmışlardır. Buharî ile Müslim'in ittifakla İbni Abbas'tan rivayet ettikleri bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yeni defnedilmiş bir ölünün kabrine vardı. Cemaat arkasında saf oldular, kendisi dört kere tekbir getirerek cenaze namazını kıldırdı."*

Cenaze defnedildikten sonra namazını kılmak bütün fakîhlerin ittifakı ile, eğer cenaze namazı kılınmamışsa caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ensardan bir kadının kabri üzerine namaz kılmıştır. (3)

Konunun daha iyi kavranması için fakihlerin görüşlerini burada zikretmek yerinde olacaktır.

Hanefîlere gire: (4) Eğer bir ölü namazı kılınmadan defnedilmişse, bozulmadığı zannedildiği müddetçe cenaze namazı istihsanen kılınır. Bozulmadığını bilmede muteber olan husus, her hangi bir belirleme olmaksızın sırf kanaattir. Çünkü bu konuda ahval, zaman ve mekân değişikliklerinin tesiri vardır.

Malikîlere göre: (5) Eğer ölü üzerine namaz kılınmamış ve defni tamamlanmamış ise çıkarılıp namazı kılınır. Eğer defnedilmişse bozulmadığı müddetçe kabri üzerine kılınır.

Şafiîlere göre: (6) Eğer ölü namaz kılınmadan defnedilmişse, namazı kabri üzerine kılınır. Çünkü kabirde de ölüye namaz ulaşır. Eğer yıkanmadan yahut kıbleye ters olarak defnedilmişse ve kabri kazıldığı takdirde bozulmasından korkulmazsa, kabri kazılıp yıkanır ve kıbleye döndürülür. Çünkü ölüyü yıkamak farzdır. Bu farzın yapılması imkan dahilindedir. Eğer bozulmasından korkulursa kabir kazılmaz. Çünkü bunu yapmak güçtür; dolayısıyla mazeret hâlinde diri kimseden abdest alma veya namazda kıbleye yönelme farzı düştüğü gibi cenaze namazı da düşer. Ölü kabre konup da üzerine henüz toprak atılmamışsa çıkarılıp namazı kılınır.

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 569.

2 - *el-Muğnî,* II, 511-512; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 361.

3 - Bu hadisi İbni Hibban *Sahih*'inde, Hakim *Müstedrek*'inde Harise b. Zeyd b. Sabit yolu ile rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II, 265.

4 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 458 vd.; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 132; *Meraki'l-Felâh,* 99 *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* 826 vd.

5 - *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 412; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 95; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 230 vd.

6 - *el-Mühezzeb,* I, 138; *el-Mecmû,* V, 264.

Hanbeli Mezhebi: [1] Ölü kıblenin tersine yöneltilmiş olarak yahut namazı kılınmadan defnedilirse, bu vacibi telâfi etmek için kabri kazılıp kıbleye yöneltilir ve üzerine namaz kılınır. Bunun gibi, kefenlenmeden defnedilen ölü de kefenlemek için kabrinden çıkarılır. Definden sonra namaz kılınabileceğinin delili şu hadis-i şeriftir:

"Hz. Peygamber (a.s.)'e ölen birinden bahsedildi. Hz. Peygamber (a.s.) de: "Bana kabrini gösterin." buyurduktan sonra kabrinin başına gelerek üzerine namaz kıldı." [2]

Fakat ölünün defnedilmesinden bir ay sonra üzerine namaz kılınmaz. Çünkü Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre: *"Ümmü Sa'd vefat etmişti. Hz. Peygamber (a.s.) ise Medine'de yoktu. Dönünce kabri üzerine namazını kıldı. Aradan bir aylık zaman geçmişti."* [3] Ahmed b. Hanbel demiştir ki: Hz. Peygamber (a.s.)'in Ümmü Sa'd b. Ubade'nin kabri üzerine bir ay geçtikten sonra namaz kıldığını çok duymuşuzdur. Bu müddet, ölünün fazla bozulmadan kaldığı kanaatinin galip geldiği bir müddettir. Dolayısıyla bu müddet içinde cenaze üzerine namaz kılmak caizdir. Bir ay geçtikten sonra isebir kabir üzerine namaz kılınamaz.[4]

10. Gaibin Cenaze Namazını Kılmak:

Bir beldede bulunmayan ölünün o beldedeki insanlar tarafından cenaze namazının kılınması hususunda fakihlerin iki görüşü vardır: [5]

Hanefî ve Malikîlere göre: Bu iki mezhebe göre, cemaatin önünde hazır olmayan ve başka bir beldede bulunan ölüye cenaze namazı kılınması caiz değildir. Hz. Peygamber (a.s.)'in Necaşî'nin cenaze namazını kılması, lügat manasına hamlolunur, yahut hususi bir olaydır. O hâlde gaib bir ölü üzerine namaz kılmak mekruhtur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Mesafe yakın bile olsa velev ölü kıble yönünde bulunmasa da o beldede bulunmayan bir ölü üzerine namaz kılmak caizdir. Ama namazı kılanlar kıbleye yönelirler. Çünkü Cabir'in rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) Ashame en-Necaşî üzerine cenaze namazı kıldırdı ve bu namazda*

---

1 - *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 97; *el-Muğnî,* II, 511-519.

2 - Buhari ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtar,* IV,51.

3 - Tirmizî tahric etmiştir. (a.g.e.,)

4- Dârekutnî. İbni Abbas (r.a.)'tan şu iki rivayeti naklelmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir ay sonra bir kabre namaz kıldı.", "Nebiyyi Ekrem (a.s.) üç gün sonra bir ölüye cenaze namazı kıldı." Neylü'l-Evtâr,* IV, 51.

5 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 813; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 94; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 571; *el-Mecmû,* V 209; *el-Mühezzeb,* I, 134; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 345; *el-Muğnî,* II, 512 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II 126.

dört tekbir aldı." [1]

Hanbelî mezhebine göre, gaib namazı bir ay müddetle kılınabilir. Aynen kabir üzerine namaz kılma gibidir. Çünkü ölünün cesedinin bir aydan fazla kokuşmadan kalmasının mümkün olduğu bilinmemektedir.

11. Ölü Doğan Çocuğa Cenaze Namazı

Hanbelîlere göre: [2] Dört aylıktan fazla düşük üzerine cenaze namazı kılınır ve cenazesi de yıkanır. Düşük, yahut ölü olarak müddeti tamam olmadan doğan çocuktur. Çocuk eğer canlı olarak dünyaya gelir de ses çıkarırsa ihtilâfsız olarak yıkanır ve üzerine cenaze namazı kılınır.

Dayandıkları delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu sözüdür: *"Düşük çocuğa namaz kılınır, ana-babasına mağfiret dilenir."* [3] Neseî ve Tirmizî'nin bir rivayeti: *"Çocuğa cenaze namazı kılınır."* şeklindedir. Ebu Bekr es-Sıddık (r.a.) şöyle demiştir: *"Üzerine cenaze namazı kılınmaya çocuktan daha lâyık olanı yoktur."* Çocuk kendisine ruh üflenen bir varlıktır. Ölmeden sesi duyulmuş bulunan çocukta olduğu gibi, bunun üzerine de cenaze namazı kılınır. Hz. Peygamber (a.s.) doğru ve doğrulanmış bir hadisinde, çocuğa dört ayda ruh üfleneceğini haber vermiştir.

Cumhura göre: [4] Eğer hayat belirtisi görülmüşse, çocuk üzerine cenaze namazı kılınır. Bunların mezheplere göre açıklamaları aşağıdadır:

Hanefîlere göre: Eğer doğan çocuk ses çıkarmışsa adı verilir, yıkanır ve cenaze namazı kılınır. Çocuğun ses çıkarması demek, doğum esnasında yüksek sesle ağlaması yahut vücudunun çoğu dışarı çıktıktan sonra yaşadığına delil olacak bir belirtinin bulunması demektir. Eğer çocuk ses çıkarmamış yahut hayat emaresi göstermemişse *Zahir'ur-rivayeye* aykırı fetvaya esas olan esah görüşe göre yıkanır ve adı konur. Adem oğlunun şerefine binaen bir kere sarılır ve gömülür, ama cenaze namazı kılınmaz. Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delil Hz. Ali hadisidir. Hz. Ali Hz. Peygamber (a.s.)'in düşük hakkında şöyle buyurduğunu duymuştur: "Sesi duyulmamışsa düşük üzerine namaz kılınmaz. Sesi duyulursa namazı kılınır, diyeti ödenir, varis ve muris olur. Eğer sesi duyulmamışsa üzerine namaz kılınmaz, mirasçı olamaz ve diyeti ödenmez." [5] Diyeti ise elli dinardır.

---

1 - Buhari ve Müslim rivayet etmiştir. Ahmed benzerini Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Ahmed, Neseî, Tirmizî de bu hadisi rivayet etmiş, Tirmîzi *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 48 vd.

2 - *el-Muğnî,* II, 522; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 116 vd.

3 - Bu hadisi Ahmed, Neseî, Ebu Dâvud, Tirmîzi rivayet edip Tirmîzi *sahih-hasen* demiştir.

4 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 465; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 828-830; *Meraki'l-Felâh,* 99, vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I 574; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 93 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 349; *el-Mühezzeb,* I, 134; *Bidayetü'l Müctehid,* I, 232 vd.

5 - İbni Adiy rivayet etmiştir. Bunun benzeri İbni Abbas'tan da şu lafızla rivayet edilmiştir. *"Çocuk ses çıkarmışsa namazı kılınır ve varis olur."* Tirmizî, Neseî, İbni Mace, Câbir (r.a.)'den *mevkuf* olarak şöyle rivayet etmişlerdir: *"Sesi duyulmadıkça çocuk üzerine namaz kılınmaz. Mirasçı olamaz, miras bırakamaz". Nasbu'r-Râye,* II, 277-278.

Şafiîlere göre: Düşük çocuk eğer ses çıkarmış yahut ağlamışsa hükmü büyük insan gibidir, yıkanır, kefenlenir, üzerine cenaze namazı kılınır ve gömülür. Çünkü hayat sahibi olduktan sonra öldüğü kesin olarak anlaşılmıştır. Eğer ses çıkarmaz yahut ağlamazsa bakılır. Eğer hareket etme gibi hayat belirtisi göstermişse, azhar görüşe göre cenaze namazı kılınır. Çünkü canlı olma ihtimali vardır ve ihtiyatlı davranmak gerekir. Eğer böyle bir hareket göstermemişse üzerine namaz kılınmaz. Azhar olan görüşe göre dört aylık olsa bile hüküm böyledir.

Düşük çocuk: Aylarını tam doldurmadan erken doğan çocuktur. Doğum için gerekli olan müddeti yani aylarını tamamladıktan sonra düşük olan çocuk üzerine mutlaka namaz kılınır. Şafiîlerin delili Muğîre b. Şûbe'nin Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Düşük üzerine cenaze namazı kılınır ve ana-babasına mağfiret ve rahmetle dua edilir.* (1) Yine şöyle buyuruyor: *"Çocuklarınızın cenaze namazını kılın. Çünkü onlar sizin önceden gönderdiğiniz ecirlerinizdir."* (2)

Malikîlere göre: Eğer süt emmek yahut hareket etmek yahut ses çıkarmak suretiyle canlı olduğu bilinirse vaktinde doğmuş yahut düşük olmuş çocuğun üzerine namaz kılınır. Eğer ses çıkarmamış da hareket etmiş yahut işemiş yahut aksırmışsa bunun yıkanması ve üzerine namaz kılınması mekruhtur. Düşük çocuğun kanı yıkanır, bir bez parçasına sarılır ve gömülür. Son ikisi vacip üzerindeki kanı yıkamak menduptur.

12. Cenaze Namazının Kılınacağı Yer:

Cenaze namazı açık bir yerde, yani bayram namazlarının kılındığı yerde kılınır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) Necaşî'nin cenaze namazını Musallâ'da kıldırmıştır.

Kabristanda cenaze namazını kılmaksa -daha önce namazın mekruhları bahsinde açıkladığımız üzere- Hanefî ve Şafiîlere göre mekruhtur. Çünkü kabristanda namaz kılmak yasaklanmıştır: *"Resulullah (a.s.) yedi yerde namaz kılmayı yasakladı: Çöplüklerde, mezbahalarda, kabristanda, yol kenarlarında, hamamda, deve ağıllarında ve Beytullah'ın üstünde."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kabristan ve hamam dışında bütün yeryüzü mescittir (namaz kılınabilir)."* (3) Malikîlerle Hanbelîler kabristanda cenaze namazının kılınmasını caiz görmüşlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'ın: *"Bütün yeryüzü bana mescid ve*

---

1 - Bu hadisi dört *Sünen* sahibi tahric etmişlerdir. Tirmizî, hadis *hasen-sahih* demiştir. Hadisi Hakim de rivayet ederek Buharî'nin şartına uygundur, demiştir. Hadisin senedi muzdaribdir. *Nasbu'r-Râye,* II, 279

2 - Bu hadis *zayıf* olup, İbni Mace Ebu Hureyre'den tahric etmiştir. (a.g.e.)

3 - Birinci hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve isnadı kuvvetli değildir, demiştir. İkinci hadisi Ahmed, İbni Hıbban, Tirmizî, Ebu Dâvud, İbni Mace Ebu Saîd'den rivayet etmişlerdir.

temizleyici kılındı." sözü umumidir.

Şafiîler, peygamberlerin kabirleri ile şehitlikleri bu kerahetten istisna etmişlerdir. Çünkü bunlar kabirlerinde de diridirler." [1] Namazda kabre doğru dönmek mekruhtur. Çünkü Müslim'de şu haber gelmiştir: *"Kabirler üzerinde oturmayın ve kabirlere karşı namaz kılmayın."* Hz. Peygamber (a.s.) ile diğer peygamberlerin kabirlerine karşı yönelerek kılmak haramdır. [2]

Mescitte Cenaze Namazı Kılmak:

Bu konuda iki görüş vardır: Hanefî ve Malikîlere göre mekruhtur. Şafiî ve Hanbelîlere göre caizdir. [3]

Birinci görüş, yani mekruh olduğu görüşüne göre, cenaze ister mescidin içinde ister dışında olsun, fark etmez. Dayandığı delil Ebu Hureyre hadisidir: *"Her kim mescitte bir ölü üzerine namaz kılarsa, onun için bir sevap yoktur."* [4] Zira mescit farz namazlar ile bunlara tabi olan namazların kılınması zikir ve ilim okutma gibi gayeler için bina edilmiştir.

Bu durumda mescidi kirletme ihtimali de vardır. Hanefilere göre, kerahet tahrimî Malikîlere göre ise tenzihîdir. Mescitte cenaze namazı kılmak mekruh olduğu gibi, ölüyü mescidin içine sokmak da mekruhtur.

İkinci görüşe göre mescitte cenaze namazının kılınması caizdir. Hatta Şâfiîlere göre mescidi kirletme korkusu yoksa müstehaptır. Çünkü mescit daha şereflidir. Bunun bir delili de Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Allah'a yemin ederim ki, Resulullah (a.s.) Beyza'nın iki oğlu Süheyl ile kardeşinin cenaze namazlarını mescitte kıldırdı."* Bir rivayet de şöyledir: *"Resulullah (a.s.) Beyza'nın oğlu Süheyl'in cenaze namazını ancak mescidin içinde kıldırdı."* [5] Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in cenaze namazları da mescidin içinde kılınmıştır. [6]

Ben ikinci görüşün daha kuvvetli olduğu kanaatini taşıyorum. Çünkü Ebu Hureyre hadisi sabit değildir. Yahut sabit olduğu hakkında ittifak yoktur. Nevevî bu hadis için: "Zayıf olup delil olarak ileri sürülmesi sahih değildir" demiştir. Ahmed b. Hanbel de: "Hadis zayıf olup salih Mevla Tev'eme'nin yalnız kaldığı bir

1 - *el-Bedâyi,* I, 115; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 235; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 203; *el-Muğnî,* II, 294.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* (a.g.e.)

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 829; *Fethu'l-Kadîr,* I, 463; *el-Lübâb,* I, 133; *Meraki'l-Felâh,* 99; *Bidayetü Müctehid,* I, 234; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 95; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 568; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 361 *el-Mühezzeb,* I, 132; *el-Muğnî,* III, 493.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud, İbni Mace ve İbni Adiy, İbni Ebu Şeybe'den rivayet etmiştir. Sonuncusunun lafzı: *"Onun namazı yoktur.* şeklindedir. Hadis zayıftır. *Nasbu'r-Râye,* II, 270, Neylü'l-Evtâr, IV, 68 vd.

5 - Birinci lafzı Müslim, İkincisini Buharî dışında *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 68, *Nasbu'r-Râye,* II, 276.

6 - Bu hadisi Saîd, ikinci hadisi Malik rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr* IV, 68.

hadistir. Salih ise zayıf bir ravidir." demiştir. (*)

ÖLÜNÜN GÖMÜLMESİ

1. Ölüyü Başka Bir Beldeye Taşımak:

Ölüyü başka bir beldeye taşıma konusunda fakihlerin üç türlü görüşü vardır: Sahih olan bir maksada dayalı değilse mekruh olduğu, mübah olduğu, haram olduğu. (1)

Hanbelîlere göre: Ölüyü vurulduğu yahut öldüğü yerde gömmek sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Cesetler, ruhların çıktığı yerde gömülür."* (2) Ölüyü gereksiz olarak başka bir beldeye nakletmek mekruhtur. Çünkü rivayet edildiğine göre kardeşi Abdurrahman b. Ebu Bekir, Habeşî'de (Medine'ye on iki mil mesafede bir yerdir) vefat edip Mekke'ye nakedilince Hz. Aişe kabrinin başına gelerek şöyle dedi: *"Allah'a yemin ederim ki, eğer ben*

(*) Dr. Vehbe Zuhayli'nin bu kanaatine karşılık şu ilâveyi kaydetmek münasip olacaktır: Hanefî fakihlerin büyüklerinden Hidâye şârihi Kemalüddîn İbnü'l-Hümâm diyor ki: "Ebu Hureyre hadisinin ravisi olan Teveme'nin mevlâsı Salih, *sika* bir ravidir. Ancak hayatının son devirlerinde hafızası zayıflamıştır. İmam Neseî, Ahmed b. Hanbel derecesinde bir hadis imamı olan İbni Maîn'in şöyle dediğini naklediyor: "Salih, *sika* bir ravidir. Ancak ölümünden bir müddet önce rivayetleri tam nakledemez olmuştur. O hale gelmeden evvel ondan hadis işitenin hadisi sâbittir, huccet sayılır." Bütün muhaddisler de Salih'den hadisi işiten İbni Ebuzzi'b'in, bu hadisi Salih hastalanmadan aldığında ittifak etmektedirler. Bu sebeple hadisin sahih olarak kabulü icap etmektedir.

İbnü'l-Humam, Hz. Aişe (r.a.)'nın Beyzâ'nın oğullarının cenaze namazı hakkındaki sözüne dair, onun münferid bir olay olduğunu, ashab-ı kiram zamanında cenaze namazlarının mescit dışında kılınması usulünün yerleştiğini zikrederek şöyle devam etmektedir: "Eğer ihtilaf, cenazenin mescide sokulması sünnet midir, değil midir? noktasında ise sünnet diyenlerin görüşlerinin batıl olduğunda şüphe yoktur, ellerindeki delil de zaten bunu isbat etmemektedir. Çünkü Medine'de bir çok sahabe ve müslüman vefat etmiştir. Sünnet ve efdal olan cenazeyi mescide sokmak olsaydı, onlar da öyle yaparlardı. Halbuki öyle olmamış, bir kaç istisna dışında namazları hep dışarıda kılınmıştır. Hz. Aişe'nin, Sad b. Ebu Vakkas'ın cenazesinin mescide sokulması talebini hoş karşılamamaları da buna delâlet etmektedir. Zaten Hz. Aişe de onlara: "Resulullah (a.s.) cenaze namazlarını mescitte kılardı" dememiştir.

Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer (r.a.)'in cenaze namazlarının mescitte kılınması ise bunun sadece caiz olduğunu göstermektedir, vacip veya sünnet olduğunu değil. Ayrıca onların cenaze namazlarıyla ilgili rivayetlerde mescide sokuldukları konusunda da açıklık bulunmamaktadır.

Kısacası, cenaze namazının sünnet olan ve seleften beri devam edegelen usulü cenazenin mescide sokulması değildir. *(Fethu'l-Kadîr,* II, 92, Dar Ihyau't-Turâs el-Arâbî baskısı, Beyrut) Hamdi ARSLAN.

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ'* II, 97-98, vd.; *el-Muğnî,* III, 510, vd.;*el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 96; *Meraki'l Felâh,* 102; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 840; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 365.

2 - Bu hadisi Ahmed ile dört *Sünen* sahibi rivayet ettiler. Tirmizî'nin Cabir'den rivayet edip *sahih* dediği rivayet şöyledir: *"Resulullah (a.s.) Uhud şehitlerinin şehit düştükleri yere geri götürülmelerini emretti. Oysa Medine'ye nakledilmişlerdi."* Bezzar da hasen bir isnadla benzer bir hadisi rivayet etmiştir: *Neylü'l-Evtâr,* IV, 112; *Mecmau'z-Zevâid,* III, 43.

öldüğün yerde bulunsaydım, seni öldüğün yere gömerdim. Ve eğer senin defninde hazır olsaydım seni ziyaret etmezdim" (1) Bu hadis Hz. Aişe (r.a.) nin kardeşinin naklinde sahih bir maksat görmediğini ve kardeşinin bundan eziyet gördüğünü göstermektedir.

Eğer cenazenin nakli sahih bir maksada dayalı ise nakledilmesinde bir kerahet yoktur. Çünkü *el-Muvatta*'da İmam Malik'ten kendisinin bir çok kimsenin şöyle dediğini işittiği rivayet edilmiştir: *"Sa'd b. Ebu Vakkas ile Saîd b. Zeyd Akîk'te (Medine civarında bir yer) vefat ettiler ve Medine'ye götürülüp orada gömüldüler."* Süfyan b. Uyeyne de şöyle demiştir: *"İbni Ömer de burada vefat etmiş olup, burada gömülmemesini, Seref'te gömülmesini vasiyet etmişti.* (2)

Hanefî ve Mâlikîlere göre: 'Eğer gömülmemişse, ölüyü bir beldeden başka bir beldeye nakletmekte bir beis yoktur. Hanefîlere göre, bir yahut iki mil mesafeye nakledilmesi caizdir. Fakat ölüyü öldüğü yönde yani öldüğü veya öldürüldüğü yerin kabristanında gömmek menduptur. Çünkü daha önce geçmiş bulunan hadiste, Hz. Peygamber (a.s.)'in, Uhud şehitlerinin bulundukları yerde gömülmelerini emrettiği rivayet edilmiştir. Oysa Medine kabristanı oraya yakındı. Bunun gibi Şam'ı fetheden sahabeler bu şehrin kapılarında gömülmüşler, hepsi toplu bir yerde gömülmemişlerdir.

Şafiîlere göre: Gömülmeden önce ölünün bir beldeden başka bir beldeye nakledilmesi cesed bozulmasa da haramdır. Çünkü bu durumda gömülmenin tehiri ve ölüye gösterilmesi gereken hürmetin çiğnenmesi söz konusudur.

2. Cenazenin Taşınması ve Keyfiyeti:

Cenazeyi taşımanın farz-ı kifaye olduğunda ihtilâf yoktur. Cenazeyi taşımak bir iyilik, ibadet ve ölüye tazimdir. Şafiîler şöyle demişlerdir: Müslüman birinin kafir bir akrabasının cenazesine gitmesinde bir beis yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ebu Davud'un rivayet ettiğine göre- Hz. Ali'ye babası Ebu Talib'i defnetmesini emretmişti.

Şafiîler yine şöyle demişlerdir: Ölüyü ayıplanacak şekilde bir küfede yahut bir çuval içinde taşımak haramdır. Ölü bir divan yahut tahta sal üzerinde taşınır ölü ister erkek, ister kadın olsun cenazeyi sadece erkeklerin taşıyabileceği hususunda ihtilâf yoktur. Çünkü kadınların cenazeyi taşımaya güçleri yetmez, taşırken elbiseleri açılabilir.

Ölüyü taşıma konusunda fakihlerin üç görüşü vardır: Hanefî ve Hanbelîlere göre dört kişinin, taşıması, Şafiîlere göre ön ve arkasında birer kişinin taşıması, Ma-

---

1 - Tirmizî rivayet etmiştir.
2 - İbni Münzir zikretmiştir.

likîlerde meşhur olan görüşe göre, belirli bir konum olmadan taşınması. (1)

Hanefî ve Hanbelîlere göre: Ölü yıkanıp kefenlendikten sonra tabut yahut salın üzerine sırtüstü konulur. Çünkü böyle yapmak daha sağlamdır. Tabutu dört kişinin taşıması sünnettir. Cenazeyi dört kişinin taşıması ön ve arka tarafında birer kişinin taşımasından daha faziletlidir. Dayandığı delil Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Mes'udun babasından naklettiği hadisitir: *"Her kim bir cenazeyi takip ederse cenazenin konulduğu tabutun (salın) her tarafından taşısın. Çünkü bu sünnettir. sonra dilerse gönüllü olarak taşımaya devam etsin, dilerse bıraksın."* (2)

Terbî' (dört yanından taşıma)nın şekli şöyledir: Kişi tabutun sol kolunu sağ omuzuna koyar sonra tabutun sol arka koluna geçer ve onu da yine sağ omuzuna koyar. Sonra orayı başkasına bırakır. Sonra tabutun sağ ön kolunu sol omuzuna koyar. Sonra onu bırakır, tabutun sağ arka koluna geçer ve onu da sol omuzuna kor. Her iki taraftan da başlangıç baş cihetinden, bitiş ayaklar cihetinden olur. Çünkü bu durum ölünün yıkanma keyfiyetine de uygun düşmektedir. Her bir kolda on adım yürür. Çünkü hadiste şöyle buyuruluyor: *"Her kim bir cenazeyi kırk adım taşırsa o kişinin kırk tane büyük günahı mağfiret olunur."* (3) Eğer ölü tabutun ön ve arka kolları arasındaki iki direk üzerinde, her bir direk de bir kişinin omuzunda olarak taşınıyorsa, bu şekil Hanefîlere göre mekruhtur, Hanbelîlere göre güzeldir ve mekruh değildir. Dayandığı delil İbni Mansur rivayetidir. Hz. Peygamber (a.s.) *"Sa'd b. Muaz'ın cenazesini tabutun iki kolu arasında taşımıştır."* (4) Hz. Osman, Sa'd, İbni Zübeyr, İbni Ömer ve Ebu Hureyre'nin de böyle yaptıkları rivayet edilmiştir. (5)

Şafiîlere göre: Cenazeyi iki kol arasında taşımak dört kişi tarafından tek omuz üzerinde taşınmaktan daha faziletlidir. Bunun şekli de şöyledir: Taşıyan kişi başını tabutun iki ön direği yaput iki kolu arasına koyar ve tabutu omuzu üzerine yerleştirir. Dört kişi ile dört taraftan da taşınması caizdir, fakat iki kişi tarafından taşınması daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Sa'd b. Muaz'ın cenazesini iki kol arasında taşımıştır. Sahabe de bunu yapmışlardır.

Malikîlere göre: Cenazeyi taşımakta, meşhur olan görüşe göre, belli bir tertip

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 833; *Fethu'l-Kadîr,* I, 467-469; *el-Kitab ma'al-Lübâb,* I, 133 vd.; *Meraki'l Felâh,* 100; *el- Kavânîn,* 96; *eş-Şerhu's-Sagîr,* I, 565; *el-Mühezzeb,* I, 135; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II 164 vd.; *el-Mecmû,* V, 233; *el-Muğnî,* II, 478; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 359.

2 - Bu hadisi Said b. Mansur ve İbni Mace rivayet etmiş olup ravileri sika'dır. Ancak Ebu Ubeyde babasından hadis işitmemiştir.

3 - Bu hadisi Zeylâî, Kâsânî *Bedâyi*'de zikretmiş ve İbni Asakîr Vasile'den şöylece rivayet etmiştir: *"Her kim tabutun dört bir tarafından tutarak ölüyü taşırsa, onun kırk tane büyük günahı örtülür."* Bu hadis *zayıf*tır.

4 - Bu hadisi Şafiî *Muhtasar*'da, Beyhakî de *Kitabu'l-Ma'rife'de* zikretmiş ve hadisin *zayıf* olduğun işaret etmiştir.

5 - Bu hadisi Şafiî ve Beyhakî zayıf isnadla rivayet etmişlerdir. Ancak Saad'den gelen rivayet *sahih*tir.

ve şekil yoktur. Sal yahut tabutun her hangi bir tarafından tutularak taşımaya başlanabilir. Halil, bir şekil tayin etmenin bidat olduğunu söylemiştir. Çünkü bunların şeriatta aslı yoktur. Ölünün tabutunu iki kişi de, üç kişi de, dört kişi de taşıyabilir.

3. Cenaze Merasiminin Sünnetleri:

Cenazeyi taşımada aşağıdaki hususlara riayet etmek sünnettir:

1 - Cenazeyi kabre hızlı adımlarla götürmek: Cenazeyi sal üzerinde muztarip olmayacak derecede hızlı olarak taşımak müstehaptır. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Cenazeyi kabrine çabuk götürün. Eğer cenaze iyi kimselerden ise bir an önce onu kabrine götürmeniz hayırlıdır. Eğer böyle değilse kötü kişiyi bir an evvel omuzlarınızdan bırakmış olursunuz."* (1)

Koşmanın mekruh oluşu Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'un rivayetine dayanmaktadır: *"Resulullah'a (a.s.) cenazeyi nasıl götüreceğimizi sorduğumuzda şöyle cevap verdi: "Hızla koşma derecesinden daha yavaş olarak. Çünkü ilerisi onun hakkında hayırlıysa çabucak oraya kavuşmuş olur. Şerli ise, artık uzak olsun cehennemlik gürûh."* (2)

Ölünün çabuk götürülmesi âlimlerin ittifakı ile müstehaptır. Ancak ölünün bundan ötürü bozulması, sarsılması gibi zararlar söz konusu ise o takdirde yavaş götürülür. (3)

2 - Cenazeyi Takip etmek:

Cenazeyi takip etmek ittifakla müstehaptır. (4) Çünkü Bera (r.a.) şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) bize cenazenin arkasından gitmemizi, hastaları ziyaret etmemizi, aksıran kişiye yerhamukellah dememizi, davet edenin davetine gitmemizi, mazlum kişilere yardımda bulunmamızı emretti."* (5)

Cenazeye katılmak üç şeyi gerektirir:

a) Cenaze namazını kılmak: Zeyd b. Sâbit: *"Cenaze namazını kıldığın zaman üzerindeki borcu ödemiş olursun."* demiştir.

---

1 - Bu hadisi Buharî rivayet etmiş olup lafız onundur. Müslimin lafzı şöyledir: *"Onu hayra götürüyorsunuz demektir."*

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî, Beyhakî ve diğerleri rivayet etmişler *zayıf* olduğunda ittifak etmişlerdir. Ahmed Ebu Musa'dan *"İtidalden ayrılmayın"* hadisini rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 70

3 - *el-Lübâb*, I, 134; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 418; *el-Mühezzeb*, I, 135; *el-Muğnî*, II, 472-473.

4 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 833; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 418; *el-Mühezzeb*, I, 136; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 36' *el-Mecmû'*, V, 286; el-Muğnî, II, 473.

5 - Buharî ile Müslim dışında *cemaat* rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 70.

b) Kabre kadar cenazenin arkasından gitmek, ölü gömülünceye kadar beklemek . Çünkü Ebu Hureyre hadisinde şöyle rivayet edilmiştir: *"Her kim bir cenazeye katılır da namazını kılarsa onun için bir kırat sevap vardır. Eğer gömülünceye kadar bulunursa iki kırat sevap vardır. Her bir kırat Uhud dağı kadardır."* (1)

c) Gömüldükten sonra bekleyip ölü için istiğfar etmek, Allah'tan onu sorgu melekleri karşısında imanında sabit kalmasını istemek, ona rahmetle dua etmek. Çünkü rivayet edildiğine göre: *Hz. Peygamber (a.s.) kendisi bir ölüyü defnedince bekler ve şöyle buyururdu: "Bunun için allah'tan mağfiret dileyin, Allah'tan ona sebat vermesini isteyin. Zira o şu anda sorguya çekilmektedir."* (2) İbni Ömer'in de definden sonra kabrin yanında Bakara suresinin başı ile sonunu okuduğu rivayet edilmiştir.

Müslim'in rivayetine göre Amr b. el-Âs şöyle demiştir: "Beni gömdüğünüz zaman, kabrimin civarında bir deve kesilip etleri dağıtılacak kadar bir zaman bekleyin ki, sizinle kabre alışayım ve Rabbimin gönderdiği meleklere ne cevap vereceğimi bileyim."

3 - Ölüm sebebiyle huşu ve düşünce hâli üzere olmak:

Cenaze namazına katılan kimseler huşu içinde kendi geleceğini düşünmeli, ölümden ve ölen kimsenin hâlinden ibret almalıdır. Dünya hayatıyla ilgili şeyler konuşmamalı, gülmemelidir. Sa'd b. Muaz şöyle demiştir: *"Katıldığım bütün cenazelerde ölüye ne yapılacağını içimden düşünmüşümdür."* Seleften biri, cenazede gülen birini görmüş ve kendisine şöyle demiştir: "Cenazeye katıldığın hâlde gülüyor musun? Seninle ebediyen konuşmayacağım."

4 - Ölünün naaşını örtmek:

Malikî, Şafiî ve Hanbelilere göre (3) ölünun naaşını tahta veya hurma ve kamış dallarından yapılmış kubbe biçiminde bir şeyle örtmek menduptur. Bu şekilde ölü daha iyi örtülmüş olur. Rivayete göre ilk olarak tahta bir örtü ile naaşı örtülen kişi müminlerin anası Zeyneb binti Cahş'dır. İbni Abdülberr'e göre ise: İslâm'da ilk defa naaşı bir perde ile örtülen Hz. Peygamber (a.s.)'in kızı Hz. Fatıma sonra Zeyneb binti Cahş'dır.

5 - Cenazenin önünde yürümek:

Hadisçi fakihlere göre (Malik, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel) (4) cenazenin

---

1 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişler. Bunların bir rivayetlerinde şu ifade yer almaktadır: *"İki kırat iki büyük dağ gibidir."*

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Bezzar ve Hakim rivayet etmiş, Hakim isnadı *sahih,* demiştir.

3 - *el-Muğnî,* III, 474; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 418; *Keşşafü'l-Kınâ',* II, 146; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 359.

4 - *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 225; *el-Mühezzeb,* I, 136; *el-Muğnî,* II, 474; *Keşşâfü'l-Kınâ',* II, 149; *el Mecmû,* V, 233; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 96.

önünde ve cenazenin gittiği yeri görecek şekilde yakınında yürümek sünnettir. Çünkü *"İbni Ömer Hz. Peygamber (a.s.) ile Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in cenazenin önünden yürüdüklerini görmüştür."* (1) Aynı zamanda cenazeye katılan kimse, ölüye şefaatçıdır. Dolayısıyla şefaat eden kimsenin şefaat edilenin önünden gitmesi gerekir. Hanbelîler şunu ilâve etmişlerdir: Yürüyenlerin cenazenin arkasında bulunması mekruh değildir. Çünkü cenaze metbu(kendisine uyulan)dur. Bunun gibi cenazeye katılanların cenazenin sağında, solunda cenazeyi takip edecek şekilde diledikleri gibi yürümeleri de mekruh değildir. Meşhur olan görüşe göre, Malikîler binek üzerinde olanların cenazenin arkasından gitmeleri gerektiğini zikretmişlerdir.

Rey fakihleri -Hanefîler de bunlardandır- şöyle demişlerdir: (2) Cenaze arkasından yürümek menduptur. Çünkü cenazeye uyulmaktadır. (3) Ancak cenazenin arkasında kadınlar bulunursa o takdirde cenazenin önünde yürümek güzeldir. Bir kimse hiç bir mazeret olmaksızın cenazenin önünden yürürse bu caizdir. Bunda da yine fazilet vardır. Fakat cenazeden uzaklaşmak yahut cemaatin hepsinden öne geçmek yahut cenazenin önünde, cenaze kalabalığı içinde binek üzerinde gitmek mekruhtur.

Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delil daha önce geçmiş bulunan İbni Mes'ud hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e cenazenin arkasından yürümeyi sorduk, bize şöyle cevap verdi: "Koşmaktan daha yavaş şekilde."* Hz. Peygamber kendisinin cenazenin arkasında yürümek, tarzındaki sözlerini reddetmeyip kabul etmiştir. Tâvûs hadisi de şöyledir: *"Resulullah (a.s.) vefat edinceye kadar, hep cenazenin arkasından yürümüştür."* (4)

Bütün bu bilgilerden anlaşıldığına göre, cenazenin arkasında da önünde de yürümek caizdir. Çünkü Mugîre b. Şûbe'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Binek üzerinde olarak katılanlar cenazenin arkasından, yaya olarak katılanlar önünden, sağ veya solundan ona yakın olarak yürümelidir. Düşük çocuğa namaz kılınır ve ana-babasına mağfiret ve rahmetle dua edilir."* (5)

6 - Cenaze için ayağa kalkmak:

Nevevî ile bir ulema topluluğu şöyle demiştir: "Cenazeyi görünce Müslüman

---

1 - Ahmed ile dört *Sünen* sahibi rivayet ettiler. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 71.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 834; *Meraki'l-Felâh*, 101.

3 - Bu hadis daha önce geçen Bera hadisine işarettir. *"Resulullah (a.s.) bize cenazeleri takip etmemizi emretti."*

4 - Şevkanî demiştir ki: Bu hadis *mürsel* olmakla beraber, hiç bir hadis kitabında bunu bulamadım. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 72.

5 - Bu hadisi Ahmed ve *Sünen* sahipleri rivayet etmişlerdir. İbni Hıbban ile Hakim *sahih* demişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 45, 72.

kalkmakla oturmak arasında serbesttir [1] İbni Ömer'in Amir b. Rebia'dan rivayet ettiğine göre: "*Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Cenazeyi gördüğünüz zaman, sizi geçinceye yahut yerine konuluncaya kadar ayağa kalkın.*" [2]

Dört mezhep imamının da dahil bulunduğu cumhur şöyle demiştir: [3] Cenaze için ayağa kalkılmaz. Çünkü kıyam neshedilmiştir. Delili Hz. Ali'nin şu sözüdür: "*Resulullah (a.s.) bize cenaze'de kalkmamızı emrederdi. Sonra kendisi oturdu ve bize de oturmamızı emretti.*" [4] Oturmanın sebebi yahudilere muhalefet etmektir. Ubade b. Sâmit şöyle demiştir: "*Resulullah (a.s.) ölü lahde konuluncaya kadar ayakta durdu. Bu esnada oradan geçen bir Yahudî bilgini: "Bizler de böyle yaparız" deyince, Resulullah (a.s.) da oturdu ve şöyle buyurdu: "Oturun. Yahudilere muhalefet edin.*" [5] Malikîler cenaze namazı için kalkmanın mekruh olduğunu açıklamışlardır. Çünkü selefin böyle bir uygulaması yoktu.

7 - Cenaze yerine konuluncaya kadar katılanların oturmamaları:

Cenazeye katılan kimseler için, taşıyanların omuzlarından cenaze indirilene kadar oturmamaları müstehaptır. Çünkü bu esnada yardımlaşmaya ihtiyaç duyulur. Ayakta durmak, yardıma daha çok imkân verir. [6] Bir de bu konuda şu hadis vardır: "*Cenazeyi gördüğünüz zaman onun için ayağa kalkın. Cenazeye katılanlar ise yerine konuluncaya kadar oturmasınlar.*" [7] Nitekim Ebu Dâvud da böyle bir hadisi rivayet etmiştir.

4. Cenazenin Mekruhları:

Fakihler cenazenin mekruhlarından bir kısmını zikretmişlerdir. Bunların en önemlileri şunlardır: [8]

1 - Cemaatin çok olması yahut cuma namazından sonra daha kalabalık bir cemaatle kılınması için cenaze namazının ve defnin tehir edilmesi mekruhtur. Ancak defin sebebiyle cuma namazının kaçırılmasından korkulursa o takdirde önce cuma namazı kılınır. Dayandığı delil şu sahih hadistir: "*Cenazeyi çabuk götürün.*" Ölünün cesedinin bozulmasından korkulmadığı takdirde ölünün

---

1 - *el-Mecmû*, V, 239.

2 - Bu hadisi *cemaat* rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 75.

3 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 96; *el-Muğnî*, II, 479; *eş-Şerhü's-sağîr*, I, 570; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I 834; *el-Mecmû*, V, 239. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 76

4 - Bu hadisi Ahmed ile Ebu Dâvud, benzerini de İbni Mace rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr* a.y.

5 - Ebu Dâvud, Tirmizî, İbni Mace ve Beyhakî rivayet etmiştir. İsnadı zayıftır.

6 - *Fethu'l-Kadîr*, I, 469; *el-Muğnî*, II, 480; *el-Mühezzeb*, I, 136.

7 - Bu hadisi İbni Mace dışında cemaat Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 74

8 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 833-835; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb*, I, 134; *Fethu'l-Kadîr*, I, 469; *eş-Şerhu's Sağîr*, I, 566, 568, 574; *el-Mühezzeb*, I, 136; *el-Mecmû*, V, 237-240; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 359 vd. *el-Muğnî*, II, 475-477, 480; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 149 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 421-424.

yakında bulunan velisinin beklenmesinde bir sakınca yoktur. Malikîlere göre, cenaze merasim katılanların, cenaze sahiplerinin izni olsa bile, cenaze namazını kılmadan oradan ayrılmaları mekruhtur. Yine eğer uzatmazlarsa bunun gibi cenaze namazı kılındıktan sonra cenaze sahibinden izin almadan ayrılmak da mekruhtur. Eğer merasimi uzatırlarsa yahut cenaze sahibinden izin alınırsa, ayrılmak caizdir.

2 - Cenaze yere konmadan önce oturmak, yere konduktan sonra ayakta durmak. Namaz kılınan yerdekiler cenazeyi gördüklerinde veya yanından cenaze geçenler yukardaki bahiste açıkladığımız gibi ayağa kalkmazlar.

3 - Cenazeye binek üzerinde katılmak. Sünnet olan, kişinin cenazede binek üzerinde olmamasıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Bayramda da, cenaze namazında da bineğe binmemiştir."* (1) Sevban şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber bir cenaze namazına çıktık. binek üzerinde bazı kimseler gördü ve şöyle buyurdu: "Utanmıyor musunuz? Allah tealâ'nın melekleri yaya yürüyorlar, sizler bineklerin üstündesiniz."* (2)

Cenazenin defninden geri dönerken bir bineğe binmede sakınca yoktur. Çünkü Cabir b. Semure'den rivayet edildiğine göre:*"Hz. Peygamber (a.s.)'e eğersiz çıplak bir at getirildi ve İbni Dahdah'ın cenazesinden dönerken kendisi bu ata bindi, bizler onun etrafında yaya olarak yürüyorduk."* (3)

4 - Cenazenin arkasında yüksek sesle zikirde ve kıratte bulunmak ve bağırmak. Meselâ: "Cenaze için istiğfarda bulunun!" demek ve benzeri sözler sarfetmek. Çünkü Beyhakî'nin rivayet ettiğine göre, sahabe cenazede, savaşta ve zikirde seslerin yükseltilmesini çirkin görmüşlerdir. İbni Ömer: "Ölü için mağfiret isteyin ki Allah da size mağfiret etsin" diyen birini duymuş ve: "Allah seni mağfiret etmesin." (4) demiştir. İmam Hasan Basri ve bir kısım alimler de cemaatın "Kardeşiniz için mağfiret dileyin" demelerini kerih görmüştür.

Doğrusu, selefin tuttuğu yoldur. Cenaze götürülürken sükût etmek, ölüm ve ölümle ilgili hâlleri düşünmek gerekir. Bazı cahil hoca ve hafızların yaptıkları gibi bu konuda sözü uzatmak, lüzumsuz laf sarfetmek haram olup karşı çıkılması vaciptir.

5 - Ölünün beraberinde buhurdanlık ve benzeri şeylerin içinde ateş götürmek de mekruhtur. Çünkü bu durumda ölünün cehennem ehlinden olduğu vehmini verecek çirkin bir uğursuzluk hâli vardır. Ebu Dâvud'un zikrettiği haberde şöyle

---

1 - Nevevî bu rivayet *gariptir,* demiştir. *el-Mecmû,* V, 237.

2 - Bu hadisi İbni Mace ile Tirmizî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 72

3 - Hadisi Ahmed, Müslim ve Neseî rivayet etmiştir. Ebu Dâvud da Sevbân (r.a.) dan aynısını nakletmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 72.

4 - Saîd b. Mansur bu hadisi *Sünen*inde rivayet etmiştir.

gelmiştir: *"Cenazenin ardından ses ve ateşle yürüme."*

Yine cenazenin peşinden *nâiha* götürmek de mekruhtur, bu men edilmelidir. *(Naiha* cahiliye döneminde ölüler için ağlamak üzere hususi olarak tutulan kadınlardır.) Çünkü Amr b. el-Âs'tan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: *"Ben ölünce ardımdan ne ateş, ne de nâiha gelmesin."* (1) Ebu Musa şu vasiyette bulunmuştur: *"Peşimden yascı yahut buhurdanlık götürmeyin. Benimle toprak arasında bir şey koymayın."* (2) Kadınların gizlice ağlamak için toplanmalar mekruhtur. Açıktan ağlamaları ise çirkin söz gibi mutlak olarak yasaklanmıştır.

6 - Kadınların cenaze namazına katılmaları da mekruhtur. Cumhura göre kerahet tenzihîdir. Çünkü Ümmü Atıyye'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Cenazelere katılmamız yasaklandı, ama kesin olarak katılmamamız emri verilmedi"* (3) Yani bu yasak tenzihîdir. Hanefîlere göre kadınların cenazeye katılmaları *"Günaha girmişsiniz, sevap almamışsınız, dönün geri."* (4) hadisine binaen tahrimen mekruhtur. Zaman değişikliğiyle ortaya çıkan Hz. Aişe'nin işaret ettiği şu mana da bunu kuvvetlendirmektedir: *"Resulullah (a.s.) eğer kendisinden sonra kadınların ortaya çıkardıkları bu çirkin işleri görseydi, Benî İsrail'in kadınları yasaklandığı gibi, Hz. Peygamber (a.s.) kadınların cemaate ve cenazeye katılmalarını da yasaklardı."*

Malikîler yaşı geçmiş kadınların cenaze namazına çıkmalarını caiz görmüşlerdir. Baba, ana, koca, kız, oğul, erkek ve kızkardeş gibi yakınını kaybeden genç kadınların da cenazeye katılması, eğer fitne ve fesat korkusu yoksa onlara göre caizdir. Fitne ve ahlâkî bir fesada düşmekten korkan kadının çıkması ise mutlak surette haramdır. Yaşlı ve fitne korkusu bulunmayan kadınların cenaze merasimine çıkmaları, iddet ve yas tutma hükümlerinden müstesnadır.

7 - Malikîler küçük bir ölü için büyük tabut yapmayı da mekruh kabul etmişlerdir. Çünkü bunda hem nifak, hem de gösteriş vardır. Tabuta ipek, ibrişim gibi kıymetli kumaşların serilmesi mekruhtur.

8 - Hanbelîlere göre cenazeye el, yen yahut mendillerle dokunmak bidat olup mekruhtur. Âlimler kabre el sürmeyi de mekruh kabul etmişlerdir. Eziyete vesile olacağı için el ile cesede dokunmanın yasaklanması daha evlâdır.

1- Müslim rivayet etmiştir.

2- Beyhakî rivayet etmiştir.

3- Buharî ve Müslim *Sahihayn*'da rivayet etmişlerdir.

4- İbni Mace zayıf bir senedle rivayet etmiştir, Hadisin başlangıcı şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) dışarı çıkmıştı. Orada bazı kadınlar oturmaktaydı. Kendilerine: "Burada neden oturuyorsunuz? "diye sordu. "Cenazeyi bekliyoruz" dediler. "Cenazeyi yıkayacak mısınız?" diye sordu. "Hayır" dediler. "Taşıyacak mısınız" diye sordu "Hayır" dediler. "Ölünün yakın akrabası mısınız? Aynı sülaleden misiniz?" diye sordu. "Hayır dediler" O zaman geri dönün, buyurdu."*

5. Cenazenin Gömülmesinin Hükmü ve Acele Edilmesi:

Fakihler ölüyü gömmenin farz-ı kifaye olduğunda ittifak etmişlerdir. (1) Çünkü ölüyü toprak üzerinde gömülmeden bırakmak, ona saygısızlıktır. Aynı zamanda insanlar onun kokusundan rahatsız olurlar. Bunun dayandığı delil Allah tealâ'nın: *"Biz yeri, dirilere de, ölülere de bir toplantı yeri yapmadık mı?"* (Mürselât, 25-26) ayetleridir. Bu ayetteki *kifât* sözü "toplamak" manasındadır. Yine Allah tealâ Habil'in gömülmesi ile ilgili olarak şöyle buyuruyor: *"Sonra Allah bir karga gönderdi. O, yeri eşiyordu ki ona kardeşinin ölü cesedini nasıl örteceğini göstersin."* (el-Mâide: 31) Başka bir âyette de: *"Sonra Allah onu (insanı) öldürüp kabre soktu"* (Abese, 21) buyurmaktadır.

En faziletli olanı öldüğü andan itibaren cenazenin acele hazırlanıp gömülmesidir. Bunun delili olan hadis daha önce geçmişti: *"Cenazede acele edin, eğer ölü iyi kimse ise bir an önce onu hayra ulaştırırsınız. Eğer böyle değilse, o bir şerdir, onu bir an evvel üzerinizden atarsınız."* Malikîler suda boğulan kimseyi bu hükümden müstesna tutmuş, hayatta olabileceği ihtimalinden ötürü suda boğulan kimsenin gömülmesini tehir etmeyi müstehap görmüşlerdir.

Ölüyü kabristana gömmek daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ölüleri Medinedeki Baki' mezarlığına gömerdi. (2) Ziyaretçiler daha fazla olduğu için kabristanda gömülen ölüye daha çok dua edilir. Ayrıca bunun varislerinden yaşayanlara zararı daha az dokunur. Böylelikle ahiret meskenlerine daha çok benzer. (3)

Bir kimseyi eve gömmek de caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Aişe'nin odasına gömülmüştür. (4) Fakat ölüyü, düşük de olsa evlerde gömmek mekruhtur. Çünkü evlerde gömülmek peygamberlere mahsustur. Bunun gibi ölüleri cemaat için inşa edilen kubbeli binalar içine gömmek de mekruhtur. Çünkü bu sünnete aykırıdır.

Ölüyü Şerefli Mekanlara Gömmek:

Ölüyü en faziletli kabristana gömmek de müstehaptır. Faziletli kabristan sahih kullarla şehitlerin gömüldüğü kabristandır. Buralara gömülen kimselere bu iyilerin bereketi ulaşır. Şerefli mekânlar da böyledir. Buharî ile Müslim'in rivayet ettiklerine göre: *"Musa aleyhisselâmın ölüm vakti gelince Allah tealâ'dan kendisini Kudüs'ün bulunduğu mukaddes topraklara bir taş atımlık mesafe ölçüsünde yaklaştırmasını istemişti. Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurdu: "Eğer*

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 833; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 218, 235; *el-Mecmû,* V, 241; *Keşşâfü'l-Kınâ* II, 96.

2 - Bu hadis sahih olup *mütevatir*dir.

3 - *Merakil-Felâh,* 102; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 836; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 574; *el-Mecmû,* V, 241; *e Muğnî,* II, 508 vd.

4 - Bu hadis sahih ve mütevatirdir.

orada olsaydınız, size Hz. Musa'nın kabrini gösterirdim; kırmızı, kumluk bir tepe üzerinde gömüldü." Hz. Ömer de Hz. Aişe'den iki arkadaşı, yani Hz. Peygamber (a.s.) ile Hz. Ebu Bekr'in yanına gömülmesi için izin istemişti. (1)

Akraba Ölülerini Bir Yerde Toplamak:

Akraba ölülerinin bir yerde toplanması da müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Osman b. Maz'un'nun başucuna bir taş bırakıp şöyle buyurdu: *"Kardeşimin kabrine işaret koyalım da ailemden ölenleri bunun yanına gömeyim."* (2) Böylece akraba ölülerini ziyaret etmek daha kolay olmuş, onlara daha çok rahmet okunmuş olur.

6. Kabirlerin Şekli ve Kabirlere Saygı:

Kabirlerin Hz. Peygamber'in sünnetine ve ihtiyaçlara dayalı bazı şekilleri vardır: (3)

1 - Kabrin kokuya mani olacak ve yırtıcı hayvanların kabri eşip ölüyü çıkarmalarına engel olacak derecede derin kazılması gerekir. Çünkü ölüyü gömmenin farz olmasının hikmeti, kokusunun etrafa yayılması suretiyle ona karşı icap eden hürmetin çiğnenmesine, bir cîfe gibi pislik durumuna gelmesine ve yırtıcı hayvanların yemesine engel olmaktır.

2 - Malikîler dışındaki cumhura göre kabrin eni ve uzunluğu bakımından geniş tutulması ve derin yapılması menduptur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Uhud'da şehit olan müminler hakkında şöyle buyurdu: *"Kazın, geniş yapın ve derinleştirin."* (4) Aynı zamanda kabri derinleştirmek dirileri rahatsız edecek olan kokuları yok etmede, vahşi hayvanların kabri eşmesini engellemede daha tesirlidir. Bu suretle ölü daha iyi muhafaza edilmiş olur. Beyhakî'nin rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) kabir kazan birine şöyle buyurmuştur: "Baş ve ayak taraflarını geniş tut."*

Şafiîlerle Hanbelîlerin ekseriyetine göre kabrin hacmi normal bir adamın ellerini yan taraflarına uzattığı durumda ki boy ve en ölçüsüne göredir. Çünkü Hz. Ömer böyle vasiyet etmiş ve buna hiç kimse karşı çıkmamıştı. İki elin açık vaziyetteki uzunluğu dört buçuk arşındır. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Kabir

---

1 - Hadis sahihtir. Buharî ve diğerleri rivayet etmiştir.

2 - Hadis Ebu Dâvud ve Beyhakî, Muttalib b. Abdullâh b. Hantab'dan rivayet etmiştir. Bu zat tabiîndendir. Bu hadis *müsned* olup *mürsel* değildir. Çünkü sahabenin hepsi âdildir.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 835, 839, 847; *Fethu'l-Kadîr*, I, 469-472; *Meraki'l-Felâh*, 101 vd.; *el-Kitab* I, 134 vd. *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 235 vd. ;*el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 96, 97; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I 419; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 558, 560, 572, 578; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 351, 364; *el-Mühezzeb*, I, 139; *el Muğnî*, II, 497, 499, 504-508; *Keşşâfü'l-Kınâ'*, II, 154-163; *Şerhu'r-Risale*, I, 277-280; *el Mecmû*, V, 284.

4 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup, hadis *hasen-sahih*tir, demiştir.

göğse gelecek kadar derin kazılır. Kadın, erkek bu hususta eşittir.

Hanefîlere göre kabrin derinliği yarım adam boyu kadar yahut göğüs hizasına kadardır. Eğer kabir bir adam boyu kadar derin yapılırsa bu daha güzeldir. En azı yarım adam boyu kadar, en çoğu bir adam boyu kadardır. Uzunluğu ölünün boyu kadar, eni ise boyunun yarısı kadar olmalıdır.

Malikîler şöyle demişlerdir: Kabri çok derin yapmamak menduptur. Eğer lahid yapılırsa sadece bir arşın derinliğinde olmalıdır.

3 - Bütün fakihlerin ittifakı ile *lahid* yapmak *şakk* yapmaktan daha faziletlidir. Lahidden maksat kabrin kıble yönünde ölünün sığacağı ve onu örtecek kadar bir çukur kazılmasıdır. Şakk ise, kabrin dip kısmının nehir yatağı gibi kazılmasıdır. Yahut kabrin iki tarafının kerpiç ile, yahut başka maddelerle örülmesidir. Ancak bu maddeler fırınlanmamış maddeler olmalıdır. Bu iki sıra kerpiç duvar arasında ölünün yerleştirileceği kadar bir boşluk bırakılır. Bu iki duvarın üstüne mermer taş, kerpiç yahut tahta ve benzeri maddelerle tavan yapılır; ölüye değmeyecek şekilde hafifçe kaldırılır. Hanbelîlere göre, şakk yapmak mekruhtur. Dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Lahid bize, şakk bizim dışımızdakilere aittir."* [1] hadisidir.

Hanefî, Şafiî ve Malikîler bu konuda şöyle demişlerdir: Eğer toprak sert ise kabirde lahid yapmak daha faziletlidir. Dayandığı delil, Sa'd b. Ebu Vakkas'ın ölmeden önceki şu sözüdür: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e yapıldığı gibi bana lahid kazın, üzerine kerpiç örün."* [2] Eğer toprak yumuşaksa göçmemesi için lahid yerine şakk yapmak daha faziletlidir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre ölünün kıbleye karşı kabre yerleştirilmesi vacip, Malikî ve Hanefîlere göre menduptur. Ölünün yüzü kabrin duvarına yaslandırılır, sırtına kerpiç ve benzeri maddeler konarak sırtüstü yatmasına engel olunur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Kâbe diri iken de ölü iken de sizin kıblenizdir."* Aynı zamanda bu tarz halefin seleften nakledegeldiği bir yoldur. Hz. Peygamber (a.s.) de bu şekilde gömüldü.

Lahdin üzerine kerpiçten duvar örülür. Bunun sebebi, ölüyle toprağın temasını önlemektir. Çünkü Sa'd (r.a.) şöyle demiştir: *"Benim üzerime kerpiçten duvar örün."* Lahdin üzerine tahtadan yahut tuğladan bir duvar örmek mekruhtur. Çünkü bunlar binaların sağlam yapılmasında kullanılmaktadırlar. Ölüye sağlam bina yapmak gerekmez. Çünkü kabir eskiyip yok olma yeridir. Kerpiçle beraber kamış kullanmakta bir beis yoktur. Sonra ölüyü örtmek ve korumak için kabrin üzerine toprak dökülür.

4 - Kabrin yanında bulunan herkesin kabre toprak doldurulmadan önce, baş

1– Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî ve diğerleri rivayet etmişlerdir.
2– Müslim rivayet etmiştir.

taraftan veya başka taraflardan kabrin üzerine el ile üç avuç toprak atması sünnettir. Dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir cenaze üzerine namaz kıldırdı, sonra ölünün kabri üzerine gelerek baş tarafından üç avuç toprak attı."* (1) Âmir b. Rabia'dan rivayet edildiğine göre de: *"Hz. Peygamber (a.s.) Osman b. Maz'un'un cenaze namazını kıldırdı, dört tekbir aldı ve kabrine gelerek üç avuç toprak saçtı. Kendisi Osman'ın baş tarafında duruyordu."* (2) Çünkü ölüyü toprakla örtmek farz-ı kifayedir. Üzerine toprak saçmakla orada bulunanlar da bu farza katılmış oluyorlar. Bu durumda daha kuvvetli bir ibret ve öğüt alma söz konusudur. Bu sebeple müstehap kabul edilmiştir.

5 - Kabir sadece bir karış yükseltilir. Bunun sebebi de oranın kabir olduğunun bilinmesi, ona göre buradan sakınılması, sahibine rahmet istenmesidir. Zira Hz. Peygamber (a.s.)'in kabri de bir karış kadardı. (3) Şafiî'nin Cabir'den rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in kabrinin üstü yerden bir karış yüksek yapılmıştır."* Kasım b. Muhammed şöyle demiştir: *"Aişeye dedim ki: "Anacığım! Hz. Peygamber (a.s.) ile iki arkadaşının kabirlerini açıp bana gösterir misin?" O da bana üç kabri açıp gösterdi. Yüksek değil, yere bitişik de değil, kırmızımsı toprak ve çakıl taşları ile düzeltilmişti."* (4)

6 - Cumhura göre kabri tümsek yapmak, dört köşe dümdüz yapmaktan daha faziletlidir. Çünkü Süfyan et-Temmar şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in kabrini deve hörgücü gibi tümsek vaziyette gördüm."* (5) Hz. Peygamber'den sonra bütün sahabenin kabirleri de böyle idi. Kabri dört köşe şeklinde düz yapmak dünyadakilerin binalarına daha çok benzer. Hanbelîler *daru'l-harbi* bundan müstesna tutmuşlar ve şöyle demişlerdir: Ölüyü İslâm ülkesine nakletmek mümkün olmazsa, en iyisi, gizlemek için kabri dümdüz yapmaktır. Böylece ölü, mezarından çıkarılıp azalarının parçalanma tehlikesinden kurtarılmış olur.

Şafiîlere göre kabri dümdüz yapmak, tümsek yapmaktan daha iyidir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) ile Hz. Ebu Bekr ile Ömer'in kabirleri böyle yapılmıştır. (6)

7 - Kabri kireç ile sıvamak, üzerine bina yapmak, yazı yazmak, yanında gecelemek, üzerinde mescit inşa etmek, kabri öpmek, tavaf etmek, buhurlamak, türbeden hastalığa karşı şifa istemek mekruhtur. Bunun gibi Hanefîlerle Malikîlere

---

1 - İbni Mace rivayet etmiştir.

2 - Darekutnî rivayet etmiştir.

3 - Bu hadisi İbni Hıbban *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 82.

5 - Bu hadisi Buharî *Sahih*'inde rivayet etmiştir. (a.g.e,) Buharî ve İbni Mace daşında cemaatin rivayet ettiğine göre: *"Hz. Ali Ebu'l-Heyyac el-Esedîyi gönderdi ve şöyle dedi "Hz. Peygamber (a.s.)'in beni gönderdiği görevle ben de seni gönderiyorum. Hiç bir heykel bırakma, yerle bir et, yüksek bir kabir bırakma hepsini dümdüz et."* *Neylü'l-Evtâr*, IV, 83.

6 - Bu hadisi Ebu Dâvud *sahih* bir isnatla rivayet etmiştir.

göre kabri çamurla sıvamak da mekruhtur.

Kabri kireç ile ve benzeri maddelerle sıvayıp süslemek, üzerine nakışlar yapmak, kabir üzerine kubbe yahut ev gibi bir bina inşa etmenin mekruh olmasının sebebi, aşağıda geleceği üzere, *Sahih-i Müslim*'de varid olan hadisteki yasaklamadır. Eğer kabir üzerine bina inşa etmek, kubbe yapmak gösteriş için olursa yahut ölülerin defnine tahsis edilmiş veya vakfedilmiş topraklar üzerinde olursa, bunu yapmak haram olup inşa edilen binalar yıkılır. Çünkü gösteriş için yapılan şeyde kibir ve ucub vardır. Her ikisi de yasaklanmıştır. Vakfedilen ve mezarlara tahsis edilen topraklar konusunda diğer insanların hakkına tecavüz etmemek, onlara darlık vermemek lâzımdır.

İmam Malik'in öğrencisi İbni Abdül-Hakem kabir üzerine bina yapılmasını vasiyet eden kimsenin vasiyetinin yerine getirilmeyeceğini zikretmiştir. Buna göre, kabirler üzerine inşa edilen kubbeler, tavan, çatı ve bahçelerin yıkılması vaciptir. Malikîlerden Lahmî'ye göre, kabirlerin tanınabilmesi için aralarında duvar inşa edilmesinde bir beis yoktur. Hanefîlerde bir görüşe göre kabirleri çamurla sıvamakta bir sakınca yoktur. Bugün insanlar kabirleri kerpiç tuğlalarla inşa etmeyi âdet etmişler ve bunu güzel kabul etmişlerdir. Bunun sebebi kabre zarar gelmesini önlemektir. *Eser*de şöyle gelmiştir: *"Müslümanların güzel gördükleri şey Allah katında da güzeldir."* Yine Hanbelîlere göre kabri çamurla sıvamakta bir sakınca yoktur. Ahmed b. Hanbele göre, kabir üzerine çadır ve benzeri geçici şeyler tesis etmek mekruhtur. Dayandığı delil Ebu Hureyre'nin vasiyetidir. Ahmed bu vasiyeti *Müsned*'inde rivayet etmiştir. İbni Ömer de Abdurrahmanın kabri üzerine kurulan kıl çadırın sökülmesini emretmiştir.

Kabir üzerine yazı yazmak cumhura göre mekruhtur. İster sahibinin adı yazılsın, ister başkasının adı yazılsın; ister başına yazılsın, ister ayak tarafına yazılsın mekruhtur. Yahut bir kağıt parçasına yazı yazıp onu mezardaki bir delik içinde gizlemek de mekruhtur. Malikîlere göre kabir üzerine Kur'an ayetleri yazmak haramdır. Dayandıkları delil Cabir'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) kabirleri kireçle sıvamayı, kabirler üzerine yazı yazmayı ve bina yapmayı yasaklamıştır."* (1)

Hanefîlere göre, izi kaybolmasın ve hakarete uğramasın diye eğer ihtiyaç hissedilirse kabirler üzerine yazı yazmakta bir beis yoktur. Çünkü bu yasak her ne kadar sahih ise de uygulama bakımından üzerinde icma vaki olmuştur. (2) Hakim bu hususlaki rivayetleri bir kaç yoldan tahriç etmiş, sonra da şöyle demiştir: Bu isnatlar sahihtir, fakat uygulama bunlara göre değildir. Çünkü doğudan batıya kadar bütün Müslümanların önderlerinin kabirleri üzerinde yazılar yazılmıştır. Bu halefin seleften devraldığı bir uygulamadır. Bu uygulama Ebu Dâvud'un *ceyyid*

1 - Bu hadisi Müslim ve diğerleri rivayet etmişlerdir.
2 - *Reddü'l-Muhtâr*, I, 839.

isnatla rivayet ettiği şu hadis ile de kuvvet bulmaktadır. *"Resulullah (a.s.) bir taş alıp onu Osman b. Maz'un'un başı hizasına koyduktan sonra: Bununla kardeşimin kabrini bileyim ve ailemden ölenleri de onun yanına gömeyim."* buyurmuştur. Kabir üzerine yazı yazmak ise kabrin tanınmasına bir yoldur. Yine Hanefîlere göre kefen üzerine *"Bismillâhir-rahmanir-rahîm"* lafzını yahut *"Bu ölüyü Allah (c.c.)'ın mağfiret etmesi umulur."* ibaresini yazmak mübahtır.

Özetle, yazı yazmayı yasaklamak, ihtiyaç bulunmadığı zamanlara hamledilmiştir. Özürsüz olarak yazı yazmak yahut Kur'an'dan bir ayet yazmak yahut bir şiir yazmak yahut ölüye methiye yazmak yahut buna benzer şeyler yazmak ise mekruhtur.

Kabir üzerine mescit yapmak mekruhtur. Bazı hadis âlimleri ile Hanbelîlere göre haramdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: "Allah Yahudilerin belasını versin; onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler." [1] Bu hadisin zahirinden anlaşıldığına göre, Yahudiler peygamberlerinin kabirlerini mescit ediniyorlar, orada ibadet ediyorlardı. Fakat, imam Malik'in öğrencisi İbni Kasım'ın zikrettiğine göre, silinmiş ve eseri kalmamış kabirler üzerine mescit yapmakta bir beis yoktur. Kaybolmamış ve belli olan kabirler üzerinde mescit inşa etmekse mekruhtur. Yine bunun gibi kabre karşı namaz kılmak mekruhtur. Çünkü hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Kabirler üzerinde oturmayın, kabirlere karşı namaz kılmayın"* [2]

Türbeyi öpmek ve ondan hastalığa şifa istemek ve benzeri hareketlerde bulunmak bidattır. Fakat Şafiîlerin de zikrettikleri gibi, kabre hoş koku sürmekte bir beis yoktur.

8 - Kabir üzerine çakıl taşları yayılır, baş tarafına bir taş yahut tahta dikilir. Çakıl taşları koymakla ilgili İmam Şafiî *mürsel* olarak şu hadisi rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) oğlu İbrahim'in kabri üzerine çakıl taşları koymuştur." Yine rivayet edildiğine göre: "Hz. Peygamber (a.s.) oğlu İbrahim'in kabrinde bir boşluk görmüş ve bu boşluğun doldurulmasını emretmiş şöyle buyurmuştur: "Bunun ne faydası ne de zararı vardır. Ancak kul bir iş yaptığı zaman Allah onu sağlam ve iyi yapmasını sever."* Kabir üzerine taş ve benzeri işaretler koymaksa kabrin bilinmesine yardımcı olmak içindir. Dayandığı delil, daha önce de geçtiği üzere, Hz. Peygamber (a.s.)'in Osman b. Maz'un'un kabri üzerine taş koymasıdır. Bu taşı koyarken: *"Kardeşimin kabrini bileyim ki, ailemden ölenleri bunun yanına*

---

1 - Ebu Hureyre'den, Buharî ile Müslim'in ittifakı ile rivayet edilmiştir. İbni Mace dışındaki beş imam İbni Abbas'tan şu hadisi rivayet etmişlerdir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kabirleri ziyaret eden kadınlara ve kabirler üzerine mescit inşa edenlerle mum yakanlara lanet etmiştir." Neylü'l-Evtâr*, IV, 90. İleride de geleceği üzere bu hadis kadınlara kabir ziyaretinin yasaklandığına delil teşkil eder.

2 - Bu hadisi Müslim Ebu Mersed el-Ganevî'den rivayet etmiştir.

gömeyim." buyurmuştur.

9 - Kabirler üzerinde mum yakmak da caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah tealâ kabirleri ziyaret eden kadınlarla kabirler üzerinde mum yakanlara lânet etsin."* [1]

Kabirlere Saygı Göstermek:

Kabirlere saygı göstermek, sünnette ve bütün fakihler katında yerleşmiş bir davranıştır. [2] Kabirlere şu şekilde saygı gösterilir:

1 - Kabir üzerinde oturmak, yürümek, uyku uyumak, küçük ve büyük abdestini yapmak mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kabirler üzerinde oturmayın, kabirlere doğru namaz kılmayın."* [3] Yine şöyle buyuruyor: *"Sizden birinin ateş koru üzerinde oturması ve bu ateş korunun elbisesini yakıp da derisine işlemesi bir kabrin üzerinde oturmasından çok daha hayırlıdır."* [4] Hanefîlere göre büyük veya küçük abdest ihtiyacı için kabirler üzerinde oturmak tahrimen mekruhtur, bunun dışındakiler ise tenzihen mekruhtur. Ancak Hanefîlerce muhtar olan görüşe göre sükûnet, tefekkür ve ibret hâli üzere Kur'ân-ı Kerim okuyabilmek için kabir üzerine oturmak mekruh değildir. Şafiîlerle Hanbelîler zaruret olmadıkça kabir üzerine oturmayı caiz görmemişlerdir. Onlar kabir üzerine yaslanmak yahut kabre dayanmayı da oturmak gibi mekruh kabul etmişlerdir.

Malikîler ise şöyle demişlerdir: Kabir üzerinde yürümek iki şartla mekruh olur: Eğer tümsek şeklinde yapılmış yahut belirli bir şekilde yükseltilmiş ve yanıbaşından da yol geçiyorsa o takdirde kabir üzerinden geçmek mekruhtur. Eğer kabrin tümsekliği kaybolmuşsa yahut kabrin yakınında yol yoksa üzerinden yürümek caizdir. Tuvalet ihtiyacı dışında kabir üzerinde oturmak caizdir. Malikîler, hadisteki kabirler üzerinde oturma yasağını küçük ve büyük ihtiyacı için oturmak manasına almışlardır. Hz. Ali'nin kabirler üzerine oturduğu ve kabirlere yaslandığı rivayet edilmektedir.

2 - Ölünün kemiklerinden bir kısmının mevcut olduğu bilindiği müddetçe kazılması ve eşilmesi haramdır.

Kabir kazıldığı zaman ölülerin kemikleri çıkarılmaz, yerinden oynatılmaz. Kemiklerini kırmaktan sakınmak lazımdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle

1 - Bu hadisi İbni Mace dışında beş imam İbni Abbas'tan rivayet etmiştir.

2 - *Meraki'l-Felâh* 103; *Reddü'l-Muhtâr,* I, 846; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 559, 573; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* 428 vd; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 97; *el-Mecmû,* V, 264; *Mugni'l-Muhtâc,* I, 354; *el-Mühezzeb,* I 139; *Keşşâfü'l-Kınâ',* II, 162, 164-166; *el-Mugnî,* II, 507, 551, 565.

3 - Bu hadisi Müslim Ebu Mersed el-Ganevî'den rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisi *cemaat* rivayet etmiştir. Bu hadiste oturmak, abdest bozmak manasında tefsir edilmiştir. Bunu yapmaksa icma ile haramdır.

buyuruyor: *"Günah bakımından ölünün kemiğini kırmak, dirinin kemiğini kırmak gibidir.", "Ölünün kemiğini kırmak diriyken kırmak gibidir."* (1) Zaruret ve ihtiyaç durumları ile sahih bir maksat için yapılanları bu hükmün dışında tutmuşlardır. Bunların en önemlileri aşağıda zikredilmiştir: (2)

a) Ölü yıkanmadan yahut kefenlenmeden yahut kıbleden başka bir yöne gömülmüş de cesedi bozulmamışsa veya bozulmasından korkulmuyorsa, kabirden çıkarılıp yıkanır, kefenlenir, kıbleye karşı yöneltilir. Çünkü bunların yapılması vacip olup yapılabilecek işlerdir. Saîd b. Mansur'un *Sünen*'inde rivayet ettiğine göre: *"Bazı kimseler arkadaşlarını yıkamadan ve kefenlemeden gömdüler. Sonra Muaz b. Cebel ile karşılaştılar. Muaz b. Cebel onlara ölülerini kabirden çıkarıp yıkamalarını ve kefenlemelerini emretti. Onlar da ölülerini kabirden çıkardılar. Daha sonra ölü yıkanıp kefenlendi, kokulandı ve sonra cenaze namazı kılındı."* (3)

Esah olan görüşe göre Şafiîler ölüyü kefenlemek için kabir kazmayı caiz görmemişlerdir. Çünkü maksat hasıl olmuştur. Bu da ölüyü toprakla örtmektir.

Eğer ölünün cesedinin bozulmasından korkulursa kabri açılmaz. Çünkü bunu yapmak mümkün olmadığı için farz düşmüştür. Bu durum kıbleye yönelmesi mümkün olmayan veya abdest alma imkânı bulunmayan dirilerin üzerinden bu farzların düşmesine benzer.

Namazı kılınmadan gömülen ölü için kabir üzerinden cenaze namazı kılınabilir. Çünkü namazın sevabı kabrin içindeyken de ölüye ulaşır. Hanbelîlerle Malikîlere göre kabirden çıkarılır. Ahmed'den bir rivayete göre üzerine namaz kılınır. Hanefîlere göre kıbleye doğru yöneltilmediği için yahut sol tarafına doğru konduğu için kabir kazılmaz. Bunun dışındaki durumlar için kabir kazılır.

b) Kefen çalıntı bir kefen olup sahibi kefenin parasını almak istemiyorsa yahut toprak gasbedilmiş bir toprak olup sahibi ölünün burada kalmasına razı değilse, o takdirde ölü kabrinden çıkarılır ve gerekli işlemler yapılır.

c) Dar olan camiyi genişletmek yahut yer darlığı dolayısıyla ölünün yanına başka birini gömmek için kabir kazılabilir. Kabir, başka birini daha gömmek için yahut kabrin yerini mescide ilâve etmek için eşilirse bunu yapmak caizdir. Malikîlere göre, tarla veya bina yapmak için kabrin kaldırılması caiz değildir.

---

1 - Birinci hadisi İbni Mace Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir. Bu hadis *hasen*dir. İkincisini Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace Aişe'den rivayet etmişlerdir. Bu hadis de *hasen*dir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 839, 840; *Meraki'l-Felâh,* 102; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 577; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye,* 93, 97; *el-Mühezzeb,* I, 138; *el-Mecmû,* V, 266-268; *el-Muğnî,* II, 511, 551-554 *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 97, 98.

3 - *Neylü'l-Evtâr,* IV, 112. Bu kaynakta yine Hz. Peygamber'in Abdullah b. Ubey'i kabrinden çıkardığı ve tükrüğünü üfleyip gömleğini ona giydirdiği rivayet edilmiştir. Bunu Buharî rivayet etmiştir.

Hanefîler, tarla veya bina yapmak için kabrin kaldırılmasını caiz görmüşlerdir. Ancak kabrin eskimiş ve içindeki ölünün tamamen toprak olmuş olması gerekir.

d) Ölü ile birlikte altın, gümüş ve zinet eşyası gömülmüşse yahut az veya çok, başkasına ait bir mal kabre düşmüşse ve sahibi de bunu istiyorsa, kabir açılabilir. Çünkü rivayet edildiğine göre Muğire b. Şûbe yüzüğünü Hz. Peygamber (a.s.)'in kabrine düşürmüş ve yüzüğüm düştü, demiş; bunun üzerine kabrin bir yerini açarak yüzük alınmıştır. (1)

Malikîler ölüye ait az bir malın gömülmesi sebebiyle kabrin kazılmasını yahut kazıldığı takdirde ölünün cesedinde bozulma olacaksa açılmasını caiz görmemişlerdir. Bu malın sahibine malın benzeri yahut kıymeti, bıraktığı mirastan verilir. Mislî mallarda misli, kıymete dayalı mallarda kıymeti verilir.

e) Ölen kişi başkasına ait kıymetli bir taşı yutsa ve ölse, malın sahibi bu kıymetli taşı istese ölünün karnı yarılıp o taş alınır ve sahibine iade edilir. Eğer bu kıymetli taş ölüye ait ise, yine Hanefîler ve Malikilerden Sahnûn'a ve Şafiîlerce esah olan görüşe göre ölünün karnı yarılıp bu taş alınır. Ahmed b. Hanbel ile Malikîlerden İbni Hubeyb'e ve Şafiîlerden başka bir rivayete göre ölünün karnı bunun için yarılmaz.

f) Hamile bir kadın ölse ve karnında hareket eden canlı bir cenin bulunsa fakihlerin çoğuna göre ameliyatla karnı yarılır. Bu, ölünün bir parçasına zarar vererek bir diriyi kurtarmak olacağından mecbur kalındığında ölü hayvan eti yenilebileceği hükmüne benzemektedir.

Hanbelî mezhebine göre cenini çıkarmak için müslüman olsun, zımmî olsun ölmüş hamile kadının karnı yarılmaz. Hareket etmesi sebebiyle ceninin diri olduğu anlaşılırsa ebe ve doktorlar tarafından cenin çıkarılır.

Defnedildikten Sonra Ölünün Nakli Meselesi:

Fakihlerin bu konuda iki görüşleri vardır: Malikî ve Hanbelîlere göre bir maslahata mebni olarak caizdir. Şafiî ve Hanefîlere göre zaruret olmadıkça caiz değildir. Bununla ilgili geniş bilgi aşağıdadır: (2)

Malikîlere göre: Ölüyü bir yerden diğer bir yere, bir beldeden diğer bir beldeye, şehirden köye, köyden şehire nakletmek caizdir. Ancak bunda bazı şartlar vardır. Bu şartlar da nakledilirken cesedin bozulmaması, ölüye saygısızlık yapılmaması ve naklinde bir maslahat bulunması, meselâ denizde yahut karada hayvanların yemesinden korkulması yahut nakledildiği yerin bereketinin umulması yahut kendi aile mezarlığına defnedilmesi yahut ailesinin ziyaretine yakın yer olduğu içindir.

---

1 - Muğîre hadisi *zayıf* ve *garip*tir. Hâkime göre bu hadis *sahih* değildir. *el-Mecmû,* V, 266.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 840; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 566; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 421; *el-Mecmû,* V, 27(*Muğni'l-Muhtâc,* I, 366; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 97

edebilmesi için yakında bulunması gibi hususlardır.

Hanbelîlere göre: Gömüldüğü yerden daha hayırlı bir mevkide gömülmek yahut iyi bir kimseye yakın olup onun bereketinden faydalanmak için nakledilmek gibi sahih bir maksada dayalı olarak ölüyü bir yerden bir yere nakletmek caizdir. Ancak, şehitler bu hükmün dışındadır. Şehit öldürüldüğü yerde defnedilirse buradan başka bir yere nakledilemez. Hatta nakledilecek olsa geri götürülmesi menduptur. Çünkü şehidi öldürüldüğü yerde gömmek sünnettir. Hz. Peygamber (a.s.) de Uhud savaşında şehit düşenlerin buraya geri götürülüp gömülmelerini emretmiştir. Oysa ashab bu şehitleri Medine'ye nakletmişlerdi. (1)

Şafiîlere göre: Zaruret olmadıkça gömüldükten sonra ölüyü kabrinden çıkarıp nakletmek ve başka maksatlar için çıkarmak haramdır. Ancak yıkanmadan gömülmek, teyemmümsüz gömülmek yahut gasbedilmiş bir toprağa yahut çalıntı bir elbise ile gömülmek yahut kabre mal düşmüş olmak yahut kıblenin dışına doğru döndürülmüş olmak gibi durumlarda kabrin açılması caizdir. Esah olan görüşe göre kefensiz defnedilen ölüyü kefenlemek için çıkarmak caiz değildir. Çünkü ölüyü kefenlemekten maksat örtmektir. Bu da toprak örtmekle hasıl olmuştur. Ayrıca kabri açmakta ölüye saygısızlık da vardır. Nitekim bu hususu daha önce açıklamıştık.

Hanefîlere göre: Mutlak olarak, definden sonra ölüyü nakletmek caiz değildir. Yâkub ile Yusuf Aleyhisselâm'ın Mısır'dan Şam'a nakledilmeleri aziz ecdadı ile beraber olmaları içindir. Bu durum bizden öncekilerin şeriatîne göre yapılmıştır. Bunun bizim için de bir örnek ve delil olma şartları bulunmamaktadır. Buna göre, zımmî de olsa ölünün kemiklerini kırmak veya yer değiştirmek caiz değildir. Arada geçen zaman uzun da olsa kabir açılmaz.

Netice olarak: Bu görüşler ölüye saygı göstermenin zarurî oluşunda ve ölüyü yerinde bırakmaya itina gösterme noktasında toplanmaktadır. Bu durum esastır. Cumhura göre zaruret, maslahat yahut sahih bir maksat için ölüyü nakletmek caizdir. Hanefîlere göre mutlak olarak ölüyü nakletmek caiz değildir.

Kabirlere Koku Sürmek:

Şafiîlere göre:(2) Kabre hoş kokular sürülmesinde bir sakınca yoktur.

Yine Şafiîler, Hanbelî ve Hanefîlerle beraber şöyle demişlerdir: Kabre su serpilmesi menduptur. Yaş bir ağaç dalı, fesleğen çiçeği ve benzeri yaş dallar dikmek de menduptur. Bunu yapmanın sebebi, toprağın kaybolmasını önlemektir. Dikilen böyle bir ağac yahut çiçek kurumadan başkasının alması caiz değildir.

---

1 - Beş hadis imamı Cabir(r.a.)'den rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV 112.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 364; *el-Muğnî,* II, 504; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 838; *Keşşâfü'l-Kınâ',* II, 191.

Ancak kuruduğu vakit ölünün ondan istifadesi sona ermiş olacaktır.

Kabir üzerine su serpmenin mendup olmasının delili şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) oğlu İbrahim'in kabri üzerine su serpti ve kabrin üzerine çakıl taşları koydu."* (1)

Hanefîlere göre: (2) Kabir üzerinde bulunan yaş bitkileri, otları kesmek mekruhtur. Kuru otları kesmekte bir sakınca yoktur. Çünkü otlar yaş bulundukları sürece Allah tealâ'yı tesbih ederler. Bu bitkilerin zikri sebebiyle ölü kabir hayatına alışır ve bu zikir sebebiyle kendisine rahmet iner. Kabir üzerine hurma dalı, mersin ağacı gibi bitkilerin dikilmesi menduptur. Bunun dayandığı delil sahih bir hadiste geldiği üzere, Hz. Peygamber (a.s.)'in yeşil bir hurma dalını ikiye ayırdıktan sonra azap çekmekte olduğunu bildirdiği iki kabir üzerine dikmiş olmasıdır. Bunlar kurumadığı müddetçe sahiplerinden azabın hafifletileceğini açıklamıştır. Yani bunların tesbihleri bereketi ile azapları hafifletilir. Çünkü yaş ağacın tesbihi kurunun tesbihinden daha mükemmeldir. Çünkü yaş ağaçta bir nevi hayat vardır. Ölünün hakkını yok etmeye sebep olacağı için kabir üzerindeki yaş ağaç ve bitkiyi kesmek mekruhtur.

Bir Kabre Birden Fazla Ölü Gömmek:

Fakihler, zaruret olmadıkça bir kabre iki kişinin gömülmesinin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. (3) Cabir (r.a.) diyor ki: *"Babamla beraber bir adam daha mezarına defnedilmişti. Gönlüm rahat etmedi ve babamı kabirden çıkarıp yalnız başına bir mezara gömdüm.* (4) Hz. Peygamber (a.s.) de bir kabre bir kişiden fazlasını hiç gömmemiştir.

Zaruret durumu şudur: Ölülerin sayısı çok olup kısa zamanda hepsine ayrı ayrı kabir kazmak güç olursa yahut yer darlığı olursa yahut kazacak kimse bulmak mümkün olmazsa, birbirine yabancı erkek ve kadınlar da olsa birden fazlası bir arada gömülebilir.

Böyle bir zaruret durumunda, imamlıkta olduğu gibi, en faziletlileri önce gömülür. İmamlık yapma ehliyeti bakımından en faziletli olan, kabrin kıble tarafındaki duvarına yakın gömülür. Erkekler kıbleye yakın olan tarafa kadınlar onların arkasına, çocuklar ise kadınların arkasına gömülür. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Uhud'da ölenlerin gömülmesi esnasında hangisinin daha çok Kuran bildiğini sorardı. En çok Kur'an bileni lahdin kıble tarafına gömüyordu. Fakat çocuk, babası

1- Bu hadisi Şafiî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 84.

2 - *Reddü'l-Muhtâr,* I, 846; *Meraki'l-Felâh,* 103.

3 - *Meraki'l-Felâh,* 102; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 567; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 419, 422; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye,* 97; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 354; *el-Muğnî,* II, 562-563; *el-Mecmû,* V, 244 vd.

4 - Buharî ve Neseî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 112.

yahut dedesinden öne alınamaz. Hatta ana tarafından da olsa baba tarafından da olsa dede çocuktan önceye alınır. Çocuk babasından daha faziletli de olsa, baba oğulu üzerine takdim edilir. Çünkü babalık hakkı vardır. Kız daha faziletli olsa da ana ön tarafa defnedilir.

Bir arada gömülenler arasında topraktan bir engel yapılır ki, vücutları birbirine temas etmesin. Nitekim bazı savaşlarda Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapılmasını emretmiştir.

Ölünün cesedi çürüyüp tamamen toprak olursa başkasını onun kabrine defnetmek caizdir. Ölünün toprak olup olmadığı konusunda o bölgede bilgi ve ihtisas sahibi birine danışılır. Cesedi çürümemiş bir ölünün kabri açılmaz.

7. Defnle İlgili Hükümler:

1 - Defnin Nasıl Yapılacağı: Ölünün kabre nasıl indirileceği konusunda fakihlerin üç türlü görüşü vardır. [1]

Hanefîlere göre: Eğer imkân olursa ölü, Hz. Peygamber (a.s.)'in konulduğu gibi, kabrin kıble tarafına doğru konulur. Bunun için ölü kaldırılıp lahde doğru konulur. Ölüyü kabre yerleştiren kişi de kıbleye karşı yönelmiş olur. Çünkü kıble şereflidir. Bu durum kabrin çökme tehlikesi söz konusu olmadığı zamanlara mahsustur. Eğer böyle bir tehlike varsa o takdirde ölü baş yahut ayakları tarafından çekilerek lahde konulur.

Malikîlere göre: Ölünün her hangi bir yönden kabre konmasında bir sakınca yoktur. Kıble tarafından sokulması ise daha iyidir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Eğer daha kolaysa ölünün kabre ayak tarafından sokulması müstehaptır. Sonra ölü kabre doğru çekilir. Çünkü İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) baş taraftan çekilerek kabre konuldu."* [2] Bunu yapmak daha kolaydır.

Kabre konulduktan sonra, kefenin baş ve ayak bağları çözülür. Zira kefenin baş ve ayak tarafından bağlanmasının sebebi, kefenin dağılma korkusundan idi. Gömülünce bu korku kalmamıştır. Yine rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) Nuaym b. Mes'ud el-Eşcaî'yi kabre koyunca, ağzı ile iplerin düğümlerini çözmüştü."* İbni Mes'ud ile Semure b. Cündüp'ten de bunun benzeri rivayet edilmiştir. Ölü kabre konulurken kıbleye doğru ve sağ yanı üzerine döndürülür.

Erkeği kabrine erkekler yerleştirir. Bunu yapacaklar için belirli bir sayı yoktur. Ölüyü kabre yerleştirmeye, yani defnetmeye en lâyık olan kişi akrabalarından onun

---

1 - *el-Lübâb,* I, 134; *Meraki'l-Felâh,* 101; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 836, 838; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 422; *e Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 96; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 559; *el-Mühezzeb,* I, 137; *el-Muğnî,* II, 496, 499 501-505; *el-Mecmû,* V, 254-260; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 363.

2 - Bu hadisi Şafiî *el-Ümm*'de, Beyhakî de *sahih* bir isnatla rivayet etmiştir.

namazını kıldırmaya en lâyık olandır. Kadını kabrine kocası yahut mahremlerinden biri indirir. Mahrem hayatta iken o kadına bakması, beraberce sefere çıkması helâl olan kimselerdir. Eğer mahrem erkeklerden hiç kimse bulunmazsa, kadını kabrine kadınlar indirir. Eğer kadınlar da yoksa o takdirde defnetmeye gücü yeten yaşlı, salih, mü'min kullardan bir kaç kişi seçilir ve bunlar tarafından kabre indirilir.

Definde ölünün sağ eli cesedi ile beraber uzatılır. Malikîlere göre, başı ve iki ayağı toprakla düzgün hâle getirilir. Şafiîlere göre, ölünün başının altına kerpiçten yahut taş ve benzeri maddelerden bir çıkıntı yapmak sünnettir. Bütün müçtehidler definde ölünün altına bir şey serilmeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Altına döşek, hasır, yastık, elbise, halı gibi şeyler sermek mekruhtur. Çünkü Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Beni lahde indirdiğiniz zaman, yanağımı toprağa temas ettirin."* Ebu Musa'nın da şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Kabirde benimle toprak arasına bir şey koymayın."* Lahid üzerine kerpiçten duvar örülerek kapatılır. Çünkü Sa'd b. Ebu Vakkas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.)'a yaptığınız gibi, benim üzerime kerpiçten duvar örün, onun üzerine de toprak dökün."* (1)

Tuğla veya tahtadan bir duvar örmek, mekruhtur. Kabre tahta ve ateşin temas ettiği her hangi bir şey konulmaz. (2) Hanefî ve Hanbelîlere göre, önce kamış koyup sonra üzerine toprak dökülmesinde bir mahzur yoktur.

Kabrin kenarına yakın olan herkesin üç avuç toprak alıp bunları kabre saçması müstehaptır. Çünkü *"Hz. Peygamber (a.s.) bir kabre üç avuç toprak saçmıştır."*(3)

Daha önce açıkladığımız üzere, definden sonra cemaatin kabrin başında bir müddet durması ve ona dua etmesi müstehaptır. Bu topluluk bir deve kesilip etleri dağıtılacak kadar bir vakit Kur'an okurlar. Çünkü Hz. Osman'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ölü defnetmeyi bitirince yanında durur ve "Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret dileyin, Allah'tan onu imanında sabit kılmasını isteyin. Çünkü o şu anda sorguya çekilmektedir."* (4) buyururdu.

2 - Ölüyü Defnetme Yeri:

Ölüyü kabristana defnetmek başka yerlere gömmekten daha faziletlidir.

---

1 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Ancak *"Üzerime toprak atın"* sözü yoktur.

2 - Bunun sebebi böyle yapıların lüks ve debdebe içinde yaşayanlara mahsus olmasıdır. Fırınlanmış tuğla gibi malzemenin kullanılması ölünün cehennem ehlinden olduğu intibasına bırakmaması için hoş görülmemiştir.

3 - Beyhakî Amir b. Rabia'dan rivayet etmiş olup isnadı zayıftır. Ancak bu hadisin bir şahidi vardır ki onu İbni Mâce Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

4 - Ebu Dâvud ile Beyhakî, ceyyid bir isnatla rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 89.

Çünkü böyle olunca diğer ölüleri ziyaret eden ve onlara uğrayanların yaptığı dualar ona da ulaşır. (1) Zira Hz. Peygamber (a.s.) aile fertlerini ve ashabını Baki' mezarlığında gömerdi. Kişinin kabristandan bir mezar yeri satın alıp oraya gömülmesini vasiyet etmesinde bir sakınca yoktur. Hz. Osman ve Hz. Aişe böyle yapmışlardır. Kâfir bir kimse Müslümanların mezarlığına Müslüman bir kişi de kâfir mezarlığına gömülemez. (2)

Zımmî (yahudi veya hıristiyan) bir kadın Müslümandan hamile bulunduğu sırada ölse ve karnındaki cenin de ölmüş olsa Şafiî ve Hanbelîlerce sahih olan görüşe göre, (3) bu kadın Müslümanlarla kâfirlerin kabristanları arasına gömülür. Kadının sırtı kıbleye karşı olur. Çünkü ceninin yüzü anasının sırtına bakmaktadır. Bu kadın ayrı olarak gömülür. Çünkü çocuğu Müslümandır, kâfirlere yapılan azaptan eziyet duyar. Kadın da müslümanların kabristanına gömülmez, çünkü kâfirdir.

Eğer bir insan gemide ölürse fakihlerin ittifakı ile (4) bu kişi yıkanıp kefenlenir ve namazı kılınır. Bir yahut iki günde karaya çıkma ihtimalleri varsa cesedin bozulmasından korkmadıkları müddetçe karada defnetmek için bekletilir.

Eğer kara çok uzakta ise yahut ölünün cesedinin bozulmasından korkulursa, kefenleri bağlanıp Hanefîlere göre bir tabuta konulur. Hanbelîlere göre, batması için üzerine demir yahut taş gibi bir cisim bağlanır. Malikîlere göre üzerine ağır cisim konulmaz. Sonra sağ tarafına doğru kıbleye yöneltilmiş olarak denize atılır. Şafiîlere göre, iki tahta arasına konularak denize atılır. Çünkü bunun bir sahile vurup orada defnedilme ihtimali vardır. Eğer sahilde bulunanlar kâfir iseler o zaman denize atılır.

Bu meselede cumhurun görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü bununla definden kastedilen örtme hasıl olur. İki tahta arasına koyup denize atmak, ölüyü bozulmaya terketmek ve ona hürmet göstermemektir. sahilde uygunsuz ve çıplak olarak kalma ihtimali de vardır.

3 - Ölüyü Defnetmenin Vakti:

En faziletlisi ölüyü gündüz, mekruh vakitler dışında gömmektir. Gece gömmek de caiz olup mekruh değildir. Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlerce muhtar görüş budur. Şafiîler, namaz kılmanın mekruh olduğu vakitte ölüyü defnetmeyi, eğer o vakte denk getirmek gibi bir maksat yoksa, câiz görmüşler; kasten o vakte denk

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 362; *Keşşâfü'l-Kınâ'*, II, 167; *el-Muğnî*, II, 508.
2 - *el-Mecmû*, V, 246.
3 -*el-Mecmû*, V, 246 *el-Muğnî*, II, 563.
4 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 836; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 429; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 579; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye*, 96; *el-Mecmû*, V, 247; *el-Muğnî*, II, 500.

getirilmişse bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. [1]

Ölüyü gece vakti defnetmenin caiz olmasının delili şudur: İmam Ahmed'in Hz. Aişe'den rivayetine göre Hz. Peygamber gece defnedilmiştir. Hz. Ebu Bekr (r.a.)'de Buharî'nin *ta'lîkan* rivayet ettiği gibi gece defnedilmiştir. [2] Yine sahabe Hz. Peygamber (a.s.)'in hayatında bir insanı geceleyin defnetmişlerdir. [3]

4 - Defin Esnasında Okunacak Dua:

Ölüyü kabre koyacak kimsenin bu esnada sünnete uyarak şu duayı okuması menduptur: [4]

بِسْمِ اللّٰهِ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ

"Allah tealâ'nın ismi ile ve Resulullahın (a.s.) milleti üzere seni defnediyoruz." [5] Bir rivayette "millet" kelimesi yerine "sünnet" kelimesi gelmiştir.

Duaya duruma uygun ifadeleri eklemek de sünnettir. İbni Mace'nin İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre, kendisi kerpiçleri lahdin üzerine yerleştirirken şöyle dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ أَجِرْهَا مِنَ الشَّيْطَانِ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، اَللّٰهُمَّ جَافِ الْأَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهَا، وَصَعِّدْ رُوحَهَا، وَلَقِّهَا مِنْكَ رِضْوَانًا.

"Allahım! Onu Şeytandan ve kabir azabından koru. Yanlarını topraktan uzaklaştır. Ruhunu yücelere çıkar, onu rızana kavuştur."

اَللّٰهُمَّ، أَسْلَمَهُ إِلَيْكَ الْأَهْلُ وَالْمَالُ وَالْعَشِيرَةُ، وَذَنْبُهُ عَظِيمٌ فَاغْفِرْ لَهُ.

"Allahım! Onu âilesi, malı, akrabaları artık sana teslim etmişlerdir Günahı büyüktür. Onu sen yarlığa, yarab!"

5 - Definden Sonra Telkin:

Şafiî ve Hanbelîlere göre: [6] ergenlik çağındaki ölüye definden sonra telkinde bulunmak müstehaptır. Telkin veren kişi kabrin başında oturur ve hadiste varid

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 847; *el-Mecmû*, V, 269; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 363; *el-Muğnî*, II, 555 vd
2 - *Neylü'l-Evtâr*, IV, 88. Buharî Hz. Ebu Bekr'in defni ile ilgili hadisi Kitabu'l-Cenaiz bahsinin sonunda Hz. Aişe'den tam olarak nakletmiştir.
3 - Buharî ve İbni Mace, İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Buharî demiştir ki Ebu Bekir gece defnedildi. Ebu Dâvud'un da Cabir'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) de gece bir adamı defnetti. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 88.
4 - *Meraki'l-Felâh*, 101; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 362; *el-Muğnî*, II, 500; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 837.
5 - Tirmizî rivayet etmiştir, hadis *hasen-garip*tir demiştir. İbni Hıbban ile Hâkim de *sahih* demişlerdir.
6 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 367; *Keşşâfü'l-Kınâ'*, II, 157; *el-Muğnî*, II, 506.

olan şu lafızları söyler. (1)

يَا عَبْدَاللّٰهِ ابْنَ اَمَةِ اللّٰهِ، اذْكُرْ مَاخَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنْ دَارِ الدُّنْيَا: شَهَادَةِ اَنْ لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ، وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ، وَاَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ، وَاَنَّ النَّارَ حَقٌّ، وَاَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ، وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لاَرَيْبَ فِيهَا، وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ، وَاَنَّكَ رَضِيتَ بِاللّٰهِ رَبًّا، وَبِالْاِسْلاَمِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ نَبِيًّا، وَبِالْقُرْاٰنِ اِمَامًا، وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً، وَبِالْمُؤْمِنِينَ اِخْوَانًا.

"Ey Abdullah! Ey Zeyneb oğlu! (isimler misal olarak konmuştur) Hayatında devam edip inandığın şekilde: Eşhedû enlâilâhe ilallah ve enne Muhammeden Resulullah" kelime-i şehâdetini zikret. Şüphesiz cennet haktır, sabittir. Cehennem haktır, yeniden dirilme (ba's) haktır, kıyamet haktır, bunda şüphe yoktur. Allah tealâ kabirlerde bulunanları muhakkak diriltip mahşer yerinde toplayacaktır. Ve sen hatırla ki, Allah telalânın rab olduğuna, İslâmın senin dinin olduğuna, Muhammed (a.s.)'in peygamberin olduğuna, Kur'an'ın imam, Kâbe'nin kıble ve müminlerin kardeşlerin oluşuna razı bulunmuş idin." Nevevî'nin *er-Ravda*'da söylediğine göre, hadis her ne kadar *zayıf* ise de sahih hadislerden bazı şahitlerle takviye edilmiştir. İnsanlar, asırlardır kendisine uyulan imamların zamanından beri bu hadis ile amel etmeye devam etmektedirler. Allah tealâ da şöyle buyuruyor: *"Öğüt ver. Zira öğüt müminlere fayda verir."* (Zâriyat, 55) Zira insanın hatırlatmaya o esnada pek çok ihtiyacı vardır.

Delillerin zahirine göre telkin sünnet değildir. Fakat, ashab-ı kirâm telkini müstehap görmüşlerdir. Çünkü Raşid b. Sa'd, Damre b. Hubayb, Hakim b. Umayr şöyle demişlerdir: *"Ölünün kabri tesviye edilip insanlar ondan uzaklaşınca sahabe ölünün kabri başında şöyle demeyi güzel görürlerdi:*

«يَافُلاَنُ قُلْ لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ، اَشْهَدُ اَنْ لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ»

"Ey filan! Lâilahe illallah, eşhedü enlâ ilahe illâllah, de." Bunu üç kere tekrarlar, sonra şöyle söyler:

«يَافُلاَنُ قُلْ رَبِّيَ اللّٰهُ وَدِينِيَ الْاِسْلاَمُ وَنَبِيِّ مُحَمَّدٌ ﷺ»

"Ey filan! Rabbim Allahdır, dinim İslamdır, Peygamberim Hz. Muhammed

---

1– Hadisi Taberanî Kebîr'inde rivayet etmiştir. Heysemî, Mecmau'z-Zevaid'de (III, 43) şöyle demiştir: İsnadında tanımadığım raviler vardır. Hafız İbni Hacer et–Telhisu'l–Habîr'de şöyle demiştir: Bu hadisin isnadı hasenedir. Ziya bu hadisi Ahkam'ında takviye etmiştir. Neylü'l–Evtâr, IV, 89 vd.

(a.s.)dir, de." (1)

Daha önceden öğrendiğimize göre, Hanefî ve Malikîlerce ölüm hâlindeki kişinin yanında kelime-i şehadet telkin etmek menduptur. Definden sonra telkin yoktur.

6 - Kabri Örtmek:

İlim adamları arasında, kadının kabrini defin esnasında örtmenin müstehap olduğu hususunda bir ihtilâf yoktur. Çünkü kadın avrettir. Onun azalarından bir kısmının açılıp orada bulunanların görüp günaha girmemesi için örtülmesi lâzımdır. Eğer ölü erkek ise, Hanbelîlere göre, kabre konurken üzerinin bir bez ile örtülmesi mekruhtur. Malikî ve Hanefîlere göre, ancak bir özür dolayısıyla erkek ölünün üzeri kabre konurken örtülür. Kadınlar için örtü kullanmanın gerekli olduğunun delili Hz. Ömer, Hz. Ali ve diğerlerinin bu konudaki uygulamalarıdır. (2)

Şafiîler, ölü erkek de olsa kabre koyarken bir perde ile örtülmesini müstehap kabul etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Sa'd b. Muaz'ın kabrini örttü. Ayrıca bu, ölünün kabre konulması esnasında açılması haram olan uzuvlarının görünme ihtimaline binaen daha çok örtünmesine ve korunmasına sebeptir. Kadınlar için bu durum diğerlerine göre daha mühimdir. (3)

7 - Ölüyü Tabut Yahut Sandık İçinde Gömmek:

Ölüyü tabut içinde gömmek Hristiyanların âdetidir. Bizde ise sadece özür bulunduğu zamanlarda tabut kullanılabilir. Bu durum fakihlerimizin aşağıdaki sözlerinden de anlaşılacaktır. (4)

Hanefîlere göre: Yerin yumuşak olması, ıslak olması, denizde bulunma yahut mutlak olarak kadın cenazesi olma gibi ihtiyaç durumlarında, ölü için demirden yahut taştan da olsa bir tabut yapmakta bir beis yoktur. Tabutun içine toprak serilmesi sünnettir.

Malikîlere göre: En iyisi ölünün tabutta defnedilmemesidir. Lahdi kerpiç, tahta, kiremit, tuğla gibi bir şeyle kapatmak ve birbirini tutması için çamurla sıvamak menduptur.

Şafiîlere göre: Ölüyü tabut içinde defnetmek mekruhtur. Ancak toprak rutubetli yahut yumuşak olursa yahut ölü yanmış da tabuttan başka bir şey ile taşınması ve defnedilmesi mümkün değilse yahut ölü kadın olup mahremi

---

1 - Bu hadisi Saîd b. Mansur *Sünen*'inde rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 89.

2 - *el-Muğnî,* II, 500; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 553; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 838.

3 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 362.

4 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 836; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 560; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 363; *el-Mühezzeb,* I, 13' *el-Muğnî,* II, 503.

bulunmuyorsa, definde ve defin dışında mahrem olmayanların dokunmaması için tabutta gömülebilir.

Hanbelîlere göre: Ölüyü tabutta gömmek müstehap değildir. Çünkü ne Hz. Peygamber (a.s.)'den ne de ashabından böyle bir şey nakledilmemiştir. Bu durumda dünya ehline benzeme söz konusudur. Toprak ise ölüden çıkacak şeyleri kurutmaya daha münasiptir.

8. Kabirleri Ziyaret Etmek:

Ehl-i sünnete göre: Ruh, beyan (anlatma ve hitabı anlama) kabiliyetine sahip olan nefs-i natıka (konuşan nefis) dır. Cesedin yok olmasıyla ruh yok olmaz. Ruh araz değil, bir cevherdir. Ölülerin ruhları toplanacak ve en üstte bulunanlar en alta inecek, aksi olmayacaktır. Selef imamlarının görüşü şudur: Azap veya nimet ölünün hem ruhuna hem de cesedine beraber yapılır. Ruh bedenden ayrıldıktan sonra nimet yahut azap içinde kalır. Bazı zamanlarda ise yine bedenle ilgi kurar, bu ilgi sebebiyle hem nimeti, hem de azabı duyar. Ehl-i sünnet'in bir görüşü daha vardır ki, o da şudur: Nimet ile azap ruha değil bedene yapılır. Bu hususta varid olmuş bir çok eser ve rivayetlerden anlaşıldığına göre ölü dünyadaki ailesinin ve arkadaşlarının durumunu bilir, bunlar kendisine arz edilir. Yine hadislerde geldiğine göre ölü görür, yanında yapılan işleri anlar, güzel işlerden ötürü sevinir, kötü işlerden ötürü de üzülür. Ölü yine Cuma günü güneş doğmadan önceki ziyaretçilerini tanır. Yapılan hayırlardan faydalanır, yanında işlenen kötülüklerden rahatsız olur. (1)

Kabirleri ziyaretin hükmüne gelince: Kadınların ziyareti hakkında fakihlerin iki görüşü vardır: (2) Erkekler hakkında kabir ziyaretinin mübah olduğu hususunda ilim adamları arasında herhangi bir ihtilâf söz konusu değildir.

Hanefîler: Esah olan görüşe göre, erkek ve kadınlar için kabir ziyareti menduptur. Çünkü İbni Ebu Şeybe'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) her yılın başında Uhud'daki şehitlerin kabirlerine gelir ve şöyle derdi:*

«اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ»

Sabrettiğiniz şeylere mukabil sizlere selâm ve selâmet! Dünyanın en güzel neticesi budur!" Yine Hz. Peygamber (a.s.) ölüleri ziyaret etmek için Bakî' mezarlığına çıkar ve şöyle derdi:

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَاِنَّا اِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ، اَسْئَلُ اللَّهَ لِي وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ.

"Ey müminler yurdunun sâkinleri! Selâm size. Bizler de inşâallah sizlere

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 190. vd.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 843 vd.; *Meraki'l-Felâh*, 103; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 422; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 563; *Şerhu'r-Risale*, I, 288; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 364-365; *el-Mugnî*, II, 564, 565, 570; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 164, 173 vd.

kavuşacağız. Allah tealâ'dan bizim ve sizin için âfiyet, ahiretle ilgili korku ve sıkıntılardan selâmet ve sıyanet dilerim."

Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Şimdi ise ziyaret edin. Çünkü kabir ziyareti size ölümü hatırlatır."* (1) Bir rivayete göre "Âhireti hatırlatır."

En faziletli ziyaret Cuma, Cumartesi, Pazartesi ve Perşembe günleri yapılan ziyarettir. Sünnet olan kabirleri ayakta ziyaret etmek ve yine ayakta dua etmektir. Nitekim Resulullah (a.s.) de Bakî'ya çıktığı zaman böyle yapardı.

Kabri ziyaret eden kimsenin Yâsin suresini okuması müstehaptır. Çünkü Enesten rivayet edildiğine göre, Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim kabristana girer de Yâsin'i okur ve sevabını ölülere bağışlarsa, o gün Allah tealâ onların azabını hafifletir. Kendisinin de bu kabristandaki ölüler sayısınca sevabı olur.* (2) Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ölülerinize Yâsin okuyun."* (3)

Ölüyü ziyaret eden, yine onun yanında Fatiha ve Bakara suresinin baş tarafı gibi, Kur'an'dan kolayına gelen Âyete'l-Kürsi, Âmenerrasülü, Tebareke, Tekasür surelerini okur, sonra İhlas suresini on iki yahut on bir, yahut yedi yahut üç kere okuyarak şöyle dua eder: "Ya Rabbi! Bu okuduklarımın sevabını falana yahut burada bulunan ölülere ulaştır." Darekutnî şöyle rivayet etmiştir: *"Her kim kabristana uğrayıp İhlas suresini on bir kere okur da sevabını ölülere bağışlarsa, orada bulunan ölülerin sayısınca kendisine sevap verilir."*

Kadınlar üzüntülerini tazelemek, ağlamak ve benzeri şeyler için ziyaret ederlerse bu caiz değildir. *"Kabirleri ziyaret eden kadınlara lânet olsun."* hadisi bu manaya te'vil edilmiştir. Eğer kadınların ziyareti ağlamaksızın ibret almak, rahmet okumak için ise bunda bir beis yoktur.

Nafile olarak sadaka vermek isteyenlerin bütün mümin ve müminelere niyet etmesi en faziletlisidir. Çünkü bunun sevabı onlara ulaşır, kendisinin sevabından bir şey eksilmez. Okunan Kur'an'ın sevabının önce Hz. Peygamber (a.s.)'e hediye edilmesi müstehaptır. Çünkü bizleri sapıklıktan o kurtarmıştır. Bunda bir nevi ona teşekkür ve güzel bir mukabele vardır.

---

1 - Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Tirmizî dışındaki dört *Sünen* sahibi yine bunu sahih isnatlarla rivayet etmişlerdir. Müslim *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den şu rivayeti nakletmiştir: *"Resulullah (a.s.) anasının kabrini ziyaret etti kendisi ağladı çevresindekileri de ağlattı. Sonra şöyle buyurdu: Rabbimden anam için istiğfar etmeyi istedim, izin vermedi. Kabrini ziyarete izin istedim, verdi. Kabirleri ziyaret edin, zira bu size ölümü hatırlatır."*

2 - *Bahr-i Raik*'de bu hadisi zikredilmiştir. Zeylaî'nin rivayeti şöyledir: *"Okuyan kimse için orada bulunan ölülerin sayısınca sevap vardır."* Doğrusu bu hadis *zayıf*tır.

3 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud İbni Hıbban ve Hâkim, Ma'kil b. Yesar'dan rivayet etmişlerdir. Bu hadis *hasen*dir.

Cumhurun Görüşü: İbret almak, Allah'ı hatırlamak için erkeklerin kabir ziyareti menduptur. Kadınların kabir ziyaretine gitmeleri ise mekruhtur. Kadınların kabirleri ziyaret etmeleri önce yasaklanmıştı, sonra bu yasak neshedildi. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Bundan sonra ziyaret edin."* Bir rivayette de: *"Çirkin söz söylemeyin."* buyrulmuştur. Kadınlar ziyaret ederken erkeklerin içine karışmamalıdır. Kâfirlerin kabirlerini ziyaret etmek mübahtır. Ziyaret vakti konusunda İmam Malik şöyle demiştir: "Bana ulaşan haberlere göre, ruhlar kabirlerin civarındadır. Kabir ziyareti için belirli bir gün tahsis edilmiş değildir. Cuma gününün ziyaret için tahsis edilmesinin sebebi, bu günün faziletli ve ziyaretler için müsait olmasıdır.

Kabir ziyaretinin kadınlar hakkında mekruh olmasının sebebi, kalpleri yufka ve musibetlere tahammülleri az olduğundan ağlayıp feryadu figan ederken seslerini yükseltme ihtimâli bulunmasıdır. Ama haram değildir. Müslim, Ümmü Atiyye'den şöyle naklediyor: *"Kabir ziyareti bize yasaklandı, fakat kesin olarak haram kılınmadı."* Kadınların ziyaretlerinin mekruh oluşunun dayandığı delil: *"Allah tealâ kabirleri ziyaret eden kadınlara lânet etsin."* [1] hadisidir.

Fakat Malikîler şöyle demişlerdir: Bu hüküm genç kadınlar içindir. Yaşlı ve erkeklerin kendilerine rağbet etmeyeceği kadınlar ise hüküm bakımından erkekler gibidir. Kabirde yemek, içmek, gülmek, çok konuşmak, yine yüksek sesle Kur'ân okumak ve bunları âdet edinmek de mekruhtur.

Müslümanların kabirlerini ziyaret edenler için önce selâm vermek, sonra Kur'an okumak ve dua etmek müstehaptır.

Ölünün yüzü cihetine dönerek selam verilir. Bunun için Hz. Peygamber (a.s.)'in kabirlere çıktıkları zaman ashabına öğrettiği şu selâmı söyler: [2]

«السَّلاَمُ عَلَى اَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَاِنَّا اِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى بِكُمْ لاَحِقُونَ، نَسْاَلُ اللّٰهُ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ»

Yahut şöyle söyler:

«السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَاِنَّا اِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ، نَسْاَلُ اللّٰهُ لِي وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ»

Bu iki hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Kişi kabrin yanında kolayına gelen Kur'an ayetlerinden okur. Kabirlerde Kur'an okunması sünnettir. Çünkü Kur'an okumanın sevabı orada bulunanlara ulaşır. Ölü de hazır olan gibidir. Onun hakkında da Allah'ın rahmeti ilâhi umulur:

Kur'an okumanın peşinden kabulünü umarak ölüye dua edilir. Çünkü dua ölüye fayda verir. Çünkü kıraatin peşinden yapılan dua kabul olunmaya daha yakındır.

---

1 - Tirmizî demiştir ki: Bu hadis *sahih*tir. Neseî dışında beş imam da bunu rivayet etmişlerdir.

2 - Buradaki "İnşallah" sözü, teberrüken ve Allah tealâ'nın şu ayetine imtisal için söylenmiştir: *"İnşallah demeden ben bir şeyi yapacağım deme."* *el-Mecmû*, V, 280.

Dua edilirken kıbleye karşı yönelinir.

Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyururdu: *"Allahım! Baki' el-Garkad ehlini mağfiret et."* (Garkad, "dikenli ağaç" demektir. Baki', Medineli Müslümanların gömüldüğü mezarlıktır.)

Şafiîlerin de dediği gibi, kabirleri çok ziyaret etmek ve hayırlı ve faziletli kişilerin kabirleri yanında çok durmak müstehaptır. Ziyaretçi, dirinin önünde nasıl duruyorsa, ölünün önünde de öyle durur.

Kabir üzerine yapılan tabutu öpmek, kabri öpmek, kabri selâmlamak, evliyanın kabirlerini ziyarete giderken kabirlerinin eşiğini öpmek mekruhtur. Çünkü bunların hepsi insanların çıkardıkları bidatlardır. Allah tealâ bu gibi işler için: *"Ya kötü amel ve hareketi kendisine süslü gösterilip de onu hoş gören adam, Allah (c.c.)in hidâyet ettiği kimseler gibi mi olacak?"* (Fâtır, 8) buyuruyor.

Hanbelîlere göre, kabristana girilince takunya veya ayakkabıları çıkarmak müstehaptır. Çünkü Buşeyr el-Hasasiyye hadisinde bu husus emredilmiştir: [1] Âlimlerin çoğu bunda bir sakınca görmemişlerdir. Buharî'de geldiği üzere Hz. Peygamber (a.s.) de bunu takrir etmiştir.

TAZİYE VE BUNA BAĞLI İŞLER

1. Taziyenin Tarifi ve Hükmü: [2]

Taziye ölünün ailesini teselli etmek, sabır ve tahammüllü olmalarını tavsiye etmek kaza ve kadere razı olmaya teşvik etmek ve Müslüman ölüye dua etmek demektir. Taziye üç gün üç geceye kadar olur. Ölü sahiplerinin üzüntülerini tazelememek için üç günden sonra taziye mekruhtur. Ancak cenazede bulunamayan uzaktaki kimseler üç günden sonra da taziyede bulunabilirler. Ayrıca Allah Resulü üç gün yas tutmaya müsaade etmiştir. Şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kadına ölü için üç günden fazla yas tutmak helâl değildir. Ancak kocası için dört ay on gün yas tutması müstesna."* [3] Malikîler dışındaki mezheplere göre, taziyeyi tekrarlamak mekruhtur. Daha önce ölü sahiplerine taziyede bulunan kişi kabir yanında tekrar taziyede bulunamaz. Ölünün defninden sonra taziyede bulunmak, defninden önce bulunmaktan daha faziletlidir. Çünkü definden önce ölünün ailesi onu hazırlamakla meşguldürler. Definden sonra ailesinin üzüntüsü daha çok olacağı için sonradan taziyede bulunmak daha faziletlidir.

---

1 - Ebu Dâvud ceyyid bir isnatla rivayet etmiştir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 841 vd.; *Tebyinu'l-Hakâik,* I, 246; *Şerhu'r-Risâle,* I, 283; *eş-Şerhu'l-Kebîr* I, 419; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 560; *el-Mühezzeb,* I, 138 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 185; *el-Muğnî,* II, 543 vd.; *el-Mecmû,* V, 273-276.

3 - Buharî ile Müslim Ümmü Seleme'den ve Ümmü Habibe binti Ebu Süfyan'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 292.

Şafiî ve Hanbelîlere göre ölü sahiplerinin matem meclisi gibi bir yerde oturup taziye dileklerini kabul etmesi yahut taziyede bulunan kişinin ölü sahiplerinin yanında oturması mekruhtur. Çünkü bu durum üzüntünün devam etmesine sebeptir. Hanefîlere göre üç gün müddetle taziye için mescit dışında bir yerde oturmakta bir sakınca yoktur. Birinci gün en faziletli olanıdır. *Fetâvâ-i Zâhiriyye*'de şöyle denilmektedir:

"Ölünün aile fertlerinin evde veya mescitte taziye dileklerini kabul etmelerinde, insanların da gelip onlara taziyede bulunmalarında bir sakınca yoktur. Ölü evinde gecelemek mekruhtur. Taziye ölü sahibinin evinde yapılır. Taziyede söylenmek için muayyen lafız ve ifadeler yoktur. Taziyede bulunan kimse ölü sahibi Müslüman ise şöyle der: "Allah tealâ size bol ecir, sabır ihsan buyursun. Ölünüzü mağfiret etsin." Eğer bir Müslümana kâfir olan akrabası dolayısıyla taziyede bulunulursa şöyle denilir: "Allah (c.c.) sana bol ecir ve sabır versin." Bu durumda ölü için duada bulunulmaz. Çünkü kâfirler için dua ve istiğfar etmek yasaklanmıştır. Eğer kâfir bir kimseye müslüman bir yakını sebebiyle taziye verilirse şöyle söylenir: "Allah sana sabr-ı cemil versin, ölünü de mağfiret etsin." Eğer kâfir bir kimseye bir kâfir akrabası sebebiyle taziyede bulunulursa ona da şöyle denir: "Allah bize ve sana hayırlı halefler versin, sayını noksanlaştırmasın."

Hanbelîlere göre kâfire taziyede bulunmak haramdır. Çünkü bunda kâfirlere saygı göstermek söz konusudur. Bu aynen kâfirle karşılaşınca ilk selâma başlamak gibi mahzurludur. Hanbelîlere göre taziyede bulunan kişi şöyle der: "Allah duanı kabul etsin, bize ve sana rahmet eylesin." Taziyede tokalaşmak, taziye edilen kişinin elini tutmak mekruh değildir.

Erkekler ve fitneye sebeb olmayacak durumdaki kadınlar için küçük, büyük, erkek, kadın herkes hakkında taziyede bulunmak müstehaptır. Bu hususta âlimler arasında ihtilâf yoktur. Ancak İmam Sevrî şöyle demiştir: "Definden sonra taziyede bulunmak müstehap değildir. Çünkü bu durum ölünün en son durumudur. Bir kimsenin, yabancı mahremi olmayan güzel bir kadın için taziyede bulunması, fitneye sebep olma korkusundan dolayı mekruhtur. *"Kim musibete uğrayan bir kimseye taziyede bulunursa, kendisine de öteki kadar ecir verilir."* (1)

"Musibete uğramış Müslüman kardeşine taziye ve tesellide bulunana, Allah tealâ kıyamet gününde ikram hulleleri giydirir." (2)

2. Ölü İçin Ağlamak -Ağıt Yakmak- Üstünü Başını Yırtmak:

Definden önce ve sonra ölüye ağlamak ittifakla caizdir. Ancak sesi

1 - Bu hadisi Tirmizî ve İbni Mace rivayet etmiştir. Tirmizî bu hadis için *garip* , İbnü'l-Cevzî ise *mevzû* (uydurma)dır, demiştir.
2 - İbni Mace rivayet etmiştir.

yükseltmemek, çirkin söz söylememek, bağırıp çağırmamak, ağıt yakmamak gerekir. [1] Çünkü Cabir'den rivayet edildiğine göre: *Oğlu İbrahim öldüğünde Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Ey İbrahim! Biz Allah katında sana bir fayda sağlayamayız." Bu sözleri söyledikten sonra gözlerinden yaş boşandı. Abdurrahman b. Avf kendisine: "Ağlıyor musun, ey Allah'ın resulü! Halbuki sen ağlamayı yasaklamamış mıydın?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.) de: "Hayır, fakat ağıt yakmayı yasaklamıştım." dedi."* [2] Buharî ile Müslim'de şu rivayet gelmiştir: *"Resulullah (a.s.) canı şenne (eski bir tulum) içindeymiş gibi hırıltı çıkararak can çekişmekte olan kızının oğlu kendisine arzedilince gözlerinden yaşlar boşandı." Sa'd kendisine: "Bu ne ya Resulellah?" diye sorunca: "Bu Allah'ın rahmetidir, onu kullarının kalplerine koymuştur. Allah ancak merhametli olan kullarına merhamet eder."* buyurdu." Ölüye ağlamak, Allah'ın takdirine razı olmaya aykırı değildir. Ancak, ölüdeki bir menfaati kaybolduğu için ağlamak böyle değildir.

"Ölüye, ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azab edilir." [3] hadisi âlimlerin cumhuruna göre ailesine, kendisi için ağlamayı ve ağıt yakmayı vasiyet eden ve bu vasiyeti yerine getirilen kimse hakkındadır. Çünkü böyle bir ölü ailesinin kendisine ağlaması ve ağıt yakması sebebiyle azap görür. Bu ağlamaya ve ağıt yakmaya ölünün kendisi sebebiyet vermiştir. Araplarda o dönemlerde öldükten sonra ağlamayı ve ağıt yakmayı vasiyet etmek âdetti.

Ölünün her hangi bir vasiyeti olmaksızın ailesi onun arkasından ağlar yahut ağıt yakarlarsa bunların ağlamaları ve ağıt yakmaları sebebiyle ölüye azap edilmez. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Hiç bir kimse başkasının günahını yüklenmez."* (En'am, 164)

Hanefîlerin de bahsettikleri üzere, şiir veya başka sözlerle ölüye mersiye ve medhiye yazmakta bir sakınca yoktur. Fakat övmekte ileri gitmek, özellikle cenazesinde bunu yapmak mekruhtur. Çünkü hadiste şöyle buyurulmaktadır. *Kavmiyetçilik, ırkçılık, kabilecilik gibi cahiliyet davası güdeni kinaye ve ima yoluyla değil, "Babanınkini ısır!" diye sarih ve sert bir şekilde azarlayın."* [4]

Bu hadis bir tedip emridir ve cahiliye davalarının peşinden gitmekten

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 841; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 566, 579; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 421; *Mugni'l Muhtâc*, I, 355 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 139; *el-Mugnî*, II, 545-547; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 188 vd.; *el Mecmû*, V, 276-280.

2 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup *hasen*dir. Bu manada bir hadis *Sahih*ayn'da Cabir'den başka biri vasıtasıyla rivayet edilmiştir.

3 - Buharî ile Müslim bu hadisi Hz. Ömer (r.a.)'den rivayet etmiştir. İbni Ömer'in: *"Ölüye, dirinin ağlamasından ötürü azap edilir."* sözünü duyan Hz. Aişe, *"Kimse kimsenin günahını yüklenmez"*. ayeti ile cevap vermiştir.

4 - Bundan maksat Araplar'ın yardım istemede "Ey filanca!" gibi sözleridir. Bu hadisi Ahmed, Neseî ve İbni Hıbban Ubey b. Ka'b'dan rivayet etmiştir. *Keşfu'l-Hafâ*, II,332.

sakındırma hususunda önemle durulduğunu gösterir.

Ölünün sıfatlarını sayarak ağlamak ve ağıt yakmak, göğsüne ve başına yumruklar vurarak yahut yakasını paçasını yırtarak ve benzeri şekillerde ağlamak haramdır.

Nüdbe, Arapçada nida ifade eden (yâ) edatı yerine (vav)ı kullanarak: "Vâ cebelâh, vâ kehfâh... (Vay adamım, vay dayandığım dağım, sığınağım, desteğim, umudum, tutanağım... v.s.) gibi lafızlarla ölünün iyi taraflarını saymak demektir. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: *"Her hangi bir kişi ölür de ağlayıcıları gelip: Vâ cebelâh, vâ senedâh! ve benzeri sözler söylerse iki melek onun göğsüne yumruklarını vurarak, sen böyle mi idin derler."* (1) Bu durum eğer ölü daha önce böyle bir şeyi vasiyet etmişse yahut kâfir ise söz konusudur.

Niyaha: Yüksek sesle ağlayarak ağıt yakmaktır. Dayandığı delil şu hadistir: *"Ağıt yakan kadın tevbe etmezse Kıyamet gününde üzerinde katrandan bir elbise, uyuzlu bir gömlek bulunduğu halde kabrinden kaldırılacaktır."* (2) Başka bir haberde şöyle gelmiştir: *"Allah ağıtçı yasçı kadına ve bunu dinleyene lânet etsin."* (3)

Ceza', göğsünü yumruklamak, yakasını yırtmak, saçlarını dağıtmak, yüzünü karalamak, başına kül saçmak, ifrat derecesinde yüksek sesle ağlamak gibi durumlar olup yine haramdır. Çünkü Buharî ile Müslim'de rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Yanaklarını yumruklayan, yakasını yırtan ve cahiliye davasında bulunan bizden değildir."* Yine Buharî ile Müslim'de rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) "Sâlika, hâlika ve şâkka'dan ben beriyim, uzağım." buyurmuştur. (Salika:* Musîbete uğradığında feryad figan ederek yüksek sesle ağlıyan kadın, ***halika:*** Saçlarını tıraş eden kadın, *şâkka* Elbiselerini parçalayan kadın demektir.)

3. Başına Musibet Gelen Kişinin Yapması Gereken Şey Ve Alacağı Sevap(4):

Başına bir musibet gelen kimsenin, Allah'tan yardım istemesi, Allah'ın Kur'an'da öğrettiği şekilde teselli bulması, *"Sabrederek ve namaz kılarak yardım isteyin"* emrine uyması ve Allah tealâ'nın sabredenlere vaad ettiği sevapları istemesi gerekir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Kendilerine bir musibet geldiği zaman sabredip: "Biz Allah'ın kullarıyız ve Allah'a döneceğiz" diyenleri müjdele. Bunlara Rableri tarafından mağfiret ve rahmet vardır ve onlar doğru yola erdirilenlerin tâ kendileridir."* (Bakara, 156)

---

1 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş, *hasen*dir demiştir.

2 - Müslim rivayet etmiştir.

3 - Ahmed ve Ebu Dâvud, Ebu Saîd'den rivayet etmişlerdir. Hadis *sahih*tir.

4 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,841; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,561; *el-Mecmû;* V,274; *Keşşâfu'l-Kınâ;* II,187.

Buna göre, bir musibetle karşılaşan kişinin: *"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi raciûn"* demesi sünnettir. Manası: *"Bizler onun kullarıyız, bize dilediğini yapar. Bizler öldükten sonra dirilmeyi, amellerimizden ötürü karşılık alacağımızı ikrar ediyoruz."* Şu duayı okumak da sünnettir:

«اَللّٰهُمَّ أْجُرْنِي مُصِيبَتِي وَاخْلُفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا»

"Allahım! Bu musibetten ötürü bana ecir ver ve bana daha hayırlısını ihsan et." Böyle bir musibetle karşılaşan kişi iki rekât namaz kılar. Nitekim İbni Abbas böyle yapmış ve: *"Sabırla ve namaz kılarak Allah'tan yardım isteyin."* ayetini okumuştur. Müslim, Ümmü Seleme'den *merfu* olarak şu rivayeti nakletmiştir: *"Hastanın yahut ölen kimsenin yanında* bulunduğunuz *zaman hayır söyleyin. Çünkü melekler sizin söylediklerinize âmin derler."* Kocası Ebu Seleme ölünce Ümmü Seleme şöyle demiştir: *"Allahım! Beni ve onu mağfiret et ve bana onun ardından güzel bir bedel ihsan et."* (1) Huzeyfe de şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) başına zor bir iş geldiği zaman sabrederdi."* (12)

Başına bir musibet gelen kimsenin sabretmesi sünnettir. Sabır da kendini tutmaktır. Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Sabredin çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."* (Enfal, 46) Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyuruyor: *"Sabır ziyadır, ışıktır."* (3)

Çocuğunun ölümüne sabretmekte çok büyük mükâfat vardır. Bunun hakkında çeşitli hadisler varid olmuştur. Buharî ile Müslim'deki rivayete göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Müslümanlardan bir kimsenin üç çocuğu ölürse, cehennem ateşi o kimseye ancak yemin yerini bulacak kadar temas eder." Yeminin yerine gelmesinden maksat *"Cehennemden geçmeyecek kimse yoktur."* (Meryem, 71) meâlinde olan ayetteki yeminin yerine gelmesidir. Ayetteki vürüd=uğramak (Allah korusun), cehennem üzerine kurulacak olan sırat'tan geçmektir.

Buharî'nin rivayetine göre, Resulullah (a.s.) şöyle demiştir:

"Allah tealâ: Dünyada bir mümin kulumun sevdiğini alırsam, o da bu musibetin sevabını sabır ve teslimiyetle benden beklerse, onun mükâfatı ancak

---

1 - Müslim *Sahih*'inde Ümmü Seleme'den şöyle rivayet etmiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu duydum: "Her hangi bir kula bir musibet gelir de, "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn, Allahumme ecurnî fî musibetî va'hlüf lî hayran minhâ, derse Allah onu bu musibetten ötürü mükâfatlandırır ve onun arkasından daha hayırlısını verir." Ebu Seleme vefat edince Resulullah (a.s.)'ın emrettiği gibi söyledim. Allah bana Ebu Seleme'den daha hayırlısını, yani Resulullah (a.s.)'ı ihsan etti."*

2 - Ahmed ve Ebu Dâvud.

3 - Müslim bu hadisi Ebu Malik el-Hâris b.Âsım el-Eş'arî'den şu lafızla rivayet etmiştir: *"Temizlik imanın yarısıdır...."*

cennettir, buyurdu."

Buharî ile Müslim'de Üsame b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in kızlarından birisi, ona adam gönderip oğlan veya kız çocuklarından birisinin ölüm hâlinde olduğunu haber verdi ve çağırdı. Bunun üzerine Peygamber (a.s.) Efendimiz haber getiren kimseye şöyle dedi: "Onun yanına dön ve ona bildir ki, alan da, veren de Allahtır. Allah'ın katında her şeyin belli bir vakti vardır. Sabretsin ve Allah'tan ecrini beklesin." buyurdu."* (1)

Musibetten dolayı sevap: Sevap musibete sabretmekten ötürüdür, yoksa sadece musibetin kendisinden dolayı değildir. Musibetlerin sırf kendileri için sevap yoktur. Çünkü musibette kulun kendi kazancı ve iradesinin tesiri yoktur. Kişi ancak kendi kazancından ötürü sevap alabilir. Sabır da kişinin kendi işi ve kazancıdır. Bu görüş Hanbelîlerle Iz b. Abdusselâm'a aittir.

Kaza ve kadere razı olmak sabırdan da üstündür. Çünkü bu Allah'ın rızasını mucip olur.

Şafiî'nin açıkladığına göre deli, hasta, kimseler bunlardan ötürü ecir ve sevap alırlar, hastalık sebebiyle günahları mağfiret olunur. Şafiî sabırsızlığa sebep olan akıl noksanlığı sebebiyle de ecir verileceğine hükmetmiştir. Buharî ve Müslim'de bulunan bir hadis de onu kuvvetlendirmektedir: *"Müslümana yorgunluk, hastalık, üzüntü, düşünce, eziyet, keder isabet eder, hatta ayağına diken batarsa mutlaka Allah tealâ bunlar sebebiyle günahlarını örter."* Yine sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Kul hasta olunca yahut sefere çıkınca, sıhhatli, yahut mukim bulunduğu zaman yaptığı amellerin benzeri onun defterine yazılır."*

Bir kimsenin başına bir musibet gelir de sabrederse, onun için iki sevap hasıl olur. Biri musibetin kendisinden ötürü, diğeri sabretmekten ötürü. Eğer delilik gibi bir rahatsızlıktan ötürü sabır bulunmazsa, yine durum aynıdır. Ancak özürsüz olarak sabır bulunmazsa bu iki sevaptan hiç biri hasıl olmaz.

4. Ölünün Ailesinin Davet Vermesi Akraba Ve Komşuların Onlara Yemek Getirmeleri Hususu:

Ölünün akrabaları ve komşularının ölü evine yemek yapıp götürmesi müstehaptır (2) Çünkü rivayet edildiğine göre: *"Cafer b. Ebu Talib (r.a.) öldürülünce, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Cafer'in ailesine yemek yapıp*

1 - Tirmizî'nin Ebu Musa'dan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Kulun çocuğu ölünce, Allah tealâ meleklerine şöyle buyurur: Kulumun çocuğunu mu aldınız? Onlar da: Evet, derler. Allah şöyle buyurur: Kulumun ciğerparesini mi aldınız? Melekler: Evet, derler. Bunun üzerine Allah tealâ şöyle buyurur: Kulum buna ne dedi? Melekler: Sana hamd etti ve istircada bulundu, derler. Allah tealâ buyurur ki: Şu hâlde kulum için cennette bir ev bina edin ve o eve "hamd evi" adını verin."* Tirmizî diyor ki: Bu hadis *hasen-gariptir.*

2 - *Fethu'l-Kadir*, I,473; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,841; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,561; *el-Mecmû*, V,285 vd. *el-Mühezzeb*, I,140; *el-Mugnî*, II,550; *Şerhu'r-Risâle*, I,289.

götürün. Çünkü başlarına kendilerini meşgul edecek bir musibet gelmiştir." [1] Komşular yaptıkları yemekleri ölü ailesine yardımda bulunmak ve kalplerini kazanmak için gönderirler. Çünkü cenaze sahipleri musibetle, gelen gidenlerle meşguliyet sebebiyle yemek yapamamış olabilirler. Götürülecek yemek gündüz ve gece yetecek kadar olmalıdır.

Bunun aksine ölü evinin gelen gidenlere yemek hazırlaması mekruhtur, bidattır, aslı esası yoktur. Çünkü böyle yapmakla ölü ailesinin sıkıntı ve kederi bir kat daha artırılmış olur, meşguliyetlerine meşguliyet katılmış ve cahiliye döneminin adetlerine benzetilmiş olur. Hele ölünün varisleri arasında ergenlik çağına girmeyen çocuklar varsa böyle bir evde yemek hazırlayıp misafirlere ve ziyaretçilere takdim etmek haramdır. Cerîr b. Abdullah şöyle demiştir: *"Bizler ölünün evinde toplanıp ölü evinin toplananlara yemek yapmalarını ağıt yakmaktan sayardık."* Eğer bunu yapmaya ihtiyaç olursa caizdir. Çünkü ölü evine cenaze ve taziye için köylerden ve uzak yerlerden gelenler olur, ölü evinde gecelemeleri gerekirse o takdirde yemek yapılıp yedirilebilir.

5. Ölüye Kur'an Okuyup Sevabını Ona Bağışlamak:

Bu konu hakkında şu meseleler vardır. [2]

a) Âlimler ölünün dua ve istiğfardan faydalanacağı konusunda ittifak hâlindedirler. Meselâ, "Allahım! Onu bağışla, ona rahmet et." demek gibi. Sadaka veya hac gibi hem bedenî hem malî ibadetleri onun adına yerine getirmek de ölüye fayda verir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Onlardan sonra gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve iman ile bizden daha önce geçen kardeşlerimizi mağfiret et."* (Haşr, 10) Yine Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Kendi günahın, müminlerin ve mümine kadınların günahları için mağfiret dile"* (Muhammed, 79) Hz. Peygamber (a.s.) vefat ettiğinde Ebu Seleme'ye dua etmiştir. Bunun gibi Avf b. Malik hadisinde cenaze namazını kıldırdığı ölü ve diğer cenaze namazını kıldırdığı her ölü için dua etmiştir: *"Bir adam Hz. Peygamber (a.s.)'e şöyle sordu: "Ya Resulallah! Benim annem öldü. Onun adına sadaka versem kendisine faydası olur mu?" Hz. Peygamber (a.s.) de: Evet olur, buyurdu."* [3] Yine: *"Bir kadın Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek: "Yâ Resulallah! Yaşlı olan babama hac farz olmuştur, fakat binek üzerinde duracak güce sahip değildir, onun adına ben hacca gidebilir miyim?" diye sordu Hz. Peygamber (a.s.): "Baksana, senin babanın borcu olsa onu*

---

1 - Ebu Dâvud, Tirmizî, İbni Mace, Beyhakî ve diğerleri Abdullah b. Cafer'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî, *hasen*dir demiştir. Ahmed ile İbni Mace, yine bu hadisi Esma binti Umeys'ten rivayet etmişlerdir. Cafer Hicretin sekizinci senesi cumâdâ ayında Mu'te savaşında şehit edilmişti.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,844 vd.; *Fethu'l-Kadir,* I,473; *Şerhu'r-Risâle,* I,289; *eş-Şerhu'l-Kebîr* I,423; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,568-580; *Muğni'l-Muhtâc,* III,69-70; *el-Muğnî,* II,566-570; *Keşşâfu'l Kınâ,* II,191; *el-Mühezzeb,* I,464.

3 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Sa'd b. Ubade'den de rivayet edilmiştir.

ödeyecek mi idin?" dedi Kadın: Evet, cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): "Allah'ın borcu ödenmeye daha lâyıktır" buyurdu.[1] Yine: Kendisine: *"Anam öldü, bir ay oruç borcu vardı, onun adına oruç tutsam olur mu? diye soran bir kimseye Hz. Peygamber (a.s.): "Evet", cevabını verdi."*

İbni Kudame demiştir ki: Bu hadislerin hepsi *sahih*tir. Bunlardan anlaşıldığına göre, ölü diğer ibadetlerden de faydalanabilir. Çünkü oruç, dua, istiğfar bedenî ibadetlerdir. Allah tealâ bunların sevabını ölüye ulaştırır. Bunun gibi diğer ibadetlerin sevaplarını da ulaştırır.

b) Âlimler namaz kılmak ve Kur'an okumak gibi, sırf bedenî ibadetlerin sevabının, yapandan başkasına ulaşıp ulaşmayacağı konusunda ihtilâf edip iki görüş ileri sürmüşlerdir: Hanefî ile Hanbelî âlimlerine ve Şafiî ve Malikîlerin sonradan gelen âlimlerine göre, ölü yanında okunan Kur'an'ın sevabı ölüye ulaşır. Kur'an okumanın peşinden yapılan dua, orada bulunmasa da ölüye ulaşır. Çünkü Kur'an okunan yere rahmet ve bereket iner. Kur'an okumanın akabinde dua etmek ise daha çok kabule şayandır. Kabul edilmesi daha çok umulur.

Malikîlerin önceki fakihleriyle ilk Şafiîlerin meşhur olan görüşleri sırf ibadetlerin sevabının yapandan başkasına ulaşmayacağı yolundadır.

Hanefîlerin tercih edilen görüşlerine göre, kabrin yanında Kur'an okuyanları oturtmak mekruh değildir. Başkası adına haccetme konusunda şöyle bir görüşleri vardır: İnsan yaptığı amelin sevabını başkasına bağışlayabilir. İster namaz olsun ister oruç olsun, ister sadaka ve benzeri şeyler olsun fark etmez. Bunların sevabını ölüye bağışlamak, kendi sevabından bir şey eksiltmez.

Hanbelîlere göre: Kabrin yanında Kur'an okumakta bir sakınca yoktur. Delili daha önce geçen şu hadistir: *"Her kim kabristana girer de Yasin suresini okursa, Allah tealâ o gün orada bulunan ölülerin azabını hafifletir. Orada bulunan ölüler sayısınca da okuyana sevap yazılır."* Başka bir hadisde şöyledir: *"Her kim ana babasının kabrini ziyaret eder de biri veya ikisinin kabirleri yanında Yasin suresini okursa Allah onu mağfiret eder."* [2]

Malikîlere göre: Öldükten sonra kişi üzerine yahut kabri üzerine Kur'an okumak mekruhtur. Çünkü selef böyle bir iş yapmamıştır. Fakat sonradan gelen Malikîlere göre, Kur'an okuyup zikir yapmakta ve bunların sevabını ölüye bağışlamakta bir sakınca yoktur. Ölü için de Allahın izniyle sevap hasıl olur.

Şafiîlerde meşhur olan görüşe göre: Ölüye kendi amelinden başkası fayda vermez. Mesela ölü adına namaz kılmak, Kur'an okumak ve benzeri işlerde olduğu gibi. Ancak Şafiîlerin sonradan gelen fakihleri, Kur'an okumanın sevabının ölüye

1 - Ahmed ve Neseî Abdullah b. Zübeyr'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* IV,285 vd.

2 - Her iki hadis de *zayıftır.* Birinc hadis ikinciden daha *zayıftır.* Nitekim Suyuti *el-Camii*'nde buna işaret etmiştir.

ulaşacağı yolunda açıklamalarda bulunmuşlardır. Fatiha ve benzeri sureleri okumak gibi. İnsanların ameli de bu görüşe göredir. Müminlerin güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir. Fatiha'nın yılan sokmuş diri kişiye fayda verdiği sabit olunca, ölüye fayda vermesi daha kuvvetlidir. Hz. Peygamber (a.s.) Fatiha'nın yılan sokmasına karşılık okunmasını kabul etmiş ve: "Onun şifâ için okunacak rukye olduğunu nereden biliyordun?" buyurmuştur.

Bu şekilde Şafiîlerin sonraki fakihlerinin görüşü de diğer üç mezhebin görüşü gibi olmaktadır, Buna göre, Kur'an okumanın sevabı ölüye ulaşır. Sübkî'ye göre: İstinbat yolu ile haberlerin delâletinden anlaşıldığına göre, Kur'an'ın bir kısmından eğer ölüye fayda sağlamak, yahut içinde bulunduğu azabı hafifletmek kastedilirse faydası olur. Çünkü yılan sokmuş kimseye birisinin şifa kastıyla Fatiha okuyunca fayda verdiği hadis ile sabittir. Hz. Peygamber (a.s.) de bunu: *"Fatiha'nın rukye olduğunu nereden biliyordun?"* sözüyle ikrar etmiştir. Kur'an okumak belli bir maksat için diriye fayda verince, ölüye fayda vermesi daha evladır. Kadı Hüseyin, ölünün kabri başında ücretle Kur'an okumanın caiz olduğunu söylemiştir. İbni Salâh'a göre, Kur'an okuma sonunda: "Allahım, okuduğumuz Kur'an'ın sevabını falancaya ulaştır." demesi ve okunan Kur'an'ı dua kılması uygun olur.

Bu hususta uzak, yakın değişmez. Bunun fayda vereceğine kesin olarak inanmak lâzımdır. Dua edenin kendisi için olmayan hususta fayda verip caiz oluyorsa, kendisi için duasının caiz olması daha evlâdır. Bu sadece Kur'an okumaya mahsus olmayıp, diğer amellerde de geçerlidir.

ALLAH YOLUNDA ŞEHİT OLMAK

1. Allah Yolunda Şehitliğin Fazileti:

İman ve akîde uğrunda canını feda etmek, ihlâs ve fedakârlık derecelerinin en yükseği ve imanın sağlamlığının en açık delili, Allah telalânın ebedî cennetlerine, onun rızasına kavuşmaya giden yoldur. Her devirde ümmet yahut cemaatler kendilerini, ülkelerini müdafaa etmek, mukaddesatını, hürmet edilmesi gereken şeylerini korumak için çok sayıda evladını feda etmeye muhtaçtır. ümmet ve cemaatler için izzet, şeref, ve heybete bu yoldan geçilmekte, böylece hedef gerçekleşmektedir. Şeref ve varlık gerektiğinde kanla korunmaktadır.

İşte bu yüzden Allah tealâ, hayatı ve ebedîliği şehitlere vermiştir. Şehidin kullara ait maddî borçları dışında bütün günahlarını mağfiret etmiştir. Ona cennette Peygamberin beraberinde yüksek mertebeler, dereceler hazırlamıştır. Nitekim ayet ve hadisler de bunu göstermektedir. Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma; bilakis onlar Rableri katında diridirler. Allah'ın lütf u ihsanından kendilerine verdiği ile hepsi şad olarak cennet nimetleriyle rızıklanırlar. Ve arkada kendilerine henüz katılmayan şehit dindaşlarına: "Onlara hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir."*

diye müjde vermek isterler. Onlar Allah'tan gelen bir nimetle, hatta daha fazlasıyla ve Allah'ın, müminlere olan mükâfatını zayi etmeyeceği müjdesiyle de sevinirler." (Al-i İmran, 169-171) Mesruk (r.a.) diyor ki: *"Abdullah'a: "Allah yolunda öldürülenlerin ölü olduklarını sanma; bilakis onlar diridirler Rableri katından rızıklandırılıyorlar." ayetini sordum. Şöyle cevap verdi: Biz de bunu Resulullah (a.s.)'a sormuştuk da şöyle cevap vermişti: "Şehitlerin ruhları yeşil kuşların içindedir. Onların arşa asılı kandilleri vardır. Dilediği gibi cennette serbestçe dolaşır, sonra o kandillere geri dönerler."*[1]

Bunun manası, Allah Tealâ şehitlere hayat verir, onlara cennet meyvelerinden faydalanma, cennetin her yanını dolaşma kudreti verir, demektir. Allah tealâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyin. Bilakis onlar diridirler, fakat sizler iyice anlayamazsınız."* (Bakara, 154) Ancak onların hayatları cesetle değildir. Özel bir hayat olup akıl ile değil vahiy ile anlaşılır.

Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cennete giren hiç bir kimse velev dünya üzerindeki her şey kendisine verilsin, dünyaya dönmek istemez. Ancak şehit müstesna. Göreceği ikramdan ötürü tekrar dünyaya döndürülüp on defa daha öldürülmeyi temenni eder."* [2]

Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah yolunda savaşmak ve öldürülmek, sonra savaşmak ve yine öldürülmek, sonra yine savaşmak ve öldürülmek isterdim."* [3] "Şehidin borcu dışında bütün günahları mağfiret olunur." [4]

2. Şehidin Tarifi:

Şehide, şehit adının verilmesinin sebebi, şehidin cennetlik olduğuna şahitlik edilmiş olmasıdır. Yahut şehit rabbi katında yaşıyor, onun huzurundadır, şahittir, yahut ölümü esnasında melekler de şahit ve hazır olur. [5] Zikredilen faziletleri elde edecek olan şehit, savaş alanında düşmanla karşılaşırken öldürülen kimsedir. Fakihler şehitlerle ilgili bazı meselelerdeki görüşlerine göre birbirine yakın bazı tarifler vermişlerdir:

Hanefîlere göre: [6] Şehit harp esnasında düşmanlar tarafından öldürülen yahut asiler, yol kesen eşkiya eliyle öldürülen yahut da gece veya gündüz evine giren hırsızların ağır bir cisim veya kesici bir alet kullanarak öldürdükleri kimsedir. Yine savaş meydanında üzerinde kırık, yanık, kesik gibi yaralarla gözünden, kulağından kanlar akan bir vaziyette bulunan yahut bir müslüman tarafından kesici

1 - Müslim, Tirmizî ve diğerleri rivayet etmişlerdir. *et-Terğîb,* II,326.
2 - Buharî ve Müslim ve Tirmizî Hz. Enes'ten rivayet etmişlerdir. a.g.e, II,310 vd.
3 - Buharî, Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. (a.g.e,)
4 - Müslim Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir. (a.g.e,)
5 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,848; *el-Lübâb,* I,135; *Muğni'l-Muhtâc,* I,350.
6 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,848; *Meraki'l-Felâh,* 103; *el-Lübâb,* I,135-137.

bir âletle haksız yere kasten öldürülen kimse de şehittir. Şehidin Müslüman, mükellef (âkil, bâliğ) olması harpte yaralandıktan sonra çok vakit geçmemesi, hemen vefat etmiş olması lâzımdır. Bunun ölçüsü şudur: Yeyip içmesi yahut tedavisi olması yahut bir namaz kılacak kadar zamanda aklı başında olduğu hâlde hayatta kalması yahut savaş alanından canlı olarak aklı başında olduğu halde nakledilmesi gibi durumlar olmamalıdır.

Had yahut kısas cezası sonucu öldürülen kimse yıkanır, cenaze namazı kılınıp gömülür. Çünkü zulmen öldürülmemiştir. Hakkıyla öldürülmüştür. Asilerle yol kesenlerin cenazeleri yıkanmaz ve namazları kılınmaz.

Bundan anlaşılıyor ki, Hanefîlere göre, şehitliğin gerçekleşmesinin şartları şunlardır: Müslüman olmak, akıllı olmak, ergenlik çağına girmiş bulunmak, vurulduktan hemen sonra ölmüş bulunmak.

Savaş alanında düşman tarafından öldürülenlerle zulmen öldürülenler yahut canı ve malını korumak için öldürülenler şehittir. Fakat savaş alanından canlı olarak çıkan kimselere şehit hükümleri uygulanmaz.

Düşünmek gerekir ki, bu mezhep ile Hanbelî mezhebi cünüplük, hayız ve nifastan temizlenme şartı dışında, şehitliğin maksadını tayin konusunda en geniş mezheplerdir.

Malikîlere göre: (1) Şehit, müşriklerle savaşırken ölen yahut artık ölü hükmünde olduğu vaziyette savaş alanından can çekişir vaziyette çıkarılan kimselerdir. Bu kişinin ölünceye kadar konuşmamış, bir şey yememiş, içmemiş olması gerekir. Eğer bir kimse savaş alanı dışında zulmen öldürülürse yahut savaş alanından canlı olarak çıkarılır da sonra ölürse meşhur olan görüşe göre yıkanıp üzerine namaz kılınır. Nitekim bir kimse müslümanlara karşı savaşırken öldülürse bu kişi de yıkanıp üzerine cenaze namazı kılınır. Cünüp olan maktül de yıkanır.

Şafiîlere göre: (2) Şehit, kâfirlere karşı cihat ederken savaş sona ermeden ölen Müslüman kişidir. Böylece bir Müslümanı kafir biri öldürürse yahut savaş esnasında hata ile bir müslümanın silahıyla yahut kendi silâhı geri teperek yahut savaş esnasında bir kuyuya ya da bir çukura düşerek, yahut hayvan tepmesi sonucu ölen yahut kâfirlerle beraber savaşan asi bir müslüman tarafından öldürülen kişi şehittir.

Bir kimse savaş alanında savaş sebebiyle değil de başka bir sebeple ölürse yahut savaş sona erdikten sonra savaş alanında ölürse yahut isyancılarla savaşırken

---

1 - *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I,425,vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,575 vd.; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 94; *Bidâyetü'l Müctehid*, I,219,232.

2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I,350, 361; *el-Mühezzeb*, I,135.

ölürse en kuvvetli görüşe göre bu kişi de şehittir.

Malikî ve Şafiîlere göre, şehit sayılmak için hayız ve nifastan temizlenmiş olmak şart değildir. Cünüp olarak savaş alanında ölen kişi de yıkanmaz.

Malikî ve Şafiîlere göre şehit, Allahın dininin yücelmesi uğrunda savaşırken ölendir. (1)

Kendi kendini öldüren kimse yıkanıp üzerine namaz kılmak bakımından diğer ölüler gibidir. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuştur: "İster takva sahibi ister fasık olsun büyük günah işlese de her müslüman üzerine cenaze namazı kılmak farzdır.(2) Bu görüş cumhurun görüşüdür, fakat Ömer b. Abdülaziz ve Evzaî'ye göre intihar eden kimsenin cenaze namazı kılınmaz, çünkü bu kişi asidir. Dayandıkları delil, Müslim'in Cabir b. Semure'den rivayet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (a.s.)'e kendisini enli oklarla öldüren biri görüldü, Peygamber cenaze namazını kılmadı."

Hanbelîlere göre: (3) Şehit, kâfirlerle savaşırken öldürülen yahut kâfir ve isyancılar tarafından savaş haricinde öldürülen yahut zulüm edilerek öldürülen kimsedir. Bu ister mükellef olmayan erkek veya kadın olsun, ister ganimetleri gizleyerek hainlikte bulunan bir kimse olsun. Bir kimse savaş esnasında silahı geri tepip kendisini öldürse, bu kişi de düşman eli ile öldürülmüş gibidir. Fakat şehitlikte Hanefîlerde olduğu gibi, cünüplük hayız ve nifasdan temizlenmiş olmak şart koşulur. Cünüp olarak öldükülen kişinin yakınap cenaze namazı kılınır. Bunun gibi bir kimse şehit olsa da, hayat emareleri bulunduğu hâlde savaş alanından çıkarılırsa bu da yıkanır ve üzerine cenaze namazı kılınır.

Sorumluluk çağına gelmemiş kişinin şehit olacağı hakkandaki delil, Cabir hadisinin umumî oluşudur: *"Hz. Peygamber (a.s.) Uhud şehitlerinin kanlarıyla gömülmelerini emretti ve kendisi bunları yıkamadı cenaze namazlarını da kılmadı."* (4) Uhud şehitlerinin arasında Harise b. Nûman da bulunmaktaydı. Harise o zaman çocuktu. Bu hüküm sadece onlara ait bir hüküm de değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu hükmü, diğer şehitlerde de bulunan bir illete bağladı. Şöyle buyurdu: *"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah yolunda yara alan kimse - Allah kendi yolunda yaralananı daha iyi bilir- Kıyamet gününde rengi*

---

1 - Bu hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Neseî, Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir. Hadis şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e, desinler için, kavmiyetçilik için, gösteriş için savaşanlar hakkında, bunların hangisi Allah yolundadır diye soruldu. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Allah'ın dininin yücelmesi için kim savaşırsa o Allah yolundadır. Camiu'l-Usul,* III,194.

2 - Beyhakî, rivayet etmiş ve hadis bu konuda rivayet edilenlerin en *sahihi*dir, demiştir. Ancak bu hadis *mürsel*dir. *Mürsel,* bazı şartlar bulunduğunda hüccettir. Onlardan biri, ilim ehlinin ekserisinin görüşü olmasıdır. Buradaki de böyledir.

3 - *el-Muğnî,* II,528-535; *Keşşafu'l-Kınâ,* II,113,115.

4 - Buharî rivayet etmiştir.

kan renginde, kokusu da misk kokusunda olduğu hâlde Allah'ın huzuruna gelecektir." (1)

Zulüm edilerek öldürülen kimselerin de savaş alanında öldürülenler gibi, şehit olacağı ile ilgili görüşlerinin dayandığı delil ise şu hadistir: *"Her kim canını korumak için öldürülürse şehittir. Her kim malını korumak için öldürülürse şehittir. Her kim aile ve ırzını korumak için öldürülürse o da şehittir."* (2) Çünkü bunlar haksız yere öldürülmüşlerdir, aynen kâfirler tarafından öldürülmüş gibidirler. Dolayısıyla yıkanmazlar.

Fakat savaş meydanlarında isyancılara karşı savaşırken ölenlerin hükmü, yıkanıp cenaze namazlarının kılınması bakımından aynen müşriklerle savaş alanında öldürülenlerin hükmü gibidir. Çünkü Hz. Ali kendisi ile beraber bulunup da savaşırken ölenleri yıkamamıştır. Ammar kendisinin yıkanmamasını tavsiye etmiş, şöyle demiştir: *"Beni elbiselerimle gömün. Çünkü ben onlara karşı Kıyamette hasımlık davasında bulunacağım."* Ahmed demiştir ki: *"Cemel vakasında ölenler şu vasıyeti yapmışlardır:" Biz yarın şehit olacağız, elbiselerimizi çıkarmayın, kanlarımızı yıkamayın."* Böyle kimse savaşta ölen bir şehittir. Dolayısıyla kâfirler tarafından öldürülenlere benzemektedir.

İsyancılar hakkında Irakî şöyle demiştir: "İsyancılardan öldürülenler yıkanıp kefenlenirler ve cenaze namazları kılınır. İsyancıyı, itaatkâr kimselerin grubuna katmak ihtimali de vardır. Çünkü Sıffîn savaşında ve Cemel vakasında iki taraftan ölenlerin yıkandığı ile ilgili bir rivayet bize nakledilmemiştir. Çünkü onlar savaş alanında çok sayıda bulunuyorlardı, yıkanmaları çok zordu. Dolayısıyla adl ehline benzetilerek yıkanmadılar ve cenaze namazları da kılınmadı.

3. Şehitlerin Hükmü:

Defin, yıkama, kefenleme ve namaz kılınması bakımlarından şehitlerin diğerlerinden farklı bazı hükümleri vardır. Bu hükümler aşağıda, fakihlerin farklı görüşlerine göre açıklanacaktır.(3)

Hanefî Mezhebi: Hanefî mezhebine göre şehit elbiseleri ile kefenlenir, üzerine namaz kılınır, fakat mükellef ise ve temiz ise yıkanmaz. Cünüp, hayız ve nifas durumundaki kimselere gelince: Bunlar savaş zamanında şehit olurlarsa Ebu Hanife"ye göre çocuk ve delilerde olduğu gibi yıkanırlar, imameyne göre yıkanmazlar.

İmam Ebu Hanife cünüp ve benzeri kimselerin yıkanmasının vacip olduğuna şunu delil getirmektedir: *"Hanzala b. Ebu Amir Uhud'da şehit olunca Hz.*

1 - Buharî ile Müslim Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet etmişlerdir.

2 - Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etti. Tirmizî *sahih* dedi. Hadis Sa'd b. Ubade'den rivayet edilmiştir.

3 - (a.g.e)

Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Arkadaşınız Hanzala'yı melekler yıkamaktadır. Zevcesine sordular, Hanımı da: Cünüp iken savaşa çıktı, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): Bu sebeple melekler onu yıkadılar, buyurdu." (1)

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in dayandıkları delil: Eğer yıkamak farz olacak olsaydı, bütün Âdem oğullarına da farz kılınırdı ve meleklerin yıkaması ile yetinilmezdi. Bunlara cevaben deniyor ki: Meleklerin yıkaması ile de bu hasıl olur. Çünkü vacip olan yıkamaktır. Yıkayanın kim olduğu önemli değildir.

Şehidin kanı yıkanmaz, elbisesi çıkarılmaz. Şehit kanları ile ve elbiseleri ile gömülür. Üzerindeki kürk, silâh, mest ve benzeri kefen olamayacak şeyler çıkarılıp öyle gömülür. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Onları kanları ile gömün."* buyurmuştur. (2)

Cumhura göre: Şehit yıkanmaz, kefenlenmez ve üzerine cenaze namazı kılınmaz. Ancak kan dışındaki pislikler varsa bunlar şehitlik izleri olmadığı için yıkanırlar. Çünkü Cabir hadisinde şöyle buyurulmaktadır: *"Hz. Peygamber (a.s.) Uhud şehitlerinin kanlarıyla gömülmelerini emretti, onları yıkamadı, üzerlerine cenaze namazı da kılmadı."* (3)

Şehit, üzerindeki deri ve silahlar çıkarıldıktan sonra, elbiseleri ile gömülür. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Onları elbiseleri ile gömün."* (4) buyurmaktadır. Ancak bu Hanbelîlere göre vacip olmayıp evlâ olandır.

Şehidin, öldürüldüğü yerde gömülmesi müstehaptır. Çünkü daha önce de geçtiği üzere, Hz. Peygamber (a.s.), Uhud şehitlerinin öldürüldükleri yerlerde gömülmelerini emretmiştir.

Şehitlik hükümlerinde bülûğ çağına eren ile ermeyen eşittir. Çünkü baliğ olmayanda Müslümandır ve müşriklere karşı savaş alanında savaşarak ölmüştür. Dolayısıyla baliğ kimseye benzemektedir. Adalet de bunu gerektirir. Hz. Peygamber (a.s.)'in Uhud şehitleri hakkındaki uygulaması da bunu kuvvetlendirmektedir. Halbuki onların arasında küçük yaşta olanlar da vardı. Bu kişi Harise b. Nûman'dır.

Fakat Malikî ve Şafiîlere göre cünüp, hayız ve benzeri durumda olan kişiler savaş alanında ölmüşse yıkanmazlar. Çünkü Hanzala b. Âmir Uhud savaşında cünüpken öldürülünce, Hz. Peygamber (a.s.) onu yıkamış ve: *"Meleklerin onu*

---

1 - Bu hadisi Muhammed b. İshak *Meğâzi*'de Mahmud b. Lebîd'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV,29.

2 - Bu hadisi Şafiî, Ahmed, Beyhakî ve Neseî rivayet etmişlerdir.

3 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud İbni Mace, İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir.: *"Resulullah (a.s.) Uhud savaşında öldürülenlerin üzerlerindeki demir aksamı ile derilerin çıkarılmasını ve bunların elbise ve kanları içinde gömülmelerini emretti."*

yıkadığını gördüm." [1] buyurmuştur.

4. Savaş Alanı Dışında Şehit Hükmünde Olanlar:

Yukarda sözünü ettiğimiz şehit, hususî bir sevaba kavuşacak olan kimsedir. Böyle bir kimse hem dünya hem de ahiret şehididir. Bu konuda sadece ahiret bakımından şehit olanlar, sadece dünya bakımından şehit olanlar da vardır. Şehitler üç türlüdür:

1 - Hem dünya hem de ahiret bakımından şehit:

Bu savaş alanındaki şehittir. Bunun dünya bakımından hükmü şöyledir: Cumhura göre yıkanmaz, kefenlenmez ve üzerine cenaze namazı kılınmaz. Ahiret yönünden hükmü ise, özel bir sevaba kavuşmaktır. Bu şehit tam şehittir.

2 - Sadece dünya hükmü bakımından şehit:

Şafiîlere göre bu, kâfirlere karşı savaş yapılırken ölen, fakat ganimet malından çalmış, yahut düşmandan kaçarken öldürülmüş yahut da gösteriş ve benzeri şeyler uğrunda öldürülmüş kimsedir.

3 - Sadece ahiret hükmü bakımından şehit:

Savaş dışında zulüm edilerek yahut karın ağrısından vefat eden yahut taun dan yahut suda boğularak, gurbette garip olarak yahut Allah için ilim öğrenirken yahut aşktan [2] yahut doğum sancısından yahut düşman ülkesinde ve benzeri yerlerde ölen kimseler şehittir. [3] Dünya hükmü bakımından bunlara şehit muamelesi yapılmaz.

Hanbelîlere göre: [4] Savaş alanında şehit düşenler dışında, şehitler yirmi dolayındadır. Suyutî bunların sayısını otuza kadar çıkarmıştır. Bunlar da şunlardır: Veba hastalığından, karın ağrısından, boğularak, yanarak, güneş çarpmasından, üzerine bir bina yahut duvar ve benzeri şeyler yıkılarak ölenler. Hz. Peygamber (a.s.) bu konuda şöyle buyuruyor: *"Şehitler beş türlüdür: Veba hastalığından, kolera hastalığından, boğularak, üzerine bir şey yıkılarak ölen ve Allah yolunda şehit olan."* [5] Akciğer hastalığından, veremden, cüzzam ve veba hastalığından, uçurumdan yuvarlanarak ölen Allah yolunda ölen (Meselâ Hacda ölmek, ilim tahsil

1 - İbni Hıbban ile Hakim *Sahih*lerinde rivayet etmişlerdir.

2 - İbni Abbas şöyle demiştir: *"Bir kimse aşık olur, bunu gizler ve iffeti ile ölürse şehit olarak ölür."* Unutulmamalıdır ki bu hadis *mevkuf*tur.

3 - *Muğni'l-Muhtâc*, I,350; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,852 vd.

4 - *Keşşafu'l-Kınâ*, II,115 vd.; *el-Muğnî*, II,536.

5 - Bu hadisi Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş ve Tirmizî, hadis için *hasen sahih* demiştir. Başka bir hadiste şöyle gelmiştir: *"Öldürülme hariç şehitlik yedi türlüdür."* Bu hadiste zikredilenlere ilâve olarak da: *"Yangında ölen ve akciğer hastalığından ölenler ve nifas hâlinde ölen kadın"* ifadelerini eklemiştir.

ederken ölmek gibi), ihlâsla kalpten şehitlik isteyen, sınırları korurken ölen Allah'ın yeryüzündeki emin kulları olan alimler, delirerek, doğum esnasında ve akrep sokmasından ölen; dinini canını, malını ve ailesini korumak için öldürülen yahut zulme karşı çıkmak için ölen, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanan, bineğinden düşerek ölen, gurbette ölen, [1] iffetli ve namuslu olduğu hâlde aşktan ölen, cuma gecesi ölen, savaş alanında yaralandıktan sonra yiyen, içen, uyuyan yahut tedavi gören ve bir namaz vakti kadar zaman hayatta kaldıktan sonra ölen kimseler şehittir.

Özet olarak: Bir hastalık yahut bir olay yahut nefis müdafaası sebebi ile yahut savaş merkezinden canlı olarak nakledildikten sonra yahut gurbette iken ölen yahut ilim öğrenirken ölen yahut Cuma gecesi ölen kimse ahiret şehididir.

Ahiret Şehitlerinin Dünyadaki Hükmü:

Ahiret şehitleri diğer ölülerde olduğu gibi, yıkanıp kefenlenir ve üzerine ittifakla cenaze namazı kılınır. (Yani cihad meydanında şehit olanlarla aynı muameleyi görmezler.) Fakat ahirette onun için sadece sevab vardır.

İsyankârlık ve Şehitlik:

İsyankâr ve günahkâr olmak, şehitlikle vasıflanmaya engel değildir. Ölen kişi asi olsa da şehit olur. Çünkü taat ancak küçük günahlarda kötülüğü iptal eder. Allah tealâ bununla ilgili olarak şöyle buyuruyor: *"Şüphesiz iyilikler kötülükleri yok eder."* Hz. Peygamber (a.s.) de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: *"Kötülüğün ardından bir iyilik işle ki, onu silsin."* [2] Fakihlerden bazısı şöyle demiştir. Yol keserken boğularak ölen kimse şehittir. İsyanının günahı kendine aittir. İsyanı sebebi ile ölen ise şehit değildir. Masiyet hâlinde iken şehitlik sebeblerinden birisi ile ölene şehitlik sevabı vardır, günahının vebali de kendi üzerinedir. Bir kimse gasbettiği bir at üzerinde savaşırken ölse veya bir topluluk masiyet hâlinde iken üzererine ev çökerek ölse şehitlik hükmü vardır, masiyetlerinin günahı da kendilerine aittir. Buna göre zinadan meydana gelme bir çocuğu doğurma esnasında ölen bir kadın da şehittir. Fakat böyle hamile kadın karnındaki çocuğu düşürmeğe çalışırken ölürse şehit olmaz. Çünkü bir sebebe bağlı olarak isyan söz konusudur. Bir kimse günah işlemek için gemiye binerse yahut köle olan kişi kaçak olarak yolculuğa çıkarsa yahut kadın kocasına asi olarak evinden çıkar da ölürse şehit olmazlar. [3]

---

1 - İbni Mace bunu zayıf bir isnatla rivayet etmiştir. Darekutnî de merfu olarak İbni Abbas'tan *merfu* olarak rivayet etmiş olup *sahih* demiştir. Rivayet şöyledir: *"Garip olarak ölen şehittir."*

2 - Bu hadisi Tirmizî Ebu Zer, Cündüb b. Cünade ve Ebu Abdurrahman b.Muaz b. Cebel'den rivayet etmiştir.

3 - *Reddü'l-Muhtâr,* I,854.

ORUÇ

1. Orucun Tarifi, Rüknü, Zamanı ve Faydaları:

Orucun tarifi: Oruç lügatte, bir şeyden uzaklaşmak, bir şeye karşı kendini tutmaktır. Falanca sözden oruç tuttu, denilir. Yani konuşmaktan sakındı, demektir. Allah Tealâ da Hz. Meryem'den hikâye olarak şöyle buyurmuştur: "Ben Allah için oruç adadım."[1] Yani konuşmamayı adadım, demek istemiştir. Araplar, öğle vakti gün ortasında güneşin seyri durunca, gündüz sıyam etti (Sâmen'naharu) derler.

Şer'î ıstılahta oruç: Tutmaya ehil kimselerin niyet ederek fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar, orucu bozan şeylerden korunmalarıdır.[2] Yani oruç belli bir zamanda midenin ihtiyaçlarından ve cinsî arzulardan fiilî olarak, mideye ve iç organlara girecek ilaç ve benzeri hissî olan her şeyden uzaklaşmaktır. Belirli zaman, fecr–i sadık'ın doğmasından güneşin batmasına kadar geçen zamandır. Oruca ehil belli bir şahıstan maksat, hayız ve nifas durumunda olmayan, akıllı ve müslüman kimselerdir. Niyetten maksat, tereddütsüz ve kesin olarak ibadeti âdetten ayıracak şekilde bir fiili yapmaya kalbin azmetmesidir.

Orucun Rüknü: Orucun rüknü midenin ve cinsî organların şehvetlerinden kendini korumak, başka bir ifade ile, orucu bozan hâllerden korunmaktır. Malikîlerle Şafiîler, oruca geceden niyetlenmeyi de rükün sayarak bir rükün daha ilâve etmişlerdir.

Orucun Zamanı: Orucun zamanı fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar geçen zamandır. Gece ile gündüzün eşit olduğu yerler ile kutba yakın ülkeler gibi zaman zaman gündüzlerin gecelere nispetle çok uzun olduğu bölgelerde, oruç zamanı buralara en yakın bölgeler esas alınarak belirlenir. Bu görüşün dayandığı de-

---

1- Meryem, Ayet, 26.
2- el–Lübâb, I, 162; eş–Şerhu's–Sağîr; I, 681,698; Muğni'l–Muhtâc, I, 420; el–Muğnî, III, 84 Keşşafu'l–Kınâ', II, 348 vd.

lil, Allah tealâ'nın: *"Sabah vakti siyah iplik beyaz ilikten ayrılıncaya kadar yiyiniz, içiniz"*[1] ayetidir. Bu ayetteki "hayt" (iplik) kelimesi mecazî olup gündüzün beyazlığı ile gecenin siyahlığı arasındaki hat kastedilmiştir. Bu da sabah vaktinin doğmasıyla meydana gelir. İbni Abdülber, Hz. Peygamber (a.s.)'in *"Bilâl gece vakti ezan okur, İbni Ümmü Mektum'un ezanına kadar yiyin için."*[2] hadisi hakkında şöyle demiştir: "Bu hadis, beyaz ipliğin sabah vakti olduğuna delildir. Çünkü sahur vakti ancak, sabah vaktinden önce olur. Bunda icma vardır."

Orucun faydaları: Ruhî ve bedeni yönden orucun bir çok faydaları vardır. Her şeyden önce, Allah tealâya itaat ve ibadettir. Mümin kul bu itaatinden ötürü sınırsız bir şekilde sevap kazanır. Çünkü oruç yalnız Allah içindir. Allah'ın keremi ise çok geniştir. Oruç sebebiyle Allah'ın rızasına nail olunur. Bunun gibi, "Reyyan" denilen sadece oruçlulara tahsis edilmiş cennetin özel bir kapısından içeri girme hakkı elde edilmiş olur.[3] Kişi oruç sebebiyle, daha önceden kazandığı günahlarından ve hak ettiği Allah'ın azbından kendisini uzaklaştırır. Oruç bir yıldan öbür yıla kadar işlenen küçük günahlara kefarettir. Oruçtan hasıl olan taat sebebiyle, Allah'ın çizdiği hak yolda müminin dosdoğru gitmesi sağlanır. Çünkü oruç, Allah'ın emirlerini tutmak ve yasaklarından sakınmaktan ibaret bulunan takvayı gerçekleştirir. Allah Tealâ bu konuyu şu şekilde ifade buyurmuştur: *"Ey iman edenler! Takva üzere olasınız diye, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de oruç tutmak farz kılınmıştır."*[4]

Oruç büyük bir ahlak mektebidir. Mümin bu mektepte bir çok yönlerden eğitilir. Oruç nefse karşı bir savaştır, nefsanî arzulara karşı, şeytanın vesveselerine karşı büyük bir mukavemettir. Oruç sebebiyle insan mahrum olduğu şeylere ve karşılaşacağı sıkıntılara, korkulara karşı sabretme alışkanlığını kazanır. Çünkü oruçlu kişi, bazen önünde pişmekte olan lezzetli bir yemek bulur, bu yemeğin kokusu ağzının suyunu akıtır, gözlerinin önünde tatlı soğuk sular akar, fakat o bu sudan içmekten sakınır, bunu almak için Rabbinin izin verdiği iftar vaktini bekler.

Oruç, gizli ve açık her zaman emanete riayet edilmesini öğretir. Çünkü Allah'ın helâl kıldığı nimetleri yemekten sakınmayı sağlayacak Allah'tan başka bir gözleyici yoktur.

Oruç, iradeyi kuvvetlendirir, gayreti biler, sabrı öğretir, zihnin berraklaşmasına, düşüncenin parlamasına, geçerli ve isabetli düşüncelerin ilhamına yardımcı olur. Lokman Hekim oğluna şöyle demiştir: "Oğlum! Mide dolduğu zaman düşünce uyur, hikmeti dilsiz olur, azalar Allah'a ibadetten geri kalır."

1- Bakara, Ayet, 183.
2- Buhari, Ezan
3- Buharî Müslim, Neseî ve Tirmizî'nin Sehl b. Sa'd'dan merfu olarak rivayet ettikleri bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Cennette bir kapı vardır ki, ona Reyyan denilir. Kıyamet gününde bu kapıdan oruçlular girecek, oruçlulardan başkası girmeyecektir. Oruçlular girince kapı kapanacak ve onlardan başka hiç kimse girmeyecektir." et-Terğîb ve't-Terhîb, II, 82-83
4- Bakara, Ayet, 187

Oruç insana düzen ve disiplin öğretir. Çünkü oruç, oruçluyu belli bir vakitte yemek ve içmeye mecbur eder. Oruç doğuda ve batıdaki Müslümanlarda gözle görülür bir birlik meydana getirir. Bütün Müslümanlar aynı vakitlerde oruca başlayıp aynı vakitlerde oruçlarını açarlar. Çünkü onların rableri birdir, rablerine karşı olan ibadetleri de birleştirilmiştir.

Oruç insandaki merhamet ve kardeşlik bağlarını geliştirir, Müslümanları birbirine bağlayan yardımlaşma ve sosyal dayanışma bağlarını kuvvetlendirir. Oruçlu kişinin meselâ, açlık ve ihtiyaç hissetmesi onu başkalarına iyilik yapmaya sevk eder, fakirlik, hastalık ve açlık sıkıntıları konusunda başkalarının derdine ortak olmaya sevkeder, dolayısıyla insanlar arasındaki sosyal bağlar kuvvetlenir, herkes toplumun hastalıklarına çare bulmada birbirine yardımcı olur.

Oruç, fiilen insanın hayatını yeniler. Vücuttaki fazlalıkları atar, mideyi ve hazım organlarını rahatlatır, cesedi korur, hazmedilmeyen yemeklerle vücuttaki fazla yağlardan kurtarır, yiyecek ve içeceklerin bıraktığı rutubetlerle kokuları yok eder. Hz. Peygamber (a.s.) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: *"Oruç tutun, sıhhat bulun"* [1] Arap doktorlarından Haris b. Kelde şöyle demiştir: "Mide, hastalıkların kaynağıdır, perhiz yapmak ise her ilacın başıdır."

Oruç nefisle cihattır, nefsi ilgili bulunduğu dünya şaibeleri ile günahlarından kurtarmak, şehvet ve nefsanî arzularını kırmak, nefsi temizlemek yiyecek ve içeceklerinde onu kontrol etmek söz konusudur. Dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Ey gençler topluluğu! Sizden evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü daha çok muhafaza eder, namusu daha fazla korur. Evlenmeye gücü yetmeyenler oruç tutsun. Çünkü oruç bir kalkandır."* [2] Kemaleddin İbni Hümam da şöyle demiştir: Oruç, kelime-i şehadet ve namazdan sonra İslâm'ın üçüncü rüknüdür. Allah tealâ orucu, bir çok faydasına binaen meşru kılmıştır. Bunların en önemlileri şunlardır:

1- Nefs-i emmare oruçla sükûnet bulur, göz, dil, kulak ve cinsî organlarla tatmine çalışılan nefsin şehvetleri kırılır. Çünkü oruç sebebiyle organların hareketleri zayıflar. Bunun için şöyle denilmiştir: "Nefis acıkınca bütün azalar doyar, nefis doyunca bütün azalar acıkır."

2- Oruç fakirlere karşı merhametli ve şefkatli olmayı öğretir. Çünkü nefis bazı zamanlarda açlığın acısını tadınca bu durumu bütün diğer zamanlarda da hatırlayarak, onlara karşı merhametli davranır, dolayısıyla Allah katında güzel bir karşılığa ulaşır.

3- Oruçlu insan zaman zaman fakirlerin katlandıkları zorluklara tahammül

---

1- Bu hadisi İbnü's-Sünnî rivayet etmiş, Ebu Nuaym da tıp bahsinde Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Hadis *hasen*dir.

2- Bu hadisi *cemaat* İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 99

göstererek onlar gibi yaşar ve onların sıkıntılarını daha iyi kavrar. Bu şekilde kişinin Allah katındaki mertebesi yükselmiş olur. [1]

el–İzah adlı kitapta şöyle denilmiştir: Oruç dinin direklerinin en büyüğü, sağlam şeriatın kanunlarının en kuvvetlisidir. Oruç sebebiyle nefs–i emmarenin kötülüklerinin üstesinden gelinir. Oruç, kalbî amellerin bulunduğu gün boyunca yemek ve içmekten cinsî ilişkiden uzak durarak eda edilen, ahlâkın hülâsası olan bir ibadettir. Ancak oruç, nefse en zor gelen birtekliftir, emirdir.(2) Allah tealâ orucu bir ayette şöyle övmüştür: *"Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar... Allah'a boyun eğen erkeklerle boyun eğen kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar."* (Ahzab, 35)

2. Ramazan Ayı ile Kadir Gecesinin Fazileti:

Ramazan ayı ayların en faziletlisidir. Kur'an'ın inişi bu ayda başlamıştır. Ramazan ayı Allaha taat ve ibadet, iyilik ve ihsan, mağfiret, rahmet ve rıdvan ayıdır. Ramazan ayı içinde bin aydan hayırlı olan Kadir gecesi bulunmaktadır. Ramazan ayı mümin kulun din ve dünya işlerinin düzeltilmesine yardımcıdır. Ramazan ayı duaların çokça kabul edildiği bir aydır. Ramazanın ve Ramazan ayında oruç tutmanın fazileti ile ilgili bir çok hadis–i şerif vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

a) *"Ayların seyyidi Ramazan ayıdır, günlerin seyyidi Cuma günüdür."* [3] *Eğer kullar Ramazan ayındaki üstünlükleri bilselerdi, bütün senenin Ramazan olmasını isterlerdi.* [4] Taberanî'nin Ubade b. Sâmit'den rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir Ramazan ayında şöyle buyurdu: "Ramazan ayı size bir bereket ayı olarak gelmiştir. Allah tealâ bu ayda rahmetiyle sizi kuşatır, bu ayda rahmet indirir, hataları siler, duaları kabul eder. Allah tealâ bu ayda hayır hususundaki yarışlarınıza bakar ve meleklerine karşı sizinle iftihar eder. Allah'a karşı hayır ortaya koyunuz. Çünkü bedbaht kişi, bu ayda Allah'ın rahmetinden mahrum olan kişidir."*

b) *"Ramazan ayı gelince, cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır. Şeytanlar bağlanır."* [5]

c) *"Beş vakit namazla Cuma, diğer Cuma'ya kadar, Ramazan ayı diğer Ramazana kadar büyük günahlardan kaçınıldığı müddetçe küçük günahları örterler."* [6]

1- *Fethu'l-Kadîr*, II, 43 vd.

2- *İbni Abidin*, II, 109.

3- Bu hadisi Taberanî *Kebir*'inde Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet etmiştir. Hadis *munkatı*dir. *Mecmau'z-Zevaid*, III, 140.

4- Hadisi Taberanî *el-Kebir*'de, İbni Huzeyme *Sahih*'inde, Beyhakî kendi senediyle Ebu Mesud el-Gıfarî'den rivayet etmişlerdir. *et-Tergîb ve't-Terhib*, II, 102; *Mecmauz-Zevaid*, III, 141.

5- Hadisi Buharî ve Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *et-Terğîb ve't-Terhib*, II, 97.

6- Hadisi Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *et-Terğîb ve't-Terhib*, II, 92.

d) *"Ademoğlunun bütün amellerine karşılık verilecek sevap on mislinden yedi yüz misline kadar katlanır. Allh tealâ buyurdu ki: "Oruç müstesna! Oruç benim içindir, onun karşılığını ancak ben vereceğim. Oruçlu kişi, nefsanî arzularını, yemesini benim için terkeder. Oruçlu kişi için iki türlü ferahlık vardır: Biri iftar anındaki ferahlık, diğeri Rabbine kavuştuğu zamanki ferahlıktır. Oruçlunun ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha hoştur."* [1]

Tirmizî'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Rabbiniz şöyle buyurur: Her iyilik on mislinden yedi yüz misline kadar mükafat ile karşılanacaktır. Oruç yalnız benim içindir, onun karşılığını ben vereceğim. Oruç cehennem ateşine karşı bir kalkandır.* [2] *Yemin olsun ki, oruçlunun ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Birisi oruçlu bulunduğunuz sırada size karşı bir cahillikte bulunursa: "Ben oruçluyum, ben oruçluyum" desin"*

e) *"Her kim Ramazan gecelerinde, Allah'a inanarak ve ecrini Allah'tan bekleyerek ibadet için kalkarsa, daha önceki günahları affolur."* [3] Yani her kim Ramazan gecelerini teravih namazı kılmak suretiyle yahut bunun dışında zikir, istiğfar ve Kur'an okumak gibi ibadetlerle ihya ederse, bunu da Allah tealâ'nın va'd ettiği mükafata inanarak, ecrini Allah'tan bekleyerek yaparsa, başkasından bir şey beklemezse ve bu ibadetleri halisane yapıp Allah'ı başkalarına bu ibadette ortak kılmazsa kul hakları dışındaki günahları mağfiret olunur. Kul hakları ise ancak ödenerek veya hak sahibinin müsamahası ile affolunur.

f) *"Selman'dan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: "Resulullah (a.s.) Şaban ayının son gününde bize bir konuşma yaptı ve şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Büyük ve mübarek bir ay sizi gölgesi altına almıştır. Bu öyle bir aydır ki, bu ayda bin geceden daha hayırlı bir gece bulunmaktadır. Öyle bir aydır ki, Allah bu ayda oruç tutmayı farz kıldı, gecelerinde kalkıp ibadet etmeyi nafile kıldı. Bu ayda her kim hayır hasletlerinden biri ile Allah'a yaklaşırsa Ramazan ayı dışında farz ibadet yapmış gibi sevap kazanır. Bu ayda her kim farz bir ibadeti yerine getirirse Ramazan ayı dışında yetmiş farz yerine getirmiş gibi sevap kazanır."*

"Ramazan ayı sabır ayıdır. Sabrın da sevabı Cennettir. Ramazan ayı Allah'ın kullarını gözetme ayıdır, müminin rızkının arttırıldığı aydır. Bu ayda her kim bir oruçluya iftar verirse günahları mağfiret olur, kendisi de cehennem ateşinden azad olur, oruçlu kişinin sevabından hiç bir şey eksilmediği hâlde onun tuttuğu orucun sevabı kadar sevap da kendisine yazılır."

"Sahabe dediler ki: Ya Resulallah! Bizim her birimiz oruçluya iftar yemeği verecek güçte değildir. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Allah bu sevabı bir hur–

1- Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. a.g.e., II, 81.

2- Hadisin manası şudur: Oruç sahibini örter ve onu günah işlemekten korur.

3- Buharî ve diğer imamlarca bu hadis üzerinde ittifak edilmiştir. Ravisi Ebu Hureyre'dir.

ma ile yahut bir yudum su yahut bir miktar süt ile iftar verenlere de verecektir."

"Ramazan ayı, evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu Cehennem ateşinden azad olma ayıdır. Bu ayda her kim kölesine kolaylık gösterirse Allah tealâ da onu mağfiret ve cehennem ateşinden azad eder."

"Bu ayda dört şeyi çok yapın: İkisi ile Rabbizini razı edersiniz, ikisine ise sizin ihtiyacınız vardır. Rabbinizi razı kılacağınız iki şey şunlardır: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına şehadet etmek. Allah'a karşı istiğfarda bulunmak. İhtiyacınız olan iki şey de şunlardır: Allah'tan Cenneti ister, Cehennem'den ona sığınırsınız. Her kim oruçluya su verirse Allah tealâ ona benim havuzumdan su içirecektir ki, Cennete girinceye kadar bir daha susamayacaktır." (1)

Kadir Gecesi:

Kadir gecesini aramak müstehaptır. Çünkü bu gece, şerefli, mübarek ve faziletli bir gecedir. Bu gecede yapılacak olan duaların kabul olunması umulur. Kadir gecesi Cuma dahil bütün gecelerden daha faziletlidir. (2) Bu gece ile ilgili olarak Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır."* Yani Kadir gecesinde kalkıp ibadet etmek, bu gecede hayırlı işler yapmak, Kadir gecesi bulunmayan bin aydan hayırlıdır. Hz. Peygamber (a.s.) de bu gece ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Her kim inanarak ve ecrini Allah'tan bekleyerek Kadir gecesinde kalkıp ibadet ederse geçmiş günahları mağfiret olunur."* (3) Hz. Aişe'den rivayet olunduğuna göre: *Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan ayının son on günü girince, geceleri ihya eder, aile fertlerini uyandırır, hanımlarından uzak dururdu"* (4) İmam Ahmed ile Müslim'in rivayetleri ise şöyledir: *"Ramazan'ın son on gününde, diğer zamanlarda göstermediği gayret ve çalışmayı gösterirdi."*

Kadir gecesi, Ramazan'ın son on gününün tek olan gecelerine tahsis edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kadir gecesini Ramazan'ın son on gününün tek olan gecelerinde arayın.* (5)

Alimlere göre, bu konudaki sözlerin en doğrusu şudur: Kadir gecesi Ramazan ayının yirmi yedinci gecesindedir. Ubey b. Kâ'b şöyle demiştir: *"Allah'a yemin ederim ki, İbni Mes'ud Kadir gecesinin Ramazan'da olduğu ve Ramazan'ın yirmi yedinci gecesinde olduğunu biliyordu, fakat gevşemeyesiniz diye bunu size haber*

1- Hadisi İbni Huzeyme rivayet etmiştir sonra şöyle demiştir: "Haber *sahih*tir" Yine İbni Huzeyme hadisi Beyhakî yolu ile de rivayet etmiştir. Ebuş-Şeyh İbni Hibban da bu hadisi sevap bahsinde ikisinden rivayet etmiştir. *et- Terğîb ve't-Terhib*, II, 94.

2- *el-Mühezzeb*, I, 189; *el-Mecmû*, VI, 492-503; *el-Muğnî*, III, 178-183, *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 401 404.

3- Bu hadisi Buharî, Ebu Dâvud, Tirmizî ve Neseî Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

4- *Buhari ve Müslim. Neylü'l-Evtâr*, IV, 270.

5- Bu hadis Ebu Said el-Hudrî'den ittifakla rivayet edilmiştir. Ayrıca Ebu Zer'den de rivayet edilmiştir.

vermeyi istememiştir." (1) Hz. Muaviye'den şöyle dediği rivayet edilmşitir: *"Hz Peygamber (a.s.) Kadir gecesi hakkında, yirmi yedinci gecededir, demiştir."* (2)İbni Abbas'ın şu görüşü de bunu kuvvetlendirmektedir: Kadir suresi otuz kelimeden ibarettir. Yirmi yedinci kelime Kadir gecesi kelimesidir." (3) İmam Ahmed sahih bir isnatla İbni Ömer'den şu hadisi delil olarak rivayet etmiştir: *"Kadir gecesini arayanlar yirmi yedinci gecede arasınlar."* Yahut şöyle demiştir: *"Kadir gecesini yirmi yedinci gecede arayın."*

Kadir Gecesinin Gizli Tutulmasının Hikmeti:

Kadir gecesinin gizli tutulmasının hikmeti, onu aramaya, bu geceye ulaşmak arzusu ile onu anlamak için insanların çalışmalarına vesile olmasıdır. Nitekim cuma günü duaların kabul olunduğu saatle, Allah tealânın isimleri arasında İsm-i Azamı, Allah'ın rızasının bulunduğu iyilikler bu hikmete binaen gizlenmiştir.

Kadir gecesinde şu duayı okumak müstehaptır:

اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ عَفُوٌّ، تُحِبُّ الْعَفْوَ، فَاعْفُ عَنِّى.

"Allahım! Sen Affedicisin, affetmeyi seversin, beni de affet." Çünkü Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir. *"Ya Resulallah! Eğer Kadir gecesine rastlarsam, bu gecede ne söyleyeyim, bana haber ver, dedim. Bana buyurdu ki: "Allahım! Sen Affedicisin, affetmeyi seversin, beni de affet."* de."(4)

Kadir Gecesinin Alâmetleri:

Kadir gecesinin alâmetleri konusunda meşhur olan görüş Ubey b. Kâ'b'ın Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet ettiği şu hadistir: *"Kadir gecesinin sabahı güneş ışınsız beyaz olarak doğar."* (5) Bazı hadislerde *"Tas gibi bembeyaz"* ifadesi yer almaktadır. Yine Hz. Peygamber (a.s.)'den şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Kadir gecesinin alâmetleri şunlardır: Gece saf, berraktır, bu gecede sanki ay ortaya çıkmış olup saf ve açık bir gecedir. Hava sakin ve hareketsizdir, ne soğuk ne de sıcaktır. Bu gecede hiç bir yıldızın düşmesi helâl değildir. Bu gecenin alâmetlerinden bi-*

1- Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup *sahih* demiştir.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud *merfu* olarak rivayet etmiştir. Doğrusu bu hadis Muaviye'ye *mevkuf*tur. *Merfu* hükmündedir. *Sübülü's-Selâm*, II, 176

3- İbni Hacer *Fethu'l-Bari*'de şöyle demiştir: "Kadir gecesinin belirlenmesi konusunda kırk görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin en kuvvetlisi, Kadir gecesinin Ramazan'ın son on gününün tek olan gecelerinde bulunduğudur. Bu gece, intikal de eder" San'anî şöyle demiştir: En kuvvetli görüş, Kadir gecesinin Ramazan'ın son yedinci gecesinde olduğudur. a.g.e, a.y.

4- Bu hadisi Ebu Dâvud dışında İmam Ahmed ile dört *Sünen* sahibi rivayet etmişlerdir. Tirmizî ve Hakim bu hadisi *sahih* kabul etmişlerdir. ,a.g.e. a.y.

5- Bu hadisi İmam Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 272

ri, sabahleyin güneş, ayın on dördü gibi ışınsız olarak doğar. O gün şeytanın güneş ile beraber çıkması helâl olmaz." İbni Huzeyme'nin İbni Abbas'tan *merfu* olarak rivayet ettiğine göre: *"Kadir gecesi sakin bir gece olup ne soğuk ne de sıcaktır. Kadir gecesinin gündüzünde güneş kırmızı ve zayıf olur."* Ahmed b. Hanbel, Ubade b. Samit'den şu hadisi rivayet etmiştir: *"Kadir gecesinde sıcaklık da soğukluk da yoktur. Bu gece sakin ve açıktır, o gecede ay parlaktır."* Kadir gecesiin alâmetleri konusunda bir çok hadisler gelmiştir. İbni Ebu Şeybe nezdinde Cabir b. Semure'den, İbni Huzeyme nezdinde Cabir b. Abdullah'tan Ebu Hureyre'den, yine İbni Ebu Şeybe nezdinde İbni Mes'ud'dan rivayet edilen hadisleri burada zikredebiliriz. [1]

3. Ramazanda Vuku Bulan Önemli Tarihî Olaylar:

Ramazan ayında önemli tarihi olaylar vuku bulmuştur. Bu olaylar İslâm'ın herşeye hakkıyla değer biçtiğini, orucun şiarının kuvvet, cihat ve amel olduğunu, zaaf, kaçmak, tembellik ve gevşeklik olmadığını göstermektedir. Müslüman, hayatının gerçeklerinin farkındadır, şartlara intibak eder. Dinî bir görev, Müslümanı hayatla ve geçimle ilgili bir görevden alıkoymaz. Müslümanın azimet ve himmetini dünya ile ilgili arzular, iştah açıcı yiyecekler engellemez. Hiç bir Müslüman, orucun dünya işlerini tatil ettiğini, toplumları geri bıraktığını söyleyemez. *İslâm'ın yolu bilinmektedir. O da cihattır.* Allah('ın dini zor değil kolaydır. Allah tealâ seferde ve savaşta orucu açmayı vacip kılmıştır ve bu durumda oruçlu bulunanların inat ve şiddet gösterdiklerine ve cihatta iftar edenlerin bütün mükâfatları alacaklarına hükmetmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'nin fethinde bu hükmü açıklamış ve kendisi ilk orucunu bozanlardan olmuştu. Söylediklerimizin delili Ramazan'da vuku bulan şu büyük olaylardır ki, biz bu olayların en meşhur olanlarını zikretmekle yetiniyoruz:

1- *Büyük Bedir Savaşı:*

Bedir günü, Allah'ın hak ile batılı birbirinden ayırdığı furkan günüdür.

Bedir'de tevhid; düşünce, düzenli bir hayat ve sağlam bir ahlâkın sembolü olan İslâm galip gelmiş; geriliğin, alçaklığın, problemlerin ve insanın değerleri heder etmenin sembolü olan şirk ve putçuluk mağlup olmuştur.

Bedir savaşı, Hicretin ikinci yılının Ramazan ayının yirmi yedinci Cuma günü vuku bulmuştur. Allah tealâ Bedir savaşı ile ilgili olarak şöyle buyuruyor: *"Zayıf olduğunuz hâlde Allah size Bedir'de yardım etmiştir. Allah'tan korkun ki, şükredesiniz."* İbni Abbas'a göre Bedir savaşı Ramazanın on yedisinde cuma günü vuku bulmuştur. Bu ümmetin firavunu ve İslâm'ın en büyük düşmanı olan Ebu Cehil bu savaşta öldürülmüştür.

2- *Mekke'nin Fethi:*

Mekke'nin fethi, fetihlerin en büyüğüdür. Allah tealâ bununla ilgili olarak şöy-

---

1- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 275.

le buyuruyor: "Biz sana apaçık bir fetih verdik" Mekke'nin fethi, hicretin sekizinci yılı Ramazan ayının onuncu günü vuku bulmuştur. Mekke'nin fethi ile putçuluk imha edilmiş ve Kâbe'nin etrafındaki putların yıkılması tamamlanmıştır.

3- Tebük savaşı ile ilgili bazı olaylar da Hicrî 9. yılın Ramazan ayında vuku bulmuştur.

4- İslâm'ın Yemen'de yayılması Hicrî 10. yılı Ramazan ayında vuku bulmuştur.

5- Nahle'de toplanan Uzza adlı putun bulunduğu ev Halid b. Velid tarafından yine Hicrî 8. yıl Ramazan ayında yıkılmıştır. Bu putu bulunduğu ev ile birlikte yıktıktan sonra Halid Resulullah (S.A.V.')'e şöyle demiştir: "Işte Uzza (putu). Ona ebediyyen bir daha tapılmayacaktır."

6- Hicrî 9. yıl Ramazan ayında Taif'ten Sakifoğullarına ait bir elçi grubu Resulullah (a.s.) gelerek Müslüman olmak istediklerini bildirmişlerdi. O sene Sakif oğullarının ibadet etmekte oldukları Lât putu yıkılmıştır. [2]

7- Hicrî 25 Ramazan 479 yılında cuma günü sabahı Zellaka (Bugünkü Portekiz yakınında bir vadi) olayı vuku bulmuştur. Buna *Arûbe* ve *İslâm günü* olayı da denmektedir. Endülüs'te Yusuf b. Tasfîn kumandasındaki Müslüman Murabıtlar ordusu, Alfons kumandasında 80.000 kişilik bir küffar ordusuna karşı zafer elde etmiştir.

8- *Ayn-i Câlut olayı:* 3 Eylül 1260 yılına rastlayan 15 Ramazan 658 Hicrî yılı cuma günü sabahı Mısır sultanı Sultan Kutuz komutasında vuku bulmuştur. Sultan Kutuz "Va İslâmah" diye haykırdıktan sonra hücum etti ve Moğollara karşı büyük bir zafer kazandı. [3] Bu savaştan sonra Mısır ile Şam'ın birleştirilmesi tamamlandı. [4]

9- Endülüs'ün fethi Hicrî 28 Ramazan 92 (19 Temmuz 711) senesinde, Endülüs, Tarık b. Ziyad kumandasında ordu ile fethedilmişir. Tarik b. Ziyad bu savaşta God komutanı Radrik'i Buhayra mevkiinde kesin bir şekilde mağlup etmiştir. Tarık b. Ziyad önce Cebel-i Tarık boğazını almış ve gemilerini yakmış bu esnada meşhur sözünü söylemiştir: "Deniz arkanızda, düşman önünüzde." Bundan sonra Kurtuba, Gırnata ve Endülüs'ün başkenti olan Tulaytula şehri fethedildi. [5]

1- *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, IV, 316.
2- a.g.e. V, 29.
3- Dr. Said Abdül-Fettah, *el-Hareketü's-Sa'libiyye*, II, 1136
4- Taberistan'ın kuzeyindeki Hittıyn savaşı 583 yılı 14 Rebiu'l-ahir Cumartesi günü vuku bulmuştur. (4 Temmuz 1187). Fakat Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü Recep ayının 27. gecesi, 12 Aralık 1187 senesinde fethetmiştir. *el-Hareketü's-Salibiyye*, II, 808-811, 822.
5- Dr. Abdül-Mun'im Macid, *et-Tarihu's-Siyasî li'd-Devleti'l-Arabiyye*, II, 20●, 204.

4- Orucun Farz Oluşu:

Orucun Farz Oluşu ve Tarihçesi: Ramazan orucu İslâm'ın rükünlcrinden bir rükün ve farzlarından bir farzdır. [1] Dayandığı deliller kur'an, sünnet ve icmadır.

Kur'an'dan delil Allah Tealânın şu ayetidir: *"Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz olduğu gibi, Allah'tan korkmanız için size de oruç farz kılındı."* (Bakara, Ayet, 183). *"Kim Ramazan'da bulunursa oruç tutsun."* (Bakara, Ayet, 185).

Sünnetten delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir. *"İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi bulunduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, gücü yetenler için Beytullah'ı ziyaret etmek."* [2] Talha b. Ubeydullah'tan rivayet edildiğine göre: *"Saçı başı dağınık bir adam Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek: "Ya Resulallah! Bana Allah'ın üzerime oruçtan neyi farz kıldığını haber ver." dedi. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Ramazan ayını farz kıldı." Adam: "Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?" diye sorunca Hz. Peygamber: "Hayır, ancak kendiliğinden nafile yaparsan bu müstesna" buyurdu. Bundan sonra sorularına devam ederek: "Allahın bana farz kıldığı zekattan haber ver?" dedi. Hz. Peygamber (a.s.) ona İslâm'ın gösterdiği yolları ve esasları anlattı. Bundan sonra adam şöyle dedi: "Sana ikramda bulunan Allah'a yemin olsun ki, bu söylenenlerden fazla da yapmam, eksik de yapmam." Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur, yahut cennete girecektir."* [3]

Müslümanlar Ramazanda oruç tutmanın farz olduğunda ittifak etmişlerdir.

Ramazan orucu, Hicretin ikinci yılı Şaban ayının onunda kıble Kâbe'ye döndürüldükten bir buçuk sene sonra farz kılınmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) dokuz yılda dokuz Ramazan orucu tutmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) Hicretin on birinci yılı Rebiu'l-evvel ayında vefat etmiştir. [4]

1- Rükün ile farz arasındaki fark şudur: Rüküne inanmak farz olup onsuz amel tamam olmaz, ister farz ister nafile olsun hüküm değişmez. Farz ise terkedilmesinden ötürü kişinin azaba müstehak olduğu iştir.

2- Buharî ve Müslim bu hadisi bir çok yollardan rivayet etmişlerdir.

3- Buharî ve Müslim.

4- *el-Mecmû,* VI, 273 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 109; *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 349; *Bidayetü'l-Müctehid* I, 274; *el-Muğnî,* III, 84

ORUCUN ÇEŞİTLERİ

Orucun çeşitleri şunlardır: Farz, nafile, haram, mekruh. [1]

Hanefîlere göre: Oruç sekiz türlüdür. Muayyen farz, Ramazan orucunu eda etmek gibi; muayyen olmayan farz, Ramazan orucunun kazası ve kefaretler gibi; muayyen vacip, belirlenmiş bir adak gibi; muayyen olmayan vacip, mutlak adak gibi, sünnet olan nafile, aşure orucu gibi; mendup yahut müstehap nafile, her ayın 13, 14 ve 15. günlerini oruç tutmak gibi; tahrimen mekruh oruç, bayram günlerini oruç tutmak gibi; tenzihen mekruh, sadece aşure yahut sadece cumartesi günleri ile Nevruz ve Mihrecan günlerini oruç tutmak gibi.

1. Vacip Oruçlar:

Vacip oruçlar üç kısımdır: Biri zamana bağlı olarak farz olan oruçtur ki, bu da Ramazan orucudur. Diğeri bir sebebe bağlı olarak farz olan oruçtur ki, bu oruç da kefaret orucudur. Kişinin kendisine vacip kılması ile gerekli olan oruçtur ki, bu da adak orucudur.

Hanefîlere göre lâzım olan oruç iki türlüdür: Farz, vacip. Farz da iki türlüdür: Ramazan orucu gibi muayyen oruç ve Ramazan orucunun kazası ile kefaret oruçlarıdır. Ancak bu son kısım, yani kefaret orucu itikadî yönden değil amel yönünden farzdır. Bunun için kefaret orucunu inkâr eden kişi tekfir edilmez.

2. Cumhura Göre Haram Hanefîlere Göre Tahrimen Mekruh Oruçlar:

1- Kadının, kocasının izni olmadan nafile oruç tutması:

Ancak, kocanın kadına ihtiyacı yoksa, meselâ, koca karısının yanında olmayıp

---

1- *el-Lübâb,* I, 162, 173; *Fethu'l-Kadîr,* II, 43 vd., 54; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 112-116; *Meraki'l Felâh,* 105 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 274, 300; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 687, 722; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye,* 114; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 420, 433, 445-449; *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 349, 393 vd. *el-Muğn* III, 89, 142, 163.

uzak bir yerde ise yahut hac ve umre için ihrama girmişse yahut koca itikâfa girmişse kadının nafile oruç tutması haram değildir. Çünkü Buharî ile Müslim'de şu hadis rivayet edilmektedir: *"Kocası yanında bulunduğu hâlde onun izni olmaksızın kadının nafile oruç tutması helâl olmaz."* Ayrıca kocanın hakkı farz olup nafile ibadet için bu hakkın terkedilmesi caiz değildir. Eğer bir kadın kocasının izni olmadan oruç tutarsa, haram olmasına rağmen sahihtir. Bu durum gaspedilmiş bir evde namaz kılmaya benzer. Koca nafile oruç tutan karısına orucunu bozdurabilir. Çünkü kocanın kadında hakkı ve ihtiyacı vardır. Böyle bir oruç Hanefîlere göre, tenzihen mekruhtur.

2- Şek (Şüphe) Günü Oruç Tutmak:

Şek günü Şaban ayının otuzuncu günüdür. Bu günün Ramazan'dan olup olmadığı konusunda tereddüt hasıl olursa buna Şek günü denilir. Bu günün belirlenmesi konusunda fakihlerin görüşlerini aşağıda zikredeceğiz. Bu günde oruç tutmanın hükmü konusuda âlimlerin farklı görüşleri vardır. Bununla beraber, pazartesi, perşembe günleri oruç tutmak gibi adeti olan kimse tuttuğu oruca tesadüf ettiği takdirde bunun mekruh olmadığı hususunda âlimler arasında ittifak vardır.

Hanefîlere göre: [1]Şaban ayının otuzuncu gününün Ramazan'dan mı, yoksa Şaban ayından mı olduğu hususunda havanın bulutlu olması sebebiyle şüphe vaki olursa o takdirde bu güne şek günü denilmektedir. Eğer hava açık olur da hilâl görülmezse bu güne şek günü denilmez.

Hanefîlere göre, şek gününde oruç tutmak eğer bu gün Ramazan yahut başka bir farz niyeti ile olursa tahrimen mekruhtur. Bunun gibi, Ramazan'dan önce bir yahut iki gün oruç tutmak da mekruhtur. Çünkü hadiste şöyle gelmiştir: *"Ramazan'ı bir veya iki gün önce oruçla karşılamayın. Ancak bir kimse eğer âdeti olduğu için bu günleri oruç tutuyorsa tutsun."* [2] Ramazan'ı karşılamak için bir yahut iki gün önceden oruç tutmak mekruhtur. Ancak bu gün, tutmakta olunan nafile oruca rastlarsa o takdirde mekruh olmaz. Bu kerahetin sebebi, Ramazan orucuna ilâve yapılması korkusudur. Başka bir oruç ile ilgisi olmaksızın tereddütsüz olarak kesin bir nafile niyetiyle bu gün oruç tutulursa bunda bir kerahat yoktur. Şek günü ancak nafile olarak tutulabilir.

Malikîlerde meşhur olan görüşe göre: [3] Şüpheli gün, Şaban ayının otuzuncu günü gecesi hava bulutlu olduğu ve Ramazan hilâli görülmediği zamandır. Eğer hava açık olursa, otuzuncu gün şüpheli gün olmaz. Çünkü Ramazan hilâlini görmek mümkün olmayınca o günün Şaban'dan olduğu kesindir. Bu görüş aynen Hanefîlerin görüşüne benzemektedir.

1- *Fethu'l-Kadîr,* I, 55 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 119 vd.; *Meraki'l-Felâh,* 107.

2- Bu hadisi altı imam kitaplarında Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir: *Nasbu'r-Râye,* II, 440

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 513; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 686, vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 115; *Şerhu'r Risâle,* I, 293-295.

Derdîr ve Desûki ve diğerlerine göre kuvvetli olan görüş şudur. Eğer Şaban ayının otuzuncu günü hava bulutlu veya açık olsa ve köle, kadın, fasık gibi şahitliği kabul olmayan kimseler hilâli gördüğünü söylerse bu gün şek günüdür. Fakat havanın bulutlu olduğu gün kesin olarak Şaban ayındandır. Çünkü Buharî ile Müslim'de gelen rivayetlerde Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Eğer hava bulutlu ise Şaban ayının sayısını otuza tamamlayın."*

Malikî mezhebine göre, ihtiyaten şüpheli gün (şek günü) oruç tutmak mekruhtur. Ramazan diye bu gün niyet ederek oruç tutmak da caiz değildir. Bir kimse sabahlayıp yiyip içmemişse, sonradan bu günün Ramazan olduğu ortaya çıkarsa, oruç tutmaya devam etse, bu Ramazan orucu yerine geçmez. Oruç tutmayı âdet edinip âdeti olan güne tesadüf eden kimsenin şüpheli günde oruç tutması caizdir. Bunun gibi bu günü sadece nafile olarak tutmak da caizdir. Bunun gibi geçmiş Ramazana ait kazası yerine yahut yemin kefareti yahut adağı yerine tutmak caizdir. Şüpheli günde, oruçlu hâlinin gerçekleşmesi için oruç bozan şeylerden kendisini korumak menduptur. Böyle bir durumda eğer ramazan ayı sabit olursa Ramazana hürmet için yiyip içmeyi terketmek farz olur.

Şafiîlere göre [1]: Şüpheli gün (Şek günü) açık havada insanlar hilâli araştırdıkları hâlde hilâli gören kimsenin bilinmediği yahut kimsenin hilâli görmediği yahut çocuklarla köleler, fasık kişiler ve kadınlar gördüklerini söyledikleri ve bunların doğru söyleyip söylemediklerinde şüphelenildiği zaman yahut adalet sahibi bir kişi gördüğü hâlde bunun görmesi ile yetinilmediği zamandır. Havanın bulutlu olması şüpheye sebep değildir. Bunun gibi, insanlardan hiç biri hilâlin görülmesinden bahsetmezse yine bu şüpheli gün değildir, bilakis bu gün Şaban ayındandır. Çünkü daha önce de geçen hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Eğer hava bulutlu olursa, Şabanı otuza tamamlayın."*

Şüpheli günün hükmü, tutulması haram olmaktır. Şüpheli günde nafile oruç tutmak sahih değildir. Çünkü Ammar b. Yâsir (r.a.) den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Şüpheli günde oruç tutan Ebu'l-Kasım (a.s.)'a isyan etmiştir."* [2] Şüpheli günde oruç tutmanın haram olmasının hikmeti bütün kuvveti Ramazan'a vermek, Ramazan orucunu zaptetmek ve bütün Müslümanları Ramazan ayında ilavesiz-eksiksiz birleştirmektir. Bunun gibi Ramazan'dan bir yahut iki gün önce oruç tutmak da haramdır. Azhar olan görüşe göre, şüpheli günde oruç bozan hâllerden kaçınmak gerekir. Bu durumda sonradan Ramazan olduğu ortaya çıkarsa, oruç tutmuş olur. Çünkü Ramazan orucu kişi üzerine farzdır, fakat kendisi bu günün Ramazan olup olmadığını bilememiştir.

Şüpheli günde kaza orucu, adak ve kefaret orucu tutmak caizdir. Bunun gibi,

---

1 - Muğnî'l-Muhtâc, I, 433, 438.

2- Bu hadisi dört Sünen sahibi rivayet etmişlerdir. Tirmizî ve diğerleri bu hadis için sahih demişlerdir.

kişinin âdeti olan nafile oruç günlerine rastlarsa yahut oruç tutmasını gerektirecek başka sebeplere dayalı olarak tutulursa bunu yapmak caizdir. Çünkü bu konuda hadis vardır. *"... Ancak bir kimse bu günlerde nafile oruç tutmayı âdet edinmişse o takdirde oruç tutsun."* Şüpheli günde oruca niyet etmemiş olarak sabahlayan kimsenin, bu günün Ramazan'dan olduğu sabit olması durumunda, akşama kadar orucu bozan fiillerden uzak durması vaciptir. Daha sonra Ramazan çıkar çıkmaz hemen bu günü kaza eder. Fakat bir kimse şüpheli günü Şaban ayının nafilesi ile Ramazan ayının birinci günü olma konusunda tereddütlü bir niyetle tutarsa bu günün Ramazan'dan olduğu sonradan ortaya çıksa da bu oruç her hangi bir oruç yerine geçmez.

Hanbelîlere göre: [1] Şüpheli gün (şek günü) hava açık ve bulut, duman vb. bir illet olmadığı hâlde gecesinde hilâlin görülmediği yahut görüldüğüne dair fasık vb. şehadeti reddolunan kimselerin haber verdiği Şaban ayının otuzuncu günüdür. Hanbelîler şüpheli günün belirlendiği konusunda Şafiîler gibi düşünmektedirler.

Malikîlerde olduğu gibi, Hanbelîlere göre, ihtiyaten Ramazan niyetiyle şüpheli günde oruç tutmak mekruhtur. Eğer şüpheli günde oruç tutulursa bu yeterli ve sahih değildir. Ancak âdetine uygun düşerse yahut daha önceden başladığı bir orucun devamı olarak tutulmuşsa o takdirde mekruh değildir. Çünkü daha önce geçen hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Ramazan'ı bir yahut iki gün önceden oruç tutarak karşılamayın. Ancak kişinin tutmakta olduğu oruca uygun düşmüşse o takdirde oruç tutsun."* Bunun dışında kişi, şüpheli günde kaza, adak, yahut kefaret orucu tutabilir, bunda mekruhluk yoktur. Çünkü bu takdirde onun tuttuğu oruç vacip bir oruç olmaktadır. Bir kimse şüpheli günde âdetine uygun düştüğü için oruç tutsa sonradan bu günün Ramazan olduğu ortaya çıksa, bu gün Ramazan yerine geçerli olmayıp hem akşama kadar oruç tutması, hem de Ramazan'dan sonra bu günü kaza etmesi gerekir. Özetlemek gerekirse, cumhura göre, şüpheli günde oruç tutmak mekruh, Şafiîlere göre haramdır.

3- Ramazan bayramı, Kurban bayramı ve teşrik günleri (Kurbanın son üç günü) oruç tutmak, Hanefîlere göre tahrimen mekruh, diğer müçtehit imamlara göre haramdır ve sahih değildir. [2] Oruç ister farz, ister nafile olsun fark etmez. Eğer bu günlerde oruç tutmaya niyet ederse, hem günah işlemiş olur, hem de bu tutulan oruçlar farzın yerine geçmez. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) iki gün oruç tutmayı yasaklamıştır: Ramazan bayramı günü bir de Kurban bayramı günü."*[3] Hanefîler dışındaki müçtehitlere göre yasaklama, yasaklanan şeyin fasit ve haram olmasını gerektirir. Müslim'in Sahih'inde Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet ettiğine göre şöyle buyurmuştur: *"Mina'da kalma günleri yiyip içme ve Allah'ı*

1- *el-Muğnî*, III, 89; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 350-351, 398 vd.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 114; *Meraki'l-Felâh*, 106; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 114, *Muğnî'l-Muhtâc* I, 433, *el-Mühezeb*, I, 189, *el-Muğnî*, III, 163; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 399.

3- Buharî ve Müslim Ebu Said el-Hudrî'den de bu hadisi rivayet etmişlerdir.

zikretme günleridir." Malikîler ise teşrik günlerinde oruç tutmanın haramlığını sadece bayramın birinci gününden sonra iki güne hasr etmişlerdir. Cumhura göre ise, bayramdan sonra üç gündür. Ancak Malikîlere göre, bayramın dördüncü günü oruç tutmak sadece mekruhtur.

Şafiîlere göre, oruç tutma yasağı sadece bayram günlerine mahsustur. Hatta temettu' haccı yapanlar için de hüküm aynıdır. Çünkü sadece bayram günlerinde oruç tutulması yasaklanmıştır. Nitekim böyle bir hadisi Ebu Dâvud sahih bir isnatla rivayet etmiştir. Hanefî, Malikî ve Hanbelîlerden oluşan cumhur temettu' ve kıran haccı yapanlar için bir istisna getirmişler ve bu iki grup Müslüman için oruç tutmayı caiz görmüşlerdir. Çünkü İbni Ömer ile Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre: *"Teşrik günlerinde oruç tutmaya sadece kurban kesme imkânı bulamayanlar için ruhsat verilmiştir."* [1]

4- Hayız ve nifas durumundaki kadınların oruç tutmaları haram olup tuttukları oruç sahih değildir. Hayız ve nifas durumundaki kadınlar oruçlarını kaza ederler, fakat namazlarını kaza etmezler.

5- Şafiîlere göre, şüpheli günün içinde bulunduğu Şaban ayının son yarısında oruç tutmak mekruhtur. Ancak kişi bütün yıl oruç tutmayı yahut gün aşırı yahut pazartesi, perşembe gibi belirli günler oruç tutmayı alışkanlık hâline getirmiş de Şaban ayının son yarısına tesadüf etmişse yahut bir adağı yerine getirmek yahut nafile bir orucu kaza etmek için yahut farz bir orucun kazası için oruca niyetlenmişse yahut kefaret orucu için yahut Şabanın yarısındaki gün ile de olsa, Şaban ayının ilk yarısının orucunu ikinci yarısına bitiştirmek istemişse o takdirde bir sakınca yoktur. Şafiîlerin bu meselede dayandıkları delil şu hadistir: *"Şaban ayı yarı olunca oruç tutmayın."* [2] Hanbelîlerle diğer mezhepler bu hadis ile amel etmemişlerdir. Çünkü bu hadis İmam Ahmed'e göre zayıftır.

6- Oruç tuttuğu takdirde ölüm tehlikesi söz konusu olan yahut sıhhatinin tehlikeye düşmesinden korkulan kişinin oruç tutması haramdır.

3. Mekruh Oruçlar:

Mekruh oruçlar şunlardır: Yıl boyu oruç tutmak (savm-ı dehr), [3] sadece Cuma günü oruç tutmak sadece Cumartesi günü oruç tutmak, şüpheli günde oruç tutmak, cumhura göre, Ramazandan önce bir yahut iki gün oruç tutmak. Son ikisi Şafiîlere göre haramdır. Malikîlerde racih olan görüşe göre, sadece cuma günü oruç tutmakla bütün yıl oruç tutmak mekruh değildir. Malikîler dışındaki âlimlere göre bunlar-

---

1- Buharî.

2- İmam Ahmed ile dört *Sünen* sahibi Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Hadis *hasen*dir. Suyutî de böyle söylemiştir. *Sübülü's-Selâm,* II, 171.

3- Metinde geçen *dehr* kelimesi "sınırlı olan zaman" demektir. Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Zamana sövmeyin, çünkü zaman Allah'tır."* hadisinin manası, bu zamandan sana isabet eden musibetlerin faili Allah'tır, dolayısıyla zamana sövülünce Allah'a sövülmüş gibi olur demektir. *Muğni'l-Muhtâc,* I, 448.

daki kerahet tenzihîdir. Mekruh oruçlar konusunda âlimlerin farklı görüşleri aşağıda açıklanmıştır:

Hanefîlere göre: [1] Mekruh oruçlar iki kısımdır: Tahrimen mekruh, tenzihen mekruh.

Tahrimen mekruh: İki bayram günlerinde oruç tutmak, teşrik ve şek günlerinde oruç tutmaktır. Çünkü daha önce geçen hadiste bunlarda oruç tutmak ile ilgili yasak gelmiştir. Fakat kişi bu günlerde oruç tutarsa günahkâr olmakla beraber orucu geçerlidir. Bu gibi günlerde oruca başlayıp da bozan kimselere bunları kaza etmek gerekmez. Çünkü Hanefîlerin usulünde şöyle bir prensip vardır: Bir amele lâzım olan her hangi bir vasıfla ilgili yasak, sadece vasfın fasit olmasını gerektirir, amelin kendisinin meşruluğu devam eder.

Tenzihen mekruh: Sadece aşure gününde oruç tutmak, bazılarına göre sadece cuma gününde oruç tutmak, sadece cumartesi gününde oruç tutmak, Nevruz (bahar bayramı) ve Mihrecan (sonbaharın bayramı) günlerinde oruç tutmak. Ancak kişinin âdeti olduğu için tuttuğu oruç bu günlere rastlarsa o takdirde bunun bir sakıncası yoktur. Cuma'da yalnız olarak oruç tutmanın mekruh olmasının sebebi Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Geceler arasında sadece cuma gecesini ibadete tahsis etmeyin; yine günler arasında oruç tutmak için sadece cuma gününü tahsis etmeyin. Ancak sizden biri âdeti olan bir orucu tutuyorsa bu müstesnadır."* [2]

Cumartesi günü oruç tutmanın mekruh olmasının dayandığı delil yine şu hadistir: *"Farz olan oruçlar dışında cumartesi günü oruç tutmayın. Sizden biri sadece üzüm kabuğu yahut bir ağaç dalı bulacak olursa onu çiğnesin."* [3] Nevruz ve Mihrecan günlerinde oruç tutmanın yasak olmasının sebebi bu günlerin saygı göstermemiz yasaklanan Acem adetleri oldukları içindir.

Yine yıl boyu devamlı oruç tutmak da tenzihen mekruhtur. Çünkü devamlı oruç tutmak kişiyi zayıflatır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Devamlı oruç tutan kişi oruç tutmuş sayılmaz."* [4] Konuşmama orucu tutmak da mekruhtur. Bu tür oruç, kişinin oruç esnasında hiç bir şey konuşmamasıdır. Oruçlu kişi hayır konuşmalı, ihtiyaç ölçüsünde konuşmalıdır. İki gün ve daha fazla gün peşpeşe hiç iftar etmeksizin oruç tutmak da mekruhtur. Bu oruç şekli, güneş battıktan sonra da hiç bir şey yemeyip yarınki güne kavuşmak ve o gün de oruca devam etmektir. Bu türlü oruç yasaklanmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İftar etmeksizin*

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 114 vd.; *Meraki'l-Felâh,* 106.

2- Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. *Cemaat* de onu Ebu Hureyre4den rivayet etmiştir. Lafzı şudur: *"Önce veya sonra bir gün oruç tutmadan sadece Cuma günü oruç tutmayın." Neylü'l-Evtâr,* IV, 249.

3- Bu hadisi Ahmed ile Neseî dışındaki *Sünen* sahipleri Abdulah b. Busr'dan, kardeşinden rivayet etmişlerdir. Neylü'l-Evtâr, IV, 251.

4- İmam Ahmed ile Şeyhan Abdullah b. Amr'dan ittifakla rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 254.

peşpeşe oruç tutmayın." [1] Hz. Aişe (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"Hz. Peygamber (a.s.) Müslümanlara acıdığı için kendilerine visal orucunu (iftar etmeksizin devamlı oruç tutmayı) yasaklamıştır. Kendisine: Sen peşpeşe devamlı oruç tutuyorsun, denilince Hz. Peygamber (a.s.) şöyle cevap vermiştir: Ben sizler gibi değilim. Zira beni rabbim yedirip içirir."* [2]

Yolculuk esnasında oruç tutmak zorlaşırsa bu durumda bir yolcunun oruç tutması mekruhtur. Kadının kocasının rızası olmaksızın tuttuğu nafile oruç da mekruhtur. Böyle oruç tutmakta olan bir kadına kocası orucunu bozdurabilir. Çünkü kocanın kadında hakkı ve ihtiyacı vardır. Ancak koca hasta yahut oruçlu veya hac veya umre için ihramda ise kadın onun izni olmaksızın oruç tutabilir.

Malikîlere göre: [3] Malikîlerden Allâme Halil şöyle demiştir: Yıl boyu devamlı oruç tutmak mendup olup mekruh değildir. Çünkü böyle bir orucu adayan kimsenin oruç tutmasının lüzumlu olduğu hususunda icma vardır. Eğer mekruh olacak olsaydı, kaideye göre böyle bir orucun tutulması gerekli olmazdı. Yine Allâme Halile göre, cuma günü oruç tutmak da mendup olup mekruh değildir. Çünkü yasaklanmasının sebebi, farz olma korkusu idi. Hz. Peygamber (a.s.)'in vefatından sonra bu illet ortadan kalkmıştır. İbni Cüzey demiştir ki: Mekruh oruçlar şunlardır: Yıl boyu oruç tutmak, sadece cuma günü oruç tutmak, ancak cumadan önce veya sonra bir gün oruç tutulursa mekruhluk kalkar, sadece cumartesi günleri oruç tutmak, Arafatta arefe günü oruç tutmak, şüpheli günde oruç tutmak. Şüpheli gün Şaban ayının sonuncu günüdür. Bu gün hilâl görülmediği zaman ihtiyat olarak oruç tutmak mekruhtur. Kurban bayramının dördüncü günü oruç tutmak da mekruhtur. Ancak kıran ve temettu' haccı yapanlarla hacdaki bir eksikliğinden ötürü kurban kesmesi gereken yahut adağı veya kefaret borcu olanlar müstesnadır. Bunların oruç tutmaları mekruh değildir.

Üzerinde farz oruç borcu bulunan kimsenin nafile oruç tutması mekruhtur. Bunun gibi ev sahibinin izni olmaksızın misafirin oruç tutması ve Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümünde oruç tutmak da mekruhtur. Çünkü mevlit kandili bayrama benzer, bayramlarda ise oruç tutmak mekruhtur.

Her perşembe günü oruç tutacağım, tarzında oruç tutmayı adamak da mekruhtur. Çünkü tekrarlanan günleri yahut devam eden günleri adamak suretiyle iltizam etmek, usanmaya ve pişman olmaya sebeptir. Dolayısıyla taate değil taatsizliğe daha yakındır. Ramazanın kazası yahut kefareti gibi, belirlenmiş olmayan farzları yerine getirmeden önce nafile oruç tutmak da mekruhtur. Fakat belirlenmiş olan farzlardan önce nafile oruç tutmak mekruh değildir. Yine her ayın 13, 14 ve 15. günle-

1- Bu hadis Buharî ve Müslimin ittifakıyla Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 219.

2- Bu hadis üzerinde Buharî ile Müslim ittifak ettiler. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 219.

3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 115, 119; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 686, 692-694, 722-723; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 534.

rinde oruç tutmayı tayin etmek de mekruhtur. Bunun gibi bayrama bitiştirerek Şevvâl ayından altı gün oruç tutmak da mekruhtur. Fakat bayram ile araya fasıla bıraktıktan sonra tutulmasında bir kerahat yoktur. Tehir etmek ve gizli olarak tutmakta da bir sakınca yoktur. Çünkü bu gibi durumlarda bu günleri oruçlu geçirmenin farz olduğuna inanmak söz konusu değildir.

Şafiîlere göre: (1) Sadece cuma gününde oruç tutmak, sadece cumartesi gününü oruca tahsis etmek, bayram ve teşrik günleri dışında sıhhatine zarar gelmesinden korkulan kimsenin yıl boyu oruç tutması yahut nafile oruç tuttuğu takdirde üzerindeki bir farzı kaçırmak yahut bir müstehabı yapamaması söz konusu olan kişilerin nafile oruç tutmaları da mekruhtur. Bunun dayandığı deliller daha önce geçen hadislerle Buharî'de nakledilen şu haberdir: *"Şüphesiz senin üzerinde rabbinin hakkı vardır, ailenin hakkı vardır, bedeninin hakkı vardır. Oruç da tut, iftar da et, gece uyu, ibadete kalk, hanımınla ilişkide bulun, her hak sahibine hakkını ver."*

Bir kimsenin bayram günleri ile teşrik günlerinde de oruç tutması ve bütün yılı oruçlu geçirmesi haramdır. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuytur: *"Bütün yıl boyu kesmeden oruç tutan kimse oruç tutmuş değildir."*

Kendisine bir zarar gelmesinden korkmayan yahut birinin hakkını ihlâl etmeyen kimsenin yıl boyu oruç tutması müstehaptır. Çünkü deliller mutlaktır. Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Yıl boyu oruç tutana cehennemin kapısı böyle daraltılır. Hz. Peygamber bu sözü söylerken yumruğunu sıktı"* (2) Bu düşünce yine Hanbelîlerin görüşlerine uygundur.

Hasta yahut seferî kimsenin yolculuk esnasında oruç tutması da mekruhtur. Bunun gibi, hamile yahut emzikli kadının, çok yaşlı kişilerin oruç tutmaları, bundan ötürü çok büyük bir zorluk söz konusu ise mekruhtur. Bu sayılan kişilerin oruç sebebiyle canlarına yahut sıhhatlerine bir zarar gelmesinden korkulursa oruç tutmaları haramdır. Nevruz ve Mihrecan günlerinde oruç tutmaksa mekruh değildir.

Hanbelîlere göre: (3) Mekruh oruçlar konusunda aynen Şafiîler gibi düşünmektedirler. Ancak Hanbelîler şunu ilâve etmişlerdir: Hiç iftar etmeden peşpeşe oruç tutmak mekruhtur. Bu oruç da iki gün hiç iftar etmeden tutulan oruçtur. Bir hurma ve benzeri yiyecek maddesi yemekle kerahet ortadan kalkar. Sıkıntılı olmasa da kısa bir mesafede yapılan yolculuk esnasında oruç tutmak da mekruhtur. Bir kimse orucunu bozmak için yolculuğa gitmeye niyetlense, hem bu yolculuk hem de

---

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 447 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 188 vd.

2- Bu hadisi Beyhakî rivayet etmiş ve İmam Ahmed, "daraltılır" sözünün manasını "Cehenneme giremez yahut onun cehennemde yeri bulunmaz" şeklinde açıklamıştır. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 255. Cumhurun görüşü şudur: Bu hadis zahirî manasıyla yıl boyu oruç tutmakla ilgilidir. Onlar bu hadisi yıl boyunca oruç tutarken yasak günleri de oruçlu geçirenler manasına tevil etmişlerdir.

3- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 397-399; *Gayetü'l-Müntehâ*, I, 334

oruç bozması haram olur. Yalnız Recep ayını oruca tahsis etmek de mekruhtur. Çünkü : *Hz. Peygamber (a.s.) Recep ayını oruçla geçirmeyi yasaklamıştır."* [1] Ayrıca bunu yapmakta cahiliye inancını yaşatmak söz konusudur. Recep ayında bir gün de olsa iftar etmekle bu mekruhluk ortadan kalkar. Bunun gibi senenin diğer aylarında oruç tutmakla bu mekruhluk ortadan kalkar. Recep ayı dışında bir ayı nafile oruç için ayırmak ise mekruh değildir.

İlkbaharın dördüncü günü olan nevruz günü ile Eylülün 19. günü olan Mihrecan gününü oruç için ayırmak da mekruhtur. Bu iki gün kâfirlerin bayramıdır. Bu günlere saygı göstermek kâfirlere uymaktır.

Yine Hanbelîlere göre şüpheli günde oruç tutmak, daha önce açıkladığımız üzere mekruhtur. Bunun gibi, Ramazan'ı bir yahut iki gün önce oruç tutarak karşılamak da mekruhtur. İki günden fazla oruç tutmaksa mekruh değildir.

4. Nafile ve Mendup Oruçlar:

Tetavvu' kelimesi ile ifade edilen nafile, farz olmayan ibadetlerle Allah'a yaklaşmak olup Allah tealâ'nın: *"Her kim fazladan hayır yaparsa"* ifadesinden alınmıştır. Namazlarda olduğu gibi, bunun için nafile tabiri de kullanılmaktadır. Çünkü Allah tealâ bir ayette: *"Geceleyin sana mahsus olmak üzere, nafile olarak teheccüt et."* Şüphe yoktur ki oruç, daha önce de açıkladığımız üzere, ibadetlerin en faziletlilerindendir. Buharî ile Müslim'de şu hadis-i şerif rivayet edilmektedir: *"Her kim Allah yolunda bir gün oruç tutarsa Allah tealâ yetmiş sene onun yüzünü cehennem'den uzaklaştırır."* Daha önce geçmiş bulunan bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Ademoğlunun oruç dışındaki bütün amelleri kendisinindir. Oruç ise yalnız benim içindir, onun karşılığını ben vereceğim."*

Nafile oruç ittifakla aşağıdaki günlerde tutulur.

1- Gün aşırı tutmak. Nafile olarak tutulan oruçların en faziletlisi gün aşırı oruç tutmaktır. Bu husus Buharî ve Müslim'de bulunan bir hadise dayanmaktadır: *"En faziletli oruç Dâvud (a.s.)'un tuttuğu oruçtur. Dâvud (a.s.) bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı."* Bu oruç şekli hakkında *"Bundan daha faziletlisi yoktur."* [2] denilmiştir.

2- Her aydan üç gün oruç tutmak. Oruç tutulan günlerin 13, 14, 15. gecelerin gündüzlerinde olması en faziletlisidir. Bu günlere *eyyam-i biyz* denilir. Biyz denil-

1- Bu hadisi İbni Mace İbni Abbas'tan *merfu* olarak rivayet etmiştir. Hadis *zayıf*tır. Recep ayının fazileti yahut bu ayda oruç tutmanın fazileti ile ilgili olarak rivayet edilen bütün hadislerin *zayıf, yalan* ve *uydurma* olduğu hususunda ilim adamlarının ittifakı vardır.

2- Bu hadis üzerinde ittifak edilmiştir. Abdullah b. Amr'dan rivayet edilmiştir. İfade şöyledir: *"Bir gün oruç tut, bir gün iftar et. İşte bu Dâvud (a.s.)'un oruç tutma şeklidir. Bu oruçların en faziletlisidir. İbni Ömer: Ben daha üstününü yapabilirim, dedi. Hz. Peygamber: Bundan üstünü yoktur, buyurdu.*

mesinin sebebi, gece ay ile, gündüzleri de güneş ile etrafın aydınlatılmış olmasına binaendir. Bu günlerde tutulan oruçların sevabı, katlanmak suretiyle, yıl boyu tutulan orucun sevabı kadardır. Bir iyiliğe karşılık on sevap verildiğine göre, ayda üç günü on ile çarparsak otuz gün eder. Yani bu günlerde oruç tutan kişi her gün oruç tutmuş sevabını elde eder. Ama bunun yıl boyu tutulan oruca bir zararı yoktur. Sevabının üstünlüğünün dayandığı delil Ebu Zer'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Aydan üç gün oruç tuttuğun zaman 13, 14 ve 15. günlerde oruç tut."* (1) Rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) her aydan üç gün oruç tutardı."* (2)

3- Her hafta pazartesi ve perşembe günleri oruç *tutmak. Çünkü Üsame b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre: "Hz. Peygamber (a.s.) pazartesi ile perşembe günleri oruç tutardı. Kendisine bu durum sorulunca: İnsanların amelleri Allah teâlâ'ya pazartesi ve perşembe günleri arz olunur buyurdu".* (3) Başka bir ifadede şöyle gelmiştir: *"Ben oruçluyken amelimin Allah'a arz olunmasını severim."*

4- Ayrı ayrı günlerde de olsa Şevvâl ayından altı gün oruç tutmak. Fakat bu günlerin peşpeşe tutulması bayramın ardından hemen ibadete koşmak bakımından daha faziletlidir. Bir kimse kaza, adak yahut benzer bir orucu bu günlerde tutacak olursa yine aynı sevabı elde eder. Bir kimse Ramazan orucunu tuttuktan sonra altı gün oruç tutarsa bütün yıl boyunca farz oruç tutmuş gibi olur. Çünkü Ebu Eyyub'un rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Her kim Ramazan'ı oruç tutar da sonra buna Şevvâl ayından altı gün ilâve ederse, bütün yılı oruçlu geçirmiş gibi olur."* (4) Yine Sevban'ın rivayet ettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: *"Ramazan ayı orucu on aya karşılıktır. Şevvâl'ın altı günü de iki ay oruca karşılıktır. Bunların tamamı bir yıl eder."* (5) Yani bir sevap on misli ile karşılanınca, Ramazan ayı on ay sevabına, altı gün de altmış gün sevabına eşit olur. Bunların toplamı da tam bir yıl eder.

5- Arefe gününde oruç tutmak. Arefe günü hacı olmayanlar için oruç tutulan günlerdendir. Bu gün Zilhiccenin 9. günüdür. Müslim'de rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Arefe gününde tutulan orucun bundan önce ve sonra birer yıllık günahları örteceği Allah'tan umulur."* Arefe günü günlerin en faziletlisidir. Çünkü Müslim'de rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Arefe gününden daha çok Allah'ın cehennem ateşinden insanları azad ettiği bir gün yok-*

1- Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup *hasen* demiştir. Nesei, İbni Hibban ve İmam Ahmed de rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 252; *Sübülü's-Selâm,* II, 168.

2- Bu hadisi *Sünen* sahipleri rivayet etmiş olup İbni Huzeyme İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir. Müslim bu hadisi Hz. Aişe'den tahric etmiştir. Hadis şöyledir: *"Resulullah (a.s.) her aydan üç gün oruç tutardı. Hangi ayda oruç tuttuğuna aldırmazdı." Sübülü's-Selâm,* II, 168.

3- Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

4- Bu hadisi Buharî ve Nesei dışında *cemaat* rivayet etmiştir. Ahmed Cabir'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 237.

5- Bu hadisi Saîd b. Mansur kendi isnadı ile Sevban'dan rivayet etmiştir.

tur. Hz. Peygambr (a.s.)'in: "Üzerine güneşin doğduğu günlerin en hayırlısı cuma günüdür." hadisi, zikredilen hadislerin işaretiyle arefe gününden başka günler manasına tevil edilmiştir. [1]

Hacceden kimselerin arefe günü oruç tutmaları sünnet değildir. Güçlü kuvvetli de olsa hacı için arefe günü iftar etmek sünnettir. Hacı iftar etmelidir ki, dua etmekte kuvvet kazansın. Bunun bir sebebi de sünnete uymaktır. Nitekim Buharî ile Müslim böyle rivayet etmişlerdir. Hacının arefe günü oruç tutması, evlâ olanın tersidir. Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) arefe günü Arafat'ta oruç tutmayı yasaklamıştır"* [2] Hanefîlere göre, oruç sebebiyle kuvvetten düşmemek şartıyla hacının Arafat'ta arefe günü oruç tutmasında bir sakınca yoktur.

6- Hacı olsun olmasın herkes için arefe gününden önceki Zilhicce ayının sekiz gününde oruç tutmak. Çünkü Hz. Hafsa (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"Hz. Peygamber (a.s.) dört şeyi hiç terketmemiştir: Aşure orucu, Zilhiccenin ilk on günü, her aydan üç gün, sabah namazından önce iki rekat namaz."* [3] Bayram namazları bahsinde genel olarak Zilhiccenin on gününde bir amel yapmanın fazileti hakkında bazı hadisler geçmiştir. Oruç tutmak da bunların içindedir.

7- Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu (Aşure) günleri oruç tutmak. Dokuz ve onuncu günlerde oruç tutmak sünnettir. Çünkü İbni Abbas'tan *merfu* olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Gelecek seneye varırsam dokuzuncu ve onuncu günlerde beraber oruç tutacağım."* [4] Aşure gününde oruç tutmak müekked sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: "Allah'tan Aşure orucunun, önceki senenin günahlarını örteceğini umarım."[5] Aşure orucunun farz olmamasının sebebi, Buharî ile Müslim'de rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Bu gün Aşure günüdür. Bu günde oruç tutmak sizlere farz olmamıştır. Dileyen oruç tutsun, dileyen tutmasın."* Aşure gününde oruç tutmayı emreden hadisleri, kuvvetle müstehap olduğu manasına almışlardır.

Aşure gününde oruç tutmanın hikmeti İbni Abbas'ın şu sözleridir: *"Resulullah (a.s.) Medine'ye gelince Yahudilerin aşure gününde oruç tuttuklarını gördü ve: Bu*

1- Bir görüşe göre affedilen günahlar büyük günahlar olmayıp küçük günahlardır. Bu görüş delile muhtaçtır. Hadis umumidir. Allah'ın ihsanı geniş olup sınırlandırılamaz.

2- Ahmed ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 238, 239.

3- Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. a.g.e., 239.

4- Halla *ceyyid* bir isnatla rivayet etmiştir. İmam Ahmed bunu delil kabul etmiştir. Müslim ise şunu rivayet etmiştir. *"Gelecek seneye sağ çıkarsam dokuzuncu günü tutacağım."*

5- Buharî ile Tirmizî dışında *cemaat* Ebu Katade'den şu hadisi rivayet etmişlerdir: *"Arefe günü oruç tutmak geçmiş yıl ile gelecek yıl olmak üzere iki yılın günahlarını örter. Aşure gününde oruç tutmak geçmiş bir yılın günahlarını örter."* Bu iki gün arasındaki ayırımın hikmeti şudur: Arefe günü Muhammedî bir gündür. Yani bu günde oruç tutmak Muhammed ümmetine mahsustur. Aşure günü Musevi bir gündür. Peygamberimiz (a.s.) ise bütün peygamberlerin en faziletlisidir. Neylü'l-Evtâr, IV, 238.

oruç nedir? diye sordu. Kendisine şöyle cevap verildi. "Bu gün iyi bir gündür. Allah tealâ, bu günde Musa (a.s.) ile İsrailoğullarını düşmandan kurtarmıştır. Bu sebeple Musa (a.s.) bu günde oruç tutmuştur." Hz. Peygamber (a.s.) de: "Ben Musa'ya sizden daha yakınım, buyurdu ve bu günde oruç tutulmasını emretti." (1)

Kişi aşure günü ile birlikte dokuzuncu günde oruç tutmamışsa Şafiîlere göre, bu gün ile beraber on birinci günde oruç tutmak sünnettir. Hatta İmam Şafiî *el-Ümm* ve *el-İmla* adlı eserlerinde üç günde (dokuzuncu, onuncu ve on birinci gün) oruç tutmanın müstehap olduğunu açıkça belirtmiştir. Hanbelîler ise, eğer Müslüman ayın ilk günü hakkında şüpheye düşerse, o zaman üç gün oruç tutması gerektiğini zikretmişlerdir. Böyle olunca dokuzuncu gün ile onuncu günde kesin olarak oruç tutmuş olur. Çünkü Muharrem'in dokuzuncu ve onuncu günleri Muharrem ayının en hayırlı ve faziletli günleridir.

Hanefîler dışındaki cumhura göre, onuncu günü oruç için tahsis etmek mekruh değildir.

8- Haram aylarda oruç tutmak: Haram aylar dörttür. Bunların üçü peşpeşe olan Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Diğeri de Recep ayıdır. Recep Ayı Ramazandan sonra oruç tutmak için en faziletli aydır. Haram ayların oruç tutmak için en faziletlisi Muharrem ayı, sonra Recep ayı, sonra diğer haram aylardır. Haram aylardan sonra en faziletli ay Şaban ayıdır.

Yukarıda zikredilen aylarda oruç tutmak Malikîlerle Şafiîlere göre müstehaptır. (2) Hanbelîler sadece Muharrem ayında oruç tutulmasını müstehap kabul etmekle yetinmişlerdir. Hanbelîlere göre, Ramazandan sonra oruç tutmak için en faziletli ay Muharrem ayıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Farz namazlardan sonra en faziletli namaz gece yarısı kılınan namazdır. Ramazandan sonra en faziletli oruç Allah'ın ayı olan Muharremde tutulan oruçtur."* (3) Muharrem ayının en faziletli günü onuncu gündür. Hanefîlere göre, haram aylarda mendup olan, her birinden üçer gün oruç tutmaktır. Bu günler de perşembe, cuma ve cumartesi günleridir.

9- *Şaban ayında oruç tutmak:* Ümmü Seleme'den rivayet edilen hadiste şöyle denilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in yıl içinde Şaban ayı dışında tam bir ay oruç tuttuğu olmamıştır. Şaban ayını Ramazana bitiştirirdi."* (4) Hz. Aişe de şöyle buyurmuştur: *"Hz. Peygamber (a.s.) Şaban ayından çok hiç bir ayda oruç tutmazdı, Şaban ayının tamamını oruç tutardı."* (5) *Cemaat*, Şaban ayının ikinci yarısın

---

1- Bu hadis üzerinde Buharî ve Müslim ittifak etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 241

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 114; *el-Hadramiyye*, 118

3- Müslim ve diğerleri Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

4- İmam Ahmed ve dört *Sünen* sahibi rivayet etmişlerdir. İbni Mace'nin lafzı şöyledir: *"Hz. Peygambar (a.s.) Şaban ve Ramazan aylarını oruçla geçirirdi." Neylü'l-Evtâr*, IV, 245

5- Buhari ve Müslim a.g.e., a.y.

oruç tutmayı çirkin görmüşlerdir. Şafiîler Şaban ayının ikinci yarısında oruç tutan kimsenin orucunun sahih olmadığını söylemişlerdir. Bunun dayandığı delil daha önce geçen şu hadistir: *"Şaban ayı yarı olunca oruç tutmayın."*

Mendup Oruçlar Hakkında Mezheplerin Görüşleri:

Hanefîlere göre: [1] Nafile oruçlar üç türlüdür. Sünnet, mendup ve nafile. Sünnet oruç, Hz. Peygamber (a.s.)'in devam ettiği oruçlardır. Mendup oruç yahut müstehap oruç, Hz. Peygamber (a.s.)'in devam etmediği oruçlardır. Teşvik ettiği hâlde yapmamış olsa da bunlar menduptur. Nafile oruçlar bu sayılanların dışındaki oruçlardır. Bunlar da şeriatin mutlak manada teşvik ettiği oruçlardır.

Sünnet olan oruçlar: Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu gününde yani aşure günü tutulan oruçlardır.

Mendup oruçlar: Bu oruçlar her aydan üç gün tutulan oruçlardır. Bu üç günün ayın 13, 14 ve 15. günleri olması menduptur. Mendup oruçlardan biri de pazartesi ve perşembe günleri tutulan oruçlardır. Şevvâl ayında altı gün tutulan oruç da mendup oruçlardandır. Bu altı günü tutarken peşpeşe olması tercih edilen görüşe göre mekruh değildir. Dâvud (a.s.)'un orucunda olduğu gibi, bir yıllık sevap vaad edilen ve yapılması istenen her oruç da mendup oruçtur. Tek başına da olsa cuma günü oruç tutmak da menduptur. Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre yalnız cuma gününü de oruç tutmak mekruh değildir. Çünkü İbni Abbas'ın cuma günleri oruç tuttuğu ve iftar etmediği rivayet edilmiştir. Arefe günü oruç tutmak da yine mendup oruçlardandır. Eğer dua yapmaya engel olmuyor, hacının bünyesini zayıflatmıyorsa, arefe günü hacılar için de olsa oruç tutmak menduptur. Eğer hacıyı zayıf düşürüyorsa o takdirde arefe gününde oruç tutmak mekruhtur. Mekruh olduğu ile ilgili bir delil bulunmayan yukarıda sayılan oruçlar dışındaki bütün oruçlar nafile oruçlardır.

Hanefîler orucun çeşitleri hakkında başka bir tasnif daha yaparak şöyle demişlerdir: Lâzım olan oruçlar on üçtür. Yedisi peş peşedir. Bunlar da: Ramazan orucu, zıhar kefareti orucu, adam öldürme kefareti orucu, yemin kefareti orucu, özürsüz olarak Ramazanda oruç bozanın tuttuğu oruç, belirlenmiş bir adak orucu, vacip bir itikâf orucudur. Altı çeşit oruç vardır ki, bu oruçları peşpeşe tutmakla ayrı ayrı tutmak arasında kişi serbesttir: Bunlar da şu oruçlardır: Nafile oruçlar, ramazan orucunun kazası, kıran ve temettu' orucu. Bu oruç hacda hacı kurban kesmekten âciz olunca tutulur. Hac esnasında tıraş olma fidyesi olarak tutulan oruçlarla avlanmanın cezası olarak tutulan oruçlar buna dahildir. Mutlak olarak adanan oruçlarda da kişiler muhayyerdirler.

Malikîlere göre: [2] Nafile oruçlar üç türlüdür: Sünnet oruçlar, müstehap oruç-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 113-116, 171; *Meraki'l-Felâh,* 105 vd.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 114; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 298-300.

lar, nafile oruçlar, Malikîler orucun tasnifinde Hanefîler gibi düşünmektedirler. Sünnet oruç: Aşure günü tutulan oruçtur. Aşure günü Muharrem ayının onuncu günüdür. Müstehap oruç: Haram aylar şaban ayı ve zilhiccenin ilk on günü ve arefe günü tutulan oruçtur. Şevvâl ayından altı gün ile her aydan üç gün; pazartesi ve perşembe günleri tutulan oruç da müstehap oruçlardandır. Nafile oruçlar: Vakitsiz ve sebepsiz olarak vacip olan yahut yasaklananlar dışında kalan oruçlardır.

Şafiîlere göre: [1] Kuvvetli nafileler iki kısımdır. Bir kısım tekrarlanmaz. Yıl boyu oruç tutmak gibi, bir kısmı tekrarlanır. Bu da üç çeşittir.

1- Senelerin tekrarlanması ile tekrarlanan oruç: Bu oruç türü, hacı ve yolcu olmayanlar için arefe günü, zilhicce'nin on günü, Muharrem'in dokuzuncu, onuncu ve on birinci günü, Şevvâl'dan altı gün oruç tutmaktır. Şevvâl ayının altı gününü bayramdan hemen sonra peşpeşe tutmak sünnettir. Haram aylarda (Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep) oruç tutmak sünnet olduğu gibi, Şaban ayında oruç tutmak da sünnettir.

2- Ayların tekrarlanması ile tekrarlanan oruçlar: Bunlar *eyyam-i biyz* diye tabir edilen her ayın 13, 14 ve 15. günleridir. Bunun gibi *eyyam-i sud* diye tabir edilen her ayın 28, 29 ve 30. günlerini de oruç tutmak da sünnettir. Ay otuz günden noksan olursa, öbür ayın birinci günü buna karşılık tutulur. Bununla beraber ayın yirmi yedinci gününde oruç tutmak de sünnet olur.

Eyyam-i biyz ve *eyyam-i sud*'a bu adların verilmesinin sebebi, birincisinin gecelerinin genellikle aydınlık, ikincinin gecelerinin karanlık olmasına binaendir. Birincisinde oruç tutmak Allah'a şükür olsun diye, ikincisinde karanlığın açılmasını istemek için münasip olmuştur. Ayrıca ay bir nevi misafirdir, bu günlerde gitmeye başlamıştır, dolayısıyla onu uğurlamak uygundur.

3- Haftanın tekrarlanması ile tekrarlanan oruçlar: Bu oruçlar da pazartesi ve perşembe günleridir.

Hanbelîlere göre [2] Nafile oruç zamanları şu şekilde tanzim edilmiştir: Nafile oruçların en üstünü gün aşırı tutulandır. Bir hakkının kaybolmasından yahut kendisine zarar gelmesinden korkmayan kimselerin yıl boyu nafile oruç tutmaları mekruh değildir. Her aydan üç gün oruç tutmak, özellikle bu günlerin ayın 13, 14 ve 15. günleri olması sünnettir. Her ay bu şekilde oruç tutmak, yıl boyu oruç tutmak gibi sevaptır. Çünkü yapılan bir iyilik on misli ile karşılanacaktır.

Pazartesi ve perşembe günleri, şevvâl ayından altı gün oruç tutmak sünnettir. En iyisi altı günün peşpeşe tutulmasıdır. Ancak arada kaza tutmak gibi bir engel olursa bu müstesnadır. Ramazan ile birlikte bayramdan sonra bu altı günde oruç tutan kimse bütün yılı oruçlu geçirmiş gibi olur.

Muharrem ayında oruç tutmak sünnettir. Ramazan'dan sonra tutulan oruçların

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 446 vd.; *el-Hadramiyye*, 118.
2- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 393-396; *Gayetü'l-Münteha*, I, 334 vd.

en faziletlisi bu oruçtur. Muharrem ayının en kuvvetli oruç günü aşure günüdür. Aşure günü orucu bir yıllık günaha kefarettir. [1] Bundan sonra en faziletli gün Muharremin dokuzuncu günüdür. Tek başına aşure gününde oruç tutmak mekruh değildir. Zilhicce'nin on gününde oruç tutmak sünnet olup Ramazan'ın son on gününden daha faziletlidir. Zilhicce ayındaki oruçların en faziletlisi arefe günü orucudur. Arefe günü iki yıllık günaha kefarettir. Buradaki günahlardan maksat, küçük günahlardır. Eğer küçük günah yoksa, büyük günahların da hafifletilmesi umulur. Eğer büyük günah yoksa, o takdirde bu kişinin derecesi yükseltilir.

Arafatta bulunan hacıların arefe gününde oruç tutması müstehap değildir. Bilakis hacıların Arafatta iftar etmeleri daha faziletlidir. Çünkü Ümmü'l-Fadl binti Hars'in rivayet ettiğine göre: *"Ümmü'l-Fadl, Hz. Peygamber (a.s.)'e bir bardak süt gönderdi. Hz. Peygamber (a.s.) devesi üzerinde vakfe yaparken bu sütü içti."* [2] İbni Ömer'in haber verdiğine göre: *"Kendisi Hz. Peygamber (a.s.) ile sonra Hz. Ebu Bekir ile sonra Hz. Ömer, sonra Hz. Osman ile beraber hac yaptı. Bunlardan hiç biri arefe gününde oruç tutmadılar."* Arefe günü oruç tutmak, kişiyi zayıf düşürerek dua etmekten alıkoyar. Bu sebeple bu günde orucu terketmek daha faziletlidir.

Sadece Recep ayını oruca tahsis etmek mekruhtur. Bu konu mekruh oruçlar bahsinde geçmiştir. Recep ayı dışındaki bir ayı yalnızca oruca tahsis etmekte bir kerahat yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Şaban ve Ramazan aylarında oruç tutardı."* Yani bunu zaman zaman yapardı. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan'dan başka bir ayın orucuna devam etmemiştir.

Nafile Oruca Başlamakla Bu Orucu Tamamlamak Gerekir mi?

Fakihlerin bu konuda iki görüşleri vardır: Birincisi Hanefî ve Malikîlerin diğeri Şafiî ve Hanbelîlerin görüşüdür.

Hanefî ve Malikîlere göre: [3] Nafile oruca, yahut nafile bir namaza başlayan kimsenin bunu tamamlaması gerekir. Eğer böyle bir orucu bozarsa kazasını yapmak vacip olur. Bu durum aynen Ramazan'da kasten sefere çıkıp orucu bozan ve bundan ötürü kaza yapması gereken kimseye benzer. Çünkü eda edilmekte olan namaz Allah'a karşı bir yaklaşma, bir taattir, Allah için olan bir iştir. Bu amele devam etmek suretiyle onu korumak vacip olur. Eda edilen bir amel ancak geride kalan kısmın tamamlanması ile korunmuş olur. Böyle bir ibadete devam etmek vacip olunca, kazası da vacip olur. Ayrıca Allah ile yapılan akdi yerine getirmenin vacip olması açısından da hüküm böyledir. Başı sonuna bağlı olan her ibadeti bozmak haram-

---

1- Aşure günü, ailesi için biraz fazlaca harcama yapmak uygundur. Zamanının en üstün zatlarından olan İbrahim b. Muhammed b. Münteşir der ki: "Bana gelen habere göre, aşure günü ailesine bolca harcayan kimseye Allah teâlâ senenin diğer günlerinde de genişlik verir."

2- Bu hadis üzerinde Buhari ile Müslim ittifak etmiştir.

3- *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb*, I, 171 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, II, 85, 105; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, II, 164; *Şerhu'r Risâle*, I, 296; *Fevatihu'r-Rahmet*, I, 114, *Keşfu'l-Esrâr*, I, 632.

dır. Çünkü Allah tealâ: *"Amellerinizi iptal etmeyiniz."* buyuruyor. İmam Malik şöyle demiştir: "Nafile oruç tutan kimsenin orucunu bozması yakışmaz. Ancak, zaruret sebebiyle bozulabilir. Bana ulaştığına göre, İbni Ömer şöyle demiştir: Nafile olarak oruç tuttuktan sonra, bu orucu zaruret olmaksızın bozan kişi dini ile oynayan kimsedir. Bu oruç adak orucuna benzer. Çünkü nafile oruçlar adanmak suretiyle vacip olmaktadır. Dolayısıyla edası vaciptir." Fakat Hanefîler şöyle bir görüş ileri sürmüşlerdir: Bir kimse bayram ve teşrik günlerini içine alan beş gün içinde nafile oruç tutmaya niyetlenirse, Zahirü'r-Rivaye'ye göre, kaza edilmesi gerekmez.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: [1] Hac ve umre dışında her kim bir nafile ibadete başlarsa, meselâ, oruç tutmaya yahut itikâfa yahut tavafa yahut abdest almaya yahut cuma günü ve gecesi Kehif suresini okumaya yahut namaz sonunda tesbih çekmeye başlarsa bu ibadetleri tamamlamak gerekli değildir. Kişi bunları kesebilir, kazasını yapmak gerekmez. Bu ibadetleri kesmekten ötürü cezalandırılmaz. Ancak kişinin bu ibadetleri tamamlaması müstehap olur. İbadetleri tamamlamak ise istenen bir şeydir. Özürsüz olarak bu ibadetlerden çıkmak mekruhtur. Çünkü Allah tealâ: *"Amellerinizi iptal etmeyin"* buyuruyor. Ayrıca tamamlanmayı vacip kabul edenlere muhalif olmamak ve sevabını kaçırmamak ciheti de gözetilmiş olur. Eğer başlanılmış bulunan anılan ibadetleri bozmak için bir özür bulunursa, meselâ misafirinin yemesini teşvik etmek gibi bir durum söz konusu olursa başlanılan ibadetten çıkmak mekruh olmaz, bilakis müstehap olur. Çünkü bir haberde şöyle gelmiştir: *"Ziyaretçilerinin senin üzerinde hakkı vardır."* Yine başka bir haberde şöyle denilmiştir: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan misafirine ikramda bulunsun."*[2]

Başlanılmış bir nafile orucun tamamlanmasının vacip olmaması konusunda dayandıkları delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Nafile oruç tutan kişi kendi kendinin emiridir. Dilerse oruç tutar, dilerse bozar."* [3] Hac ve umre dışındaki diğer nafile ibadetlerle namaz oruca kıyas edilir. Çünkü nafile namazların meşruluğunun aslı lâzım (bağlayıcı) değildir. Kaza, kazası yapılan ibadete bağlıdır. Kazası yapılan ibadet vacip olmayınca, kazası da vacip olmaz, bilakis müstehap olur. Nafile oruçları bozmanın caiz olduğu görüşü İbni Ömer, İbni Abbas ve İbni Mes'ud'dan rivayet edilmiştir. Nafile hac ile nafile umreyi kesmek ise haramdır. Çünkü bu ibadetler, tamamlamanın vacip olması ve cinsî temas söz konusu olduğunda kefaret gerekmesi noktasında diğer ibadetlerden farklıdırlar. Çünkü genelde bu iki ibadete büyük külfetlerden sonra ulaşılmaktadır. Çok sıkıntılar çekilmekte ve çok para harcanmaktadır. Bu iki ibadeti iptal etmekle kişinin malını boşuna harcaması ve bir çok amellerini de beraberinden iptal etmesi söz konusudur.

1- *Muğni'l-Muhtac,* I, 437, 448; *Keşşafu'l-Kına',* II, 400; *el-Muğnî,* III, 151 vd.; *Şerhu'l-Muhalla alı Cem'il-Cevami,* I, 69; *Gayetü'l-Vusul,* 12; *el-Vasit fi-Usuli'l-Fıkh,* 80 vd.

2- Bu iki hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

3- Bu hadisi Ahmed Ümmü Hani'den rivayet etmiş olup *sahih* demiştir. Hakim de bu hadis için isnadı *sahih*tir, demiştir. Buharî bu hadisi *zayıf* kabul etmiştir.

ORUÇ'UN VAKTİ ve HİLÂL'İN TESBİTİ

1. Oruç Ne Zaman Farz Olur?

Oruç üç şeyden biri sebebiyle farz olur: [1]

1- Adamak suretiyle: Kişi Allah'a yaklaşmak maksadıyla bir gün yahut bir ay oruç tutmayı adarsa bu adaklarını yerine getirmesi vacip olur. Bu kişinin bir şeyi kendi kendine vacip kılmasıdır. Adanan orucun vacip olmasının sebebi, adama olmaktadır. Bir kimse belli bir ay yahut belli bir günde oruç tutmayı adasa ve bir ay önceki ayı yahut o günden bir gün öncesinde oruç tutsa bu kendisi için yeterlidir. Önemli olan ibadetin kendisidir. Belirleme batıldır.

2- Keffaret oruçları: Bu oruçlar, hata ile adam öldürmek, yemininde günahkâr olmak, Ramazan'da gündüzün cinsi münasebette bulunmak yahut zıhar keffareti gibi keffaret oruçlarıdır. Bu gibi oruçlarda orucun sebebi öldürmek, günahkâr olmak, yeminde durmamak, iftar etmek yahut zıhar yapmak olur.

3 - Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre, gece veya gündüz Ramazan'ın bir kısmına yetişmek buradaki orucun sebebi, Ramazan'da ehliyetli olarak bulunmak oluyor.

Ramazan orucu, hava açık olunca hilâli görmekle, hava tozlu ve bulutlu olunca Şaban ayını otuz gune tamamlanmakla farz olur. Çünkü Allah tealâ: "*Sizden her kim Ramazan ayında bulunursa oruç tutsun.*" buyuruyor. Hz. Peygamber (a.s.) de bir hadis-i şeriflerinde: "*Hilâli görünce oruç tutun, hilâli görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu olursa Şaban ayını otuza tamamlayın.* [2] buyuruyor. Buharî'nin bir ifadesinde: "*Ay yirmi dokuz gündür. Ayı görmedikçe oruç tutmayın. Eğer hava bu-*

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 111; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 420; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 509; *Keşşafü'l-Kınâ*, I 349.

2- Bu hadisi Buharî ile Müslim Ebu Hureyre'den yine Buharî İbni Ömer'den, Müslim, Neseî ve İbni Mace başka bir lafız ile yine İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. Ahmed ile Neseî Abdurrahman b. Zeyd b. Hattab'dan Ahmed, Neseî ve Tirmizî aynı manada bir hadisi sahih diyerek İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Başkalarından da bu hadis rivayet edilmiştir. Neylü'l Evtâr, IV, 188–192.

lutlu olursa Şaban ayını otuza tamamlayın." Müslim'in bir lafzında şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan'dan bahsetti ve iki elini birbirine bitiştirerek, üç kere işaret etmiş ve ayın otuz gün olduğunu göstermiştir. Sonra üçüncüde başparmağını işaret parmağını bükerek: "Ayı gördüğünüz zaman oruç tutun ayı gördüğünüz zaman iftar edin. Eğer üzerinize bulut gelirse Şâbanı otuza tamamlayın."* Ayın noksanlığı bazen iki, üç, yahut sadece dört ay müddetince yirmi dokuz gün olabilir. Nevevî'nin *Müslim Şerhi*'nde böyle yazılmaktadır. Ramazan'a bağlı olan diğer teravih ile oruca niyet etmemiş olarak sabahlayan kimselerin akşama kadar yiyip içmemelerinin farz oluşu gibi hususlar ancak Ramazan hilâlinin görünmesiyle yahut Şaban'ın otuz güne tamamlanmasıyla sabit olur.

2. Ramazan ve Şevvâl Hilâllerinin Tespiti:

Ramazan ve Şevvâl ayının hilâllerini tespit konusundaki fakihlerin görüşleri üç şekildedir:

a) Büyük bir topluluğun hilâli görmesi,

b) Adil iki Müslümanın hilâli görmesi,

c) Adil bir kişinin hilâli görmesi.

Hanefîlere göre: [1] a) Gökyüzü açık olduğu zaman Ramazan yahut bayramın ispatı için büyük bir topluluğun hilâli görmesi gerekir. Topluluk, verdikleri haberle, şer'î bir bilgi (kuvvetli kanaat) vaki olan kimselerdir. Onların sayısını belirlemek, en sahih görüşe göre,. müslümanların imamına bırakılmıştır. Topluluğun şart koşulmasının sebebi şudur. O tarafta ayın doğuş yeri bir olduğu, bir engel bulunmadığı için ve hilâli görmek istemedeki himmetler iyi niyete dayalı olacağından topluluk şart koşulmuştur. Büyük bir topluluk arasında bir kişinin, "ben hilâli gördüm" demesinin yanlışlığı apaçıktır. Bu topluluk içinden birinin hilâli görmesi durumunda, "şahitlik ederim ki hilâli gördüm" demesi gerekir.

b) Eğer gökyüzü açık değilse bulut, toz ve sis gibi illetler varsa, imam hilâli görmede sadece adalet sahibi akıllı, baliğ bir kişinin şahitliği ile yetinir. Adaletin ölçüsü, kişinin iyiliklerinin kötülüklerinden fazla olması yahut sahih olan görüşe göre, ayıbının bilinmemesidir. Bu kişi ister erkek ister kadın, ister hür ister köle olsun fark etmez. Çünkü bu mesele dinî bir emir olup haber nakletmeye benzer. Bu durumda kişinin "şahitlik ederim." demesi şart değildir. Hilâli gören kimsenin şahitliği Kâdî'nın önünde yahut köy mescidinde insanların huzurunda yapılır.

Başkasının şahitliğine dayanarak şahitlik yapmak da sahihtir. Hilâli gören başka birinin şahitliğine dayanarak Kâdî önünde şahitlik yapmak sahih olur.

1- *Resâil-i İbni Âbidîn,* I, 253; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 123-130; *Merakıl-Felâh,* 108 vd.; *el-Lübâb,* 164.

Müslümanların imamı, hilal'i gören kimsenin şahitliğini kabul etmese de tek başına hilâli gören kimsenin oruç tutması gerekir. Fakat oruç tutmazsa üzerine keffaret değil kaza gerekir.

Hesap ve astronomi uzmanlarının verdiği habere itimad edilmez. Çünkü bu haberler ve bu usul Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s.)'in şeriatine aykırıdır.

Malikîlere göre: [1] Ramazan hilâli üç şekilde tespit edilir:

a) Adalet sahibi olmasalar da hilâli büyük bir topluluk görmelidir. Bu topluluk, âdeten yalan üzerinde birleşmeyeceklerinden emin olunacak sayıda çok olan bir topluluktur. Bu topluluğun hepsinin erkek, hür ve adalet sahibi olmaları şart değildir.

b) İki ve daha çok adalet sahibi kişinin hilâli görmesi. Açık hava yahut bulutlu havalarda bu vasıfta iki kişinin şahitliği ile hem Ramazan orucu hem de bayram günü tespit edilebilir. Adalet sahibi kişi erkek, hür, ergenlik çağına girmiş, akıllı, büyük günah işlememiş, küçük günah işlemekte ısrar etmeyen ve mürüvvete engel teşkil edecek bir iş işlemeyen kimsedir. Meşhur olan görüşe göre hava bulutlu olduğu zaman adalet sahibi bir erkek yahut bir veya iki kadının şahitliği ile oruç tutmak vacip olmaz. Sadece kendisi hilâli gören kimsenin oruç tutması kesin olarak farzdır. Haberi herbirinden iki kişinin nakletmesi şartıyla iki kişinin şahitliğine dayalı olarak şahitlik yapmak da caizdir. Bir kişinin tek kişiden bu haberi nakletmiş olması yeterli değildir. Adalet sahibi iki yahût daha fazla kişinin "şahitlik ediyorum" demesi şart değildir.

c) Hilâli adalet sahibi bir şahidin görmesi. Hilâlin görünmesine önem vermeyen başkalarının hakkında, bir kişinin hilâli görmesiyle oruç sabit olur. Hilâlin durumuna önem veren kimsenin bir kişinin görmesi ile oruç tutması farz olmaz. Bunun gibi iftar etmesi de farz olmaz. Hakimin, sadece adalet sahibi bir kişinin hilâli görmesiyle Ramazan'ın sabit olduğuna hüküm vermesi caiz değildir. Bu bir kişide erkek olma ve hür olma şartı da yoktur. Eğer hilâli Müslümanların imamı görmüşse hem oruç tutmak hem de iftar etmek farz olur.

Âdil olan bir yahut iki kişinin hilâli gördüğüne dair şahitlik yapmak için durumu hakime bildirmeleri gerekir. Çünkü hakim hilâlin durumunu bir kişi tarafından bildirilmesini caiz görenlerden olabilir.

Şevvâl hilâline gelince: Yalan üzere birleşmemelerinden emin olunan büyük bir topluluğun görmesi ile sabit olur. Bu topluluğun vereceği haber yahut adalet sahibi iki kişinin vereceği haber bilgi ifade eder. Nitekim Ramazan hilâlinin ispatında da bunların vereceği bilgiye itibar edilir.

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 115; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 682 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 509 vd.

Müneccimin sözü ile -yani ayın seyrini hesap eden kişinin hesabıyla ne kendisi hakkında, ne de başkaları hakkında hilâl sabit olmaz. Çünkü Allah tealâ orucun başlamasıyla sona ermesini ve haccı hilâlin görünmesine bağlamıştır. Sözünün doğruluğu farz edilse de bu kimselerin hilâlin var olduğunu söylemelerine dayandırmamıştır. Verdiği bilgi doğru olsa da rasathanelerin verdiği bilgiyi şer'i delil kabul edip onunla amel etmek caiz değildir.

Şafiîlere göre: [1] Ramazan, Şevvâl veya diğer aylarda hilâli halkın içinden adalet sahibi bir kişinin haber vermesi, durumu bilinmeyen kişi de olsa sahihtir. Gökyüzünde ister bulut bulunsun, ister bulunmasın durum değişmez. Gören kimsenin adalet sahibi, Müslüman, akıllı, hür ve erkek olması şarttır. Bir de "Şahitlik ederim" demesi gerekir. Fasık kişinin, çocuğun, delinin, köle ve kadının görmesi ile hilâl sabit olmaz. Şafiîlerin bu meselede dayandıkları delil şu haberdir: "*İbni Ömer (r.a) hilâli görmüş, bunu Hz. Peygamber (a.s)'e haber vermiştir. Buna dayanarak hem Hz. Peygamber (a.s) oruç tutmuş, hem de insanlara oruç tutmalarını emretmiştir.* " [2] Yine İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: "*Bir bedevî Resulullah (a.s)'a gelerek: "Ben Ramazan hilâlini gördüm" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s) kendisine: "Allah'tan başka bir ilah bulunmadığına şahitlik eder misin?" buyurdu. O da: "Evet" dedi. Hz. Peygamber (a.s): "Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna da şahitlik eder misin?" buyurdu. Adam yine: "Evet" dedi. Hz. Peygamber (a.s) de: "Ey Bilâl! İnsanlara yarın oruç tutmalarını duyur." buyurdu.* " [3] Hilâlin bir kişi ile sabit olmasının manası, oruç için ihtiyatı gözetmektir. Hilâli gördüğünü söyleyen kimsenin adalet sahibi olmasa da kendisinin oruç tutması gerekir. Hilâli gören kimse çocuk, kadın, kadı yanında şahitliği geçerli olmayan biri yahut kâfir olsa da oruç tutmak farz olur. Bunun gibi, bu durumdaki şahidi tasdik eden ve şahitliğine güvenen kimselerin de oruç tutmaları farzdır. Ramazan ayı otuz gün olduğu hâlde hilâl görülmese ve adalet sahibi bir kişinin hilâli görmesi ile oruca başlanmışsa, esas olan görüşe göre gökyüzü bulutlu da olsa bayram yapılır. Çünkü şer'î hüccet bakımından otuz günlük süre tamamlanmıştır.

Hanbelîlere göre: [4] Ramazan hilâlinin ispatında ergenlik çağında, adalet sahibi bir kişinin şahitliği kabul edilir. Bu kişinin adaleti ister açık ister şüpheli olsun, ister erkek ister dişi, ister hür ister köle olsun fark etmez. Hilâli gören kişi, "Şahitlik ediyorum, şahitlik ettim ki hilâli gördüm" demese bile şahitliği kabuldür.

1- *el-Mühezzeb*, I, 179; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 420-422.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiş olup İbni Hıbban da *sahih* demiştir. Hakim de Müslim'in şartı üzeredir demiştir.

3- Bu hadisi İbni Hıbban *sahih* kabul etmiş, Hakim, Ebu Davud ve Tirmizi de rivayet etmişlerdir.

4- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 352-358; *el-Muğnî*, III, 156-163.

Mümeyyiz bir çocuğun yahut durumu bilinmeyen kişinin sözü ile hilâl sabit olmaz. Hava ister bulutlu ister açık olsun, bunların sözlerine güvenilmez. Hatta bu kişiler büyük bir topluluğun içinde bulunsalar ve bu topluluktan hiç biri hilâli görmeyip sadece bunlar görecek olsa da sözleri kabul edilemez. Hanbelîlerin bu meselede dayandıkları delil daha önce geçen Hz. Peygamber (a.s)'in, İbni Ömer'in sözü ile insanlara oruç tutturmasıdır. Yine bir bedevînin verdiği haberi kabul ederek oruç tutturması olayıdır. Aynı zamanda bu haber dini bir haber olup onunla amel etmek daha ihtiyatlı bir harekettir. Bunda suçlama söz konusu değildir. Fakat ayın sonundaki hilâli görmek böyle değildir. Yine gören ile görünenin durumlarında değişiklik olabilmektedir. Eğer hakim bir kişinin şahitliği ile hüküm verecek olursa, hüküm ile amel etmek farzdır. Orucun farz olması için sadece şahitlik sözüne itibar edilmez. Yalnız hakime bağlı bir iş de değildir. Adalet sahibi bir kişiden bu sözü duymakla oruç tutmak gerekir. Hilâli gören kimsenin bunu insanlara haber vermesi yahut kadıya gitmesi yuhat mescide gitmesi farz değildir. Fasık olduğu için yahut başka sebeplerle şahitliği reddedilen kimselerin oruç tutmaları farzdır. Çünkü *"Hilâli görünce oruç tutun."* hadisi umumidir. Fakat bu kişinin bayram iftarını diğer insanlarla beraber yapması gerekir. Çünkü âdil iki şahit olmaksızın iftar etmek mübah değildir. Bir kimse yalnız başına Şevvâl ayının hilâlini görecek olursa iftar edemez. Çünkü Ebu Hureyre'den *merfu* olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Ramazan bayramı insanların iftar ettikleri gündür, Kurban bayramı da insanların kurban kestikleri gündür."* (1) Bununla beraber bir kişinin hataya düşme ihtimali vardır. Dolayısıyla ihtiyatı gözetmek farzdır. Ramazan hilâli bir kişinin görmesi ile sabit olunca, Ramazan hilâline bağlı boşama, borcun müddetinin girmesi, iddetin sona ermesi, şartlı muhayyerlik, îlâ (hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına yemin etmek) müddeti, oruca bağlı olan hususlar gibi diğer hükümler de sabit olur.

Hesap yolu ile ve yıldızlara bakılarak, isabetli olması kuvvetle muhtemel de olsa, oruç tutmak farz olmaz. Çünkü şer'an orucun bağlı bulunduğu şeye dayanmamaktadır.

Şevvâl ayı gibi diğer ayların hilâllerinin ispatında şahitlik ifadesi ile ancak adalet sahibi iki erkeğin şahitliği kabul edilir. Çünkü bu durum, genellikle erkeklerin bilebilecekleri bir konudur. Bu bir mal yahut kendisi ile mal kastedilen bir şey değildir. Ramazan hilâlinin ispatında iki erkeğin şahitlik şartının terkedilmesinin sebebi ibadetlerde ihtiyatlı davranmaktır.

İnsanlar iki kişinin şahitliği ile otuz gün oruç tutup hilâli görmezlerse, hava ister bulutlu ister açık olsun, bayram yaparlar. Çünkü daha önce de geçtiği üzere, Abdurrahman b. Zeyd b. el-Hattab'dan rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: *"Eğer iki kişi şahitlik ederlerse oruç tutun, oruç bozun."* (2)

1- Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup *hasen -sahih- garip* demiştir.
2- Neseî ve Ahmed.

Eğer insanlar bir kişinin şahitliği ile otuz gün oruç tutmuşlarsa otuz gün dolduğu zaman iftar edemezler. Çünkü bu bayramdır. Ramazan bayramının bir kişiye dayanılarak sabit olması caiz değildir. Nitekim Şevvâl ayının hilâlini bir kişi görse iftar caiz olmaz.

Eğer bu kişiler yirmi sekiz gün oruç tuttuktan sonra hilâli görseler, sadece bir gün kaza ederler. Bulut yahut sis ve duman sebebiyle oruca bir kişinin şahitliği ile başlamışlarsa yirmi sekiz günde oruçlarını bozmazlar. Çünkü oruca ihtiyaten başlanmıştır. Asla uygun olması yani Ramazan'ın devam etmesi halinde oruçlu olmak tabii ki lazımdır. Eğer Şevvâl ayının hilâlini adalet sahibi iki kişi görse, fakat bunlar hakim yanında şahitlik etmese, eğer adaletli kişiler olduklarını bilirlerse bunların şahitliğini işiten kimselerin iftar etmeleri caizdir. Bunların her biri diğerinin adaletini bilirse kendi sözleri ile iftar etmeleri de caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Eğer iki kişi şahitlik yaparsa hem oruç tutun, hem de iftar edin.* " Eğer bu şahitlerden biri diğerinin adaletini bilmezse, fasık olma ihtimaline binaen iftar etmesi caiz değildir. Ancak bunların şahitliği ile hakim hüküm vermişse, şüphe ortadan kalkacağı için caizdir.

Eğer iki şahit, hakim katında Şevvâl ayının hilâlini gördüklerine dair şahitlik yaparlarsa, hakim eğer ikisinin durumunu bilmediği için şahitliklerini reddetmişse, bunların adaletli olduklarını bilen kimseler iftar edebilir. Çünkü hakimin buradaki hükmü şahitliklerinin kabul edilmemesi yolunda delil bulunmadığı için bir konuda hüküm vermekte beklemek gibidir. Eğer bundan sonra kendilerini doğrulayacak kimseler bulunursa, hakim onların sözleri ile hüküm verir. Çünkü iftarı gerektiren husus bulunmuştur. Fakat eğer hakim bu iki kişinin fasık olmaları dolayısıyla şahitliklerini reddetmişse ne bu kişilerin kendilerinin ne de başkalarının onların şahitlikleri ile iftar etmeleri caizdir.

Esir yahut hapiste bulunan, veya çölde veya darü'l-harp'te bulunan vb. kimseler hilâlin durumundan şüphelenirlerse, Ramazan ayının girdiğini öğrenmek için araştırarak içtihatta bulunurlar. Bunu yapmak vaciptir. Çünkü bu gibi kimselere farz olan bir ibadeti içtihatla edâ etmek imkânı vardır. Kıbleyi belirlemede olduğu gibi Ramazan'ın tesbitinde de araştırmak ve içtihatta bulunmak gereklidir. Eğer bu durum Ramazan ayına yahut Ramazan ayından sonrasına tesadüf ederse yeterlidir. Eğer bu gibi kişilerin noksan oruç tuttukları Ramazan çıktıktan sonra ortaya çıkarsa noksan olan kısmını kaza etmeleri gerekir. Çünkü terkedilen ibadetin sonra kaza edilmesi farzdır. Eğer bu gibi kimselerin oruçları Şaban ayı gibi Ramazan'dan önceye rastlarsa kâfi değildir. Çünkü bu kişi ibadeti vaktinden önce yapmıştır. Dolayısıyla o ibadet yerine geçmez. Bu aynen namaz gibidir. Eğer oruç tuttuğu günlerin bir kısmı Ramazan'a rastlamışsa, önce tuttukları sahih değildir. Ramazan'a rastlayan günler geçerlidir.

Ayların ne zaman olduğu hususunda araştırma yapmaksızın şüphelenen kimse

eğer oruç tutarsa, bu kişinin durumu kıbleyi bilmeyen kimsenin durumuna benzer. Kudreti olduğu halde araştırmayı terk ettiği için tuttuğu kâfi gelmez.

Özet olarak: Hanefîler Ramazan ve Şevvâl hilâlinin ispatı için, hava açık olduğu zaman büyük bir topluluğun hilâli görmesini şart koşmaktadırlar. Bulutlu veya sisli havalarda ise adalet sahibi bir kişinin hilâli görmesi yeterlidir. Malikîlere göre Ramazan ve Şevvâl hilâllerinin ispatı için iki veya daha çok kişinin hilâli görmesi gerekir. Onlara göre, hilâlin durumuna önem vermeyenler hakkında adalet sahibi bir kişinin hilâli görmesi yeterlidir.

Şafiîlere, Hanbelîlere göre, adil bir kişinin hilâli görmesi yeterlidir. Şafiîlerce bu kişinin durumu bilinmese de böyledir. Hanbelîlere göre ise, durumu bilinmeyen kimsenin şahitliği yeterli değildir. Bunun gibi, Hanbelîlere göre, bayram için Şevvâl hilâlini, mutlaka iki âdil kişinin görmesi gerekir.

Hanefîlerle Hanbelîlere göre, kadının şahitliği kabul edilir. Malikî ve Şafiîlere göre kabul edilmez.

Hilâli Görme Çalışmaları:

Hanefîlere göre: [1] Şaban ayının yirmi dokuzuncu gününden itibaren hilâli görme araştırmalarının yapılması vaciptir. Sürenin tamamlanması için yine Şevvâl ayının hilâlini gözetleme çalışmaları yapmak da vaciptir. Eğer hilâli görürlerse oruç tutarlar, hava bulutlu olursa Şaban'ın günlerini otuza tamamlarlar, sonra oruç tutarlar. Çünkü esas olan ayın devam etmesidir. Delil bulunmaksızın ay sona ermiş olmaz.

Hanbelîlere göre: Oruç tutmada ihtilaftan kurtulmak ve ihtiyat için hilâli gözetleme çalışmaları yapmak müstehaptır. Hz. Aişe şöyle buyurmuştur: "*Hz. Peygamber (a.s) Şaban ayında, başka aylarda göstermediği itinayı gösterir, sonra Ramazan hilâlini görünce oruç tutardı.* " [2] Ebu Hureyre'den *merfu* olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Ramazan'ı tespit etmek için, Şaban'ın günlerini sayın.* " [3]

Hilâli görünce kişinin üç kere tekbir getirmesi sünnettir.

Esrem'in İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: "*Hz. Peygamber (a.s) hilâli gördüğü zaman şöyle dua ederdi:* "

اَللّٰهُمَّ اَهِلَّهُ عَلَيْنَا بِالْيُمْنِ وَالْإِيمَانِ وَالْأَمْنِ وَالْأَمَانِ رَبِّى وَرَبُّكَ اللّٰهُ.

1- *el-Lübâb Şerhu'l-Kitab*, I, 163.
2- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 349.
3- Bu hadisi Darekutnî sahih bir isnatla rivayet etmiştir.

"Allahım, bu hilali hakkımızda bereket, iman, emniyet ve huzur vesilesi kıl. Ey hilal, benim ve senin Rabbin Allahtır."

Kişinin hilâli görünce işaret ederek onu insanlara göstermesi Hanefîlere göre mekruhtur. Çünkü bu cahiliye döneminin işlerindendir.

3. Ayın Doğuş Yerlerinin Farklı Olması: (İhtilâf-ı Metâli')

Ayın doğduğu yerlerin bir yahut birden farklı olmasına göre, doğuda ve batıda bütün Müslümanların tek bir vakitte oruca başlaması farz olup olmaması konusunda fakihlerin görüşleri ikiye ayrılmaktadır:

Cumhura göre: Ayın doğuş yerlerinin farklılığına itibar edilmeyip bütün Müslümanların aynı zamanda oruç tutmaları lazımdır. Şafiîlere göre, uzak mesafelerde ayın doğuşunun farklılığına göre oruca başlamak ve bayram yapmak mümkündür. Esah olan görüşe göre, bazı Şafiîlerin söyledikleri şu söze itibar edilmez: Namazların kısaltılarak kılınması için konulmuş mesafe olan 89 km. uzaklığa göre, yakın ve uzak beldeler arasında her hangi bir fark yoktur.

Ayın doğuş yerlerinin farklı olmasında ihtilaf bulunduğunu bilmekle beraber, güneşin doğuş yerlerinin farklı oluşunda olduğu gibi, uzak beldeler arasında bu durum olmaktadır. Devlet başkanının, kendi nezdinde sabit olduğu üzre oruç tutmayı emretme hakkı bulunduğunda ihtilaf yoktur. Çünkü hakimin verdiği hüküm ihtilafı ortadan kaldırır. Endülüs, Hicaz, Endonezya ve Mağrib gibi uzak beldelerde buna riayet edilemiyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. [1]

Önce bu önemli konuda fakihlerin açıklamalarını zikredeceğiz:

Hanefîlere göre: [2] Zevalden önce ve sonraki zamanlarda gündüzün ayın doğuş yerlerinin farklı oluşuna itibar edilmez. Mezhebin kuvvetli olan görüşü budur. Alimlerin çoğu da bu görüşü benimsemişlerdir. Fetva da buna göredir. Batıda bulunan Müslümanların hilâli görmesiyle, iki kişinin şahitlik görevini yüklenmeleri yahut hakimin bu konuda hüküm verdiği ile ilgili şahitlik ederlerse yahut haber yayılırsa doğudaki Müslümanların da oruç tutmaları gerekir. Ancak, falan belde halkının hilâli görmüş oldukları haberi verilirse bununla amel edilmez. Çünkü bu kesinliği bulunmayan bir haberdir.

Malikîlere göre: [3] Hilâl bir ülkede görüldüğü zaman, ister yakın olsun, ister uzak olsun, oruç tutmak herkese farz olur. Bu konuda sefer mesafesine itibar edilmez. Ayın doğuş yerlerinin aynı yahut farklı olmasına da itibar edilmez. Kendisine bu haber bildirilen herkesin oruç tutması farz olur. Ancak hilâlin

---

1- *Reddü'l-Muhtâr*, II, 131; *Mecmuatü-Resaili İbn-i Abidin*, I, 253; *Tefsîru'l-Kurtubî*, II, 296 *Fethu'l-Barî*, IV, 87; *el-Mecmû*, VI, 300; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 278; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 116.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 131-132; *Meraki'l-Felâh*, 109.

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 510; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 278; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 116.

göründüğü adaletli iki kişinin yahut büyük bir toplululğun şahitliği ile sabit olmak gerekir.

Hanbelîlere göre: (1) İster yakın ister uzak olsun, bir yerde hilâl görüldüğü zaman, bütün insanlara oruç tutmak farz olur. Bu konuda göremeyenin hükmü görenin hükmü gibidir.

Şafiîlere göre: (2) Bir beldede hilâl görülünce, bunun hükmü sadece buraya yakın beldeleri bağlar, uzak olanları bağlamaz. Esah görüşe göre bu, ayın doğuş yerlerine göre fark eder. Ayın doğuş yerlerindeki farklılık yirmi dört fersahtan daha az mesafede olmaz. (3)

Uzak beldeye orucu vacip kılmadığımız takdirde hilâlin görüldüğü beldeden biri bu uzak beldeye yolculuk yapsa orada Esah olan görüşe göre, vücuben orucun sonunda onlara uyar. Hatta kendisi diğer beldeye göre otuzu tamamlamış olsa bile uyar. Çünkü bu kişi o beldeye gelmekle onlardan biri gibi olmuştur. Dolayısıyla onlar için sabit olan hüküm kendisi için de gerekli olur. Rivayet edildiğine göre İbni Abbas Küreyb'e böyle yapmasını emretmişti.

Bir kimse hilâlin henüz görülmediği bir beldeden hilâlin görüldüğü beldeye gitse, onlarla birlikte bayram yapması farzdır. Çünkü bu kişi de onlardan biri gibi olmuştur. Eğer bu ülkede Ramazan tam tutulmuşsa, ister kendisi yirmi sekiz gün, ister yirmi dokuz gün tutsun fark etmez. Eğer kendisinin tuttuğu günler yirmi sekiz gün ise sonradan bir günü kaza eder. Çünkü ay yirmi sekiz gün olmaz.

Bir kimse her hangi bir ülkede bayram yaptıktan sonra, gemi ile yahut uçakla halkı oruç tutmakta olan uzak bir ülkeye yolculuk etse, Esah görüşe göre, günün geride kalan kısmında oruç tutar. Bunu yapmak vaciptir. Çünkü kendisi de onlardan biri olmuştur.

Mezheplerin Konu İle İlgili Delilleri:

Şafiîlerin delilleri: Şafiîler ayın doğuş yerlerinin değişik olmasına itibar ederken sünnete, kıyasa ve akla dayanmışlardır.

1- *Sünnet:* Sünnetten iki hadise dayanmışlardır: Birincisi Küreyb hadisi, ikincisi İbni Ömer hadisidir.

Küreyb hadisi: "Ümmül-Fadl, Küreyb'i Şamda bulunan Muaviye'ye göndermiştir. Küreyb demiştir ki: "Şam'a geldim ve Ümmü'l-Fadl'ın ihtiyaçlarını giderdim. Ben Şam'da iken Ramazan hilâli girmişti. Cuma gecesi hilâli gördüm.

1- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 353

2- *el-Mecmû*, VI, 297-303; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 422-423.

3- Fersah: 5544 metredir. Böylece bu mesafe 5544x24=133, 956 km. eder. bkz. ölçüler cetveli. Kasr mesafesi 89 km. olup bu da dört bürd yahut 16 fersahtır. Bir fersah=üç mil, bir mil=4000 adım, bir adım=üç ayak, iki ayak=bir zira', bir zira'=24 parmak genişliğidir.

Sonra ayın sonunda Medine'ye geldim. Abdullah b. Abbas hilâlden bahsederek sorular sordu ve: "hilâli ne zaman gördünüz?" dedi. "Cuma gecesi gördük" dedim. İbni Abbas: "Sen hilâli gördün mü?" diye sordu. "Evet, gördüm." dedim. "İnsanlar da hilâli görerek oruç tuttular, Muaviye de oruç tuttu" dedim. İbni Abbas ise: "Fakat biz hilâli Cumartesi gecesi gördük, Ramazan'ı otuza tamamlayıncaya veya hilâli görünceye kadar oruç tutmaya devam edeceğiz" dedi. Kendisine: "Muaviye'nin orucu ile ve hilâli görmesi ile yetinmeyecek miyiz?" dedim. İbni Abbas: "Hayır, Resulullah (a.s) bize böyle emretti" dedi." (1)

Bu hadis, İbni Abbas'ın Şam halkının hilâli görmesi ile yetinmediğine ve bir belde halkına, başka bir belde halkının hilâli görmesi ile amel etmek gerekmediğine delalet etmektedir.

İbni Ömer hadisi: Resulullah (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Ay yirmi dokuz gündür. hilâli görmedikçe oruç tutmayın, yine hilâli görmedikçe oruç bozmayın. Eğer hava bulutlu ise oruç için ayı sayı ile belirleyin.* " (2) Bu da oruç farizasının hilâli görmeye bağlı olduğuna delâlet etmektedir. Fakat bundan kastedilen her birinin hilâli görmesi değil, bazılarının görmesidir.

2- *Kıyas:* Şafiîler ayın doğuş yerlerinin farklılığını, güneşi doğuş yerlerinin farklılığına benzetmişlerdir. Güneşin doğmasının farklılığı ile nasıl namaz vakitleri de farklı oluyorsa, ayın doğuş yerlerinin farklı olmasından da Ramazan'ın başlangıç ve bitişlerinin farklı olması gerekir.

3- *Akıl:* Şeriat, orucun farz olmasını Ramazan ayının doğmasına dayandırmıştır. Ramazan ayının başlangıcı ise ülkelerin birbirinden uzaklıklarına göre değişir. Bu durumda da ülkelerin, farklılığına bağlı olarak, oruca başlama günlerinin farklı olması gerekmektedir.

Cumhurun delilleri: Cumhurun dayandıkları deliller sünnet ve kıyastır.

Sünnetten delil, Ebu Hureyre (R.A.) ve diğerlerinden rivayet edilen şu hadistir: "*Ayı görünce oruç tutun, ayı görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu (kapalı) ise Şaban'ın günlerini otuza tamamlayın.* " (3) Bu hadis bütün Müslümanlara orucun farz olmasının mutlak olarak hilâli görmeye bağlı bulunduğuna delâlet eder. Dolayısıyla, bir topluluğun yahut şahitliği kabul edilen bir kişinin hilâli görmesi yeterlidir.

Kıyastan delil: Cumhur bu konuda uzak olan ülkeleri hilâlin görüldüğü beldeye yakın olan ülkelere benzetmişlerdir. Bu ülkeler arasında ayırım yapmak bir zorlamadır, her hangi bir delile dayanmamaktadır.

1- Bu hadisi Buharî ile İbni Mace dışında cemaat rivayet etmiştir.
2- Müslim ve Ahmed *Neylü'l-Evtâr*, IV, 189 vd.
3- Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 191.

İbni Hacer, Fethu'l-Bari'de bu konu ile ilgili olarak altı görüş zikretmiştir. San'anî ise şöyle demiştir: En yakın görüş, hilâlin görüldüğü beldenin halkı ile bu beldenin semtinde bulunan yönlerdeki ülkelerin halkının oruç tutmalarının gerektiği görüşüdür. (1) Yani o ülkenin bulunduğu meridyen çizgileri üzerindeki ülke halkının oruç tutması gerekir. Bu da kuzey-güney istikametidir. Çünkü güneşin doğuş yerleri buralarda bir olur. İki ülke arasındaki meridyenlerin eşit olmaması ile yahut enlem derecelerinin farklı olmasıyla ayın doğuş yerleri farklı olur.

Şevkanî şöyle demiştir: İbni Abbas'ın *merfu* olarak naklettiği hadisin kendisi delildir, ondan insanların anladıkları mana delil değildir. İbni Abbas'ın şu sözü ile işaret ettiği husus da delildir: "*Resulullah (a.s) bize böyle yapmamızı emretmiştir.*", "*Biz ayı otuza tamamlayıncaya kadar oruç tutmaya devam ederiz.* "

İbni Ömer hadisinde bulunan emir, sadece bir yönde bulunan bir ülkenin halkına mahsus değildir. Belki bu emir Müslümanlardan bununla muhatap olan herkese hitaptır. İbni Ömer hadisini, bir belde halkının hilâli görmesinin başkalarını da bağlayıcı olduğuna delil kabul etmek, başka ülke halkını bağlayıcı olmadığına delil kabul etmekten daha kuvvetlidir. Çünkü hilâli bir belde halkı görürse, onu bütün Müslümanlar da görmüş olur, dolayısıyla görenlere lâzım hilâl gelen, başkaları hakkında da lâzım olur.

Burada güvenilmeye layık olan görüş Malikîlerle Zeydîlerden bir topluluğun ileri sürdüğü ve Zeydîlerden el-Mehdi'nin kabul ettiği görüştür. Kurtubî de bu görüşü hocalardan rivayet etmiştir. Görüş şudur: Bir beldenin halkı hilâli görünce, bütün ülkenin halklarına da oruç tutmak lâzım gelir.(2)

Bu görüş, yani Cumhurun görüşü, müslümanları birleştirmesi ve çağımızda makbul olmayan ihtilafları ortadan kaldırılması bakımından tercih edilen en kuvvetli görüştür. Ayrıca orucun farz olması hilâlin görülmesine bağlıdır. Bunda ülkeler arasında her hangi bir ayırım yoktur.

Astronomi ilimleri, İslam ülkeleri arasında şer'î ayın başlangıcını birleştirmeyi kuvvetlendirmektedir. Çünkü, bir İslam ülkesinde ayın doğduğu yer ile bu beldeye en uzak bir İslam ülkesinde ayın doğuş yeri arasındaki müddet dokuz saattir. Dolayısıyla bütün İslam ülkeleri gecenin kısımlarında ortaktırlar. Bu ülkelerin halkının hilâl göründüğü zaman telgraf yahut telefon irtibatı ile bunu birbirlerine ulaştırmaları mümkündür. (3) Doğuda Umman'dan başlayarak en batıdaki ülkelere kadar Arap ülkelerinin sınırları içinde kalan ülkelerde bayramları birleştirmek daha ihtiyatlı bir harekettir.

1- *Sübülü's-Selâm*, II, 151.

2- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 195.

3- Şeyh Muhammed Ebu'l-Alâ el-Benna'nın kitabı. Bu kitaba merhum Muhammed es-Sayis'in araştırmasında işaret edilmiş olup bu zat Ezher'de Külliyetü'ş-Şeria'da müderris olarak bulunmaktadır. *el-Buhusü'l-Mü'temeri's-Salis li-Mecmai'l-Buhusi'l-İslamiyye*, 99 vd.

ORUCUN ŞARTLARI

1. Orucun Farz Olmasının Şartları:

Fakihler orucun farz olması için aşağıda zikredilen şartları ileri sürmüşlerdir:[1]

1- **Müslüman olmak:** Hanefîlere göre Müslüman olmak orucun farz olmasının şartı olup, Cumhura göre orucun sahih olmasının şartıdır. Dolayısıyla kâfire oruç tutmak farz değildir. Hanefîlere göre, kâfir Müslüman olursa, ondan oruçlarını kaza etmesi istenmez. Cumhura göre, kâfirin tuttuğu oruç mürted bile olsa, sahih değildir. Onlara göre, yine kâfir ile mürted kişiye oruç tutmadığı oruçları kaza etmek gerekmez. Bu ihtilafın kaynağı, kâfirlerin de şer'î yükümlülüklere muhatap olup olmaması meselesidir. Hanefîlere göre, kâfirler şeriatin teferruatla ilgili olan ibadetlerinden sorumlu değillerdir. Cumhura göre, küfür hâllerinde kâfirler de şeriatın teferruatı ile ilgili meselelerine muhataptırlar. Bu görüş, kâfirlerin İslam ile muhatap olmaları manasında ifade edilmiştir. Kâfir önce Müslüman olmakla sorumlu, sonra oruç ve benzeri ibadetlere muhataptır. Zira oruç tutmaları sahih değildir. Çünkü oruç bizzat bedenle yapılan bir ibadettir, niyete ihtiyacı vardır. Namaz gibi bunun şartı da Müslüman olmaktır. Bu sebeple ahirette onların azapları arttırılır. Fakat küfür durumunda iken onlardan bu ibadetleri yapmaları istenmez. Bu farklı görüşe göre ahirette onlara yapılacak azabın kat kat olması meselesi ortaya çıkmaktadır. Hanefîlere göre, azap tek olup kâfir olmaktan ötürüdür. Cumhura göre ise, küfürden ötürü ve şer'î teklifleri terketmekten ötürü azap katlanır.

Ramazan ayında eğer bir kâfir Müslüman olursa, geride kalan günleri oruç tutar, geçmiş günleri ittifakla kaza etmez. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle

---

1- *el-Bedayî*, II, 87-89; *Fethu'l-Kadîr*, II, 87-93; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II,145 vd.; *el-Lübâb*, I, 172 vd *eş-Şerhus-Sağîr*, I, 681 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 113 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 177 vd.; *Muğnî'l Muhtâc*, I, 432-438; *el-Muğnî*, II, 153-156; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 359-364; *Şerhu'r-Risale*, I, 30 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 288; *el-Muğnî*, III, 98.

buyuruyor: "*Kâfir olan kimselere söyle de: Eğer küfürlerine son verirlerse, geçmiş günahları örtülür.* " (Enfal, 38). Bunun yanında, kâfir iken kaçırılan ibadetleri kaza etmeyi vacip kılmak İslam'dan nefrete yol açabilir. Mürted olmak ise, orucun sahih olmasına engeldir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Eğer Allah'a şirk koşarsan, elbette amelin yok olacaktır.* " (Zümer, 65).

Fakat bir kâfir Ramazan'da gündüzün Müslüman olursa, Hanbelîlere göre, günün geride kalan kısmında oruç tutması ve sonradan kaza etmesi lâzımdır. Çünkü bu kişi ibadetin bir kısmına yetişmiştir. Dolayısıyla o ibadeti yerine getirmek onun için gereklidir. Bu mesele namazın vaktinin bir kısmına yetişmeye benzer. Hanefîlerle Malikîler ve Şafiîlere göre, Ramazan'da gündüzün Müslüman olan kişinin akşama kadar yemekten sakınması müstehaptır. Bunun sebebi, oruçlu kimselere kendini benzeterek vaktin hakkına ve saygınlığına riayet etmektir. Malikîlere göre, bu günün kaza edilmesi müstehaptır. Hanefîlere göre kazası lâzım gelmez. Şafiîlerde esah olan görüşe göre, bu günü kaza etmek gerekmez. Çünkü bir günlük orucu eda edecek kadar bir zaman yoktur. Yine esah olan görüşe göre, geride kalan zamanda yemek içmekten sakınmak da gerekmez. Çünkü bu kişi bir özür sebebiyle iftar etmektedir, dolayısıyla misafir ile hastaya benzer. Fakat mürted kişi Müslüman olursa, Şafiî ve Hanbelîlere göre, küfür durumundayken terkettiği ibadetleri kaza etmesi gerekir. Çünkü Müslüman olmakla bunu kabullenmiştir. Kul haklarında olduğu gibi, mürted olmakla bu ibadetlerin farziyeti üzerinden düşmez.

2- **Ergenlik çağında ve akıllı olmak:** Çocuk ile deliye, baygın kişiye ve sarhoşa oruç tutmak farz değildir. Çünkü oruca ehil olmadıkları için bunlara hitap yönelmemektedir. Bu durum Hz. Peygamber (a.s)'in şu hadisinin manasından anlaşılmaktadır: "*Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Baliğ oluncaya kadar çocuktan, aklı yerine gelinceye kadar deliden, uyanıncaya kadar uyuyandan.* " Bir kimsenin aklı yok olursa aklı bulunmadığı sürece oruç tutmakla sorumlu değildir. Delinin, baygın kişinin, sarhoşun tuttuğu oruç geçerli değildir. Çünkü bunların niyet etmeleri mümkün değildir.

Mümeyyiz kız ve erkek çocukların oruçları namazda olduğu gibi sahihdir. Şafiî, Hanefî ve Hanbelîlere göre, temyiz çağındaki çocuklara velilerinin orucu emretmeleri farzdır. Ancak yedi yaşında oruç tutmaya güçlerinin yetmesi şarttır. On yaşına geldikten sonra terkederlerse bundan ötürü hafifçe dövülmeleri gerekir. Bunun sebebi namazda olduğu gibi, oruca alıştırmaktır. Ancak oruç tutmak daha zordur. Bunun için çocuğun oruca gücünün yetmiş olmasına itibar edilmiştir. Çünkü namaza gücü yetenlerin oruca güçleri yetmeyebilir.

Malikîlere göre çocuklara oruç tutmaları emredilmez. (Namaz böyle değildir.) Erkek çocuğu baliğ oluncaya, kız çocuğu adeti başlayıncaya kadar oruç tutma mecburiyetinde değildir. Baliğ olunca bedenle yapılan ibadetler bunlara farz

olur.

Eğer bir çocuk, Ramazan'da gündüzün baliğ olursa Hanefîlere göre, günün geride kalan kısmında oruç tutar. Bu Müslüman olan kâfire benzer. Daha sonraki günlerde ise oruç tutarlar. Çünkü sebep ve ehliyet gerçekleşmiştir. Oruca ehil oldukları günü kaza etmezler. Bunun gibi Ramazan'ın daha önce geçen günlerini de kaza etmezler. Çünkü oruca ehil olmadan önceki günlerde oruç tutmakla muhatap değillerdir. Ramazan'da baygın olan kimse, Hanefîlere göre, bayıldığı günü kaza etmez. Çünkü niyetle beraber imsaktan ibaret olan oruç bulunmaktadır. Zahirde ondan bu imsak vaki olmuştur. Çünkü esas olan Müslümanın Ramazan gecelerinde niyetten boş olmamasıdır. Daha sonraki günleri kaza eder, çünkü niyet bulunmamıştır. Ramazan'ın ilk gecesinde eğer bir kişi bayılırsa o gecenin gündüzü hariç diğer tutamadığı günleri kaza eder. Çünkü Müslümanın zahiri durumu, oruca niyet etmiş olmaktır.

Bütün Ramazanı baygın geçiren kimse, Ramazanı baştan sona kaza edecektir. Çünkü baygınlık kuvvetleri zayıflatan ve aklı yok etmeyen bir nevi hastalık gibidir. Dolayısıyla geciktirme için özür sayılır, fakat farzın düşmesi için özür sayılmaz.

Deli olan kişi Ramazanın bir bölümünde ayılırsa, geçmiş günleri kaza eder. Çünkü Ramazan orucunun farz olmasının sebebi, bu ayda bulunmaktır, bu da vuku bulmuştur. Zimmet sebebiyle vacip olma ehliyeti de gerçekleşmiştir, her hangi bir engel bulunmamıştır. Arada bir engel bulunmaksızın farz olması gerçekleşirse, o ibadetin kazası gerekir. Eğer delilik hâli, orucu tutma imkânı bulunan bütün ayı içine alırsa, bunda güçlük olduğu için kaza etmez. Bayılmak ise böyle değildir. Çünkü genel olarak baygınlık bütün vakti kapsamaz. Baygınlığın uzaması nadirdir. Nadir olan durumlara göre hüküm koymakta ise bir güçlük yoktur.

Özet olarak: Kısa aralıklarla bayılmak ve delirmek orucun farz olmasına ve kaza edilmesine engel teşkil etmez. Fakat bütün ayı içine alacak bir delirme olursa sahibine kaza gerekmez. Bayılmada ise kaza etmek gerekir. Sarhoşluk da bayılmak gibidir.

Malikîlere göre: Delinin oruç tutması sahih değildir. Meşhur olan görüşe göre, deli daha sonra iyileşirse orucunu kaza etmesi gerekir. Dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s)'in şu hadisidir: "*Ayılıncaya kadar deliden kalem kaldırılmıştır.*" İbni Rüşd şöyle demiştir: Bu görüşte zayıflık vardır. Yine mutlak olarak baygın kişinin orucu sahih değildir. Eğer bir gün veya daha fazla baygın kalırsa tutamadığı günleri kaza etmesi gerekir. Yarım gün gibi az bir zaman baygın kalırsa, sabah vaktinden sonra yarım gün veya daha az bir zaman baygın kalırsa kaza etmez.

Bir kimse gece vakti bayılıp da sabah vakti girdikten sonra ayılırsa, niyet zamanını kaçırdığı için orucunu kaza etmesi gerekir. Çünkü niyet vaktinde akıllı değildi. Namazlardan sadece ayıldığı zamanki namazı kaza eder. Baygınlık ile

uyku hâli farklı olaylardır. Çünkü bayılma, uyku ile delirme arasında bir olaydır.

Bütün gün boyunca kişi uyusa bile mutlak olarak orucunu kaza etmez. Sarhoş olmak baygınlık gibidir. Ancak o günde orucunu devam ettirmek lâzımdır. Bir kimse gece sarhoş olsa ve aklı bulunmadığı halde sabah vakti girse iftar etmesi caiz değildir ve o günü kaza etmesi gerekir.

Şafiîlere göre: Ramazanda gündüzün çocuk ergenlik çağına erişirse yahut delinin aklı başına gelirse bu kâfirin Müslüman olmasına benzer. Esah olan görüşe göre, bunlara kaza gerekmez. Yine esah olan görüşe göre, gündüzün geri kalan kısmında oruç tutmaları lâzım gelmez.

Bayılmak, mürted olmak ve sarhoşluk sebebiyle kaçırılan oruçların kazası farzdır. Temelinden kâfir olup Müslüman olanla delilere kaza gerekmez. Ancak delirme olayı kişinin aklını giderecek bir maddeyi geceden bilerek alması suretiyle olmuşsa, böyle kişilerin deli olduğu günleri kaza etmeleri gerekir. Kâfir kişilerin kaçırdıkları oruçları kaza etmeleri farz değildir. Çünkü bunu farz kılmakla kişileri İslâm'dan nefret ettirmek söz konusudur. Aynı zamanda, Allah tealâ, konu ile ilgili olarak şöyle buyuruyor: "*Kâfir olan kimselere de ki: Eğer küfürlerine son verirlerse geçmiş günahları örtülür.* " (Enfal, 38). Çocuk ile deliye de kaçırdıkları oruçların kazası farz değildir. Çünkü teklif kalemi onlardan kaldırılmıştır.

Bir kimse mürted olduktan sonra delirse yahut sarhoş olsa, esah olan görüşe göre, deli olduğu yahut sarhoş bulunduğu bütün günleri kaza etmesi gerekir. Çünkü mürtedliğin hükmü devam etmektedir. Sarhoşluk böyle değildir. Ay başı olan kadın, özürsüz olarak orucunu terkeden, niyetlenmeyen, seferi olan, hasta olan kimselerin oruçlarını kaza etmeleri farzdır. Bu konu ileride gelecektir.

Hanbelîlere göre: Eğer küçük çocuk Ramazanın gündüz vaktinde oruçlu iken ergenlik çağına girerse, ister erkek olsun, ister kız olsun on beş yılını tamamlayarak yahut ihtilâm olmak suretiyle ergenlik çağına ulaşırsa, ihtilafsız orucunu tamamlar. Eğer gece niyet etmişse kazası gerekmez. Orucunu başının nafile sonunun farz olmasına bir engel sayılmaz. Bu nafile bir orucu tamamlamayı adamak gibidir.

Ramazan ayı içerisinde deli kişi ayılsa, ihtilafsız geride kalan günlerde oruç tutacaktır. Kişi ister kasıtlı bir hareketi ile delirmiş olsun ister olmasın, geçmiş günleri kaza etmesi gerekmez. Malikîler bu görüşe muhaliftir. Hanefîler de bu meselede farklı düşünmektedirler. Zira delilik kişinin üzerinden yükümlülüğü kaldırmaktadır. Kişi deli bulunduğu zamanlarda, küçüklük ve çok yaşlılık zamanlarında olduğu gibi kaza etmesi gerekmez.

Kâfirin Müslüman olduğu yahut küçük çocuğun ergenlik çağına girdiği yahut delinin ayıldığı günü kaza etmesi ve geride kalan günde oruç tutma konusunda iki türlü rivayet vardır: En sahih rivayete göre, o günde oruç tutmak ve Ramazan

dışında onu kaza etmek lâzım gelir. Bunun sebebi, vakte saygı göstermektir. Bir sebebi de hilâlin görülmesi sebebiyle delilin bulunmasıdır. Ayrıca bu kişi namazda olduğu gibi, orucun vaktinden bir kısmına ulaşmıştır. Bunun gibi, özürsüz olarak orucunu bozan herkese o günün orucunu tutmak ve başka zamanda kaza etmek lâzım gelir. Bir kimse sabah vaktinin girmediğini zannederek yese fakat sabah vakti girmiş bulunsa; güneşin battığını zannederek iftar etse, fakat güneş batmamış olsa; niyet etmeyi unutan kimse oruç bozsa yahut ay başı ve lohusa durumundaki kadın temizlense; kadın zorla iftar ettirilse sonra ay başı veya lohusa olsa; mukim kişi kasten orucunu bozduktan sonra yolculuğa çıksa yahut seferi kimse yolculuktan gelip namazları kısaltmaya engel olacak bir müddet ikamet etse; orucunu bozmuş bulunan hasta iyileşse, bütün bu durumlarda günün geride kalan kısmını da oruç tutması ve o günü kaza etmesi gerekir. Uyku ise oruca mani değildir, ister gündüzün bir kısmında, ister hepsinde bulunsun.

Özet olarak: Cumhura göre, devam eden delilik orucun kazasını gerektirmez. Malikîlerde meşhur olan görüşe göre gerektirir. Bayılmak ise ittifakla kazayı gerektirir. Şafiî ve Hanbelîlere göre, gündüz bir an ayılırsa baygın olan kimsenin oruç tutması geçerlidir. Eğer baygınlık bütün gün sürerse oruç sahih olmaz. Hanefîlere göre, baygın kimsenin orucu mutlak olarak sahihtir. Malikîlere göre ise, orucu sahih değildir, ancak yarım gün veya daha az bir zaman baygınlık geçirmişse bu kişinin orucu sahihtir.

3- Oruç tutmaya gücü olmak (sıhhatli bulunmak) ve mukim olmak: Hasta ve seferî olanlara oruç tutmak farz değildir. Eğer iftar ederlerse icma ile bu günleri kaza etmeleri farzdır. Eğer oruç tutarlarsa tuttukları oruç sahihtir. Bu görüşün dayandığı delil Allah teala'nın şu ayetidir: "*Sayılı günlerde oruç tutunuz. Sizden her kim hasta yahut seferde olursa diğer günlerden sayılı günlerde oruç tutsun. Oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin bir fakiri yedirecek fidye vermeleri gerekir. Kim gönül isteği ile bir hayır yaparsa o kendisi için çok hayırlıdır. Eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için çok daha hayırlıdır.* " (Bakara, 184). Yolcu seferden döndüğü zaman o günün geride kalan kısmında oruç tutar. Bu mesele hayızdan temizlenen kadının duruman benzemektedir.

Yaşlılık sebebiyle oruç tutmaya gücü bulunmayanlara oruç tutmak farz olmadığı gibi, hayız,hamile veya emzikli olan kadınlara da âciz oldukları için oruç tutmak farz değildir. Yolcuya oruç tutmanın farz olmaması için yolculuğa çıktığı mesafenin namazların kısaltılmasını caiz kılacak bir uzaklıkta olması şart koşulmuştur. Hanefîler dışındaki cumhura göre ise oruç bozmanın mübah olması şart koşulur. Çünkü ruhsatlar günaha dayanmamaktadır. Hanefîlere göre oruç bozmanın mübah olması şart değildir. Çünkü ruhsatın var olma sebebi olan sefer vaki olmuştur. Hanbeliler dışındaki cumhura göre, yolculuğun sabah vakti girmeden başlamış olması şarttır. Mukim bir kişi oruçlu olarak sabahlasa, sonradan yolculuğa çıksa orucunu bozamaz. Çünkü oruç hem sefer hâlinin, hem de ikamet

durumunun birleştiği bir ibadettir. Dolayısıyla ikamet yönü ağır basmıştır. Çünkü sefer asıldır. Fakat bir kimse oruçlu olarak sabahlayıp sonradan hastalansa, iftar etmeyi mübah kılan bir özür bulunduğu için orucunu açar. Yolcu ikamete niyet etse yahut hasta şifa bulsa, iftar etmek haram olur.

Hanbelîler bu şartı ileri sürmediler. Fakat en faziletlisi, sefere çıkan kimsenin oruç tutmaya niyetlendiği günün orucunu tamamlamasıdır. Bunun sebebi, yolcuya orucunu bozmayı mübah kılmayanların ihtilafından çıkmak, namazda olduğu gibi, ikamet hükmünü sefer hükmüne galip kılmaktır.

Hanefîler orucun farz olması için başka bir şart daha ileri sürmüşlerdir: Bu şart da usul yönünden anlaşılan manadır: Bu mana da daru'l-harp'te Müslüman olan kimsenin orucun farz olduğunu bilmesi yahut -zarurî olarak bilmesini gerektireceği için- İslam ülkesinde bulunmaktır.

2. Orucun Sıhhatinin Şartları:

Hanefîler (1) orucun sıhhati için üç şart ileri sürmüşlerdir: Niyet, oruca aykırı hususlardan (hayız ve nifas gibi) ve orucu bozan hâllerden uzak olmak. Kadın hayız olursa orucunu bozar ve kaza eder.

Malikîler (2) orucun sıhhati için dört şart ileri sürmüşlerdir: Niyet, hayız ve nifastan temizlenmek, Müslüman olmak, oruç tutmanın yasaklanmadığı bir vakitte bulunmak. Bayram günü oruç tutmak sahih değildir. Malikîler yine orucun sıhhati için akıllı olmayı da şart koşmuşlardır. Delinin ve baygın kişinin tuttuğu oruç sahih değildir. Bunlara oruç tutmak vacip de değildir.

Şafiîler (3) yine dört şart ileri sürmüşlerdir: Müslüman olmak, akıllı olmak, bütün gün boyu hayız ve nifastan temizlenmiş olmak niyet etmek. Kâfirin, delinin, temyiz çağında olmayan çocuğun, hayız ve nifas durumundaki kadının orucu sahih değildir.

Hanbelîler (4) orucun sıhhati için üç şart ileri sürmüşlerdir: Müslüman olmak, niyet etmek, hayız ve nifas hâllerinden temizlenmiş olmak.

Bundan anlaşılıyor ki, fakihler orucun sıhhatinde niyet, bütün gün boyu hayız ve nifas durumundan temizlenmek üzerinde ittifak etmişlerdir. Müslüman olmak ise, cumhura göre şarttır. Hanefîlere göre, orucun farz olmasının şartıdır. Niyet bahsini ise geniş bir şekilde açıklayacağız.

a) Taharet :

Fakihler, cünüplükten temizlenmenin orucun sıhhatinin şartı olmadığı

1- *Meraki'l-Felah:*, 105, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II,116 vd.
2- *el-Kavanînü'l-Fıkhıyye*, 113; *eş-Şerhus-Sağîr*, I, 681 vd., 695 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebir*, 522.
3- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 423, 432; *el-Mühezzeb*, I, 177.
4- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 359, 366, 376; *el-Muğnî*, III, 137 vd.

üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü cünüplüğün giderilmesi mümkündür, ayrıca cünüplük genel olarak gece, bazan da gündüz meydana gelir. Hz. Aişe ile Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre: "*Hz. Peygamber (a.s) Ramazanda ihtilam olmaksızın cinsî ilişki sebebiyle cünüp olarak sabaha girer, sonra orucuna devam ederdi.* " (1) Yine Ümmü Seleme'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Resulullah (a.s) ihtilam değil, cinsî ilişkiden ötürü cünüp olarak sabahlar, sonra orucunu bozmaz, kazasını da yapmazdı.* " (2) Cünüp olarak sabahlayıp temizlenmeyen kimse yahut sabah vaktinden önce temizlenen hayızlı kadın, sabah vakti girdikten sonra yıkanırsa, o günün orucu sahihtir.

b) Oruçta Niyet:

Niyet, bir şeye kastetmek olup kalpten bir işi yapmaya inanmak ve o işe tereddütsüz olarak azmetmektir. Burada niyetten maksat orucu kastetmektir. Bir kimse geceden yarının Ramazan olduğunu ve kendisinin bu ayda oruç tutacağını kalbinden geçirirse niyet etmiş olur.

Niyet şart mıdır, rükün müdür?:

Fakihler, orucun bütün çeşitlerinde niyetin istendiği konusunda ittifak etmişlerdir. Oruç ister farz, ister nafile olsun fark etmez. Bu niyet ya şart yahut rükün yolu ile yapılır. Bilmek gerekir ki, *şart,* bir şeyin hakikat ve mahiyetinden dışarıda olan şeydir. Rükün ise Hanefîlere göre, bir şeyin mahiyetinden bir parçadır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Ameller niyetlere bağlıdır.*" (3) Başka bir hadis-i şerifte ise şöyle buyuruyor: "*Sabah vaktinden önce oruca azmetmeyen kimsenin orucu yoktur.* " (4)

Hz. Aişe'den *merfu* olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurdu: "*Sabah vakti girmeden önce, her kim geceden niyet etmezse orucu yoktur.* " (5) Ayrıca oruç halis bir ibadettir. Namazda olduğu gibi niyete ihtiyacı vardır.

Hanefîler, Hanbelîler ve Malikîler racih olan görüşe göre, niyeti şart olarak kabul etmişlerdir. (6) Çünkü Ramazan orucu ve Ramazan dışındaki oruçlar ibadettir. İbadet ise Allah'ın emri ile yalnız Allah rızası için kulun kendi isteği ile yaptığı işin ismidir. Kendi isteği ve ihlas da niyet olmadan gerçekleşmezler. Dolayısıyla, ibadetleri âdetten ayırdetmek için, orucu niyetsiz olarak eda etmek

1- Buharî ve Müslim. *Neylü'l- Evtâr,* IV, 212.
2- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
3- Bu hadisi Buharî ve Müslim Hz. Ömer'den rivayet etmişlerdir.
4- Bu hadisi beş imam (Ahmed ve Sünen sahipleri) Hz. Hafsa(r.a)'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 195.
5- Bu hadisi Darekutnî rivayet etmiş olup isnadının bütünü ile sika olduğunu söylemiştir. Bir lafızda şöyle gelmiştir: "Geceden oruca niyet etmeyenin orucu yoktur."
6- *el-Bedayi,* II, 83; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 366; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 520.

sahih değildir.

Şafiîlere göre [1] niyet, orucu bozan işlerden kaçınmakta olduğu gibi, rükündür.

Niyetin yeri kalptir. Sadece dil ile yapılan niyet, kesin olarak yeterli değildir. Yine niyeti dil ile söylemek kesin olarak şart değildir. [2] Fakat Malikîler dışındaki cumhura göre, niyeti dil ile söylemek sünnettir. Malikîlere göre ise, en iyisi niyeti telaffuz etmemektir.

Niyetin Şartları:

1- *Niyeti Geceden Yapmak:*

Oruca geceden niyetlenmenin şart olduğu hususunda ittifak vardır. [3] Dayandığı delil, daha önce geçen hadistir: "*Sabah vakti girmeden önce geceden niyet etmeyenin orucu yoktur.* " Namazda olduğu gibi niyet ibadetlerin başında yapılır.

Fakat bazı fakihler, bazı oruç çeşitlerinde niyet vaktini sınırlamada zaman zaman kolaylık göstermişlerdir.

Hanefîlere göre: [4] Bütün oruçlarda mümkün olursa sabah vakti girmeden önce yahut geceden niyet etmek en faziletlisidir. Çünkü sabah vaktinin girme zamanında niyet etmek, gerçekten geceden niyetlenmek ise takdiri olarak ibadetin ilk kısmına yakındır.

Bir kimse, sabah vakti girdikten sonra niyet ederse, eğer oruç borç ise, icma ile caiz değildir. Eğer bu onun farz olan Ramazan orucu veya nafile oruç ile belirlenmiş bir adak orucu ise, bunu yapmak caizdir.

Oruç iki türlüdür:

a) Geceden niyet edilmesi ve belirlenmesi şart olan oruçlar: Bu oruçlar, zimmette sabit olan oruçlardır. Ramazan orucunun kazası; başlanmış bir nafile orucun kazası, bütün çeşitleri ile kefaret oruçları bu türlü oruçları teşkil ederler. Yemin kefareti, temettu ve kıran haccı oruçları, mutlak adak orucu da yukarıdaki çeşide dahildir. Meselâ, bir kimsenin "Allah bana şifa verirse oruç tutacağım" demesi gibi. Eğer şifa bulursa bu orucu tutmak zimmette sabit olur. Böyle bir orucu geceleyin niyetlenmeksizin tutmak caiz değildir.

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 423.

2- a.e., a.y.

3- *el-Bedayi'*, II, 85; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 520; *eş-Şerhus-Sağîr*, I, 695; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 423 *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 366; *el-Muğnî*, III, 91.

4- *el-Bedayi'*, II, 85; *Fethu'l-Kadîr*, II, 43-50, 62; *Meraki'l-Felâh*, 106; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb*, I 163.

b) Geceden niyetlenmek ve belirlemek şart olmayan oruçlar: Bu oruçlar Ramazan orucu, zamanı belirlenmiş adak orucu, müstehap ve mekruhları ile bütün nafile oruçlar gibi, belli bir zamana bağlı olan oruçlardır. Bu gibi oruçlara geceden, gündüzün yarısından öncesine kadar (öğleden öncesine kadar) niyetlenmek esah görüşe göre, sahihtir. Gündüzün ortası, sabah vaktinin doğuşundan kuşluk vaktine kadar geçen zamandır.

Malikîlere göre: (1) Niyetin sahih olması için, güneşin battığı andan gecenin son kısmına kadar yapılması gerekir yahut sabah vaktinin doğması ile beraber yapılması gerekir. Birinci durumda yani akşamdan niyetlenilmesi durumunda niyetten sonra yeme, içme, uyuma, cinsî ilişkide bulunmanın bir zararı yoktur. Bayılmakla deli olmak böyle değildir. Eğer bu iki durum sabah vaktine kadar devam ederse, orucu iptal ederler. Değilse iptal etmezler. Bir kimse gündüzün güneş batmadan önce gelecek gün için oruç tutmaya niyetlense yahut bulunduğu günde zevâlden önce oruç tutmaya niyetlense, nafile de olsa bu oruç sahih olmaz.

Şafiîlere göre: (2) Ramazanda farz oruç için yahut kaza ve adak gibi oruçlar için geceden niyetlenmek şarttır. Sahih olan görüşe göre, gecenin ikinci yarısında niyetlenmek şart değildir. Niyetten sonra vakit varsa yemek ve cinsî ilişkide bulunmak niyete zarar vermez. Bunun gibi uyuduktan sonra uyanınca niyeti yenilemek vacip değildir.

Zevalden önce nafile oruca niyet etmek sahihtir. Çünkü: *"Hz. Peygamber (a.s) bir gün Hz. Aişe'ye şöyle buyurdu: "Yanınızda öğle yemeği var mıdır?" Hz. Aişe de: "Hayır" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s): "O hâlde ben oruç tutuyorum" buyurdu. Hz. Aişe: "Hz. Peygamber başka bir gün de bana: "Yanınızda yiyecek bir şey var mıdır?" diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine: "O halde ben orucumu açıyorum" buyurdu. "* (3)

Hadiste zevalden önceki zaman tahsis edilerek belirtildi. Çünkü *gada* zevalden önce yenilen yemeğin adıdır. *Aşa* zevalden sonra yenilen yemeye denilir. Zevâl vakti aynı zamanda sabit ve malûm bir vakittir. Gündüzün büyük bir kısmına bu vakit ile erişilir. Açıktır ki, orucun sahih olması için orucu bozan şeylerden gündüzün başından itibaren kaçınmak gerekir.

Hanbelîlere göre: (4) Durum Şafiîlerde olduğu gibidir. Vacip veya farz olan oruç geceden bir niyet olmaksızın sahih olmaz. Çünkü daha önce geçtiği üzere bu konuda şu hadis vardır: "*Sabah vaktinden önce oruca azmetmeyen kimsenin orucu*

1- *eş-Şerhus-Sağîr*, I, 695 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 520; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 115, 117 *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 284.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 423 vd.
3- Darekutnî rivayet etmiş, "isnâdı sahihtir." demiştir.
4- *el-Muğnî*, III, 91, 96; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 366-369.

yoktur." Nafile oruca gelince fecirden sonra birşey yeyip içmediği takdirde gündüz vaktinden önce yapılan bir niyetle sahih olduğu gibi Şafiîlerin hilafına bundan sonra yapılan niyetle de sahih olur. Dayandıkları delil Hz. Aişe hadisidir: "*Hz. Aişe şöyle demiştir: Bir gün Hz. Peygamber (a.s) benim yanıma girdi ve: "Yanınızda bir şey var mıdır?" diye sordu. Biz de: "Hayır" dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Ben oruç tutuyorum.* " (1) Aşura hadisi de buna delalet etmektedir: "*Bugün Aşura günüdür. Allah tealâ bu günü oruç tutmayı sizlere farz kılmamıştır. Ben tutuyorum. Dileyen oruç tutsun, dileyen tutmasın.* " (2) Namazın nafilesi farza göre daha hafiftir. Çünkü nafile namazlarda ayakta durmak şart değildir. Seferde binek üzerinde kıbleye işaret etmese de namaz kılmak caizdir. Oruç da böyledir. Seferde zorluk çoğaldığı için affedilmiştir. Bu, Ebu'd-Derda, Ebu Talha, Muaz, İbni Mes'ud, Huzeyfe, Said b. Müseyyeb, Said b. Cübeyr, Nahaî ve Rey ashabının görüşleridir.

Bana göre, bu görüş en kuvvetli görüştür. Hz. Aişe hadisi,"*Oruca geceden niyetlenmeyenin orucu geçerli değildir.*" hadisini tahsis etmektedir. Belki birinci hadis ikinci hadisten daha sağlamdır. Nitekim İbni Kudame de böyle söylemiştir.

2- *Farz Oruçlarda Geceden Niyetlenmek:*

Bu husus cumhura göre şart olup Hanefîlere göre şart değildir. Hanefîler şöyle demişlerdir: (3)Daha önce geçen şartta açıkladığımız gibi, Ramazan orucu, zamanı belirlenmiş adak orucu ve mutlak nafile oruçlarda niyeti belirlemek ve tayin şart değildir. Çünkü oruca mahsus zaman Ramazan ayıdır. Ramazan gibi, bizatihi belirlenmiş olan bir adak orucu sınırlı bir vakitte yapılan bir ibadettir. Bu vakitte ancak Ramazan orucu, adanan vakitte de adak orucu tutulur.

Sıhhatli ve mukim olan bir kimsenin Ramazan ayını başka bir vacip niyeti ile eda etmesi sahih olur. Fakat yolcunun Ramazan'da niyetlendiği oruç sadece farz olan oruç yerine geçer. Hasta kimse başka bir vacibe niyetlenirse onun da Ramazanda tuttuğu oruç Ebu Hanife'ye göre, niyet ettiği oruç için geçerli olur. Çünkü bu durumda vacip olduğu için vakti, en önemli olan oruç ile meşgul etmiştir. Zamanı gelinceye kadar Ramazan orucunu tutmakta serbesttir. *Hidaye* sahibi ile Buhara âlimlerinin çoğu bu görüşü tercih etmişlerdir. Çünkü bu kişi takdiren âciz durumdadır.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, başka bir vacip için niyetlendikleri zaman tuttukları orucun mutlaka Ramazan orucu yerine geçeceği konusunda misafir ile mukim, sıhhatli ile hasta arasında her hangi bir fark yoktur. Çünkü ruhsat özürlü kişilerin sıkıntı çekmemeleri için sabit olmuştur. Bu sıkıntıya katla-

1- Müslim, Ebu Dâvud, Nesei.
2- Muaviye'den ittifakla rivayet edilmiştir.
3- a.e., a.y. *Fethu'l-Kadîr*, II, 50.

nınca, özürsüzlere katılmış olur.

Cumhura göre: [1] Vacip olan oruçta niyeti tayin etmek vaciptir. Bu da yarın Ramazandan orucu tutmaya niyet etmektir. Yahut Ramazanın kazasına yahut kefaretine yahut her hangi bir adağına niyet etmektir. Mutlak oruç niyeti yeterli değildir. Çünkü oruç [2] vakte bağlı bir ibadettir. Beş vakit namaz ile bunların kazalarında olduğu gibi, niyetlerini önceden belirlemek gerekir.

Bir kimse Ramazan ayında, başka bir oruca niyetlenirse bunlardan hiç birinin yerine geçmez.

3- *Niyetin Kesin Olması:*

Hanefîlere göre: [3] Belli bir zaman ile kayıtlandırılmış olan oruçta niyetin kesin olması şart değildir. Eğer bir kimse Şaban ayının otuzuncu gününde oruç tutmaya niyet eder de bu günün Ramazandan olduğu ortaya çıkarsa, o gün Ramazandan sayılır. Hangi niyet ile yapılırsa yapılsın, fark etmez. Ancak bu kişi seferi ise yahut başka bir vacip için niyetlenmişse ona sayılır.

Daha önce de açıkladığımız gibi, Hanefîlere göre, şüpheli günde farz ve vacip olan her oruç ile nafile ile farz arasında teraddütlü olarak niyet edilen oruçlar tahrimen mekruhtur. Ancak kesin bir niyetle tutulan oruç, yani tereddütlü olmayan oruca niyetlenmek mekruh değildir.

Cumhura göre: [4] Niyetin mutlaka kesin olması gerekir. Bir kimse şüpheli günün gecesinde, "Eğer yarın Ramazandan ise farz oruca niyetleniyorum, Ramazandan değilse tuttuğum oruç nafiledir" şeklinde niyetlenirse yahut niyetini tayin ettiği başka bir vacip oruca niyetlenirse mesalâ, adak bir orucun yerine yahut kefaret orucu yerine niyetlenirse bu oruç sahih değildir, niyet de sahih değildir, hiç birisinin yerine geçmez. Çünkü zikrettiği iki oruçtan hiç biri hakkında kesin bir niyeti yoktur. Çünkü Ramazan orucunu kesin olarak belirlememiştir.

Bir kimse "İnşaallah yarın ben oruç tutacağım" der de dileme kelimesinden eğer niyetinde tereddüt ve şüphe bulunduğunu kastederse kesin olmadığı için bu kişinin niyeti bozulur. Eğer bu kelimeden tereddüt ve şüphe değilde bilakis mübarek olma manasını kasteder yahut hiç bir şeyi kastetmezse niyeti bozulmaz. Çünkü bu sözden kastı, onun orucunu Allah'ın dilemesi ve yardımı ile tuttuğudur. Nitekim iman da "İnşaallah ben müminim" demekle bozulmaz. Diğer ibadetler de böyledir, niyetlerinde inşaallah sözünün zikredilmesi ile bozulmazlar.

1- *el-Kavanînu'l-Fıkhıyye*, 117; *ed-Düsükî ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, I, 520; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 283 *Muğni'l-Muhtâc*, I, 424-426; *el-Muğnî*, III, 94, vd.; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 367 vd.

2- Farz olan tavaf da bunun gibidir. Bu tavafı belirlemeye ihtiyaç vardır. Bir kimse veda tavafı niyeti ile yahut mutlak tavaf olarak niyetlense, bu tavaflar farz tavafın yerini tutmazlar.

3- *Meraki'l-Felâh*, 107.

4- a.e., a.y.

Fakat Ramazanın sonunda olduğu gibi, oruç tutulan bir günden sonra zan meydana gelse bu tereddüt zarar vermez. Şahitlik veya esirin durumunda olduğu gibi araştırma halinde meydana gelen zan da zarar vermez. Bir kimse Ramazanın otuzuncu gününü, eğer Ramazandan ise Ramazan diye niyetlense bu niyet kendisi için yeterlidir ve tuttuğu oruç eğer o gün Ramazandan ise sahihtir, çünkü asıl olan Ramazanın devamıdır. Onun orucu, yokluğu söz konusu olmayan bir asıl üzerine kurulmuştur. Bu kişinin tereddüdünün bir tesiri yoktur. Çünkü bu kişi kesin olarak oruç tutmaya azmetmiştir, bu niyetini kuvvetlendirmiştir. Fakat Şaban'ın otuzuncu gecesi yapılan niyet böyle değildir. Çünkü bu niyetin dayanağı bir temel yoktur, yani istishap söz konusu değildir.

Bir kimse, güvenilir kimselerin şahitliği ile Ramazandan olduğuna inanarak ertesi gün için oruca niyet etse tuttuğu oruç sahih olur.

Esir, hapis yahut benzer kimseler Ramazan ayının girip girmediği hususunda şüpheye düşseler araştırıp içtihat ederek bir ay oruç tutarlar. Bu kıble ve vakit konusunda içtihat etmeye benzer. Bu içtihat da bazı işaretlere dayandırılır: ilk bahar, son bahar, sıcak, soğuk mevsimler gibi. Bir kimse içtihat etmeksizin bir ay oruç tutsa ve bu ay da Ramazan ayına tesadüf etse, bu oruç Ramazan için değildir. Çünkü niyette tereddüt olmuştur. Yine bir kimse Ramazan için içtihatta bulunup bir karara varamaz da tereddüt içinde kalırsa, Nevevî'ye göre *el-Mecmu*'unda zikrettiği üzere onun oruç tutması lâzım gelmez.

Orucun Farz Olduğuna Niyet Etmek: Bütün mezheplerin ittifakıyla orucun farz oluşuna niyetlenmek şart değildir. Şafiîlerce itimat edilen görüş budur. [1] Namazda tesbit edilen niyet böyle değildir. Çünkü Ramazan orucu baliğ olan kişi için ancak farz yerine geçer. Namaz böyle değildir. Zira namaz iade edilince iade edilen nafile olmuş olur.

Bunun gibi, ittifakla orucun sünnet veya eda olduğunu belirlemek, Allah teâlâ'ya nispet etmek de şart değildir. Şafiîlerce sahih olan görüş budur. Çünkü oruç niyeti ile maksat gerçekleşmektedir. Orucu belirlemek bunların yerine geçer.

4- *Her Gün İçin Ayrı Ayrı Niyet Etmek:*

Cumhura göre bunu yapmak şart olup Malikîlere göre şart değildir. [2] Cumhura göre, Ramazanın her bir günü için ayrı ayrı niyet etmek şarttır. Çünkü her bir günün orucu kendi başına bir ibadettir, başka bir güne bağlı değildir. Dayandığı delil, bir günün orucunu bozan şeyin diğerini bozmamasıdır. Dolayısıyla her bir gün için ayrı olarak niyet etmek şarttır.

Malikîlere göre: Ramazanın başında tek bir niyet yeterlidir. Bütün Ramazan

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 425; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 367.
2- *el-Bedayi'*, II, 85;eş-Şerhu's-Sağir, I, 697 *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 282 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 117; *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 424; *el-Muğnî*, III, 93.

ayında bir tek niyet ile oruç tutmak yeterlidir. Ramazan ayının kefareti, adam öldürmenin kefareti yahut Zıhar kefareti gibi peşpeşe tutulan oruçlarda da tek bir niyet yeterlidir. Bunları sefer yahut hastalık ve benzeri sebeplerle kesmediği müddetçe yahut hayız ve nifas delirme gibi zorunlu bir durum sebebiyle bozmadığı müddetçe hüküm böyledir. Eğer orucu kesen bu gibi durumlar meydana gelirse yeniden niyetlenmek gerekir., tek bir niyet yeterli olmaz. Oruca baştan başlamak her ne kadar farz değilse de niyeti yenilemek gerekir. Geçmiş olan günlerde tutulan oruç sahih olup peşpeşe olma özelliğini kaybetmez. Fakat niyet yenilenir. Tek bir niyetin yeterli olduğu oruçlarda her gece niyetlenmek ise menduptur. Dayandıkları delil, Ramazan ayında oruç tutmanın farz oluşudur. Bunun delili Allah tealâ: "*Sizden her kim Ramazanda bulunursa oruç tutsun.* " ayetidir. *Ay*, tek bir zamana verilen isimdir. Başından sonuna kadar oruç tutmak tek bir ibadettir. Bu ise namaz ve hacca benzer, tek bir niyet ile eda edilebilir.

Niyetin Şekli ve Tesiri:

Hanefîlere göre: (1) Ramazan orucu ile zamanı belirlenmiş adak oruçların mutlak bir niyet ile tutulması sahihtir. Bunun gibi nafile ve başka bir vacip niyeti ile de tutulması sahihtir. Daha önce bu husus açıklanmıştır. Ramazan orucunun niyetini geceden yapmak vacip değildir.

Malikîlere göre: (2) Niyet belirlenmiş olmalı, geceden yapılmalı ve kesin olmalıdır.

Şafiîlere göre: (3) Ramazanda yapılan niyetin kamil mânâda tam olması için bu yılın Ramazan'ın farzını Allah rızası için eda etmek üzere, ertesi gün oruç tutmaya niyet etmek gerekir. Mutemed olan kavle göre farz olduğunu tayin vacip değildir.

Hanbelîlere göre: (4) Yarın oruçlu olacağı hatırında olan kimse, niyetlidir. Ramazan orucu olarak yahut kazasını yahut adak veya kefaret orucunu tutmaya kalbinden niyet etmek vaciptir. Orucu belirleme yanında farz olduğuna niyetlenmek vacip değildir.

Hanefîler dışındaki müçtehitler, niyetin geceden yapılmasının vacip olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunun gibi Şafiîler dışındaki âlimler, oruç tutmak niyeti ile yahut sahur niyeti ile yiyip içmenin de niyet sayılacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak bununla birlikte oruç tutmamayı niyet eden kişinin sahurda yeyip-içmesi niyet değildir. Orucun bütün çeşitlerinde sahura kalkıp yemek yemek Şafiîlere göre niyet yerine geçmez. Ancak sahur yemeğini yerken oruç tutmak aklından geçer de niyet ederse o takdirde bu sahihtir. Meselâ, sahurda yemek yerken oruca ni-

1- *Meraki'l-Felâh*, 106 vd.
2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 117; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 283.
3- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 425.
4- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 367.

yet etmek, fecir zamanında orucun bozulması korkusu ile yemek yememek gibi.

Niyetin tesiri, sevabı gerçekleştirmektir. Kişi niyet ettiği andan itibaren üzerine sevap terettüp eden Şer'î oruç tutma hükmü verilir. Çünkü bundan öcesinde Allah'a ibadet kastı bulunmamaktadır. Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyuruyor: *"Herkes için ancak niyet ettiği vardır."* Dolayısıyla gündüz temizlenen ay başı veya nifas durumundaki kadının geride kalan günü nafile niyeti ile oruç tutması sahihtir. Bunun gibi yeni müslüman olan kâfirin geride kalan günü de nafile olarak oruç tutması sahihtir. Ancak bunların sabah vakti girdikten sonra hiç yemek yememeleri ve oruç bozan bir iş yapmamaları gerekir. (1)

Orucun Şartları Konusunda Mezheplerin Görüşlerinin Özeti:

Hanefîlere göre: (2) Orucun şartları üç türlüdür: Farz olmasının şartları, yerine getirilmesinin farz olmasının şartları, yerine getirilen orucun sahih olmasının şartları.

Orucun farz olmasının şartları dört olup bunlar Müslüman olmak, akıllı olmak, ergenlik çağına girmiş olmak, daru'l-harpte Müslüman olan için orucun farz olduğunu bilmek yahut İslam ülkesinde bulunmaktır. Bütün Ramazan boyunca deli bulunan kimsenin bu ayı kaza etmesi gerekmez. Ramazan ayının bir kısmında aklı başına gelen deli kişi geçen oruçları kaza eder. Bütün Ramazan boyunca baygın olan kimse, bütününü kaza eder. Ramazan esnasında bir gün baygınlık geçiren kimse bu günü kaza etmez. Çünkü bu günde oruç tutmuştur. Oruç niyetle beraber bulunan imsaktan ibarettir. Bu durum ise olmuştur. Daha sonraki günleri kaza edecektir.

Orucun yerine getirilmesinin (edasının) farz olmasının şartları ikidir: Sıhhat yani hastalık, hayız ve nifastan uzak olmak, bir yerde ikamet etmiş olmak. Yolcuya orucun edası farz değildir. Ancak bu iki grup kişiye orucun kazası farzdır.

Ramazan orucunu yerine getirmenin sahih olmasının şartları ise üçtür: Bunlardan biri niyetlenmektir. Niyet etmeksizin orucu eda etmek sahih değildir. İkincisi hayız ve nifas gibi engellerden kurtulmuş olmaktır. Hayız ve nifas durumundaki kadınların tuttukları oruç sahih değildir. Bunların tuttukları oruçları kaza etmeleri gerekir. Üçüncü şart, orucu bozan, ifsad eden hallerden uzak olmaktır.

Malikîlere göre: (3) Orucun şartları üç nevidir: Farz olmasının şartları, sıhhatinin şartları, hem farz olmasının hem de sıhhatinin şartları. Toplamı yedidir. Müslüman olmak, ergenlik çağında olmak, akıllı olmak, hayız ve nifas hallerinden temizlenmiş olmak, sıhhatli olmak, mukim olmak ve niyet etmek.

1- *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 370.

2- *Meraki'l-Felâh,* 105; *Fethu'l-Kadîr,* II, 87-90; *el-Bedayi,* II, 87-89.

3- el-Kavânînü'l-Fıkhıyye, 113; Bidayetü'l-Müctehid, I, 282 vd.; Şerhu'r-risale, I, 301; eş-Şerhu's Sağîr, I, 681 vd, 695, 701; eş-Şerhu'l-Kebîr, I, 520 Haşiyetü'd-Dusûkî'de tercih edilen görüşe göre, niyet şarttır. Derdir ise eş-Şerhu's-Sağîr'de niyeti rükün olarak kabul etmiştir.

Orucun farz olmasının şartları üçtür: Ergenlik çağına girmiş olmak, bir yerde ikamet etmek ve sıhhatli olmak. Temyiz çağında olsa bile çocuğa oruç tutmak farz değildir, fakat oruç tutması caizdir. Velisinin ona orucu emretmesi vacip ve mendup değildir. Hasta yahut oruç tutmaktan âciz kişiye (ikrâh ve cebir altında olan kişi de âciz sayılır) ve yolcuya da oruç tutmak farz değildir. Bunların oruçlarını kaza etmeleri gerekir.

Sıhhatinin şartları ise ikidir: Birincisi Müslüman olmaktır. Üzerine farz olsa da kâfir kişinin orucu sahih değildir. Kâfir kişi orucu terkettiği için, kâfir olmasına ilave olarak azap edilecektir. İkinci şart oruç tutmaya müsait zaman bulunmaktır. Bayram günlerinde tutulan oruç sahih değildir.

Hem farz olma hem de sahih olmanın şartları üçtür: Birincisi, hayız ve nifas hallerinden temizlenmiş olmaktır. Hayız ve nifas durumundaki kadınlara oruç tutmak farz değildir, tutsalar sahih olmaz. Bu hallerinden temizlendikten sonra kaza etmeleri lazımdır. Hayız ve nifas kanından temizlenmekle hemen oruca başlamaları farz olur.

İkincisi akıllı olmaktır. Çünkü aklı yok olan kişi aklının yok olduğu zamanlarda oruç ile yükümlü değildir. Deli ile baygın kişiye oruç tutmak farz değildir. Oruç tutsalar sahih değildir. Meşhur olan görüşe göre, mutlak olarak delinin delilik durumundan ayıldığı zaman tutamadığı günlerin orucunu tutması farzdır. Eğer baygın kişinin baygınlığı bir gün yahut daha fazla bir zaman devam ederse yahut bir günün ekserisinde baygın olursa yine tutamadığı günlerin orucunu kaza etmesi farzdır. Fecirden sonra günün yarısını yahut daha azını oruçlu olarak geçirdikten sonra baygınlık geçiren kişiye o günün kazası farz değildir. Sarhoş kişi kaza etmenin vacip olması hususunda baygın kişi gibidir. Ancak sarhoş kişinin ayıldıktan sonra günün geride kalan kısmını oruçlu geçirmesi lazımdır.

Uyuyan kimseye gelince, ayın başında geceden oruca niyetlendiği zaman mutlak olarak tutamadığı günlerin kazasını yapması gerekmez.

Üçüncü şart niyet etmektir. Racih ve âzhâr olan görüşe göre, niyet orucun sıhhatinin şartıdır. Çünkü niyet, bir şeyi yapmayı kastetmektir. Malûmdur ki, bir şeyi kastetmek, onun mahiyetinden farklı bir şeydir. Ramazan ayı ile Ramazan orucunun kefareti, katil ile zıhar kefaretlerinde olduğu gibi, peşpeşe tutulması farz olan oruçlarda tek bir niyet yeterlidir. Ancak hastalık yahut sefer ve benzeri sebeplerle peşpeşe oluşunun kesilmemiş olması şarttır. Tek bir niyetin yeterli olduğu oruçlarda her gece ayrı ayrı niyetlenmek menduptur.

Özet olarak, şu kişilerden orucun farzıyeti düşer: Çocuklar, deliler, hayız ve nifas durumundaki kadınlar, baygın kişiler, yolcular, bünyesi zayıf olup oruç tutmaktan âciz olan kişiler, şiddetli susuzlukla karşılaşanlar, hastalar, hamile kadınlar, emzikli kadınlar, çok yaşlı kimseler.

Şafiîlere göre: [1] Orucun şartları iki türlüdür: Farz olmasının şartları, sahih olmasının şartları. Orucun farz olmasının şartları dörttür:

a) *Müslüman olmak:* Aslında kâfir olan kimseye oruç farz olmayıp namaz gibi dünyada iken kendisinden bu ibadeti yerine getirmesi istenmez. Ancak terkettiğinden ötürü ahirette azap edilir. Dinden çıkarak mürted olan kimseye oruç, kazası istenecek şekilde farzdır. Yani Müslüman olduktan sonra kazasını yapması kendisinden istenir.

b) *Ergenlik çağına girmiş bulunmak:* Çocuğa oruç tutmak farz olmadığı gibi, kazasını yapmak da farz değildir. Yedi yaşındayken çocuğa namaz kılması emredilir. On yaşında iken kılmadığından ötürü hafifçe azarlanıp dövülebilir.

c) *Akıllı olmak:* Delinin oruç tutması ne eda olarak ne de kaza olarak farz değildir. Ancak bazı ilaçlar ve maddelerle kendi fiilinin eseri olarak aklı kaybolan kimseye tutamadığı günlerin kazası gerekir. Sarhoş da bunun gibidir. Sarhoş kişiye tutamadığı günlerin kazası gerekir. Yanlışlıkla sarhoşluk verici maddeyi alıp da sarhoş olan ve oruç tutamayan kişilere sarhoşluk boyunca tutamadıkları günleri kaza etmek gerekmez. Çünkü bunda bir kasıt yoktur.

d) Oruç tutmaya gücü yetmek: Yaşlılık yahut iyileşmesi umulmayan bir hastalık, hayız ve nifas gibi durumlarda oruç tutmaktan âciz olan kimselerin oruç tutması farz değildir. Çünkü bunlar şer'an âcizdirler. Hastalığın ölçüsü, teyemmüm etmeyi mübah kılan hastalıktır. Bu hastalık durumunda oruç tutması güç olan yahut kendisine şiddetli bir zarar dokunacak olan kişiye oruç tutmak farz değildir.

Orucun sahih olmasının şartları da dörttür:

a) *Oruçlu iken Müslüman olmak:* Aslında kâfir olan yahut sonradan mürted olan kimsenin oruç tutması sahih değildir.

b) *Gündüz boyunca akıllı olmak yahut temyiz çağında olmak:* Temyiz çağında olmayan çocuk ile delinin oruçları geçerli değildir. Çünkü bunlarda niyet yoktur. Temyiz çağındaki çocuğun orucu ise sahihtir. Sarhoş yahut baygın kimsenin orucu sahih değildir, fakat azhar olan görüşe göre, sarhoşluk ile bayılma, gündüzün bir vaktinde ayılma bulunduğu takdirde zarar vermez. Sahih olan görüşe göre, yine bütün günü kaplayan uyku hâli de oruca zarar vermez. Çünkü bu durumda oruçla yükümlü olma ehliyeti bulunmaktadır.

c) *Gündüz boyunca hayız ve nifas durumlarından temizlenmiş olmak:* Hayız ve nifas durumundaki kadınların orucu icma ile geçerli değildir. Gündüz esnasında eğer hayız, nifas yahut mürted olma yahut delirme durumları ortaya çıkarsa oruç bozulur.

d) *Vaktin oruç tutmaya elverişli olması:* Bayram günleri ile teşrik günlerinde

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 427, 432 vd. 436 vd.; *el-Hadramiyye*, 110-113.

ve şüpheli günde oruç tutmak geçerli değildir. Bunun gibi, Şaban'ın son on beş gününde oruç tutmak da geçerli değildir. Ancak bir kimse bütün yıl boyunca oruç tutmayı âdet edinse yahut bir gün oruç tutup bir gün oruç bozmayı yahut Pazartesi ile Perşembe günlerinde olduğu gibi haftanın belirli günlerini oruç tutmayı âdet edinmişse ve bu günler de Şaban'ın son yarısına yahut şüpheli güne tesadüf etmişse bundan ötürü bir şey gerekmez, oruç geçerlidir. Yine bayram günlerinde bir adak için yahut kaza orucu için yahut kefaret oruçu için niyetlenmişse yahut Şaban ayının son on beş gününe ilk on beş gününü de ilave etmişse bunun bir zararı yoktur, oruç sahihtir.

Niyet ise bir rükündür. Her gün için ayrı ayrı niyet etmek şarttır. Farz olan oruçlarda niyeti geceden yapmak farz olup nafile oruçlarda geceden niyetlenmek farz değildir. Nafile oruçlarda zevalden önceki bir vakitte niyetlenmek yeterlidir. Yine niyeti belirlemek de farzdır. Farz oruçlarda farz olduğunu ayrıca belirlemek icab etmez.

Bunun gibi bilerek cinsî ilişkide bulunmaktan, kendi kendini tatmin etmekten ve kasten kusmaktan uzak durmak da rükündür. Nitekim orucu bozan hâllerde açıklayacağız.

Hanbelîlere göre: [1] Orucun şartları iki türlüdür: Farz olmasının şartları, sıhhatinin şartları. Farz olmasının şartları dörttür.

a) *Müslüman olmak:* Mürted de olsa kâfirin tuttuğu oruç sahih değildir. Çünkü oruç bedenle yapılan bir ibadet olup niyete muhtaçtır. Namazda olduğu gibi, şartlarından biri Müslüman olmaktır. Kâfir ve mürted kişilerin tuttukları oruç sahih değildir. Bir kimse oruçlu bulunduğu bir günde mürted olsa orucu bozulur. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: "*Eğer Allaha eş koşarsan, amelin yok olur.*" Eğer mürted kişi tekrar İslâma girerse bu günün kazasının yapması gerekir.

b) *Ergenlik çağına girmiş olmak:* Temyiz çağında da olsa, çocuğa oruç tutmak farz değildir. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Kalem üç taifeden kaldırılmıştır.*" Çocuk bunlardan biridir. Temyiz çağındaki çocuğa, oruç tutmaya gücü yettiği takdirde velisinin oruç tutmasını emretmesi vaciptir. Bunun gibi orucu terkettiğinden ötürü onu hafifçe azarlayıp dövmesi de vaciptir. Bunun sebebi, namazlarda olduğu gibi çocuğun oruca alışmasıdır.

c) *Akıllı olmak:* Deliye oruç tutmak farz değildir. Çünkü daha önce geçen hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Kalem üç taifeden kaldırılmıştır.*" Bunların biri de delidir. Delinin tuttuğu oruç sahih değildir. Çünkü niyet etme imkânı yoktur. Temyiz çağında bulunmayan çocuğa oruç tutmak farz değildir. Mümeyyiz çocuk oruç tutacak olursa namazda olduğu gibi sahihtir. Günün bir kısmında deliren kimseye geride kalan kısmını oruçlu geçirmek ve kazasını yapmak lazımdır. Çünkü o

146- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 359-367; *Gâyetül-Muhtehâ*, I, 322-326.

vakitte yeme-içme haramdır. Bir sebebi de vaktin bir parçasına ehliyetli olarak yetişmesidir. Fakat bir kimse bir tam gün veya daha fazla zaman delirecek olursa, deli olarak geçirdiği günleri kaza etmesi gerekmez. Baygın kişi böyle değildir. Baygın kişiye baygın olduğu günlerin kazası gerekir; baygınlık uzasa bile. Çünkü baygınlık bir hastalık olup yükümlülüğü, sorumluluğu ortadan kaldırmamaktadır. Geceden niyet ettikten sonra deliren yahut baygınlık geçiren kimsenin orucu gündüzün bir kısmında aklı başına geliyorsa sahihtir. Bunun gibi, bütün gün boyunca uyuyan kimsenin tuttuğu oruç da sahihtir. Çünkü gündüz uyumak normaldır. Uyku bütünü ile kişinin duygularını yok etmez. Sarhoş kişinin tutamadığı oruçlarını kaza etmesi farzdır. İster bile bile sarhoş olsun ister yanlışlıkla sarhoş olsun, hüküm aynıdır.

d) *Oruç tutmaya muktedir olmak:* Yaşlılık yahut iyileşmesi umulmayan hastalık sebebiyle oruç tutmaktan âciz olan kişiye oruç tutmak farz değildir. Çünkü bu kişi acizdir. Dolayısıyla oruçla sorumlu değildir. Dayandığı delil Allah tealâ'nın: "*Allah hiç kimseyi gücünün yetmediğinden sorumlu tutmaz.* " ayetidir. İyileşmesi umulan hastalığa gelince, bu hastalıktan kurtulunca oruç tutması, tutamadığı günleri de kaza etmesi gerekir.

Orucun Sıhhatinin Şartları Dörttür:

a) *Niyet etmek:* Kişinin tutacağı oruca, farz olan her günün orucuna geceden tayin ederek niyet etmesi gerekir. Yanılarak yahut unutarak niyet edilmezse de oruç sahih olur. Bir kimsenin oruca niyetlendikten sonra sahura kadar yeyip, içmesi ve cinsî ilişkide bulunması oruca zarar vermez. Farz olan oruçlarda farz olduğuna niyetlenmek icab etmez. Vacip oruçlarda da vacip olduğuna niyetlenmek vacip değildir. Çünkü orucu belirlemek yeterlidir. Zevâlden sonra da olsa, sabah vakti girdikten sonra oruç bozan her hangi bir işi işlememek şartıyla nafile oruçlara gündüzün niyetlenmek sahihtir.

b) *Hayız ve nifas durumlarından temizlenmiş olmak:* Hayız ve nifas durumundaki kadınların tuttukları oruç sahih değildir. Hatta oruç tutmaları haramdır. Gece vakti kanı tamamen kesilirse oruç tutmaları farzdır. Yıkanmaları şart değildir. Tutamadıkları günleri kaza etmeleri de farzdır.

c) *Müslüman olmak:* Mürted bile olsa, kâfirin tutacağı oruç sahih değildir.

d) *Akıllı olmak:* Yani temyiz çağında olmak. Yedi yaşına ulaşmamış olan mümeyyiz olmayan çocuğun tutacağı oruç sahih değildir.

ORUCUN SÜNNETLERİ, ADABI ve MEKRUHLARI

1. **Orucun Sünnetleri ve Adabı:** Oruçlu kişinin aşağıdaki işleri yapması müstehaptır: [1]

1- Bir yudum su içmek gibi az da olsa sahurda bir şey yemek ve sahuru gecenin son vaktine tehir etmek.

Sahura kalkmak, oruca güç kazanmak içindir. Buharî ile Müslim'in rivayet ettikleri bir hadis buna delildir: "*Sahura kalkın. Zira sahur yemeğinde bereket vardır.*" Hakim'in *Sahih*'inde rivayet ettiği şu haber de bunu kuvvetlendirmektedir: "*Sahur yemeği ile gündüz tutacağınız oruç için kuvvet kazanın. Gündüzün kaylule uykusu ile de gece kalkıp teheccüt namazı kılmaya kuvvet kazanın.* " Ahmed b. Hanbel şu haberi nakletmiştir: "*Sahur yemeği berekettir, bir yudum su ile de olsa onu bırakmayın. Çünkü Allah ve melekleri sahurda yemek yiyenlere rahmet ve istiğfar ederler.* " [2] Sabah vakti girinceye kadar sahuru tehir etmek de müstehaptır. Çünkü Taberanî'de rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Üç şey Peygamberlerin ahlâkındandır: İftarı acele yapmak, sahuru geciktirmek, namazda sağ eli sol el üzerine koymak.* " Yine Ahmed'in rivayet ettiği bir haberde şöyle buyurulmaktadır: "*İftarı acele yapıp sahuru geciktirdikleri müddetçe ümmetim hayır üzerindedir.* " [3] Başka bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Şüpheli olanı bırak, şüpheli olmayanı al.* "

2- Güneş kesin olarak battığı zaman namazdan önce acele iftar etmek:

İftarın bir hurma ile yahut tatlı bir şey ile yahut su ile yapılması müstehaptır. Bunun gibi iftarın üç yahut daha fazla tek sayılı bir şeyle yapılması da müstehaptır. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuştur: "*İnsanlar iftarda acele ettikleri müddetçe ha-*

1- *el-Bedayi'*, II, 105-108; *Meraki'l-Felâh*, 115; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 157; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 515 *eş-Şerhu's-Sağîr*, I. 689 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 115; *Muğnil-Muhtâc* I, 434-436; *el Hadramiyye*, 113-115, *Keşşafu'l-Kınâ'*, II,385-388; *el-Muğnî*, III, 103, 169- 171, 178.

2- Bu hadis *zayıf*tır.

3- Bu hadisi Ahmed Ebu Zer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 221.

yır üzerindedirler. " (1) Namazdan önce iftar etmek daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) böyle yapmıştır. (2) İftarın tek sayı ile yapılmasının müstehap olmasının dayandığı delil Enes hadisidir: "*Resulullah (a.s) namaz kılmadan önce bir kaç tane yaş hurma ile iftar ederdi. Eğer yaş hurma bulunmazsa kuru hurma ile iftar ederdi. Eğer kuru hurma da yoksa bir kaç yudum su içerdi.* " (3) Saatlerin bulunmadığı yerlerde hava bulutlu ise güneşin battığında dair kesin bilgi edinilinceye kadar beklemek gerekir. Fakat hava bulutsuz ise iftarda acele etmek mümkündür. Şafiîlere göre iftar etmeksizin visal, sürekli oruç tutmak haramdır. Sürekli oruç iki veya daha fazla gün boyunca gece iftar etmeksizin oruç tutmaktır. Çünkü Buharî ile Müslim'de bunun yasaklandığı ile ilgili hadisler vardır. Bunun sebebi de vücudun güçsüz düşmesidir. Ancak peşpeşe oruç tutmak Hz. Peygamber (a.s.)'e has özelliklerdendir.

3- İftarda tercih edilen bazı duaları okumak:

Bu dualar şunlardır:

اَللّٰهُمَّ لَكَ صُمْتُ، وَعَلَى رِزْقِكَ اَفْطَرْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ. ذَهَبَ الظَّمَاءُ، وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ، وَثَبَتَ الْاَجْرُ، اِنْ شَاءَ اللّٰهُ، يَا وَاسِعَ الْفَضْلِ اغْفِرْ لِي، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَعَانَنِي فَصُمْتُ، وَرَزَقَنِي فَاَفْطَرْتُ.

"*Allahım, senin rızan için oruç tuttum, senin rızkınla orucumu açtım. Sana güvendim, sana iman ettim. Susuzluk gitti, damarlar ıslandı. İnşaallah ecir ve sevap da sâbit oldu. Ey fazl u keremi geniş olan Rabbim, beni yarlığa Hamdolsun Allah'a ki o bana yardım etti de oruç tuttum, rızık verdi de orucumu açtım.*"

İftarda dua etmenin sünnet oluşu, bu esnada oruçlu kişinin duasının reddedilmiyeceği ile ilgili şu hadistir: "*İftar anında oruçlunun duası geri çevrilmez.*" (4)

Duanın sözleri sünnette bu şekilde sabittir. (5)

1- Bu hadis Sehl b. Sa'd'dan Buhari ve Müslim tarafından ittifakla rivayet edilmiştir. Ahmed ve Tirmizî Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber (a.s)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: "*Allah tealâ şöyle buyurur: Kullarım içinde en çok sevdiklerim, iftarda en çok acele edenleridir.*" *Neylü'l-Evtâr*, IV,217.

2- Bu hadisi Müslim, Hz. Aişe'den İbni Abdülber de Enes'ten rivayet etmiştir.

3- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Nesei dışındaki beş hadis imamı bu hadisi Selman b. Amir'den rivayet etmişlerdir: "*Sizden biri iftar ettiği zaman kuru hurma ile iftar etsin. Eğer kuru hurma bulamazsa su ile iftar etsin. Çünkü su temizdir.*" *Neylü'l-Evtâr*, IV,220.

4- Bu hadisi İbni Mace, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir.

5- "*Allahumme leke sumtü ve ala rızkike eftartü*" sözlerini Ebu Davud mürsel olarak rivayet etmiştir. "*Zehebez-zaman.. ilh.*" sözlerini de yine Ebu Davud rivayet etmiştir. Darekutnî ise Enes ile İbni Abbas'tan şu duayı rivayet etmiştir: "*Allahumme leke sumna ve ala rızkike eftarna fe-tekabbel minna inneke entessemiu'l-Alîmu*" Zehebez-zamau" sözü ile başlayan cümleleri de İbni Ömer'den rivayet etmiştir.

4- Oruçlu kimselere bir hurma yahut bir bardak su ile benzeri şeylerle iftar vermek:

En mükemmeli oruçluları yemeklerle doyurmaktır. Çünkü Hz. peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: "*Oruçlu bir kişiye iftar ettiren oruçlunun alacağı sevap kadar sevap elde eder. Oruçlunun sevabından da hiç bir şey eksilmez.*" (1)

5- Sabah vakti girmeden cünüplük, hayız ve nifastan temizlenmek:

Bunun sebebi orucun ilk başlarında temiz bulunmaktır. İkinci sebebi, Ebu Hureyre'nin sözü ile çelişkiye düşmekten çıkmaktır. Ebu Hureyre şöyle demiştir: "*Cünüp, hayız ve nifas hâlinde yıkanmayıp sabahlayan kimselerin oruçları sahih değildir.*" Bir diğer sebebi de kulağın içine, tabii delikler yolu ile iç organlara suyun kaçma korkusudur. Buna göre, Şafiîlerce oruçlunun gereksiz olarak hamama girmesi mekruhtur. Çünkü bunun kendisine zarar vermesi ve dolayısıyla orucu bozması mümkün ve muhtemeldir. Ayrıca bu orucun hikmetine uygun düşmeyen bir rahatlamadır. Mutlak olarak bir kimse oruçlu iken yıkanması gerektiği hâlde yıkanırsa orucu sahihtir. Ancak namaz kılmadığından ötürü günahkârdır.

Hayız, yahut nifas durumundaki bir kadın gece temizlense ve yarınki gün oruç tutmaya niyetlenip oruç tutmaya başlasa cünüp kişi de yıkanmaksızın oruç tutacak olsa orucu sahihtir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Artık bundan sonra geceleri onlara yaklaşın, ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin.*" (Bakara, 187) Bunun dayandığı delillerden biri de daha önce geçmiş bulunan Buharî ve Müslim'deki şu hadis-i şeriftir: "*Hz. Peygamber (a.s.) ihtilâm değil, cinsî ilişkiden ötürü cünüp olarak sabahlar, sonra yıkanır ve oruç tutardı.*" Buharî'nin rivayet ettiği: "*Cünüp olarak sabahlayan kişinin orucu kabul değildir.*" hadisi sabah vakti girdiği halde cinsî ilişkide bulunan yahut cinsî ilişkisini sabah vakti girdikten sonra da devam ettiren kimse manasında tevil edilmiştir.

6- Dili ve diğer Organları günahı olmayan lüzumsuz işlerden korumak:

Dedikodu, söz taşıma, yalan konuşmak gibi haram olan işleri yapmak ise Ramazan'da oruçlu iken daha kuvvetli bir şekilde yasaktır. Buna dikkat göstermek her zaman farzdır; hangi vakitte olursa olsun yapılması haramdır. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Yalan konuşmayı, yalan sözlerle amel etmeyi terketmeyen kimsenin yemesini içmesini terketmesine Allah'ın ihtiyacı yoktur*" (2) Başka bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur: "*Nice oruç tutanlar vardır ki, orucundan susuzluk çekme ve açlıktan başka bir kazancı yoktur. Nice gece kalkıp nafile ibadet yapanlar vardır ki, bu kalkmasından ötürü uykusuzluktan başka bir kazancı yoktur.*" (3)

1- Tirmizî rivayet edip sahih demiştir. Neseî, İbni Mace, İbni Huzeyme ve İbni Hıbban da sahihlerinde Zeyd b. Halid el-Cühenî'den rivayet etmişlerdir. *et-Tergîb ve't-Terhîb* II, 144.

2- Bu hadisi Buharî, Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbni Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *et-Tergib ve't-Terhîb*, II, 146.

3- Bu hadisi Taberanî Kebir'inde İbni Ömer'den rivayet etmiştir. İsnadında beis yoktur. a.e., II 148.

Bir kimseye Ramazan'da sövülürse, yüksek sesle: "Ben oruçluyum" demesi sünnettir. Çünkü Buharî ile Müslim'de Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Sizden biri oruçlu olduğu zaman kötü söz söylemesin, bağırıp çağırmasın. Bir kimse kendisine sövecek olursa, yahut dövüşecek olursa: "Ben oruçluyum" desin.* " Ramazan ayının dışında oruçlu olduğu durumlarda ise, bunu gizli olarak söyleyip kendini teskin etsin. Çünkü nafile oruçlarda riyadan kaçmak esastır.

7- Orucu bozmayan bazı mübah şehvetleri terketmek:

Bunların örnekleri şunlardır: İşitme, görme, dokunma, kokulu bir çiçeği koklama yahut ona bakmak gibi. Çünkü bunlarda orucun hikmeti ile uyuşmayan bir nevi rahatlama vardır. Bütün bu sayılanlar hamama girmekte olduğu gibi mekruhtur.

8- Şafiîlere göre oruçlu kişinin damardan kan aldırmayı yahut hacamat vb. işleri terketmesi de sünnettir.

Bunun sebebi, bu sayılanların orucu bozduğunu kabul edenlere aykırı davranmaktan kaçınmaktır. İttifakla, şekerli olmayan sakız çiğnemeyi terketmek de sünnettir. Çünkü sakız ve benzeri şeyler tükrüğü çoğaltır, susuzluğu giderir. Boğaza kaçması korkusu ile yiyecek maddelerinden bazı maddeleri çiğnemeyi terketmek de sünnettir. Bunun gibi, boşalma tehlikesi söz konusu olan öpüşmeyi de terketmek yine sünnettir.

Şafiîlere göre, kan aldırmanın orucu bozmaması, Hz. Peygamber (a.s)'in oruçlu iken kan aldırmasına binaendir. [1] "*Hacamat yapanın da, yaptıranın da orucu bozulmuştur.* " [2] hadisi ise neshedilmiştir. Hanbelîlere göre hacamat orucu bozar.

9- Ailesi için mümkün olduğunca bol infakta bulunmak, akrabalara iyilikte bulunmak, fakirlere ve miskinlere çok sadaka vermek:

Bunları yapmanın sünnet oluşunun dayandığı delil Buhari ve Müslim'de rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "*Hz. Peygamber (a.s) hayır yapmada insanların en cömerti idi. Ramazan'da Cebrail ile karşılaştığı zaman ise en cömert davranandı.* " Bunun hikmeti oruç tutanların ve ibadetle meşgul olanların ihtiyaçlarını gidermek suretiyle kalplerini rahatlatmaktır.

10- İlim ve Kur'an okumakla, zikir ve salavat getirmekle meşgul olmak:

1- Bu hadisi Ebu Dâvud, İbni Mace ve Tirmizî İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Tirmizî *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtar*, IV,202.

2- Bu hadisi Ahmed ve Tirmizi Rafi' b. Hadic'den rivayet etmişlerdir. Ahmed, Ebu Davud ile İbni Mace de Sevban ve Şeddad b. Evs'ten benzer bir hadisi rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 200

İmkânlar ölçüsünde gece ve gündüz bu sayılanları yapmak sünnettir. Çünkü Buharî ile Müslim'de rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Hz. Peygamber (a.s) Ramazan'da her gece Cebrail (a.s) ile karşılaşır, onunla Kur'an müzakere ve mukabelesinde bulunurdu.*" Bunun gibi bütün hayır işleri yapmak da sünnettir. Çünkü Ramazan'da sadaka vermek, Ramazan dışında farz ibadetle meşgul olmaya denktir. Dolayısıyla yapılan hayırların sevabı kat kattır.

11- Özellikle Ramazan'ın son on gününde itikafa girmek:

Çünkü itikafa girmek nefsi yasaklardan korumayı daha kolay sağlar. Emredilen şeyleri yapmaya daha çok yaklaştırıcıdır. Bir de kişi itikafta iken Kadir gecesine tesadüf etmesi ihtimali ve umudu vardır. Müslim'in rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s) Ramazan'ın son on gününde, diğer zamanlarında göstermediği gayret ve itinayı gösterirdi. Hz. Aişe (r.a) şöyle buyurmuştur: "*Hz. Peygamber (a.s) Ramazan'ın son on günü girince bütün geceyi ihya eder, ailesini uyandırır, kadınlardan ayrı kalırdı.*" (1)

Daha önce de açıkladığımız üzere, Kadir gecesinde sünnet olan şu duayı okumaktır:

اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ عَفُوٌّ، تُحِبُّ الْعَفْوَ، فَاعْفُ عَنِّي.

Hz. Peygamber (a.s) Kadir gecesini gözler, hem gecesini hem gündüzünü ihya ederdi.

İşte bu sayılanlar orucun sünnetleridir. Şafiîlerle Hanbelîler bunların sayısını çoğaltmış, Hanefîler ise kısaltmıştır. Hanefîler sadece üç şeyin müstehap olduğunu söylemekle yetinmişlerdir: Sahura kalkmak, sahuru geciktirmek, bulutlu olmayan günlerde iftarı acele yapmak.

Malikîlere göre: Orucun sünnetleri şunlardır: Sahura kalkmak, sahuru geç yapmak iftarı acele yapmak, dili ve diğer organları korumak, Ramazan'ın sonunda itikafa girmek.

Orucun Faziletleri İse Şunlardır: Orucu ibadetlerle mamur etmek, çok sadaka vermek, şüpheli olmayan helâl şeylerle iftar etmek, iftara kuru hurma yahut su ile başlamak, geceleri özellikle Kadir gecesini ibadet ile ihya etmek.

2. Orucun Mekruhları

Oruçta aşağıda zikredilen hususları yapmak mekruhtur:

1- Peşpeşe Oruç Tutmak (Visal orucu): İki gün arasında yemek-içmek suretiy-

1- Buharî ve Müslim. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 270. Bu hadisi Abdurrazzak Sevrî'den, İbni Ebî Şeybe de Ebu Bekir b. Ayyaş'tan rivayet etmişlerdir.

le iftar etmemektir. Alimlerin çoğunluğuna göre bunu yapmak mekruhtur. [1] Şafiîlere göre ise haramdır. Bu husus daha önce açıklanmıştır. Ancak peşpeşe oruç tutmak Hz. Peygamber (a.s)'e mahsustur. Bunu yapmak onun için mübah idi. Dayandığı delil İbni Ömer hadisidir: "*Hz. Peygamber (a.s) Ramazan'da iftar etmeksizin peşpeşe oruç tuttu. İnsanlar da öyle yapınca Rasulullah bunu yasakladı. Ashab: "Sen peşpeşe oruç tutuyorsun?" deyince şöyle buyurdu: "Ben sizden biri gibi değilim. Beni rabbim yedirip içirir.* " [2] Bu hadis, peşpeşe orucun sadece Hz. Peygamber (a.s)'e mahsus olmasını başkalarının buna katılmamalarını gerektirir. Cumhura göre, peşpeşe oruç tutmak haram değildir. Çünkü bu yasak ümmetine acımaktan ve onlara kolaylık sağlamaktan kaynaklanmaktadır. Şafiîlere göre, peşpeşe oruç tutmak yasak dolayısıyla haramdır. Nitekim bunu daha önce açıkladık.

2- Öpüşmek ve cinsî ilişki dışındaki hareketlerde bulunmak. Hatta bu düşünmek ve bakmak şeklinde de olsa mekruhtur. Çünkü bu durum genellikle oruçlu kişiyi ihtilam olmak suretiyle oruç bozmaya kadar götürebilir. Bu durum, yani mekruhluk hükmü, kendisinin boşalmaktan emin olması durumuna bağlıdır. Eğer boşalmak suretiyle orucunun bozulmasından emin değilse, o takdirde yukarıda sayılanları yapmak haramdır.

3- Gündüzün hoş koku sürünmek, hoş kokulu bir şeyi koklamak, hamama girmek suretiyle rahatlamak gibi şeylerde aşırıya kaçmak da mekruhtur.

4- Yiyecek maddesini veya sakız çiğnemek de mekruhtur. Sebebi, tatmak suretiyle bir şeyin içeriye gitmesi korkusudur. Bununla beraber sakız tükrük yapar. Bir görüşe göre, sakızın yaptığı tükrüğü yutmak orucu bozar. Eğer tükrüğü dışarı atarsa o takdirde de susuz kalır.

Mezheplere göre orucun mekruhlarının özeti şöyledir:

Hanefîlere göre: [3] Oruçluya yedi şey mekruhtur.

1- Özürsüz olarak bir şeyi tatmak ve çiğnemek. Çünkü bunu yapmak orucun bozulmasına sebep olabilir.

2- Şekerli olmayan sakızları çiğnemek. [4] Çünkü sakız çiğneyen oruçlu kişi oruç tutmamakla itham edilebilir. İster kadın olsun ister erkek olsun durum değişmez.

3- 4- Öpüşmek, kucaklaşmak, ileri derecede münasebette bulunmak. Ancak bu sayılanlarda eğer kişi boşalma veya cinsî ilişkiye düşmekten emin değilse mek-

1- *el-Muğnî*, II, 171; *Keşşafu'l-Kınâ* ', II, 399.

2- Bu hadis üzerinde Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Bunun gibi yine Ebu Hureyre ile Hz. Aişe'den üzerinde ittifak edilen iki hadis daha rivayet edilmiştir. Buharî ile Ebu Dâvud da benzer bir hadisi Ebu Said'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 219.

3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 153-155; *Meraki'l-Felâh*, 114 vd.

4- Bu tabii sakızdır. Bir görüşe göre Cava sakızıdır.

ruh olur. Kuvvetli olan görüş budur. Çünkü bunları yapmakla sonuçta orucun bozulmasına sebep olma söz konusudur. Bir kimsenin hanımının dudaklarını kuvvetli bir şekilde öpmesi de mekruhtur. Fakat kendinden emin ise mekruh olmaz.

5- 6- Bilerek ağızda tükrüğü toplayıp sonra da yutmak. Oruçlu kişiyi şüpheden uzaklaştırmak için bu kerih görülmüştür.

7- Damardan kan aldırmak yahut hacamat yaptırmak gibi kişinin bünyesini zayıflatma ihtimali olan şeyleri yapmak.

Şu dokuz şey oruçlu için mekruh değildir:

1,2- Cinsî ilişkide bulunma tehlikesi ile boşalma tehlikesi yoksa öpüşmek veya kucaklaşmak. Çünkü Hz. Aişe'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte oruçlu iken Hz. Peygamber (a.s)'in hanımlarını öptüğü ve cinsî ilişki dışında onlarla şakalaştığı rivayet edilmektedir. (1)

3,4- Bıyıklara hoş koku sürmek, göze sürme çekmek.

5,6- Oruç tutanın bünyesini zayıflatmadığı takdirde damardan kan aldırmak yahut hacamat yaptırmak.

7- Gündüzün sonunda misvak kullanmak. Gündüzün başında ve sonunda bunu yapmak sünnettir. Hatta misvak yaş yahut su ile ıslatılmış olsa da böyledir.

8- Abdest dışında ağıza ve buruna su verip çalkalamak, sümkürmekte de her hangi bir beis yoktur.

9- Serinlemek için yıkanmak ve ıslak bir beze sürünmenin fetvaya esas olan görüşe göre oruca bir zararı yoktur.

Malikîlere göre: (2)

1- Dışarı çıkarsa da tadı olan yaş bir şeyi ağıza sokmak; tuz, bal, sirke gibi tadı olup durumuna bakmak için yapan kişi kendisi de olsa bir şey tatmak, boğazına bir şeyler kaçması korkusundan ötürü mekruhtur.

2- Çocuk için hurma ve sakız çiğnemek. Eğer bu esnada boğaza bir şey kaçarsa kaza lâzım gelir.

3- Kadının yanına girmek, ona bakmak, düşünmek ve bakmak suretiyle cinsî ilişki öncesi hareketlerde bulunmak. Çünkü bu gibi durumlar genellikle oruçlu kişinin meni akıtması suretiyle orucunun bozulmasına sebep olur. Bu hüküm kendinden emin olma durumuna bağlıdır. Eğer kişi kendinden emin değilse, bunları yapmak haramdır.

1- Buharî ile Müslim

2- *eş-Şerhu's-Sagîr*, I, 693-695; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 517 vdb; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 115, 119.

4- Gündüz hoş koku sürünmek yahut koklamak.

5- İftar etmeksizin peşpeşe oruç tutmak.

6- Ağıza su verip çalkalamak ve burna su çekmekte mübalağa etmek.

7- Gündüzün diş kovuklarını tedavi etmek. Ancak geceye tehir edilmesinde bir hastalığın ortaya çıkması yahut artması yahut çok şiddetli bir ağrı söz konusu olursa mekruh değildir. Bir kimse bu gibi bir durumda istemeyerek ilaçtan biraz şey yutarsa orucu bozulur, kaza etmesi gerekir.

8- Gündüzün çok uyumak.

9- Lüzumsuz konuşmak, lüzumsuz işler yapmak.

10- Kan aldırmak. (hacamat)

Şafiîlere göre: [1] Orucun mekruhları şunlardır: Damardan kan aldırmak, hacamat yaptırmak, öpüşmek (eğer boşalma korkusu olursa haramdır.) yiyecek maddesini tatmak, sakız çiğnemek, hamama girmek, işitme, görme, dokunma, koklama gibi lezzet verici şeylerde aşırıya kaçmak. Çünkü bu gibi şeylerde orucun hikmetine uymayan rahatlamak söz konusudur. En kuvvetli görüşe göre, eğer şehveti tahrik ederse öpüşmek tahrimen mekruhtur.

Zevâl vaktinden güneşin batışına kadar misvak kullanmak da mekruhtur. Dayandığı delil daha önce de geçen şu hadistir: "*Yemin olsun ki, oruçlu kişinin ağız kokusu Allah katında (Kıyamet gününde) misk kokusundan daha üstündür.*" Bu koku da zevâl vaktinden sonraki zamanla ilgilidir. Çünkü zevâl vaktinden önceki ağız kokusu yemeğin eseridir, zevâl vaktinden sonraki ise ibadetin eseridir. Ağız kokusunun Allah katında en hoş koku olmasının manası, Allah'ın onu övmesi ve ondan razı olmasıdır. Ağıza ve buruna su verirken mübalağa etmek, boğaza bir şey kaçması korkusundan ötürü mekruhtur.

Hanbelîlere göre: [2] Oruçlu kimseler için aşağıdaki işleri yapmak mekruhtur:

1- Tükrüğü toplayıp yutmak. Çünkü tükrüğün orucu bozması konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Eğer bu bilerek yapılırsa oruç bozulmaz. Çünkü tükrük çıktığı yerden mideye ulaşmaktadır. Eğer tükrük dudaklar arasından çıkarılırsa yahut ağızdan ayrılır da ondan sonra yutulursa oruç bozulur. Çünkü yerinden ayrılmıştır. Genel olarak bundan kaçınma imkânı da vardır. Oruçlunun mutad şekilde tükrüğünü yutmasında bir beis yoktur. Bunda ihtilâf bulunmamaktadır. Çünkü bu, yoldaki tozlar gibidir korunulması güçtür. Oruçlu kişinin sümüğünü yutması haramdır. Ağıza ulaştıktan sonra yutulursa, ister içeriden gelsin ister göğsünden gel-

---

1- *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 431, 436.

2- *Keşşafu'l-Kına'*, II, 383, 386 *el-Muğnî*, III, 106-110 *Gayetü'l-Muntaha*, I, 331.

sin, ister beyinden gelsin, orucu bozar. Çünkü ağız dışından gelmektedir. Bu kusmaya benzer.

2– Ağızı çalkalamakta veya sümkürmekte mübalağa etmek de mektuhtur. Dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in Lakît b. Sabira *"Suyu ağızda çalkalamakta mübalağa et. Ancak oruçlu isen müstesna."* buyurmasıdır. Bu husus abdest bahsinde geçmiştir. Normal şekilde ağıza ve buruna su vermekle oruç bozulmaz. Bunda her hangi bir ihtilaf yoktur. İster taharet için olsun ister başka maksatlarla olsun fark etmez.

3- Gereksiz olarak bir yiyecek maddesini tatmak da mekruhtur. Çünkü bunu yapan kişi, yiyecek maddesinin boğazına ulaşıp orucunu bozmasından emin olamaz. Eğer tattığı şeyin tadını boğazında hissederse orucunu bozar. Çünkü kerahet mutlaktır.

4- Ağızda dağılmayan sakız çiğnemek. Çünkü bu sakız tükrük toplar ve ağzı kurutur, susuzluk verir. Eğer kişi sakızın tadını boğazında hissederse orucunu bozar. Çünkü kaçırılması mümkün olan yabancı bir madde içeriye gitmektedir. Ağızda dağılan sakız ve benzeri maddeleri çiğnemek haramdır. Tükrüğünü yutmasa da kişinin bunu yapması haramdır. Çünkü bu durum sakızın gıda çiğneme yerine geçmesi zannına sebep olmaktadır.

5– Sadece şehveti tahrik olan kimseler için öpüşmek de mekruhtur. Çünkü daha önce geçen Aişe hadisinde şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) oruçlu iken hanımını öper, cinsî ilişki dışında şakalaşırdı. Hz. Peygamber kendine en çok sahip olanınızdı."*[1] *"Yine Hz. Peygamber (a.s.) bir genci bundan yasakladı, fakat yaşlıya müsaade etti."*[2]

Eğer şehvet fazlalığı sebebiyle öpüşmeden ötürü boşalmanın olacağı zannedilirse, bu ihtilafsız haramdır. Şehveti tahrik olmayanın öpüşmesi, cinsî ilişki öncesi hareketlerde bulunmasında bir kerahet yoktur.

6- Oruçlu kişinin dişleri arasında yemek artığı bırakması mekruhtur. Bunun sebebi, bunlardan tükrüğüne bir şeyler karışarak midesine girmesidir.

7- Misk, kâfur, yağ, buhur, amber ve benzeri insan nefesi ile boğazına kaçmalarından emin olunmayan kokuları koklamak.

Oruçlu kimsenin yıkanmasında bir beis yoktur. Çünkü: *"Hz. Peygamber (a.s) cünüplükten yıkanır, sonra da orucuna devam ederdi."* [3] Yine oruçlu kimsenin misvak kullanmasında bir beis yoktur. Amir b. Rabîa: "Sayamayacağım kadar çok kere Hz. Peygamber (a.s)'in oruçlu iken misvak kullandığını gördüm." [4] demiştir.

1- Buhari ve Müslim.

2- Bu hadis *hasen* olup Ebu Dâvud Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Said de bu hadisi Ebu Hureyre ve Ebu'd-Derda'dan rivayet etmiştir. Yine İbni Abbas'tan sahih bir isnadla rivayet edilmiştir.

3- Buhari ve Müslim. Hz. Aişe ve Hz. Ümmü Seleme (R.A.) dan rivayet edilmiştir.

4- Tirmizi *hasen, sahih* demiştir.

ORUCUN BOZULMASI, ORUCUN KAZASI ve KEFARETİ

Oruç Bozmayı Mübah Kılan Özürler

Bazı özürler sebebiyle orucu bozmak mübah olur. Bu özürler yedi, bazılarına göre dokuz tanedir ve aşağıdadır: [1]

1- Sefer-Yolculuk: Çünkü Allah tealâ seferle ilgili olarak şöyle buyuruyor: "*Sizden her kim hasta yahut seferde olursa diğer günlerden sayılı günleri oruç tutsun.*" Lügatte *sefer,* masraf külfeti bulunan bir yolculuğa çıkmaktır. Seferin mesafesi konusunda Allah tealâ tarafından herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ancak bu konuda uyarı vardır. Bu uyarı da Hz. Peygamber (a.s)'in: "*Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının mahremsiz olarak bir gün bir gecelik mesafeye yolculuk yapması helâl olmaz.*" hadisidir.

a) İftar etmeyi mübah kılan yolculuk, dört rekatlı namazların kısaltılarak kılınmasını mübah kılan uzaklıktır. Bu da 89 km. civarında bir mesafedir. Cumhura göre, oruçlu kişinin seferde oruç bozması için, sabah vakti girmeden önce seferi başlatmak ve namazları kısaltmaya başlanılacak sınıra kadar ulaşmak şarttır. Bu sınır da bulunduğu beldenin evlerini arkada bırakacak şekilde yol almış olmaktır. Çünkü bir kimsenin, sabah oruçlu olarak yolculuğa başlamasından sonra oruç bozması mübah değildir. Bunun sebebi hazar ile sefer bir araya gelince hazarın hükmünü sefer hükmüne üstün tutmak gereğidir. Bir kimse bulunduğu beldenin binalarını sabah vakti doğmadan önce geçmek suretiyle yolculuğa başlasa, iftar etmesi caiz olup kaza etmesi gerekir. Yine bir kimse oruca başlar da sonradan genel olarak dayanılmaz şiddetli bir sıkıntı ile karşılaşırsa orucunu bozup sonradan kazasını yapar. Dayandığı delil Cabir hadisidir: "*Resulullah (a.s) Fetih günü Mekke'ye çıktı ve "Kura'ul-Gamim" denilen yere kadar* [2] *oruç tuttu. İnsanlar da onunla beraber oruç*

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 158-168; *Meraki'l-Felâh*, 115-117; *el-Bedayi*, II, 94-97; *eş-Şerhu'l-Kebîr* I, 534; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 120-122; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 689-691; *Bidayetü'l-Müctehid*, I 285-288; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 437-440; *el-Mühezzeb*, I, 178. *Gâyetü'l-Münteha*, I, 323;*el-Muğni* III, 99 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 361-365.

2- Kurâu'l-Gamim: Medine dışında Usfan önündeki bir vadinin adıdır.

tuttular. Kendisine: "Oruç insanları çok bunalttı, insanlar senin ne yapacağına bakmaktadırlar" denilince bir bardak su getirterek ikindi vaktinde su içti, insanlar da kendisine bakıyorlardı. Bazı insanların oruçlarına devam ettikleri haberi kendisine ulaşınca: "Onlar asilerdir" buyurdu. " [1] Şevkanî diyor ki: Bu hadiste, geceden oruca niyetlendikten sonra oruçlu olan kimsenin yolculuğa çıkması durumunda orucunu gündüzün bozabileceğine delil vardır. Bu görüş cumhurun görüşüdür.

Hanbelîler zevâlden sonra da olsa, gündüz kendi beldesinden yolculuğa çıkan kimseye iftar etmeyi mübah kılmışlardır. Çünkü sefer öyle bir şeydir ki, gece vakti olacak olsa ve gündüze kadar devam edecek olsa oruç bozmayı mübah kılmaktadır. Dolayısıyla gündüz gerçekleşecek olsa, hastalık durumunda olduğu gibi, orucu açması mübah olur. Bunun dayandığı delillerden biri Ebu Dâvud'un Ebu Basra el-Gıfarî'den rivayet ettiği şu haberdir: "*Ebu Basra sefere başladıktan sonra oruç bozmuş ve şöyle demiştir: Bunu yapmak Hz. Peygamber (a.s)'in sünnetidir."*

Şafiîler yolcunun iftar etmesi için üçüncü bir şart ileri sürmüşlerdir. Bu şart da vasıta sürücülerinde olduğu gibi, yolcunun devamlı olarak yolculuk hâlinde bulunmamasıdır. Böyle olursa iftar etmesi haram olur. Ancak oruç sebebiyle oruçluya bir zorluk gelirse o takdirde iftar edebilir. Meselâ, teyemmümü mübah kılan zorlukta olduğu gibi. Bu da canının yahut bir azanın menfaatinin telef olma korkusu yahut hastalık müddetinin uzaması korkusu gibi durumlardır. Mürüvvete, şahsiyete zarar vermeyecek şekilde meslek gereği açıkta kalan bir uzva bir kusur arız olma korkusu da böyledir, özürdür.

Bu meselede Hanefîler dışındaki cumhura göre, iki ayrı şart daha vardır ki, bu şartlar da yolculuğun mübah bir yolculuk olması ve seferde dört gün ikamete niyet etmemesidir. Malikîler bunlara bir şart daha eklemişlerdir. O da sefere çıkmadan önce, geceden iftar etmeye niyetlenmektir. Çünkü yolculuk niyet ve fiil olmaksızın namazları kısaltmayı ve orucu bozmayı mübah kılmaz. Nitekim aşağıda bu hususu açıklayacağız. Hanefîler ise günah işlemeye yönelik bir yolculuk da olsa, orucu bozmayı mübah görmüşlerdir.

Özet olarak: Malikîler yolculuk sebebiyle orucu bozmak için dört şart ileri sürmektedirler: Yolculuğun namazları kısaltacak uzaklıkta olması, mübah bir yolculuk olması, günün ilk saatlerinde olacaksa yolculuğa sabah vaktinden önce başlamış olmak, iftara geceden niyet etmiş olmak.

b) Seferî kişi oruçlu olarak sabahladıktan sonra orucunu bozması gerekse bunu yapmak caiz olup Şafiî ve Hanbelîlere göre her hangi bir günahı yoktur. Dayandığı delil İbni Abbas'tan müttefekun aleyh olarak rivayet edilen hadis ile Hz. Peygam-

1- Bu hadisi Müslim, Neseî ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtar,* IV, 266.

ber (a.s)'in Mekke'nin fethi esnasında orucunu gündüzün bozması olayıdır. [1] Hanefî ve Malikîlere göre, iftar etmek haramdır ve yapan günahkâr olur. Cumhura göre, bundan ötürü sadece kaza gerekir. Malikîlere göre ise hem kaza hem de kefaret gerekir. Çünkü bu kişi Ramazan orucunu bozmuştur. Dolayısıyla hem kaza hem de kefaret gerekir. Bu aynen mukim kimsenin yaptığına benzer.

Hanefî ve Şafiîlere göre eğer bir zarar görmeyecekse seferi olan kimsenin oruç tutması daha faziletlidir. Hanefîlere göre eğer yolculuktaki arkadaşları oruç tutuyorlarsa yahut harcamaya ortak değillerse kendisinin tutması faziletlidir. Eğer harcamada ortak iseler yahut arkadaşlarının çoğunluğu oruç tutmuyorlarsa, en iyisi arkadaşlarına uymak ve açmaktır. Seferde oruç tutmanın kendisine zarar vermesi durumunda kişinin oruç tutması haram, oruç bozması ve tutmaması vaciptir. Dayandıkları delil: "*Oruç tutmanız sizin için çok hayırlıdır.* " ayetidir. Zarar görme, canının yahut bir uzvunun telef olmasından yahut bir uzvun menfaatinin telef olmasından korkmaktır.

Hanbelîlere göre her hangi bir sıkıntı ve zorluk bulunmasa da namazları kısaltmayı mübah kılan yolculukta oruç bozmak sünnet, oruç tutmak mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) Mekke'nin fethi gününde oruç tutanlar için: "*Onlar asilerdir.* " buyurmuştur. Yine Buharî ile Müslim'de rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Seferde oruç tutmak takvadan değildir.* " Birinci görüş, ayetin zahirî manası ile amel etmek bakımından daha uygundur. Ayette şöyle buyuruluyor: "*Oruç tutmanız sizin için çok hayırlıdır.*" Mekke'nin fethi gününde oruç bozmak savaş sebebiyle idi.

c) Yolcunun Ramazan'da adak ve benzeri Ramazan dışı oruçlar tutması caiz değildir. Çünkü oruç tutmamak yolcuya ruhsat olarak mübah kılınmıştır. Yolcunun kendisi için her hangi bir kolaylık söz konusu değilse yahut yolcu bu kolaylıktan yararlanma ihtiyacında değilse, aslı yerine getirmesi lâzımdır. O da Ramazan orucudur.

Yolcu yahut hasta kişi Ramazan'dan başka bir oruca niyetlense, cumhura göre, bu oruç sahih olmayıp Ramazan'a ve başka bir oruç yerine geçmez. Çünkü kendisine oruç tutmamak bir özür sebebiyle mübah kılınmıştır. Dolayısıyla hastada olduğu gibi, Ramazan dışındaki bir oruca niyetlenmesi ve tutması caiz değildir. Hanefîlere göre, eğer tutulan oruç vacip bir oruç olup, nafile değilse niyetlendiği oruç yerine geçer. Çünkü yolculuk, kişinin oruç tutmamasına müsaade edilen bir zamandır. Dolayısıyla başka bir vacip yerine oruç tutması, Ramazan dışında oruç tutması gibidir.

d) Eğer yolcu ile hasta oruç tutarlarsa dört mezhebin ittifakı ile farz yerine ge-

1- Bazı insanlar ona uyarak iftar etmiş, bazıları oruç tutmuştur. Hz. Peygamber (a.s) "*Bunlar asilerdir.*" buyurmuştur. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

çer. *Zahirîlere* göre, farz oruç yerine geçmez. Bu meseledeki ihtilafın kaynağı Allah teâlâ'nın: "*Sizden her kim hasta olur yahut seferde bulunursa diğer günlerden sayılı günleri oruç tutsun.* " ayetinden anlaşılan manadaki farklılıktır. Cumhura göre, buradaki söz mecazî manadadır. Sözün takdiri şöyledir: "Seferde olup da iftar eden sayılı günlerde oruç tutsun." Burada hazfedilen, iftar ederse, sözü, hitap tarzından anlaşılan manadır. *Zahirîlere* göre, bu söz hakiki manasına alınmıştır, mecazî değildir. Misafirin farzı, diğer günlerden sayılı günlerdir. Gücü yetip de iftar edenin farzı iftar ettiği zaman diğer günlerden sayılı günlerdir.

Cumhurun görüşünü Enes hadisi de kuvvetlendirmektedir: "*Bizler Hz. Peygamber (a.s) ile beraber sefere giderdik. Oruç tutanlar oruç bozanları, oruç bozanlar da oruç tutanları ayıplamazdı.* " (1)

Zahirîlerin görüşü İbni Abbas'tan rivayet edilen şu hadis ile kuvvetlendirilmiştir: "*Hz. Peygamber (a.s) Ramazan'da Mekke'nin fethine çıktı. Kedîd'e varıncaya kadar oruç tuttu.* (Kedîd Usfan ile Kudeyd arasında bulunan bir suyun adıdır.) *Kendisi de orucunu bozdu, insanlar da oruçlarını bozdular.* " (2) Onlar Rasulullah (a.s.)'ın en son uygulamalarını göz önüne alıyorlardı.

2- Hastalık: İnsan tabiatının bozulmasını gerektiren bir düzensizliktir. Seferde olduğu gibi bu düzensizlik orucu açmayı mübah kılar. Dayandığı delil daha önce de geçen şu ayet-i kerimedir: "*Sizden her kim hasta olursa yahut yolculuk yaparsa, başka günlerden sayılı günleri oruç tutsun.* "

a) Oruç tutmamayı mübah kılan hastalığın ölçüsü şudur: Bu hastalık ile beraber oruç tutmak insana çok büyük bir zorluk veriyorsa yahut oruç tutulduğu takdirde insanın ölmesinden yahut hastalığın artmasından yahut hastalığın iyileşmesinin gecikmesinden korkulursa bu hastalık oruç tutmamayı mübah kılan hastalıktır. (3) Eğer uyuz, diş ağrısı, parmak ağrısı, çıban ve benzeri hastalıklarda olduğu gibi kişinin oruç tutması hâlinde kendisine bir zararı olmayacak hastalıklardan ise orucu bozmak mübah olmaz.

Bir belirti, veya tecrübe yahut adaleti bilinen Müslüman ve mahir bir doktorun haber vermesi neticesi oluşan kuvvetli zanna göre hasta veya zayıf düşmekten korkan sağlıklı kişi de Hanefîlere göre, hasta gibidir. Ölmekten yahut şiddetli eziyete maruz kalmaktan korkan sağlam kişi de Malikîlere göre hasta gibidir. Şafiî ve Hanbelîlere göre sağlam adam hasta gibi değildir.

Eğer oruç tutmaktan ötürü kişinin ölmesi kuvvetli bir kanaatle sabit olursa ya-

1- Buhari ve Müslim. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 222. Bu hadisin benzerini Müslim de Ebu Said'den rivayet etmiştir.

2- Muttefekunaleyh. a.e, a.y.

3- Tabiplere göre, oruç bozmayı mübah kılan hastalığın ölçüsü şudur: Şiddetli kalp hastalığı, verem, ciğer iltihabı, ciğer veremi, kanserler, had safhadaki böbrek iltihabı, idrar yollarında taş bulunan ve düşürmekte olanlar, damar sertliği, yara, şiddetli şeker hastalığı gibi hastalıklardır.

hut duyulardan birinin şiddetli zarar görmesi söz konusu ise orucu bozmak vacip olur.

Hanefîler şunu da ilave etmişlerdir: Savaşta zayıf düşmekten korkan askerin seferî olmasa da savaşa çıkmadan önce oruç tutmaması mübahtır. Humma nöbeti olan kimsenin yahut adet göreceğini tahmin eden kadının bu durumların bulunduğu kanaatinde ise orucunu açmasında bir beis yoktur.

Sefer mesafesinde olmasa da, cihad oruç tutmamayı mübah kılan sebeplerden biridir. Bunun sebebi düşmana karşı kuvvetli olmak ve Mekke'nin fethi esnasında Hz. Peygamber (a.s)'in uygulaması ile amel etmektir.

b) Cumhura göre, hastanın iftar etme ruhsatından faydalanmaya niyet etmesi vacip değildir. Şafiîlere göre ise vaciptir. Eğer böyle yapmazsa hasta günahkâr olur. Eğer hasta kişi hastalığı esnasında oruç tutarsa, bu oruç onun için farz oruç yerine geçer. Çünkü mahallinde, oruca ehil olan kimse tarafından yerinde yapılmıştır. Bu durum yolcunun namazları tam kılmasına benzer.

c) Hastanın oruç tutmaması konusunda fakihlerin iki görüşü vardır: Hanefî ve Şafiîlere göre, hastalık oruç tutmamayı mübah kılar. Hanbelîlere göre, hastalık durumunda oruç tutmamak sünnet olup oruç tutmak mekruhtur. Dayandıkları delil: *"Sizden her kim hasta olur yahut seferde bulunursa, diğer günlerde tutamadığı günler sayısınca oruç tutsun."* ayetidir. Malikîlere göre hastanın dört türlü durumu vardır:

1- Hiç bir şekilde hasta oruç tutamayacak durumda olması. Hastalık sebebiyle yahut oruç tuttuğu takdirde gücünün zayıflamasından ve ölmekten korkulursa bu gibi kimselerin oruç tutmaması vaciptir.

2- Hasta kimse, zorluk çekerek oruç tutabiliyorsa, oruç tutmaması caizdir. Malikîler bu konuda Hanefîlerle Şafiîler gibi düşünmektedirler. İbni Arabî'ye göre, böyle hastaların oruç tutmaması müstehaptır. [1]

3- Hastanın zorlukla oruç tutması ve hastalığının artmasından korkması durumudur. Böyle hastaların oruç tutmamasının vacip olması için iki görüş vardır.

4- Oruç tutmasının hasta için zor olmaması, fakat oruç tuttuğu takdirde hastalığının artmasından korkması durumudur. Cumhura göre, bu gibi hastalar oruçlarını bozamazlar. İbni Sîrin farklı düşünmektedir.

d) Hasta yahut yolcu oruç tutmak niyeti ile sabahlar da sonradan bu özür ortadan kalkarsa orucunu bozması caiz değildir. Fakat oruç tutmamak niyeti ile sabahlayıp da sonradan özür kaybolursa, günün geri kalan kısmında da oruç tutmaması caizdir. Bunun gibi, oruç tutmamayı mübah kılan bir özür sebebiyle oruçsuz olarak sabahlayan kimse günün geride kalan kısmında özür yok olsa, cumhura göre yine

1- *Ahkamu'l-Kur'an*, I, 77.

oruç tutmayabilir. Ebu Hanîfe ise buna muhaliftir.

e) Ramazan'da hasta yahut yolcunun nafile oruca niyetlenmesi ittifakla sahih değildir. Bunun gibi cumhura göre, Ramazan'da bu gibi kimselerin başka bir vacip niyetiyle oruç tutmaları da sahih değildir. Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre ise bunu yapmak caizdir. Nitekim bu hususu sefer özrü bahsinde açıkladık.

3,4- Hamilelik ve emziklilik: Hamile ve emzikli olan kadınların, kendilerine yahut çocuklarına bir zarar gelmesinden korkmaları durumunda oruç tutmamaları mübahtır. Çocuk ister emziren kadının kendi çocuğu ister başkasının çocuğu olsun, fark etmez. Yine ister ücretle emziren kadın olsun, ister olmasın; zarar korkusu yine aklın noksanlaşması yahut ölüm tehlikesi yahut hastalık olsun fark etmez. Muteber olan korkunun sebebi geçmiş tecrübelere dayalı olarak yahut adil, uzman bir Müslüman doktorun haber vermesi ile kuvvetli kanaata dayalı olan hastalıktır.

Hamile ve emzikli kadınların oruç tutmamalarının caiz olmasının dayandığı delil, hasta ile yolcuya kıyastır. Bunun yanında Hz. Peygamber (a.s)'in: "*Allah tealâ, yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırmıştır, hamile kadınlarla emzikli kadınlardan da orucu kaldırmıştır.*" [1] hadisidir. Hamile yahut emzikli kadınlar kendilerine yahut çocuklarına ölüm gelmesinden korkarlarsa oruç tutmaları haram olur.

Hamile ve emzikli kadınlar oruç tutmazlarsa, tutmadıkları günleri kaza ederler. Kaza etmeleri vacip olup fidye vermeleri gerekmez. Bu hüküm Hanefîlerin görüşüdür. Şafiî ve Hanbelîlere göre ise, çocuklarına bir zarar gelmesinden korkarlarsa hem fidye hem de kaza lâzım gelir. Malikîlere göre, emzikli kadınlara fidye ile birlikte kaza gerekir. Hamile kadınlara sadece kaza gerekir. Nitekim ileride bu konu açıklanacaktır.

5- Yaşlılık: Yılın bütün mevsimlerinde oruç tutmaktan aciz olan çok yaşlı erkek ve kadınların oruç tutmamaları icma ile caizdir. Bunların oruçlarını kaza etmeleri gerekmez. Çünkü oruç tutabilecek durumda değillerdir. Bunların her gün için bir fakiri doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Malikîlere göre, fidye vermek müstehaptır. Çünkü Allah tealâ: "*Oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin bir fakiri doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir.*" buyurmaktadır. İbni Abbas bu ayetin nashedilmiş olmadığını söylemiştir. Bu ayet çok yaşlı ve oruç tutamayan erkek ve kadınlarla ilgilidir. "*Bunlar her bir güne karşılık bir fakiri doyururlar.*" [2]

Hastalığının iyileşme ümidi olmayan hastalar da yaşlılar gibidir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Allah sizin için dinde bir güçlük yapmamıştır.*" Fakat, Ramazan'da oruç tutma gücüne sahip olmayıp başka bir vakitte tutabilenlerin, diğer

1- Bu hadisi Ahmed ve *Sünen* sahiplerinden oluşan beş imam Enes b. Malik el-Ka'bî'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 230.

2- Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir. a.e., 231.

zamanlarda bu oruçlarını kaza etmeleri farzdır, fidye vermeleri gerekmez.

6- Açlık ve Susuzluk Tehlikesi: Ölüm yahut akıl noksanlaşması yahut bazı duyguların yok olmasından korkulacak derecede şiddetli açlık ve susuzluk tehlikesinin meydana geldiği kişilerin oruç tutmamaları veya oruçlarını bozmaları caizdir. Öyle ki, bu durumda kişi oruç tutma kudretine sahip olamaz. Böyle kişilerin tutamadıkları oruçlarını kaza etmeleri gerekir. Bir kimse ölüm tehlikesinden korkarsa bu durumda oruç tutması haram olur. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Kendinizi tehlikeye atmayınız.*"

Açlık ve susuzlukla karşılaşan kimse oruçunu bozarsa ne yapacağı Günün geride kalan kısmını oruçlu mu geçirecek yoksa onun yemesi içmesi caiz midir? konusunda farklı görüşler vardır.

7- İkrah, Tehdit Altında Kalmak: Tehdit altında kalan kimsenin orucunu bozması mübahtır. Cumhura göre bu kimsenin orucunu kaza etmesi gerekir. Şafiîlere göre, tehdit altında kalan kişi orucunu bozamaz. Kadın eğer tehdit altında yahut uyku hâlinde iken cinsî ilişkide bulunulursa orucunu kaza etmesi gerekir.

Bu sayılanlar orucu bozmayı mübah kılan en önemli özürlerdir. Hayız, nifas ve delirme gibi sonradan oruçlu kişinin başına gelen olaylar da iftar etmeyi mübah kılan olaylardır. Bilakis bunlar oruç tutmayı farz kılmazlar ve bu durumlarda tutulan oruçlar sahih değildir. Orucun şartları bahsinde bu hususlar açıklanmıştır.

Zor İşlerde Çalışmak:

Çok zor işlerde çalışan kimselerin orucu hakkında Ebu Bekir el-Acürrî [1] şöyle demiştir: Çalıştığı iş zor olan kişi, eğer oruç tuttuğu takdirde canının telef olmasından korkarsa, bakılır işini terketmek hayatını sürdürmesine zarar verecekse orucunu bozar ve tutamadığı günleri kaza eder. Eğer işini terketmekten ötürü zarar bulunmazsa orucunu bozarsa günahkâr olur. Eğer işi terketmek ile göreceği zarardan yine de kurtulamıyor ise özür sebebiyle orucunu bozmakta her hangi bir günahı yoktur. Fakihlerin cumhuruna göre maden işçiliği gibi ağır işlerde çalışan kimseler eğer çalışma esnasında şiddetli susuzluk ve açlıktan zarar gelmesinden korkarlarsa oruçlarını bozmaları caizdir. Bu günlerin kazasını yapmaları gerekir. Eğer zarar bilfiil gerçekleşirse oruçlarını bozmak vacip olur. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.*"

Boğulmak Üzere Olanlarla Benzer Kimseleri Kurtarmak:

Hanbelîlere göre, [2] boğulmak tehlikesi geçiren vb. masum kimseleri tehlikeden kurtarmak için orucu bozmak vacip olur. Ona Keffâret icab etmez. Eğer orucunu bozmaksızın kurtarma gücüne sahipse orucunu bozması haram olur. Kurtarma esnasında boğazına su kaçarsa orucu bozulmaz.

1- *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 361; *Gâyetü'l-Münteha*, I, 323.
2- *Gâyetu'l-Müntehî*, I, 324

Nafile Orucun Durumu:

Sahih olan rivayete göre, ibadete başlamak nafilelerin vacip olduğu görüşünü benimseyen Hanefîlerce, nafile oruç tutan kimselerin özürsüz olarak orucu açmaları caiz değildir. **En kuvvetli görüşe göre** ziyafet, misafir için ve misafir edenler için zevâlden önce özürdür. Zevalden sonra özür değildir. Ancak zevalden sonra iftar etmemekte ana ve babaya isyan söz konusu olacaksa o takdirde oruç bozulabilir. Ana ve baba dışındakiler için ise özür değildir. Öğleden sonra oruç bozulamaz. Çünkü orucun tamamlanması hükmü kuvvet kazanmıştır.

Hangi durumda olursa olsun, nafile oruç tutan kişi orucunu bozarsa onu kaza etmesi gerekir. Ancak beş gün nafile olarak oruç tutmaya niyetlenirse kazası gerekmez. Bu günler de iki bayram günü ile teşrik günleridir. Zahirur-rivayete göre, bu günlerde nafile olarak niyetlenilen oruç bozulduğu takdirde kazası gerekmez. Nitekim bu husus daha önce açıklanmıştır.

Bir Özür Sebebiyle Orucu Bozduktan Sonra

Tekrar Oruca Devam Etmek:

Fakihler, Ramazan'da bir özür sebebiyle orucunu bozduktan sonra oruçlunun gündüzün geride kalan kısmında yemek ve içmekten kaçınması hususunda iki görüş ileri sürmüşlerdir: Hanefîlerle, Hanbelîlere göre, gündüzün sonuna kadar kendini tutmak vaciptir. Şafiîlere göre müstehaptır. Malikîlere göre ne vacip ne de müstehaptır. Ancak iki durum müstesnadır. Bunlarla ilgili görüşlerin açıklaması aşağıdadır:

Hanefîlere göre: [1] Sonradan kaybolan bir özür sebebiyle de olsa orucu bozulan kimsenin, sabah vaktinden sonra temizlenen hayız ve nifas durumundaki kadının,daha sonra mukim olan yolcunun, iyileşen hastanın, aklı başına gelen delinin, ergenlik çağına giren çocuğun, Müslüman olan kâfirin günün geride kalan kısmında yemek ve içmekten kaçınması vaciptir. Bunun sebebi, mümkün olduğu kadar vakte saygı göstermektir. Çocuk ile Müslüman olan kâfir dışında hepsine kaza gerekir. Daha önceden bildiğimiz üzere, zaman zaman gelen ve bütün ayı kapsamayan delirmeler kazayı gerektirir. Bayılmak böyle değildir. Çünkü baygınlık bütün ayı kaplasa da kazayı gerektirir. Çünkü bayılmak bir nevi hastalıktır. Ancak bayılan kişinin ilk bayıldığı günün kazasını yapması gerekmez. Yahut gecesinde baygın olduğu günün orucunu kaza etmez. Çünkü orucun şartı olan niyet bulunmuştur.

Malikîlere Göre: [2] Özellikle Ramazan'da yahut bir adak orucunda bilerek. unutarak yahut tehdit altında orucunu bozan kimsenin günün geride kalan kısmında yemek ve içmekten sakınması gerekir. Mübah olan bir özür sebebiyle iftar edene

1- *Meraki'l-Felâh*, 114; *el-Bedayi*, II, 102 vd.

2- *Haşiyetü'd-Düsükî aleş-Şerhi'l-Kebîr*, I, 514-525; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 124; *eş-Şerhu's-Sağîr* I, 705 vd.

ise gerekmez. Bir kimse orucunu bozmayı mübah kılan bir özür sebebiyle orucunu bozar da sonra özrü ortadan kalkarsa, günün geride kalan kısmında oruca devam etmesi müstehap değildir. Meselâ, gündüzün bir kadınınhayız veya nifas durumu biterse yahut sefer sona ererse yahut çocukluk hâli sonar erer de Ramazan'da gündüzün ergenlik çağına girerse yahut orucunu bozan hasta sıhhat kazanırsa, yahut yemeye ve içmeye mecbur kalan kimsenin bu mecburiyeti kalkarsa, bu sayılan kimselerin günün geri kalan kısmında oruca devam etmeleri müstehap değildir. Bu gibi kimselerin orucu açacak şeyler yapmaları câizdir. Fakat bir memlekette âdet olduğu üzere, yoldan geçen yolcuların verdikleri haberden Ramazan olduğu sabit olunca, şüpheli günde oruç tutmak menduptur. Bu da gün yükseldiği zamanda olur. Bunun gibi, unutarak oruç bozma durumunda nafile oruçlarda oruca devam etmek menduptur. Mutemet görüşe göre, kasten bozulan ve haram olan oruç bozmalarda durum böyle değildir. Yine zıhar kefareti ve adam öldürme kefareti gibi peşpeşe tutulması gereken oruçlarda da günün geride kalan kısmında oruca devam etmek vacip değildir.

Şafiîlere Göre: [1] Bilerek orucunu bozan kimsenin ceza olmak ve hatasını onaylamamak üzere günün geride kalan kısmında oruca devam etmesi gerekir. Bunun gibi geceden niyetlenmeyi unutan kimsenin de yiyip içmemesi gerekir. Çünkü kişinin oruç tutmaya niyet etmeyi unutması ibadet işine önem vermediğini gösterir. Bu da bir nevi eksikliktir. Şüpheli günde eğer bu günün Ramazan'dan olduğu ortaya çıkarsa yine yiyip içmemesi gerekir. Çünkü hilâli görmede gayret göstermediği için orucu tutmamasında bir nevi ihmal söz konusudur. Mutemet görüşe göre, kazasının da acele olarak yapılması vaciptir.

Esah olan görüşe göre, günün geriye kalan kısmında çocuk bülûğa erse, deli ayılsa, kafir müslüman olsa kendilerine oruç tutmak lâzım gelmez. Çünkü bunlar orucu eda edecek kadar geniş bir zamana sahip değillerdir. Fakat gündüzün ayılan, Müslüman olan kimselerin o günü kaza etmeleri vaciptir. Bunun sebebi ihtilâftan çıkmaktır.

Bunun gibi oruçlarını bozduktan sonra özürleri ortadan kalkan yolcu ve hastaların da geride kalan günde oruca devam etmeleri gerekmez. Çünkü ruhsatı kullanmaktan sonra bir özrün yok olmasının tesiri yoktur. Bu mesele namazlarını kısaltarak kılan yolcunun vakit varken ikamet durumuna geçmesine benzer. Fakat vakte saygıdan ötürü bunların geride kalan günde oruca devam etmeleri müstehaptır. Yine temizlenen hayız ve nifas durumundaki kadınların geride kalan günde yiyip içmemeleri müstehaptır.

Bu sayılan kimselere oruca devam etmenin vacip olmamasının sebebi, günün durumunu bilmeleri ile birlikte oruç tutmamalarının mübah olmasıdır. Ruhsatı kullandıktan sonra, özrün ortadan kalkması müessir değildir.

1- *Muğni'l-Muhtâc*, 1, 438; *el-Hadramiyye*, 413.

Hanbelîlere Göre: [1] Özürsüz olarak yahut sabah vakti girdiği halde girmediğini yahut güneş batmadığı halde battığını zannederek orucunu bozan yahut oruca niyet etmeyi unutan ve bunlara benzeyen kimselerin geride kalan günde oruca devam etmeleri gerektiği hususunda âlimler arasında her hangi bir ihtilâf yoktur.

Çocuk, deli, kâfir, hasta, seferî, hayız ve nifas durumundaki kadın gibi kimselerin özürleri gündüz esnasında kalkarsa yani çocuk büluğa erer, deli ayılır, kâfir müslüman olur, hasta iyileşir, misafir mukim olur, kadın hayız ve nifastan temizlenirse racih olan görüşe göre bu kimselerin geride kalan günü oruçla geçirmeleri ve kazasını yapmaları gerekir. Bunlara yememekten dolayı sevap vardır.

Eğer çocuk yaşını tamamlamak yahut ihtilâm olmak suretiyle oruçlu olarak ergenlik çağına ulaşırsa, geceden oruç tutmaya niyetlenmişse, orucunu tamamlar ve bu kendisi için yeterli olur. Bu mesele nafile ibadeti tamamlamayı adamaya benzer. Seferî olan kişinin yarın evine döneceğini biliyorsa oruç tutması gerekir.

ORUCU BOZAN VE BOZMAYAN ŞEYLER

Fakihler bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu farklı görüşleri müstakil olarak açıklamak gerekir.

Hanefî Mezhebi: [2]

Orucu bozan şeyler iki türlüdür: Bir kısmı sadece kaza etmeyi gerektirir, bir kısmı ise hem kaza hem de kefareti gerektirir.

1. Orucu Bozduğu Hâlde Sadece Kazayı Gerektiren Durumlar: Bunlar yaklaşık elli yedi mesele olup üç noktada tasnif edilmeleri mümkündür.

1- Gıda ve ilaç gibi gıda manasında olmayan şeyleri almak. Bu da âdette gıdalanmak maksadı taşımayan ve insan tabiatının meyletmediği şeyleri almakla olur. Mesalâ oruçlu kişinin çiğ pirinç yahut çiğ hamur yahut âdette yağ, bal, şeker gibi şeylerle karıştırılmaksızın yenmeyen un gibi maddeleri yemesi gibi. Eğer bu gibi şeylerle karışık olarak yenilirse kefaret icabeder. Bunun gibi bir kimse bir defada çok miktarda tuz yese kaza gerekir. Eğer yediği tuz az olursa kefaret gerekir. Yahut olgunlaşmamış çiğ meyve yerse yahut dişleri arasında kalan yemek artıklarını yerse ve bu nohut kadar olursa oruç bozulur ve kazası gerekir. Eğer nohut miktarından az olursa orucu bozulmaz. Yenmesi mutat olmayan Ermeni kili dışındaki çamuru yiyen kişiye yine kaza gerekir. Ermeni kiline gelince bu aktarlarda bulunmaktadır, kefareti gerektirir.

Çekirdek, pamuk, yaprak yahut deri yerse yahut çakıl taşı, demir, toprak, taş, para ve benzeri madenler yutarsa yahut kendi isteği ile boğazına duman çekerse yâ-

1- *el-Muğnî*, III, 134; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 320.
2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 132-153; *Fethu'l-Kadîr*, II, 64-77; *el-Bedayi*, II, 94-102 *el-Lübâb*, I, 165 173; *Meraki'l-Felâh*, 109-114; *Tebyînü'l-Hakakik*, I, 322-332.

hut ağzına su alırsa yahut kadın fercinden yahut makattan ilaç sokulursa yahut burundan, yahut boğazdan bir madde girerse yahut burnuna bir sıvı damlatırsa yahut kulağına bir yağ damlatırsa, (sahih olan görüşe göre, su damlatırsa su sirayet edici olmadığı ve beyine zarar verdiği için bundan bir şey lazım gelmez) yahut boğazına kar ve yağmur suları girerse esah olan görüşe göre, bunu yutmazsa yahut kendi isteği ile kusarsa yahut istemeyerek kusar da bir kısmını geri gönderirse ve kusuntu ağız dolusu olursa yahut kusuntu ağız dolusundan az olup en kuvvetli görüşe göre nohut tanesi kadar ve daha fazla olup geri yutulursa ve bu durumda oruçlu olduğunu hatırlıyorsa, yahut kusuntu çok miktarda olur da kişiye galip gelirse yahut kusma anındaki kusuntu ağız dolusundan az olursa yahut oruçlu olduğunu unutmuşsa yahut kusuntu yemek değil de balgam olursa bütün bu durumlarda ittifakla oruç bozulmaz. Bu meselelerin dayandığı delil şu hadis-i şeriftir: "*Bir kimseye kusmak gelir de kendisine hakim olamazsa ona kaza gerekmez. Kendi isteği ile kusarsa kaza etsin.*" (1)

2- Oruçlu kimsenin hastalık, yolculuk, tehdit altında kalma, hata, ihmal yahut şüphe ile ilaç almak veya gıda almak gibi durumlarda da yine kaza etmesi lâzım gelir. Mesala, abdestte veya abdest dışında ağzı çalkalarken mideye su kaçması yahut başındaki veya karnındaki bir yarayı tedavi ederken ilaç beynine yahut midesine kaçarsa yahut uyumakta olan bir kimseye su içirilirse yahut kadın hizmet sebebiyle hastalanarak kendisine bir zarar gelmesinden korkup iftar ederse yahut şer'i bir şüpheye dayalı olarak meselâ, unutarak yiyip içtikten yahut cinsî ilişkide bulunduktan sonra oruç bozuldu şüphesiyle bilerek bir şey yer veya cinsî ilişkide bulunursa yahut gece niyetlenmedim deyip gündüzün niyetlendikten sonra yerse, yahut gece oruç tutmaya niyetlenen yolcu ikamete niyetlendikten sonra yerse; yahut geceden oruç tutmaya niyetlenip mukim olarak sabahlayan ve gündüz sefere başlayan kimse sefer hâlinde iken cinsî ilişkide bulunur veya yerse iftar kendisine her ne kadar helâl değilse de sefer şüphesi ile oruç bozacak böyle işlerde bulunursa; yahut sabah vaktinin girip girmediği konusunda şüphelendiği halde yer-içer veya cinsî ilişkide bulunursa oysa fecir doğmuş olsa, şüphe ile bu işleri yaptığı için kaza gerekir, kefaret gerekmez. Çünkü kesin olarak fecrin doğuşu bilinmezden önce aslolan gecenin devam etmesidir. Bunun gibi, bir kimse güneşin battığını zannederek orucunu bozarsa, ancak güneş batmamışsa güneşin battığı kanaati ile orucunu bozduğu için kaza gerekir, kefaret gerekmez.

Bir kimse sabah vakti girmeden önce cinsî ilişkide bulunsa yahut yemek yese sonra da sabah vakti girse, eğer yaptığı işi hemen bırakır, ağzındaki yiyecekleri dışarı atarsa orucu bozulmaz.

3- Bir kimse şehvetini meşru olmayan yollarla tatmin ederse meselâ, ölü ile ya-

---

1- Bu hadisi Neseî dışındaki beş imam Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 204.

hut hayvanla ilişkide bulunursa yahut baliğa olmayan bir çocukla ilişkide bulunursa yahut uyluk arasında karında, öpmek ve dokunmak suretiyle yahut avucunun içi ile oynayarak şehvetini getirirse yahut kadın ile uyku hâlinde iken ilişkide bulunursa yahut kadın organına yağ ve benzeri sıvı maddeler damlatırsa bunlardan ötürü kaza gerekir, kefaret gerekmez.

Buna ilâve olarak, bir kimse su veya yağ ile ıslanmış olan parmağını makadına sokarsa yahut taharetlenirken makattan içeriye su kaçarsa yahut makadına pamuk, bez parçası sokarsa yahut içinde bir şey kalmamış olduğu hâlde şırıngayı sokarsa yahut kadın ıslak yahut yağ sürülmüş olan parmağını organının içine sokarsa yahut organına pamuk, odun ve benzeri maddeler sokar da içinde kaybolursa, yine oruç bozulup kaza gerekir. Çünkü bu maddelerin organa girmesi tam olmuştur. Bir kısmı girerse orucu bozmaz. Çünkü tam olarak girmemesi bir şeyin bir kere girmemesi gibidir. Dolayısıyla giren maddenin bir kısmı dışarda kalır da bütün kaybolmazsa oruç bozulmaz.

Bir kimse Ramazan dışında tutmakta olduğu bir orucu cinsî ilişkide bulunmak yahut başka şekilde bozarsa Ramazan ayının hürmetini ihlâl söz konusu olmadığı için kefaret değil kaza gerekir.

2. Orucu Bozup Hem Kaza Hem de Kefaret Gerektiren Durumlar:

Bu durumlar yaklaşık yirmi iki mesele olup Ramazan'da oruçlu bulunan kişi geceden niyetlenmiş olarak bunlardan birini bilerek kendi isteğiyle ve mecbur kalmadan yaparsa ve bundan sonra hastalık gibi orucu bozmayı mübah kılan durumlar ortaya çıkmazsa yahut bunlardan önce yolculuk durumu ortaya çıkmazsa hem kaza hem de kefaret gerekir. Bunlardan birini çocuk yaparsa veya geceden niyetlenmemiş olunursa, yahut Ramazanda tutulamayan bir orucun kazası esnasında yahut Ramazan dışı bir oruç esnasında yapılırsa yahut unutarak yahut hata ile yahut cebir veya mecburiyet altında olursa yahut yolculuk ve hastalık gibi durumlar ortaya çıkarsa bunlardan ötürü kefaret gerekmez. Sadece kaza etmek gerekir.

Bu yirmi iki meseleyi iki grupta toplamak mümkündür:

1- Şer'î bir özür olmaksızın, gıda ve gıda özelliği taşıyan her türlü maddeleri bilerek almak. Meselâ, bilerek yemek, içmek, ilâç almak, sigara içmek, afyon, haşhaş ve benzeri uyuşturucu maddeleri almak gibi. Çünkü bu durumlarda şehvet olduğu açıktır. Yemek genellikle yenilecek olan her şeyi içine almaktadır. Et çeşitleri, değişik yağlar, çiğ ve pişmiş maddeler, kurutulmuş et, meyveler, sebzeler, üzüm yaprağı yemek, karpuz kabukları, nişastalı maddeleri meselâ buğday taneleri yemek ve bunları çiğnemek, susam taneleri ve benzeri ağız dışından içeri alınan maddeler, yiyecekler kapsamına girmektedir. Ancak bu maddeler ağızda çiğnenip ezildikten sonra yutulmazsa orucu bozmazlar. Gıybet ettikten sonra dedikodunun orucu bozduğu zannedilerek kasten yemek yenirse yahut hacamat yaptırdıktan sonra yahut

şehvetle öpüştükten sonra yahut boşalma olmaksızın kucaklaştıktan sonra yahut bıyıklara yağ sürdükten sonra orucun bozulduğunu zannederek kasten yemek de kefareti gerektirir. Ancak bu konuda fakih bir kişi fetva verir de yemek yenirse kaza gerekir. Bunun gibi ağzına giren yağmur sularını yutmak, hanımın yahut sevgilisinin tükrüğünü yutmak da kefareti gerektirir. Çünkü bunlardan şehvet duyulur. Ermeni kili yemek (bu kil aktarlarca bilinmektedir), muhtar olan görüşe göre az miktarda tuz yemek de kefareti gerektirir. Bunların dayandığı delil "*Mideye giren şeyden oruç bozulur.*" [1] hadisidir.

2- Cinsî arzuyu tam olarak tatmin etmek: Bu da ön veya arka uzuvlardan cinsî ilişkide bulunmakla olur. İster cinsî ilişkide bulunan (fâil), ister bulunulan (meful) olsun, buna karışanların kefaret orucu tutmaları gerekir. Bu ilişkide boşalma olmasa da temasın gerçekleşmesi ile suç gerçekleşmiş olur. Ancak temas edilenin (mefulün) yaşayan ve şehvet duyulabilecek yaşta bir insan olması şarttır. Eğer bir kadın kendisini küçük çocuk yahut deli ile cinsî ilişkide bulunmak için teslim ederse yine kefaret gerekir.

Bu meselenin dayandığı delil, Ramazanda gündüz hanımı ile cinsî ilişkide bulunan bedevî ile ilgili olaydır. Hz. Peygamber (a.s) bu bedevîye kefaret gerektiğine hükmetmişti. Bu kefaret de ya köle azad etmek yahut köle bulamazsa yahut buna gücü yetmezse peşpeşe iki ay oruç tutmaktır. Sonra bundan da yani peşpeşe iki ay oruç tutmaktan da âciz olursa altmış fakiri doyurmaktır. [2]

3. Orucu Bozmayan Durumlar:

Hanefîlere göre, yaklaşık yirmi dört şey orucu bozmaz. Bunlar da aşağıda zikredilmiştir:

1- Unutarak yemek, içmek yahut cinsî ilişkide bulunmak. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Oruçlu olduğu halde unutarak yiyip içen kimse orucunu tamamlasın. Onu yedirip içiren ancak Allah'tır.*" [3] Bir başka hadis de şu ifade ile gelmiştir: "*Ramazan'da unutarak orucunu bozan kimseye, kaza da kefaret de gerekmez.*" Cinsî ilişki de aynı manadadır. İlişki esnasında oruçlu olduğunu hatırlayan hemen kendini çeker. Eğer hatırladıktan sonra beklerse orucu bozulur. Sabah vakti girmiş olma korkusu ile kendini çekse de sabah vakti girdikten ve kendini geri çektikten sonra menisi aksa bir şey lâzım gelmez. Eğer bir kişi böyle bir durumda kendisini hareket ettirip de cinsî ilişkiden geri çekilmezse yahut geri çekilip sonra tekrar münasebete devam ederse kefaret gerekir.

Oruç tutmaya gücü yeten kuvvetli kişi unutarak yemek yiyorsa yemeyi terk et-

---

1- Bu hadisi Ebu Ya'la el-Mavsılî *Müsned*'inde Hz. Aişe'den rivayet etmiştir: Lafzı şöyledir: "*Oruç ancak girenden bozulur, çıkandan bozulmaz.*" *Nasbu'r-Raye*, II, 253.

2- Bu hadisi Cemaat Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 214.

3- Bu hadisi Neseî dışında *Cemaat* Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. a.e., 206.

mesi için ona oruçlu olduğunu hatırlatmak vaciptir. Hatırlatmamak ise mekruhtur. Güçsüz ve zayıf kimse eğer unutarak yemek yerse ona acıyarak orucu hatırlatmamak en iyisidir.

2– Bakmak yahut düşünmek suretiyle boşalmak, bakmaya ve düşünmeye devam edilirse de orucu bozmaz. Çünkü bu kişide cinsî ilişki yani temas ederek boşalma ne şekil olarak ne de mana olarak bulunmamıştır. Ancak bakmak ve düşünmek suretiyle boşalan kişi günahkardır. Bunun gibi, gündüzün ihtilâm olmakla da oruç bozulmaz.

3- Göze damla damlatmak yahut sürme çekmek de orucu bozmaz. Hatta oruçlu kişi sürmenin yahut damlanın tadını boğazında hissetse bile bozulmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) Ramazan'da oruçlu iken sürme sürmüştür. [1]

4- Hacamat yaptırmak da orucu bozmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) ihramlı iken ve oruçlu iken hacamat yaptırmış, kan aldırmıştır.. [2]

5- Su ile ıslatılmış da olsa oruçlu iken misvak kullanmak da orucu bozmaz. Zira misvâk kullanmak sünnettir.

6- Ağıza ve buruna su vererek çalkalamak ve sümkürmek orucu bozmaz. Hatta bu abdest dışında yapılsa bile oruç bozulmaz. Fakat içeriye bir şeyin girmemesi için mübalağa etmemek gerekir.

7- Serinlemek için yıkanmak, yüzmek, yaş bir elbise ile serinlemek, buruna bir kürdan ve benzeri çöp sokmak da yine orucu bozmaz.

8- Dedikodu yapmak, oruç tutmamaya niyetlenmek orucu bozmaz. Bir kimse, oruç tutmamaya niyetlendiği hâlde bozmadan oruca sonradan devam ederse orucu bozulmaz.

9- Boğaza duman, un tozu gibi tozlar, sinek, ilaçların tadının girmesi, eğer oruçlunun kendi isteği ve zorlaması ile olmazsa orucu bozmaz. Çünkü bunlardan sakınmak veya kaçınmak mümkün değildir.

Fakat bir kimse orucunu hatırladığı halde buhurdanlığı kendine yaklaştırarak dumanını burnuna ve ağzına çekse orucunu bozar. Çünkü bundan sakınmak mümkündür. Bunun misk, gül ve gül suyunu koklamak gibi olduğu düşünülemez. Çünkü misk ve benzeri kokuları koklamakla, kendi fiili ile mideye giden bir duman arasında fark vardır.

10- Diş çektirmek de orucu bozmaz. Ancak kan yahut ilaçtan hiç bir şeyi yut-

---

1- Hadisi İbni Mace Aişe'den tahric etmiş olup *zayıftır*. a.e. 205.
2- Ahmed ile Buharî İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. a.e, 202.

mamak gerekir.

11- Erkeklik organından içeriye (İhliline) su, yağ ve benzeri sıvı maddeler akıtmak, yahut nehre veya suya dalmak suretiyle kulağa su girmek, yahut kulağa bir çöp veya kürdan sokmak suretiyle kulak kirlerini çıkarmak orucu bozmaz. Çünkü erkeklik organındaki delik açık bir yol değildir. Kulağın suya girmesi zaruret dolayısıyladır. Bununla beraber kulağa kürdan sokup temizlemekle beyine oruç bozan bir şey girmemektedir. Ama en iyisi bunların hiç birini yapmamaktır.

12- Sümüğü yutmak bilerek burnunu çekip sümkürmek ve sümüğünü yutmak. Çünkü bunlar beyinden gelmektedir. Ancak en iyisi pis olduğu için bunları dışarı atmaktır. Böylece sümüğü yutmanın orucu bozacağını söyleyenlerin farklı görüşlerinden de kurtulunmuş olur.

13- Kendi kendine gelen kusmak yahut ağız dolusu da olsa bu kusma kendiliğinden içeriye giderse sahih olan görüşe göre orucu bozmaz. Kasden ağız dolus undan az bir miktar kusma da sahih olan kavle göre böyledir. Fakat bir kimse kustuğunu yahut nohut miktarını yutsa ve kusuntunun aslı da ağız dolusu olsa Hanefîlere göre ittifakla orucu bozar. Tercih edilen görüşe göre kefaret gerekmez. Eğer kusuntu kendiliğinden içeri gitse orucu bozulmaz. Yutulan bu kusuntu ister az, ister çok olsun hüküm değişmez. (1)

Özet olarak: Kasten ağız dolusu kusmak yahut kustuğunu geri yutmak kaza etmeyi gerektirir, kefaret gerektirmez. Fakat kendiliğinden kusmak yahut kustuğunun kendiliğinden içe gitmesi yahut ağız dolusundan daha az kusmak ise orucu bozmaz.

14- Dişler arasındaki nohut tanesinden az olan yemek kalıntılarını yemek de orucu bozmaz. Çünkü bunlar tükrük hükmündedir. Ağız dışından alınan susam tanesi gibi şeyleri yemek de orucu bozmaz. Öyle ki, susam taneleri yok olup boğazda tadını bulmamak gerekir. Çünkü bir şey yutmamış sayılır.

15- Bir kimse cünüp olarak sabahlasa ve cünüplük bir gün boyu devam etse de orucu bozmaz. Çünkü cünüplük oruçtan ayrılmadığı için orucun sıhhatine tesir etmez. Nitekim bu husus daha önce açıklanmıştır. Ancak cünüplükten temizlenmek namaz kılmak için farzdır. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: "*Eğer cünüp olursanız temizlenin.*" Cünüplükten temizlenme aynı zamanda İslâm'ın adabındandır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Melekler, içinde resim veya köpek yahut cünüp insanın bulunduğu eve girmezler.*" (2)

16– Ramazanda gündüz vakti vücuda yapılan iğne vücuda gıda verecek ve fayda sağlayacak bir şey ihtiva ediyorsa orucu bozar ve kaza gerektirir. En iyisi iğneyi akşama tehir etmektir.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 151 vd.; *Tebyînu'l-Hakâik*, I, 325 vd.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve Hakim Hz. Ali'den rivayet etmişlerdir.

17- Gül, çiçek, misk yahut hoş kokuları koklamak orucu bozmaz.

Malikî Mezhebi:[1]

Orucu bozan şeyler iki çeşittir: Birincisi sadece kazayı gerektirir. İkincisi hem kaza hem de kefareti gerektirir.

1. Orucu Bozup Sadece Kazayı Gerektiren Durumlar:

1- Ramazan dışındaki farz bir orucu bilerek bozmak. Ramazan orucunun kazasını, kefaret orucunu, muayyen olmayan bir adak orucunu bozmak, Kurban kesemediği zamandaki kıran ve temettu haccı orucunu bozmak gibi.

Belirlenmiş adağa gelince: Belirli bir günü oruç tutmayı yahut belirli günleri oruç tutmayı yahut belli bir ayı oruç tutmayı adamak gibi durumlardır. Hayız, nifas, bayılmak, delirmek gibi sıhhatine engel bir özür sebebiyle kişi bu günlerdeki orucunu bozarsa; yahut hastalık, şiddetli bir zarar gelmesi yahut hastalığın artması yahut hastalığın iyileşmesinin gecikmesi gibi orucun edasına engel bir özür sebebiyle oruç bozulursa, vakti kaçırılmış olduğu için kaza edilmez. Eğer özür kaybolur da zaman tamamen geçmemiş olursa orucu tutmak farz olur.

2- Ramazan orucunda bilerek orucunu bozup da kefaretin şartları tam olarak bulunmazsa kaza lâzım gelir. Hastalık, yolculuk gibi oruç tutmamayı mubah kılan bir özür sebebiyle yahut unutmak, hata etmek yahut tehdit altında kalmak gibi oruç bozmanın günahını ortadan kaldıran özürler sebebiyle orucunu bozmak, mezi gelmesi yahut mutat bir şekilde zevk almak suretiyle devamlı olmayacak şekilde bakarak veya düşünerek menisi gelmek gibi durumlarda kaza lazım gelir. Ancak kişinin istirahat anlarında kısa süreli bakışlarla zevk alarak boşalmak âdeti olmalıdır. Özetle belirlenmiş bir adak dışında her hangi bir farz oruç bir özür sebebiyle bozulursa kazası gerekir.

3- Nafile oruç tutarken bilerek oruç bozmak. Çünkü Malikîlere göre, nafileye başlamak, bağlayıcıdır, mülzimdir. Daha önce bu husus açıklanmıştır. Eğer bir kişi nafile oruç esnasında unutarak yahut mübah kılıcı bir özür sebebiyle orucunu bozarsa kazası gerekmez.

Özet olarak, bütün oruç türlerinde bilerek orucunu bozan kişiye kaza gerekir. Ancak Ramazan orucunda hem kaza hem de kefaret gerekir. Bütün oruç türlerinde orucunu unutarak bozan kimseye kazasını yapmak gerekir, kefaret gerekmez. Ancak nafile oruçlarda unutarak oruç bozulursa kaza da kefaret de gerekmez.

Orucu Bozan Durumlar

Orucu bozan durumlar beştir.

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 119, 122-124; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 698-712, 715 vd. *eş-Şerhu'l-Kebîr ma'a'd Düsûkî,* I, 523-534; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 281 vd.

1- Gusletmeyi gerektiren cinsî ilişkide bulunmak.

2- Öpüşmek, oynaşmak devamlı olarak bakmak ve düşünmek suretiyle meni yahut mezi çıkarmak.

3- İster ağız dolusu olsun, ister olmasın, kendi isteği ile kusmak. Ancak kendiliğinden gelen kusmalar orucu bozmaz. Fakat kusuntu kendiliğinden de olsa geri yutulduğu takdirde orucu bozar.

4- İster bilerek, ister yanılarak, ister hata ile ve ister ağızı çalkalamak ve misvak kullanmak anında olduğu gibi suyun kaçması suretiyle olsun, burundan, ağızdan yahut kulak deliklerinden sıvı maddelerin boğaza gitmesi orucu bozar. Buhur ve buhar cinsinden maddeler eğer buruna çekilir de boğaza ulaşırlarsa yahut sigara dumanı boğaza girerse, gündüzün sürme çekmek yahut saçları yağlamak suretiyle bunların tadı boğaza ulaşırsa oruç bozulur. Eğer sürme ile sürülen yağların tadı boğaza ulaşmazsa bir şey gerekmez. Gece yapılmış gibidir.

5- Her hangi bir şeyin, ister sıvı, ister başka bir madde olsun, ağız, burun, kulak, göz, baştaki ter deliklerinden bilerek yahut hataya veya galebe çalarak mideye ulaşması orucu bozar. Erkeklik organından sıvı bir maddenin şırınga edilmesi ise orucu bozmaz. Bunun gibi, kulağı çöp ile karıştırmaktan ötürü bir şey lâzım gelmez. Bilerek de yapılsa dişler arasında kalan yemek kalıntılarını yutmak da orucu bozmaz.

Bunun gibi, ister sıvı, ister başka bir madde olsun, vücudun üst kısmındaki bir delikten mideye ulaşan maddeler de orucu bozar, kaza lâzım gelir. Bu delik ister geniş, ister dar olsun fark etmez. Fakat makat, kadının ferci ve delik gibi vücudun alt kısmındaki deliklerden mideye ulaşan sıvı veya katı maddelerin orucu bozması için deliğin geniş olması gerekir. Ancak, Erkeğin âletinin deliği ve câife (karnın içi kısmına ulaşan çok küçük, delik mideye ulaşsın veya ulaşmasın) böyle değildir. Ancak bu deliklerden içeri giren maddelerin katı değil sıvı maddeler olması şarttır. Sıvı maddelerin mideye ulaşması mutlak olarak, yani ister vücudun üst kısmındaki bir delikten, ister alt kısmındaki bir delikten girsin, orucu bozar. Katı maddelerin mideye ulaşması eğer bu delik vücudun üst kısmında ise, orucu bozar, alt kısmında ise bozmaz. Mutlak olarak farz oruçlarda oruç bozan kimseye kaza icab eder. Bu bozma işi ister bilerek olsun, ister yanılarak, ister galebe ile olsun, ister tehdit altında ve ister haram, ister caiz veya vacip, olsun fark etmez. Bunun örneği, ölüm korkusu ile oruç bozan kişilerdir. Yine ister kefaret gereksin, ister gerekmesin, ister aslî farz olsun, ister adak orucu olsun, yine hüküm değişmez.

2. Ramazanda Orucu Bozup Hem Kaza Hem de Kefaret Gerektiren Hususlar:

1- Bilerek cinsî ilişkide bulunmak: Erkeklik organının sünnet miktarının bali-

ğa olan bir kadının organına girmesi ile oruç bozulur ve kaza ile birlikte kefaret lâzım gelir. Boşalma olmasa da hüküm değişmez. Ancak bu durumun kefareti gerektirmesi için kişinin kendi isteği ile bilerek ve Ramazan orucunun haramlığı yönünü çiğneyerek her hangi bir yoruma yer kalmadan olması şarttır. Bu şartın ileri sürülmesi, unutarak yahut bilmeyerek yahut orucun bozulmadığı yorumunu yaparak oruç bozanların hükmünden hariç tutmak içindir. İster kişi kendi zevcesi ile ilişkide bulunsun ister başkası ile ilişkide bulunsun hüküm değişmez. Eğer kadın isteyerek cinsî ilişkide bulunursa hem kocasına hem de kendisine kefaret gerekir. Bir kimse uyku hâlinde bulunan kadınla ilişkide bulunsa yahut kadını tehdit ederek zorla cinsî ilişkide bulunsa hem kendisi için hem de kadın için kefaret orucu tutması gerekir. Eğer bir kişi unutarak yahut tehdit altında yahut bilmeyerek yahut bozuldu zannederek cima ederse kefaret gerekmez.

2- Öpmek veya cinsî ilişki dışında ilişkide bulunmak suretiyle yahut devamlı olarak bakmak veya düşünmek suretiyle uyanıkken bir kimse boşalsa veya kendisinden mezi gelse; yahut devamlı olarak düşünmek ve bakmak suretiyle boşalmak âdeti ise yahut sadece bakma durumunda boşalmak âdeti ise yine oruç bozulur ve hem kaza hem de kefaret gerekir. Bir kimse öpüşmek suretiyle boşalırsa ittifakla orucu bozulur. Eğer sadece mezisi gelirse İmam Malik ve İmam Ahmed'e göre orucu bozulur, diğer müçtehitlere göre bozulmaz.

Racih olan görüşe göre, kasten bakmak veya düşünmek suretiyle boşalan kimse, eğer bunları yaptığı zaman boşalmak âdeti değilse kefaret gerekmez. Yahut devamlı olmadan sadece bir anlık bakmak veya düşünmek suretiyle boşalma olursa yine kefaret gerekmez. [1]

3- Bilerek yiyip-içmek: Bunun gibi gıda maddesi olmasa bile ağızdan alınıp boğaza ulaşan her şey de orucu bozar ve kefaret gerektirir. Bunun örneği ağız yolu ile içeriye giren çakıl taşı, bilerek kusmak ve kusuntudan bir kısmını yutmak gibi hususlardır. Kusuntuyu yutmak zorlanarak da olsa hüküm aynıdır. Bunun gibi, ceviz ağacından yapılan misvak ile dişleri gündüz fırçalarken zorlanarak da olsa onun parçalarını yutmak da orucu bozduğu gibi kefareti de gerektirir. Bu hüküm cinsî ilişkide bulunmaya ve boşalmaya kıyas edilerek verilmiştir. Çünkü Ramazan'ın hürmetini çiğnemek söz konusudur. Unutarak oruç bozmakla yahut ağız hariç burun ve kulak gibi deliklerinden mideye ulaşan maddelerden ötürü de kefaret gerekmez. Çünkü kefaretin illet ve sebebi, kasıttan daha özel bir durum olan haram hükmünü çiğnemektir.

1- Özet olarak: Bir kimse devamlı olmaksızın sadece düşünmek veya bakmak suretiyle boşalırsa kesinlikle ona kefaret gerekmez. Eğer devamlı olarak bunu yaparsa devam etmekten ötürü boşalmak âdeti ise bu kişiye kefaret kesin olarak gerekir. Eğer devamlı olarak bakmak ve düşünmekle boşalmak âdeti değilde bu defa âdetine aykırı olarak devamlı bakma neticesinde boşalmışsa muhtâr olan görüşe göre kefaret gerekmez.

4- Oruç tutmamak niyetiyle sabahlamak da kefareti gerektirir. En sahih olan görüşe göre, bundan sonra oruca niyet edilse de kefaret icab eder. Yine en sahih olan görüşe göre, gündüz oruç niyetini iptal etmekle yine kefaret gerekir.

5- Özürsüz olarak bile bile oruç bozmak, ondan sonra hastalanmak yahut yolculuğa çıkmak oruç yahut kadının hayız olması durumunda da yine kefaret gerekir. Meşhur olan görüş budur.

Daha önceki açıklamalardan anlaşıldığına göre ancak aşağıdaki yedi şartın bulunması halinde kefaret gerekir:

1- Oruç bozmanın Ramazan'ı eda ederken olması. Ramazan dışındaki oruçların bozulmasından ötürü kefaret gerekmez. Mesala Ramazan orucunu kaza etmek yahut adak orucunu yahut kefaret orucu ile nafile oruçları bozmak gibi.

2- Kasten oruç bozmak. Unutarak hata yahut hastalık ve yolculuk gibi bir özür sebebiyle oruç bozmak kefareti gerektirmez

3- Kendi isteği ile orucu bozmak. Tehdit altında yahut orucu bozan bir durumun galip gelmesiyle oruç bozulursa kefaret gerekmez.

4- Orucu bozmanın haram olduğunu bilmiş olmak. Bilmeyen kimseye kefaret gerekmez. Meselâ, yeni Müslüman olmak gibi. Böyle bir kimse, oruçlu iken cinsî ilişkide bulunmanın orucu bozmadığını zannederek bu işi yapsa ona kefaret gerekmez. Ramazan'ın girmiş bulunduğunu bilmeyen kimseye de kefaret gerekmez. Meselâ, Ramazan hilâli sabit olmadan önce şüpheli günde oruç tutmama durumu böyledir.

5- Ramazan ayının hürmetini ihlâl ederek buna aldırmamış olmak. Gerçeğe yakın bir tevil ve yorum ile orucunu bozan kimseye kefaret gerekmez. Bu, unutarak yahut tehdit altında oruç bozma durumlarında olduğu gibi, mevcut bir şeye dayanan tevildir. Bu durumdan sonra orucunun bozulduğunu ve orucuna devam etmenin farz olmadığını zannederek yiyip içerse bu kişiye kefaret gerekmez. Çünkü bu kişinin iftarı daha önce geçen bir duruma dayanmaktadır. Bu da unutarak yahut tehdit altında orucunu bozmuş olmaktır. Bunun bir örneği de iftarı mübah kılacak yolculuk mesafesinden daha az bir mesafede yolculuğa çıkmaktır. Böyle bir kişi, bu esnada oruç tutmanın kendisi için mübah olduğunu zannederek orucu açarsa kefaret gerekmez. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Her kim hasta olur yahut yolculuğa çıkarsa diğer günlerde aynı sayıda oruç tutsun."* Yine Ramazan'ın otuzuncu günü, Ramazan'ın hürmetini çiğneyerek orucu bozduktan sonra bu günün bayram günü olduğu sonradan ortaya çıkarsa, kefaret gerekmez. Bunun gibi, bir kadın kasten orucunu bozsa, sonradan oruç bozmadan önce ay başı olduğu ortaya çıksa mutemed olan görüşe göre, bu kadına kefaret gerekmez.

Uzak bir ihtimale dayalı olarak yorumda bulunan kimseye meselâ belirli günlerde hummaya yakalanan yahut hayız olan kadınlar, bu günlerde geceden oruç tutmamaya niyet ederde daha sonra gündüz humma nöbeti gelmez yahut kadın

hayız olmazsa kefaret gerekir. Bunun gibi, bir kimse dedikodu ederek bunun orucu bozacağını zannetse ve kasten orucunu yese ona da kefaret gerekir.

6- İçeriye ulaşan maddelerin ağızdan alınmış olması: Meselâ kulak ve gözden bazı maddeler gitse bu kefareti gerektirmez. Fakat kaza etmek icab eder. Nitekim bu hususu daha önce açıkladık.

7- Alınan maddelerin mideye ulaşması: Bir kimsenin boğazına bir şey kaçsa ve sonradan onu hemen geri çıkarsa kefaret gerekmez.

3. Orucu Bozmayan Durumlar

1- Bir kimseyi kusma tutsa ve kusuntudan hiç bir şey boğazına kaçmasa yahut boğazına sinek veya sivrisinek kaçsa yahut toz kaçsa yahut değirmencilik yapan un eleyen, kalburdan geçiren, taşıyan kimseler gibilerinin iş gereği boğazına un, kepek kaçsa, kabir kazarken veya toprak taşırken yahut ev eşyasını kullanırken boğazına bir şey kaçsa orucu bozulmaz. Çünkü bunlardan kaçınmak mümkün değildir. Bu işleri yapmak iş sahibi için aynı zamanda zaruridir. Fakat bu işi meslek edinmeyen kimseler için kaza gerekir.

2- Erkeklik organına sıvı madde şırınga etmek. Çünkü bu maddeler normalde mideye ulaşmamaktadır.

3- Karın üzerindeki bir yaraya yahut içeriye ulaşan bir yere merhem sürmek. Çünkü bunlar yeme içme mahallinden ulaşmamaktadırlar.

4- Sabah vaktinin girerken yeme-içmeyi ve cimayı bırakmak. Eğer bunları yapan kişi iftar etmenin artık mübah olduğunu zannederek iftar ederse kefaret gerekmez. Çünkü onun iftarı gerçeğe yakın bir tevil ve kanaate dayanmaktadır.

5- Sadece bir anlık bakmak yahut düşünmek suretiyle meni yahut mezi gelmesi

6- Tükrüğü yahut dişler arasında bulunan yemek kalıntılarını yutmak. Ancak bu yemek kalıntıları örfe göre çok sayılacak miktarda olursa orucu bozar.

7- Susuzluğu gidermek için ağzı su ile çalkalamak, cünüp olarak sabahlamak, abdest, namaz ve Kur'an okumak gibi Şer'î bir ihtiyaç sebebiyle gündüz misvak kullanmak.

8- Hacamat yaptırmak. Ancak oruçlunun bunu yapması mekruhtur.

Şafiî Mezhebi. (1)

Şafiîlere göre, orucu bozan şeyler iki türlüdür: Bir kısmı sadece kaza gerektirir, bir kısmı ise hem kaza hem de kefaret gerektirir.

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 427, 433, 442 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 183-185

1. Orucu Bozup Sadece Kaza Gerektiren Durumlar:

Aşağıda zikredilecek sebepler dolayısıyla sadece kaza gerekir, kefaret gerekmez. Ancak özürsüz olarak oruç bozanların günün geride kalan kısmını oruç tutarak geçirmeleri vaciptir.

1- Susam gibi az da olsa yahut çakıl taşı ve toprak gibi âdette yenecek madde olmasa da maddî bir şeyin içeriye girmesi orucu bozar. Ancak bunları ağız, burun, kulak, ön ve arka uzuvlar, beyin yarası gibi açık olan deliklerden bilerek almak gerekir. Çünkü oruç, iç organlara ulaşan şeylerden kendini korumaktır. Bunu yapan kişiler kendilerini korumamaktadırlar. Bir kimse unutarak yahut tehdit altında yahut bunun oruç bozduğunu bilmeyerek (yeni Müslüman olması veya ilim adamlarından ve ilim muhitinden uzakta çölde yetişmesi sebebiyle bunun hükmünü bilmeyerek) yer içerse orucu bozulmaz. Yenilen şey ister az ister çok olsun hüküm değişmez. Çünkü burada kasıt tam olarak bulunmamaktadır. En doğrusu tehdit altında orucun bozulmamasıdır. Bir kimsenin içine sivri sinek, kara sinek, yoldan çıkan tozlar, velev kasten ağzını açtığı hâlde içeri girse de bunlardan ötürü oruç bozulmaz. Unculuk ile uğraşan yahut un işlerinde çalışan kimselerin boğazına un tozları girse yine hüküm aynıdır, oruç bozulmaz. Çünkü bunda kasıt tam olarak bulunmamaktadır. Bundan kaçmakta da büyük bir zorluk bahis konusudur. Ağzı kasden açık olan kimsenin ağzına giren topraktan ötürü de kişi sorumlu değildir

Kaynağından çıkan halis, temiz tükrük, ağızda toplandıktan sonra yutulursa en kuvvetli görüşe göre orucu bozmaz. Tükrüğün kaynağı ise ağızdır. Kişi tükrüğünü dili üzerine çıkarsa da sakınılması güç bir durum olduğu için orucu bozmaz. Bununla beraber, kişi tükrüğünü toplamakla kaynağından ayrılmış, dışarıya çıkmış olmaz. Bu durum tükrüğü kaynağından değişik zamanlarda ayrı ayrı yutmak gibidir. Eğer tükrük kişinin ağzından çıkıp da sonra onu tekrar ağzın içine alır da yutarsa yahut her hangi bir ipliği tükrüğü ile ıslatıp onu tekrar ağzına korsa ve ipliğin üzerinde damlayacak şekilde ıslaklık bulunursa yahut başka bir şeyle karışık olan veya necis olan tükrüğünü yutarsa, her üç durumda da orucunu bozar. Birincinin bozmasının sebebi, kaynağından çıkıp ağızdan dışarı bulunan maddeler gibi olduğu içindir. İkincinin sebebi bunda bir zaruretin söz konusu olmamasıdır. Üçüncü de ise tükrük yabancı maddelerle karışmaktadır.

Ayırıp ağzından dışarı atılması zor olması dolayısıyla, kasıt olmaksızın kişinin dişleri arasında bulunan yemek kalıntılarını yutması orucu bozmaz. Çünkü bu kişi mazurdur bunda bir kusuru yoktur. Fakat bu yemek kalıntılarını ayırıp dışarı atmak mümkün olduğu hâlde yutarsa nohut tanesinden küçük de olsa orucu bozar.

Sigara ve benzeri enfiye, nargile gibi maddeleri içmekle oruç bozulur. Bunun gibi beyine ve karına, barsaklara, mesaneye ulaşan her şeyi almak sebebiyle oruç bozulur. Erkeklik organına şırınga etmekle, kulağın içine damla damlatmakla, yine kulağın içine kürdan ve benzeri şey sokmakla da oruç bozulur. Çünkü bunlar birer

iç olup açık bulunan bir kanaldan oraya ulaşılmıştır.

Vücuttaki gözeneklerden içeriye yağın sirayet etmesi, tadını boğazında hissetse de kişinin sürme çekmesi oruca zarar vermez. Çünkü boğaza ulaşan sürme bir kanaldan girmemiştir. Vücuttaki gözeneklerden girmiştir. Beyhakî'nin rivayet ettiğine göre: "*Hz. Peygamber (a.s.) oruçlu iken İsmid (sürme) ile sürmelenirdi.*" Dolayısıyla oruçlu kimsenin sürme sürünmesi mekruh değildir.

2- Sümüğü yutmak: Sümük baştan yahut içerden inen sıvı bir maddedir. Fakat kişinin müdahalesi olmaksızın kendiliğinden akar ve kişi onu sümkürmekten âciz olursa o takdirde orucunu bozmaz. Eğer atmaya gücü yettiği hâlde sümüğünü atmayıp da içeriye kadar ulaşırsa esah olan görüşe göre bunda kusuru olduğu için orucunu bozar.

3- Meşru olan ağıza ve buruna su vermeyi aşırı bir şekilde yapar ve su içeriye ulaşırsa oruç bozulur. Çünkü oruçlu kişi ağız ve buruna su verirken mübalağa yapmaktan yasaklanmıştır. Eğer mübalağa yapmaksızın su içeriye kaçarsa orucu bozmaz. Çünkü bu durum kendi iradesi dışında meydana gelmiştir.

Meşru olmayan bir iş sebebiyle kullanılan su eğer kişinin içine girerse meselâ, serinlemek veya oyalanmak için yahut abdestte ağız ve buruna dördüncü defa su verirken içeriye su kaçarsa orucu bozar. Çünkü kişi bunları yapmakla emrolunmamıştır. Bilakis dördüncü defa ağız ve buruna su vermekten yasaklanmıştır.

4- Kendi arzu ve isteği ile kusmak. Öyle ki, bir kişi kusuntudan hiç bir şeyin midesine gitmediğini kesin olarak bilse bile, sahih olan görüşe göre orucu bozar. Çünkü kusmanın kendisi orucu bozar. Bunun dayandığı delil İbni Hibban ve diğerlerinden nakledilen haberin zahirî manasıdır: "*Oruçlu iken bir kimseyi kusma tutsa, ona orucunu kaza etmek gerekmez. Fakat, kendi isteği ile kim kusarsa kaza etsin.*" Bu hüküm, kişinin bunu yapmanın haram olduğunu bilmesi ve kendi isteği ile yapması durumuna göredir. Eğer yeni Müslüman olduğu için bunu yapmanın haram olduğunu bilmezse yahut âlimlerden uzakta bir yerde yetişmişse yahut unutursa yahut tehdit altında kalırsa bu kişinin orucu bozulmaz.

5- Kendi kendini tatmin etmek. (İstimna) Bu da cinsî ilişki dışında menisini haram olan bir şekilde (kendi eli ile) çıkarmak yahut haram olmayan bir şekilde (karısının eli ile) çıkarmak durumunda olduğu gibidir. Bunun gibi, dokunmak, kucaklaşmak ve öpüşmek suretiyle meninin çıkması da orucu bozar. Çünkü bu hanımı ile oynaşmak suretiyle boşalmadır.

Düşünmek yahut şehvetle bakına yahut arada bir engel bulunduğu hâlde kadın tenine dokunmak suretiyle meninin boşalmasından ötürü oruç bozulmaz. Çünkü bunda mübaşeret yoktur, dolayısıyla ihtilâm olmaya benzer. Bunu tekrarlamak ise, boşalma olmasa da haramdır.

6- Sabah vaktinin girmesi sebebiyle, gündüz yanlışlıkla yemek yediğinin hatasının ortaya çıkması, yahut güneş batmadığı hâlde battı zannederek gündüz yemek yemek de orucu bozar, kaza gerekir. Çünkü hatası açık olan kişinin zannına itibar edilmez.

Gündüz sonunda vaktin girdiği kesin olmazsa yememek ihtiyatlı harekettir. Kişi gecenin devam ettiğini zannederse yahut devam edip etmediği hakkında şüphelenirse gecenin sonunda bu durumlarda yemek yemesi caizdir. Çünkü asıl olan henüz gecenin devam ettiğidir. Ağzında yemek bulunan kimse bu durumda iken fecir doğsa ve yemeği dışarı atsa o kişinin orucu sahihtir. Bunun gibi, sabah vaktinin doğduğu sırada cinsî ilişki durumunda bulunan kişi, ilişkiyi keserse orucu sahihtir. Fakat bir müddet daha devam ederse orucu bozulur.

2. Kaza, Kefaret ve Tazir Cezasını Gerektiren Durumlar:

Bir meselede hem kaza hem de kefaret ve tazir ile birlikte günün geride kalan kısmında oruca devam etmek icab eder. Bu da Ramazan'da cinsî ilişki sebebiyle bir günün orucunu bozmaktır. Bunun on dört şartı vardır:

1- Geceden oruca niyetlenmiş olmak. Eğer kişi geceden oruç tutma niyetini terketmişse orucu sahih değildir, fakat bütün gün yiyip içmemesi vaciptir.

2, 3, 4- Bunu kasten kendi isteği ile ve haram olduğunu bilerek yapmalıdır. Unutarak, tehdit altında yahut haram olduğunu bilmeden yapan kimseye kefaret gerekmez.

5- Cinsî ilişkinin Ramazan'da meydana gelmesi. Ramazan dışında tutulan nafile, adak yahut kaza veya kefaret oruçlarının cinsî ilişki sebebiyle bozulmasından ötürü kefaret gerekmez. Ramazan'da gündüz cinsî ilişkide bulunmak haramdır. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Oruç gecelerinde hanımlarınızla ilişki de bulunmak size helal kılınmıştır. Onlar sizin elbiseleriniz, sizler de onların elbiselerisiniz... Sonra orucu geceye kadar tamamlayın.*"

6- Orucu yalnız cinsî ilişki sebebiyle bozmuş olmak. Bir kimse önce yemek yeyip sonra cinsî ilişkide bulunsa kefaret gerekmez. Cinsî ilişki dışında yemek içmek ve el ile kendi kendini tatmin etmek, kadının cinsî organının dışındaki münasebet sebebiyle boşalmaktan ötürü kefaret gerekmez.

7- Bu cinsî ilişki sebebiyle günahkâr olması lazımdır. Çocuğa, yolcu yahut hasta olduğu hâlde ruhsat vardır niyeti ile yahut böyle bir niyet olmaksızın cinsî ilişkide bulunan kişilere esah olan görüşe göre kefaret gerekmez. Çünkü orucu bozmak bu gibi kimseler için mübahtır. Bunun gibi oruçlu olduğunu unutarak zina eden kişiye de kefaret gerekmez. Çünkü unutmuştur. Orucu bozma ruhsatı vardır,

düşüncesiyle zina eden yolcuya da kefaret gerekmez. Çünkü seferde olan biri için orucu bozma câizdir.

8- Orucun sıhhatine inanmış olmak. Unutarak yedikten sonra orucunu bozduğunu zanederek kasten cinsî ilişkide bulunan kimseye kefaret gerekmez. Çünkü bu kişi kendisinin bu durumda oruçlu olmadığına inanmıştır. Esah olan görüş bu gibi kimselerin oruçlarının bozulduğudur.

9- Hata ile olmamak. Cinsî ilişkide bulunduğu zamanda gecenin devam etmekte olduğunu yahut akşam vaktinin girdiğini zanneden fakat sonradan gündüz vakti olduğu ortaya çıkan kimseye kefaret gerekmez. Çünkü bundan günah kalkmıştır.

10- Güneş batmadan önce gündüz cinsî ilişkide bulunan kimsenin o günde ölmüş olmaması yahut delirmemesi gerekir. Bu durumda deliren yahut ölen kimseye kefaret gerekmez. Çünkü bu durumda ehliyet söz konusu değildir. Delilik yahut ölüm kesin olarak kefareti düşürür. Çünkü bu durumların ârız olması sebebiyle kişinin oruçlu olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü bu durumlar oruç ile çelişmektedir.

11- Cima, erkeğe nisbet edilmiş olmalıdır. İlişkinin sebebi kadın ise, onun tahrikiyle erkek boşalmış ise ona keffaret gerekmez. Erkek kendisi sebep ve tahrik etmişse keffaret gerekir.

12- Cinsî ilişkinin erkeklik organının sünnet miktarının yahut organı kesilmiş olan erkeklerde organın sünnet mahalli kadarının kadının organında kaybolmuş olması gerekir. Bu kadar miktarda temas bulunmayan kişiye kefaret gerekmez. Fakat günün geride kalan kısmında yeyip içmemesi lazımdır.

13- Cinsî ilişkinin ferede yahut arka uzvunda yahut ölü uzvunda yahut hayvan uzvunda tam olarak vuku bulması gerekir. Kadının organı dışındaki ilişki ve temastan ötürü kefaret gerekmez. Kadının arka uzvundan cima edilmesi, homoseksüellik aynen ön taraftan temas etmek gibidir.

14- Cinsî ilişkide bulunan kişi (fail) olmak. Cinsî ilişkiye maruz kalan (meful) kişiye kefaret gerekmez. Kefaret bu sayılanlarda ancak bu işi yapanlara gerekir. Kadına sadece kaza lâzım gelir.

Cinsî ilişkiden sonra sefer durumunun ortaya çıkması, hasta olmak, bayılmak, mürted olmak kefaret borcunu düşürmez. Çünkü bunlardan önce Ramazan hürmetini ihlâli gerçekleşmiştir. Hastalık ve yolculuk oruca münafi değildir. O durumlarda da Ramazan'ın hürmetine riayet lazımdır. Mürtedliğin ortaya çıkması ise orucu bozmayı mübah kılmaz.

Sahih olan görüşe göre, yukarıdaki durumlarda orucun bozulduğu günün keffareti ile birlikte kazası da icab eder.

Bir Ramazan'da orucun bir kaç kere bozulması ile bir kaç kere kefaret gerekir.

Ramazan'da iki ayrı günde orucunu bozan kişiye iki kefaret gerekir. Çünkü Ramazan'daki her bir gün kendi başına bir ibadettir. Bunların kefaretleri birbirine karışmaz. Bu mesele aynen ifası esnasında cinsî ilişkide bulunulan iki ayrı hacca benzemektedir. Bir kimse Ramazan'da her gün orucunu cinsî ilişkide bulunarak bozacak olursa bu günler sayısınca kefaret gerekir.

Yalnız başına Şevvâl hilâlini görüp cinsî ilişki de bulunarak orucunu bozan kimseye de kefaret gerekir.

3. Orucu Bozmayan Durumlar:

Unutarak yahut tehdit altında yahut şer'an özür kabul edilen bir mazeret sebebiyle bir kimsenin içine bir şey girmesi ile yahut sümük ve dişler arasında kalan yemek kalıntılarını yutmak suretiyle yahut kaçınılması zor olan yoldaki tozların ve un tozlarının, kara sinek ve sivri sineğin içeriye girmesiyle oruç bozulmaz.

Bunun gibi, damardan kan aldırmakla da oruç bozulmaz. Bunda her hangi bir ihtilâf yoktur. Hacamat yaptırmakla da oruç bozulmaz. "*Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) oruçlu iken hacamat yaptırmıştır. Yine ihramlı iken hacamat yaptırmıştır.*" (1) Ancak, ihtiyaç dışında bunun yaptırılması mekruhtur.

Sürme çektirmek sebebiyle de oruç bozulmaz. Fakat racih olan görüşe göre bunu yapmak uygun değildir. Öpmek suretiyle de oruç bozulmaz. Ancak öpüşmek şehveti tahrik edici olursa mekruh olur. Kucaklaşmak ve oynaşmakla oruç bozulmaz. Düşünmek ve şehvetle bakmak sebebiyle boşalmaktan ötürü oruç bozulmaz. Başka bir maddeyle karışmamış sakız çiğnemekten, yiyecek maddesini tatmaktan dolayı da oruç bozulmaz. Ancak gereksiz olarak bunları yapmak mekruhtur. Misvak kullanmak da orucu bozmaz. Fakat unutarak soğan yemek gibi bir sebebe dayalı olmaksızın yapılması mekruhtur. Görme, koklama, işitme ile elde edilen nefsanî şehvetlerden faydalanmaktan ötürü de oruç bozulmaz. Fakat bunları yapmak mekruhtur.

Hanbelî Mezhebi: (2)

Hanbelîlere göre, orucun bozulması ya kazayı yahut hem kaza hem de kefareti gerektirir.

1. Orucu Bozup Kazayı Gerektiren Durumlar:

1- Her hangi bir yoldan maddî bir şeyin içeriye yahut beyine bilerek ve isteyerek girmesi. Bunu yaparken haram olduğunu bilmese de kişinin oruçlu olduğunu hatırlaması gerekir. Bu maddî şey ister yemek içmek gibi gıdalar olsun ister çakıl

1- Bu hadisi Buhari rivayet etmiştir. Neseî hadisi şu ifade ile rivayet etmiştir: "*Hz. Peygamber (a.s.) ihramlı ve oruçlu iken hacamat yaptırmıştır.*" Bu hadis: "*Hacamat yapan ve yaptıranın orucu bozulur*" hadisini neshetmiştir.

2- *el-Muğnî*, III, 102-127, 135-137; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 362, 370-381

taşları gibi gıda vermeyen maddeler olsun fark etmez. Sümüğü yutmak, boğaza veya beyine ulaşacak şekilde enfiye çekmek burnuna ilaç veya yağ damlatmak, makada şırınga yapmak, bilerek duman yutmak orucu bozar ve kaza gerekir. Çünkü bunlar oruçlu kişinin kendi isteği ile içerisine girmektedir. Aynen yemeğe benzerler. Kasıt olmadan, unutarak, uyku halinde ve tehdit altında bir şeyin içeriye veya beyine ulaşması ile oruç bozulmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Ümmetimden hata, unutma ve tehdit altında yaptıkları işlerin günahı kaldırılmıştır.*" Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "*Oruçlu iken unutan kimse...*"

2- Tesiri boğaza gidecek şekilde sürme çekmek. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) "*Uyku esnasında insanı rahatlatan ismid'in (bir sürme türü) sürülmesini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: Oruçlu kişi bundan sakınsın.*" [1] Göz de bir kanaldır, fakat mutat bir delik değildir. Gözden giren şey burundan giren gibidir. Eğer gözden giren maddelerin boğaza ulaşması gerçekleşmemişse oruç bozulmaz. Çünkü oruçla çelişen bir durum söz konusu değildir.

3- Bilerek kusmak için kendini zorlamak. Bu durumda yemek yahut acı su yahut balgam, kan ve benzeri maddeler az da olsa kusulursa oruç bozulur. Çünkü Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Kendiliğinden kusan kimseye kaza gerekmez. Zorlayarak kusan kimse orucunu kaza esin.*" [2]

4- Hacamat yaptırmak: Hacamat yapanında yaptıranında kan çıkınca orucu bozulur. Eğer kan çıkmazsa oruç bozulmaz. Dayandığı delil: "Kan alanın da aldıranın da orucu bozulur" hadisidir.[3] Hanbeliler "Cumhurun dayandığı, hacamat yaptırmanın orucu bozmadığı ile ilgili hadis bu hadisle neshedilmiştir." demişlerdir. Dayandığı delil İbni Abbas'ın rivayet ettiği şu hadistir: "Resulullah (a.s.) ihtiramlı ve oruçlu iken "Kâha" denilen yerde boynuz ve dişten yapılmış alet ile kan aldırmıştır. Bundan ötürü kendine şiddetli bir zaaf hâli hissetmiş ve bu sebeple oruçlu kişilerin hacamat yaptırmasını yasaklamıştır."[4]

5- Öpmek, istimna (kendi kendini elle tatmin etmek) dokunmak, kadın organı dışındaki münasebet ve temaslar sebebiyle boşalmak yahut mezisi gelmek. Bunun gibi, tekrar tekrar bakmak suretiyle meni gelmesi de orucu bozar. Mezi gelmesi bozmaz. Ancak bunu bilerek ve oruçlu olduğunu hatırlayarak yaparsa hüküm vacib oruçlarda böyledir. Bunlar kazayı gerektirip kefareti gerektirmemektedir. Çünkü Ebu Dâvud'un Hz. Ömer'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: "*Oruçlu iken is-*

1- Ebu Dâvud ile Buharî Tarih'inde rivayet etmiştir. Hadisi Abdurrahman b. Numan b. Said'den rivayet etmişlerdir. Hadis zayıftır.

2- Bu hadisi beş imam rivayet etmiştir: Tirmizî, *hasen, garip* demiştir. Darekutnî de bu hadisi rivayet etmiş olup isnadındaki kişilerin hepsi sikadır, demiştir.

3- Bu hadisi Hz. Peygamber (a.s.)'den on bir kişi rivayet etmiştir. Hadisini Ahmet ile Tirmizî'nin rivayet ettiği Rafi' b. Hadic bunlardan biridir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 200

4- Ebû İshak el-Cüzcanî rivayet etmiştir.

teklendim ve hanımımı öptüm ve dedim ki: "Ya Resulullah! Ben büyük bir hata işledim; oruçlu iken hanımımı öptüm" Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Baksana! Oruçlu iken ağzını su ile çalkalasan ne lâzım gelirdi?" "Bir beis yoktur" dedim. "O hâlde sesini çıkarma buyurdu." Yani Hz. Peygamber (a.s.) öpüşmeyi oruç bozma öncesi yapılan işlerden olma yönünden ağzına su vermeye (mazmazaya) benzetti. Eğer boşalma olursa öpüşmek orucu bozar, değilse bozmaz. Boşalma olmaksızın öpüşmekten ötürü oruç bozulmaz. Çünkü Hz. Aişe şöyle buyurmuştur: *"Hz. Peygamber (a.s.) oruçlu iken öperdi. O kendine en çok hakim olanınızdı."* (1)

Tekrar tekrar bakmak suretiyle ve eliyle boşalmaktan ötürü orucun bozulmasının sebebi, zevk alınan bir iş sebebiyle boşalmanın olmasındandır. Bundan sakınmak ise mümkündür. Dokunmak suretiyle boşalmaya benzer. Fakat tekrar bakmaktan ötürü mezinin gelmesiyle orucun bozulmamasının sebebi, bu konuda delil bulunmamasıdır. Bu meselenin meninin inmesine benzetilmesi sahih değildir. Çünkü hüküm bakımından ona ters düşmektedir.

6- Mutlak olarak mürted olmak. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Eğer Allah'a eş koşarsan elbette amelin yok olacaktır."*

7- Adak ve kefaret oruçlarını tutan kişinin ölmesi, tutmakta olduğu günün orucunu bozar. Böyle bir kişinin terekesinden bir fakir bir gün doyurulur.

8- Gündüz yanlışlıkla yemek yendiğinin sonradan ortaya çıkması. Bir kimse güneşin battığı hususunda şüphe ederek yiyip içerse orucu bozulur ve kaza gerekir. Çünkü esas olan gündüzün henüz devam etmesidir. Yine bir kimse gündüzün devam etmekte olduğunu zannederek yiyip içerse güneş battıktan sonra vuku bulduğu tahakkuk etmediği sürece orucu bozulur ve kaza gerekir. Çünkü Allah tealâ orucu geceye kadar tamamlamayı emretmiştir, bu kişi ise orucunu tamamlamamıştır. Gece diye zannederek yiyip de sonradan gündüz olduğu anlaşılsa da hüküm böyledir. Allah'ın tamamlanmasını emrettiği orucu tamamlamamış demektir. Yine bir kimse unutarak yiyip içtikten sonra bunun orucu bozduğunu zannederek orucunu bozarsa kaza etmesi gerekir.

Güneşin battığını zannederek yiyip içen ve bu konudaki şüphesi devam eden kimse, durum aydınlığa kavuşmamışsa kaza etmez. Asıl olan günahtan beri olmaktır. Bunun gibi yediği anın gece vakti olduğu ortaya çıkarsa kaza etmesi gerekmez. Çünkü bu kişi orucunu tamamlamıştır.

2. Hem Kaza Hem de Kefareti Gerektiren Durumlar:

Oruçlunun hem kaza hem de kefaret ödemesi gereken durum şudur: Ramazan'da gündüzleyin önceden meydana gelmiş hastalık gibi bir özür olmaksızın, insan veya hayvanların, canlı veya ölülerin ön veya arka uzuvlarından cinsî ilişkide

1- Buharî

bulunmaktır. İster boşalma olsun ister olmasın hüküm değişmez.

Cinsî ilişkinin bilerek veya sehven yahut yanılarak, yahut bilmeyerek, yahut tehdit altında yahut isteyerek yapılması arasında bir fark yoktur. Tehdit ile yapılan bu işin uyku hâlinde yahut uyanıkken yapılması arasında da her hangi bir fark yoktur. Dayandığı delil, Buharî ile Müslim'in ittifak ettikleri hadisteki cinsî ilişkide bulunan kimsye kefaretin gerektiği ile ilgili açıklamadır. Yanılarak ve unutarak cinsî ilişkide bulunmanın mezhebin zahirine göre kasıtlı olarak yapılan gibi, tehdit altında yapılanın kendi isteği ile yapılan gibi, uyku hâlindekinin uyanıkken olan gibi olduğunun kabul edilmesinin sebebi, Hz. Peygamber (a.s.)'in bu konuda soru soran bedevîden tafsilat istememesi ve mutlak olarak hüküm vermesidir. Eğer bu konulardaki hüküm farklı olsaydı, bedevi'den tafsilat isterdi. Çünkü ihtiyaç söz konusu olduğu anda açıklamanın geciktirilmesi caiz değildir. Bu hadiste soru cevapta tekrarlanmıştır. Şöyle demiş gibidir: *"Ramazan'da bu durum (cima) vuku bulursa kefaret öde."* Oruç, bir ibadet olup bu ibadet esnasında cinsî ilişkide bulunmak haramdır. Hacda olduğu gibi, bunun bilerek yapılması ile diğer şekillerde yapılması arasında fark yoktur. Cinsî ilişkide boşalma olup olmaması arasında bir fark gözetilmemesinin sebebi, boşalma ihtimalinin galip olmasına binaendir. Tehdit altındaki cinsî ilişkide kefaret gerekmesinin sebebi, cinsî ilişkide tehdidin mümkün olamayacağına binaendir. Çünkü kişi cinsî uyanıklık olmaksızın ilişkide bulunamaz. Cinsî uyanıklık ise şehvetsiz olarak bulunmaz. Dolayısıyla tehdit altında kalmamış gibidir.

Temas edilen organın erkek veya kadınların ön veya arka uzvu olması arasında bir fark bulunmamasının sebebi, Ramazan'da ferce temasın orucu bozması ve kefareti gerektirmesidir. Hayvanların organlarında temasta bulunmak da guslü gerektiren, orucu bozan bir ilişkidir. Bu durum aynen kadınla temasa benzemektedir. Cinsî ilişki sebebiyle erkeğin orucu bozulduğu gibi kadının da orucu bozulur. Çünkü bu husus orucu bozan şeylerin bir çeşididir. Yiyip içmede olduğu gibi kadın ile erkek bu hususta eşittir. Ancak özürsüz olarak cinsî ilişkide bulunulursa kadına kefaret gerekir. Çünkü cinsî ilişki sebebiyle kadın Ramazan'a hürmeti çiğnemiştir. Dolayısıyla erkeklerde olduğu gibi ona da kefaret gerekir. Eğer kadının uyku hâlinde bulunmak, yahut kocasının tehdidi altında kalmak yahut unutmak yahut orucu bozduğunu bilmemek gibi bir özrü varsa kendisine kefaret gerekmez, mazurdur. Fakat bu ilişki sebebiyle orucu bozulur, kazasını yapması gerekir.

Bir kimse bir Ramazan'da iki ayrı günde cinsî ilişkide bulunup birinci gün için kefaret ödememişse iki kefareti birden ödemesi gerekir. Çünkü her bir gün ayrı bir ibadet olup bunlar iki ayrı hacdaki iki ayrı Ramazandaki duruma benzemektedirler. Fakat bir kimse Ramazan'da bir gün içinde cinsî ilişkide bulunduktan sonra daha kefaretini ödemeden tekrar ilişkide bulunursa ihtilâfsız olarak bu kişinin tek bir kefaret ödemesi gerekir. Eğer bir kimse cinsî ilişkide bulunduktan sonra bunun kefaretini öderse sonra yine aynı gün içinde bir daha cinsî ilişkide bulunursa ikinci bir kefaret daha ödemesi gerekir. Çünkü bu yapılan iş haram olan bir ilişkidir. Haram tekrarlandığı içinkefaret de tekrarlanır. Bu husus aynen hacca benzer.

İmsak etmesi yani akşama kadar yiyip içmemesi gereken herkesin cima etmesi durumunda kefaret ödemesi gerekir. Bunun örneği hilâlin göründüğünü ancak sabah vakti girdikten sonra öğrenen yahut akşamdan niyetlenmeyi unutan yahut bilerek yemek yedikten sonra cinsî ilişkide bulunan kimselerdir. Bunların zamanın hürmetini ihlâl ettikleri için kefaret ödemeleri gerekir. Ayrıca sabah vakti girmeden önce başlanılan bir cinsî ilişkiyi bilerek sabah vakti girdikten sonra da devam ettiren kimseye benzemektedirler.

Bir kimse sahur vaktinde cinsî ilişki hâlindeyken sabah vakti girse ve bu işe devam etse hem kaza hem de kefaret ödemesi gerekir. Çünkü bu kişi cinsî ilişki sebebiyle Ramazan orucunu terketmiştir. Oruca saygısızlık sebebiyle günahkâr olmuştur, dolayısıyla bundan ötürü kefaret gerekir. Bu sabah vakti girdikten sonra cinsî ilişkide bulunan kimseye benzemektedir.

Sahur vaktinde cinsî ilişkide bulunan kimse sabah vakti girince hemen çekilirse yine kaza ve kefaret gerekir. Çünkü geri çekilmek de cinsî ilişkidir. Çünkü bu kişi geri çekilirken de zevk almaktadır.

Bir kimse gecenin devam etmekte olduğuna inanarak cinsî ilişkide bulunsa sonra gündüz olduğu yahut sabah vaktinin girdiği anlaşılsa hem kaza hem de kefaret gerekir. Çünkü cinsî ilişkide bilerek yapan ile hata ile yapan arasında fark yoktur. Bu hususu açıklamıştık. Birkimse gündüzün ilk zamanlarında cinsî ilişkide bulunduktan sonra hastalansa yahut delirse yahut kadın hayız ve nifas olsa kefaret borcu düşmez. Çünkü bu durumlar kefaret farz olduktan sonra ortaya çıkmışlardır. Seferde olduğu gibi, kefaret düşmez. Ayrıca bu kişi Ramazan'da tam olarak cinsî ilişkide bulunmak suretiyle farz ola nbir orucu bozmuştur, dolayısıyla üzerinde kefaret borcu sabit olmuştur. Bir özür ortaya çıkmasa nasıl kefaret ödemek zorunda idiyse özür çıktıktan sonra da ödemek zorundadır.

Bir kimse, bilerek kadın cinsî organı dışında bir mahalde ilişkide bulunsa ve meni yahut mezisi gelse orucu bozulur, fakat kefaret gerekmez. Çünkü bu durum cinsî ilişki değildir. Eğer boşalma olmazsa oruç bozulmaz. Bu aynen öpme ve dokunma durumlarına benzemektedir.

Ramazan dışındaki bir orucu bozmaktan ötürü îlimlerin çoğunluğunun ittifakıyla kefaret gerekmez. Çünkü bu kişi Ramazan dışındaki bir günde cinsî ilişkide bulunmuştur, dolayısıyla Ramazan'ın hürmeti ihlâl edilmediği için kefaret gerekmez. Meselâ kefaret orucunu tutarken cinsî ilişkide bulunmak böyledir. Kaza edadan farklı bir olaydır. Kefaret, haramlığı, hürmeti olan bir zamana, yani Ramazan'a aittir. Böyle bir zamanda cinsî ilişkide bulunmak onu çiğnemektir. Kaza orucu böyle değildir.

Hastalık esnasında cinsî ilişkide bulunan kişinin hükmü, cinsî ilişkide bulunmasının câiz olması bakımından organının patlamasınadn korkan kimsenin hükmü gibidir.

Zaruret durumu söz konu olunca, oruçlu kadınla ilişkide bulunmak, ay başı durumunda.olan kadınla ilişkide bulunmaktan daha evladır. Çünkü hayızlı kadınla cinsî ilişkide bulunmak Kurân âyeti ile yasaklanmıştır. Eğer böyle durumdaki kişinin zevcesi henüz ergenlik çağına ulaşmamış ise o takdirde hayızlı hanımından uzak durması gerekir. Çünkü ergenlik çağına girmemiş zevceyle yetinmek mümkündür. Dolayısıyla küçük yaştaki hanımı ile ilişkide bulunur. Deli olan hanımı ile ilişkide bulunmak da bunun gibidir.

Şehvet taşkınlığı sebebiyle tutamadığı orucu, taşkınlık hâlinin devam etmesi sebebiyle kaza edemeyen kişinin her gün için bir fakiri doyurması gerekir. Hastalık ve yolculuk gibi bir mazeret olmazsa kaza etmesi gerekmez.

3. Orucu Bozmayan Durumlar:

Aşağıda zikredilecekhususlardan ötürü oruç bozulmaz:

1- Sakınılması mümkün olmayan durumlar: Tükrüğünü yutmak, yoldaki tozları yahut un tozlarını yutmak, erkeklik organına sıvı madde damlatmak, mesaneye ulaşsa bile mideye ulaşacak bir kanal bulunmadığı için orucu bozmaz. Bunun gibi, tükrüğü ağızda topladıktan sonra bilerek yutmak orucu bozmaz. Çünkü tükrük kay

nağından mideye zaten ulaşmaktadır. Oruçlu kişinin tükrüğü elbisesine, parmakla-n, yahut dudakları arasına çıksa, sonra da tükrüğü içeri alarak yutsa; yahut başkasının tükrüğünü yutsa bunlardan ötürü oruç bozulur. Çünkü bu kişi tükrüğü ağız dışından içeri almaktadır. Dolayısıyla başka bir şeyi yutmaya benzemektedir. Genizde biriken balgamı dışarı çıkarmaktan ötürü oruç bozulmaz. Fakat bu balgam çıktıktan sonra yutulursa oruç bozulur.

2- Ağıza su verip çalkalamak ve buruna su çekmekle (mazmaza ve istinşak) oruç ihtilâfsız olarak bozulmaz. Bu durum ister abdest alırken ister diğer zamanlarda olsun, ister bunları yapmada mübalağa edilmiş olsun, ister edilmemiş olsun, ister üç kere olsun, ister üçten fazla olsun fark etmez. Bu meselenin dayandığı delil daha önce öpmekle ilgili olarak geçen Hz. Ömer hadisi ve mazmazaya kıyastır. Fakat eğlence olsun diye yahut serinlemek için yahut susuzluğu gidermek için ağıza su verip çalkalamak mekruhtur.

3- Sakız çiğnemek: Bu sakızın ağızda parçalanmaması, şeker ve benzeri maddelerle karıştırılmış olmaması, çiğnerken sert ve parçalanmayacak derecede kuvvetli olması gerekir. Fakat oruçlu kişinin sakız çiğnemesi mekruh olup haram değildir. Çünkü sakız tükrüğü toplar ve hararet yapar.

4- Boşalma olmaksızın öpmek, dokunmak, uyluklarda ve benzer organlar arasında oynamaktan ötürü oruç bozulmaz. Eğer boşalma olursa oruç bozulur, fakat kefaret gerekmez. Çünkü bu durum cinsî ilişki değildir.

5- Tekrar tekrar bakmak suretiyle mezi gelmesi orucu bozmaz. Çünkü bu konuda nas, delil yoktur. Bakmayı tekrarlamaksızın meninin gelmesi de orucu bozmaz. Çünkü birinci bakıştan kaçınmak mümkün değildir. Boşalma olmaksızın bakışı tekrarlamak da orucu bozmaz. Bir kimse oruçlu iken düşünerek meni yahut mezisi gelecek olursa yine orucu bozulmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Yapmadıkça yahut konuşulmadıkça ümmetimin kalbinden geçenler affedilmiştir.*" (1)

Yine istemeyerek, düşünmek suretiyle boşalma olur da buna kendisi sebep olmamışsa yahut oruçlu kişi ihtilâm olursa yahut şehvetsiz olarak boşalırsa orucu bozulmaz. Örnek: Bir hastalık sebebiyle boşalmak yahut yüksek bir yerden düşmek suretiyle yahut eli ile cinsî organına dokunmaksızın şehvet çokluğu sebebiyle boşalmak yahut gece yapmış olduğu ilişkiden ötürü gündüz meninin çıkması gibi. Çünkü kendisi gündüzün buna sebep olmamıştır.

6- Damardan kan aldırmak yahut bir yerini yararak kan çıkması veya burun kanaması orucu bozmaz. Oruçlu kişinin kendi kendini yaralaması yahut başkasını

1- Taberanî bu hadisi İmran b. Husayn'dan şu lafızla rivayet etmiştir: "Allah Tealâ ümmetimin kalbinden geçenlerin günahını konuşmadıkça yahutyapmadıkça affetmiştir." Hadis sahihtir. el-Camiu's-Sagîr, I, 68.

onun izni ile yaralaması durumunda oruç bozulmaz. Ancak yaralama aletinden iç organlara bir şeyin ulaşmaması gerekir. Hatta hacamat yerine yaralamak suretiyle kan akıtılsa bile oruç bozulmaz. Çünkü bu hususta her hangi bir delil yoktur. Kıyas da orucun bozulmasını gerektirmemektedir.

7- İstemeyerek her hangi bir şeyin içeriye girmesi de orucu bozmaz. Bunun örneği unutarak bir şey yemek içmek yahut tehdit altında yahut uykuda iken orucu bozan bir şey yapmak gibi durumlardır. Çünkü uykudaki kişinin kastı olamaz. Bu meselenin dayandığı delillerden biri de daha önce geçen şu hadistir: "*Bir kimse oruçlu iken unutarak yiyip içerse orucunu tamamlasın. Onu yedirip içiren Alahtan başkası değildir.* [1]" Unutarak yahut bilmeyerek yiyip içen kişiyi gören kimsenin bunu ona hatırlatması gerekir. Bu durum namaz vakti daralınca uyumakta olan kişiyi uyandırmaya benzer.

8– Sabah vaktinin girmesinde şüphelenmek: Bir kimse sabah vaktinin girdiği hususunda şüphelendiği hâlde yiyip içse veya cinsî ilişkide bulunsa ve şüphesi devam etse orucu bozulmaz. Çünkü asıl olan henüz gecenin devamıdır. Şüphe vakti de geceden sayılır. Dayandığı delil ayetin zahirî manasıdır. "*Siyah iplik beyaz iplikten ayrılıncaya kadar yeyip için.*" (Bakara, Ayet, 187) Fakat oruçlu kişi sabah vakti girdiği hâlde girmediğini zannederek yer içerse orucu bozulup kaza lâzım gelir. Güneş batmadığı hâlde battığını zannederek iftar eden kişiye de kaza gerekir. Çünkü bundan sakınmak mümkün olmaktadır.

9- Kişinin elinde olmayan kusma hâlinin galip olması: Bir kimseye kusma hâli galip gelse bundan ötürü bir şey lâzım gelmez. Fakat kendisi zorlayarak kusan kimse böyle değildir. O, kaza edecektir.

10- Misvak kullanmak: Gündüz boyunca misvak kullanmak ve cünüplükten ötürü yıkanmamak da orucu bozmaz. Fakat ikinci fecir doğmadan önce yıkanması gereken cünüp, kimse ile ay başı ve nifas hâlinde olup kanı kesilen kadınların yıkanmaları müstehaptır. Bunun gibi Müslüman olan kâfirin de yıkanması müstehaptır. Bunun sebebi ihtilâftan kurtulmaktır.

11- Tadı boğazda duyulmayan sürme çekmek, ayağın altına kına sürmek -tadı boğazda duyulacak olsa bile- orucu bozmaz.

12- Kadının parmağını, ıslak bile olsa kadınlık organına sokması da orucu bozmaz. Bunun gibi parmak dışındaki şeyleri sokması da yine orucu bozmaz.

Yukarda geçen önemli konularda mezheplerin görüşlerinin özeti şudur: Ramazan'da gündüz cinsî ilişkide bulunmak hem kaza hem kefaret hem de günün kalan kısmında yeyip içmemeyi gerektirir. Hanefî ve Malikîlere göre, bile bile yemek içmek de hem kaza hem kefaret ve hem de kalan günü oruçlu geçirmeyi gerektirir.

1- Bu hadisi *kütüb-i sitte* sahipleri Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

Diğer âlimler bu görüşte değillerdir. Birinci görüşün dayandığı delil cinsî ilişkiye kıyastır. Çünkü bunları yapmak da Ramazan'ın hürmetini ihlâldir.

Bilerek kusmak yahut içeriye ulaşacak maddi bir şeyi kasten almakla oruçlunun orucu ittifakla bozulur. Alınan şey ister gıda veren madde olsun, ister olmasın eşittir. Yine ittifakla damardan kan aldırmaktan ötürü oruç bozulmaz. Cumhura göre, unutarak yemek içmek de orucu bozmaz. Malikîlere göre bozar. Şafiî ve Hanbelîlere göre tehdit altında yemek içmekle oruç bozulmaz. Malikî ve Hanefîlere göre bozulur. Ağızı çalkalarken suyun boğaza kaçması sebebiyle Hanbelîlere göre oruç bozulmaz, Malikîlere göre bozulur. Şafiîlere göre eğer çalkalamada mübalağa yapılırsa yahut oynamak ve serinlemek için yahut üç kereden fazla yapılırsa oruç bozulur.

Şafiî ve Hanefîlere göre sürme çekmekle oruç bozulmaz. Malikî ve Hanbelîlere göre eğer tadı boğazda hissedilirse oruç bozulur. Cumhura göre, erkeklik organına sıvı madde şırınga edilmesi suretiyle oruç bozulmaz. Şafiîlere göre bozulur. Cumhura göre kulağı çöp ile karıştırmaktan ötürü yahut kulak içine çöp, kürdan ve benzeri maddeler sokmakla oruç bozulmaz. Şafiîlere göre bozulur.

Cumhura göre hacamat orucu bozmaz, sadece mekruhtur. Hanbelîlere göre hacamat orucu bozar. Hanefî ve Şafiîlere göre mezi gelmesinden ötürü oruç bozulmaz, Malikî ve Hanbelîlere göre, öpmek ve kadınlık organı dışındaki münasebetlerden ötürü olursa bozulur. Hanbelîlere göre tekrar tekrar bakmak suretiyle mezinin gelmesinden ötürü oruç bozulmaz, Malikîlere göre hem bakmaktan ötürü hem de devamlı şekilde cinsî hayatla ilgili düşüncelerden veya bunu alışkanlık edinmeden ötürü bozulur.

Hanefîlere göre çeşitli günlerde oruç bozmanın tekrarlanması durumunda sadece bir kefaret gerekir. Şafiî, Hanbelî ve Malikîlere göre ise, değişik günlerde oruç bozma olayının tekrarlanması ile kefaretler de tekrarlanır. Bozulan oruç sayısınca kefaret gerekir.

ORUCUN KAZASI, KEFARETİ VE FİDYESİ

1. Orucun Kazası

Oruç bozmanın doğurduğu sonuçlar: Malikîler diyorlar ki: Oruç bozmaya bağlı olarak yedi husus lâzım gelir. Kaza, kefaret-i kübra, kefaret-i suğra (fidye), imsak, peşpeşeliği kesmek, cezalandırmak, niyeti kesmek. (1)

Orucun Kaza Edilmesinin Hükmü: Fakihlerin ittifakı ile Ramazan'dan bir veya daha fazla gün oruç tutmayan kimsenin bunları kaza etmesi icab eder. Tutmama hastalık, yolculuk, hayız ve benzeri özürler sebebiyle, yahut kasden veya yanılarak

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 122-125.

niyeti terk etmek suretiyle olur.[1] Dayandığı delil şu ayet–i kerimedir: *"Sizden her kim hasta yahut yolcu bulunursa diğer günlerden o sayıda oruç tutsun."* (Ayet, 185) Bu ayetin hükmü hasta yahut yolcu olup da oruç tutamayan kimseler o sayıda günleri oruç tutsun demektir. Daha önce geçen bir hadis–i şerifte Hz. Aişe şöyle buyurmuştur: *"Bizler Hz. Peygamber (a.s.) döneminde ay başı olunca orucu kaza ėtmekle emrolunurduk."*

Özürsüz olarak Ramazan'da oruç bozan kimse günahkârdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ruhsatsız olarak,* [2] *yahut hastalık durumu olmaksızın orucunu bozan kimse, ömür boyu oruç tutsa da o günün borcunu gerçekten ödeyemez."* [3]

Ramazan orucu ile kefaret orucu adak orucu ve başlanmış nafile oruçların kazası Hanefîler ve Malikîlere göre icab etmektedir. Fakat Malikîler nafile oruçlarda sadece kasden oruç bozanlara kaza etmeyi vacip kılmışlardır. Unutarak nafile orucu bozanlar ise onu tamamlarlar, kaza etmeleri gerekmez. Bunda icma vardır. Mübah kılıcı bir özür sebebiyle nafile orucu bozan kimselere kaza etmek gerekmez.

Ramazan Orucunu Kaza Etmenin Vakti:

Ramazan sona erdikten sonra gelecek Ramazan'a kadar geçen zaman birimidir. Borcu ödemek için kazada acele etmek menduptur. Hemen yapılmayan her ibadetin kazasına azmetmek vaciptir. İkinci Ramazan'ın vaktinin girmesine, tutulmayan oruçlar sığacak kadar bir zaman kaldığı zaman kaza etmede acele etmek vaciptir. Şafiîler, bir kimse Şer'î bir özür olmaksızın Ramazan'da oruç tutmamışsa bunu acele olarak kaza etmesi gerektiği düşüncesindedirler. Üzerinde Ramazan'a ait kaza borcu bulunan kimsenin nafile oruç tutması mekruhtur. Fakat bir kimse kazayı yapmadığı hâlde ikinci Ramazan gelip çatarsa cumhura göre girmiş bulunan Ramazan çıktıktan sonra bu kişiye hem kaza hem de kefaret (fidye) lâzım gelir. Hanefîlere göre geciktirme ister bir özür sebebiyle olsun ister olmasın bu kişiye fidye gerekmez. Şafiîlere göre yılların tekrarlanması ile fidye de tekrarlanır.

Bayram günleri gibi, yasaklanan günlerde kaza orucu tutmak kâfi değildir. Zilhicce ayının ilk günlerinde olduğu gibi, oruç tutulması adanan günler ile girmiş bulunan Ramazan günlerinde kaza orucu tutmak da kâfi değildir. Çünkü bu sayılan günler eda için belirlenmiş günlerdir. Dolayısıyla kendilerine tahsis edilen oruçlardan başka bir orucu kabul etmezler. Şüpheli günde kaza orucu tutmak sahihtir.

1- *Fethu'l-Kadîr,* II, 80 vd; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 288; *eş-Şerhu's-Sağir,* I, 703; *Muğni'l-Muhtâc,* 437; *Keşşafu'l-Kınâ,* II, 389; *el-Muğnî,* III, 135.

2- Bir işte ruhsat, o işte sıkı davranmanın zıddıdır. Burada kastedilen, taat yolunda yolculuk yahut Allah'ın oruç tutmamayı mübah kıldığı bir özrü ve sebebi ispat eden ruhsattır, izindir.

3- Yani bilfiil kazasını yapmış sayılmaz, onun için yeterli olmaz. Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup lafız onundur. Ebu Dâvud, İbni Mace, Nesei ile İbni Huzeyme Sahih'inde ve Beyhaki Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *et-Terğib ve't-Terhib,* II, 108.

Çünkü bu günde nafile oruç tutmak sahihtir. Bu hususu daha önce açıklamıştık.

Orucun kazası sayı ile yapılır. Ramazan yirmi dokuz gün ise kaza ederken başka bir ayda yine yirmi dokuz gün oruç tutmak gerekir.

Kaza Oruçlarının Peşpeşe Tutulması:

Fakihlerin cumhuru [1] kaza oruçlarının peşpeşe tutulmasının müstehap olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Fakat Ramazan orucunun kazasında peşpeşe olma ve acele edilme şartı yoktur. Kişi dilerse kaza oruçlarını ayrı ayrı, dilerse peşpeşe tutar. Çünkü oruçların kaza edilmesini gerektiren ayet mutlaktır. Ancak gelecek olan Şaban'dan sadece kaza edilecek oruçların sığacağı kadar gün kalırsa o takdirde kaza oruçlarının peşpeşe yapılması belirlenmiş olur. Bu durum özrü bulunmayan kimse hakkında Ramazan'ın edası gibidir.

Kaza oruçlarının peşpeşe yapılmasının vacip olmadığının delili Allah Teâlânın: "*Diğer günlerden sayılı günler*" (Bakara Ayet, 185) ayetindeki ifadelerdir. Bu ifadeler sadece belli sayıdaki günlerin kaza edilmesini gerektiriyor, peşpeşe tutulmasnı gerektirmiyor.

Zahirîler ile Hasan-i Basrî kaza oruçlarının peşpeşe tutulmasını Hz. Aişe'nin rivâyetine dayanarak şart koşmuşlardır.

Ölünün Kaza Orucunu Velisinin Tutması:

Üzerinde Ramazan'a ait kaza orucu bulunduğu hâlde ölen kimse ile ilgili iki durum vardır: [2]

1- Vakit darlığı, hastalık, sefer, oruç tutmaktan âciz olmak gibi özürler sebebiyle oruç tutma imkânını elde edemeden ölmüş olmak. Alimlerin ekserisine göre, bunların her hangi bir kusuru olmadığı için hiç bir şey lâzım gelmez. Bunların günahkâr olmaları da söz konusu değildir. Çünkü bu oruç, ölünceye kadar tutma imkânını elde edemediği bir farzdır. Dolayısıyla hacda olduğu gibi hükmü bedelsiz olarak düşmüştür. Bunun için hasta yahut yolcu kişi bu durumda ölürlerse tutamadıkları orucun kazası gerekmez.

2- Oruç borcu olan kişi oruçlarının kazasını yapma imkânını elde ettikten sonra ölmüşse velisi onun için oruç tutamaz. Yani fakihlerin ekserisine göre ölünün kazası olan oruçları tutmak velisine vacip değildir. Şafiîlere göre, velisi oruç tutacak olsa, yeni mezhebe göre sahih değildir. Çünkü oruç halis bir beden ibadetidir. Şeri-

1- *Fethu'l-Kadîr*, II, 81; *el-Lübâb*, I, 171; *Meraki'l-Felâh*, 116; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 289 *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 445; *el-Hadramiyye*, 113; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 388; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 121; *el-Muğnî*, III, 150.

2- *el-Lübâb*, I, 170; *Fethu'l-Kadîr*, II, 83-85; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 290; *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 43 vd.; *el-Muğnî*, III, 142 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 360; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*; 121; *el-Mühezzeb*, I 187.

atın aslı ile farz olmuştur. Gerek hayatta, gerekse öldükten sonra bunda vekalet ve niyabet caiz değildir. Namaz gibidir. Bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "*Hiç bir kimse başka bir kimse adına namaz kılamaz, oruç tutamaz. Fakat onun adına her güne karşılık bir müd yiyecek fakirlere yedirir.*" (1) Hanbelîlere göre, velinin ölü adına oruç tutması müstehaptır. Çünkü bu durum ölünün kurtuluşunu sağlamak bakımından daha ihtiyatlı bir harekettir.

Ölünün Oruç Kazası İçin Fidye Terekesinden mi Verilmelidir?

Hanefîler ve Malikîlere göre ölü tutamadığı günler için fidye verilmesini vasiyet etmişse onun adına velisi her bir güne karşılık bir fakire yarım sa' hurma veya arpa verir. Çünkü ölü ömrünün son kısmında orucu edadan âciz olmuştur, dolayısıyla pir-i fânî çok yaşlı olup oruç tutamayan kimseler gibi olmuştur. Fakat mutlaka vasiyet edilmesi lâzımdır.

Şafiîlerde yeni görüşe ve Hanbelîlere râcih kavle göre varislerin ölü adına her bir güne karşılık bir müd yiyecek maddesini bir fakire vermeleri vaciptir. (2) Bu görüşün dayandığı delil daha önce de geçmiş bulunan hadis ile yine Hz. Aişe'nin şu sözüdür: "*Ölü adına Ramazandaki oruç kazası için yemek yedirilir, fakat oruç tutulmaz.*" (3) İbni Ömer hadisinde de şöyle denilmiştir: "*Üzerinde Ramazan ayına ait oruç borcu bulunduğu hâlde ölen kimse adına her bir güne karşılık bir fakir doyurulsun.*" (4)

Hadis âlimleri ile Şafiîlerin muhaddis fakihleri ve Ebu Sevr, Evzaî, Zahirîler ve diğerlerinin görüşü şudur: İster Ramazan, ister adak olsun, üzerinde oruç borcu bulunduğu hâlde ölen kimse adına velisi oruç tutar. Ercah olan görüşe göre veli, ölüye yakınlığı akrabalığı bulunan herkestir. Dayandıkları delil sabit olan bazı hadislerdir. Bunlardan biri müttefekunaleyh olan Hz. Aişe hadisidir. Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Üzerinde oruç borcu olduğu hâlde ölen kimsenin velisi onun adına oruç tutar.*" (5) İbni Abbas, Leys, Ebu Ubeyd ve Ebu Sevr bu orucu adak orucu ile kayıtlandırmışlardır.

2. Keffaret: (6)

1- Hafız Zeylaî bu hadis için *garip merfu* demiştir. İbni Abbas ile İbni Ömer'den mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Birinci hadisi Nesei, ikinci hadisi Abdurrazzak Musannef'inde rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Raye* II, 463

2 - Müd: Bağdat ölçüleri ile 1.1/3 rıtıldır. Mısır ölçeği ile yarım *kadeh* olup 675 gr lık bir ağırlıktır.

3- Şevkani bu hadis için *zayıf* demiştir

4- İbni Mace.

5- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 235-237

6- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 150 vd.; *Meraki'l-Felâh*, 112; *el-Bedayi*, II, 98 vd.; *eş Şerhu's-Sağir*, I, 706 715; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 289-297; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 122-124; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 444 *el-Mühezzeb*, I, 184; *el-Muğnî*, III, 125-134; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 381-382

Keffareti Gerektiren Durumlar:

Kefareti gerektiren hususlar şunlardır: Özellikle Ramazan orucunu bilerek kasten, mübah kılıcı bir özür olmaksızın bozmak. Bunun sebebi Ramazan'ın hürmetini ihlâl etmektir. Cumhura göre, Ramazan orucunun kazasında oruç bozan kimseye kefaret gerekmez. Unutarak veya tehdit altında Ramazan orucunu bozan kimseye kefaret gerekmez. Öpmekten ötürü yahut aybaşı ve lohusa durumundaki kadınlara, delilere, baygınlara kefaret gerekmez. Çünkü bu kendi fiilleriyle olmamıştır. Hastaya, yolcuya, şiddetli açlık ve susuzlukla karşılaşanlara, hamile kadınlara özürleri sebebiyle kefaret gerekmez. Mürted kişiye de kefaret vacip değildir. Çünkü o İslâma karşı hürmeti çiğnemiştir, özellikle oruca hürmeti çiğnemiş değildir. Mezheplere göre kefareti gerektiren durumlar bahsinde bu konular geçmiştir. Bunların en önemlilerinden biri ittifakla cinsî ilişkide bulunmak, (bunda ittifak vardır) ve Hanefîlerle Malikîlere göre yemek ve benzeri sebeplerle kasten orucu bozmaktır.

Kefaret Orucunun Hükmü:

Kefaret orucunun hükmü sadece Ramazan'da iftar etmek sebebiyle vaciptir. Ramazan dışında oruç bozmaktan ötürü vacip değildir. Bu görüş Hanefîler ve Malikîlerin görüşüdür. Sebebi, Ramazan'ın haramlığını çiğnemek ihlâl etmek ve ona aldırmamaktır. Ancak bunun, kişinin serbest iradesiyle kasten ve zanna dayalı olmadan yapılması gerekir. Unutarak, bilmeyerek ve zannederek oruç bozan kimseye kefaret gerekmez. Nitekim bu husus daha önce açıklanmıştır. Hanefîler ve Malikîlere göre kefareti gerektiren oruç bozma Ramazan'da cinsî ilişki ve yiyip içmek gibi hareketlerle olur.

Kefaret Orucunun Vacip Olmasının Delili:

Kefaret orucunun dayandığı delil, Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Bir adam Resulullah (a.s.)'e gelerek: Mahv oldum" dedi. Hz. Peygamber: "Seni mahveden şey nedir?" buyurdu. Adam: "Ramazan'da hanımımla ilişkide bulundum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Köle azad edecek kadar mal bulabilir misin?" Adam "Hayır" dedi. Hz. Peygamber (a.s.): "Peşpeşe iki ay oruç tutabilir misin?" buyurdu. Adam: "Hayır" dedi. Hz. Peygamber (a.s.): "Altmış fakiri doyuracak kadar mal bulabilir misin?" buyurdu. Adam yine: "Hayır" dedi. Sonra adam oturdu. Hz. Peygamber (a.s.)'e bu esnada bir zenbil* [1] *içinde hurma getirildi. Hz. Peygamber (a.s.) bu hurmaları adama vererek "Bunları sadaka olarak ver" buyurdu. Adam: "Bizden daha fakiri mi vardır?" Medine'nin*

1- Zenbil on beş sa'lık bir ölçektir. Taberanî'nin *el-Evsat*'ında şöyle gelmiştir: Hz. Peygamber (a.s.)'e yirmi sa'lık bir ölçek getirildi ve: *"Bunu al sadaka olarak dağıt, buyurdu."*

doğu ve batısındaki siyah taşlık yerler arasında bizden daha muhtaç bir aile yoktur" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) dişleri görününceye kadar gülümsedi ve şöyle buyurdu: "Git bunları ailene yedir." [1]

İbni Mace'nin rivayet ettiği hadisin lafzında şöyle denilmektedir: *"Bir köle azad et". Adam: "köle bulamam" dedi. Hz. Peygamber (a.s.): "Peşpeşe iki ay oruç tut" buyurdu. Adam: "Buna da gücüm yetmez" dedi. Hz. Peygamber (a.s.) altmış fakiri doyur"* buyurdu.

İbni Teymiye bu hadis ile ilgili olarak şöyle demiştir: Bu hadiste keffarette tertibe riayet edileceğine kuvvetli delâlet vardır. Darekutnî'nin lafzının zahirinden anlaşıldığına göre, kadın cinsî ilişkiye zorlanmıştır.

Kefaretin Çeşitleri:

Kefaretler üç çeşittir: Köle azad etmek, oruç tutmak, yemek yedirmek. Tertip bakımından zıhar kefareti ile yanlışlıkla adam öldürmenin kefareti gibidir. Bir kimse köle azad edecek imkân bulamazsa peşpeşe iki ay oruç tutması gerekir. Eğer peşpeşe iki ay oruç tutmaktan âciz ise o takdirde altmış fakiri doyuracaktır.

Bu görüş cumhurun görüşü olup Malikîlere göre kefaret üç çeşidinde de muhayyer olmak üzere vaciptir, kişi ya altmış fakiri doyuracak-ki bunu yapmak en faziletlisidir- yahut peşpeşe iki ay oruç tutacak yahut köle azad edecektir.

Hanefîler dışındaki Cumhura göre köle azadı, mümin bir köle azadından ibarettir. Bu kölenin kusur ve ayıplardan salim olması gerekir. Meselâ tutma, yürüme, konuşma, görme, akıl vb. özelliklerinde kusurlu olmaması gerekir. Hata ile bir kimseyi öldürmede azad edilecek mümin köleye kıyas edilerek iman şart koşulmuştur. Hanefîlere göre köle mümin olmazsa da azad için yeterlidir. Çünkü daha önce geçmiş olan hadisin nassı, mutlaktır.

Köle azad etmekten âciz olununca o zaman peşpeşe, iki ay oruç tutulması gerekir. Arada teşrik günleri ile bayram günlerinin bulunmaması gerekir. Oruca başlamadan önce, köle azad etmeye gücü yeten kimsenin oruç tutması yeterli değildir. Oruç tutma esnasında köle azadına gücü yeten kimse son günde de olsa Hanefîlere göre köle azad etmek zorundadır. Cumhura göre, oruçtan köle azadına intikal etmek gerekmez. Ancak kendisi dilerse bunu yapabilir. Yaparsa yeterli olup en iyisi ile amel etmiş olur. Yani böyle bir kimsenin köle azad etmesi menduptur. Hayız özrü dışında her hangi bir özür sebebiyle de olsa, orucunu bozan kimse, Hanefîlere göre oruca yeniden başlamalıdır. Malikîlere göre ise, kasten orucunu bozmuşsa yeniden oruca başlamalıdır.

Unutarak yahut bir özür sebebiyle yahut sayıda yanılarak oruç bozan kimsenin kefaret orucuna yeniden başlaması gerekmez. Şafiîlere göre, son gün de olsa hasta-

1- Bu hadisi *Cemaat* Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 214

lık, yolculuk, emziklilik yahut niyet etmeyi unutma gibi özürler sebebiyle bir gün orucunu bozan kişinin iki aylık kefaret orucuna yeniden başlaması gerekir. Fakat hayız ve nifas, delilik, uzun süre bayılmak gibi özürler sebebiyle kefaret orucuna yeniden başlamak gerekmez. Çünkü bu sayılanlar kaçınılmaz durumlar oldukları için oruç ile çelişmektedirler.Hanbelîlere göre, hastalık yahut hayız sebebiyle kefaret orucunun peşpeşe olma hükmü bozulmaz.

Oruca güc yetmediği zaman altmış fakiri doyurmak gerekir. Cumhura göre, her gün bir fakiri Hz. Peygamber (a.s.)'in müddü ile bir müd buğday yahut yarım sa' hurma veya arpa ile doyurmak gerekir. Hanefîlere göre iki müdlük yiyecek maddesi vermek gerekir. Yahut sabah ve akşam doyuracak şekilde yemek yedirmek yahut iki sabah yemeği yahut iki akşam yemeği yahut bir akşam ve bir sahur yemeği vermek gerekir. İki müd yahut yarım sa', buğdaydan veya buğday unundan yahut kavut olmalıdır veya her bir fakire bir sa' hurma, bir sa' arpa yahut kuru üzüm veya Hanefilere göre yarım sa' buğdayın kıymetini yahut hakkında delil bulunmayan yiyecek maddelerinden bir sa'ın değerini değişik zamanlarda verir. Çünkü bununla da maksat hasıl olur.

Fakir kimsenin kefaret borcunu ailesine vermesi caiz değildir. Bu, zekâtla diğer kefaretlere benzemektedir. "*Bunu ailene yedir.*" hadisi ise hususidir. Yahut başkası adına sevabına olarak kefaret ödemeyi üzerine alan kimse, keffaretini ödediği kişiye bunu verebilir. Şafiîlerde esah olan görüşe göre, kefaret borcu olan kişi, evlenmeye şiddetli ihtiyacı olması dolayısıyla oruçtan altmış fakiri doyurma şıkkına dönme hakkı vardır. Çünkü orucun harareti ile evlenmeye şiddetle ihtiyacı olmak insanı cinsî ilişkiye düşürebilir. Bu durum da iki ay yeniden oruç tutmayı icab ettirir. Çünkü peşpeşe olma batıl olur. Bu da şiddetli bir güçlük doğurur.

Değişik Günlerde Oruç Bozmaların Kefaretleri:

Malikî ve Hanefîlere göre cima, yemek ve benzeri orucu bozan şeyler birincinin kefaretini ödemeden tekrarlanırsa bakılır: Bu durum ya bir gün içinde bir kaç kere tekrarlanmakla olur yahut iki ayrı günde olur:

a) Eğer aynı gün içinde bir kaç kere oruç bozma olayı tekrarlanırsa ittifakla tek bir kefaret ödemek bunun için yeterlidir.

b) Eğer oruç bozma olayı Ramazan'da iki ayrı günde olmuşsa cumhura göre iki yahut daha çok bozulan oruç sayısı kadar kefaret gerekir. Çünkü her bir gün ayrı bir ibadettir. Bir günün orucunu bozmakla kefaret gerekince, iki Ramazan ve iki haccın durumunda olduğu gibi bu kefaretler içiçe girmez ayrı ayrı yapılmaları gerekir.

Hanefîlere göre, cinsî ilişkiden yahut kasten oruç bozmaktan ötürü, arada keffaret ödenmeden değişik günlerdeki oruçların bozulmasından dolayı tek bir kefaret ödemek yeterlidir. Bu durum iki ayrı Ramazan'da olsa bile sahih olan görüşe göre

hüküm böyledir. Eğer araya bir kefaret ödemesi girmişse o takdirde kuvvetli olan rivayete göre tek bir kefaret yeterli değildir. Çünkü kefaret yerine getirilmeden sebebi tekrarlanmış bir suça verilen cezadır. Bundan kastedilen kişiyi oruç bozmaktan caydırmaktır. Dolayısıyla had cezalarında olduğu gibi, cezasının da içiçe olması gerekir. Bir kefaret ile, caydırmak manası hasıl olmaktadır. Araya kefaret ödemesi giren durumlarda ise caydırıcılık hasıl olmamış, kişi tekrar Ramazan'ın hürmetini ihlâl etmiştir.

Kefaret ödemekten âciz olan kimsenin üzerinden kefaret borcu düşmez. Kefaret ödediği zamanki hâli mutebердir. Hangi ödeme şeklini yapmaya gücü yeterse onu yapar.

Kasten Oruç Bozduktan sonra Bir Özrün Ortaya Çıkması:

Ramazanda kasten cinsî ilişkide bulunduktan sonra yolculuk yahut hastalık durumunun ortaya çıkması yahut cinsî ilişkiye kıyasla yemek yemek (bunu kabul edenlere göre) Şafiî, Malikî ve Hanbelîlere göre kefaret borcunu düşürmez. Çünkü özür, kefaretin vacip olmasından sonra ortaya çıkmıştır, dolayısıyla kefareti düşürmez. Yine Hanbelîlere göre gündüz başlanan yolculuk Hanbelîler dışındaki müçtehitlere göre orucu bozmayı mübah kılmaz. Dolayısıyla vacip olan borcuna tesiri olmaz. Aynı zamanda hastalık oruca ters düşmez. Dolayısıyla Ramazanın hürmetini ihlâl gerçekleşmiş olur.

Hanefîlerin görüşü şudur: Hayız, nifas yahut orucun bozulduğu günde iftar etmeyi mübah kılan hastalık sebebiyle kefaret düşer. Çünkü bir gün kefaret için hem sabit olma hem de sakıt olma yönünden parçalanmaz. Dolayısıyla, günün sonunda özür ortaya çıkması sebebiyle, günün başında oruç bozmaktan ötürü kefaret gerekip gerekmediği ile ilgili olarak şüphe ortaya çıkmıştır. Kefaret gerektikten sonra isteyerek yahut tehdit altında yolculuğa çıkan kimseden *Zahirur'rivayete* göre kefaret borcu düşmez. Bu iki durum arasındaki fark şudur: Tehdit altındaki yolculukta özür, hak sahibi tarafından gelmemiştir. Yolculuk dışındaki özürde ise, özrün günün sonunda ortaya çıkması sebebiyle başında kefarete müstahak olmama konusunda şüphe ortaya çıkmıştır. Çünkü kefaret borç olan oruçtan ötürü gereklidir. Bu oruç ise sabit olma, bakımından parçalanamaz.

3. Fidye [1](Bedel):

Fidyenin Hükmü:

Fidye vaciptir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Oruca gücü yetmeyenlere bir fakiri doyuracak kadar fidye vermek gerekir.*" Yani çok büyük zorlukla oruca katlananlara fidye gerekir. Hanefîlere göre, fidye, buğdaydan yarım ölçektir.

1- *Meraki'l-Felâh*, 116; *el-Kitab Ma'a'l-Lübâb*, I, 170-171; *Fethu'l-Kadîr*, II, 81-82; *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 720-722; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 289 *el-kavânînü'l-Fıkhıyye*, 124; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 44 vd.

Yani yarım ölçek buğdayın kıymetidir. Bunun şartı yaşlı erkek ile kadının ölüme kadar âcizliklerinin devam etmesidir. Cumhura göre, fidyenin ölçüsü bir beldenin genel olarak yedikleri yiyecek maddelerinden bir müddür. Tutulamayan oruçların sayısınca verilmesi gerekir.

Fidyenin Sebebi:

Fidyenin sebepleri aşağıda zikredilenlerdir:

a) Oruç tutmaktan âciz olmak: Fakihlerin ittifakıyla hiç bir şekilde oruç tutmaya gücü yetmeyenlere fidye vermek vaciptir. Bunlar da çok yaşlı erkeklerle yaşlı kadınlardır. Bu gibi kimseleri oruç zorlar ve bu sebeple büyük bir meşakkat meydana getirirse, oruçlarını bozup her gün için bir fakiri doyururlar. Dayandığı delil daha önce de geçmiş bulunan şu ayet-i kerimedir: "*Oruca gücü yetmeyenlerin bir fakiri doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir.*" İbni Abbas da şöyle buyurmuştur: "*Ayet, yaşlı kimseler için ruhsat olarak inmiştir. Orucu eda etmek ise farzdır. Kazada olduğu gibi, edanın kefarete düşmesi caizdir.*" Çok yaşlı erkeğin zimmeti, mesuliyeti sahihtir. Bu kişi eğer fakirlere yemek yedirmekten de âciz olursa ona bir şey lâzım gelmez. "*Allah hiç kimseye gücünün yetmediğini teklif etmez.*" Hanefîler şöyle demişlerdir: Bu gibi kişiler Allah tealâ'ya istiğfar ederler, Allah'tan hakkını ödemekte kusur ettikleri için af dilerler.

Hastalığı dolayısıyla oruç tutamayan kimse bu hâldeyken ölürse fidye vermek vacip değildir. Çünkü bu başlangıcında ölüye vacip olmasına sebeptir. Fakat oruç tutma imkânı olup da oruç tutmayan ve bu durumda ölenin hükmü böyle değildir. Çünkü onun için yemek yedirmenin hükmü hayatta bulunmasına dayalı olmaktadır.

2- Yine ittifakla fidye, iyileşmesi umulmayan hastaya vaciptir. Çünkü bu hastaya oruç tutmak farz değildir. Nitekim bu konuyu daha önce açıkladık. Dayandığı delil şu ayet-i kerimedir: "*Allah sizin için dinde bir güçlük yaratmamıştır.* "

3- Hanefîler dışındaki cumhura göre hamile ve emzikli kadınlara çocuklarına zarar gelmesinden korkarlarsa fidye ile birlikte kaza lâzım gelir. Fakat kendilerine bir zarar gelmesinden korkarlarsa oruç tutmayabilirler, sadece tutamadıkları oruçların kazasını yaparlar. Bu konuda ittifak vardır. Bunun delili daha önce de geçen: "*Oruç tutmaya gücü yetmeyenlere fidye vermek gerekir* " ayetidir. Hamile kadın ile emzikli kadında bu ayetin umumi manasına dahildirler. İbni Abbas şöyle demiştir: "*Çok yaşlı erkeklerle yaşlı kadınlara oruç tutabildikleri hâlde oruç tutmama ruhsatı vardır. Bunlar tutamadıkları her bir güne karşılık bir fakiri doyururlar. Hamile kadınlarla emzikli kadınlar ise çocuklarına bir zarar gelmesinden korkarlarsa oruçlarını bozarlar ve her güne karşılık bir fakiri doyururlar.*" [1] Çünkü bu, yaratılış itibarıyla âciz olan bir canlı sebebiyledir. Dolayısıyla, çok yaşlı kişilerde

1- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 231

olduğu gibi bundan ötürü kefaret (fidye) gerekir.

Hanefîlere göre, mutlak olarak hamile kadın ile emzikli kadınlara fidye vermek gerekmez. Dayandığı delil Enes b. Malik el-Ka'bi hadisidir: "Allah Tealâ, yolcudan *namazın yarısını, hamile ve emzikli kadınlardan orucu düşürmüştür. Allah'a yemin ederim ki, Resulullah (a.s) bunların ikisi yahut birisini söylemiştir.* " [1] Hz. Peygamber bunlara kefaret emretmemiştir. Aynı zamanda bu, özür sebebiyle mübah kılınan bir ruhsattır. Hastaların oruç tutmamalarında olduğu gibi, bu sebeple de kefaret gerekmez.

Hanefiler dışındaki Cumhura göre, gelecek sene Ramazan'a kadar tutmayarak Ramazan'ın kazasında ihmal gösteren kimselere de fidye ile birlikte kaza lâzım gelir. Bu hüküm kasıtlı olarak orucunu bozan kimseye benzetilerek verilmiştir. Çünkü bunların her ikisi de orucun hürmetini hafife almıştır. Hastalık, yolculuk, delilik, hayız yahut nifas gibi özürlere dayalı olarak orucun kazasını gelecek sene Ramazan'ına kadar tehir eden kimselere fidye vermek gerekmez.

Fidyenin Tekrarlanması:

Malikî ve Hanbelîlere göre, yılların tekrarlanması ile fidye tekrarlanmaz. Had cezalarında olduğu gibi, cezalar birleşir. Yani Ramazan orucunun fidyesini ihmal edip senelerce tutmayanlara fidye cezası tekrarlanmaz. Şafiîlerce esah olan görüşe göre, fidye verilmezse yılların tekrarlanması ile tekrarlanır. Çünkü malî haklar birleştirilemez. [2] Hanefîlere göre, diğer Ramazan'a kadar erteleme sebebiyle fidye gerekmez. Çünkü ayet mutlaktır: "*Sizden her kim hasta olur yahut seferde bulunursa diğer günlerden o kadar oruç tutsun.* " Dolayısıyla kazanın vacip oluşu geniş zamana bağlıdır, acele değildir. Orucun kazasının geciktirilmesinden ötürü bir şey lâzım gelmez. Aynı zamanda kefaretlerde kıyas yapmak caiz değildir. Ancak bu kişi orucunun kazasını hemen yapmadığı için daha sevaplı olanı terketmiş olur.

Oruç Bozmanın Diğer Gerekleri:

Ramazan'da oruç bozduktan sonra günün geride kalan kısmında yiyip içmemek Ramazan'a saygısızlık göstermenin cezaları ile ilgili hususlar daha önce geçmiştir.

Peşpeşe Tutulması Gereken Kefaret Orucunu Kesmek:

Malikîlere göre, adaklarla, adam öldürme ve zıhar kefaretleri gibi peşpeşe tutulması gereken oruçları kasden kesen kimsenin yeniden oruca başlaması gerekir.

1- Bu hadisi Neseî ile Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî bu hadis *hasen* dir, demiştir. Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace de rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 230

2- *Zayıf* isnadla Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis de bunu kuvvetlendirmektedir: "*Bir adam Ramazanda hasta oldu ve orucunu bozdu. Sonra sıhhatine kavuştu. Fakat diğer Ramazan gelinceye kadar bu orucu kaza etmedi. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Sonra yetiştiği Ramazanda oruç tutar, sonra orucunu bozduğu kazaları tutar ve her bir gün için bir fakiri doyurur.*" Darakutnî bunu mevkuf olarak rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 233

Unutarak yahut bir özür sebebiyle yahut sayısındaki hata ile bu oruçları kesen kimseye yeniden başlamak gerekmez. Kaldığı yerden devam eder. Daha önce, diğer mezheplerin bu konudaki görüşlerini öğrenmiştik.

Niyeti Kesmek:

Orucu bozmak yahut bir özür sebebiyle veya özürsüz olarak orucu mutlak olarak terketmek suretiyle niyet kesilmiş olur. Yolculuk gibi orucun vacip oluşunun ortadan kalkması ile de oruç tutsa da oruca niyet kesilir. Bu hüküm Malikîlere göredir. Onlar Ramazan'ın başında tek bir niyet ile yetinirler.

***EK:* Oruç Adamakla İlgili Hükümler:**

Burada adak orucu ve namaz gibi yerine getirilmesi gerekli olan ibadetlerle ilgili ilâve hükümlerden bahsedilecektir.

Hanefîlere göre: [1] İnsan bir ibadeti veya herhangi bir şeyi adarsa şu dört şartı varsa onu yerine getirmesi lâzımdır.

a) Adanan şeyin cinsinden vacip bir ibadetin bulunması: Kişi, hastayı ziyaret yahut mevlit okumak gibi vacip ibadet olmayan işleri adarsa bunu yerine getirmek vacip olmaz. Çünkü bunlar cinsinden her hangi bir vacip bulunmamaktadır. İnsanın bir şeyi kendisine vacip kılması Allah'ın vacip kılmasına kıyas edilir. Çünkü insanın emirlere uyması, bidat çıkarmaması gerekir.

Hanefîler bayram günlerinde oruç tutmayı adamayı caiz görmüşlerdir. Çünkü bayramlarda oruç tutmak vasıf itibarıyla haram olup aslı itibarıyla haram değildir. Çünkü bayramlarda oruç tutmak Allah'ın ziyafetinden yüz çevirmektir. Orucun aslı ise meşrudur.

b) Adanan şey başkasına bağlı olarak değil, bizzat maksut olmalıdır. Meselâ abdest olmayı yahut Kur'an okumayı adamayı yerine getirmek lazım değildir. Çünkü abdest almak bizatihi maksut değildir. Çünkü bu başka bir ibadetin yerine getirilmesi için meşru kılınmıştır. Bu da namaz kılmanın helâl olmasıdır.

c) Adanan şey vacip, farz olmamalıdır: Beş vakit namaz gibi, Ramazan orucu gibi farz olan ibadetleri adamak sahih değildir. Çünkü farz olan bir şeyi kişinin kendisine vacip kılması mümkün değildir. Vacip oldukları görüşünü benimseyen Hanefîlere göre, vitir namazı ile tilâvet secdesini adamak da sahih değildir. Çünkü bunlar kişiye zaten şer'an vacip kılınmışlardır.

d) Adanan şeyin yapılması veya olması imkânsız olmamalıdır: Meselâ, Allah için dünkü günü yahut evvelki günü oruç tutmayı adadım, demek gibi. Çünkü böyle bir ibadetin yerine getirilmesi mümkün değildir.

Buna göre, itikâfta bulunmayı, farz olmayan namazı adamak, mal tasadduk et-

1- *Meraki'l-Felâh*, 117.

meyi, kurban kesmeyi adamak sahihtir. Çünkü şer'an bunların cinsinden vacip olan ibadetler vardır. Kurban bayramında kesilen kurban gibi. Hanefîlere göre, bayram günleri ile teşrik günlerini oruç tutmak için adamak muhtar olan görüşe göre sahihtir. Ancak bu günlerde adanan oruçları bozup da kaza etmek vaciptir. Eğer bu günlerde oruç tutulursa haram olmakla birlikte caizdir.

Bir kimse meselâ iki rekât namaz kılmak gibi mutlak olarak bir adakta bulunursa yahut "Eğer Allah bana bir erkek çocuğu verirse "on fakiri doyuracağım" tarzında şarta bağlı olarak adakta bulunsa ve şart da gerçekleşse bu adağı yerine getirmesi vacip olur. Çünkü Allah tealâ: "*Adaklarını yerine getirsinler* " buyuruyor. Hz. Peygamber (a.s.) de: "*Her kim Allah'a itaat edeceğini adarsa itaat etsin, her kim de Allah'a isyan edeceğini adarsa, Allah'a asi olmasın.*" [1]

İmam Züfer dışındaki Hanefî müçtehidlerine göre adakta zaman, mekan, dirhem (para) ve fakir belirlemek lağıvdır, boş ve lüzumsuzdur. Meselâ, bir kimseye şabanda oruç tutma adağı yerine Receb, ayında oruç tutması yeterlidir. Bunun gibi Mekke'de, Mescid-i Aksa'da, Medine Mescidinde iki rekât namaz kılacağını adayan kimsenin başka bir beldede iki rekât namaz kılması da yeterlidir. Çünkü adağın sıhhati Allah'a yaklaştıran bir ibadet olmasına göredir, yere göre değildir. Çünkü namaz bütün beldelerde Allah Tealâ'ya tazimden ibarettir. Bu konuda bütün mekânlar eşittir. Ancak fazileti farklı olabilir. Bir kimsenin adak için belirlediği belli bir dirhem para yerine başka bir dirhemi tasadduk etmesi yeterlidir. Meselâ Ömer'e vermeyi adadığı bir parayı Zeyd'e vermesi de yeterlidir. Çünkü sadakadan maksat fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek yahut Allah rızasını kazanmaktır. Bu mana da zaman, mekân veya şahıs şartlarına riayet etmeksizin meydana gelmektedir.

Bir kimse adağını: "Eğer falanca gelirse Allah için şu kadar mal tasadduk edeceğim" tarzında bir şarta bağlarsa şart gerçekleşmeden yaptığı şey adak yerine geçmez. Çünkü şarta bağlı olan şey, şart var olmadan önce yoktur. Adağın yerine getirilmesi, ancak adağın bağlı olduğu şart gerçekleştikten sonra caizdir.

İleride adaklar bahsinde diğer mezheplerin bu konu ile ilgili görüşleri geniş bir şekilde gelecektir.

1- Buhari.

İTİKÂF

1. İtikâf'ın Tarifi,:

İtikâf lügatte bir şeyden ayrılmamak, ister hayır olsun, ister kötülük olsun, bir şey üzerinde devam etmek demektir. Allah tealâ'nın: "*Putlarından ayrılmazlar.*", "*Sizin bu ayrılmadığınız heykeller nedir?*", "*Sizler mescitlerde itikâf ederken kadınlarınıza yanaşmayın*" ayetleri bu manadadır.

Şer'an itikâfın değişik mezheplere göre birbirine yakın tarifleri vardır.

Hanefîlere göre: [1] Cemaatle namaz kılınan bir mescitte oruçlu olarak ve itikâfa niyet ederek beklemektir. Mescitte beklemek itikâfın rüknüdür. Çünkü itikâf beklemek, mescidde bulunmakla gerçekleşir. Adanan itikâfta oruçlu olmak ve niyetlenmek şarttır. Erkeğin İtikâfı cemaatle namaz kılınan bir mescitte olur. Cemaatle namaz kılınan mescit, imam ve müezzini bulunup beş vakit namazın öncelikle kılındığı yerdir. Kadınlar için itikâf ise evinin mescidinde yapılır. Bu mescit de kadının evi içinde namaz kılmak için belirlediği yerdir. Kadınların evinin dışındaki mescitte itikâfa girmeleri mekruhtur. Kadının itikâfa girmesi evinde namaz kıldığı yerden başka yerde sahih değildir.

Malikîlere göre: [2] İtikâf temyiz çağındaki Müslüman bir kimsenin, herkese açık olan mescitte oruçlu olarak cinsî ilişki ve bu ilişki öncesi davranışlardan uzak kalarak ibadet kasdıyla ve niyetli olarak, bir gün bir gece veya daha fazla bir zaman kalmasıdır. Kâfir kişinin itikâfa girmesi sahih değildir. Bunun gibi temyiz çağında olmayan kimselerin itikâfı ve herkese açık olmayan mescitte yapılan itikâf ile oruçsuz olarak yapılan itikâf sahih değildir. Bu oruç ister Ramazan orucu gibi farz oruç olsun, ister nafile olsun fark etmez. Gece veya gündüz cinsî ilişkide bulunmakla yahut cinsî ilişki öncesi öpüşmek, sevişmek gibi hareketlerle itikâf batıl olur. İtikâfın en azı bir gün bir gece olup çoğu için her hangi bir sınır yoktur. İbadet kastı ve niyetle yapılmasının sebebi ibadet olmasına binaendir. Çünkü her ibadetin niyete ihtiya-

---

1- *Fethu'l-Kadîr*, II, 106; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 176; *Meraki'l-Felâh*, 118; *el-Lübâb*, I, 174.
2- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 541 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 725 vd.

cı vardır.

Şafiîlere göre: (1) İtikâf belirli bir kimsenin niyet ederek mescitte kalmasıdır.

Hanbelîlere göre: (2) İtikâf, özel bir şekilde, Müslüman, akıllı, mümeyyiz, guslü gerektirecek şeylerden temizlenmiş kişilerin Allah'a itaat etmek için mescitte kalması demektir. En azı kısa bir müddettir. Mürted de olsa kâfirin itikâfı sahih değildir. Bunun gibi delinin ve çocuğun itikâfları da geçerli değildir. Çünkü niyet yoktur. Cünüp ve benzeri kimsenin itikâfı abdestli de olsa sahih değildir. Mescitten geçmek itikâf için yeterli değildir. En azı bir lahzadır.

İtikâfın Meşru Oluşunun Delileri: (3)

Bu deliller Kitap, sünnet ve icmadır. Kitaptan delil Allah tealâ'nın şu ayetidir: "*Sizler mescitlerde itikâfta iken hanımlarınıza yaklaşmayın.*", (Bakara: 187) "*Benim Beytimi, tavaf edenler ve itikâfta bulunanlar için temizleyiniz.*" Birinci ayette itikâf taatlara mahsus olan mescitlere nisbet edilmiştir. İtikâf için, mübah olan cinsî ilişkiyi terketmek, onun ibadet olduğunun delilidir.

Sünnetten delil, İbni Ömer ile Enes ve Hz. Aişe'nin rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: "*Hz. Peygamber (a.s.) Medine'ye geldikten sonra vefatına kadar Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi.*" (4) Zührî şöyle demiştir: "*İnsanların itikâfı nasıl terk ettiklerine şaşıyorum. Oysa Resulullah (a.s.) bazı şeyleri bazen yapar bazen de terkederdi. Fakat vefat edinceye kadar itikâfı terketmemiştir.*"

İtikâf çok eski devirlerden beri meşru kılınan ibadetlerdendir. Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Biz İbrahim ile İsmail'e şart koştuk ki, benim beytimi tavaf edenlerle itikâfa girenler için temizleyin.*"

Alimler itikâfın meşru olduğu hususunda icma etmişlerdir.

İtikâfın Amacı:

İtikâfın amacı Rabbin murakabesinde bulunmak suretiyle kalbi temizlemek, O'na yönelmek, boş vakitleri ibadete ayırmak, ibadet için kendini dış dünyadan ayırmak, Allah tealâ için kullukta bulunarak dünya meşgalelerinden ve dünya işlerinden kendisini belirli bir süre içinde tecrit etmek, kendisini mevlasına teslim ederek bütün işlerini Allah'ın yüce iradesine bırakmak, onun keremine dayanmak, kapısında durmak, Allah tealâ'nın evinde ona ibadet etmekten ve rahmetine yaklaş-

---

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 449.

2- *Keşşafu'l-Kınâ*, III, 404; *el-Muğnî*, III, 183.

3- *Meraki'l-Felâh*, 120; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 449; *el-Muğnî*, III, 183.

4- Buharî ile Müslim'in ibaresi şöyledir: "*Hz. Peygamber (a.s.) bir Ramazan'ın ortadaki on gününde itikafa girdi. Sonraki Ramazan'da son on gününde itikafa girdi. Vefatına kadar bu şekilde devam etti. Kendisinden sonra da hanımları itikafa girmişlerdir.*" *Neylu'l-Evtar, IV, 264.*

mak için ona taatta bulunmaktan ayrılmamak, Allah'ın kalesi içine girmek gibi hedeflerdir. Kişi kendisini Allah'ın kalesine sokarsa düşman tuzak kurarak veya zor kullanarak buraya giremez. Çünkü Alah'ın sultasının kuvveti ve üstünlüğü, onun desteği ve yardımı söz konusudur. İtikâf Allah'ın en çok razı olduğu en şerefli amellerdendir. Ancak ihlaslı olarak yapılmalıdır. Çünkü kişi itikâfta iken namazı beklemektedir. Dolayısıyla namazı bekleyen namazda imiş gibidir.

Orucu şart koşanlara göre, itikâfa bir de oruç eklenince mümin kul daha çok Allah'a yakın olur. Çünkü Allah tealâ oruç tutanlara kalp temizliği ve gönül safiyeti verir.

İtikâfın en faziletlisi Ramazan'ın son on gününde girilendir. Bunun sebebi, bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesine rastlamak ihtimalidir.

2. İtikâfın Zamanı:

İtikâf Ramazan'da ve Ramazan dışında her vakitte müstehaptır.

Hanefîlere göre, [1] nafile itikâfın en azı sınırlı olmaksızın az bir zamandır. Hatta niyetli olarak kısa bir müddet eğleşmekle de olur. Hatta fetva verilen görüşe göre mescitte yürürken de itikâfa niyet edilse olur. Çünkü bu kişi bu işi nafile olarak yapmaktadır. Nafile itikâflarda oruç şart değildir. Niyet edildiği takdirde mescitte kalınan her bir vakit diğerine ilâve edilmeksizin ibadet sayılır. Hanefîlerde kuvvetli olan görüşe göre, başlanılmış olan bir nafile itikafı kaza etmek lâzım gelmez. Çünkü itikâf için oruç tutmak şart değildir.

Malikîlere göre: [2] İtikâfın en azı bir gün bir gecedir. Tercih edilen görüş ise mutlak oruçlu olarak Ramazan'da veya Ramazan dışında on günden az olmamasıdır. Bir özür sebebiyle de olsa oruç tutmayan kimsenin itikâfı sahih değildir. Oruç tutmaya gücü yetmeyen kimsenin itikâfa girmesi sahih değildir.

Şafiîlerle esah olan görüşe göre: [3] İtikâfta ikamet denecek kadar bir zaman eğleşmek şarttır. Öyle ki, bunun zamanı rükû ve benzeri namaza ait rükünlerde tadil-i erkân miktarından daha fazla bir zaman olmalıdır. Tadil-i erkân miktarı kadar bir zaman itikâf sahih değildir. İtikâfta bir yerde durmak vacip olmayıp, gidip gelme olabilir.

Hanbelîlere göre: [4] İtikâfın en az miktarı bir lahza bile olsa durdu, eğleşti denilecek kadar bir zamandır. Cumhur itikâf için az bir zamanın yeterli olacağı görüşündedir. Malikîler ise itikâfın en az sınırı için bir gün bir geceyi şart koşuyorlar.

1- *Meraki'l-Felâh,* 119.
2- *eş-Şerhü'l-kebîr, ves-Sağir,* (a.e, a.y); *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 125.
3- *Muğni'l-Muhtâc,* I, 451; *el-Mühezzeb,* I, 190 vd.
4- *Keşşafu'l-Kınâ,* II, 404.

3. İtikâf Yapılan Yer:

Hanefîlere göre: [1] Erkeklerle temyiz çağındaki çocuklar için itikâfın yeri cemaatle namaz kılınan mescittir. Bu mescit de, ister içinde beş vakit namaz kılınsın, ister kılınmasın, imam ve müezzini bulunan mescittir. Camide itikâf, ittifakla mutlak olarak sahihtir. Bu görüşün dayandığı delil İbni Mes'ud'un şu sözüdür: "*İtikâf ancak cematle namaz kılınan yerde yapılır.*" [2] Kadınlar için itikâf yeri evlerinin mescididir. Bu yer de evde namaz kılmak için ayrılan yerdir.

Hanbelîlere göre: [3] Cemaatle namaz kılması gerekli olan erkekler ancak cemaatle namaz kılınan mescitte itikâfa girebilirler. İhtilâfsız olarak mescit dışında itikâfa girmek sahih değildir. Çünkü Allah tealâ: "*Mescitlerde itikâfta bulunduğunuzda hanımlarınıza yaklaşmayın.*" buyuruyor. Eğer mescitler dışında itikâfa girmek sahih olacak olsaydı, kadınlarla cinsî ilişki yasaklanmazdı. Çünkü cinsî ilişki itikâfta mutlak olarak haramdır. Mescidin içinde cematle namaz kılınan bir mescit olmasının şart koşulmasının sebebi, cemaatle namaz kılmanın vacip olmasına binaendir. Kişinin cemaatle namaz kılınmayan bir mescitte itikâfa girmesi şu iki şeyden birine sebep olmaktadır: Ya vacip olan cemaati terketmeye yahut vacip olan cemaatle namaz için mescidden çıkmaya sebep olur. Bundan sakınmak mümkün olmasına rağmen bu durum çok kereler itikâfa giren kişinin dışarı çıkmasına sebep olur. Bu ise itikâfa aykırıdır. Çünkü itikâf, kişinin bir yerden ayrılmaması, o yerde Allah'a ibadet üzere ikamet etmesi demektir.

Aşağıdaki durumlarda bulunan her mescitte itikâf sahihtir:

a) Eğer itikâf namaz vaktinin dışında bir gecelik bir zaman yahut günün bir kısmında bir engel olmaksızın yapılırsa sahihtir. Eğer itikâf yapılan bir mescitte bazı zamanlarda cemaatle namaz kılınıyorsa o zamanda itikâfa girmek sahih olup diğer zamanlarda sahih değildir.

b) Hasta, özürlü, kadın, çocuk, kendisinden başka namaz kılanın bulunmadığı bir köyde oturanlar gibi cemaatle namaz kendileri için vacip olmayan kimselerin her mescitte itikâfa girmeleri caizdir. Çünkü zaten onlara cemaat vâcip değildir.

Kadının evinin mescidinde itikâfa girmesi sahih değildir. Çünkü orası gerçekten ve hükmen mescid sayılmaz. Eğer câiz olsaydı, müminlerin anneleri bir defa da olsa câiz olduğunu göstermek için yaparlardı.

Kadın eğer mescitte itikâfa girerse önüne bir perde çekmesi müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'ın hanımları itikâfa girmek isteyince mescitte kendilerine çadır kurulmasını emrettiler. Dolayısıyla mescide gittiler. Çünkü mescide erkekler gelir gider. Hem erkekler hem de kadınlar için hayırlı olan onların erkekleri, erkek-

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 176.

2- Bu hadisi Taberanî rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 490.

3- *el-Muğnî*, III, 187-191; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 409-412.

lerin de onları görmemeleridir.

Cuma kılındığı hâlde cemaatle namaz kılınmayan bir mescitte cemaatle namaz kendisine vacip olan kimselerin üzerinden bir namaz vakti geçiyor ise böyle bir mescitte itikâfa girmeleri sahih değildir. Çünkü cemaatle namaz kılmayı terketmemek gerekir.

Mescidin üstü mescidi çevreleyen ve kapısı bulunan avlusu, kendisi veya kapısı avluda bulunan minâre de mescidden sayılmalıdır. Çünkü cünüp kişiler bu zikredilen yerlere girmekten yasaklanmışlardır.

Mescide yapılan ekler ve sevap bakımından mescitten sayılan her yer, hatta Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi çevresindeki ilavelerde itikâf yeridir. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Bu mescit eğer Sana'ya kadar büyütülecek olursa yine benim mescidimdir.*" (1) Hz. Ömer de Mescid-i Nebevi'yi genişletince: "*Bu mescide ilâvede bulunup Cebane'ye kadar büyütsek de Hz. Peygamber (a.s.)'in Mescidi olur.*" demiştir.

Yolcu ve kadınlarda olduğu gibi, cuma namazı kendilerine farz olmayan kimseler, cuma namazı kılınmayan bir mescitte itikâfa girerlerse, cuma kılmak için mescidden çıkmaları durumunda cumaya çıkmayı şart koşmamışsa itikâfları bozulur.

İtikâf arasına cuma namazı girecekse cami durumundaki mescitlerde itikâfa girmek daha faziletlidir. Bunun sebebi cuma için oradan çıkmak ihtiyacını duymamaktır. Eğer aksi olursa itikâfı terketmesi gerekir, oysa bundan sakınma imkânı bulunmaktadır.

Bir kimse üç meşhur mescit dışında her hangi bir mescitte itikâfa girmeyi adarsa o kişi başka bir mescitte de namaz veya itikâf adağını yerine getirebilir. Çünkü Allah tealâ kendisine ibadet için belirli bir yer tayin etmemiştir. Dolayısıyla kişinin adamasıyla böyle bir belirleme yapılamaz. Eğer belirlenseydi, oraya gitmeye mecbur olurdu.

Bir kimse üç büyük mescitten birinde (Mescid-Haram, Mescid-i Nebevi, Mescid-i Aksa) itikâfa girmeyi yahut namaz kılmayı adasa başka mescitlerde adağını yerine getirmesi yeterli değildir. Çünkü bu mescitlerde ibadet etmek diğerlerine göre daha faziletlidir. Dolayısıyla bunları belirlemekle ibadet tayin edilmiş olur. Böyle bir kimse bu üç mescitten biri için yolculuk yapabilir. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Ancak üç mescit için yolculuk yapılır: Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve benim bu mescidim. (Mescid-i*

1- Hadis *zayıftır*, Zübeyr b. Bekkâr "Ahbârü'l-Medîne"de rivâyet etmiştir.

Nebevi) " (1)

Üç mescidin en faziletlisi Mescid-i Haram, sonra Mescid-i Nebevi, sonra Mescid-i Aksa'dır. (2) Bir kimse adağında üç mescidin en faziletlisi diyerek belirlemeyle adakta bulunursa bu Mescid-i Haram'dır, diğerlerinde itikâfa girmek yahut namaz kılmak yeterli olmaz. Çünkü bunlar birbirine denk değildir.

Malikîlere göre: (3) Bütün mescitler itikâf yeridir. Herkese açık olmayan ev mescitlerinde itikâf yapmak sahih değildir. Bir kimse edâ ederken cuma namazına gitmesi gerekecek bir sürelik itikâfa niyet etse bu itikâfın camide olması taayyün eder. Çünkü cuma namazı için dışarı çıkarsa itikâfı bozulur. Adağı yapan kimsenin belirlemiş bulunduğu mekâna riayet etmesi lâzım gelir. Meselâ bir kimse Mekke veya Medine mescitlerinde itikâfa girmeyi yahut namaz kılmayı adarsa adağı bu iki yerde yerine getirmek gerekir. Malikîlere göre Medine Mekke'den daha faziletlidir. Medine Mescidi de Mescid-i Haram'dan daha faziletlidir. Bunları Mescid-i Aksa takip eder. Çünkü Darekutnî ile Taberanî'nin Rafi' b. Hadic'den rivayet ettikleri bir haberde: "*Medine Mekke'den daha hayırlıdır.*" buyurulmaktadır. Yine Hz. Peygamber (a.s.)'in dualarında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Allahım! Beni en sevdiğim ülkeden çıkardın, beni senin en sevdiğin ülkeye yerleştir.*" Yine Taberanî Bilal b. Haris el-Müzenî'den şu hadisi rivayet etmiştir: "*Medine'de tutulan bir Ramazan, Medine dışında tutulan bin Ramazan'dan daha hayırlıdır. Medine'de kılınan bir cuma namazı Medine dışındaki yerlerde kılınan bin cuma namazından daha hayırlıdır.*"

Şafiîlere göre (4) de ister üst kısmında, ister bağlı birimlerinde olsun mescitte itikâfa girmek sahihtir. Cami(5) de itikâfa girmek cami dışındaki mescitlerde itikâfa girmekten daha iyidir. Bunun sebebi Camide itikâfa girmenin vacip olduğunu söyleyenlerin ihtilâfından kurtulmaktır. Ayrıca hem camide cemaat daha fazladır. Hem de cuma namazı kılmak için dışarı çıkmaya ihtiyaç yoktur. Kendisine cuma namazı farz olan ve cuma için çıkmayı şart koşmamış olan kimse tarafından içlerinde cuma günü bulunan ve peşpeşe tutulması adanan itikâflarda camilerde itikâfa girmek vaciptir.

1- Bu hadis üzerinde Buhari ve Müslim ittifak etmişlerdir. Şöyle bir rivâyet de vardır. "*Kuba Mescidi müstesna. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) her Cumartesi günü bu mescide yaya yahut binekli olarak gelir ve iki rekat namaz kılardı.*" Bu rivayet de müttefekun aleyhtir. İbni Ömer de böyle yapardı.

2- Ebu Dâvud dışında *cemaat* Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet etmiştir: "*Benim bu mescidimde bir namaz kılmak, diğerlerinde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır. Mescid-i Haram müstesna.*" Ahmed ile Ebu Davud Cabir b. Abdullah'tan benzerini rivayet etmişler ve şu ilaveyi yapmışlardır: "Mescid-i Haram'daki bir namaz başka yerdeki yüzbin namazdan daha üstündür."

3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 125; *eş-Şerhu's-sağîr*, I, 725; II, 253-255, 265.

4- *Muğni'l-muhtâc*, I, 450 vd.; *el-Mecmû*, VI, 508 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 190 vd.

5- Camiye "cami" adının verilmesinin sebebi, insanları toplaması ve insanların burada toplanmasıdır.

Şafiîlerde yeni mezhebe göre, kadının evindeki mescitte itikâfa girmesi sahih değildir. Evdeki mescit namaz kılmak için hazırlanan yerdir. Sahih olmamasının sebebi burasının gerçekten mescit olmamasıdır. Bu görüşün dayandığı delil, evdeki mescit değiştirilebilir, orada cünüp olarak gezilebilir olmasıdır. Ayrıcı Hz. Peygamber (a.s.)'in hanımları (r.a.) mescitte itikâfa girerlerdi. Eğer onların evleri itikâf için yeterli olacak olsaydı, evlerinde itikâfa girmeleri daha iyi olurdu.

Bir kimse, anılan üç büyük mescit dışındaki mescitlerden belirli birinde itikâfa girmeyi adarsa başka bir mescidde itikâfa girmesi caizdir. Nitekim Hanbelîler de aynı görüşü benimsemişlerdir. Çünkü onlardan birinin diğerine göre her hangi bir meziyeti yoktur.

Bir kimse, üç büyük mescitten birinde itikâfa girmeyi adarsa bunu yapmak belirlenmiş olur ve burada itikâf yapması lâzım gelir. Çünkü Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.)'e: Mescid-i Haram'da bir gece itikâfa girmeyi adadım " dedim. Hz. Peygamber (a.s.) bana "Adağını yerine getir" buyurdu"* [1] Mescid-i Haram diğer iki mescidin yerini tutar. Çünkü bu mescit onlardan daha faziletlidir ve hac ibadetleri bu mescide bağlıdır. Aksi sabit değildir. Diğer iki mescit Mescid-i Haram'ın yerini tutmaz. Çünkü bunlar fazilet bakımından ondan daha aşağıdadırlar. Medine mescidi Mescid-i Aksa'nın yerini tutar. Çünkü Medine mescidi Mescid-i Aksa'dan daha faziletlidir. Fakat aksi sabit değildir. Çünkü Mescid-i Aksa fazilet bakımından Mescid-i Nebevi'den daha aşağıdadır.

Özet olarak, Malikîler ve Şafiîler hangi mescit olursa olsun itikâfı caiz görüyorlar. Hanefîler ve Hanbelîler itikâfta mescidin cami olmasını şart koşuyorlar. Cumhura göre ev mescitlerinde itikâf caiz olmayıp sadece Hanefîlere göre kadınlar için caizdir.

4. İtikâfın Hükmü:

Alimlerin ittifakı ile, adanmayan itikâf müstehaptır. Fakat sünnetin derecesini tesbit etmek için mezheplerin görüşlerini açıklamak gerekir.

Hanefîlere göre: [2] İtikâf üç türlüdür: Vacip, sünnet-i müekkede, müstehap.

Vacip itikâf: Adanan itikâftır. Mesela," Allah için bir gün veya daha fazla itikâfa girmek borcum olsun" demek gibi.

Müekked Sünnet İtikâf: Bu tür itikâf sünnet-i kifaye olup Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmektir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) vefatına kadar Ramazan'ın son gününde itikâfa girmiştir. Ondan sonra da hanımları o vakitte itikâfa girmişlerdir.

1- Buharî ile Müslim

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 177 vd.; Merakı'l-Felâh; 118 vd. *Fethu'l-Kadîr*, II, 105 vd.

Müstehap itikâf: Bu itikâf Ramazan'ın son on günü dışında, her hangi bir vakitte yapılan ve adanmış olmayan itikâftır. Meselâ mescide girince itikâfa niyet etmek gibi. İtikâfın en azı kısa bir müddettir. Hatta fetva verilen görüşe göre mescitte yürürken bile olur.

Oruç tutmak sadece adanan itikâflar için şarttır, nafile itikâflarda şart değildir. En azı bir gündür. Bir kimse buna göre bir gece itikâfa girmeyi adarsa ardından gündüze de beraber niyet etse bu sahih değildir. Fakat bu gece ile birlikte gündüze niyet ederse sahih olur. Aradaki fark şudur: Birinci durumda kişi gündüzü geceye tabi kılmış oluyor. Metbû olan (kendisine sonraki gün tâbi kılınan) gecede itikafı adamak batıl olunca, tâbi durumda bulunan gündüz de itikâfda olur. İkinci durumda ise geceyi zikredip gündüzü murat etmiştir ki, bu dolaylı olarak gündüzü kastetmektir. Geceyi mutlak zaman anlamında kullanmış oluyor ki, bu da gündür. Dolayısıyla bundan murad edilen gün oluyor.

Bir kimse, bir gece bir gündüz itikâf yapmayı adasa sahih olur, gece orucun zamanı olmasa da sahih olur. Çünkü gece gündüze tabi olarak dahil olmaktadır.

Malikîlere göre: [1] İtikâf bir ibadettir, hayır olan nafilelerdendir ve şer'aı menduptur. Şer'an erkek ve kadınlar için özellikle Ramazan'ın son on gününde teşvik edilmiştir. Adamak suretiyle itikâf vacip olur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: [2] Her zaman itikâfa girmek sünnet yahut müstehaptır. Ancak adanmış olursa o takdirde yerine getirilmesi vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Allah'a ibadet için bunu yapmış ve yapmaya devam etmiştir. Kendisinden sonra da hanımları itikâfta bulunmuşlardır. Bir kimse itikâfı adarsa adadığı şekilde peşpeşe veya değişik şekillerde onu yerine getirmesi vaciptir. Dayandığı delil şu hadistir: "*Her kim Allah'a itaat etmeyi adarsa ona itaat etsin.*" [3] Hz. Ömer: "*Ya Resulullah! Ben Mescid-i Haram'da bir gece itikâfta bulunmayı adadım" dedi. Hz. Peygamber (a.s.) de: "Adağını yerine getir" buyurdu.*" [4]

5. Adağın İtikâfa Giren Hakkında Gerektirdiği Durumlar:

Müslüman, bir yahut bir kaç gün adakta bulunursa geceleri buna girer mi? Günler arasında peşpeşe olma mecburiyeti var mı? İtikâfa ne zaman girilecektir? Güneş batmadan önce mi, yoksa sabah vakti doğmadan önce mi?

Cumhurun görüşü gecenin gündüze dahil olduğu yolundadır. Bir hafta yahut bir ay gibi adanan itikâflarda günler arasında peşpeşe olmak vaciptir. İtikâfa giren kişi, o günün güneşi batmadan önce mescide girer. En son gün güneş battıktan sonra

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 725; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 125; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 302
2- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 449; *el-Mühezzeb*, I, 190; el-Muğnî; III, 184; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 405.
3- Buharî.
4- Buharî ile Müslim.

çıkar. Şafiîler Ramazan'ın son on günü dışındaki günlerde itikâfa girerken gecelerin gündüze dahil olmadığı görüşündedirler. Şart koşulmadıkça, azhar olan görüşe göre, itikâfta peşpeşe olma mecburiyeti yoktur. İtikâfa sabah vakti doğmadan önce girilip güneş battıktan sonra çıkılır. (1)

Hanefîlere göre: Bir kimse kendisine iki veya daha fazla gün itikâfa girmeyi vacip kılarsa geceleri ile birlikte itikâfa girmesi gerekir. Çünkü geceler gündüzlere tabidir. Çünkü günler ifadesi çoğul olup geceler de buna dahildir. Peşpeşe olma şartı koşulmasa bile peşpeşe yapılması gerekir. Çünkü itikâfın temeli peşpeşe olmaya dayanmaktadır. Oruç böyle değildir. Orucün dayanağı ayrı ayrı olmaya bağlıdır. Çünkü geceler de oruç söz konusu değildir. Dolayısıyla ayrı ayrı olması vaciptir. Fakat itikâf böyle değildir, bütün vakitler itikâfı kabul edecek niteliktedir.

İtikâfa birinci gece de dahildir. Kişi itikâf için mescide ilk gece güneş batmadan önce girer, son gün güneş battıktan sonra çıkar.

Bir kimse geceleri itikâfa girmeyi adasa, buna gündüzler de dahildir. Peşpeşe bir kaç gün itikâfı adayan kimseye geceleri de girmesi gerekir. Görülüyor ki Geceler sonraki günlere tabidir ancak insanlara kolaylık olması bakımından arefe gecesi ile bayram geceleri geçmiş güne tâbidir.

Malikîlere göre: İtikâfa giren kimsenin, sadece geceyi adasa bile gündüz de itikâfa girmesi lâzım gelir. Meselâ bir kimse perşembe gecesi itikâfa girmeyi adasa, gündüzü ile birlikte gecesi de lâzım gelir. İtikâfın şartlarından biri olan oruç ancak gündüzü ile birlikte gerçekleşir. Ancak bir kimse bir günün belli bir kısmını itikâf için adarsa bu kişiye hiçbir şey lâzım gelmez.

Peşpeşe olup olmadığı kaydı bulunmayan mutlak adaklarda itikâfın peşpeşe yapılması lâzımdır. Fakat adanmayan itikâfda ister az, ister çok olsun, itikâf yerine girmekle sadece niyet ettiğini yerine getirmek gerekir.

İtikâfa girenin güneş batmadan önce veya batarken mescide girmesi lâzımdır ki geceyi tam olarak itikâfta geçirmiş olsun. Ertesi gün de güneş battıktan sonra itikâftan çıkması lâzımdır.

Hanbelîlere göre: Bir ay itikâfa girmeyi adayan kimsenin bunu peşpeşe yapması gerekir, geceler de gündüzlere dahildir. Böyle bir kimse itikâf yerine birinci günü güneş batmadan önce girecek, son gün güneş battıktan sonra çıkacaktır.

Bir kimse bir gün itikâfa girmeyi adasa onu bölmesi caiz değildir. Gece buna dahil değildir. İtikâfa sabah vakti doğmadan önce girip güneş battıktan sonra çıkması gerekir. Çünkü gece, gündüzden değildir, ama ay hesabına dahildir. Gün sö-

---

1- *Fethu'l-Kadîr*, II, 114 vd; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 186 vd.; *Nuru'l-İzah*, 120; *el-Lübâb*, I, 176; *eş Şerhu's-Sağîr*, I, 729, vd.; *el-Mecmû*, VI, 519-526; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 455 vd.; *el-Mühezzeb*, I 191; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 413; *el-Muğnî*, III, 210-215.

zünün mutlak olarak söylenmesinden peşpeşe olma manası anlaşılır, dolayısıyla peşpeşe yapılması gerekir. Bu, aynen peşpeşe diyerek adamak gibidir. Bunun gibi ay sözünü mutlak olarak söylemek de peşpeşe olmasını gerektirir. Meselâ bir kimse falanca ile bir ay konuşmayacağına yemin etse, bunun peşpeşe olması gerekir. İlâ (hanımına dört ay yanaşmayacağına yemin etme) müddeti ile iktidarsızlık ve iddet müddetlerine benzer. Oruç böyle değildir. Bir kimse iki hilâl arasında bir ay itikâfa girse ay noksan da olsa bu yeterlidir. Bir kimse iki aydan otuz gün itikâfa girse caizdir. Geceler de buna dahildir. Çünkü ay bu iki şekilde hesaplanır. Bundan daha azı yeterli değildir.

Şafiîlere göre: Bir kimse bir gün itikâfa girmeyi adasa, gecesinde de itikâfa girmesi gerekmez. Bunda ihtilâf yoktur. Çünkü gece gündüzden değildir. Bu kişinin itikâf yerine sabah vaktinden önce girmesi, güneş battıktan sonra çıkması gerekir. Çünkü günün hakikati sabah vakti ile güneşin batması arasında geçen zamandır.

Bir kimse belirli bir ayda itikâfa girmeyi adasa, o ayda gece-gündüz itikâfa girmesi lâzım gelir. Yani geceleri buna dahildir. Ay ister tam, ister noksan olsun fark etmez. Çünkü ay iki hilâl arasındaki zamandan ibarettir. Ancak söz ile bunu belirtirse bu müstesnadır. Bir kimse ayın gündüzlerinde itikâfa girmeyi adarsa sadece gündüzleri itikâfa girmesi gerekir, geceleri buna dahil değildir. Çünkü bu kişi gündüzü tahsis etmiştir; geceleri itikâfa girmesi vacip değildir. Bu görüş Hanbelîlerin görüşüne uygundur.

Şafiîlerde büyük çoğunluğa göre râcih olan görüş şudur: Bir kimse peşpeşe itikâfa girmeye niyet eder yahut bunu açıklarsa o takdirde gecelerinde de itikâfa girmesi lâzım gelir. Eğer açıklamamış yahut niyet etmemişse geceleri lâzım gelmez.

Doğrusu şart koşmaksızın peşpeşe itikâfa girmek vacip değildir. Bir kimse bir gün itikâfa girmeyi adasa saatlerini bölmesi caiz değildir. Bir kimse bir hafta gibi bir müddet belirlese ve söz olarak peşpeşe ifadesini kullansa ve bu müddeti kaçırsa, kazasını peşpeşe yapması gerekir. Eğer söz olarak peşpeşe ifadesi kullanmamışsa kazâsını yaparken kesin olarak peşpeşe itikâfa girmesi lâzım gelmez. Çünkü peşpeşe yapma kastedilmiş değildir. Belki vaktin belirlenme zaruretine bağlı olarak peşpeşe yapılır. Bu durum Ramazan'da peşpeşe itikâfa girmeye benzer.

Bir kimse: "Allah için Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmek borcum olsun" dese birinci gece dahil bütün geceler de bunun içine girer. Ay noksan da olsa yirmisinden sonra itikâfa girmesi kendisi için yeterlidir. Çünkü bu isim Ramazan'ın yirmisinden sonuna kadar geçen zamana verilen isimdir. Bir kimse Ramazan ayındaki son on gününde itikâfa girmeyi adasa hüküm böyle değildir. Ay noksan olsa ve noksan itikâfa girse yeterli değildir. Çünkü bu kişi sadece on gün itikâfa girmeyi adamıştır. Dolayısıyla Ramazan'dan sonra bir gün daha itikâfa girmesi gerekir.

Bir kimse belirli bir gün itikâfa girmeyi adasa ve bu günü kaçırsa da geceleyin kaza etse yeterlidir. Bir kimse mesela, falanın geldiği gün itikâfı adasa, bu kimse gece gelse mutemed olan görüşe göre tam bir gün kaza etmesi gerekir. Bu hüküm o kimsenin kendi isteği ile hayatta olarak gelmesine bağlıdır. Eğer Zeyd ölü olarak yahut tehdit altında gelirse bir şey lâzım gelmez.

6. İtikâfın Şartları:

İtikâfın sahih olması için şartlar: [1]

1- Müslüman olmak: Kâfirin itikâfı sahih değildir. Çünkü itikâf imana bağlı meselelerdendir.

2- Akıllı olmak yahut temyiz çağında olmak: Deli ve benzeri kimselerle temyiz çağında olmayan çocuğun itikâfı sahih değildir. Çünkü bu kimseler ibadete ehil değillerdir. Dolayısıyla kâfir kişide olduğu gibi, bu kimselerin itikâfı sahih olmaz. Temyiz çağındaki çocuğun itikâfı sahihtir.

3- İtikâf mescitte olmalıdır: Evlerde yapılan itikâf sahih değildir. Nitekim bu husus daha önce açıklanmıştır. Ancak Hanefîler kadınların evlerindeki mescitte itikâfa girmelerini caiz görmüşlerdir. Ev mescidi evde namaz kılmak için ayrılan yerdir.

4- Niyet etmek: İttifakla niyetsiz itikâf sahih değildir. Çünkü hadiste "*Ameller niyetlere bağlıdır. Herkes için ancak niyet ettiği vardır.*" buyurulmaktadır. Ayrıca bu halis bir ibadettir, oruç ve namazda olduğu gibi niyetsiz olarak sahih değildir. Şafiîler buna şunu ilâve etmişlerdir: Eğer itikâf farz ise farz olunduğuna niyet ederek belirlenmesi şarttır. Bunun sebebi, farzı nafileden ayırmaktır.

5- Oruçlu olmak: Malikîlere göre, mutlak olarak oruçlu olmak itikâf için şarttır. Hanefîlerde sadece adanan itikâflar için oruçlu olmak şarttır, diğer nafile itikâflarda şart değildir. Şafiî ve Hanbelîlere göre ise oruçlu olmak şartı yoktur. Oruçsuz itikâf onlara göre sahihtir. İtikafla beraber orucu da adamışsa o hariçtir. Malikîler dışındaki cumhura göre, adanmamış ise sadece gece itikâf yapılması da sahihtir.

İtikâfta orucu şart koşanların dayandıkları delil şu hadis-i şeriftir: "*Oruçsuz itikâf yoktur.*" [2]

İtikâfta orucu şart koşmayanların dayandıkları delil ise Hz. Ömer şöyle demiştir: "Dedim ki: "Ya Resulallah! Ben Mescid–i haramda gece itikâfı adadım" Hz.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 177-179; *Fethu'l-Kadîr*, II, 106; *Meraki'l-Felâh*, 119; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 125; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 725 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 190-192; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 453 vd ; *el-Mugnî*, III, 184-186; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 406-409

2- Bu hadisi Darekutnî ile Beyhakî Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. Ancak bu hadis zayıftır. *Nasbu'r-Râye*, II, 486

Ömer'e şöyle buyurdu: "Adağını yerine getir." [1] Bir rivayete göre, Hz. Ömer bir gün itikâfa girmeyi adamıştı. Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Ömer'e oruç tutmayı şart koşmamıştı. Bir delili de gece itikâfa girmenin sahih olmasıdır. Çünkü gece oruç yoktur. Dayandıkları delillerden biri de İbni Abbas hadisidir: *"Kendine vacip kılması dışındaki durumlarda itikâfa giren kimseye oruç tutmak gerekli değildir."* [2]

6- Cünüplükten, hayız ve nifastan temizlenmiş olmak: Bu cumhura göre şarttır. Ancak cünüplükten temizlenmiş olmak Malikîlere göre mescitte eğleşmenin helâl olması için şarttır, itikâfın sıhhati için şart değildir. İtikâfa giren kişinin, ihtilâm olurda su bulabilirse ya mescidin içinde yahut mescidin dışında yıkanması farzdır.

Hanefîler de böyle söylemişlerdir. Cünüplükten temizlenmek itikâfın helâl olması için şart olup itikâfın sahih olması için şart değildir. Cünüp kimse itikâfta bulunsa haram olmakla beraber itikâfı sahihtir. Hayız ve nifas durumlarından temizlenmiş olmak vacip olan adanmış itikâfın sıhhati için şarttır. Çünkü bu durumda oruç itikâf için şarttır. Hayız ve nifas durumlarındaki kadınların ise oruç tutmaları sahih değildir.

7- Kadına kocası tarafından izin verilmiş olmak: Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre şarttır. Kocasının izni olmaksızın bir kadının itikâfa girmesi adanmış bir itikâf olsa bile sahih değildir. Malikîlere göre, kocasının izni olmaksızın kadının itikâfa girmesi günah olmakla beraber sahihtir.

Malikîlerden İbnü Cüzeyy şu şartı da ilâve etmiştir: Gece ve gündüz itikâfa giren kişinin gücü yettiğince ibadetle meşgul olması şarttır. Bu ibadet çeşitleri İbnu'l–Kasım'a göre, özellikle namaz, zikir, Kur'an okumak gibi şeylerdir. İbni Vehb'e göre ise ahiretle ilgili diğer amellerdir. Birinci görüşe göre –ki bu görüş racihtir– itikâfa giren kişi cenaze namazına iştirak edemez, hasta ziyareti yapamaz, ilim okutamaz. İkinci görüşe göre, bunların hepsini yapabilir.

7. İtikâfa Giren Kişi için Caiz Olan ve Olmayan Hususlar:

Fakihlere göre vacip olan itikâfta itikâfa giren kimsenin mescitte kalması gerekir. Bu hüküm itikâfın rüknünü gerçekleştirmek içindir. Bu da mescitte eğleşmek, oradan ayrılmamak ve oraya kapanmaktır. İtikâfa giren kişi ancak şer'î bir özür veya zaruret sebebiyle yahut bir ihtiyacını gidermek için dışarı çıkabilir.

Hanefîlere göre: [3] İtikâfa giren kimsenin nafile ve sünnet-i müekkede

1- Buharî, Müslim ve Dârakutnî İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 488.

2- Bu hadisi Darekutnî İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Darekutni ile Beyhakî bu hadisin *mevkuf* olduğunu tercih etmiş, Hakim *merfu* olarak rivayet etmiştir ve isnadı *sahih* 'tir demiştir. *Neylü'l-Evtâr* IV, 268.

3- *Fethu'l-Kadîr*, II, 109-112; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 180-185; *Meraki'l-Felâh*, 119.

itikâflarda dışarı çıkması caizdir. Çünkü dışarı çıkmak itikâfı iptal etmez. Fakat bir kimse niyet ederek Ramazan'ın son on gününde itikâfa başlasa, sonra bunu bozsa kazası vacip olur. Yani on günün tamamını Ebu Yusuf'a göre kaza etmesi gerekir. Hanefîlerin büyük çoğunluğuna göre ise itikâfı bozduğu günü kaza etmesi gerekir. Çünkü itikâfta her bir gün müstakildir.

Şer'î bir özür dışında, vâcib bir itikâfa giren kimsenin dışarıya çıkması haramdır. Şer'î özürler ise cuma ve bayram namazlarıdır. Böyle bir kimse önceki sünnet ile birlikte cumanın farzına yetişebileceği bir vakitte çıkmalı, sonra da dönmelidir. Eğer cuma namazına gittiği camide itikâfını tamamlarsa kerahetle beraber sahihtir. Şer'î özürlerden biri de kişinin tabiî ihtiyaçlarıdır. Küçük ve büyük abdest, üzerindeki bir pisliği yok etmek, ihtilâm sebebiyle cünüplükten yıkanmak bu özürleri teşkil eder. Çünkü "*Hz. Peygamber (a.s.) ihtiyaçları dışında itikâf yerinden dışarı çıkmazdı.*" Mescidin yıkılması, kendisine bağlı olan bir şahitlik görevini yerine getirmek, canına yahut eşyasına bir zarar gelmesinden korkmak yahut zalim bir kişinin zorla dışarıya çıkarması âilesinin dağılması gibi şer'î özürler sebebiyle itikâfa giren kişi dışarı çıkabilir. Zorla mescitten dışarı çıkarılınca yahut mescit yıkılınca o saatten itibaren başka bir mescide gidip itikâfa girmesi gerekir.

İtikâfta bulunan kişi unutarak kısa bir sürede olsa dışarı çıkarsa vacip olan itikâf bozulur sünnet ve nafile olanlar sona erer ve bozduğu günün vacip itikâfını kaza etmesi gerekir. Ancak mürted olma sebebiyle itikâfı bozarsa bu durum daha önce vacip olan itikâfı düşürür. Bir kimse itikâfta iken çok vuku bulan bir özür sebebiyle meselâ tabiî ve şer'î özürler sebebiyle dışarı çıksa itikâfı bozulmaz. Boğulmak üzere olan birini kurtarmak yahut mescidin yıkılması gibi nadir vuku bulan özürler sebebiyle dışarı çıkarsa bundan ötürü günahkâr olmaz, fakat doğrudan hemen başka bir mescide gitmediği zaman itikâfı bozulur.

Hasta ziyareti yahut cenaze sahiplerine baş sağlığı dilemek için mescitten dışarı çıkmakla, bu görev kendisi için gerekli de olsa, itikâf bozulur. Ancak bundan dolayı kişi günahkâr olmaz. Hasta ziyareti durumunda olduğu gibi. Hz. Aişe şöyle demiştir: "*İtikâfa giren kişiye sünnet olan, ziyaret etmemek, cenaze namazına gitmemektir, hanımına yaklaşmamak ve dokunmamaktır. Çok lüzumlu olan ihtiyaçlar dışında dışarı çıkmamak da sünnettir. Oruçsuz itikâf olmaz. Cuma kılınan cami dışında da itikâf olmaz.*" (1)

Yemek, içmek, uyumak, kendisi veya ailesi için gerekli olan her hangi bir akit, alış-veriş, nikâh ve ricat gibi hususlar itikâf yerinde yapılabilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in mescitten başka bir yeri yoktu. Böyle bir ihtiyacı mescitte gidermek mümkündür. Dolayısıyla dışarı çıkma zarureti yoktur. İtikâfta bulunan kişinin, ticarî eşya oraya getirilmeksizin mescitte satması veya satın almasında bir beis yoktur. Çünkü işini görecek başka birinin bulunmaması durumunda buna ihtiyaç

1- Bu hadisi Ebu Dâvud ile Nesei rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 267.

duyabilir. Fakat ticarî maksatla bizzat malı mescide getirerek itikâfta iken alış veriş yapmak tahrimen mekruhtur. Mescitte itikâf yapmayan kişinin de mutlak olarak mescidde alış veriş yapması tahrimen mekruhtur. Çünkü mescit kul haklarından arındırılmış bir yerdir. İşe alış veriş girince orada da kul hakları söz konusu olur. Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: *"Çocuklarınızı delilerinizi, alış verişlerinizi ve muhakemelerinizi mescitlerden uzaklaştırın..."*[1] Yine sabit olan bir rivayete göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) mescitte alış veriş yapmayı, sesli olarak kayıp aramayı, şiir söylemeyi ve cuma günü namazdan önce halka olmayı yasaklamıştır."*[2]

İtikâfa girmemiş kimsenin mescitte yemesi, içmesi ve uyuması mekruhtur. Yabancı ve garip kimse bundan hariçtir. İbni Nüceym'in el-Eşbah'ında böyle gelmiştir: İbni Kemal şöyle demiştir: İster mukim olsun ister yabancı mescitte mutlak olarak yemek içmek mekruh değildir. Yaslanarak yahut yatarak uyumak da böyledir. Ayaklar ister kıbleye doğru, ister başka tarafa doğru uzatılsın fark etmez.

Malikîlere göre: [3] Kişi ancak dört şeyden ötürü itikâfa girdiği yerden çıkabilir. İnsanî ihtiyaç için, yaşamak için mutlaka satın alması gerekli bir şeyi almak için, hastalık sebebiyle, hayız sebebiyle. Bunlardan her hangi biri için dışarıya çıkan kişi geri dönünceye kadar itikâf hükmündedir. İtikâfta bulunan kimse hasta ziyareti için, cenaze namazı için, ezan okumak üzere minareye çıkmak için yahut mescidin çatısına çıkmak için dışarı çıkamaz. Yakınında bulunan kimseye selâm vermesi, çeşitli kokular sürünmesi caizdir. Ancak itikâfa girmeyen oruçlu için mekruhtur. Çünkü mescitte iken itikâfını bozacak bir engeli vardır. Başkasını evlendirmesi yahut itikâfta iken evlenmesi, üzerindeki elbiseden başka bir elbise bulundurması caizdir. Çünkü buna ihtiyacı olabilir.

Şafiîlere göre: [4] İtikâfta bulunan kimsenin özürsüz olarak mescidden çıkması caiz değildir. Bu görüşün dayandığı delil Hz. Aişe'nin şu sözüdür: *"Resulullah (a.s.) mescitte itikâfta iken başını hücreme sokar, saçlarını tarardım. Tabiî ihtiyacı olmaksızın itikâfta iken eve girmezdi."* [5] Dolayısıyla itikâfta bulunan kimsenin başını veya ayaklarını meccitten dışarı çıkarması, yahut tabiî ihtiyaçları için çıkması caizdir, itikâfı bozulmaz. Dayandığı delil bu zikredilen Hz. Aişe hadisidir. Eğer özürsüz olarak dışarı çıkarsa itikâfı bozulur. Çünkü bu kişi itikâfa aykırı olan bir işi işlemektedir. İtikâf ise mescitte eğleşmektir.

İtikâfta bulunan kişi ezan okumak için mescidin minaresine çıkabilir. Racih olan görüşe göre, minare mescidin dışında yahut etrafı çevrili ve mescide bitişik

1- Bu hadis *zayıf* olup İbni Mace ve Taberanî Vâsile b. el-Eska'dan rivayet etmişlerdir. Yine bu hadisi Taberanî Ebu'd-Derda ve Ebu Umame'den rivayet etmiştir. Abdurrazzak ise Muaz'dan rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 491-492

2- Bu hadisi *Sünen* sahipleri rivayet etmiş olup Tirmizî, "hasen" demiştir.

3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 125; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 735 vd.

4- *el-Mecmû'*, VI, 528-565; *el-Mühezzeb*, I, 192-194.

5- Buharî ve Müslim.

olan avlusunun dışında da olsa bunu yapmak caizdir. Böyle yapmakla itikâf bozulmaz. Yemek yemek için evine gitmesi de caizdir, itikâfı bozulmaz. Çünkü mescitte yemek yemek mürüvveti bozar, dolayısıyla mescitte yemek yemesi lâzım gelmez. İtikâfta bulunan kişi susadığı zaman mescit içinde su yoksa su içmek için de dışarı çıkabilir.

Nafile itikâflarda itikâfa giren kişinin cenaze namazı kılması, hasta ziyaret etmesi caizdir, farz olan itikâflarda caiz değildir. Eğer farz itikâfta bu iki durumda da mescitten dışarı çıkarsa itikâfı bozulur.

Eğer itikâf yapan kişi cuma namazı kendisine farz olan kimselerden ise ve itikâfa girdiği yer cami değilse cuma namazı için çıkması lâzımdır. Çünkü cuma namazı şer'an farz olan bir namazdır. İtikâf sebebiyle terkedilmesi caiz değildir. Şafiî mezhebinde esah ve meşhur olan görüşe göre, cuma namazı kılınmayan mescitte itikâf yapan kişinin cuma namazına çıkmakla itikâfı ve peşpeşe edâ ettiği kısım iptal olur. Çünkü camide itikâfa girmek suretiyle dışarı çıkmaktan sakınması mümkündü. Eğer bunu yapmazsa itikâfı bozulur.

Eğer onun yapması gerekli ise, itikâfta bulunan kişi şahitlik görevini yerine getirmek için dışarı çıkabilir. Çünkü şahitlik insanî bir hak sebebiyle gerekmiştir. İnsanî bir hak itikâftan önce gelir. Racih olan görüşe göre şahitlik etmek için dışarı çıkmakla itikâf bozulmaz. Çünkü dışarı çıkmaya mecburdur. İtikâf hâlinde boşanmış olan kadının iddet beklemek için çıkması caiz olup bundan ötürü itikâfı bozulmaz. Çünkü çıkmaya mecburdur.

Bir kimse ishal, sidiğini tutamama gibi mescidi kirletmeyeceğinden emin olunmayan bir hastalığa yakalanırsa başka tabiî ihtiyaçlarda olduğu gibi dışarı çıkabilir. Meşhur ve sahih olan görüşe göre, bununla peşpeşelik hükmü kesilmez. Eğer itikâflı kişi baş ağrısı, diş ağrısı, göz ağrısı ve benzeri zorluk çekmeden mescitte kalması mümkün olan basit hastalıklara yakalanırsa, bunlardan ötürü dışarı çıkamaz. Eğer dışarı çıkarsa itikâfı bozulur. Eğer mescitte kalmasını zorlaştıracak bir hastalığa yakalanırsa döşeğe, hizmetçiye ve tabibin gidip gelmesine ihtiyaç duyulacağı için, dışarı çıkması mübah olur. Esah olan görüşe göre bununla da peşpeşelik hükmü kalkmaz.

İtikâfta bulunan kişi bayılır da mescitten dışarı çıkarılırsa itikâfı bozulmaz. Çünkü kendi isteği ile çıkmamaktadır. Eğer itikâfta bulunan kişi sarhoş olursa itikafı bozulur. Eğer mürted olur da sonra Müslüman olursa itikâfına devam eder.

İtikâfa giren bir kadın hayız olursa, mescitten dışarı çıkar. Çünkü bu durumda hayızlı kadının mescitte kalması mümkün değildir. Eğer itikâfı hayız günlerine rastlatmamak mümkün olmayan bir müddet içinde ise itikâfı bozulmaz, temizlenince itikâfına devam ederek tamamlar. Bu durum peşpeşe iki ay kefaret orucu tutmakta olan kadının hayız olmasına benzemektedir. Eğer itikâfı hayız günlerine

denk getirmemenin mümkün olacağı bir müddet içinde ise, o takdirde itikâfı bozulur. Bu durum da peşpeşe oruç tutması gereken kadının üç gün içinde hayız olmasına benzer.

İhrama girdiği hacca çıkmakla itikâf bozulur. Çünkü bu çıkış kendi isteği ile olmuştur. Bunu geciktirme imkanı vardı.

Eğer itikâfa giren kişi bir zalimden korkup dışarı çıkar da gizlenirse itikâfı bozulmaz. Çünkü bu kişi mazeretli olması sebebiyle çıkmaya mecbur kalmıştır.

İtikâfta bulunan kişi unutarak yahut tehdit altında mescitten çıkarılırsa yahut tehdit edilip kendisi çıkarsa yahut sultan tarafından zulmen çıkarılırsa itikâfı bozulmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Ümmetimden hata, unutma ve tehdit altında yaptıkları işlerin hükmü kaldırılmıştır.*" [1] Eğer sultan itikâfta bulunan kimseyi haklı olarak çıkarırsa meselâ üzerinde birinin hakkı bulunduğu hâlde onu gücü olmasına rağmen oyalamışsa yahut had, kısas, tazir gibi kendi kabulü ile kesinleşen suçların cezasını uygulamak için çıkarırsa itikâfı bozulur. Eğer bu suçlar kendi kabulü ile değil de deliller yardımıyla sabit olmuşsa itikâf bozulmaz, peşpeşelik de kesilmez. Geri döndüğü zaman itikâfa devam eder.

Bir kimse bir özür sebebiyle dışarı çıkar da sonra özrü kaybolursa ve geri dönme imkânına sahip olduğu halde dönmez ise itikâfı bozulur. Çünkü bu kişi itikâfını özürsüz olarak terketmiş olur, dolayısıyla özürsüz olarak mescitten dışarı çıkan kimseye benzemektedir.

İtikâfa giren kimsenin sâir zaman giydiği elbiseleri giymesi caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'den itikâf için elbiselerini değiştirdiği rivayet edilmemiştir. İtikâfta iken süslenmek, koku sürünmek caizdir. Çünkü koku sürünmek haram olacak olsa, ihramda olduğu gibi saçlarını taramasının da haram olması gerekirdi. Buharî ile Müslim'in rivayet ettiklerine göre Hz. Aişe, itikâfta iken Hz. Peygamber (a.s.)'in saçlarını tarardı. Bu hadis, itikâfta bulunan kimsenin koku sürünmesinin de haram olmadığına delildir. Koku sürünmesine benzetilerek itikâflı kişinin evlenmesi ve evlendirmesi de caizdir. Bunun gibi ilim okuması ve okutması da caizdir. Çünkü bunların hepsi çok hayırlı işlerdir. İtikâflı kişinin malı ve eşyası ile ilgili olarak hafif emirler vermesi, satması, satın alması da caizdir. Fakat çok olmamak şartıyla. Çünkü mescidi alış veriş yeri haline getirmekten sakınılmalıdır. Eğer çok alış veriş yaparsa mescit olduğu için mekruh olur, bununla itikâf batıl olmaz. Bir kimsenin itikâfta iken mescitte yemek yemesi caizdir. Çünkü bu yapılması gerekli ve az olan bir iştir. Mescitte sofra kurması da caizdir. Çünkü bu mescidin daha temiz tutulmasını sağlar. Mescit içinde ellerini yıkayabilir. Eğer bir tas yahut leğende yıkarsa daha iyi olur.

1- Hadis *hasen*dir. İbnu Mace, Beyhakî ve başka imamlar rivâyet etmişlerdir.

Hanbelîlere göre: [1] Bir ay yahut peşpeşe günlerce itikâfa girmeyi adayan kimselerde olduğu gibi peşpeşe itikâfta bulunması gerekli olan kimsenin tabiî ihtiyaçlar yahut zaruretler yahut cuma namazını kılmaya gitmesi dışında mescitten dışarı çıkması caiz değildir. Bunun dayandığı delil daha önce geçen Hz. Aişe hadisidir: *"İtikâfa giren kimsenin çok önemli ihtiyaçları dışında dışarı çıkmaması sünnettir."* Mesela su dökme, büyük abdest, ansızın kusmak, pislenen bir şeyini yıkamak, cünüplükten yıkanmak, abdest almak gibi. Çünkü cünüp kişinin mescitte eğleşmesi haramdır, abdestsiz kişinin namaz kılması caiz değildir.

İtikâfa giren kimseye yiyecek içecek getirecek kimse bulunmadığı takdirde, kendisi bu ihtiyaçlarını sağlamak için dışarı çıkar. Evine yemek içmek için çıkması caiz değidir. Çünkü buna ihtiyaç yoktur, mescit içinde yemek içmek mübahtır. Bundan dolayı itikâfa bir noksanlık gelmez.

Eğer cuma namazı kendisine farz ise, itikâfa giren kişi cuma namazı kılmak için dışarı çıkabilir. Çünkü bu durum, bir farzı yerine getirmek için çıkmaktır. Dolayısıyla, itikâfı batıl olmaz; iddet bekleyen kadınlarda olduğu gibi. Yahut itikâfa giren kişi cuma namazına çıkmayı şart koşarsa, farz olmasa da cuma namazına çıkmayı şart koştuğu için bu kişinin cuma namazı için erken çıkması caizdir. Dolayısıyla caiz olan bir çıkış olup insanın böyle bir ihtiyacı için erken çıkması caizdir. Bu ihtiyacı için çıkmak gibidir. Cuma namazına çıkınca cumadan sonra camide kalmayı uzatabilir, bunu yapmak mekruh olmaz. Çünkü bu yer de itikâfa uygun olan bir yerdir.

Eğer kendisine ihtiyaç hissedilirse, itikâfa giren kişi kendisi için belirlenmiş olan bir savaşa çıkabilir. Çünkü savaş, cuma namazı gibi farzdır. Bunun gibi eda etmesi lâzım gelen şahitlik için, kendisine veya âilesine bir fitnenin isabet etmesinden korkmakla yahut malının yağma edilmesinden korktuğu için yahut malının yanması yahut boğulmak gibi tehlikeler sebebiyle de çıkabilir. Çünkü bunlar, cumada olduğu gibi şeriatin aslında farz olan bir vacibi terketmek için birer özürdürler. Bunun gibi mescitte kalması mümkün olmayacak bir hastalıktan ötürü yahut kalsa bile bundan dolayı çok sıkıntı çekme söz konusu olduğu zaman meselâ yatağa, hizmetçiye ihtiyaç hissettiği zaman dışarı çıkabilir. Bu sayılanlar dolayısıyla dışarı çıkmakla itikâf bozulmaz.

Eğer hastalık baş ağrısı, hafif bir ateşli hastalık diş ağrısı gibi hafif hastalıklardan ise dışarı çıkması caiz değildir. Çünkü bu gibi durumlarda kişinin mutlaka çıkması gerekmez. Dolayısıyla kendi evinde gecelemiş gibi olur.

Yine bir kimseyi sultan yahut başka birisi itikâf yerinden çıkmaya zorlarsa itikâfı bozulmaz. Bu ister yüklenip dışarı çıkarılmak suretiyle olsun, ister kendisi çıksın fark etmez. Bunun gibi itikâf yapmakta olan kişi hükmetmeye gücü yeten birinin tehdit etmesi yahut hırsız ve eşkiyanın kuvvet kullanması ile çıksa da itikâfı

1- *el-Muğnî*, III, 191-196, 200-210; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 414-420.

batıl olmaz. Çünkü bu gibi haller, cuma namazını ve cematle namazı terketmeyi mübah kılıcıdır. Hasta veya hayızlı kadının durumuna benzer.

Yine itikâfta bulunan kimsenin unutarak mescitten dışarı çıkması ile de itikâfı bozulmaz. Dayandığı delil daha önce de geçmiş bulunan şu hadistir: "*Ümmetimden hata, unutma ve tehdit altında yapılan işlerin günahı affedilmiştir.*" Buraya kadar zikredilen bütün özürlerde kişi özrü ortadan kalktıktan sonra itikâfına devam eder.

İtikâfa giren kadın hayız ve nifas özürleri sebebiyle mescitten dışarı çıkar. Temizlenince mescide döner. Çünkü bu iki özür bulunduğu hâlde mescitte eğleşmek haramdır. Bunun gibi kadın vefat iddeti sebebiyle evine çıkabilir. Çünkü kocası vefat eden kadının iddet için evinde beklemesi şeran vaciptir. Bu hem Allah'ın hem de kulun hakkıdır, terkedilince tamamlanamaz. İtikâf böyle değildir. Bu sebeple kadının itikâfı bozulmaz.

İstihaze kanı gören kadın itikâftan alıkonamaz. Çünkü bu kan namaza engel değildir. Böyle bir durumdaki kadının mescidi kirletmemeye dikkat göstermesi gerekir.

İtikâfa giren kişi hasta ziyareti yapamaz, cenaze namazına gidemez, mescidin dışında cenazeyi kefenleyemez. Ancak itikâfa girerken bunları şart koşarsa o takdirde çıkabilir. Bunun gibi, cenazeyi hazırlamak ve namazını kıldırmak vazifesi ona düşüyorsa o takdirde yapabilir, çünkü bunları yapabilecek başka birisi yoktur, onun yapması gerekmektedir.

Bir kimse itikâfta iken cinsî ilişkide bulunmayı, yahut hava almak, gezinmek yahut alışverişte bulunmak için dışarı çıkmayı şart koşarsa yahut mescitte bir zanaatla uğraşmayı şart koşarsa bu şart caiz değildir. Çünkü Allah teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Mescitlerde itikâf ederken hanımlarınıza yaklaşmayın.*" Böyle bir işi şart koşmak Allah'a asi olmayı şart koşmaktır. Mescitte sanat icra etmek itikâf dışında da yasaktır, itikâfta daha kuvvetle yasaktır. Diğer zikredilenler de buna benzemektedir, bunlara ihtiyaç da yoktur.

İtikâfa giren kimsenin ticaret yapması, bir zenaat ile uğraşması caiz değildir. Ancak mutlaka yapması gerekli ise onu yapabilir. Çünkü daha önce de geçtiği üzere mescitte alışverişte bulunmak yasaklanmıştır.

İtikâfta bulunan kimsenin kendisi için mescitte nikâh akdi icra etmesinde veya nikâh şahitliği yapmasında bir beis yoktur. Çünkü itikâf, koku sürünmeye engel değildir, dolayısıyla oruçta olduğu gibi nikâhı da haram kılmaz. Aynı zamanda nikâh da bir taattır, nikâhta bulunmakta ecir vardır. Nikâhın müddeti itikâfı iptal edecek şekilde uzamaz. Aksırıp "Elhamdü lillah" diyen kimseye "Yerhamukellah" demek ve selâmını almak durumlarında olduğu gibi, nikâh akdi veya şahitliği yapmak da mekruh değildir.

İtikâfa giren kimsenin çeşitli temizlik maddeleri ile temizlenmesinde bir beis yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): "*İtikâfta iken saçlarını tarardı.*" İtikâfa giren kimse koku sürebilir ve kıymetli elbiseler giyebilir. Ancak bunu yapmak müstehap da değildir.

İtikâflı kişinin mescit içinde yemek yemesinde, mescidi kirletmemek için bir sofra kurmasında beis yoktur. Yemek yeyince ellerini bir leğen içinde yıkamalıdır. Böyle bir kişinin ellerini yıkamak için mescidin dışına çıkması caiz değildir. Çünkü mescit dışına çıkmadan da yapılabilir.

Özet olarak vacip olan itikâfta dört şekilde dışarıya çıkmak mübahtır:

a) Kaza ve kefareti gerektirmeyen hususlar: Bu da kişinin tabiî ve mutlaka yapılması gerekli ihtiyaçları için dışarı çıkmasıdır.

b) Kefaret olmaksızın sadece kazayı gerektiren durum: Bu da hayız hâlinde mescitten dışarıya çıkmaktır.

c) Hem kaza, hem de yemin kefaretini gerektiren durum: Bu da mescitte kaldığı takdirde kendisine yahut malına yağmalanma, yanma gibi bir tehlike ve zarar gelmesinden korkma durumudur. Böyle bir kişi fitneden ve tehlikeden emin olunca geçmiş itikâfa devam ederek görevini tamamlar. Ancak bu durum, belli günlerde itikâfa girmeyi adayan kimselere mahsustur. Terkettiği günleri kaza ederek bir yemin kefareti öder.

d) Sadece kazayı gerektiren durumlar: Bu gibi durumlarda kefaret gerekip gerekmediği konusunda iki görüş vardır: Bu da vâcib olan seferberliğe çıkmak, iddet için yahut şahitlik yapmak için çıkmak gibi durumlardır. Kadı Ebu Yala'ya göre, bu kişilere kefaret gerekmez. Çünkü bu Allah hakkı olarak vaciptir. Hayız sebebiyle dışarı çıkmak gibidir. Irâkî'nin sözünden açıkça anlaşılan husus ise kefaretin vacip olduğudur. Çünkü bu durum, mutat olmayan bir çıkıştır. Fitne sebebiyle dışarı çıkmaya benzer. Dolayısıyla kefareti gerektirir.

8. İtikâfın Adabı: (1)

1- İtikâfa giren kimsenin gücü yettiği kadar gece ve gündüz namaz kılmak, Kur'an okumak ve Allah'ı zikir ile meşgul olması müstehaptır. Allah'ı zikretmeye örnek: "La ilahe illallah" demek yahut istiğfarda bulunmak, göklerin ve yerin yaratılışı ve hikmet inceliklerini kalpten düşünmek, Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek, Kur'an tefsiri okumak, hadis okumak, siyer okumak, Peygamberlerin kıssa ve hikâyelerini okumak, salih kulların hikayelerini okumak, ilim müzakeresinde bulunmak ve benzeri taatlerdir. Malikîlere göre, bunları yapmak mendup olmak üzere itikâfın şartlarındandır. Fakat Malikîler ve Hanbelîler itikâfa giren kimsenin

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 185; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 125 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 73, 735; *el-Mühezzeb*, I, 194; *el-Muğnî*, III, 203 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 422.

şer'î de olsa ilim ile meşgul olmasını mekruh olarak görmüşlerdir. Çok olduğu takdirde ister öğrenmek için ister öğretmek için olsun fark etmez. Az olursa bir mahzur yoktur. Çünkü itikâftan maksat Rabbı murâkabe ve tefekkür suretiyle kalbi temizlemektir. Bu da genellikle zikir ve insanlarla meşgul olmamak suretiyle gerçekleşir. Yazılan mushaf da olsa yazı yazmakla meşgul olmak mekruhtur. Çünkü bunu yaparken Allah'ı zikredememek söz konusudur. İtikâfın maksadı çok sevap kazanmak değil, iki dünya saadetini sağlayacak olan kalp aynasını berraklaştırmak temizlemektir.

2- Malikîler dışındaki cumhura göre, itikâfa giren kimsenin oruç tutması sünnet olup şart değildir. Malikîler ise itikâfta oruçlu olmayı şart koşmaktadırlar. Hanefîler ise sadece adanan vacip itikâflarda orucu şart koşuyorlar.

3- Malikî ve Şafiîlere göre, itikâfın cami durumundaki mescitlerde yapılması mendup olup şart değildir. Hanefîlerle Hanbelîler ise itikâfın cuma namazı kılınan camide olmasını şart koşmaktadırlar. İtikâfa girmek için en faziletli mescitler Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa'dır.

4- Ramazan'da itikâfa girmek mendupтur. Çünkü Ramazan ayların en faziletlisidir. Özellikle Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmek ittifakla daha faziletlidir. Çünkü Ramazan'ın son on gününde içinde bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesi bulunmaktadır. Bu hususu daha önce açıklamıştık. Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: "*Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan'ın son on günü girince, geceleri ihya eder, aile fertlerini uyandırır ve kendini ibâdete verirdi.* [1] (Hanımlarıyla ilişkide bulunmaktan sakınırdı)

5- İtikâfa giren kişi, eğer itikâfı bayram gecesine bitişik ise bayram gecesi de itikâfta kalır. Buradan musallaya (bayram namazı kılınan yer) çıkar, bir ibadeti diğer ibadete bitiştirmiş olur. Ayrıca bayram gecesini ihya etmenin fazileti ile ilgili olarak şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: "*Ecrini Allah'tan bekleyerek iki bayram gecesini ihya eden kimsenin kalbi, bütün kalplerin öldüğü günde ölmeyecektir.* [2] Yani Allah tealâ, bayram gecesini ihya eden kimseyi, can çekişme sırasında ve iki meleğin soruları esnasında, bir de Kıyamet günündeki sorguya çekilme esnasında iman üzerinde sabit kılar.

6- İtikâfa giren kişi gereksiz söz ve işlerden sakınır, çok konuşmaz. Çünkü çok konuşan çok yanılır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Kişinin gereksiz söz ve işlerini terketmesi Müslümanlığının güzelliğindendir.*" [3]

İtikâfa giren kişi münakaşa, mücadele, sövme, kötü sözler sarfetme gibi fiillerden sakınır. Çünkü bunları yapmak itikâf dışında da mekruhtur. İtikâfta ise daha

1- Buharî ve Müslim. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 270
2- İbni Mace Ebu Umame'den rivayet etmiştir.
3- Hadis *hasen* olup Tirmizî ve diğer imamlar onu Ebu Hureyre'den bu şekilde rivayet etmişlerdir.

kuvvetli mekruhtur. Bunlardan birini yapmakla ise itikâf bozulmaz. Çünkü mübah sözlerle itikâf bozulmayınca, mahzurlu sözlerle de bozulmaz.

İtikâfa giren kişi hayırdan başka söz konuşmaz, başkaları ile ihtiyaç ölçüsünce konuşmasında bir beis yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in hanımı Safiyye şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) itikâfta bulunuyordu. Gece onu ziyarete geldim, kendisi ile konuştum. Sonra kalkıp döndüm. Beni göndermek için o da ayağa kalktı. Safiyye'nin meskeni Üsame b. Zeyd'in evinde idi. Ensar'dan iki adam mescide uğrayarak Resulullah (a.s.)'i görünce hızlandılar. Hz. Peygamber (a.s.): "Yavaş olun, o* kadın Safiyye binti Huyey'dir. Onlar: *"Subhanellah, ya Resulallah!"* dediler. Hz. *Peygamber (a.s.) ise: "Şüphesiz şeytan insanın damarlarında dolaşır. Ben sizin kalbinize bir kötülük yahut bir şey sokmasından korktum" buyurdu"* [1] Hz. Ali (r.a) da şöyle buyurdu: *"Her hangi bir kişi itikâfa girerse, sövmesin, kötü söz konuşmasın, ihtiyacını ailesine yürüyerek söylesin, onların yanında oturmasın."* [2]

9. İtikâfın Mekruhları:

İtikâfa giren kişinin yukarıda zikredilen âdâbdan bazılarını terketmesi mekruhtur. Bunun gibi aşağıda zikredilen hususları yapmak da mekruhtur. Mezheplere göre bu hususlar şunlardan ibarettir:

Hanefîlere göre: [3] Satılan bir malı mescide getirmek, orada bulundurmak tahrimen mekruhtur. Çünkü mescit kul haklarından arındırılmıştır. Kişi mescidi bir dükkân gibi kullanmamalıdır.

Mescitte itikâfta iken ticarî bir sözleşme yapmak mekruhtur. Çünkü itikâfa giren kişi kendini Allah'a ayıran kişidir. Dünya işleri ile meşgul olmamalıdır.

İbadet kastı ile mescitte susup durmak da mekruhtur. Çünkü böyle davranmak yasaklanmıştır. Susup durmak Ehl-i kitab'ın orucudur. Bunların dininin hükmü ise neshedilmiştir.

Malikîlere göre: [4] Aşağıdaki hususları yapmak mekruhtur:

a) On günden az yahut bir aydan çok itikâfa girmek.

b) Mescidin çevresinde yahut çevresinde genişletilen kısmında yemek yemek mekruhtur. İtikâflı kişi mescidin içinde ölçülü olarak yemek yemelidir.

c) İtikâfa giren kişi dışarı çıkmamak için, gücü yeterse yemeden içmeden yahut elbise değiştirmeden itikâf yapmalıdır. Eğer yiyecekleri ve giyecekleri kâfi gelmiyorsa ihtiyacı olan şeyleri satın almak için en yakın yere kadar çıkabilir. Eğer uzak yere çıkarsa, itikâf bozulur. Yanında kendisine yetecek kadar yiyecek içecek

1- Buharî ve Müslim.
2- Ahmed b. Hanbel.
3- *Meraki'l-Felâh* 119; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 184 vd
4- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 732-774; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 548 vd.

ve giyecek bulunmayan kimsenin itikâfa girmesi mekruhtur.

d) Bir ihtiyacını karşılamak için çıktığında hanımının da bulunduğu bir eve girmek. Böyle yapılırsa itikâfını bozacak olan hususlar ortaya çıkabilir.

e) Şer'î ilim de olsa çokça ilim ile meşgul olmak. İster öğrenme ister öğretme olsun fark etmez. Mushaf da olsa yazı yazmakla meşgul olmak mekruhtur. Çünkü itikâfın maksadı riyazet, kalbi temizlemek, Allah'ı düşünmektir. Bu da ancak namaz kılmak ve zikir ile olur. Allâme Halil, itikâfa giren kimsenin başkasına Kur'an okutmasını yahut başkasının okuduğu Kur'an'ı dinlemesini caiz görmüştür. Ancak bunun öğrenme ve öğretme maksadına dayalı olmaması gerekir.

f) Zikir, Kur'an okuma ve namaz kılma dışında hasta ziyareti, cenaze namazı gibi işlerle meşgul olmak. Hatta cenaze namazı mescide bitişik bir yerde de olsa ona katılmak mekruhtur. Mescidin çatısına yahut minareye ezan okumak için çıkmak. Namaz kılmak için dışarı çıkmak da mekruhtur. Ancak imamlık yapmakta bir beis yoktur. Belki bunu yapmak müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) itikâfta iken namaz kıldırırdı.

g) Uzakta olan kimseye selâm vermek mekruh olup yakınında bulunana selam verilmesi caizdir.

Şafiîlere göre [1] Mescid içinde sık sık alışveriş veya mesleği ile ilgili işler yahut hacamat ve damardan kan aldırmak için bir yer edinmesi mescidi kirletmekten emin olmak şartıyla mekruh olur. Aksi takdirde haram olur.

Hanbelîlere göre: [2] İtikâfta iken Kur'an okutmak, ilim öğretmek, ilim öğrenmek, fakihlerle münazarada bulunmak, onların meclisinde bulunmak, hadis yazmak ve benzeri kişiye fayda sağlayan işlerle uğraşmak mekruhtur. Yine gereksiz münakaşalarla tartışmalara girmek, çok konuşmak, suskun durmak da mekruhtur. Çünkü suskun durmak İslâm şeriatında yoktur. Dayandığı delil Hz. Ali hadisidir. *"Bir gün gece vaktine kadar suskunluk yoktur."* [3] *"Hz. Ebu Bekir Ahmesîlerden Zeynep isimli bir kadının yanına girdi ve hiç konuşmadığını gördü. "Neden konuşmuyor?" diye sordu. "Susarak hac etmiştir" dediler. Bunun üzerine: "Konuş, çünkü susmak helâl olmayıp cahiliye insanlarının yaptıkları işlerdendir". Bunun üzerine kadın konuşmaya başlamıştır."* [4]

1- *el-mühezzeb*, I, 194.
2- *el-Muğnî*, III, 204; *Keşşafu'l-Kınâ,'* II, 422 vd.
3- Bu hadisi Ebu Dâvud şu lafızla rivayet etmiştir: *"Ergenlik çağından sonra yetimlik olmaz. Günboyu susma orucu da yoktur."* Ebu Hanife'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiği müsned bir hadis şöyledir: *Hz. Peygamber (a.s.) peşpeşe oruç tutmayı ve sükût orucunu yasakladı."*
4- Buharî.

10. İtikâfı Bozan Hususlar: [1]

Aşağıda sayılan hususlarla itikâf bozulur:

1- Cuma namazına çıkmak, tabiî ihtiyaçlardan olan su dökmek yahut büyük abdeste çıkmak yahut mescidin yıkılma zarureti gibi daha önce zikrettiğimiz tafsilâta göre, şer'î özürler olmaksızın mescitten dışarı çıkmak itikâfı bozar. Malikîlere göre kendisi için vazife haline gelen cihat, borçtan ötürü hapse atılmak gibi sebeplerden dolayı da itikâf bozulur.

2- Cumhura göre unutarak da olsa gece yahut gündüz vakti cinsî ilişkide bulunmak da itikâfı bozar. Çünkü itikâf esnasında cinsî ilişkide bulunmak ittifakla haramdır. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: "*Mescidlerde itikâfta bulunduğunuz sırada kadınlara yanaşmayınız. Bunlar Allah'ın çizdiği sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın.*"

Cumhura göre yine bilerek cinsî ilişkide bulunmak icmâ ile itikâfı bozar. Çünkü itikâfta haram olan işi kasten yapmakla yanılarak yapmak, itikâfı bozmak hususunda eşittir. Aynen mescitten dışarıya çıkmak gibidir. Hanbelîlerde mezhepçe kuvvetli olan görüşe göre itikâfta cinsî ilişkide bulunmaktan ötürü kefaret gerekmez. Diğer mezheplere göre de kefaret gerekmez. Çünkü itikâf şeriatin temelinde vacip olan bir ibadet değildir. Dolayısıyla nafile ibadetlerde olduğu gibi, bozulmasından ötürü kefaret gerekmez.

Şafiîlere göre itikâfta iken kasten, bilerek ve kendi isteği ile cinsî ilişkide bulunmak itikâfı bozar. Unutarak, bilmeyerek yahut tehdit altında cinsî ilişkide bulunmaktan ötürü itikâf bozulmaz. Bu meselenin hükmü bu gibi durumlar sebebiyle mescitten dışarı çıkmanın hükmü gibidir. Unutarak, bilmeyerek yahut tehdit altında cinsî ilişkide bulunmak, orucu bozmayan birer ilişkidirler, kadınlık organı dışında ilişkide bulunmada olduğu gibi itikâfı bozmaz. Bu mesele Hz. Peygamber (a.s.)'in: "*Ümmetimden hata, unutma ve tehdit edildikleri işlerin günahı kaldırılmıştır*" hadisinin umumi manası içine girmektedir.

3- Öpme, dokunma ve uyluklar arasında oynama gibi durum sebebiyle boşalmaktan ötürü ittifakla itikâf bozulur. Çünkü Allah tealâ'nın: "*Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yanaşmayın*" ayeti umumidir.

İtikâfa giren kişi düşünmek yahut bakmak suretiyle boşalırsa yahut kucaklaşıp da boşalma olmazsa cumhura göre itikâfı bozulmaz. Çünkü bu durum ne oruç ne de haccı bozmayan ilişkidir. İtikâfı da bozmaz. Bu aynen kadınla şehvetsiz olarak ilişkide bulunmaya benzer. Fakat Şafiîler, bunu âdeti olmamak şartı ile kayıtlandırmışlardır. Eğer adeti ise, o takdirde itikâfı bozar.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 185, vd.; *Meraki'l-Felâh*, 120; *eş-Şerhu'l-kebîr*, I, 543 vd.; *el-Kavânînül Fıkhıyye*, 126; *eş-Şerhu's-sağîr*, I, 728, 737 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 452-455; *el-Mühezzeb*, I, 193 vd.; *el-Muğnî*, III, 196-200; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 409-421 vd.

Malikîlere göre düşünmek yahut bakmak suretiyle boşalmak, boşalmaksızın cinsî yaklaşma dışındaki ilişki itikâfı bozar. Çünkü bu haram olan bir ilişkidir. Boşalma sebebiyle itikâfın bozulması gibidir. İttifakla şehvetsiz olarak kadının tenine dokunmakta bir beis yoktur. Kadının kocasının başını yıkaması yahut ondan bir şey alması gibi. Çünkü: "*Hz. Peygamber (a.s.) itikâfta iken başını hz. Aişe'ye uzatır o da saçlarını tarardı.*"

4- Mürted olmak: İtikâfta bulunan kişi eğer mürted olursa itikâfı bozulur. Çünkü Allah tealâ: "*Eğer şirk koşarsan elbette amelin yok olur.*" buyurmuştur. Çünkü irtidat sebebiyle itikaf yapmaya ehil olma durumu düşmüştür. Cumhura göre mürted İslâma dönünce itikâfı kaza etmez. Bunun sebebi İslâma girmesini teşviktir. Hanbelîlere göre, mürted eğer adadığı itikâf esnasında dinden dönmüşse kaza gerekir. Ramazan'ın son on günü gibi, belirli günleri adamışsa yemin kefareti gerekir.

5- Gündüz yahut bilerek yapmışsa gece vakti sarhoş olmak cumhura göre itikâfı bozar. Şafiîlere göre itikâfa girmişse bile itikâfı bozar. Çünkü artık o ibadet yapmaya ehil değildir. Fakat Şafiîler sarhoşluğun kendi isteğiyle ve kasten olmasını şart koşmuşlardır.

6- Uzun süre bayılmak ve delirmek: İtikâfa giren kişi günlerce deli yahut baygın kalsa cumhura göre itikâfı bozulur. Çünkü bu kişi ibadette ehil değildir. Ancak Şafiîlere göre kendi isteği ile kasten sarhoş olursa ancak itikâf bozulur. Çünkü ibadete ehil değildir. Şafiîlere göre baygınlık zamanları itikâftan hesap edilir, fakat hayız, nifas ile cünüplük ve delilik zamanları itikâftan hesap edilmez. Hanbelîlere göre uyumakla batıl olmadığı gibi bayılmak sebebiyle de itikâf bozulmaz. Çünkü her iki durumda da ibadete ehliyet devam etmektedir.

7- Ay başı, nifas (lohusalık): Kadın itikâf esnasında ay başı yahut lohusa olursa itikâfı bozulur.

8- Malikî ve Hanefîlere göre kasten yemek yemek de itikâfı bozar. Çünkü bu iki mezhep itikâfta orucu şart koşmaktadırlar. Bunlara göre, itikâflı kişi kasten yemek yerse itikâfı bozulur. Fakat unutarak yemek yemekle itikâf bozulmaz.

9- Dedikodu etmek, iftira atmak, laf gezdirmek gibi büyük günahları işlemek Malikîlerde meşhur olan iki görüşten birine göre itikâfı bozar. Cumhura ve Malikîlerde meşhur olan diğer görüşe göre, itikâfı bozmaz.

11. Bozulan İtikafın Hükmü:

Fakihlerin bu konu ile ilgili açıklamaları aşağıdadır:

Hanefîlere göre: [1] Bozulan itikâf ya adanmış vacip bir itikâf olur, yahut nafi-

1- *el-Bedayi*, II, 117; *Fethu'l-Kadîr*, II, 114.

le itikâf olur.

a) Bozulmuş olan itikâf vacip idiyse mürtedlik sebebiyle bozulanın dışındakilerin kazası gerekir. Eğer belli bir aylık adanmış bir itikâf idiyse bozulunca bir ay yeniden itikâfa girmesi gerekmeyip Ramazan'da olduğu gibi sadece bozulana kadar itikâfa girmesi gerekir. Ayın başından başlaması gerekmez. Eğer itikâf belirlenmemiş bir ayda ise başından itibaren itikâfa girmesi lâzım gelir. Çünkü bu durumda peşpeşe itikâfa devam etmesi lâzımdı. Dolayısıyla kazasında da peşpeşe olma vasfına riayet etmesi gerekir. Bu hüküm de kendi kastı ile özürsüz olarak cinsî ilişkide bulunmak, gündüzün yemek içmek gibi işlerle itikâfın bozulması hali ile bir özüre bağlı olarak bozulması arasında her hangi bir fark yoktur. Ancak mürtedin durumu müstesnadır. Meselâ, bir kimse itikâf esnasında hasta olup bu sebeple dışarı çıkmaya muhtaç olursa yahut hayızlı olmak, delirmek, uzun süre baygın kalmak gibi durumlarda kendi iradesi haricinde dışarı çıkarsa kazasında peşpeşelik sıfatına riayet etmesi gerekir. Çünkü kaza, kaybolan kısmın noksanını tamamlamak için vaciptir.

Mürtedlik durumunda itikâfın kazasının düşmesinin dayandığı delil, Allah teâlâ'nın *"Kâfirlere de ki: Eğer küfürlerine son verirlerse, geçmiş günahları mağfiret edilir"* ayeti ile Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"İslam önce vuku bulan şeyleri kesip atar."* [1] hadisidir.

Bir kimse meselâ Muharrem ayı gibi belirli bir ayda itikâfa niyetlense sonra bu ayın tamamını kaçırarak itikâfa girmese, bunu peşpeşe kaza edecektir. Çünkü bir ay itikâf borç olarak üzerine zimmetinde vacip olmuştur. Bu ayın kazasını yapabildiği hâlde kaza etmeyip hayatından ümit kesilecek bir duruma düşse itikâf için değil oruçtan ötürü her gün bir fakire fidye vermeyi vasiyet etmesi vacip olur. Bu aynen Ramazan'ın kazası ile adanmış belirli bir vaktin orucuna benzer. Eğer bu kişi adak zamanı hasta olup bu esnada vakit geçmiş ve nihayet ölmüşse hiç bir şey lazım gelmez.

b) Nafile itikâfa gelince: Gün tamamlanmadan itikâf kesilirse bir şey lâzım gelmez. *el-Asl* adlı kitabın rivayetine göre hüküm böyledir.

Malikîlere göre: [2] İtikâfı bozan hususlar iki kısımdır:

a) Zaruret olmaksızın iki ayağı ile dışarı çıkmak yahut ana babasından birinin hastalığı dolayısiyle yahut cuma kılınmayan mescitte itikâfa girmişse cuma namazına gitmek için dışarı çıkmak gibi yapılan itikâfı bozup yeniden itikâfa girilmesini gerektiren işler: Kasten oruç bozmak, sarhoş olmak, cinsî ilişkide bulunmak, gece vakti şehvetle öpüşmek yahut hanımının tenine dokunmak da böyledir. Bir hafta yahut üç gün gibi belirli günler itikâfa girmeyi adarsa sonradan mezkûr itikâfı bo-

1- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel Müsned'inde rivayet etmektedir.

2- *eş Şerhu'l-Kebîr*, I, 551; *eş Şerhu's-Sağîr*, I, 726-728, 737 vd.

zan durumlardan biri ortaya çıkarsa, başından başlayarak bu itikâfı kaza etmesi gerekir.

b) Zamanı belirlenmiş olduğu halde önceki günlerin itikâfını bozmayan durumlar. Bunlar da üç türlüdür:

1- Sadece oruca engel olan hususlar: Bayramın girmesi, hafif bir hastalığın ortaya çıkması gibi durumlardır. Bir kimse Zilhicce ayını itikâf için adasa Kurban bayramı günü dışarı çıkamaz. Eğer dışarı çıkarsa temelden itikâfı bozulur. Unutarak yahut oruca engel olacak şekilde hafif bir hastalık sebebiyle orucunu itikâfta iken bozan kişi, oruç bozduğu gün geçtikten sonra geçmişteki itikâfı üzerinden devam eder.

2- Mescitte eğleşmeye engel olan durumlar: Meselâ sidiğini tutamama, bir yaranın yahut çıbanın mescidi kirletecek şekilde akması gibi durumlar. Böyle bir kimsenin dışarı çıkıp engel olan özrü gidince acele olarak geri dönmesi gerekir. Geçmiş itikâfı üzerine itikâfına devam eder.

3- Hem oruca hem mescitte eğleşmeye engel olan durumlar: Hayız, nifas gibi durumlar olup bunun hükmü ikinci maddede geçen meselelerin hükmü gibidir.

Bir kimse unutma, tehdit altında kalma gibi özürler sebebiyle mescide geri dönmeyi tehir ederse itikâfı bozulur, yeniden itikâfa başlaması gerekir. Ancak bayram günü ile bayram gecesi tehir ederse bu durum müstesnadır, itikâfı bozulmaz. Çünkü bayram günü oruç tutmak sahih değildir. İtikâfa giren şahısta hayız, nifas, bayılma, itikâf esnasında şiddetli hasta olma gibi durumlar ortaya çıkar da eve gitmek için mescitten dışarı çıkarsa sonra bayram gecesi bu özür ortadan kalkar da mescide geri dönmeyi geciktirir ve bayram günü geçerse, kurban bayramında birinci günü takip eden günler de geçerse, bu kişinin itikâfı bozulmaz.

Fakat hayız olan kadın temizlenir yahut hasta olan kişi sıhhat bulur da itikâfı tamamlamak için geri dönmeyi geciktirirse itikâfı bozulur. Çünkü özür kaybolduktan sonra oruç tutmak sahihtir.

Şafiîlere göre: [1] İtikâfa giren kişi, dışarı çıkmak, kadına dokunmak yahut özürü ortadan kalktıktan sonra da evde kalmaya devam etmek gibi itikâfı bozan işleri yaparsa:

a) Eğer nafile itikâfta ise bu yapılan işler geçmiş olan itikâfı bozmaz. Çünkü bu kadarı ile yetinecek olsa yeterli olur. Tamamlamak vacip değildir. Oruç gibi başlanınca devam edilmesi lazım gelmez.

b) Eğer girilen itikâf adanmış bir itikâf ise ve peşpeşe olmasını şart koşmamışsa geçmiş itikâfı bozulmaz. Fakat burada adanmış olan günleri tamamlamak gere-

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 454 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 194.

kir. Çünkü hepsi kendisine vaciptir, bir kısmını yapmış, diğer kısmı ise kalmıştır, kalanını tamamlaması icab eder.

Eğer itikâfta peşpeşe olma şartını ileri sürmüşse, peşpeşelik bozulur, yeniden kendisine vacip olan şekilde itikâfa başlaması gerekir. Buna göre sarhoşluk, küfür, bilerek cinsî ilişkide bulunmak, kasten mescitten dışarı çıkmak peşpeşeliği keser.

Tabiî ihtiyacı gidermek ve mescitte suyun bulunmaması sebebiyle yemek içmek için, mescitte eğleşmeyi zorlaştıracak bir hastalık sebebiyle yahut mescidi o hastalık sebebiyle kirletme durumu söz konusu olduğu için, baygınlık ve delilik sebebiyle dışarı çıkmak peşpeşelik hükmünü bozmaz. Bunun gibi, haksız olarak mescitten çıkmaya zorlanmak, temizlik süresinin yetmemesi ardından hayız olmak da peşpeşeliği kesmez. Bu da genellikle itikâfın on beş gün ve daha fazla olması sebepleriyle ve hayız durumunun da itikâfı tamamlamaya imkân vermeyecek kadar uzaması suretiyle olur.

Yine müezzin olarak görevli bulunan kimsenin ezan okumak için mescitten ayrı fakat yakın olan minareye çıkması da peşpeşeliği bozmaz. Çünkü ezan için minareye çıkmaya müezzin alışıktır, insanlar da onun sesine alışmışlardır. Bunun gibi, kendi kabulü olmaksızın üzerinde kesinleşen bir cezanın yerine getirilmesi için yahut kendisinin sebep olmadığı iddeti beklemek için yahut kendisinin yapması gerekli olan bir şahitliği yerine getirmek için dışarı çıkmak peşpeşeliği bozmaz. Çünkü bütün bu zikredilen hususlarda kişi özürlüdür. Bunların zıddı olan durumlar böyle değildir.

İtikâfa giren kişi, eğer tabiî ihtiyacını gidermek dışında bir maksat için dışarı çıkarsa yeniden niyetlenmesi gerekir. Eğer bu nevi ihtiyacını gidermek için çıkarsa, yeniden niyetlenmek gerekmez.

Hanbelîlere göre: (1) Eğer itikâf nafile ise ve kişi savaşa katılmak, vacip olan bir şahitliği yerine getirmek, fitneden, hastalık ve benzeri durumlardan korkmak gibi sık sık olmayan özürler sebebiyle dışarı çıkar ve bu çıkış uzarsa, geri dönme ile dönmeme arasında serbesttir. Çünkü o itikâf başlamakla vacip olmamıştır.

Eğer itikâf vacip bir itikâf ise yukarıdaki durumlarda itikâf yaptığı yere geri dönmesi gerekir. Genellikle adaklar üç durumdan uzak değillerdir:

a) Peşpeşe olmayan ve belirlenmemiş bulunan bir kaç gün itikâfa girmeyi adamak. Mesela on gün itikâfa girmeyi adamak gibi.

Bunun hükmü, geride kalan günleri, geçmişi hesaba katarak tamamlamak lâzım geldiğidir. Peşpeşe olması için, dışarı çıktığı günü baştan hesap eder. Bunun

1- *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 417, 419, 420.

üzerine kefaret gerekmez. Çünkü adanan şeyi istenen şekilde yapmıştır.

b) Belirlenmemiş peşpeşe günleri adamak.

Meselâ "Allah için peşpeşe on gün itikâfa girmek borcum olsun." demek gibi. Bir kısmında itikâfa girer de sonra yukarıda geçen özürler sebebiyle dışarı çıkar ve çıkışı da uzarsa bu kimse iki şey arasında serbesttir: Ya geriye kalan günleri tamamlar, peşpeşe olma şartını yerine getiremediğinden bir de yemin keffareti öder, veyahut da keffaret ödemeden itikâfa baştan başlar. Bu durumda adağını matlup şekilde yerine getirmiş olmaktadır, dolayısıyla hiçbir ceza lâzım gelmemektedir.

c) Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmeyi adama durumunda olduğu gibi, belirli günlerde itikâfa girmeyi adamak:

Bunun hükmü vacibi yerine getirebilmek için terkettiği günleri kaza etmek ve yemin kefareti ödemekte olduğu gibidir. Çünkü adanmış olan itikâf zamanı kaçmıştır.

Eğer itikâfta olan kişi vücudunun bütününü kendi isteği ile mutlaka gerekli olmayan bir ihtiyacı için kasten dışarı çıkarırsa yahut tehdit ile ve haklı bir sebeple meselâ, ödeyebileceği halde borcunu ödememekten ötürü zorla dışarıya çıkarılırsa, bu kişinin itikâfı bozulur. [1] Bunun süresi az bir zaman da olsa, itikâfı bozulur. Çünkü bu kişi ihtiyaç olmadan itikâftan çıkmıştır, uzun süre dışarı çıkan kimse gibidir.

Sonra, itikâfa giren kişi peşpeşe olma şartı yahut niyeti ile adakta bulunmuşsa meselâ, on gün peşpeşe itikâfı adamışsa yahut bu şekilde olmasına niyetlenmiş de sonra çıkmışsa, yeniden itikâfa başlaması gerekir. Çünkü bu kişinin adadığı şeyi adadığı şekilden başka türlü yerine getirmesi mümkün değildir. Buna kefaret ödemek gerekmez. Çünkü adağını adadığı şekilde yerine getirmiştir.

Eğer itikâfa giren kişi itikâf yerinden haksız olarak yahut unutarak veya tehdit altında çıkarsa itikâfı bozulmaz, geçmiş itikâfına devam eder. Dayandığı delil: "*Ümmetimden hata, unutma ve tehdit altında yaptıkları işlerin günahı kaldırılmıştır*." hadisidir.

Eğer itikâfa giren kişi, peşpeşe belirli bir zaman süresini adamışsa meselâ Şaban ayında peşpeşe itikâfa girmeyi adamışsa yahut Şaban gibi belirli bir ay adamış ise peşpeşe olmasını şart koşmamış olsa da yeniden itikâfa girer. Çünkü adağı peşpeşe olma vasfını ihtivâ etmektedir. Ayrıca yemin kefareti öder. Çünkü belirlenmiş

1- Bundan anlaşılıyor ki, itikafta bulunan kimsenin bedeninin bir kısmı dışarı çıkarsa itikafı bozulmaz. Çünkü Hz. Aişe şöyle buyurmuştur: *Hz. Peygamber (a.s.) itikafa girince başını hücremden içeri sokar, ben de onun saçlarını tarardım.*" Hadisi Buharî ve Müslim rivâyet etmiştir, *müttefekun aleyhtir.*

olan vaktinde adanan şeyi özürsüz olarak terketmiştir. Gerek hepsinin kazası gerekse yeniden yapılması mümkün olduğu kadar edâsının şekli üzere olur.

Eğer birincisinde oruç tutmak yahut üç mukaddes mescitten birinde yapılması şart koşulmuşsa yahut benzer durumlar olmuşsa kaza edilen yahut yeniden yapılan itikâf da edası gibi olur. Belli bir zamanda itikâfı adamış olup bu zamanın geçmesi durumunda olduğu gibi, mümkün olmayan adakların telafisi de mümkün değildir.

ZEKAT

1. Zekatın Tarifi, Hikmeti, Farz Oluşu, Zekat Vermemenin Cezası

Zekât lügatte "büyümek, çoğalmak" manasına gelir. Ziraî mahsül büyüdüğü zaman "Zekâ ez-zer'u"; nafakada bereket olduğu zaman "zeket'ın-nafakatü" denilir. Zekât "temizlenmek" manasında da kullanılır. Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: "*Nefsini temizleyen kurtulmuştur.*" Bu, 'nefsini kirlerden temizleyen' demektir. "*Kendini temizleyen kurtulmuştur.* " ayeti de bunun gibidir. Zekât "övmek" manasında da kullanılır. Allah tealâ bu kelime ile şöyle buyuruyor: "*Kendinizi övmeyin.* " İyilik ve faydalı olma manasında: "Raculün zekiyyün" denilir; "hayrı çok olan adam" zeki kimselerden olan kişi demektir. Yine: "*Zekka el-kâdı eş-şuhûde:* Kadı şahitleri tezkiye etti" denilir. Çok hayırlı olduklarını açıklayınca bu ifade kullanılır.

Şer'an çıkarılıp verilen mala *zekât* adı verilmesi, geride kalan malı arttırması ve afetlerden koruma dolayısıyladır. Allah tealâ: "zekâtı verin" buyuruyor.

Yukarıda zikredilen lügat manaları Allah tealâ'nın şu ayetinde de gözükmektedir: "*Müminlerin mallarından zekât al ki, onunla kendilerini temizleyip mallarını bereketlendiresin.* "(Tevbe: 103) Zekât, ödeyicisini günahtan temizler, mükafatını arttırır.

Şer'an zekât,[1] maldan verilmesi icâb eden bir haktır. Malikîler zekâtı şöyle tarif etmişlerdir. "Mülkiyet ve yıl tamamlanmak şartıyla, nisap miktarına ulaşan ve maden ve ziraat olmayan belli bir malın belli bir kısmını lâyık olan kimselere vermektir." Hanefîler ise zekâtı şöyle tarif etmişlerdir: "Belli bir malın belli bir kısmını Allah tealâ'nın belirlediği belli bir şahsa, Allah rızası için temlik etmektir." Burada temlik sözü ile "ibaha"dan sakınılmıştır. Bir kimse zekâta niyet ederek bir fakiri doyursa zekât yerine geçmez. Ancak zekât niyeti ile yiyeceği fakire verirse bu zekât yerine geçer. Fakirin zekatı kabzetmeyi, almayı anlaması şarttır. Ancak bir

1- *el-İnaye bi-Ilamişi'l-Feth*: I, 481; *Meraki'l-Felâh*, 121; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* II, 2, *el-Lübâb*, I, 139 *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 430; *el-Mugnî*, II, 572; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 191 vd.

kimseye hakim, yetimlere ait nafaka bağlasa bu şart aranmaz. "Maldan bir parça" sözü, malının menfaatini vermeyi bu tarifin dışına çıkarmıştır. Bir kimse zekâta niyet ederek bir fakiri bir yıl evinde oturtsa bu da zekât yerine geçmez. "Malın belli bir kısmı", verilmesi farz olan miktardır. "Belli mal"dan maksat, şer'an belirlenmiş olan nisap miktarı maldır. "Belli bir şahıs"dan maksat, zekât almaya hak kazananlardır. "Şari'in belirlediği" sözünden maksat, üzerinden bir yıl zaman geçmiş bulunan malın kırkta biridir. Nafile sadakalar ve fitreler bu ölçü sebebiyle tarifin dışına çıkmıştır. "Allah rızası için" sözünden maksat Allah'ın rızasını kasdederek vermektir.

Şafiîler ise zekâtı şöyle tarif etmişlerdir: "Zekât, hususi bir şekilde mal yahut bedenden çıkarılan şeyin ismidir." Hanbelîlere göre zekâtın tarifi şöyledir: "Belirli bir vakitte, belirli bir maldan, belirli kimselere verilmesi farz olan bir haktır."

Belirli kimselerden maksat Tevbe suresinin altmışıncı ayetinde açıklanan sekiz sınıftır. Allah tealâ bu ayette şöyle buyuruyor: "*Zekâtlar fakirlerin, miskinlerin, zekât toplama işlerinde çalışanların, kölelerin, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerin, borçluların Allah yolundaki hizmetlerin ve yolda kalmış yolcuların hakkıdır.*"

Belirli vakit, hayvanlarla para (semen) ve ticarî eşyada bir yıllık zamanın geçmesidir. Hububatta danenin sertleşme, meyvelerde ise meyvenin olgunlaşma vakti, balda zekât farz olacak kadarının elde edilmesi, madenlerde nisab miktarı madenin çıkarılması, zamanları, fitre sadakasında ise Arefe günü güneşin batmasıdır.

Tarifteki "farz" sözü ile, selâma önce başlamak, cenaze namazının peşinden gitmek gibi sünnet olan haklar, "Malda" sözü ile selâmı almak ve benzeri haklar bu hükmün dışında bırakılmıştır. "Belli bir mal" sözü ile bütün malda farz olan nafaka ve borç gibi haklar, "Belirli kimseler" sözü ile diyet de bu hükmün dışında bırakılmıştır. Çünkü diyet, öldürülen kişinin varislerine aittir. "Belirli bir vakit" sözü ile adak ve kefaretler bu hükme dahil edilmemiştir.

Bu tariflerden anlaşıldığına göre, zekât, fakihlerin örfünde malda vacip olan hakkı ödemeye verilen isimdir. Yine zekât, Allah tealâ'nın fakirlere hak olarak belirlediği, malın belli bir kısmına denilir. Zekâta sadaka adı verilmesinin sebebi, kulun kulluktaki sadakatine ve Allah tealâ'ya itaatine delâlet etmesidir.

Zekâtın Hikmeti:

Rızık, gelir, yetenek ve kazanç elde etme yönlerinden insanlar arasında farklılık bulunduğu malumdur. Allah'ın şeriatında buna çare getirilmiştir. "*Allah rızık* bakımından bazınızı bazınıza üstün kıldı." (Nahl, 71) Yani Allah Tealâ, bazımızı bazımıza rızık bakımından üstün kılmış, ancak belirlenmiş farz olan bir hakkı fakire ödemeyi de zenginlere farz kılmıştır. Bu nafile olarak yapılacak bir iyilik ve minnet

yoluyla yapılacak bir iş değildir. Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Onların mallarında, dilenen ve (iffetinden dolayı dilenmekten sakınan ve bu yüzden sadakalardan mahrum edilen fakir) mahrum olanlar için belirli bir hak vardır.* " (Mearic, 24).

Zekât farizası, gelir dağılımındaki bu farklılıkların çözümüne vesile olan ilk tedbirdir. Zekât, İslâmdaki sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleştirilmesi olayıdır.

1- Zekât malı başkasının gözünün kalmasından günahkâr ve mücrimlerin elinin uzanmasından korur. Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Zekât vermek suretiyle mallarınızı koruma altına alın, hastalıklarınızı sadaka vererek tedavi edin, gelecek olan belâlara karşı dua ile hazırlıklı olun.* "[1]

2- Zekât fakir ve muhtaçlara yardım olup, gücü yeten insanların iş kurmaları ve çalışmaları için ellerinde bir sermaye olur; çalışmaktan âciz olanların normal bir yaşama düzeyine çıkarılmalarına yardımcı olur; toplumu fakirlikten, devleti zayıflamaktan korur. Toplum, dayanışma göstererek, fakirlerden ve onların ihtiyaçlarını gidermekten sorumludur. Bir hadis-i şerifte şöyle rivayet edilmiştir: "*Allah tealâ, müslüman zenginlere mallarından, fakirlerin ihtiyacını giderecek kadar zekât vermelerini farz kılmıştır. Fakirlerin aç ve çıplak yaşamaları, zenginlerin yaptıklarından başka bir şey değildir. Kıyamet gününde fakirlerden ötürü Allah Teâlâ zenginlere çok şiddetli hesaba çekecek ve elim bir şekilde azab edecektir.*"[2] Başka bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Kıyamet günü fakirler sebebiyle vay zenginlerin haline!.. Fakirler şöyle diyeceklerdir: "Rabbimiz! Senin bize ayırdığın hakları vermemek suretiyle bize zenginler zulmettiler." Allah tealâ şöyle buyuracaktır: "İzzetim ve celâlim hakkı için, ben sizi yaklaştıracağım, onları uzaklaştıracağım." Bundan sonra Hz. Peygamber (a.s): "Zenginlerin mallarında dilenen ve dilenmeyenlerin belirli bir hakları vardır.* " ayetini okumuştur."[3]

3- Zekât insanı cimrilikten korur, mümini cömertliğe eli açıklığa alıştırır; böylelikle sadece zekât vermekle yetinmez. Zekât, sosyal bir vecibe olması sebebiyle, ihtiyaç bulunduğu zamanlarda devletin yapacağı bazı işlerde, meselâ ordu hazırlamada, İslâm devletini savunmada, fakir ve muhtaçlara yardım etmede yardımcı olur. Bunun gibi, adağı yerine getirmek, yemini bozmak (zıhar) kefareti, hata ile adam öldürme kefareti, Ramazan ayına saygısızlık etme gibi suçların kefaretleri yine malî bir destek ve yardımdır. Buna ilâve olarak hayrât vakıflar, kurban, fitre, nafile sadakalar ve hibe gibi sosyal dayanışmayı güçlendiren hususlar da vardır.

4- Zekât, mal nimetinin bir şükrü olarak farz olmuştur. Öyle ki, zekât mala nis-

---

1- Bu hadisi Taberanî Ebû Nuaym *Hilye* 'de; Hatîb, ibni Mes'ud'dan, Ebu Dâvud ise *mürsel* olarak Hasan'dan rivayet etmiştir. Hadis *zayıf*tır.

2- Bu hadisi Taberanî Ali'den rivayet etmiş olup, *zayıf*tır. *Mecma'ü'z-Zevaid*, III, 62.

3- Bu hadisi Taberanî Enes'ten rivayet etmiştir. Hadis *zayıf*tır. a.g.e., a.y.

pet edilmekte, malın zekâtı, denilmektedir. Buradaki izafet öğle namazı, Ramazan ayı orucu, Beytullah'ı ziyaret etmek gibi sebebe bağlı bir izafettir.

Zekâtın Farz Oluşu:

Zekât, İslâm'ın beş temel direğinden biri olup, İslâm'ın en önemli farzlarındandır. Hicretin ikinci yılında Şevvâl ayında Ramazan orucu ve fitrenin farz oluşundan sonra farz kılınmıştır. Fakat icmâ ile zekât peygamberlere farz değildir. Çünkü zekât, günah işleme ihtimali bulunan kişileri temizleme ameliyesidir. Peygamberler ise günahtan uzaktırlar. Onların ellerinde bulunan mallar Allah'ın emaneti durumundadır. Ayrıca peygamberlerin mülkleri olmamıştır. Peygamberler miras da bırakmazlar, bıraktıkları mallar toplum için sadakadır. Zekât, Kur'an-ı Kerim'de seksen iki[x] yerde namaz ile birlikte zikredilmiştir. Bu durum namaz ile zekât arasındaki sıkı ilişkinin derecesine delildir.

Zekâtın farz oluşu Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.

Kitaptan delil, Allah tealâ'nın: "*Namazı kılın, zekâtı verin*" (Bakara: 110) ayeti ile "*Müminlerin mallarından zekât al ki, onları temizleyip mallarını çoğaltasın.*"", (Tevbe: 103) "*Hasat günü ürünün hakkını ödeyin.*" (En-am: 141) ayetleridir.

Sünnetten delil, Hz. Peygamber (a.s)'in: "*İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Bunlardan biri de zekât vermektir.*" [1] hadisi ile Muaz b. Cebel'i, Yemen'e vali olarak gönderirken kendisine söylediği şu sözlerdir: "*Onlara bildir ki, Allah tealâ kendilerine zekâtı farz kılmıştır. Zekât zenginlerinden alınıp fakirlerine verilir.*"[2] Zekâtın farz oluşunu bildiren daha başka hadisler de vardır.

Asırlar boyunca bütün müçtehitler de zekâtın farz olduğu hususunda icma etmişlerdir. Sahabe (r.a) zekât vermeyenlerle savaşılması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Zekâtın farz oluşunu inkâr eden kişi kâfir ve mürted olur. Eğer bu kişi İslâm ülkesinde, âlimler arasında ise kendisine mürtedlerle ilgili hüküm uygulanır. Üç kere tevbeye çağrılır, eğer tevbe ederse kurtulur, tevbe etmezse öldürülür. İslâm'a yeni girmesi sebebiyle yahut şehirlerden uzakta çöl v.s. gibi yerlerde yetişmesi sebebiyle zekâtın farz olduğunu bilmediği için farz olduğunu inkâr eden kimseye farz olduğu öğretilir, kâfir olduğuna hükmedilmez. Çünkü bu kişi mazurdur.

Zekâtı Vermemenin Cezası:

Zekâtı vermeyen için hem dünyada hem de ahirette azap vardır. Ahiretteki

1- Bu hadisin tahrici daha önce geçmiştir. Benzer bir hadis de Buharî ve Müslim'de Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir: "*Resulullah (a.s) bir gün otururken yanına bir adam gelerek: "Ya Resulallah! İslâm nedir?" diye sormuştu. Hz. Peygamber (a.s): "İslâm Allah'a ibadet etmen, hiçbir şeyi ona ortak koşmaman, farz olan namazı kılman, farz olan zekâtı ödemen, Ramazan'da oruç tutmandır". cevabını verdi.*" Bu adam Cebrail aleyhisselam idi.

2- Bu hadisi *cemaat* İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 114.

(x) Kardavi, Zekat adlı kitabında (1/56) bu rakamın 28 olduğu söylemektedir.

azap yakıcı bir azaptır. Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Altın ile gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları yakıcı bir azapla müjdele. Kıyamet gününde bu mallar cehennem ateşinin içinde kızdırılacak sahiplerinin alınları, ve sırtları bu ateş ile dağlanacak ve: 'Bu sizin sadece kendiniz için biriktirdiklerinizdir, biriktirdiklerinizin acısını tadın' denilecek.*" (Tevbe: 34-35)

Hz. Peygamber (a.s) de şöyle buyurmuştur: "*Allah tealâ kime mal verir de bu malın zekâtını o kişi ödemezse zekâtını ödemediği mal, gözlerinin üzerinde simsiyah iki benek bulunan başı kel yılan gibi görünecek ve kıyamet gününde bu yılan görünümündeki mal onun boynuna çöreklenecek ve adamın iki çenesini yakalayıp şöyle diyecek: "Ben senin malınım, ben senin biriktirdiğinim." Hz. Peygamber (a.s) daha sonra: "Allah'ın fazlından verdiği malları vermekte cimrilik gösterenlerin cimriliklerinin kendileri için hayırlı olduğunu zannetme! Bilakis bu onlar için kötülüktür. Kıyamet gününde cimrilik yaparak vermedikleri o mallar boyunlarına halka yapılacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.* "[1]

Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Altın ve gümüş sahibi bir kimse, hakkını (zekâtını) ödemezse, kıyamet gününde onlar ateşten levha halinde açılacak. Cehennemde bu levhalar kızdırılacak, alnı, yan tarafı ve sırtı bu ateşten levhalarla dağlanacak. Cildi yandıktan sonra tekrar yenilenecektir ve bu kullar arasında hüküm verilinceye kadar, uzunluğu elli bin sene olan bir günde tekrarlanacaktır. Sonra yerini görecek, ya cehenneme yahut cennete gidecektir.*"

Kusur ve ihmalinden ötürü ferde uygulanacak olan dünyevî cezaya gelince: Bu ceza, zekâtı kendisinden almak, tazir etmek ve zorla malının yarısını almaktır. Resulullah (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Ecrini Allah'tan isteyerek malının zekâtını ödeyene ecri verilir. Zekâtını vermeyenin zekâtını ve devesinin yarısını, Rabbimiz Allah tealânın bir alacağı olarak alırız. Zekâttan hiç bir şey Muhammed'in aline helal değildir.* " [2]

Eğer kişi, farz oluşuna inanmadığından ötürü zekât vermezse, kâfir olup, mürted gibi öldürülür. Çünkü zekâtın farz oluşu, zarurî olarak bilinen, Allah tealâ'nın alacaklarından bir alacaktır. Bunun farz olduğunu inkâr eden kimse, Allah tealâ'yı ve Resulünü yalanlamış olur. Dolayısıyla bu kişinin kâfir olduğuna hükmedilir.

İnkar sebebiyle zekâtı ödemeyen topluluklarla savaşılır. Nitekim sahabe, ilk halife Hz. Ebu Bekir döneminde böyle yapmışlardır. Hz. Ebu Bekir şöyle buyur-

---

1- Bu hadisi Tirmizî dışında *Kütüb-i sitte* sahipleri Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Cem'ul-Fevaid*, I, 376.

2- Behz b. Hakim'in babası ve dedesi yolu ile rivayet ettiği hadistir. Ahmed, Neseî ve Ebu Dâvud da bu hadisi rivayet etmişlerdir. Rivayet şöyledir: "*Malının yarısı.*" Bu rivayet zekâtı vermeyenden alınıp gereken yerlere verileceğine delildir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 121 vd.

muştur: *"Allah'a yemin ederim ki, namaz ile zekâtı birbirinden ayıranlarla elbette savaşacağım. Çünkü zekât malın hakkıdır. Allah'a yemin ederim ki, Hz. Peygamber (a.s)'e ödemekte oldukları dişi bir keçi yavrusunu (anak)*[1] *vermezlerse, bundan dolayı onlarla savaşacağım. "*[2] Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud'un bir lafzı da şöyle gelmiştir: *"Resulullah (a.s)'a ödemekte oldukları devenin bağını ödemeyecek olurlarsa.. "* Buna binaen âlimler ittifakla şöyle demişlerdir: Bir kimse veya bir topluluk eğer zekâtı ödemezler ve devlete karşı savaş açarlarsa onlarla savaşmak devlete vaciptir. Eğer zekâtın farz olduğunu bilmemekten yahut cimriliklerinden ötürü ödemezlerse kâfir olmaz, günahkâr olurlar.

2. Zekatın Farz Olmasının Sebebi, ve Rüknü:

Hanefîlere göre:[3] Zekâtın sebebi, nisap miktarı namî (büyüyen ve artan) bir mala sahip olmaktır. Bu büyüme fiilen olmasa da büyüme imkân ve kudretinin bulunması yeterlidir. Ay takvimi ile bu malın üzerinden bir yıl geçmesi şarttır, güneş takvimi ile değildir. Nisap miktarı malın, kullar tarafından talep edilen borcun dışında olması ve kişinin aslî ihtiyaçlarından artmış bulunması şarttır.

Bir şeyin bulunması sebep ve şartlara bağlıdır. Ancak sebebe vücup izafe edilir, şarta izafe edilmez. Meselâ, bir kimse nisap miktarı mala sahip olmazsa ona zekât vermek gerekmez. Vakıflarda mülkiyet olmadığı için, vakıf mallarından da zekât vermek vacip değildir. Bunun gibi düşmanların kendi ülkelerinde el koydukları Müslümana ait bir maldan bu kişinin zekât vermesi vacip değildir. Çünkü onlar bu mala el koymuşlardır.

Burada nisaptan kastedilen, şari'in zekâtın farz oluşuna alâmet olarak koyduğu, aşağıdaki bahislerde zikredilecek olan ölçülerdir. Bu ölçüler de ikiyüz dirhem yahut yirmi dinardır.

Buna göre, kişinin teslim almaksızın ticaret için satın aldığı mala, teslim almadıkça zekât farz değildir. Çünkü mülkiyet tamamlanmamaktadır. Mezheplerin ittifakiyle, aslî ihtiyaçlardan olan elbise, oturulan ev, ev eşyası, binek hayvanları, savaşta kullanılan, silahlar ve ilmî kitaplardan zekât vermek gerekmez. Ancak bunların sahiplerine ait olması, yani ilmî kitapların ilim ehline ait olması ve ticarî maksatla bulundurulmaması gerekir. Zanaatkârların iş aletleri de zekâta tabi değildir. Çünkü bunlar kişinin ihtiyacıdırlar, temelde büyüyen ve gelişen mallar değildirler.

1- Anakan "dişi keçi yavrusu" demektir. Başka bir rivayette "İkalen" gelmiştir. Bir topluluğa göre ıkal "umumî zekât"tır. Çünkü "ıkal" denilen devenin bağlandığı ipten ötürü savaşmak caiz değildir. Araştırıcı âlimlerin çoğu şöyle demişlerdir: Bundan kastedilen, devenin bağlandığı ip olup, mübalağa için söylenmiştir.

2- Bu hadisi İbni Mace dışında *cemaat* Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylül-Evtâr,* IV 119.

3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 5-12; *Fethu'l-Kadîr* I, 487.

Hanefîlere göre, kaybolup seneler sonra bulunmuş olan maldan ötürü de zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlarda büyüme ve gelişme söz konusu değildir. Denize düşüp de senelerce sonra çıkartılan mallarla gasbolunmuş olan mallardan da zekât vermek gerekmez. Ancak gasbedilen mal ile ilgili elde bir senet mevcut ise seneler sonra gasbeden kişiden geri alınca, zekâtını vermek gerekir. Toprağa gömülüp yeri unutulan ve sonradan hatırlanan maldan ötürü de zekât vermek gerekmez. Tanınmayan yabancı kimselere emanet edilip sonradan kime emanet edildiği unutulan mallardan da zekât vermek gerekmez. Fakat tanıdıklardan birine emanet edildiği hâlde unutulan mallardan ötürü zekât vermek gerekir. Bunun gibi, borçlunun senelerce inkâr ettiği ve hakkında senet bulunmayan mallardan da zekât vermek gerekmez. Bu gibi alacakların, borçlusu bir topluluk yanında ikrar etmek gibi delil bulunsa da, zekâtını vermek gerekmez. Bunun gibi zulmen alınmış (musadere) olan bir mala senelerce sonra ulaşılsa, bundan zekât vermek gerekmez. Fakat uzun zaman inkâr eden kimsede yahud fakir veya iflas etmiş kimselerdeki alacak yahut senet bulunduğu hâlde inkâr eden kimsede olan alacaklardan ötürü geçmiş yılların da zekâtını vermek gerekir. Ancak zekât, bu para kişinin eline geçince farz olur.

Hanefîlere göre, bu zikredilen durumlarda zekâtın farz olmamasının dayandığı delil, şu hadis-i şeriftir: "*Dımâr maldan zekât vermek gerekmez.*"[1] Yani mülkiyet devam ettiği hâlde, faydalanmanın mümkün olmadığı mallarda zekât yoktur.

Üzerinden bir yıl geçmeyen mallardan da ittifakla zekât vermek gerekmez. İleride zekâtın şartları bahsinde sünnet, bu hususu açıklamaktadır.

Yine ittifakla, inci, yakut, zebereed, firuz, mercan gibi kıymetli taşlardan zekât lâzım gelmez. Çünkü şer'an bunlardan zekât vermenin farz olmasının gerektiren şart bulunmamaktadır. Bu gibi mallar kullanmak için bulundurulur. Ancak bunlar ticaret gayesi ile bulundurulursa zekatlarını vermek gerekir.

Cumhura göre, yem ile beslenen ve çalıştırılan hayvanlardan ötürü zekât lâzım gelmez. Zekât, sadece otlak hayvanlarından saime, senenin çoğunu otlayarak geçiren hayvanlardan lazım gelir. Malikîler ise yem ile beslenen ve çalıştırılan hayvanlardan da zekât lâzım geldiği görüşünü benimsemişlerdir.

Zekâtın Rüknü

Zekâtın rüknü: Nisabın bir parçasını maldan çıkarıp mal sahibinin o kısımdaki mülkiyetini sona erdirmek suretiyle fakire temlik etmek, ona bunu teslim etmektir.

1- Bu hadis Hz. Ali'ye nisbet edilmiş olup *garip*tir. Bu hadisi İbni Cevzî'nin torunu *Asâru'l-İnsaf*'da Osman ile İbni Ömer'den zikrederek nakletmiştir. Ebu Ubeyd bu hadisi *El-Emval*'de Hasan-i Basrî'den; İmam Malik, Ömer b. Abdulaziz'den rivayet etmiştir. Hadiste kesiklik vardır. Malik demiştir ki: Dımar, sahibinden alıkonulan maldır. Lügatte dımar, "geri dönmesi ve bulunması umulmayan kaybolmuş mal"dır. Aslı Izmar'dır. Yani kayıp kılmak gizlemek demektir. *Nasbu'r-Râye*, II, 334; *Reddü'l-Muhtâr*, II, 12.

Yahut fakir adına birine teslim etmektir. Bu kişi de devlet yahut zekât memuru olabilir.[1]

3. Zekâtın Şartları:

Zekâtın farz olma ve sıhhat şartları vardır. İttifakla zekât hür, Müslüman, akıllı ve ergen kimselere farzdır. Ancak nisap miktarı mala tam olarak sahip olmak ve bu malın üzerinden bir yıllık zaman geçmiş olmak şarttır. İttifakla, zekât öderken bulunacak niyetle gerçekleşir.

Zekâtın Farz Olmasının Şartları:[2]

1- Hür olmak:

Zekât ittifakla kölelere farz değildir. Çünkü köle bir şeye sahip olamaz, kölenin eline geçen her şey efendisinindir. Mükâteb (sözleşmeli) ve benzeri köleler her ne kadar mala sahip olsalar da bunların mülkiyeti tam değildir. Cumhura göre, kölenin sahip olduğu maldan ötürü efendisinin zekât vermesi gerekir. Çünkü efendi, kölenin kendisine sahiptir; dolayısıyla malına da sahiptir. Zekâtını da onun ödemesi gerekir. Bu durum kâr ortağının elindeki mal ile vekilin elindeki mala benzer. Malikîlere göre, kölenin malından ötürü ne köleye ne de efendisine zekât vermek gerekmez. Çünkü kölenin mülkiyet hakkı eksiktir. Zekât ise mülkiyeti tam olan kimseye farzdır. Efendi ise kölenin malına sahip olamaz.

2- Müslüman olmak:

Kâfirin zekat vermesi gerekmediği icma ile sabittir. Çünkü zekât, temizleyici bir ibadettir. Oysa kâfir kişi temizlenmeye ehil değildir.

Şafiîler, diğer fakihlerin düşüncelerinden farklı olarak, mürted olan kişiye mürtedlikten önceki malından ötürü zekât vermesini vacip kılmışlardır. İslâm durumunda iken üzerine vacip olan zekât, mürted olmakla kendisinden düşmez. Ebu Hanife ise Şafiîlerden farklı düşünüp, mürtedden zekâtı düşürmüştür. Çünkü mürted kişi aslında kâfir olan kişi gibi olmaktadır. Mürtedlik durumundaki malının zekâtına gelince: Şafiîlerce esah olan görüşe göre; onun hükmü mürtedin malının hükmü gibidir. Mürtedin malının hükmü mevkuftur, ortadadır. Eğer mürted kişi İslâma döner ve mal varlığına devam ettiğine dair bir delil bulunursa zekât ona farzdır. Eğer bir delil bulunmazsa zekât farz olmaz.

Fakihler aslında kâfir olan kimseye ancak iki sebeple zekâtı farz kılmışlardır:

1- *el-Bedâyi'*, II, 39.

2- *Fethu'l-Kadîr*, I, 481-486; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 4 vd. ; *el-Lübâb* I, 140; *Bidayetü'l-Müctehid*, 236; *Haşiyetü'd-Düsükî*, I, 431-459; *el-Kavânînül-Fıkhıyye*, 98, vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 589 vd. *Şerhu'r-Risale*, I, 317; *el-Ümm* IV, 125; *el-Mühezzeb*, I, 140, 143 vd. II, 259; *el-Mecmû'*, V, 293 299; *el-Muğnî*, II, 621-628; *Keşşafu'l Kınâ'*, II, 195, 239, 285; *Haşiyetü'l-Bacurî*, I, 270-275.

a) Öşürler: Malikî, Hanbelî ve Şafiîlere göre, zimmîlerle eman sahibi–vizeli harbîlerden, ticarî vergi olarak öşür alınır. Bu da kendi ülkeleri dışında bir İslâm ülkesinde ticaret yaptıkları zaman içindir. Bu ticaret senede bir kaç kere tekrarlansa bile, ister ellerindeki mallar nisap miktarına ulaşsın, ister ulaşmasın öşür vermeleri gerekir.

Malikîlere göre: Zımmîlerle harbîlerin Mekke, Medine ve o civardaki köylere taşıdıkları mallardan, özellikle buğday, zeytinyağı gibi mallardan öşrün yarısı kadar (yirmide bir) vergi alınır.

Ebu Hanife, zımmîlerle harbîlerin mallarından öşür alınması için, bu malların nisap miktarına ulaşmasını şart koşmaktadır. Ebu Hanife şöyle demiştir: Özellikle zimmîden yirmide bir, harbîden onda bir vergi alınır. Bir hüküm misli ile muamele, yani mütekabiliyet esasına dayanmaktadır.

Şafiîlere göre: Bunlardan alınacak öşür şarta bağlıdır. Eğer harbîye öşür şartı koşulursa öşür alınır, şart koşulmazsa bir şey alınmaz.

b) İmam Ebu Hanife, İmam Şafiî ve İmam Ahmed'e göre: Özellikle Benû Tağlib Araplarından olan hıristiyanlardan iki misli öşür alınır. Çünkü bu öşür cizyenin yerini tutmaktadır.[1] Hz. Ömer (r.a) de böyle yapmıştır. Bu konuda İmam Malik'den her hangi bir açıklama bilinmemektedir.

3- Ergen ve akıllı olmak:

Hanefîlere göre bu iki husus şarttır. Çocuğa ve deliye mallarından ötürü zekât yoktur. Çünkü bu iki grup insan, namaz ve oruçta olduğu gibi, ibadetleri yerine getirmekle sorumlu değillerdir.

Cumhura göre: Ergen ve akıllı olmak, zekâtın farz olması için şart değildir. Dolayısıyla çocuğun ve delinin de mallarından zekât vermek farzdır. Bunlar adına velileri zekâtlarını öderler.Dayandığı delil şu hadis-i şeriftir: "*Bir kimse malı bulunan bir yetimin velisi olursa onun adına ticaret yapsın ve malı bırakıp da zekât onu yemesin.* " Başka bir rivayette şöyle gelmiştir: "*Yetimlerin mallarını çalıştırın ki, zekât onu yiyip tüketmesin.* "[2] Zekâtın bir hedefi de zekât veren kişinin sevap ka-

1- Benû Tağlib: Hristiyan Araplar olup, Hz. Ömer onlara cizye vergisi koymak istedi, fakat bunu kabul etmeyerek: "Biz Arabız, Acemlerin ödediği vergiyi ödemeyiz, sen bizden birbirinizden aldığınız zekâtı al" dediler. Hz. Ömer de: "Hayır! Bu müslümanlara farzdır." dedi. Bunun üzerine ona: Bu isim altında dilediğin kadar çok vergi al, cizye adıyla alma, dediler. Böyle bir nevi anlaşma ile konulmuş vergidir. Hz. Ömer de onların bu isteklerine göre hareket ederek kendilerine Müslümanlardan alınan zekâtın iki katını koymuştur. Bir rivayete göre, bu cizye vergisi olup ne ad verilirse verilsin fark etmez. *Reddü'l-Muhtâr*, II, 37.

2- Bu hadis *zayıf* olup Tirmizî ile Beyhakî, Amr b. Şuayb'dan babası ve dedesi yolu ile rivayet etmiştir. Şafiî ile Beyhakî bunu sahih bir isnatla Yusuf b. Mahik yolu ile Hz. Peygamber'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Beyhakî hadisi Hz. Ömer'den *mevkuf* olarak rivayet etmiş ve: İsnadı *sahihtir* demiştir. *el-Mecmû'*, V, 297; *Nasbu'r-Râye*, II, 331 vd.

zanmasını sağlamak, fakirleri gözetmektir. Çocuk ile deli de sevap işleyebilirler, fakirleri gözetebilirler. Bu sebeple bunların akrabalık nafakası vermesi farz olmaktadır. Bu görüş, fakirlerin faydasına bir mana taşıdığı için daha kuvvetlidir. Bu şekilde hem fakirlerin ihtiyacının giderilmesine katkıda bulunulmuş olur, hem de mal ona muhtaç olanların gözlerinin kalmasından kurtulur; nefis temizlenmiş, yardımseverliğe ve cömertliğe alıştırılmış olur.

4- Malın zekâta tabi mallardan olması:

Zekât alınan mallar beş sınıftır: Altın ve gümüş paralarla altın ve gümüşün külçeleri ve bunların yerini alan paralar, madenler, defineler, ticarî mallar, ziraî ürünler, Cumhura göre, evcil otlak hayvanları, Malikîlere göre ise alafla beslenen hayvanlar.

Zekâta tabi olan malın (nâmî) büyüyen bir mal olması şarttır. Çünkü zekâtın manası nema olup, ancak büyüyen maldan elde edilir. Bundan maksat gerçekten büyümek değildir. Malın büyümesinden ticaret yahut otlaklarda otlamak suretiyle büyümeye müsait olması kastedilmektedir. Bu hüküm Cumhura göredir. Çünkü hayvanları otlatmak, süt vermeye, çoğalmaya ve yağlanıp etlenmelerine vesiledir. Ticaret ise kâr kazanmaya sebeptir. Dolayısıyla sebep netice yerinde tutulmuştur.

Ticaret için bulundurulmayan kıymetli taşlardan inci, madenlerden (altın ve gümüş hariç) ev eşyası ile mülk ve akarlardan, at, katır, eşek, eğitilmiş köpek, bal, süt, sanat aletleri ve ilmî kitaplardan zekât gerekmez.

Ebu Hanife'ye göre saime olan atlardan da zekât icab eder. Fakat müftâbih (fetvaya esas) olan görüşe göre, bu atlardan zekât vermek gerekmez. Hanefî, Hanbelî ve Zahirîler'e göre baldan zekât vermek farzdır. Malikîlerle Şafiîlere göre, baldan zekât vermek gerekmez.

5- Malın nisap miktarı yahut nisap kıymetine ulaşması:

Nisap miktarı mal, şeriatın zenginlere aşağıda gelecek olan miktarlardan zekât vermeyi vacip kıldığı maldır. Zekât mallarının çeşitleri bahsinde şer'i nisaplar bahsi gelecektir. Bu bahsin özeti şudur: Altının nisabı yirmi miskal yahut yirmi dinardır. Gümüşün nisabı iki yüz dirhemdir. Tahıl ve meyvelerin nisabı Hanefiler dışındaki fakihlere göre, kuruduktan sonra beş vesak (635 kg.)'dır. Koyunun nisabı kırk, develerin beş, sığırların ise otuzdur.

6- Mala tam olarak sahip olmak:

Fakihler, mülkiyetten kastedilen mananın zilliyet mi (kendi eli altında bulundurma) tasarrufuna sahip olmak mı yoksa mülkiyetin aslı mı olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefîlere göre:[1] Mülkiyetten kastedilen, mülkiyetin aslı ile birlikte zilli-

1- *el-Bedayi'*, II, 9; *Reddü'l-Muhtâr*, II, 5

yettir.[1] Bu malın kişinin mülkiyetinde olması gerekir. Vakıflara ait otlak hayvanlarıyla, vakfedilen atlardan dolayı zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlarda mülkiyet yoktur. Düşmanların istilâ ettikleri kendi ülkelerinde alıkoydukları mallardan zekât vermek gerekmez. Çünkü Hanefilere göre, düşmanlar bu mallara alıkoymak suretiyle sahip olmuşlardır; Müslümanın mülkiyeti bundan kalkmıştır. Sahipsiz, mübah araziden elde edilen ziraî ürünlerden de zekât vermek gerekmez. Bunun gibi, elinde başkasına ait mal bulunan borçlu kimseye de zekât lâzım gelmez. Çünkü bunda da mülkiyet yoktur. Bu malın zekâtı asıl sahibine aittir. Bunun gibi,malın elde edilmiş, teslim alınmış bir mal olması şarttır. Bir kimse bir mala sahip olup da onu teslim almasa meselâ, kadın mehri gibi bir mal olsa, onu teslim almadan zekâtını vermek gerekmez. Bunun gibi, dımâr maldan yani mülkiyetin aslı baki olmakla beraber, fiilen faydalanma imkânı bulunmayan mallardan da zekât vermek gerekmez. Meselâ, kaybolan hayvanlar, kaybolmuş mal, denize düşen mal, devletin müsadere ederek zulmen aldığı mal, elde bir belge bulunmadığı halde inkâr edilmiş, fakat üzerinden bir yıl geçtikten sonra insanların önünde ikrar edilmek suretiyle delil bulunmuş olan mal, açık arazide defnedilip yeri kaybolmuş mal zekâta tabi değildir. Eğer gömülen mal evde ise, icma ile zekâtını vermek gerekir.

Malikîlere göre:[2] Zekâtta kastedilen mülkiyetin aslı ve malik olunan mallarda tasarruf yetkisinin bulunmasıdır. Kendi mülkü olmayıp rehin olarak kişinin eli altında bulunan mallardan zekât lâzım gelmez. Çünkü bunda mülkiyet yoktur. Bütün insanlara mübah olan mallardan ötürü de zekât yoktur. Hiç kimsenin mülkü olmayan arazide kendi başına çıkan bitkilerden ötürü zekât vermek gerekmez. Çünkü bunda da mülkiyet yoktur. Gasbedilmiş mallarla emanet bulunan mallardan zekât vermek gerekmez.

Kadın mehrini aldıktan sonra üzerinden bir yıl geçmişse bundan ötürü zekât vermesi gerekir. Malını vakfeden kişiye, eğer bu mal nisap miktarına ulaşırsa yahut nisap miktarından eksik olur da vakfedenin elinde nisabı tamamlayacak başka mallar da bulunursa ve bu vakfın mütevelliliğini sahibi yüklenirse bundan ötürü de zekât vermek gerekir. Meselâ, vakfedilen yerin üzerindeki bitki vakfedenin elinde bulunup onu kullanıyor ve meyve verinceye kadar bakımını yapıyor da sonra ayırıyorsa bundan zekât vermek gerekir. Çünkü vakıf Malikîlere göre, malı mülkiyetten çıkarmaz. Gasbedilen, çalınan, inkâr edilen, bir yerde defnedilip unutulan mallar ele geçirilir de üzerinden bir yıl geçerse bunun zekâtını vermek gerekir. Emanete verilen mal emanetçinin elinde yıllarca kalırsa, teslim alındıktan sonra her yılın zekâtı ödenir. Başkasına borcu olan kimse, ona ait paralar elinde bulunuyorsa üzerinden bir yıl geçince borcunu karşılayacak kadar akar ve benzeri mal elinde varsa, bunun zekâtını verir. Çünkü bu kişi o malın kıymetini ödemeye muktedir olunca, o

1- *el-Kenz* sahibi bunu şart koşmuştur. *Dürer* sahibi sebep kabul etmiştir. Karafî de sebep olduğunu söylemiştir.
2- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 431, 457, 484 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr* I, 588, 622 vd 647.

mal kendisinin olur. Eğer yanındaki mal ve ziraî ürünler yahut hayvanlar yahut madenler gibi mallar olursa alacağını karşılayacak kadar olmasa da bu malların zekâtını vermesi vaciptir.

Şafiîlere göre:[1] Zekât verilecek malda aranan şart, mülkiyetin aslının bulunması ve tasarruf yetkisine sahip olmaktır. Efendiye mükâteb (sözleşmeli) kölesinden ötürü zekât vermek farz değildir. Çünkü bu malda tasarruf yetkisi yoktur. Bu mal yabancı malı gibidir. Vakıf mallarından da zekât vermek farz değildir. Çünkü esah görüşe göre, vakıfların mülkiyeti Allah'a aittir. Bunun gibi, bütün insanların faydalanması için mübah olan amme malından ötürü de zekât vermek mecburiyeti yoktur. Meselâ, açık sahalarda, hiç kimsenin yardımı olmaksızın çıkan bitkilerden zekât vermek gerekmez. Çünkü özel mülkiyet söz konusu değildir.

Vakfedilmiş olan toprağın zekâtı, kirası ile birlikte kiralayana aittir. Vakfedilen ağaçlardaki hurma ve üzüm gibi meyvelerde belirlenmiş olan miktar *mevkufunaleyhe* aittir. Şafiî'nin yeni mezhebine göre gasbedilen mallarla yitik mallar ve bulunan mallarda birinci sene zekât vermek farzdır. Çalınan, denize düşen, kaybolan, emanet edilen mal, sahibinin eline geri döndükten sonra bunlardan zekât vermek farz olur. Çünkü bu mallar sahibinin mülkiyetinde olan mallardır. Bir malı gasbeden kişi onu sahibine teslim etmeye mecbur edilir. Bu vekilin elinde bulunan mala benzer.

Sahih olan görüşe göre, bulunan mal üzerinden bir yıl geçince, bulan kimsenin zekâtını ödemesi gerekir. Çünkü kendi eli altında iken bu mal üzerinde bir yıl geçmiştir.

En sahih olan görüşe göre, borç zekâtın farz olmasına engel değildir. Çünkü zekât, malın kendisi ile ilgilidir. Borç zimmetle ilgilidir.Bunların biri diğerine engel değildir. Bu durum cinayet işleyen kimsenin borcu olduğu halde diyet ödemesi gerektiği hükmüne benzer.

Kadının mehrini aldıktan sonra onun zekâtını ödemesi gerekir. Çünkü bu mal kocasının elinde bir nevi alacak kabilindendir.

Başkasından borç mal alan kimsenin, borç aldığı malın zekâtını ödemesi gerekir. Ancak bu mal mülkiyeti altındayken bir yıl elinde kalmış olmalıdır. Çünkü bu kişi o mala istikraz yolu ile tam olarak sahip olmuştur.

Hanbelîlere göre:[2] Malda mülkiyetin aslının bulunması ve istenilen şekilde mala tasarruf yetkisinin bulunması gerekir. Mescitler, medreseler, ve meskenlerde olduğu gibi, belirsiz kimselere vakfedilen mallardan zekât vermek gerekmez. Toprak ve ağaç gibi, belirli kimselere vakfedilen mallardan ise zekât vermek gerekir. Racih olan görüşe göre, gasbedilmiş mallarla çalınan, inkâr edilen ve yitik mallar-

---

1- *el-Mecmû'*, V, 308-318; *el-Mühezzeb*, I, 141 vd.
2- *el-Muğnî*, III, 48-53.

dan, ele geçtikleri zaman zekât vermek gerekir. Buluntu mallardan, bulan kimsenin diğer malları gibi üzerinden bir yıl geçince zekat vermesi gerekir. Ancak ilân edildikten sonra üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Kadın mehir malını alınca, geçmiş senelerin zekâtını verecektir. Çünkü bu, bir alacaktır. Mehrin hükmü geçmiş yılların zekâtı bakımından alacakların hükmü gibidir. Kadın eğer mehrini zifafa girmeden önce alır da üzerinden bir yıl geçer ve bunun zekâtını öder, sonra da kocası onu zifaftan önce boşarsa yarısını geri vermesi diğer yarısından zekât ödemesi gerekir.

7- Nisap miktarı mal üzerinden kamerî bir yıl geçmiş olmak:

Bunun dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s)'in şu hadisidir: "*Üzerinden bir yıl geçmedikçe bir maldan zekât vermek gerekmez.* "(1) Tabiîn ile sonraki fakihler de bu meselede icma etmişlerdir. Zekâtın yılı kamerî ay hesabı ile olup ittifakla güneş yılı hesabıyla değildir. Bu mesele aynen oruç ve hac gibi İslâm'ın diğer hükümlerine benzemektedir.

Hanefilere göre:(2) Malın, yılın iki tarafında, yani başında ve sonunda nisab miktarınca olması şarttır. Yılın içinde mal nisap miktarından eksilsin veya eksilmesin, hüküm değişmez. Bir kimse senenin başında nisap miktarı mala sahip olur da sonra yılın sonuna kadar nisap devam ederse ister arada kesinti olmaksızın tam olarak devam etsin, ister yıl içinde hepsi gitsin zekât vermek farz olur. Yine mal yıl içinde nisap yönünden eksik olup yıl sonunda tam olursa, yıl içindeki eksiklik zarar vermez. Önemli olan yılın başında ve sonunda nisabın tam olmasıdır.

Hibe ve miras yolu ile de olsa yıl içinde elde edilen mallar, malın aslına ilave edilir. Bu mallarda zekât farzdır. Çünkü elde edilen ve asıl mala eklenen her malın hesabını yapmak çok zor olur. Özellikle nisap dirhem cinsinden para ise ve kişi gelir sahibi olup her gün bir yahut iki dirhem para kazanıyorsa bu zorluk daha da bariz olarak ortaya çıkar. Yıl şartı zaten kişiye kolaylık olması için konulmuştur.

Ziraî ürünler dışındaki mallarda bir yıllık zaman geçmesi şarttır. Ziraî ürünlerde ise meyve ortaya çıkınca ve bozulmasından emin olunarak, kendisinden faydalanılacak noktaya ulaşınca, zekâtını vermek gerekir. Hasada hak kazanmış olması şart değildir.

Malikîlere göre:(3) Altın ve gümüş gibi aynî mallarla ticarî mallarda ve hayvanlarda bir yıllık zamanın geçmesi şarttır. Maden, define ve ziraî ürünlerde bu şart

1- Ebu Dâvud'da Hz. Ali hadisi olarak rivayet edilmiştir *hasen*dir. Yine Darekutnî'de İbni Ömer ile Enes'ten başka bir hadis daha rivayet edilmiştir ki, bu hadis de ya *zayıf* yahut *mevkuf*tur. İbn Mace'de de rivayet edilmiş olup bu hadis de *zayıf*tır. *Nasbu'r-Râye*, II, 328 vd.

2- *Meraki'l-Felâh*, 121; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 31-33, 77; *Fethu'l-Kadîr*, I, 510; *el-Bedâyi'*, II 51.

3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 99, 101; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 590; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 261-263 *Şerhu'r-Risale*, I, 326.

yoktur.[1] Ziraî ürünlerde üzerinden yıl geçmese bile, yenecek duruma gelmekle zekât farz olur.[2]

Sene içinde elde edilen mallara gelince: Eğer hibe, miras alışveriş yahut benzeri yollardan elde edilmişse, bunların üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât vermek gerekmez. Fakat sonradan elde edilen bu mallar ticarî bir malın kârı ise yahut ticaretin kârı ise, o takdirde aslının senesine göre zekâtını öder. Malın aslı ister nisap miktarı olsun, ister nisap miktarından az olsun, kârı ile birlikte nisabı tamamlarsa zekâtını ödemek gerekir. Çünkü malın kârı aslına ilâve edilir. Altın ve gümüş cinsinden olan nisap, yıl arasında nisaptan noksanlaşır da sonra bu maldan kâr elde edilirse kârların ve nisabın zekâtını ödemek gerekir. Malikîlere göre bu konudaki kaidenin özü şudur: Malın kârının yılı, aslının yılına tabidir. Bunun gibi, hayvanların neslinin yılı, analarının yılıdır.

Yine bunun gibi, yıl tamamlanmış olmakla birlikte, hayvanlarda zekât memurunun gelmesi de şarttır. Zekât memuru gelmeden önce bu hayvanlarda zekât yoktur.

Şafiîlere göre:[3] Şafiîler de bu konuda Malikîler gibi düşünmektedirler. Para, ticarî eşya ve hayvanlar da bir yılın geçmiş olması zekât vermek için şarttır. Ziraî ürünlerde, maden ve definelerde bir yıl geçme şartı yoktur. Yılın peşpeşe nisap bakımından tam olarak geçmesi şarttır. Yıl arasında eğer nisap bir an bile olsa eksik olursa hayvanların yavruları dışında zekât vermek gerekmez. Ancak hayvanlarda yavrular analarına tabidir. Ticarî mallarda da böyledir. Eğer aslı nisap miktarı olursa aslındaki malın yılına göre zekâta tabi olurlar. Yıl esnasında ne zaman arada mülkiyet, bir ivaz karşılığı yahut satış ve hibe suretiyle yok olursa, geride kalan mal için yeniden yıl hesabı yapmak gerekir. Eğer nisap yılın başlangıcında tam olur da sonra yıl içinde eksilir ve sonra yine tamamlanırsa, nisabın tamam olduğu günden itibaren bir tam yıl geçtikten sonra zekât lâzım gelir.

Yıl içinde hibe, satış, miras ve benzeri yollarla malın kendisi dışında bazı sebeplerle elde edilen mallar için, asıl maldan ayrı olarak, yani hayvanların yavruları ile ticaret mallarının kârı dışında yeni bir yıl hesabı yapmak gerekir. Bu hususu daha önce açıklamıştık. Mülkiyet yenilendiği için yıl da yenilenir. Bunlar yanındaki mal ile toplanarak aynı yıla mahsup edilemez.

Bir kimsenin zekâtın farziyetini düşürmek kastı ile aynından zekât vermesi

---

1- Ziraate hars adı verilmesinin sebebi, genellikle toprağın bu ekin için sürülmesine binaendir. Hars; hububat, zeytin, hurma ve kuru üzüm gibi maddelerdir.

2- Hububatın yenilecek hoş bir şekle ulaşması ve sulamaya ihtiyacı olmayacak noktaya gelmesi lazımdır. Meyvelerin *tîb* oluşu: yaş hurmalarda olgunlaşma, üzümde tadın belirmesidir. *eş-Şerhu's-Sağîr* I,615. Bu mesele Derdîr'in zikrettiği görüştür. *Şerhu'r-Risale*, I, 318 de şöyle denilmektedir: Zekatın farz oluşu hasat gününe bağlıdır. Meşhur olan görüş budur.

3- *el-Mühezzeb*, I, 143; *el-Mecmû*, V, 328 vd.; *el-Hadramiyye*, 99.

farz olan mallardan mülkiyetini hile-i şer'iye ile yok etmesi mekruh, cumhura göre ise haramdır. Çünkü bunu yapmak zekât ibadetinden kaçmaktır.

Hanbelîlere göre:[1] Paralarla hayvanlarda ve ticarî eşyada zekâtın farz olması için bir yıl zaman geçmesi şart olup, ziraî ürünlerle maden ve define gibi mallarda bir yıl zaman geçmesi şart değildir. Muteber olan, nisabın bütün yıl boyunca bulunmasıdır. Yarım gün yahut bir kaç saat gibi az bir zaman nisabın yok olmasının bir zararı yoktur. Eğer nisab yıl içinde eksilirse yeniden bir yıl hesabına başlamak gerekir. Ancak hayvanların yavruları ile ticarî malların kârında durum değişik olup bunlar malın aslına ilave edilirler. Çünkü bu mallar asla tabi olup bunlardan doğmuştur, çoğalmıştır. Kârlar gün ve saatler içinde çoğalırlar, bunların zaptı güç olur. Hayvanların yavruları da böyledir. Bunlar tekerrürü çok olduğu için, zorlukları daha çoktur.

Fakat yıl içinde satış, hibe, miras, ganimet ve benzeri yollarla elde edilen malların ayrı bir yılı olması gerekir. Çünkü bunlar seyrek meydana gelen olaylar olup sık sık tekrarlanmazlar. Bunlara ait yılları ayrı ayrı tesbit etmek ise zor değildir. Zorluk olsa da hayvanların yavruları ile ticarî malların kârlarındaki zorluktan daha azdır. Dolayısıyla, bunu o mallara benzetmek mümkün değildir.

Özetle, nisap malının üzerinden bir yıl zaman geçmesi ittifakla şarttır. Hayvanların yavruları ile ticarî kârlar yine ittifakla nisabın aslına ilâve edilir. Yıl içinde aynı cinsten elde edilen mallar ise yavrular ve kârlar dışında, Hanefîlere göre, nisaba ilâve edilerek onunla birlikte zekâtı verilir. Bunun sebebi zekât veren kimseye kolaylık sağlamak, onun üzerinden güçlüğü ve sıkıntıyı defetmektir. Zira elde edilen her malın yılını hesap etmek zordur. Yıl şartı ise zekât vermede mal sahiplerine kolaylık olması için konulmuştur.

Cumhura göre: Elde edilen her mal için yeni bir yıl hesap edilir. Çünkü bu adaletin gereğidir, aynı zamanda mülkiyet yenilenmektedir. Dolayısıyla bunlar için yıl geçme şartı koşulur. Bu mesele, nisabın başlangıcı olan aslî malın cinsinden olmayıp sonradan kazanılan mallara benzer. Dayandığı delillerden biri de şu hadis-i şeriftir: "*Bir kimse her hangi bir malı elde ederse üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât vermesi gerekmez.*"[2]

8- Borçlu Olmamak:

Hanefîlere göre, ziraî ürünlerin dışındaki mallarda, Hanbelîlere göre bütün mallarda, Malikîlere göre altın ve gümüşte zekâtın farz olması için borçlu bulunmamak şart koşulmuştur. Malikîlere göre, ziraî ürünlerle hayvanlar ve madenlerde şart değildir. Şafiîlere göre, borçlu bulunmamak zekâtın farz olmasının şartlarından de-

1- *el-Muğnî*, II, 625-629.

2- İbni Ömer'den *mevkuf* olarak rivayet edilen bir hadistir. Bu hadisi Tirmizî, Darekutnî ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 330.

ğildir.[1]

Hanefîlere göre: Alacaklılar tarafından istenilen borç zekâtın farz olmasına engeldir. İster zekât ve haraç (arazi vergisi) gibi ilahî borçlar olsun, ister kefalet borcu gibi insana ait borçlar olsun, farketmez. Çünkü mekfülün (lehine kefil olunan) alacaklı kimse, alacağını dilediğinden, yani kefilden de borçludan da alabilir. Bu borç ertelenmiş bir borç da olsa durum aynıdır. Hatta ayrılınçaya kadar ertelenen, zevcesine olan mehir borcu da böyledir. Bunun gibi, kadı hükmü ile yahut karşılıklı rıza ile yüklenilen bir borç da zekâtın farz oluşuna engel teşkil eder. Fakat kullar tarafından talep edicisi bulunmayan adak, kefaret, hac gibi borçlar ise zekâtın farz oluşuna engel teşkil etmezler.

Hanefî mezhebine göre borç, ziraî ürünlerin öşrü ile haracının farz oluşuna, kefaretlerin vacip oluşuna engel değildir. Yani borç esah olan görüşe göre, mal ile kefaret ödemenin vacip olmasına engel değildir.

Hanbelîlere göre: Borç, para ve ticarî mallar gibi batınî mallarda zekâtın farz olmasına engel teşkil eder. Çünkü Osman b. Affan şöyle demiştir: "*Bu ay zekâtlarınızın verileceği aydır. Kimin borcu varsa onu ödesin, sonra da mallarınızın zekâtını ödeyin.*"[2] Başka bir rivayette şöyle demiştir: "*Kimin borcu varsa, borcunu ödesin, malının geride kalan kısmını bıraksın.*" Osman b. Affan bu sözleri bir sahabe topluluğu önünde söylemiştir. Sahabe onun bu düşüncesine karşı çıkmamıştır. Dolayısıyla bu durum, sahabenin borcun ödenmesi ve borca engel teşkil etmesi konusunda ittifak ettiklerine delâlet etmektedir.

Bunun gibi zahirî mallarda da borç zekâta engeldir. Zahirî mallar otlak hayvanlarıyla hububat ve meyvelerdir. Önce borçtan başlanarak ödenir, sonra bakılır: Eğer nafaka çıkıldıktan sonra geride nisap miktarı mal kalırsa kalan malın zekâtı verilir. Bu husus batinî malların zekâtında zikredilmiştir.

Borç eğer bütün nisabı kaplarsa yahut nisabı eksiltirse zekâta engeldir. Böyle bir kimse eğer nisap miktarı maldan başka ödeyecek bir mal bulamazsa yahut kendisine lâzım olan mal bulunursa meselâ, yirmi miskal parası olsa ve bir miskal'den daha fazla yahut daha az borcu bulunursa ve bu borcunu ödemek için nisap malından başka bir mal bulamazsa, bu durum zekâta engeldir. Eğer bir kimsenin otuz miskal parası, on miskal da borcu olursa, yirmi miskalin zekâtını ödemesi gerekir. Eğer on miskalden daha çok borcu olursa, bu kimsenin zekât ödemesi gerekmez. Yani borcun miktarı zekât vermeye engel değildir, ancak bunun maldan artmış olması gerekir. Yani kişinin malının borcundan fazla olması ve nisap miktarına ulaşması gerekir. Eğer borç nisaba eşit ise yahut nisap borçtan eksik ise, bu durum zekâta engel teşkil eder.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar*, II, 6 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr* I,647-649; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 99; *el Mühezzeb*, I, 142; *el-Mecmu'*, V, 313 vd.; *el-Muğnî*, III, 41 vd.

2- Ebu Ubeyd, *el-Emval*'de rivayet etmiştir.

Malikîlere göre: Borç, altın ile gümüşün zekâtını düşürür. Ancak bunların yerini tutacak başka ticaret malının bulunmaması gerekir. Borç tehirli olursa yahut hanımının mehri gibi bir borç olursa yahut hanımı, babası, oğlu gibi yakınlarının nafakasında olduğu gibi donmuş bir borç olursa yahut üzerindeki bir zekât borcu olursa böyledir. Yemin, zıhar ve oruç keffaretlerinin borcu hacda veya umrede vacip olan hedy kurbanı borçları zekâtın farziyetini düşürmezler. Eğer kişinin borçlarını kendisi ile ödeyeceği ticarî malı bulunursa zekât borcu üzerinden düşmez. Bu kendi'si üzerine yüklenmiş bulunan diğer borçlar gibi kabul edilir, dolayısıyla elinde bulunan altın ve gümüş yahut paraların zekâtını öder. Bu kimsenin üzerinden zekât borcu ancak aşağıdaki iki şart ile düşer:

1- Altın, gümüş ve paralar dışındaki ticari eşya üzerinden bir yıl geçerse.

2- Bu eşya, iflas eden kimsenin borcunu vermek üzere satılabilen elbise, bakır kaplar, hayvanlar, binek hayvanları, cumalık elbiseler, fıkıh kitapları gibi mallardan olursa. Eğer kişinin giyeceği elbise yahut sadece oturacağı ev gibi mallar ise o takdirde satılamazlar. Ancak bunlar kişinin zarurî ihtiyacından fazla olurlarsa o zaman zekât borcu düşmez. Ticaret mallarının yılın sonunda zekâtın farz olduğu vakitteki kıymetine itibar olunur.

Bir kimsenin tahsili umulan bir alacağı bulunsa, tecil edilmiş de olsa, bu alacağını elindeki mallarla birlikte hesap edip malının zekâtını verir. Fakat tahsili umulmayan bir alacağın sahibi, borçlusu fakir olduğu için yahut zalim bir kimse olduğu için onu elde etme ihtimali yoksa bu mal o kişi üzerine farz olan zekât malının bedeli olarak hesap edilemez. Yani mal varlığına dahil edilemez.

Bir kimsenin borcu, ziraî ürünleri ile hayvanlarının ve madenlerinin zekâtını düşürmez. Çünkü zekât, bunların kendilerinden farzdır.

Borçlu bir kimseye borcu hibe edilse yahut alacaklı borçlusunu ibra etse, hibe edilen borç mal hibe gününden itibaren üzerinden bir yıl geçmedikçe ondan zekât vermek gerekmez.

İmam Şafiînin yeni kavline göre: Zekât mallarını kaplayan yahut malı nisap miktarından azaltan borç, zekâtın farz olmasına engel değildir. Malın sahibine zekât vermek farz olur. Çünkü zekât borçla ilgilidir. Borç da zimmete bağlıdır. Dolayısıyla biri diğerine engel değildir. Bu mesele cinayet diyeti ile diğer borçlar gibidir.

9- Aslî ihtiyaçlardan fazla olmak:

Hanefîler, zekât verilecek malın[1] hem borçtan, hem de sahibinin aslî ihtiyaçlarından fazla olmasını şart koşmuşlardır. Çünkü borç ve ihtiyaç ile meşgul olan mal yok gibidir. İbni Melek, aslî ihtiyacı şöyle açıklamıştır: Aslî ihtiyaç, nafaka

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 7-8.

mesken savaş atları, sıcak veya soğuğa engel olmak için ihtiyaç olan elbiseler gibi ya gerçekten insanın ölmesini önleyen ihtiyaçlardır yahut borç gibi farazî olarak insanı yok olmaktan kurtaran şeylerdir. Çünkü borçlu kişi elindeki nisap miktarı mal ile borcunu ödemeye muhtaçtır. Böyle yapmakla kendini haspolmaktan kurtarır. Sanatkârın aletleri, ev eşyası, binek atları ve ilim ehli olan kimselerin ilmî kitapları da böyledir. Çünkü Hanefîlere göre, cehalet helâk olmak gibidir. Bir kimsenin bu sayılan ihtiyaçlara sarf edilmek üzere dirhem veya başka türden paraları olsa, yok hükmünde olur. Bu, suyu bulunan yolcunun, susuzluk sebebiyle suyunu kullanmayıp teyemmüm etmesine benzer. Bu durumda su yok hükmünde olduğu için, teyemmüm caizdir.

Zekâtın Edâsının Sahih Olması İçin Gereken Şartlar:

1- Niyet etmek:

Fakihler,[1] zekât ödemede niyetin şart olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur. "*Ameller niyetlere bağlıdır.*" Zekâtı ödemek bir iştir ve namaz gibi bir ibadettir. Dolayısıyla farzı nafileden ayırt etmek için niyet şarttır. Niyet konusunda fakihlerin geniş açıklamaları vardır:

Hanefîlere göre: Zekâtın ancak ödeme zamanına yakın bir niyet ile ödenmesi caizdir. Bu niyet hükmen de bulunsa meselâ, bir kimse bir malı fakire niyetsiz olarak verse, sonradan niyetlense; yahut bir vekile verirken niyet etse de vekil daha sonra bu malı verirken niyet etmese; yahut farz olan miktarın maldan ayrılmasına yakın olursa, bu durumlarda verilen zekât caizdir. Çünkü zekât ibadettir, şartlarından biri niyettir. Niyette şart olan ödeme zamanına yakın olmaktır. Ancak fakirlere verme durumları değişik olabilir, dolayısıyla bu malı ayırırken niyetlenmek yeterlidir. Bunun sebebi de zekât veren kişiye kolaylık sağlamaktır. Meselâ, oruçta niyeti öne almak gibi. Bir kimse zekâtı vereceği malı ayırsa ve sonradan bu mal kaybolsa, yahut çalınsa yahut telef olsa, zekât borcu üzerinden düşmez. Bunun bedelini çıkarıp vermesi gerekir. Çünkü geride kalan maldan zekâtı çıkarıp vermek mümkündür. Bu kişi ölecek olursa malından zekât miktarının çıkarılıp ödenmesi gerekir.

Malının tamamını zekâtına niyet etmeksizin sadaka olarak veren kimseden zekât borcu istihsan yolu ile düşer. Ancak bu sadaka olarak verdiği malını verirken bir adak yahut kefaret gibi borcuna niyet etmemesi şarttır. Çünkü zekâtta farz olan malın bir parçasını vermektir, bu zekât miktarı da belirlenmiştir, dolayısıyla malın tamamı verilince belirlemeye ihtiyaç kalmamış olur. Buna göre, bir kimsenin fakir birinde alacağı olsa ve bu alacağını zekâta saysa bu alacak kadarının zekâtı o kişiden düşer. İster zekâtına niyet etsin ister etmesin, hüküm değişmez. Çünkü bu du-

1- *Fethu'l-Kadîr*, I, 493; *ed-Dürrü'l- Muhtâr*, II, 4, 14-15; *el-Bedayi*, II, 40; *el-Kitab*, I, 140 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 99; *el-Mühezeb*, I, 170; *el-Mecmû'*, VI, 182; *el-Hadramiyye*, 105; *el-Muğnî*, II, 638 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr* I, 666 vd., 670 vd.

rum malın yok olmasına benzer. O kadar malı yok olacak olsa zekâtını ödemesi gerekmiyecekti.

Bir kimse nisap miktarı malının bir kısmını sadaka olarak verse, Ebu Yusuf'a göre, sadaka olarak verdiği kısmın zekâtı düşmez. *Hidaye* müellifinin tercih ettiği görüş de budur. Hem bu kısmın, hem de geride kalan kısmın zekâtını vermek farz olur. Çünkü verilen kısım, farzın düşmesi için tesbit edilmemiştir. İmam Muhammed'e göre, sadaka olarak verilen kısmının zekâtı düşer. Bu durum bütün malın sadaka olarak verilmesine benzer. Çünkü malın bir parçası olan zekâtın çıkarılıp verilmesi hususu kesinleşmiştir.

Malikîlere göre: Zekâtı ödeyebilmek için verme anında niyet şarttır. Zekâtı ayırırken buna niyet etmek yeterlidir. Sahih olan kavle göre çocuk ve delilerde olduğu gibi, zekât, kişi adına zorla verilecek olsa da yeterlidir. Devlet başkanı yahut onun vekili olan kişinin zekata niyet etmesi, zekât veren adına yeterlidir.

Şafiîlere göre: Zekât verirken kalpten niyetlenmek vacip olup, bunu dil ile söylemek şart değildir. "Bu malımın zekâtıdır." diye niyet eder. Farz olduğunu söylemeksizin de olur. Çünkü zekât ancak farz olan sadakanın adıdır. "Bu malımın farz kılınmış sadakasıdır", yahut "Bu farz olan sadakadır" gibi ifadeler kullanmak şart değildir. Zekâtı ayırma yahut vekile verme zamanına yakın olmak şartıyla, zekatta niyetin vermeden önce olması yahut sonra olması da caizdir. Bunun gibi ayırmadan önce de yapılması caizdir. Yine zekât malını ayırdıktan sonra ve dağıtmadan önce niyetlenmek de caizdir. Niyet bu iki durumdan birine yakın olmasa da yeterlidir. Niyet işini ehil olan bir vekile bırakmak da caizdir. Ehil olmaktan maksat, Müslüman ve mükellef olmaktır. Çocuk ve kâfiri de vekil tayin ederek ödemek caizdir, ancak kime verileceğini belirlemek şartıyla. Çocuk, deli ve sefihlerin zekâtında velinin niyet etmesi vaciptir. Eğer niyet etmeksizin öderse kusurlu olduğu için zekâtı tazmin etmesi gerekir. Zekâtı veren kişi, niyet etmeksizin devlete verirse devletin başının yani imamın bu zekâtı verirken niyetlenmesi kuvvetli görüşe göre yeterli değildir. Devlet zekâtı, Müslümandan güç kullanarak alırsa, alma anında niyet eder. Eğer niyet etmezse alan kişinin bunu zekât niyeti ile alması gerekir.

Hanbelîlere göre: Niyet, zekât veren kişinin verdiği malın zekât olduğuna yahut kendisi adına zekât verdiği çocuk ve delilerin zekâtı olduğuna niyet etmesidir. Niyetin yeri kalptir. Çünkü bütün inançların yeri kalptir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi zekâtta da niyeti edadan az bir zaman önce yapmak caizdir. Eğer kişi zekâtını vekile verir de kendisi niyet edip vekil niyet etmezse bu caizdir. Ancak niyetin, verme zamanından uzun bir süre önce yapılmış olmaması gerekir. Eğer niyet ile verme arasında uzun bir süre geçerse bu zekât caiz değildir. Ancak vekile zekâtı verme anında kendisi niyet eder, vekil de müstehak olan kimselere verirken niyet ederse caizdir.

Fakat devlet başkanı zekâtı zorla alırsa, niyetsiz de olsa bu zekât yeterli ve ge-

çerlidir. Çünkü kişinin kendisi hakkında niyet etmesi mümkün olmazsa bu küçük çocuklarla delilerde olduğu gibi, zekâtta niyetin vacipliğini onun üzerinden düşürür.

Eğer bir insan bütün malını nafile olarak sadaka verir ve bununla zekâta niyet etmezse, Hanefîler dışındaki cumhura göre, bu nafile tasadduk zekât borcunu düşürmez. Çünkü bununla farza niyet etmemiştir. Bu malın bir kısmını tasadduk etmek gibidir. Yine bu mesele, yüz rekât namaz kıldığı halde farza niyetlenmeyen kimsenin durumuna benzer.

2- Temlik:

Zekâtın ödenmesinin sahih olması için[1] temlik şarttır. Temlik, zekâtı müstehak olanlara vermekle olur. Bu konuda ibahe yahut yedirmek ancak, temlik etmek, yoluyla yeterli olur. Yani zekâtı verilen kişinin mülkiyetine geçirmek, ona ait kılmak gerekir. Hanefîlere göre, zekât deliye, mümeyyiz olmayan çocuğa verilemez. Ancak onlar adına baba, vasi ve veli gibi velâyet yetkisi bulunan kimseler alırlarsa olur. Bunun dayandığı delil: "*zekâtı verin* " ayetidir. Vermek temlik etmektir. Allah tealâ'nın zekâta sadaka adını vermesi şu ayete dayanmaktadır. "'*Sadakalar (zekâtlar) fakirlerin, miskinlerin... hakkıdır.* " Tasadduk, yani sadaka vermek de temliktir. "*Li'l-fukara* '"daki (lâm) harfi Şafiîlerin dedikleri gibi, temlik lâmıdır. Nitekim şöyle denilir: "Hâzel-malü li-Zeydin" = Bu mal Zeyde mahsusdur, Zeydindir."

Malikîler[2] zekâtın ödenmesi için ayrıca üç şart daha ileri sürmüşlerdir:

1- Yıl tamamlanması yahut ziraî ürünlerin olgunlaşması yahut zekât memurunun gelmesi sebebiyle, kişiye zekât farz olduktan sonra, onu çıkarıp vermek. Eğer kişi zekâtı vaktinden önce öderse yeterli değildir. Cumhura bu konuda farklı düşünmektedirler. Zekâtı çıkarma imkânı olduğu hâlde, vaktinden sonraya tehir etmek tazminat ödemeye ve asi olmağa sebeptir.

2- Zekâtı lâyık olan kişilere ve yerlere vermek, başkasına vermemek.

3- Zekâtın farz olan malın aynından, kendisinden olması.

4. Zekatın Farz Olma ve Ödenme Vakti:

Zekâtın Farz Olma Vakti:

Hanefilerce de fetvaya esas olan görüşe göre, fakihler, şartlarını tamamladıktan sonra zekâtın hemen verilmesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. [3] Bu

1- el-Bedayi', II, 39; ed-Dürrü'l-Muhtâr, II, 85; Ahkâmu'l-Kur'an, İbni'l-Arabî III, 947; el-Mühezzeb, I, 171; el-Muğnî, II, 665-667.

2- *Şerhu'r-Risâle*, I, 317; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 99.

3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 16 vd.; *Şerhu'r-Risâle*, I, 317; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 99; *Büceyremî el Hatib*, II, 320; *el-Mecmû'*, V, 302, 305; *el-Mühezzeb*, I, 140; *Keşşaf*u'l-Kınâ, II, 192; *el-Muğnî*, I 684.

şartlar da nisap miktarı mala sahip olmak, bir yıllık zaman geçmiş olmak ve benzeri hususlardır. Bir kimseye zekât vermek farz olur da bunun zekâtını ödeme gücüne sahip olursa onu geciktirmesi caiz değildir. Zekât vermekle yükümlü olan kişi, özürsüz olarak zekâtını tehir ederse günahkâr olur. Böyle bir kimsenin şahitliği Hanefîlere göre reddedilir. Çünkü zekât, insana harcanması gereken bir haktır, insana vermesi için kendisine talep yönelmiştir. Zekâtın fakire ve beraberindekilere vermekle emredilmesi, bunun ödenmesi gerektiğinin delilidir. Çünkü zekât fakirin ihtiyacını gidermek içindir. Acele olarak farz olmazsa, farz kılınmasının maksadı tam olarak elde edilmiş olmaz.

Bir kimse, ödeme gücüne sahip olduğu hâlde zekâtını tehir ederse bunu tazmin etmesi gerekir. Çünkü bu kişi ödeme imkânı bulunmasına rağmen üzerindeki bir farzı tehir etmiştir. Bu mesele bir kişi yanında bulunan emanet mala benzer. Sahibi bu emaneti istediği zaman onu nasıl ödemek gerekirse, zekât tehir edilince onu da hemen ödemek gerekir.

Zekâtın Ödenme Vakti:

Malın türüne göre, zekât değişik vakitlerde ödenir.

a) Altın, gümüş, para ve ticarî eşyanın zekâtı ile[1] otlak hayvanlarının zekâtı her yıl bir kere yıl tamamlandıktan sonra ödenir.

b) Ziraî ürünler ve meyvelerin zekâtı, yıl içinde ürünün tekrarına göre ürününden verilir. Bunlarda bir yıl zaman geçme şartı yoktur. Ebu Hanife'ye göre, nisap miktarına ulaşma şartı da yoktur. Cumhura göre ziraî ürünlerin zekâtında nisaba ulaşmak şarttır.

Ziraî ürünler ve meyvelerden öşür ödeme vakti konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür:

Ebu Hanife ile İmam Züfer'e göre:[2] Ürün ve meyve ortaya çıkınca ve bozulmasından emin olunacak noktaya gelince, hasat edilecek durumda olmasa da kendisinden faydalanılacak bir sınıra geldiği zaman zekât vacip olur.[3]

Malikîlerden Derdîr'e göre:[4] Zekâtın farz olma vakti, hububatın hoş ve yenecek bir sınıra gelmesi ile ve sulamaya ihtiyacı olmayacak noktaya ulaşması ile olur; kuruması, hasadı veya tanelerin ayrılması ile değil. Meyvelerden hurmalarda

---

1- Ticari mallar bütün çeşitleri ile.

2- *Reddü'l-Muhtâr*, II, 72.

3- Ebu Yusuf'a göre, hasat edilecek duruma gelince, İmam Muhammed'e göre hasat edilip harman yapılınca zekât farz olur.

4- eş-Şerhu's-Sağîr I, 615; Şerhu'r-Risâle, 1, 318'de şöyle denilmiştir: Zekâtın farziyeti, hasat zamanına taalluk eder. Meşhur olan görüş budur. İstihkak günü farz olunur ve imkânlar ölçüsünde çıkarılıp verilir.

kızarına, üzümlerde tadlanması zamanıdır.

Şafiîlere göre:[1] Zekât meyvelerde olgunlaşma hububatta ise dânenin dolgunlaşması kuvvetlenmesi ile olur. Çünkü meyve olgunlaşınca kâmil manada meyvedir, bundan önce yaş hurma, ham meyvedir, üzüm koruktur; hububat ise ancak bu durumda yenilebilir, bundan önce hamdır. Bu zikredilen bilgilerden maksat, bu durumda hemen zekâtlarını vermenin farz olması değildir. Belki bundan kastedilen kuru hurma, kuru üzüm, ayrılmış hububat bu duruma geldiği zaman bunlardan çıkarıp zekât vermenin farz olmasının sebebi gerçekleşmektir. Kurutma, arıtma, harmanlama, biçme, taşıma ve benzeri masraflar malın sahibine bazı külfetler yüklemektedir, ki bu masraflar zekâttan hariçtir.

Hanbelîlere göre:[2] de Şafiîlerin dediği gibi hububatta tanelerin kuvvetlenmesi zamanında, meyvelerde olgunlaşma ile zekât farz olur.

c) Balın zekâtı Hanefîlerle Hanbelîlere göre, zekât verecek kadar balın meydana gelmesi ile farz olur. Madenlerin zekâtı zekâtını verecek kadar maden çıkarmakla farz olur. Hanefîler dışındaki âlimlerin görüşüne göre, fitre zekâtı Ramazan bayramı gecesi güneş battıktan itibaren vacip olur. Hanefîlere göre ise Bayram günü sabah vakti girdiği andan itibaren vacip olur.

Yılı Dolmadan Önce Zekât Vermek:

Alimler nisap miktarı mala sahip olmadan önce, zekâtı peşin olarak vermenin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü zekâtın farz olmasının sebebi henüz ortada yoktur, dolayısıyla alışverişten önce parayı ödeme durumunda olduğu gibi, yine adam öldürmeden önce diyet ödemede olduğu gibi, önceden ödenmesi caiz değildir.[3]

Fakat zekâtın farz olma sebebi bulunduğu zaman -ki bu tam bir nisaba malik olmaktır- malın zekâtını önceden verme konusunda iki görüş vardır:

Cumhura göre:[4] Nisaba malik olan kimsenin zekâtını yılı dolmadan önce kendi isteği ile önceden vermesi caizdir. Çünkü bu kişi zekâtını farz olma sebebi gerçekleştikten sonra ödemiştir. Hz. Ali (r.a)'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Abbas (r.a) Resulullah (a.s)'a vakti gelmeden önce malının zekâtını peşin ödemeyi sormuş, Hz. Peygamber (a.s) bu konuda ona ruhsat vermiştir.* "[5] Zekât, iyilik ve kolaylık olması için tecil edilen malî bir haktır. Dolayısıyla, vakti gelmeden önce

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 386.

2- *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 192.

3- *el-Mühezzeb*, I, 166; *el-Muğnî*, II, 631.

4- *Fethu'l-Kadîr*, I, 516; *el-Bedâyi* II, 50 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 166 vd.; *el-Hadramiyye*, 105; *el-Muğn* II, 629 vd.; el-Mecmû', VI, 139; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 310 vd.

5- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, İbni Mace ve Tirmizî hasen bir isnatla rivayet etmişlerdir. Ebu Dâvud bu hadisin Hasan b. Müslim'den *mürsel olarak* rivayet edildiğini zikretmiştir. En sahih olanı da budur. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 149.=

peşin olarak verilmesi de caizdir. Bu tecilli olan bir borcu peşin ödemek, hata ile adam öldürme diyetini peşin ödemek gibi olup tecil edilmiş malî haklara benzemektedir.

Şafiîlere göre: Peşin zekât vermenin yeterli olmasının şartı, sene içinde mal sahibinin yıl sonuna, Fitrede Şevvâl ayının girmesine kadar zekâtın farz olmasına ehil olarak kalmasıdır. Bunun gibi, yıl sonunda zekâtı alan kimsenin yahut Şevvâl girdiği zaman fitreyi alan kimsenin zekât ve fitreye müstehak olması şarttır. Eğer bu iki şart bulunmadığı için, peşin olarak verilen zekât yeterli değilse ve zekâtı alan kişi de bunun peşin verilen zekât olduğunu biliyorsa bunu geri alır. Eğer mal sahibi veya bu zekâtı alan kimse zekât geri alınmadan önce ölürse yahut alan kimse mürted olursa yahut kaybolursa yahut başka bir mal ile ihtiyaçtan kurtulursa yahut nisap eksik olursa yahut verilen zekât alanın mülkiyetinden çıkarsa ve ticaret malı değilse, farz olduğu zaman ehil olmaktan çıktığı için peşin olarak verdiği zekât kâfî değildir.

Zahirîlerle Malikîlere Göre:[1] Senesi dolmadan zekâtı vermek caiz değildir. Çünkü zekât namaza benzeyen bir ibadettir, vakti girmeden önce çıkarılıp verilmesi caiz olmaz.[2] Aynı zamanda yıl geçmesi zekâtın iki şartından biridir, nisapta olduğu gibi, zekâtın yıldan öne alınması caiz değildir.

5. Zekatın Farz Olmasından Sonra Malın Yok Olması

Zekât farz olup mal yok olduktan sonra zekâtın farziyetinin düşmesi konusunda fakihlerin iki görüşü vardır.

Hanefîlere göre:[3] Zekât farz olduktan sonra mal yok olursa zekât düşer. Bunun gibi öşür ve mukaseme haracı da düşer. Çünkü farz olan miktar nisabın bir parçasıdır. Bunun bir sebebi de kolaylığı gerçekleştirmektir. Çünkü zekât *kudret-i müyessire* ile farz olmuştur. *Kudret-i müyessire* zekâtı ödeyinceye kadar zenginlik durumunun devam etmesidir. Dolayısıyla, zekât mahalli olan nisabın yok olması sebebiyle farz olan zekât da düşer. İster ödeme imkânı bulunmuş olsun ister olmasın, hüküm değişmez. Çünkü şeriat zekâtın farz olmasını, zenginlik durumunun zekâtı ödeme vaktine kadar devam etmesine bağlamıştır. Buna bağlı olan şey onsuz gerçekleşmez. Buradaki *kudret-i müyessire,* nema vasfıdır, nisap değildir.

Kudret-i müyessire yok olsa da, bir kimse malını tüketmekle, yani kasten yok etmekle zekât borcu düşmez. Çünkü bunda kendisinin sebep olduğu haksızlık vardır. Malın bir kısmı kendiliğinden helak olursa, parçayı bütüne benzetme yolu ile,

1- *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 266; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 431; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 99; *Neylü'l-Evtâr* IV, 151.
2- İbni Kudame Hz. Peygamber (a.s)'in şu hadisini delil olarak ileri sürmüştür: "*Yıl dolmadan zekât ödenmez.*"
3- *Fethu'l-Kadîr,* I, 514-516; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 28 vd., 100 vd.; *el-Bedâyi,* II, 15.

helak olan kadar zekât düşer.

Fitre ile hac parasına gelince bunlar farz olduktan sonra düşmezler. Şahitlerin ölümü ile evliliğin batıl olmamasına benzer.

Bu iki mesele arasındaki fark şudur: Zekât büyüme ve gelişme ile ilgilidir. Dolayısıyla, zekât için ödeme imkânı bulunması şart koşulmuştur ki, insanlara kolaylık olsun. Çünkü insan, gücünün yettiği ile muhataptır. Kişinin bu maldan başka malının bulunmaması da caizdir. Fitre ve hac gibi durumlarda ise edanın farzlığı, malın büyüme ve gelişmesine bağlı değildir. Sadece zimmette vaciptir. Dolayısıyla bunun için yapabilme kudreti (*kudret-i mümekkine*) şart koşulmuştur.

Şöyle düşünülebilir: İkraz (borç vermek) ve iareden (ödünç) sonra, ticaret malının ticaret malı ile değiştirilmesinden sonra malın yok olması kendiliğinden helâk olmadır, zekat gerektirmez. Fakat ticaret malını ticarî olmayan mal ile değiştirmek, otlak hayvanlarını otlak hayvanı ile değiştirmek kulun fiili ile olan istihlâktir, bunların zekâtını ödemek gerekir.

Cumhura göre:[1] Zekât farz olduktan sonra mal helâk olursa, zekât borcu düşmez, bunu ödemek gerekir. Zekâtın tazmininde ödeme imkânının bulunması şarttır, farz olan zekâtta şart değildir. Çünkü bir kimse üzerine bir farz gerçekleşirse ödemekten aciz olma sebebiyle ondan berî, uzak olmaz. Bu fitre sadakası ile hac malında ve diğer borçlarda olduğu gibidir. Zekât, malın sahibi üzerine belirlenmiş bir haktır. Lâyık olan kimselere ulaşmadan önce telef olursa, bu sebeple mal sahibi ondan berî olmaz. Bu, insana olan borçlara benzer. Bir kimse, zekât miktarı malı malından ayırsa ve onu zekât olarak vermeye niyet etse, sonra da bu zekât telef olsa, telef olan zekât mal sahibinin tazminindedir. Yani onu ödemesi gerekir. Bu sebeple o kişiden zekât borcu düşmez. Bu ayrılan zekât miktarı malı verilmesi gerekli kimselere ulaştırmaya gücü yetsin veya yetmesin hüküm değişmez.

Malikîler hayvanların zekâtını bundan istisna etmişlerdir. Çünkü Malikîlere göre hayvanların zekâtının farz olması, sene geçmesiyle beraber zekât memurunun çıkıp istemesi ile gerçekleşir, eğer zekât memuru gelmeden önce mal telef olursa zekâtını ödemek zorunda değildir.

İbni Rüşd bir tarafa ayrılmış olan zekât malının çalınma, yanma yahut kaybolma suretiyle elden çıkması hususunda beş görüş zikretmiştir.

1- Mutlak olarak mal sahibi bu zekâtı ödemez.

2- Mutlak olarak öder.

3- Eğer kendi kusuru ile zekât telef olmuşsa öder, eğer bir kusuru olmaksızın

---

1- *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 241; *el-Mühezzeb*, I, 144; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 99; *el-Muğnî*, II, 68; vd.

yok olmuşsa ödemez. Malikî mezhebinde meşhur olan görüş budur.

4- Eğer muhafazada kusurlu davranmışsa tazmin eder, değilse geride kalan malının zekâtını öder. Ebu Sevr ile Şafiî bu görüştedirler.

5- Fakirler ile mal sahibi hisseleri ölçüsünde kalan malda ortak olurlar.[1]

1- *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 240.

ZEKATINI VERMEK FARZ OLAN MALLAR

Beş türlü maldan zekât vermek farzdır. Bu mallar da şunlardır: Paralar, madenler, defineler, ticaret malları, ziraî ürünlerle deve, sığır ve koyunlar. Ebu Hanife iki talebesi Ebu Yusuf ile Muhammed'e aykırı olarak atlardan da zekât vermeyi farz olarak görmüştür. Fakat fetva iki imamın görüşüne göredir. Aşağıda bu meseleden bahsedeceğiz:

1- Paraların zekâtı: (Altın, gümüş):

Fakihler[1] ister külçe, ister basılmış, ister zinet olsun (Hanefîlere göre) zekât vermenin farz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu görüşün dayandığı delil Kitap, sünnet ve icmadır. Biz aşağıda bu konudan bahsedeceğiz:

Paraların Nisabı ve Farz Olan Zekât Miktarı:

Altının nisabı, yirmi miskal[2] yahut yirmi dinardır.[3] Bu miktar Osmanlı lirasıyla yaklaşık on dört altın liraya yahut Fransız lirasıyla on beş altın liraya yahut on iki İngiliz lirasına tekabül etmektedir.[4] Irak miskali ile yaklaşık 100 grama, Acem miskali ile 96 grama, cumhura göre ise 91. 23/25 grama tekabül eder. Miskalin iki türü arasındaki fark 0.2 gramdır. Çünkü Acem miskali 4.8 gram, Irak miskali 5 gramdır. İhtiyat olarak en azını almalıyız ki, bu da 96 gramdır yahut Arap dirhemi itibariyle 85 gramdır. Her bir dirhemin ağırlığı 2.975 gramdır.

Gümüşün nisabı, Hanefîlere göre, yaklaşık 700 grama eşittir. Cumhura göre

---

1- *Fethu'l-Kadîr*, I, 519-525; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 38-46; *el-Lübâb*, I, 148 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr* I 620; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 100; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 389 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 157 vd.; *el-Muğn* III, 1-16; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 266-275 *Şerhu'r-Risâle*, I, 322 vd.

2- Miskal: Hanefîlere göre beş grama eşit bir ağırlıktır. Cumhura göre, 3.60 gr.'dır. Sudan'daki Faysal Bank-i İslâmi 4.457 gr. olarak sınırlandırmıştır ki, bu ölçü vasat olup makuldür. Bir görüşe göre 4.25 gramdır.

3- Hanbelîlere göre bir dinar bir miskalden daha küçüktür. Dolayısıyla nisap 1/9 + 2/7= 25 dinar olur.

4- İngiliz lirası 2.50 dirhem, Osmanlı lirası 2.25 dirhem, Fransız lirası 2 dirhemdir.

ise yaklaşık 642 gramdır.[1]

Şafiîler dışındaki cumhura göre: Nisabı tamamlamakta altın ve gümüşten her biri diğerine ilâve edilebilir. Altın gümüşe ilâve edilebileceği gibi aksini de yapmak caizdir. Bir kimsenin yüz dirhem parası ile, değeri yüz dirhem olan beş miskal parası olsa, bunun zekâtını ödemesi gerekir. Çünkü bunların maksatları ve zekâtları birleşmektedir. Bunlar tek bir cinsin iki çeşidi gibidirler.

Şafiîlere göre: Deve ile ineklerde olduğu gibi, altın ile gümüş birbirine ilâve edilemezler. Değer bakımından farklı da olsalar, altın veya gümüşten her birinden nisap ayrı ayrı olarak tamamlanır. Birinci görüş, bugün kâğıt paralarda uyulması vacip olan görüştür. Bu türlerden birinin diğerine ilâve edilmesi zaruridir.

Kur Fiyatı:

Her dönemde zekâtın nisabını çağdaş paraların satın alma gücüne göre belirlemek gerekir. Yine her yıl altın ve gümüşün zekât verenin beldesinde zekât verileceği zamanki değeri dikkate alınması gerekir. Çünkü bunların değeri sabit olmayıp devamlı olarak değişmektedir. Şeriat ise birbirine denk iki ölçü ortaya koymuştur. Yani yirmi dinar (miskal) yahut iki yüz dirhem olmalıdır. Asr-ı saadette bu iki ölçünün değeri birbirine denk idi.

Bunun gibi, şimdiki nisabı ölçerken, şeriatın aslında olduğu gibi ölçmek gerekir. Bugünkü altın ve gümüşün birbirinden farklı olan değerlerine bakmak gerekmez. Nakit paralar, altının değerine göre takdir edilmelidir. Çünkü altın bugünkü para işlemlerinde esastır. Aynı zamanda paralar altın mukabilinde basılmaktadır. Hz. Peygamber (a.s) zamanında miskal Mekkelilerin paralarının esası idi.[2] Diyetlerin takdirinde de altın para esastı. Her ülkedeki kuyumcular altının fiyatını mahalli paraları ile ölçmektedirler. Meselâ, bir zamanlar Mısır Cüneyhi 2.5587 gr. altına denk idi, Suriye'de de bu konunun yazıldığı tarihte (10. 2. 1981) altının bir gramı 83 Suriye lirası, gümüşün bir gramı ise 2.5 Suriye lirasına denkti. Çağımızın âlimlerinden bir çoğu, fakirlerin maslahatına uygun olduğu için, ihtiyat olarak nisapta paraların gümüşün kuruna göre ölçülmesi gerektiği görüşündedirler. Bu durum fakirler için daha yararlıdır.

Zekâtın Miktarı:

Altın ve gümüşte farz olan zekât miktarı 1/40'tır (%2.5). Kişi iki yüz dirhem paraya sahip olunca ve bu paranın üzerinden bir yıl geçince bundan beş dirhem zekât vermek gerekir. Yirmi miskalde ise yarım dinar vermek gerekir.

1- İki yüz dirhem yedi miskal ağırlığında idi. Dinar ise yirmi kırat idi. Bir kırat beş arpa ağırlığı olup şer'î bir dirhem'in ağırlığı yetmiş arpa ağırlığı miskalinki yüz arpa ağırlığı idi. Burada miskal ile dinarlar arasında bir mutabakat vardı. Hanefîlere göre, şer'î dirhem 3.50 gr. idi. Cumhura göre ise 3.208 gr., Arap dirhemi 2.975 gr. idi.

2- *el-Harac fi'd-Devleti'l-İslâmiyye*, Dr. Ziyâuddin er-Rîs, 344.

Bu görüşün dayandığı delil, bu konuda sabit olan hadislerdir. Bunlardan biri Hz. Peygamber (a.s)'in Hz. Ali'ye söylediği şu hadistir: "*Senin iki yüz dirhemin olduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği zaman, bundan beş dirhem zekât vermen gerekir. Yirmi dinar oluncaya kadar da altın paradan sana bir şey lâzım gelmez. Yirmi dinarın olduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği zaman bu paradan yarım dinar zekât vermen gerekir.* [1]

Bu hadislerden biri de Ebu Said el-Hudrî hadisidir: "*Beş vesaktan az olan hurmada zekât yoktur, beş ukiyyeden az gümüşte zekât yoktur, beş adedden az devede de zekât yoktur.* "[2]

Zekât vermekle sorumlu olan kişi altın varlığından altın, gümüş varlığından gümüş verir. Gümüşten altın ve altın varlığından gümüş verecek olsa Malikîlere göre her iki durumda da bunu yapmak caizdir. Meşhur olan görüşe göre, verilen zekât kıymete göre hesap edilerek verilir. Şafiîlere göre, bu iki mal varlığı yerine diğerinden zekât vermek caiz değildir.

Nisaptan Az ve Nisaptan Çok Olan Malların zekâtı:

Daha önce de belirttiğimiz gibi altın, iki yüz dirhem kıymetindeki yirmi miskal (dinar)'a ulaşınca icma ile zekât vermek farz olur. Fakat yirmi miskalden az olan nakdî varlıklardan zekât vermek gerekmez. Ancak gümüş, yahut ticarî eşyadan nisap tamam olursa o takdirde yirmi miskalden az da olsa zekât vermek gerekir.

Alimler, nakdî varlık yirmi dinardan az olup iki yüz dirheme de ulaşmazsa, bundan da zekât vermek gerekmediği hususunda icmâ etmişlerdir. Çünkü her iki nakde göre de mal varlığı nisap miktarına ulaşmamıştır. Alimlerin çoğunluğu altının nisabının, kıymetine ve gümüş ile ölçülmesine bakılmaksızın yirmi miskal olduğu görüşündedirler.[3] Hz. Peygamber (a.s) de şöyle buyurmuştur: " *Altın üzerinden yirmi miskalden azında zekât yoktur, gümüş üzerinden iki yüz dirhemden azında zekât yoktur.* "[4]

Nisaptan fazla olan malın zekâtına gelince:

Ebu Hanife'ye göre,[5] Bu fazlalık kırk dirhem olmadıkça ondan bir şey vermek gerekmez. Kırk dirhem olunca, bundan bir dirhem zekât vermek gerekir.

1- Bu hadisi Ebu Dâvud ile Beyhakî ceyyid bir isnatla rivayet etmişlerdir: *Neylü'l-Evtâr*, IV, 138.

2- Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. Hadisin metninde geçen verik: gümüştür, zevd: üçten ona kadar olan sayıdaki develerin adıdır. Müfredi yoktur. Bu hadisteki ukıyye'nin miktarı ittifakla 40 dirhemdir. Bu da halis gümüşten yapılan dirhemdir. İster basılmış, ister külçe olsun, fark etmez. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 126-138.

3- *el-Muğnî*, III, 4; *el-Lübâb*, I, 148.

4- Bu hadisi Ebu Ubeyd rivayet etmiştir.

5- *el-Lübâb*, I, 149; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 42; *Fethu'l-Kadîr*, I, 520.

Bundan sonra her kırk dirhemde bir dirhem zekât vermek gerekir. Aradaki paralardan bir şey vermek gerekmez. Bunun gibi, dinar cinsinden paralardan ötürü nisaptan fazlası için, dört dinara ulaşmadıkça zekât vermek gerekmez. Hanefîlere göre sahih olan görüş budur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Kırk dirhemden bir dirhem vermek gerekir.* "[1]

İmameyn ile Cumhura göre:[2] İki yüz dirhemden fazla paranın zekâtı yüzde hesabı ile verilir, fazlalık az da olsa %2.5'ğunun zekâtını vermek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Her kırk dirhemde bir dirhem paranızın zekâtını verin. İki yüze tamamlanıncaya kadar size bir şey vermek gerekmez. Para iki yüz dirhem olunca, bundan beş dirhem zekât vermek gerekir. Fazlası bu hesaba göre zekata tabidir.* "[3]

Başka Madenlerle Karışık (Mağşuş) Altınlar:

Mağşuş Daha değersiz madenle karışık olan madenlerdir. Meselâ, altının gümüş ile karıştırılması, gümüşün bakır ile karıştırılması gibi. Bu gibi madenlerin zekatı konusunda fakihlerin üç görüşü vardır:[4]

Hanefîlere göre: Gümüşü çok olan maden gümüş, altını çok olan maden altındır. Her iki madende karışım fazla olursa bu madenler ticarî eşya hükmündedir. Bunlardan zekât verilmesi için kıymetlerinin nisap miktarına ulaşması gerekir. Diğer ticarî eşyada olduğu gibi, bu türlü mallarda da ticarete niyet etmek gerekir. Ancak halis gümüş miktarı eğer nisap miktarına ulaşırsa, o takdirde bunlardan zekât vermek gerekir. Çünkü gümüşün aynında, kendisinde kıymete itibar edilmemektedir. Bunun gibi gümüşte ticarete niyet etmek de gerekli değildir. Eşit şekilde karışık olan madenlerde ihtilâf vardır. Muhtar olan görüşe göre, ihtiyaten zekât vermek gereklidir.

Malikîlere göre: Karışık madenlerde muteber olan piyasadaki rayicidir. Ağırlığı tamam olanlar ve bakır ve benzeri madenler ile karışmış mağşûş olanların eğer ağırlık bakımından tam olanın kıymetinde pisayada geçerliliği varsa, bunlardan zekât lâzım gelir. Revaçta değilse, tasfiye edildiği takdirdeki, halis gümüş ve altına göre, ağırlık bakımından noksan olanlarda tam olma keyfiyeti, bir dinar yahut daha fazlasını ilâve ederek hesab edilir. Bu ilâvelerden sonra bu madenler ne zaman tamamlanırsa zekâtı verilir, eğer ağırlığı tam olmazsa zekâtı

1- İmam Ahmed, Tirmizî, Hz. Ali'den şu lafızla rivayet etmiştir: "*Atların ve kölelerin zekatını affettim. Gümüşün zekatını kırk dirhemde bir dirhem olarak ödeyin. 199 dirhemde zekat yoktur. Dirhemler 200'e ulaşırsa bundan beş dirhem zekat vermek gerekir.*" *Neylü'l-Evtâr*, IV, 137.

2- *el-Muğnî*, III, 6; eş-Şerhu's-Sağîr, I, 620; *el-Hadramiyye*: 101.

3- Bu hadisi Dârekutnî ile Esrem rivayet etmiş, Ebu Dâvud Ali'den rivayet etmiştir. Ali ile İbn Ömer'den *mevkuf* olarak da rivayet edilmiştir.

4- *el-Lübâb:* I, 149, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, II, 42, *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 622, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 390, *el Muğnî*, III, 5, *Fethu'l-Kadîr*, I,523, *el-Kavânîü'l-Fıkhıyye*, 100 vd.

verilmez. Buna göre, eğer dirhem ve dinarlar bakır veya başka madenlerle karışık olursa, bu karışımlar düşürülerek saf altın veya gümüşten zekât verilir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Başka madenlerle karıştırılmış bulunan altın ve gümüş madenleri halis olarak nisap miktarına ulaşmadıkça onlardan zekât vermek gerekmez. Bir kimse mağşuş hâlde, yahut karışık durumdaki altın veya gümüşe sahip olursa, altın ile gümüşün kıymeti nisap miktarına ulaşmadıkça bunlardan zekât vermek gerekmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Beş ukıyye (20 dirhem)den az gümüşte zekât yoktur.*" Altın ve gümüşte karışım miktarı bilinmezse ve nisap miktarına ulaşıp ulaşmadığı konusunda şüphelenilirse kuvvetli olan kanaat ile amel edilir. Öyle ki, bu karışımdan çıkarılacak altın miktarının zekât verecek miktara ulaştığına kesin kanaat elde edilirse yahut ateşte eritilmek suretiyle kesin olarak altın miktarının nisap miktarına ulaştığı bilinirse bundan farz olan zekâtın kati olarak düşürülmesi için zekâtı çıkarılıp verilir.

Altın ve gümüş eritilerek bunların karışımından bir kap yapılsa ve meselâ, kabın ağırlığı bin dirhem olsa, altın veya gümüşten birinin ağırlığı 600 dirhem, diğerinin ağırlığı 400 dirhem olup da, bunlardan hangisinin daha çok olduğu bilinmezse her birinin zekâtı ihtiyaten çoğu altın yahut gümüş farz edilerek kanaate göre verilir. Bu kabın hepsini altın kabul etmek caiz değildir. Çünkü bu iki cinsten biri diğerinin yerini -ondan üstün de olsa- tutmaz.

Zinet Eşyasının Zekatı:

Fakihler, daha önce de açıkladığımız üzere, sikke hâlinde yahut külçe kap, haram zinet eşyaları olan altın ve gümüş nakitlerden zekât vermenin farz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

Malikîlere göre:[1] Zekât vermek farz olan zinet eşyası icma ile ticaret için bulundurulan zinetlerdir. Bu da sanat değeri itibariyle değil, ağırlık itibarıyla hesap edilir. Kaplar, buhurdanlıklar, sürmedanlık, ve sürme mili (velev kadın için olsun), biriktirmek ve başa gelebilecek sıkıntılar için saklanan eşya da böyledir. Kullanılan zinet eşyasından zekât vermek gerekmez. Kadınların zinetleri kırılırsa beş şekilde olur:

1- Zinet kırılır da ancak başka bir kere döküm yapılmak suretiyle eski durumuna gelmesi umulursa,

2- Zinet kırılır da onu bir daha tamir niyeti bulunmazsa,

3- Tamir niyeti bulunduğu halde zinet kırılırsa,

4- Hiç bir şeye niyetlenmeksizin yahut ne düzeltip kullanmak, ne de düzeltmemek gibi bir niyet bulunmazsa,

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 460, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 101, *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 242.

5- Düzeltme niyeti olmamakla beraber kırılmamış olursa,

Kişi zinet eşyasını kiralamak için edinmişse bundan ötürü zekât vermesi gerekmez. Edinenin erkek veya kadın olması farketmez. Bilezik ve gerdanlıklar gibi kadınlar için kullanılması mübah olan zinetlerde, cihat için hazırlanmış kılıç kabzasındaki süslerde olduğu gibi, erkekler için kullanılması mübah olan zinetlerde, gümüş yüzük, gümüş diş, Mushaf kabındaki zinetler ve kılıç kınındaki zinetlerden zekât vermek gerekmez. Bunun gibi, kişinin yanında bulunan zevcesi ve kızı için satın aldığı zinetlerden zekât vermek gerekmez. Ancak bu kişilerin süslenebilecekleri çağda olmaları gerekir. İleride yanında bulunacak kimse için satın alınan zinetlerden yahut şimdi küçük olduğu için ileride büyüdüğü takdirde kullanabilecek kimse için şimdi edinilen zinetlerden zekât vermek gerekir.

Şafiîlere göre:[1] Zekât vermek farz olan zinetler, saklamak ve biriktirmek için edinilen zinetlerle kaplar, erkeklerin kullandıkları kadınlara ait zinetler, kadınların kullandığı erkeklere ait süslü kılıç, gibi zinetler, gasbedilip zinet hâline getirilen külçe altınlardır. Meselâ, iki yüz miskale (yaklaşık yarım kg) ulaşacak derecede israflı ve mübalağalı olarak yapılmış kadınlara ait zinetlerden, haram olan zinetlere kıyâsen kullanılması mekruh olan, ihtiyaç için kullanılmakta olan kapların büyük kulpları yahut süs için bulundurulan küçük kulplarından zekât vermek gerekir.[2]

Yine râcih olan görüşe göre, kırılan ve kullanılma imkânı kalmayan ancak yeniden dökülüp işlendikten sonra kullanılabilecek olan kadınlara ait zinetlerden zekât vermek gerekir.

Kuvvetli görüşe göre kadınlar için mübah olan halhal, bilezik, zincir, küpe ve benzeri zinetlerden zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlar mubah bir kullanış için hazırlanmıştır. İşte çalıştırılan hayvanlara benzemektedirler.

Hanbelîlere göre:[3] Zekâtı verilmesi farz olan zinetler şunlardır: Ticaret için bulundurulan zinet eşyası, kadınların kullanma hakkına sahip olmadıkları mesela altın veya gümüş ile süslenmiş erkeklere ait kılıç, kuşak, erkek bileziği, erkeklere ait mühür taşıyan yüzük, binek hayvanlarına ait süsler, atın yuları, eğeri gibi altın ve gümüş ile süslenmiş eşya, köpeklere ait tasma, süslü üzengi, ayna, tarak, sürmedanlık, sürmedanlık mili, tarak, maşraba, yelpaze, yağdanlık, enfiye kutusu, buhurdanlık, kaşık, kandil, çanak, Mushaf dışındaki ilmî kitapların zineti, divit, ve kalemlik zineti kira, ticaret, şahsî istifade, saklamak veya ihtiyaç olunca harcamak

---

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I/390 vd., *el-Mecmû'*, VI, 29, *el-Mühezzeb*, I, 158 vd., *el-Hadramiyye*, . 102.

2- Şafiîlere göre en sahih görüş, Kâbe ve diğer mescidlerin altın ve gümüş ile süslenmesinin haram olduğudur. Yine mescitlerin tavanını altın ve gümüş ile süslemek, mescitlere altın ve gümüş kandiller asmak da haramdır. Bir kimsenin kendi evinin tavanını ve duvarlarını altın veya gümüş ile yaldızlamasının haram olduğu hususunda ise ihtilâf yoktur. (*el-Mecmû'*, VI, 39)

3- *el-Muğnî*, III, 9-17; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 272-275.

için bulundurulan yahut bulunmasından hiç bir maksat taşınmayan zinetlerden zekât vermek gerekir.

Kadının zineti kırılır da yeniden döküme ihtiyaç hissederse zekâtını vermek gerekir. Eğer döküme ihtiyaç hissetmez de tamir ettirmeye niyet ederse onun zekâtı yoktur. Kullanmaya ve takmaya engel olmayacak şekilde kırılan zinet eşyasından ötürü zekât vermek gerekmez. Bu gibi zinet eşyası sağlamları gibidir. Ancak bu zinet eşyasını kırıp eritmeye niyet edilirse o takdirde bunlardan zekât vermek gerekir. Çünkü kişi bu şekilde zinet eşyasını kullanmaktan vazgeçmeye niyetlenmiş oluyor.

Mezhepçe kuvvetli olan görüşe göre, giyinmek yahut emanet olarak verilmek üzere kadının sahip olduğu zinet eşyasından zekât vermek gerekmez. Bunun gibi, bu zinetleri kullanmak kendilerine haram olanların da zekât vermesi gerekmez. Meselâ, bir erkek kadınlara ödünç olarak vermek üzere edindiği zinet eşyası ile erkeklere ait zinetleri yine erkeklere emanet olarak vermek üzere edinen kadınlara da bunlardan zekât vermek gerekmez.

Özet olarak: Cumhura göre kadınların mutat, israf ve mübalağaya kaçmayan zinet eşyasından zekât vermek gerekmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Zinet eşyasından ötürü zekât yoktur.* "[1] Bu görüş Hz. Aişe, Esma binti Ebu Bekir ve İbni Ömer'in görüşüdür. Bu gibi zinetler mübah olan kullanma için ayrılmıştır. Dolayısıyla bunlardan zekât vermek gerekmez. Bunlar çalıştırılan hayvanlarla giyinilen elbiselere benzemektedirler. İslâm ise zekâtı sahibi atıl bıraksa da gelişen, büyüyen ve gelir getiren mallar için farz kılmıştır. Mübah olan zinet eşyasında büyüme ve gelişme yoktur. Ancak biriktirmek gayesiyle yahut açıkça israf olacak şekilde ve mutadın dışına çıkacak şekilde biriktirilen mallarla erkeklerin kendileri için zinet olarak kullandıkları yahut kaplarda, hediyelerde, heykellerde ve benzeri yerlerde kullanılan mallardan zekât vermek gerekir.

Hanefîlere göre:[2] Şu mallardan zekât vermek farzdır: İster külçe olsun, ister döküm olsun, ister kap olsun ister başka türlü olsun, erkek ve kadınların süs olarak kullandıkları zinet eşyasından zekât vermek farzdır. Çünkü altın ile gümüş büyüyen mallardır. Bunlarda büyüdüğünün delili de vardır. Bu da yaratılışları itibarıyla bunların ticaret için hazırlanmış olmasıdır. Elbise böyle değildir. Altın ile gümüş aynı zamanda semen, bedel olarak yaratılmışlardır. Nasıl bulunurlarsa bulunsunlar, sahibi bunların zekâtını ödeyecektir. Şu hadis-i şerif de onları desteklemektedir: "*Hz. Peygamber (a.s) elinde iki bilezik bulunan bir kadına: "Zekatını veriyor musun?" diye sordu. Kadın, hayır diye cevap verdi. Hz. Peygamber (a.s) bunun üzerine: "Allah'ın sana ateşten iki bilezik takmasından*

1- Bu hadisi Taberanî Cabir'den rivayet etmiştir. Beyhakî diyor ki: Hadisin aslı yoktur. Ancak, *merfu* olmaksızın Cabir'in kendi sözü olarak rivayet edilmiştir. *el-Mecmû'*, VI, 32.

2- *Fethu'l-Kadîr*, I, 524; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 41.

hoşlanır mısın?" buyurdu. "[1]

Şafiîler dışındaki fakihlere göre zekât vermek farz olan zinet eşyasında muteber olan ağırlıktır, kıymet değildir. Bir kimse iki yüz dirhem değerinde zinet eşyasına sahip olsa, fakat ağırlığı iki yüz dirhemden az olsa, bunlardan ötürü zekât vermek kendisine farz değildir. Eğer ağırlık olarak iki yüz dirheme ulaşırsa o takdirde kıymeti iki yüz dirhemden az olsa da zekât vermesi farzdır. Dayandığı delil daha önce geçen şu hadis-i şeriftir: "*Beş ukıyye'den azında zekât yoktur.* "

Hanbelîler zinet eşyasının ticaret için olmasını istisna etmişlerdir. Eğer zinet eşyası ticarî olursa, o takdirde kıymet üzerinden zekata tabi olur. Eğer değeri altın ve gümüş nisaplarına ulaşırsa bundan ötürü zekât vermek gerekir. Çünkü zekât kıymetle ilgilidir. Ticarî olmayan zinet eşyasının zekâtını ise kendisinden vermek gerekir. O zaman da değer ve ağırlığının nisap miktarına ulaşmasına itibar olunur. Zinet eşyasından zekât vermek durumunda olan kişi, 1/40'ını karışık olarak çıkarıp vermekle, 1/40'ına tekabül eden kıymetini kendi cinsinden ödemek arasında serbesttir.

Eğer zinet eşyasının üzerinde inci ve benzeri kıymetli taşlar varsa, zekât sadece altın ve gümüşünden gerekir, taşlarından zekât vermek gerekmez. Çünkü ilim adamlarından hiç birine göre, bunlara zekât yoktur. Bu hususu daha önce açıklamıştık. Eğer zinet eşyası ticaret için elde bulunursa, üzerindeki taşlarla birlikte değerlendirilerek zekâtı verilir. Çünkü bu kıymetli taşlar altın ile gümüşten ayrı olarak elde bulunacak olsa, ticarî oldukları için kıymet biçilecekti. Bunun gibi, ticaret için olan zinetler üzerinde bulundukları zaman da kıymet biçilir.

Şafiîlere göre zekât vermenin farz kılındığı zinet eşyasında, kıymeti ile ağırlığı farklı olunca, ağırlığına değil kıymetine itibar edilir. Kaplarda olduğu gibi kendisi haram olan zinetler müstesnadır. Bunlarda kıymete değil, ağırlığa itibar edilir. Bir kimsenin ağırlığı iki yüz dirhem kıymeti, üç yüz dirhem olan bir zineti bulunsa ister bu zinet eşyasının kırkta birini muşa' karışık olarak öder, zekât memuru da bunu değişik bir cins ile satıp parasını zekata müstehak olanlara dağıtır. Yahut işlenmiş zinetten kıymeti yedi buçuk dirhem olan beş parçayı verebilir. Böyle bir zineti kırıp da kırılmış olarak beş parça vermesi caiz değildir. Çünkü böyle yapmakta hem kendisi için, hem de buna hak kazanan fakirler için zarar söz konusudur.

Borçların Zekâtı:

Başka birinin zimmetinde alacak olarak bulunan nisap miktarı malın üzerinden bir yıl geçmişse aşağıda mezheplere göre yapılan açıklamalardaki şartlara bağlı olarak zekâtını ödemek farzdır.

1- Bu hadis Ebu Dâvud, Amr b. Şuayb'dan, babasınadn, dedesinden rivayet etmiştir.

Hanefîlere göre [1] İmam Ebu Hanife'ye göre, alacaklar üç türlüdür: Kuvvetli alacaklar, orta derecede alacaklar, zayıf alacaklar.

1- Kuvvetli Alacak: Borç olarak verilen paralarla ticarî eşyanın parası gibi alacaklardır. İflas etmiş de olsa borçlusu borcunu kabul ediyorsa yahut elde vesika bulunduğu hâlde inkâr edilmişse bu alacak tahsil edilince geçmiş yıllara ait zekâtını vermek farz olur. Her kırk dirhem tahsil ettikçe onun bir dirhemini zekât olarak verecektir. Çünkü nisabın altında olan alacaklar affedilmiş olup bunlardan zekât vermek gerekmez. Bundan, yani nisaptan fazlasının zekatı 1/40 hesabına göredir.

2- Orta Derecede Alacaklar: Bu alacaklar ticarî olmayan alacaklar olup, ev kirası bedeli gibi alacaklardır. Bu gibi alacaklardan nisap miktarı para tahsil edilmedikçe zekât vermek gerekmez. Eğer iki yüz dirhem para tahsil edilirse bundan beş dirhem zekât vermek gerekir. Sahih olan rivayete göre, müşterinin zimmetinde vacip olduktan sonra üzerinden bir yıl geçince bu yılın zekatını vermek gerekir.

Orta derecede alacaklar, üzerinden bir yıl geçmesi şartı bakımından kuvvetli alacaklar gibidir. Bu alacaklarda yıl, borçlunun bu paraları iltizam ettiği zamandan itibaren muteberdir, en kuvvetli olan görüşe göre alacağın tahsil edildiği zamandan itibaren değildir.

3- Zayıf Alacaklar: Mehir, miras, vasiyet, hul' bedeli, kasten adam öldürmenin diyet bedeli, hata ile adam öldürmenin diyet bedeli gibi mal olmayan varlıkların bedeli olan alacaklardır. Çünkü mehir kocanın karısından aldığı bir mal karşılığı değildir. Hul' (boşanma bedeli) zevcenin kocasına vereceği bir malın karşılığı değildir. Vasiyet borcu, diyet ve sulh bedelleri ile miras malları bir malın karşılığı olan alacaklar değildir. Bu gibi alacaklardan nisap miktarı mal elde edilmedikçe ve üzerinden bir yıl geçmedikçe zekâtını vermek vacip değildir.

Özet olarak: Bu alacakların her birinden zekât vermek farzdır. Fakat ödeme teslim alma zamanında farz olur. Kuvvetli alacaklarda nisabın beşte biri alınca, orta ve zayıf alacaklardan nisabın tamamını alınca zekât vermek gerekir. Ancak zayıf alacaklar yeni bir kazanç elde etmek gibi olup bunların üzerinden bir yıl zaman geçmesi gerekir.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre: Bütün alacaklar eşit olup hepsi kuvvetlidir, âkıl (kâtilin akrabaları)eye gerekli olan diyet borcu dışında, hepsinin zekâtının tahsil edilmeden ödenmesi gerekir. Diyet borcu yüklenen katilin erkek akrabalarından bu diyet borcu tahsil edilmedikçe ve üzerinden bir yıl geçmedikçe asla zekât vermek gerekmez. Diyet dışındaki bütün alacaklar ise sahibinin mülküdür. Fakat zekâtının ödenmesi kendisinden hemen talep edilmez. Tahsil

---

1- *el-Bedayi'*, II, 10; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 47 vd.; *Meraki'l-Felâh*, 121.

edince ödemesi istenir.

Malikîlere göre: alacaklar üç türlüdür:[1]

1- Tahsil edildikten sonra üzerinden bir yıl zaman geçmesine ihtiyaç bulunan alacaklar: Bu alacaklar, miras, hibe, vakıflar, sadakalar, mehir, hul', cinayet karşılığı olan mal, diyet gibi alacaklardır. Bu gibi alacaklar tahsil edilip o zamandan itibaren üzerinden bir yıl geçmedikçe zekâtını vermek gerekmez. Bir kimseye babasından miras kalsa, her hangi bir sebeple mahkeme bu malın intikaline engel olsa ve uzun yıllar bu mal kendisinin alacağı olarak devam etse, sonra onu alsa, tahsil edildiği andan itibaren bir yıl geçmedikçe geçmiş olan yılların zekâtını ödemesi gerekmez. İşte bu Hanefîlere göre zayıf olan alacaktır. Ticarî eşya ve akar gibi malları satmanın karşılığı olarak hak kazanılan alacaklar da bundan biridir. Bu alacak türü Hanefîlerde orta alacaklardandır. Bir kimse oturmak için elinde bulunan evini veresiye satarsa tahsil ettiği alacak nisap miktarına ulaşırsa ve üzerinden bir yıl geçmişse bundan zekât ödeyecektir.

2- Sadece bir yıl için zekâtı verilecek olan alacaklar: Alacaklarla ticarî malların bedeli olan mallardır. Bu gibi alacaklar Hanefîlere göre kuvvetli alacaklardır. Bunlardan dört şart ile zekât vermek farz olur:

a) Borçluya verilen borcun aslı altın, gümüş, olmalı veya elbise gibi saklanabilen ticarî eşyanın parası olmalı.

b) Alacağın bir kısmını tahsil etmiş olmak. Eğer hiç bir şey tahsil edilmezse zekât vermek gerekmez.

c) Tahsil edilen alacak nakit (altın ve gümüş) olmalıdır. Elbise, buğday ve benzeri ticarî malları alınırsa zekât gerekmez.

d) Tahsil edilen miktar en az nisap miktarı olmalıdır. Bir kaç kerede tahsil edilse bu nisap miktarı olmalıdır yahut tahsil edilen miktar nisaptan az olmakla beraber yanında nisabı tamamlayacak üzerinden bir yıl geçmiş altın ve gümüşü bulunmalıdır.

3- Müdîr Alacağı: Peşin fiyatına alışveriş yapan tacirin alacağıdır. Eğer alacağın aslı, ticarî eşya olursa tacir her yılın zekâtını öder. Bu alacağın zekâtını, yanındaki diğer ticarî eşyaların kıymeti ile sattığı altın ve gümüşe göre değeri üzerinden öder.

Şafiîlere göre:[2] Alacaklı alacağını elde edince, eğer alacak dirhem ve dinar cinsinden yahut ticarî eşyanın karşılığı olan alacak ise geçmiş yılların zekâtını ödemesi gerekir. Eğer alacak hayvan cinsinden yahut hurma ve üzüm gibi yiyecek

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 458 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 264 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 628 vd.
2- *el-Mühezzeb*, I, 142; *el-Mecmû'*, V, 313.

maddeleri ise zekâtın vermesi gerekmez.

Hanbelîlere göre:[1] Bu mezhebe göre, alacak ister peşin ister veresiye olsun, ister borçlu borcunu itiraf edip ödemeyi kabullensin, ister ödeyemiyecek derecede fakir yahut borcunu inkâr eden yahut ödemeyi geciktiren kimse olsun fark etmez. Ancak bu kişi alacağını almadıkça zekâtını çıkarıp vermek zorunda değildir. Geçmiş alacaklarının geçmiş yıllarının zekâtını öder. Çünkü bu zimmetinde sabit olan bir alacaktır. Bu alacağı tahsil etmedikçe zekâtını çıkarıp vermesi gerekmez. Zekâtın hedefi fakirleri gözetmektir, kişinin faydalanmadığı bir malın zekâtını çıkarıp vermesi fakiri gözetmek değildir. Bu mal aynı zamanda bütün durumlarda aynı hal üzeredir. Dolayısıyla zekâtın farz olmasında yahut düşmesinde diğer mallarda olduğu gibi eşittir.

Emanet olarak verilen mallar ise elde bulunan mallar gibidir. Çünkü emanet malı korumak bakımından emanet veren kimsenin naibidir. Emanetçinin eli malın sahibinin eli gibidir. Geçmiş yılların zekâtını öder. Çünkü bu emanet mal sahibinin mülküdür ondan faydalanma imkânına sahiptir. Dolayısıyla zekâtını ödemesi vaciptir. Diğer mallara benzemektedir.

Özet olarak: Eğer alacak kabul edilmiş, vaktinde yahut istendiğe zaman ödenebilecek bir alacak ise cumhura göre, alacaklının bu malın zekatını ödemesi gerekir.

Eğer alacak fakir bir kimsede olup ödenmesi umulan bir alacak değilse yahut oyalayan veya inkâr eden ve itiraf etmeyen birinde ise, çoğu müçtehidlere göre bundan ötürü zekât vermek gerekmez.

Nakdî teminatın (depozit) zekâtı sahibine aittir. Bu, ise malı kiralayan kimsenin mal sahibine verdiği nakdî teminattır. Yani, ücretin zamanında mal sahibine ödenmesini garanti için kiralayan kimsenin vermiş bulunduğu bir maldır. Bunun zekâtını vermek kiraya verene ait olmayıp kiralayana aittir. Ancak zekâtın şartlarının bulunması şarttır.

Kağıt Paraların Zekâtı:

Kağıt paralarla madenî paralar, altın ve gümüş paralar yerine, ticarî ve gayri ticarî mübadelelerin yapıldığı paralardır. Bu paralar tedavüldeki paralara karşılık merkez bankasınca stok edilen külçe altınlar mukabilinde çıkarılan banka havalesi yerindedirler. Ancak çoğu devletler altın para ile muameleyi yasaklamıştır. Fakat kağıt paralarla bronz, bakır ve benzeri madenlerin karışımı olan madenî paralara karşılık altın mevduat çekmeye müsaade etmemiştir ki, devletin hazinesindeki altın stoklarını korusun.

Paradaki bu sistem Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmıştır. Dolayı-

1- *el-Muğnî*, III, 46 vd.

sıyla eski fakihlerimiz bundan bahsetmemişlerdir. Asrımız âlim ve fakihleri bu kağıt paraların zekâtı ile ilgili hükümlerden[1] bahsetmişler ve Cumhura göre (Hanefî, Şafiî ve Malikîler) bu paralardan zekât vermenin farz olduğunu tesbit etmişlerdir. Çünkü bu paralar ya devletin hazinesinde bulunan kuvvetli bir alacak yerindedirler yahut alacak senetleridirler yahut kıymetince banka havaleleridirler.

Hanbelî mezhebine tabi olanlardan fiilen bu kağıt paralar, altın ve gümüş madenine dönüştürülmedikçe, onlardan zekât vermek gerekmediği görüşünü savunanlar vardır. Bunları alacak tahsiline benzetmişlerdir.

Doğru olan görüş, bu kağıt paralardan da zekât vermenin farz olduğudur. Çünkü bunlar eşyanın günümüzdeki karşılığı olan semen, paralar olmuşlardır. Bugün altın paralarla muamelede bulunmak mümkün olmamaktadır. Hiç bir devlet her hangi bir kağıt yahut nakit para karşılığındaki altının alınmasına müsaade etmemiştir. Bu paraları alacağa kıyas etmek, benzetmek doğru değildir. Çünkü alacaktan sahibi yani borç veren kişi faydalanamaz. Bu yüzden fakihler alacakların zekâtını, ancak tahsil ettikten sonra vacip kılmışlardır. Çünkü bu alacakları alamama ihtimali vardır. Oysa bugünkü paralardan hâmili fiilen faydalanmaktadır. Yani eşyanın fiyatı olarak kabul edilen altın paralarla faydalanıldığı gibi bunlardan da faydalanılmaktadır. Bu paralara sahip olan kişi fiilen onu elde etmektedir. Bu paraların zekatında ihtilaf bulunduğu kavli doğru değildir. Bugünkü paralardan zekât vermek gerekmediğine hükmetmenin hatalı bir içtihat olduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü bu netice itibariyle, en önemli zekât mallarından zekât vermek gerekmediğine delil ortaya çıkmasına sebep olur. Dolayısıyla kağıt paraların zekâtının peşin alacakların uzun zaman sonra ödenmesi durumunda olduğu gibi, ödenmesi gerekir. Nitekim Şafiî mezhebinin görüşü budur. Bunlardan 1/40 nisbetinde zekât vermek gerekir.

Daha önce de açıkladığımız üzere, kağıt paraların zekâtı şer'an belirlenmiş olan altın nisabı kuru ile ölçülür ki bu miktar yirmi dinar yahut yirmi miskaldir. Biz ağırlık olarak bu ölçünün 85 gram olmasını, gümüşte ise 595 gram olmasını tercih ediyoruz. Bu ölçü Arap dirhemleri ile hesaplanmıştır ki, bir Arap dirhemi 2.975 gramdır. En sahih olan görüş, kağıt para nisabının altın nisabına göre hesaplanmasıdır. Çünkü bu ölçü hayvanların nisabına (deve, sığır ve koyunların nisabına) denktir. Bununla beraber geçim seviyesi ve ihtiyaçlar artmıştır. Fakirler için daha faydalı olduğu, dinde ihtiyat gerektiği, gümüş nisabında ittifak bulunduğu, gümüş nisabı sahih sünnetle sabit olduğu, geçmişte Mısır riyali ile 26 riyal 9. 1/3 kuruşa denk geldiği, Suudi Arabistan'da Birleşik Arap Emirliklerinde 50 riyal karşılığı, Hindistan'da ve Pakistan'da 55 riyale denk olduğunu ileri sürerek, asrımız âlimlerinden bir çoğu her ne kadar nisabın günümüzde gümüş üzerinden hesap edilmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerse de, altın ile hesaplanması yukarıda zikrettiği-

1- *el-Fıkh alel-Mezahibi'l-Erbaa*, I, 486, 5. baskı.

miz gerekçelere dayalı olarak daha doğru bir görüştür.

Şer'î nisap ölçüsüne ulaşmadıkça ve üzerlerinden bir yıl geçmedikçe kağıt paralardan zekât vermek gerekmez. Bu nisap miktarı kağıt paranın borç dışında olması gerekir. Hak ve adaletin gereği budur. Hanefîler şunu da ilave etmişlerdir: Nisap miktarı para, nafaka, giyim-kuşam, kira, savaş aletleri gibi zaruri ihtiyaçlardan da artmış olmalıdır.[1]

Senet: Belli bir meblağa ulaşan borcu, belli bir zamanda, hamiline vermeyi taahhüt etmektir.

Hisse senedi: Şirketin sermayesinin bir cüzünü, parçasını temsil eder. Bu senedin sahibi, o şirketin hissedarıdır. Senet ise şirketin yahut devletin borcunun bir parçasını temsil eder. Bu senedin hamili alacaklıdır.

Şer'an hisse senedi ile muamelede bulunmak caizdir. Fakat tahvillerle muamelede bulunmak yani tahvil almak haramdır. Çünkü tahviller fâiz fazlalığı taşımaktadırlar.

Tahvilleri almak haram olmasına rağmen,[2] bunların da zekâtlarını ödemek gerekir. Çünkü tahviller sahibinin belli bir alacağını temsil ederler. Her yıl bunların zekâtının ödenmesi gerekir. Malikîler dışındaki fakihlerin ekserisinin görüşü ile amel etmek lazımdır. Çünkü tahsil edilmesi umulan alacakların her yıl zekatını ödemek gerekir. Fakat yatırım senetlerinin zekâtının paralarda olduğu gibi, her yıl %2.5 nisbetinde ödenmesi gerekir.

Hisse senetlerinin zekatı alışverişteki gerçek değeri üzerinden ticarî eşyanın zekâtı gibi ödenir. Yani sermayelerinin kârları ile birlikte sene sonunda %2.5 nisbetinde zekâtları ödenir. Ancak malın aslı ile kârının nisabı doldurması veya sahibinin başka malı ile birlikte nisaba ulaşması şarttır. Nisaptan az olan miktar geçim için affedilmiştir. Ancak bu senet sahibinin bundan başka bir gelirinin bulunmaması durumuna göredir. Bu hüküm ticarî şirketler için söz konusudur. Şeker şirketi, petrol şirketi, matbaalar, fabrikalar gibi sanayi şirketlerinin ise, bina, alet, ve edevatı kıymeti çıkarılarak hisse senetlerinin bugünkü değeri üzerinden zekatları verilir.

Özet olarak: Hisse senetleri ile tahvillerin zekatını %2.5 nisbetinde kârı ile birlikte bugünkü kıymeti üzerinden hesap ederek her yıl sonunda ödemek gerekir. Ancak bu mallara sahip olduktan sonra üzerinden bir yıl zaman geçmesi gerekir.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II,5-8;

2- Tahvillerin alım-satımının haram olması, ona tam olarak sahip olmaya engel değildir, dolayısıyla bunlardan zekât vermek gerekir. Gasbedilen, çalınan, rüşvet malı tezvir, ihtikâr, aldatma ve faiz malları gibi haram olan mallarda ise zekât yoktur. Çünkü bu malları elinde bulunduran kimse onlara sahip değildir. Bunları gerçek sahiplerine iade etmek gerekir ki, batıl yollardan mal yenilmiş olmasın.

Yahut şirketin gelirinden ve iradından safi gelir üzerinden %10 nisbetinde toptan hesap edilerek ödenir. Bu hüküm ziraî ürünlerle meyvelerin nisabına kıyas edilerek verilmiştir. Bunda da şirketin mallarının büyümeye ve gelişmeye müsait olması itibara alınmıştır. Birinci durumda hisse senedinin sahibinin tacir vasfı taşıdığını, ikinci durumda ise şirketin üretici vasfı taşıdığını kabul etmiş oluyoruz.

2. Madenlerle Definelerin Zekâtı:

Fakihler zekât vermek farz olan maden ve definelerin mânâ ve zekât miktarında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefîlere göre, maden definedir. Cumhura göre bu iki kelime ayrı ayrı manalar ifade ederler. Maden, Malikî ve Şâfiîlere göre, altın ve gümüştür. Hanefîlere göre, ateşte eriyip kalıba giren şeydir. Hanbelîlere göre, katı ve sıvı bütün maden türlerini içine almaktadır. Hanefîlerlerle Malikîlere göre, madenlerden beşte bir zekât vermek gerekir. Şafiî ve Hanbelîlere göre, kırkta bir zekât vermek gerekir. Definelerde ittifakla beşte bir zekât vermek gerekir. Aşağıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Cumhura göre, madenlerde farz olan miktar zekât Hanefîlere göre, ganimet sayılır. Cumhura göre, definelerden farz olan miktar kamu yararı bulunduğu için ganimettir. Şafiîlere göre definelerden alınan bu vergiler zekâtın harcanacağı yerlere harcanır. İttifakla madenlerin nisap miktarına ulaşması şarttır. Definelerde nisap miktarına ulaşmak şartı yoktur. Definelerde büyük çoğunluğa göre, nisaba ulaşmak şart değildir. Şafiîlere göre şarttır.

Hanefîlere göre:[1]

Maden, rikâz, (define) kenz bir manaya gelir. Bunlar toprak altında gömülü bulunan her türlü mala denilir. Ancak maden, Allah teala'nın yeryüzünü yaratırken yerin altında yarattığı madenlerdir. Define veya kenz ise insanların yahut kâfirlerin fiili ile toprağa gömülü olan mallardır.

Madenler üç türlüdür:

a) Katı madenler: Bunlar altın, gümüş, demir, kurşun ve bakırda olduğu gibi ateşte eriyen ve şekillenen madenlerdir. Civa da buna ilâve edilir. Bu gibi varlıklarda gerekli olan zekât nisaba ulaşmasa da beşte birdir.

b) Katı maddeler: Bunlar ateşte erimeyen ve şekil almayan kireç, kireç taşı, sürme, zımık, yakut, tuz ve benzeri taşlardır.

c) Sıvı maddeler: Bunlar katı olmayan zift, petrol gibi maddelerdir.

Humus, yani beşte birinin verilmesi sadece birinci türden gerekir. Bu maddeler ister haraç topraklarında bulunsunlar, ister öşür topraklarında bulunsunlar[2] farketmez. Humuslar ganimetlerin harcanacağı yerlere harcanırlar. Bunların dayan-

1- *Fethu'l-Kadîr*, I, 537-543; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 59-65; *el-Bedâyi'*, II, 65-68

2- *Haraç toprakları:* Silah zoru ile fethedilip halkı bu topraklarda bırakılan yahut haraç (kâfirlerin

dıklan delil Kitap, sahih sünnet ve kıyastır.

Kitaptan delil: "*Biliniz ki ganimet olarak elde ettiğiniz malların beşte biri Allah'ındır...* " mealindeki ayet-i kerimedir. Madenler ganimet sayılır. Çünkü bunlar kâfirlerin ellerindeki topraklardan çıkarılmaktadırlar. Daha sonra Müslümanlar savaşarak toprakları elde etmişlerdir.

Sünnetten delil: "Hz. Peygamber (a.s)'in şu hadisidir: "*Dilsiz hayvanların yaraladığı hederdir, su kuyusuna düşen hederdir, maden kuyusuna düşen hederdir. Rikazda ise beşte bir zekât vermek gerekir.* "[1] Rikâz, madenleri de defineleri de içine alan bir terimdir. Rikaze'den gelmiştir. İster Allah tarafından, ister kullar tarafından olsun, toprak altına yerleştirilen madenler ve kıymetli şeyler demektir.

Kıyastan delil, madenlerin cahiliye dönemindeki definelere benzetilmesidir. Aralarındaki ortak nokta her birinde ganimet manasının sabit olmasıdır. Dolayısıyla bunlardan beşte bir zekât vermek gerekir.

Humus'tan Artanın Hükmü: Bulunan definelerle madenlerden beşte bir zekât verildikten sonra artan kısım eğer define ve madenler birinin mülkünde bulunmuşsa, mülkün sahibine aittir. Eğer açık arazide olduğu gibi, hiç bir kimsenin mülkiyeti altında değilse, artan kısım bulana aittir.

Madenlerden beşte bir zekatın vacip olması: Eğer madenler üzerinde put ve haç gibi cahiliye döneminin alâmeti varsa bundan beşte bir zekât vermek gerekir. Eğer Kelime-i şehadet gibi İslâm nişanı bulunuyorsa yahut müslüman bir devlet yöneticisinin ismi bulunuyorsa, bulunan bu maden yitik maldır, bundan beşte bir zekât vermek gerekmez.

Bunun gibi, eğer maden yahut define bir kişinin mülkünde olan evde bulunursa, Ebu Hanife'ye göre, bundan beşte bir zekât vermek gerekmez. Çünkü bu maden toprak altında bir araya getirilmiş toprak parçalarından biridir. Toprağın diğer parçalarında her hangi bir vergi olmadığı gibi, bu parçasında da bir vergi söz konusu değildir. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, böyle madenlerden beşte bir zekât vermek gerekir. Çünkü daha önce geçen hadis mutlaktır.: "*Definelerden beşte bir zekât vermek gerekir.* "Bu hadisteki define ifadesi mutlak olup evde ve ev dışındaki defineler arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Ebu Hanife ise bu iki ayrı yerde bulunan defineler arasında ayırım yaparak, evin bazı malî sorumluluklardan

---

verdiği vergi) ödeme karşılığında sahipleri ile anlaşma yapılan topraklardır. Ancak Mekke toprakları bu hükmün dışındadır. Çünkü Mekke toprakları savaş ile alınmış, fakat bu toprakların halkına karşılıksız olarak bırakılmıştır. Bunlardan haraç vergisi alınmamıştır. *Öşür toprakları:* Müslümanlar istila etmeden önce halkı kendiliğinden Müslüman olan yahut savaş ile fethedilip askerler arasında taksim edilen topraklardır. Bütün Cezîre-i Arap toprakları öşür toprağıdır, bunlardan müslümanların topraklarından alınan öşür alınır. *(el-Kitab maal-Lübâb*, VI, 137.) Birinciler devletin, ikinciler sahiplerinindir.

1- Bu hadisi altı imam kitaplarında Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 380.

hali olduğunu, toprağın ise sorumlulukları, vergileri bulunduğunu ileri sürmüştür. Dayandığı delil, topraktan öşür ve haraç alındığı, fakat evlerden öşür alınmadığı hususudur. Dolayısıyla bu vergi, yani beşte bir zekât öşür ve haraç gibi topraktan bulunanlarda farz olur, evde bulunanlarda farz olmaz.

Madenlerden ateşte erimeyen ve şekil almayan sıvı ve katı olanlarından zekât vermek gerekmez. Ancak sıvı hâldeki civadan beşte bir zekât vermek gerekir. Çünkü civa aynen kurşun gibi kabul edilmiştir.

Dağlarda bulunan firuz madeninden zekât vermek gerekmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Taştan zekât vermek gerekmez.* "(1)

İnciden, amberden, denizden çıkarılan hiç bir zinetten, denizde gömülü define bile olsa zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlar üzerinde devlet gücü kullanılmamıştır. Dolayısıyla bunlar ganimet değillerdir. Ancak ticarî olurlarsa zekât vermek gerekir.

Define ile rikâza gelince: Sahibi bulunmayan bir toprakta bulunurlarsa bunlardan humus, beşte bir alınır. Dayandığı delil daha önce geçen şu hadistir: "*Rikâzdan beşte bir zekât vermek gerekir.* " Toprak altında bulunan silah, alet, elbise ve benzeri her şey buna ilâve edilir. Çünkü bunlar altın ve gümüş gibi birer ganimettirler.

Darul-harbe eman (vize) ile giren kimse, bu ülkede bazı insanların evinde define bulsa, zulüm yapmaktan kaçınmak için bulduklarını onlara geri verir. Çünkü evde bulunan şey özellikle sahibine aittir. Eğer bu gibi buluntu malları kişi sahibine iade etmeyip kendi memleketine götürürse bunlar habis mallar olurlar. Bu gibi malların sadaka olarak verilmesi gerekir. Eğer darul-harp'te açık arazide define bulunursa bu define, bulan kişiye aittir. Çünkü bulunan mallar özel olarak hiç bir kimseye ait değildir, dolayısıyla alması bir gaddarlık sayılmaz. Bunlardan ötürü bir şey vermek de gerekmez. Çünkü bu durum, darul-harpte açıktan değil, gizli olarak hırsızlık yapan ve harbîlerin mallarından gizlice bir şeyler alan ve İslam ülkesine götüren kimse gibidir.

Malikîlere göre: (2)

Maden, rikâz (define)i aynı manada değildir. Maden, Allah tealâ'nın toprak altında yarattığı altın, gümüş, demir, bakır ve benzeri şeylerdir. Bunları çıkarıp elde

---

1- Zeylâî bu hadis için, *garip* demiştir. İbni Adiyy *el-Kâmil*'de Amr b. Şuayb'tan babası yolu ile şu hadisi rivayet etmiştir: "*Taştan zekat vermek yoktur.*" Bu hadiste *zaaf* vardır yahut *meçhul*dür İbni Ebî Şeybe İkrime'den şu hadisi rivayet etmiştir: "*İnci taşından, zümrütten zekat yoktur. Ancak bunlar ticari maksatla elde bulunuyorlarsa o takdirde zekat vermek gerekir.*" *Nasbu'r-Râye*, II, 283.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 102; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 250; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 650-656; *eş Şerhu'l- Kebîr*, I, 486-492.

etmek için bir tasfiye ameliyesine ihtiyaç vardır.

Madenlerin Mülkiyeti: Madenler üç türlüdür:

1– Hiç kimsenin mülkiyetinde olmayan bir yerde bulunan madenler. Bu gibi madenler devletindir. Devlet bu madenleri dilediği Müslümanlara verebilir yahut onları amme menfaati için hazineye devredebilir.

2– Belirli bir şahsın mülkü olan toprakta bulunan madenler de yine devletindir. Bu madenler mülk sahibine mahsus değildir. Bir görüşe göre mülkün sahibinindir.

3– Savaş yahut sulh yolu ile elde edilen topraklarda olduğu gibi, belli bir şahsın mülkiyeti altında olmayan toraklarda bulunan madenler. Devlet gücü ile alınan topraklar devletindir. Sulh yolu ile elde edilen topraklar sahiplerinindir. Bu toprakların sahipleri kâfir olarak yaşadıkları müddet onlara dokunulmaz. Eğer Müslüman olurlarsa, bunların durumları devletin kontrolüne geçer.

Özetle, madenlerin hükmü mutlak olarak imama, yani devlete aittir. Ancak sahipleri ile sulh yapılan toprakların durumu sahiplerinin kâfir olmasına bağlı olarak devam eder.

Madenlerde vacip olan vergi: Madenlerde verilmesi gerekli olan zekât olup bunun miktarı nisap miktarına ulaşırsa 1/40'tır. Zekâtta olduğu gibi hür ve Müslüman olmak şartı vardır. Fakat madenlerde üzerinden bir yıl geçme şartı yoktur. Belki ziraî ürünlerde olduğu gibi, elde edildiği zaman zekâtı verilir. Zekât vermek farz olan madenler altın ile gümüştür. Bakır, kurşun, civa ve benzeri diğer madenlerden zekât vermek gerekmez.[x] Ancak bu madenler eğer ticarî maksatla bulunduruluyorsa zekât vermek gerekir.Hanefîlerle Malikîler arasında vacip olan miktardaki ihtilâfın sebebi şudur: Rikâz ismi madenleri içine alır mı, almaz mı? Hanefilere göre rikâz, madenleri içine almaktadır. Hanefîler daha önce de geçen şu hadis ile amel ediyorlar: "Rikâzdan beşte bir zekât vermek gerekir." Malikîler şöyle demişlerdir. Rikâz madenleri içine almaz. Dolayısıyla rikâzda sadece altın ve gümüşün zekatı olan 1/40 zekât vermek gerekir ve bu miktar zekatın harcanacağı yerlere harcanır.

Bir maden ocağından ikinci kez çıkarılan maden birinci kez çıkarılana ilave edilir. Ancak maden damarının bir olması gerekir. Eğer birinci ve ikinci defa çıkanları madenler nisap miktar veya daha çok olursa zekâtı verilir. Arada zaman farkı da olsa hüküm aynıdır.

Bir madendamarınadn çıkarılan maden diğer damardan çıkarılana keza bir maden diğer bir madene ilâve edilmez. Her birinden çıkarılanlar ayrı ayrı olarak hesap edilir.

Madenlerden çıkarılan nedre dedikleri parça, madenden istisna edilir. Nedre,

(x) Değişen şartlar muvahecesinde bunlardanda zekat verilmesi gerektiğini müteahhirin Hanefi uleması söylemektedir.

topraktan tasfiye edilmesi kolay olan altın ve gümüş kütleleridir. Bu gibi madenlerin tasfiyesinde büyük bir itinaya ve gayrete ihtiyaç olmaz. Bunlardan beşte biri verilir, nisaba ulaşma şartı da yoktur. Bu gibi madenlerden verilecek olan zekât ganimetlerin harcandığı Müslümanların yararına harcanır. Nitekim Hanefîler de ateşte eriyen ve şekil alan madenlerde aynı görüşü benimsemişlerdir.

Rikaz ve definelere gelince: Bunlar cahiliye ehlinin toprağa gömdükleri altın, gümüş ve benzeri kıymetli madenlerdir. Bir kimse toprağa gömülü olan bu gibi madenlerin cahiliye döneminden kalma mı, yoksa İslamî döneme ait mi olduğu hususunda şüpheye düşerse, cahiliye döneminden kalma olduğuna itibar edilir.

Rikazın Mülkiyeti: Rikazın mülkiyet hükmü, bulunduğu toprağın hükmüne göre değişmektedir. Bu da dört şekilde olabilir:

1- Rikaz sahrada ve cahiliye ehlinin gömdüğü şeylerden olmalıdır. Bu gibi defineler bulanlara aittir.

2- Mülk olan toprakta bulunmak: Toprağı ihya etmek yahut varis olmak suretiyle bu gibi topraklarda bulunanlar sahiplerine aittir, bulanın değildir. Bunun gibi, bunlara satın alma yahut hibe yoluyla sahib olana da ait değildir. Biliniyorsa ilk satan yahut hibe edene aittir. Eğer bilinmiyorsa bulunan mal yitik maldır.

3- Devlet gücü ile fethedilen topraklarda bulunmak. Bu gibi topraklarda bulunan defineler bulana aittir.

4- Sulh yolu ile fethedilen topraklarda bulunmak. Bu gibi defineler de yine bulana aittir.

Bütün bunlar Müslümanların mührünün bulunmadığı mallar içindir. Eğer bulunan definelerde Müslümanlara ait mühür bulunursa yitik mallar hükmünde olup bir yıl ilan edildikten sonra bulan kimseye ait olur.

Rikâzın Hükmü:

Rikazda mutlak olarak beşte bir zekât vermek gerekir. İster altın olsun, ister gümüş ve diğer madenler olsun ister bunları Müslüman bulsun, ister gayrimüslim bulsun bunlardan humus, beşte bir zekât vermek gerekir. Humuslar, ganimetler gibi kamu yararına harcanır. Ancak bunların çıkarılması için büyük bir çalışmaya ve harcamaya ihtiyaç hissedilirse o takdirde bunlardan 1/40 zekât vermek gerekir ve zekâtın harcanacağı yerlere harcanırlar.

Rikazda humusun farz olması için her iki durumda da nisap miktarına ulaşması şart değildir. Farz olan miktarın verilmesinden sonra geride kalan mal bulana ait olur. Ancak bulunan mallar birinin mülkün olan toprakta ise o takdirde geride kalan kısım asıl sahibinin olur.

Denizin kıyıya attığı ve hiç bir kimsenin mülkü olmayan amber, inci, mercan

gibi[1] mallardan bir şey vermek gerekmez. Bu gibi mallar ilk defa bunlara el koyanlara aittir. Humus vermek gerekmez. Çünkü eşyada aslolan mübahlıktır. Eğer daha önce cahiliye ehlinden birinin mülkiyeti var idiyse, o takdirde ancak humusu ödendikten sonra bulana ait olur. Çünkü o takdirde bu rikâzdır. Eğer bulan kişi bunların bir Müslümana yahut bir zimmiye ait olduklarını bilirse bu mallar yitik mallar hükmündedir.

Şafiîlere göre:[2]

Maden ile Rikâz aynı şey değildir. Rikâz Allah teala'nın yarattığı kaynaktan çıkarılan şeylerdir. Bunlar da Malikilerin dediği gibi altın ile gümüştür.

Rikaz eğer altın ve gümüş ise, bunlardan 1/40 ölçüsünde zekât vermek gerekir. Yakut, zebereed, bakır, demir gibi diğer madenlerden zekât vermek gerekmez. İster mübah bir toprakta bulunsun, ister hür ve Müslüman bir kimsenin mülkü olan topraktan çıkarılsın, hüküm değişmez. Çünkü daha önce geçen zekâtla ilgili hadislerin manaları umumidir: "*Gümüşten kırkta bir zekât vermek gerekir*" hadisi gibi. Ancak bunların nisap miktarında olması şarttır. Diğer imamlar da bu görüşü ileri sürmüşlerdir. Şafiî mezhebine göre, rikazda bir yıl zaman geçme şartı yoktur. Çünkü bir yıl geçme şartı mallarda büyümenin gerçekleşmesi için konulmuştur. Madenlerden çıkarılanın kendisi nema olup büyüme hükmündedir. Dolayısıyla ziraî ürünlere benzemektedir.

Eğer çıkarılan maden kaynağı bir ise ve çalışma peşpeşe sürüyorsa, buradan çıkarılanların bir kısmı diğerine ilâve edilebilir. Bu elde edilen meyvelerin birbirine ilâve edilmesine benzemektedir. Birinci defa çıkarılan madenin çıkaranın mülkiyetinde kalması şartı yoktur, sadece çıkarılan maden ocağının bir olma şartı vardır. Eğer bir kaç madenden madenler çıkarılıyorsa bunlar birbirine ilâve edilmezler. Çünkü mekân değişikliğinde genellikle yeniden bir çalışma yapmak söz konusudur. Fakat aletleri tamir etmek, işçilerin işi bırakması hastalık ve yolculuk gibi sebeplerle çalışma kesilir de sonra tekrar çalışmaya başlanırsa buradan çıkarılan madenler birbirine ilâve edilerek hesap edilir. Bunun zamanı uzasa da hüküm aynıdır. Eğer çalışma her hangi bir özür olmaksızın kesilirse buradan çıkarılanlar birbirine ilâve edilemezler.

Bir maden ocağından ikinci kez çıkarılan madenler birinci defa çıkarılana ilâve edilirler. Bunun gibi, bir maden ocağından çıkarılanlar, nisabı tamamlamada madenler dışında sahip olduğu diğer zekât mallarına ilâve edilebilir. Bu gibi madenlerin zekâtı, tasfiye edildikten sonra verilir. Eğer tasfiyeden önce verilirse yeterli olmaz.

1- Bu görüş daha önce geçen Hanefî mezhebine uygundur.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 394-396; *el-Mühezzeb*, I, 162.

Rikaza gelince: Bunlar cahiliye döneminde toprağa gömülen mallardır.[1] Bunlardan hemen humus, beşte bir zekât vermek gerekir. Nitekim Hanefîler de bu görüştedirler. Bu madenlerde zekâttaki hür olma, Müslüman olma, nisap miktarı mala sahip olma şartları vardır. Ayrıca bulunanların altın ve gümüş madenleri olması şarttır. Külçe yahut basılmış olmak arasında bir fark yoktur. Çünkü bunlar yerden elde edilmiş olan mallardır. Bunların üzerinden bir yıl zaman geçmesi şartı da yoktur. Meşhur olan görüşe göre, definelerin humusu zekâtın harcanacağı yerlere harcanır. Definelerde vacip olan miktarın dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "*Rikazdan beşte bir zekât vermek gerekir.*"

Eğer definelerin üzerindeki işaretlerden cahiliye devrine değil de İslâmî dönemlere ait olduğu anlaşılırsa yahut cahiliye dönemine mi yoksa İslâmî döneme mi ait olduğu bilinmezse, sahibinin yahut bilinen varisinindir. Çünkü Müslümanın malına istilâ yolu ile sahip olunamaz. Eğer sahibi bilinmezse yitik mal hükmündedir. Bulan kişi bunu yitik malları ilan ettiği gibi ilan eder.

Eğer define bir şahsa ait yerde yahut bir şahsa vakfedilen toprakta bulunursa o şahsa aittir ve yemin de ettirilmez. Çünkü kendi evi eşyası gibidir. Eğer her hangi bir kimse bu mal üzerinde bir iddiada bulunmazsa yahut sükût ederse yahut kendisine ait olmadığını söylerse, buna sahip olanlardan ilk elde edene aittir. Bu durum toprağı ilk ihya edene kadar varır.

Rikâz eğer bir mescitte yahut bir caddede bulunursa bulunan bu mal yitik maldır. Yitik mala uygulanan işlem buna da uygulanır. Çünkü böyle mallar da bütün Müslümanların hakkı vardır. Dolayısıyla yitik mallardan olur.

Rikâzın bulunduğu yerin mülkiyeti hakkında satan ile satın alan yahut kiraya veren ile kiralayan arasında yahut ödünç veren ile ödünce alan arasında ihtilaf çıksa, yemin ile birlikte mülk elinde bulunan kimse tasdik edilir. Evin eşyası hakkında ihtilaf çıktığı zaman da hüküm böyledir.

Hanbelîlere göre:

Maden, rikâzdan ayrıdır. Maden, Allah Tealâ'nın yarattığı ve toprak altından çıkarılan toprak cinsinden olmayan şeylerdir. Toprağa gömülen şey değildir. İster katı madde olsun ister sıvı madde olsun, hüküm değişmez.

Madenin Mülkiyeti: Altın, gümüş, bakır gibi katı madenler, bulundukları toprağa sahip olmakla sahip olunurlar. Çünkü bunlar toprağın birer parçası olup toprak ve sabit olan taşlar gibidirler. Rikâz böyle değildir. Rikâz, toprak cinsinden değildir. Buna göre, kişinin mülkü içinde yahut sahipsiz bir toprak içinde bulduğu kıymetli madenleri almaya kendisi daha çok hak sahibidir. Boş bir toprakta iki kimse

1- Cahiliye'den maksat, İslâm'dan önceki yani Rasulullah (s.a.v.)'in peygamberliğinden önceki dönemdir.

2- *el-Muğnî*, III, 17-29.

maden bulsa, ilk bulan kişi çalıştığı müddetçe onu almaya daha lâyıktır. Kendisi bu çalışmayı bırakırsa başkalarının burada çalışması ve maden çıkarıp alması caizdir. Bir kimse sahibi bulunan bir mülkte çalışır da maden bulursa, bulunanlar bu yerin sahibininidir.

Petrol, ve benzeri sıvı maddeler her halde mübahtır. Ancak bir kimsenin başkasının mülkiyeti altındaki toprağa girerek bu sıvı maddeleri çıkarması mekruhtur. İzin alınırsa bu kerahet ortadan kalkar.

Zekât Vermenin Farz Olduğu Madenler: Madenler topraktan çıkarılan, Allah'ın yarattığı şeylerdir. Topraktan çıkarılan altın madeninden yirmi miskal, gümüş madeninden iki yüz dirhem, demir, kurşun, bakır, civa, yakut, zebercet, billur, akik, sürme taşı, zırnık gibi madenlerin altın ve gümüş üzerinden nisabının tutarından zift, petrol, kibrit ve benzeri sıvı maddelerden çıkarıldığı anda hemen zekât vermek gerekir.

Hanbelî mezhebinin yukarıdaki meselelerin hükmünde dayandıkları delil şu ayetin ifade ettiği umumi manadır: "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın helâl olanından ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan verin.*" Madenler topraktan çıkarılmaktadır. Altın ve gümüşten zekât vermek gerektiği gibi, topraktan çıkarılan bu madenlerden de zekât vermek gerekir. Çamur ise maden değildir, topraktır. Maden, toprak içinde bulunan ve toprak cinsinden olmayan maddelerdir.

Madenlerden verilecek zekâtın miktarı ve sıfatı: Madenlerden verilecek zekâtın miktarı 1/40'tır. Sıfatı ise zekâttır. Şafiîler de bu görüşü kabul etmişlerdir. Bunun dayandığı delil Ebu Ubeyd'in naklettiği şu rivayettir: "*Resulullah (a.s) Bilal b. Haris el-Müzenî'ye Fur' tarafındaki Kabeliyye madenlerini ikta etmiştir.*" .[1] Ebu Ubeyd diyor ki: "*Bu madenlerden günümüze kadar ancak zekât alınmaktadır.* Zekât aynı zamanda zengin akrabalara haram olan bir haktır. Kişinin kendi mülkünde olan mallarda olduğu gibi vacip bir zekâttır.

Madenlerin Nisabı:

Madenlerin nisabı altında yirmi miskal gümüşte iki yüz dirhem miktarıdır. Diğer madenlerde de bunun kıymetine ulaşan miktardır. Dayandığı delil: "*Beş ukıyye'den az da zekât yoktur*" hadisi ve "*Yüz doksan dirhemde zekât yoktur.*" hadisi ile: "*Yirmi miskale ulaşmadıkça sizin için altından bir şey vermek yoktur*" hadisidir.

Madenlerde yıl geçme şartı yoktur. Çünkü madenler bir defada elde edilirler, dolayısıyla ziraî ürünlere benzemektedirler.

Maden ocağından madeni ya bir defada elde etmeye yahut çalışmaya ara verilmeksizin bir kaç defada elde etmeye göre nisab ayarlanır. Gece vakti yahut dinlen-

---

1- Ebu Ubeyd'in dediğine göre, Kabeliyye, Hicaz'da meşhur bir beldedir.

mek için yahut hastalık, alet ve edevatı tamir etmek, bakımını yapmak ve benzeri özürlerle çalışmayı bırakmak çalışmadaki süreklilik hükmünü kesmez.

Nisabı tamamlamada aynı kaynaktan iki ayrı zamandaki çalışmalarla çıkarılanlar birbirine ilâve edilirler. Bir cins maden diğer cins madene ilave edilmez. Her maden için ayrı bir nisabın bulunmasına itibar edilir. Çünkü madenlerin cinsleri değişiktir. Maden olmayanlarda olduğu gibi biri diğerine ilâve edilerek nisap tamamlanmaz. Ancak altın ile gümüş, nisabı tamamlamakta birbirine ilâve edilebilir. Bunun gibi başka madenler nisabı doldurmakta altı ile gümüşe ilâve edilebilirler. Ticarî mallar da altın ve gümüşe ilâve edilebilirler.

Madenlerde Zekâtın Farz Olma Vakti:

Madenlerde zekât, çıkarılıp nisaba ulaşınca farz olur. Dört mezhebinin ittifakı ile madenlerin nisabı üzerinden bir yıllık zaman geçmesi şart değildir. Çünkü madenler topraktan elde edilen mallardır. Ziraî ürünlerde olduğu gibi, madenlerde zekâtın farz olması için bir yıl geçmesine itibar edilmez.

Madenlerden Zekât Vermenin Şartları:

Madenlerden zekât vermenin farz olması için iki şart ileri sürülmüştür:

1- Eritilip tasfiye edildikten sonra altın ve gümüş madeni ise nisap miktarına, altın ile gümüş dışındaki madenlerden ise nisap değerine ulaşması şart koşulmuştur.

2- Madenleri çıkaran kimse zekât vermek kendisine farz olan kimselerden olmalıdır. Zimmiye, kâfire, borçluya ve benzer kimselere, çıkan madeninden zekât vermek farz değildir.

Deniz Madenleri:

İnci, mercan, amber, balık ve benzeri denizden çıkarılan mallardan zekât vermek gerekmez. Nitekim diğer mezhepler de bu görüştedir. Dayanılan delil şu hadis-i şeriftir: "*Amberden bir şey vermek gerekmez. Çünkü amber, denizin dışarı attığı bir maddedir.* " Cabir (r.a)'den de benzer bir hadis rivayet edilmiştir.[1] Bu sayılan maddeler Hz. Peygamber (a.s) döneminde de halifeler döneminde de çıkıyordu. Bu konuda sünnetten ve halifelerden hiç birinden bir hüküm gelmemiştir. Yine eşyada aslolan vacip olmamaktır. Bunları kara madenlerine kıyas etmek sahih değildir. Çünkü amberi deniz kendiliğinden dışarı atar ve kara üzerinde deniz kıyılarında atılmış olarak bulunur. Bunu elde etmek için her hangi bir zahmet söz konusu değildir. Dolayısıyla karadan elde edilen mübah varlıklara benzer. Balık ise av olup kara avlarında olduğu gibi, deniz avlarında da zekât yoktur.

Rikâz: Cahiliye ehlinin yahut kâfirlerin gömdükleri ve İslâmiyet döneminde

1- Bu iki hadisi de Ebu Ubeyd rivayet etmiştir.

alınan az veya çok miktardaki mallardır. Toprak üzerinde bulunup üzerinde kâfirlere ait işaretler olanlar da buna ilâve edilir. Bu gibi mallardan Hanefî, Şafiî ve Malikîlere'de olduğu gibi humus gerekir. Bunların dayandıkları delil, daha önce geçen ve üzerinde ittifak edilen şu hadistir: "*Dilsiz hayvanların öldürdüğü hederdir. Rikâzdan humus gerekir.* "

Eğer define mallarının bir kısmı üzerinde bir âyet yahut Hz. Peygamber (a.s)'in adı yahut halifelerden birinin yahut valilerden birinin adı bulunursa o zaman bulunan bu mallar yitik mallar hükmündedir. Çünkü bu mallar bir müslümana ait olup mülkiyetinin o müslümandan yok olduğu bilinmemektedir.

Rikâzın beşte biri hazineye konur ve kamu yararına harcanır. Geride kalan kısmı, eğer mübah bir toprakta bulunmuşsa bulana verilir. Eğer bir kimseye ait bir toprakta bulunmuşsa toprağın sahibine verilir. Fakat başkasının mülkü içinde bulunup da mülkün sahibi bu malın kendisine ait olduğunu iddia etmezse o zaman da bulana aittir. Eğer toprağın sahibi o malın kendisine ait oldğunu iddia ederse yemin ettirilerek kendisine verilir.

Eğer define daru'l-harpte bulunur da bir Müslüman topluluk yardımı olmaksızın onu elde etme imkânı olmazsa bulunan bu mal onların hepsinindir, ganimettir. Eğer kendi başına elde etmeye gücü yeterse bulanındır. Bu durum ölü arazide bulunan definelere benzer.

Humusunu Vermek Vacip Olan Rikâz:

Humus vermek vacip olan rikaz (define) altın, gümüş, demir, kurşun, bakır, çanak ve benzeri değişik türden olan her şeydir. Çünkü "*Rikazdan beşte bir zekât gerekir* " hadisi umumidir.

Rikâzda Vacip Olan Miktar ile Harcanma Yeri:

Definelerden verilmesi vacip olan miktar beşte birdir. Bunun dayandığı delil daha önce zikredilen hadislerle icmadır. Harcanacağı yerler ise, İmam Ahmed'den nakledilen iki rivayetten en sahihine göre, ganimetlerin harcanma yeri olan kamu yararıdır. Çünkü Hz. Ömer böyle yapmıştır. Rikâz, humusa tabi bir mal olup kâfirin eli bundan çekilmiştir. Dolayısıyla ganimetlerdeki humusa benzemektedir.

Kimlere Humus Vermek Farzdır?

Müslüman zimmi, hür, köle, büyük, küçük, akıllı ve deli olsun rikâzı bulan herkesin humus vermesi farzdır. Bu görüş Cumhurun görüşüdür. Dayandığı delil: "*Rikazda humus gerekir* " hadisinin umumi oluşudur. Şafiîlere göre, humus ancak kendisine zekat icap eden kişilere farzdır. Çünkü humus da zekâttır.

Kişinin humusu dağıtma işini bizzat üzerine alması caizdir. Bu, diğer fakihlerin görüşüdür. Çünkü Hz. Ali define bulan kimseye, bunu fakirlere dağıtmasını em-

retmiştir.

3 - Ticarî Eşyanın Zekâtı:

Arapçada *uruz* kelimesi *araz* 'ın çoğulu olup dünya malı demektir. (Râ) harfinin sakin okunması (arz) şeklinde ise gümüş dirhemler ve altın dinarlar dışındaki mallar, ev eşyası, akarlar, hayvan türleri, ziraî ürünler, elbiseler ve benzeri ticaret için hazırlanan mallar kasdedilir.. Malikîlere göre, ticaret için edinilen zinet eşyası da buna dahildir. Sahibinin alışveriş suretiyle ticaret yaptığı akarın hükmü ticarî eşyanın hükmü gibidir. Bu gibi akarlar da ticari eşya gibi zekâta tabidir. Sahibinin oturmakta olduğu ev ile, ticaret için kullanmakta olduğu iş yeri ve sanayi için kullandığı tesislerden zekât yoktur.

Ticarî Eşyanın Zekâtının Şartları:

Fakihler ticarî eşyanın zekâtı için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar Hanefîlere göre dört, Malikîlere göre beş, Şafiîlere göre altı, Hanbelîlere göre ikidir.(1) Üç şart üzerinde fakihlerin ittifakı vardır. Bunlar: Nisap miktarı olması Malın üzerinden bir yıl zaman geçmesi, ve ticarete niyet etmektir. Bazı mezheplerde bunlara ilâve edilmiş şartlar vardır.

a) Ticarî Malın Nisap Miktarına Ulaşması: Ticarî malların sikke halindeki altın ve gümüş üzerinden kıymetinin nisap miktarına ulaşması gerekir. Bu ticari malların kıymeti, bulundukları beldenin rayicine göre mutebердir. Eğer bu mallar şehir dışında bir yerde ise, buraya en yakın şehirdeki kıymetlerine itibar edilir. Bunların dayandıkları delil *merfu'* ve *mevkuf* hadisler olup bu hadisler ticaret mallarının kıymetlerinin hesap edilmesini gerektirmektedir. Ona göre her iki yüz dirhemden beş dirhem zekât verilir.(2)

Malikîler bu şart konusunda şöyle demişlerdir: Eğer tüccar olan kişi muhtekir ise (karaborsacı ise), ticaret eşyasından altın ve gümüş nisabı kadarını satması vaciptir. Eğer tüccar müdir ise bu ticarî malardan bir dirhemlik de olsa her hangi bir şeyi satması gerekir.Müdir kişi, malı bekletmeksizin ihtiyaca göre alıp satan ve mal elinde bir yıl süre ile kalmayan kişidir. Bu kişi yıl içinde kendisine bir ay ayırarak bu ayda elindeki nakiti hesap eder, elinde bulunan ticarî malları para üzerinden değerlendirir ve bunları da elindeki paralara ilâve ederek eğer nisap miktarına ulaşıyorsa eğer varsa borcunu çıkardıktan sonra zekâtını öder.

Muhtekir (İhtikâr yapan kişi): Ticarî eşyayı satın alıp pahalanmasını bekleyen

1- *el-Bedayi*, II, 21; *ed-Dürrü'l- Muhtar*, II, 45; *Tebyînü'l-Hakâik*, I, 280; *Fethu'l-Kadîr*, I, 526-528 *el-Lübab*, I, 150 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 260-264; *el-Kavaninü'l Fıkhıyye*, 103; *es-Şerhu's Sağîr*, I, 636-638, 641 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 397-400; *el-Mühezzeb*, I, 159-161; *Keşşafu'l Kınâ*, II, 28[illegible] vd.; *el-Muğnî*, III, 29-36.

2- Ebu Dâvud'da Semure b. Cündüp'ten rivayet edilen *hasen* hadis *merfu'* Ahmed ile Abdurrazzak'ın ve Darekutnî'nin Ömer'den rivayet ettikleri *mevkuf* hadislerdendir. *Nasbu'r-Râye*, II, 375-378.

kişidir. Bu malları satıncaya kadar bu kişilerin zekât vermesi gerekmez. Eğer bir yıl sonra yahut senelerce sonra bu malları satarsa bir senenin parasının zekâtını öder.

Özet olarak, Malikîler dışındaki cumhur şöyle demişlerdir: Müdir olan tacir ile stok yapan arasında fark yoktur, ikisinin hükmü birdir. Bir kimse ticarî bir eşyayı satın alır da üzerinden bir yıl geçerse onun değerini hesap edip zekâtını ödemesi gerekir. Cumhura göre müdir olan tacire hiç bir şey ödemek gerekmez. Çünkü yıl şartı malın kendisi için konmuştur, türü için konmamıştır. İmam Malik ise, malın aynı üzerinden bir yıl geçmese de müdir tüccara zekâtı farz kılmıştır. Böyle bir kişinin malının sadece türü üzerinden bir yılın geçmiş olması yeterlidir. Aksi takdirde devir yapan tacirden zekât düşmüş olur ki, bu İslâmın ilkelerine aykırı düşer. İmam Malik'in bu görüşü, mesalih-i mürsele, yani nassa dayalı esasların bulunmasının şart olmadığı maslahatlarla amel kaidesine dayanır.

b) Ticari malın üzerinden bir yıl geçmiş olması: Ticarî mala sahip olunduğu zamandan itibaren malların kıymeti üzerinden bir yıl geçmiş olması şarttır. Malın kendisi üzerinden yıl geçmesi şart değildir. Hanefîlerle Malikîlere göre, bu meselede mutebar olan yılın başı ile sonudur, ortası değildir. Başında nisabın mutebar olmasının sebebi zenginliğin gerçekleşmesidir. Sonunda mutebar olmasının sebebi de zekâtın farz olmasıdır. Bir kimse yılın başında nisap miktarı mala sahip olup yıl içinde bu mal azalır, sonra yıl sonunda tekrar tamamlanırsa bu maldan zekât vermek vaciptir. Başında yahut yıl sonunda nisaptan eksik olan maldan zekât vermek gerekmez.

Şafiîlere göre: Zekâtta mutebar olan yılın sonunda nisap miktarına ulaşmasıdır. Çünkü yıl sonu zekâtın farz olma vaktidir. Zekâtın farz olması için yılın iki tarafı beraberce mutebar değildir. Buna binaen ticaretle uğraşan kimsenin yılın başında ve nisabı tamamlayacak kadar malı bulunsa meselâ, yüz dirhemi bulunup elli dirhemi ile ticarî eşya satın alsa, yılın sonunda bunun kıymeti yüz elli dirheme çıksa elindeki elli dirhem ile birlikte nisabı dolduracağından yıl sonunda bütünün zekâtını ödemesi gerekir.

Hanbelîlere göre: Mutebar olan ticarî malın nisap miktarının bütün yıl boyunca tamam olarak elde bulunmasıdır. Yıl esnasında meselâ, yarım gün gibi kısa bir süre nisap eksilirse bunun zararı yoktur. Yani Hanbelîlere göre nisap miktarı mal yılın başında, sonunda ve yıl arasında tamam olmadıkça bundan zekât vermek yoktur.

c) Satın alma esnasında ticarete niyet etmek: Ticarî mallar satın alınırken bunlarla ticaret yapmaya niyet etmek gerekir. Eğer bu mallara sahip olduktan sonra niyet edilirse ticaret işinin niyete yakın olması gerekir. Hanefîlere göre, kendisiyle ticaret yapılan malın ticarete niyet edilmeye elverişli bir mal olması gerekir. Bir kimse, haracî bir toprağı ticaret için satın alsa bundan zekât değil, haraç ödemesi ge-

rekir. Yine bir kimse öşür toprağını satın alsa ve onu ekse çıkan üründen zekât değil, öşür vermesi gerekir.

Şafiîler akit yapılırken yahut akdin yapıldığı mecliste iken alışveriş esnasında bu eşya ile ticaret yapmaya niyet etmeyi şart koşmuşlardır. Bu şekilde niyet etmeyen kimseye zekât vermek gerekmez. Her alışveriş akdinde o mal ile ticaret yapma niyetini yenilemek de şarttır.

d) Ticarî eşyaya ıvazlaşma ile sahip olmak:

Hanefîler dışındaki cumhur ticarî eşyaya alışveriş, kira gibi ivazlaşma, (karşılıklı alıp verme) ile sahip olmayı şart koşmuşlardır. Miras, hul (boşanma karşılığı mal), hibe, sadaka gibi yollarla, meselâ bir kimsenin varislerine ticarî malı miras bırakması gibi yollarla sahip olunan mallardan, ticaret niyeti ile kullanılmadıkça, zekât vermek gerekmez. Malikîler şunu ilâve etmişlerdir: Ticarî eşyanın semenine malî bir mübadele ile malik olunmalıdır, hibe veya miras yolu ile değil. Bir kimse ticarî malı ticarî mal ile mübadele edip bunların mübadelesinden bir nakit elde etmezse Malikîlere göre, zekât ödemesi gerekmez. Ancak bunu zekâttan kaçmak için yaparsa o takdirde zekâtı vermesi gerekir. Diğer mezheplere göre, bu kişinin zekât ödemesi gerekir.

e) Malı elinde tutmayı kastetmemek:

Bir malı kişi eğer kendi istifadesi için alır ve ticaret etmemeye niyet ederse bundan zekât vermesi gerekmez. Bu husus Şafiî, Hanbelî ve Malikîlere göre şarttır. Eğer ticarî bir malı kişi kendi kullanmaya niyet ederse yıl geçme süresi kesilir. Ondan sonra tekrar ticaret yapmak isterse, yeniden ticarete niyet etmesi gerekir.

f) Bütün ticarî mallar yıl boyunca nisaptan daha az bir nakde dönüşmemek:

Bu husus Şafiîlerin diğer bir şartıdır. Eğer bütün mallar nisaptan az bir nakde çevrilirse yıl kesilir. Bu şartı Şafiîlerden başkası ileri sürmemiştir.

g) Zekât ticarî eşyanın kendisine taallûk etmemelidir:

Bu husus Malikîlerin şartıdır. Eğer ticarî malın zekâtı altın yahut gümüş veya deve, sığır, koyun ve ziraî ürünlerde olduğu gibi malın kendisi ile ilgili ise ve nisap miktarına ulaşmışsa zekatının altın, gümüş ve ziraî ürünlerde olduğu gibi verilmesi vaciptir. Eğer malın kendisi ile ilgili değilse ticaret malı zekâtı vermek gerekir. Elbise ve kitaplarda olduğu gibi.

Özet olarak, Hanbelîler ticari eşyadan zekât vermenin farz olması için iki şart ileri sürmüşlerdir:[1]

1- *el-Fıkh ale'l-Mezahib'l-Erbaa* (I, 490)'da zikredilmiş bulunan iki şart esasen *el-Muğnî,* III, 31 *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 280'den nakledilmiştir. Bu iki şart, eşyanın ticari olması için koşulmuştur. Bu

1) Ticaret malına kendi fiili ile sahip olmak. Bu bizdeki dördüncü şarttır.

2) Mala sahip olduğu zaman bununla ticarete niyet etmek. Bu daha önce geçen üçüncü şarttır.

Hanefîler ise bunun için dört şart ileri sürmüşlerdir:

1) Ticarî malın nisap miktarına ulaşması.

2) Üzerinden bir yıl zaman geçmesi.

3) Niyetle birlikte fiilen ticarete başlamış olmak. Çünkü sadece niyetlenmek yeterli değildir.

4) Mallar ticarî niyete elverişli olmak.

Malikîler bu konuda beş şart ileri sürmüşlerdir:

1) Zekât, malın bizzat kendisi ile ilgili olmamak. Meselâ elbise, kitap... vs. gibi.

2) Ticarî eşyaya alış veriş gibi mübadele ile yahut ıvazlaşma ile sahip olmak; miras, hibe ve benzeri yollarla sahip olmamak.

3) Ticarî malları satın alırken bunlarla ticarete niyet etmek.

4) Ticarî malların satın alınmasında kullanılan paraya satın alma gibi malî bir ıvazlaşma, bir mübadele ile sahip olmak; miras, hibe ve benzeri yollarla elde edilmiş olmamak.

5) Malı stok eden kişi, bunun nisap miktarı veya daha fazlasını satmış olmak. Eğer devir yapan tacir ise bir kısmını bir dirhem karşılığında da olsa satmış olmak.

Şafiîler bu konuda altı şart ileri sürmüşlerdir:

1) Ticarî malların satın alma gibi bir ıvaz karşılığında elde edilmesi; miras ve benzeri yollarla elde edilmiş olmaması.

2) Ivazlaşma akdi yapılırken yahut aynı mecliste iken bu eşya ile ticaret yapmaya niyet etmek. Eğer bu niyet olmazsa yeniden ticarete, niyete ihtiyaç vardır.

3) Malı kendisi için kullanmaya niyet etmemek.

4) Satın alınan vakitten itibaren ticari eşya üzerinden bir yıl zaman geçmiş olmak.

5) Bütün ticarî malların nakde dönüşmemesi ve nisaptan az olması. Şafiîler

şartlar Şafiîlerde de vardır. (*el-Mühezzeb*, I, 159). Nisaba ulaşması ve nisap için bir yıl geçmesi gibi şartları ise Hanbelîler tamamiyle Şafiîler gibi tesbit etmişlerdir. (bkz. *el-Muğnî*, III, 30-32, 36).

bunu şu ifadeleri ile anlatmışlardır: En kuvvetli görüşe göre, malın satış suretiyle beldenin paralarından her hangi bir paraya çevrilmemesi yahut zalim bir kimse tarafından malın telef edilmesi.

6) Yıl sonunda ticari eşyanın kıymetinin nisap miktarına ulaşması.

Ticarî MallarınKıymetinin Takdir Edilmesi ,Ticarî Malların Zekâtında Farz Olan Miktar ve Kıymetini Takdir Etme Usulü:

Tacir, ticarî eşyasını her yıl sonunda zekâtı vereceği vakitteki kıymeti üzerinden kıymet biçer, satın aldığı zamanki kıymetini dikkate almaz. Bu şekilde istenen zekâtı öder. Kıymet biçme zamanında çeşitli ticarî eşyayı cinsleri farklı da olsa birbirine ilâve eder. Elbise, deri, gıda maddeleri gibi. İhtilafsız olarak ticari eşyanın kendisinden değil kıymeti üzerinden zekât farz olur. Çünkü nisap kıymet üzerinden muteberdir. Dolayısıyla kıymet üzerinden zekât vermek farzdır. Ticari mallarda farz olan zekât miktarı nakitte olduğu gibi kırkta birdir. Bunda âlimlerin ittifakı vardır. İbni Münzir demiştir ki: İlim adamları ticaret yapmak kastedilen ticarî mallarda zekâtın bir yıl geçtikten sonra farz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.[1]

Ticari malların zekatının farz olduğu hususundaki deliller aşağıda zikredilmiştir:

1- Allah Teâlâ'nın: "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın helalinden verin*" ayetidir. Mücahide göre bu ayet ticaret malları hakkında inmiştir.

2- Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Deveden zekât vardır, sığırdan zekât vardır, bezden*[2] *zekât vardır.*" [3] Semure b. Cündüp şöyle demiştir: "*Resulullah (a.s) ticaret için hazırladığımız mallardan zekât vermemizi bize emrederdi.*" [4] Ebu Amr b. Hammas'ın babasından rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: "*Hz. Ömer bana emrederek şöyle buyurdu: "Malının zekâtını öde" Ben dedim ki: "Benim sadece sadakım ve derilerim vardır." Bana: "Onların kıymetini hesapla ve zekâtlarını öde" buyurdu.* "[5] *el-Muğnî* sahibi İbni Kudame şöyle buyurdu: "Bu kıssa ve benzerleri meşhur olup hiç kimse bunu inkar etmemiştir. Dolayısıyla bu icma olmaktadır."

Malik ve Davud'dan rivayet edilen ticarî mallardan zekât olmadığı kavli: "*Atlarla kölelerin zekâtından sizi affettim.* " hadisine dayanmaktadır. Bundan kastedi-

1- *el-Muğnî*, III, 29.

2- Bez: Bezcilerin ticaret için hazırladıkları elbiselik kumaştır. Silah ve elbiseden zekat vermek gerekmediği yolundaki hadis, ticari olmayanlar manasına tevil edilmiştir.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 397; *el-Muğnî*, III, 30; *el-Bedâyi'*, II, 20-21.

4- Hadisi Hakim iki sahih isnatla Buharî ile Müslim şartını uygun diyerek Darakutnî Ebu Zer'den rivayet etmiştir.

5- Ebu Davud , *hasen* isnatla Semure'den rivayet etmiştir.

6- Ahmed ve Ebu Ubeyd rivayet etmişlerdir.

len bu malların aynından kendilerinden zekât verilmeyeceğidir, kıymetleri üzerinden zekât verilmiyeceği değildir. Çünkü yukarıda rivayet ettiğimiz hadisler bunun delillerini teşkil ederler. Sonra bu hadis umumidir. Zikredilen haberler ise hususidir. Has olanın umumi olana takdim edilmesi gerekir. Malikîler katında tesbit edilen görüş, ticaret mallarında zekâtın vacip olmasıdır.

Ticarî Malların Kıymetini Tayin Etme Yolu:[1]

Cumhura göre: Ticarî eşya üzerinden bir yıl geçince altın ve gümüş üzerinden ihtiyaten fakirler için daha faydalı olan üzerinden kıymet biçilir. Ticarî mallara satın alınan fiyatlar üzerinden kıymet biçilmez. Ticarî mallar üzerinden bir yıl geçer de kıymeti gümüş hesabıyla nisabı doldurur, altın üzerinden nisabı doldurmazsa, fakirlere menfaat sağlaması bakımından bunları gümüş nisabı ile değerlendiririz. Eğer ticarî eşyanın nisabı gümüş üzerinden nisaptan az, altın üzerinden nisaba ulaşıyorsa o takdirde de bu malları altın nisabına göre kıymetlendiririz. Bu malları altın veya gümüş ile ticarî eşya karşılığı satın almak arasında her hangi bir fark gözetilmez.

Şafiîlere göre: Ticarî eşya gümüş ve altın paralardan hangisi ile satın alınmışsa onunla kıymetlendirilmesi gerekir. Çünkü ticarî eşyanın nisabı satın alınan paraya bağlıdır. Dolayısıyla zekâtın bu paradan farz olması gerekir. Kendisiyle hiçbir şey satın alınmadığı durumda olduğu gibi eşyanın kendisi ile satın alındığı para itibara alınır. Buna göre, bir kimse ticarî eşyaya nisab miktarı veya esah olan kavle göre daha düşük bir nakitle malik olmuşsa onunla kıymet biçilmesi gerekir. Bu para ister beldede kullanılan para olsun, ister olmasın, ister bu parayı devlet iptal etsin, ister etmesin hüküm değişmez. Çünkü nisaba ulaşan nakit elindeki malın aslıdır, bununla değerlendirmek daha iyidir. Bir kimse ticarî malı kendi ihtiyacı için bulundurduğu bir mal karşılığı satın alırsa yahut hul' parası ile yahut mehir parası ile yahut kan karşılığında sulh parası ile satın almışsa, o beldede yaygın olan dirhem veya dinar para ile değeri konur. Çünkü aslı ile kıymet biçmek mümkün değildir. Böyle olunca da beldenin parasına dönülür. Bu durum bir malın itlâfındaki değer koyma kuralına göredir.

Eğer ticarî mal üzerinden, bir yıl nakit altın ve gümüşün bulunmadığı madenî ve kâğıt paraların kullanıldığı bir beldede geçerse oraya en yakın olan beldedeki altın ve gümüş paralara itibar edelir.

Bir kimse satıcının zimmetinde bulunan bir matlup borca sahip olsa yahut külçe olarak alacağını alsa, kendi cinsinden bir nakit ile kıymetlendirilir.

Bir beldede altın ve gümüş aynı şekilde yaygınsa ve ticaret malı bu iki paradan biri ile nisaba ulaşıp diğeri ile ulaşmazsa nisaba ulaştığı para ile değeri konur. Çün-

1- *Fethu'l-Kadîr*, I, 527; *el-Bedayi'*, II, 21; *el-Mugnî*, III, 33; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 260 vd. *Mugni'l-Muhtâc*, I, 399; *el-Mühezzeb*, I, 161.

kü beldede galip olan para ile değer konmuş olmaktadır. Eğer mal iki nakitten her ikisi ile de nisabı dolduruyorsa bunlardan fakirlere hangisi daha faydalı ise onunla kıymet takdir edilir. Eğer ticarî mallardan bir kısmını nakit ile diğer bir kısmını başka bir ticarî eşya ile elde etmişse meselâ, iki yüz dirhem nakit ve kullanmak için elde tuttuğu ticarî bir eşya ile satın alsa nakde karşılık satın aldığını bu nakit ile, geri kalanını beldenin galip olan nakdi ile takdir eder. Cumhurun görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü hem daha kolay, hem de fakirlerin menfaatine daha uygundur.

Ticarî Malların Kendilerinden Zekât Vermek Caiz midir?

Fakihler ticarî malların kendilerinden zekât verilip verilmeyeceği konusunda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir: [1]

Hanefîlere göre: Tacir malın kendisinden vermekle kıymetini vermek arasında serbesttir. Yıl dolduğu zaman malın sahibi ticaret malının kıymetinin 1/40'ını vermekle, ticarî mallarının kendinden 1/40'ını vermek arasında serbesttir. Çünkü ticaret zekâtın farz olduğu bir maldır, dolayısıyla diğer mallarda olduğu gibi bunların zekâtını kendilerinden vermek de caizdir.

Cumhura göre: Ticari malların kıymetini ödemek gerekir, malların kendinden zekât vermek caiz değildir. Çünkü nisap kıymet üzerinden muteberdir, dolayısıyla bunların kıymeti diğer malların kendisi gibidir. Onlara göre zekât malda değil, ancak kıymetinde farz olmuştur.

Kârın, Büyümenin, Ticarî Olmayan Malların Asıl Mala İlâve Edilmesi:

Mezhep fakihleri ticarî kârların sene sonunda sermayeye ilâve edileceği hususunda ittifak etmişlerdir. Hanefîlere göre ticarî olmayan yollardan elde edilen miras malı, hediye ve benzeri mallar da asıl mala ilave edilirler. Bu konudaki diğer mezheplerle görüş ayrılığı aşağıda açıklanacaktır:

Hanefîlere göre: [2] Ticaretten elde edilen kârlar ile hayvanlardan doğan yavrular, miras, hibe gibi ticarî olmayan yollardan elde edilen mallar sermayeye eklenir. Ancak kişinin yılın başında nisap miktarı mala sahip olmuş olması, yıl boyu bu nisaptan geride bir şeyin kalmış olması gerekir ki, sonradan elde edilen mallar buna ilâve edilmiş olsun. Yine yılın sonunda malın nisap miktarına ulaşmış olarak bulunması lâzımdır. Yıl tamamlanınca sonradan elde edilen mallar ile birlikte hesap edilip zekâtları ödenir. Çünkü sonradan elde edilen fazlalıktır, ilâvedir. Asıl mal bu ilâve ile artıp çoğalmaktadır; fazlalık, ilâve edildiği asıl mala tabidir. Tabi olan şey asıl haline dönmemesi için tek başına hüküm alamaz. Fakat yıl dolduktan sonra elde edilen malların geçmiş yılın zekâtı konusunda asıl mala

1- *el-Bedayi'*, II, 21; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 399; *el-Muğnî*, III, 31; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 103.
2- *el-Bedayi'*, II, 13 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, I, 539; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 31; *Tebyinü'l-Hakâkik*, I 280.

ilâve edilmeyeceğinden her hangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Deve, koyun ve sığır gibi cinsleri değişik olan otlak hayvanları birbirine ilâve edilemezler. Altın ve gümüş nakitleri, daha önce de açıkladığımız üzere, nisabı tamamlamada birbirine ilâve edilebilirler.

Malikîlere göre: (1) Ticaretten elde edilen kârlar ile kira paraları yıl içinde kaynağı olan asıl mala ilâve edilir. Asıl mal nisaptan az da olsa, hüküm böyledir.

Miras, hibe gibi ticarî olmayan yollardan elde edilen mallar yılı hesaplama hususunda nisap miktarı da olsalar sermayeye ilâve edilemezler. Belki bunlar için sahip olunduğu günden itibaren ayrı bir yıl başlatılır.

Miras, hibe ve benzeri yollarla elde edilen hayvanlar, daha önce kişinin elinde bulunan nisap miktarı hayvanlara ilâve edilirler. Eğer eldeki mallar nisap miktarından az ise bunlara ilâve edilemezler.

Şafiîlerce esah olan görüşe göre: (2) Kâr, ticarî hayvanların yavruları ile ağaçların meyveleri, dalları ve yaprakları, hayvanların yünleri, develerin tüyleri ve kıllar da ticarî mal olup sermayeye ilâve edilirler. Bu sonradan ilave edilenlerin yılı da sermayenin yılına tabi kabul edilir. Asıl sermaye nisaptan az da olsa hüküm aynıdır. Çünkü kâr ve benzeri elde edilmiş mallar sermayenin bir parçasıdır. Bunların yılı sermayenin yılına tabidir. Otlak hayvanlarının yavrularına benzerler.

Ticarî olmayan yollardan elde edilen mallar yıl içinde ticarî mallara ilâve edilmezler. Bunlar için, sahip olundukları günden itibaren yeni bir yıl itibar etmek gerekir.

Hanbelîlere göre: (3) Bu konudaki hüküm Şafiîlerinki gibidir. Ancak sermayenin nisap miktarında farklı olarak şöyle demişlerdir: Bir insanın mülkiyetinde nisap miktarı mal bulunsa bu mal ile ticaret yapsa ve mal çoğalsa üzerinden bir yıl geçince çoğalan kısmı ile birlikte zekâtını öder. Çoğalan kısmın zekât yılı sermayenin yılına tabidir. Çünkü mülkiyet bakımından sermayeye bağlıdır; hayvanlarda olduğu gibi, yıl bakımından da asıl mala tabi olması gerekir.

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 461-463; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 263. Malikîler şöyle demişlerdir: Malın ayn'ının nemâsı (üreme ve artması) kazanç, gelir ve fayda demektir. Kâr: Ticarî malın altın ve gümüş üzerinden ilk satın alındığı paradan fazla olan paradır. Bunun hükmü aslı olan sermayenin yılına ilâve edilmektir, nisaptan az olsa da. Galle (gelir): Ticarî eşyanın kendisini satmadan önce yenilenen şeydir. Ticaret için satın alınan hurmalar gibi. Bunun hükmü, teslim aldığı günden itibaren yılını başlatmaktır. Faide: Hediye miras, kullanılan eşyanın parası gibi, zekâtı verilmeyen mallardan yahut bir maldan ötürü olmayıp yenilenen şeydir. Bunun hükmü de elde edildiği günden itibaren yılı hesap etmektir.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 399.

3- *el-Muğnî*, III, 37.

Ticarî olmayan yollarla elde edilmiş bulunan mallar sermayenin yılına ilâve edilemezler, bilakis bu mallar için sahip olundukları günden itibaren müstakil bir yıl hesap etmek gerekir.

Malikîlere Göre Ticarî Malların Zekât Keyfiyeti:

Malikîlere göre, tacir ya ihtikârcı (karaborsacı) yahut müdîrdir. Yahut her ikisini birlikte yürüten kişidir.[1]

a) *İhtikarcı–Stokçu:* Ticarî eşyayı satın alıp satmak için pahalanmasını bekleyen kimsedir. Bu kişi satıncaya kadar malından zekât vermek gerekmez. Eğer bu malı biryıl, yahut birkaç sene sonra nakit ile satarsa parasından sadece bir yılın zekâtını öder. Eğer stokçunun yanında maldan bir şey kalırsa parayı ona ilâve eder.

Bu görüş Malikîler dışındaki cumhurun görüşüne aykırıdır. Cumhur şöyle diyor: Stokçuluk yapan kişi mallarını satmasa da her yılın zekâtını ödeyecektir. Hanefîlere göre, bu kişi ticarî mallar aynından, kendi cinsinden zekât vermekle bunların kıymeti üzerinden zekât vermek arasında serbesttir. Şafiîlerin yeni görüşleri ile Hanbelîlere göre, ticari malların kendinden zekât vermek caiz değildir. Daha önce bu konu geçmiştir.

Malikîlere göre, stokçunun yıl başlangıcı malın aslına sahip olduğu andan yahut zekâtını ödediği zamandan başlar.

Stokçunun ticari alacaklarına gelince: Alacaklarını tahsil etmedikçe zekâtını ödemesi gerekmez. Bu alacakların sadece bir yıllık zekâtını öder.

b) *Müdîr denen Tüccar:* Her hangi bir vakti beklemeksizin alıp satan çarşı esnafında olduğu gibi malları için belli bir yıl tesbiti mümkün olmayan kimselerdir. Bu gibi kimseler kendileri için yıl içinde belli bir ay tesbit ederek bu ayda yanında bulunan nakitleri, elindeki ticarî malların değerini hesap eder ve nakitlere ilâve eder. Eğer bunlar, varsa borçlarını düşdükten sonra nisap miktarına ulaşmışsa zekâtlarını öder.

Müdîr tacirin hükmü: Her yıl yanındaki ticarî eşyaya kıymet biçer. Bunlar çarşıda ardı kesilen mallardan olsalar ve yanında senelerce de kalsalar, taşıdıkları kıymet yanındaki nakitlere ilave edilerek hepsinin zekatının verilmesidir.

Müdîr tacirin yıl başlangıcı, ticarî eşyayı satın aldığı paraya sahip olduğu andan itibaren başlar. Yani bu kişinin yılı ticarî eşyayı satın aldığı malın kendisidir. Bu sermayeye sahip olduğu yahut en son zekâtını ödediği andan itibaren yıl başlar. Bu malla alıp vermeye sonra da başlasa meselâ, bir kimse nisap miktarı paraya Muharrem ayında sahip olsa veya zekâtını vermiş olsa sonra bu parayı Recep

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 639-642; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 103.

ayında kullansa, yani ticarete devir yapmak yolu ile Recep ayında başlasa onun yılı Muharrem ayından itibaren başlar.

Müdir tacirin ticarî alacaklarına gelince: Eğer bunlar peşin ödenmesi gereken alacaklar ise yahut ödeme zamanı gelmişse ve borçlunun vermesi umulan bir alacaksa alacakların miktarı malın aslına ilâve edilerek hepsinden zekâtı ödenir. Eğer alacaklar ticari eşya yahut tahsili umulan tecilli bir alacaksa, bu mal kıymeti takdir edilir ve malın aslına ilâve edilerek bütününün zekâtı verilir.

Eğer alacak fakir bir kimsenin üzerinde ise ve tahsili umulmayan bir durumda ise, alacağını alacaklısından almadıkça zekâtını vermek gerekmez. Tahsil edince sadece bir yılın zekâtını öder.

Müdir tacir ticari eşyayı koyduğu ve işte kullandığı aletlerin değerlerini hesaplamaz.

c) Tacir eğer ticarî eşyasının sadece bir kısmını stok ediyor, diğer kısmını da bekletmeden alıp-satıyor ise ve eğer bu iki tür ticarî eşya eşit ise yahut çoğu stok edilen mal ise bu tacir stokçuluk hükmüne göre eşyasının zekâtını öder. Yani bu eşyanın zekâtını, satıp paralarını aldıktan sonra bir yıl için öder. Devrettiği malların zekâtını da her yıl kıymetini hesap ederek öder.

Eğer malın çoğu devredilen alıp satılan mal, azı stok edilen türden ise bütünü devredilen mal olarak kabul edilir. İhtikâr hükmü iptal olunur. Yani her yıl bütün malları hesaplayarak zekâtını öder.

Kâr Ortaklığı (Mudârabe Şirketi) Malının Zekâtı:

Malın sahibi sermaye ve kârdan hissesine düşenin zekâtını öder. Şirketi çalıştıran ortak da kârdan hissesine düşen miktarın zekâtını aşağıda gelecek olan fakihlerin görüşlerine göre öder: (1)

Ebu Hanife'ye göre: Mal sahibi ile şirketi çalıştıran kişi her yıl şirketten hissesine düşen malın zekatını öder, tasfiyeyi beklemez.

Hanbelîlere göre: Malın sahibi kârı ile birlikte sermayesinin zekâtını verir. Çünkü ticarî malın kârının yılı sermayenin yılıdır. Bir kimse bir kimseye kâr yarı yarıya taksim edilmek üzere bin dinar para verse ve üzerinden de bir yıl geçse, ve para üç bin dinar olsa mal sahibinin iki bin dinarın zekâtını ödemesi gerekir.

Kâr ortaklığını çalıştıran kişi, kârın bölüşülmesi tamamlanıncaya kadar kendi hissesinden bir şey vermesi gerekmez. Kârlar bölüşüldüğü andan itibaren üzerinden bir yıl geçince zekât ödemesi gerekir. Çünkü kâr ortağının mülkü tam değildir. Kâr ortağı mal sahibi ile hesaplaşırsa, hesap yapıldığı andan itibaren üzerinden bir yıl geçince zekâtını öder. Çünkü o zaman ortağı şirketteki malını he-

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 103-104; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 477; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 642; *Muğni'l Muhtâc*, I, 401; *el-Muğnî*, III, 38 vd.

sap belli olduktan sonra bilmiştir. Bundan sonra şirket zarar etse de bu zarar mal sahibine aittir.

Şafiîlere göre: Kâr ortaklığında mal sahibine kârı ile birlikte sermayenin zekâtı lâzım gelir. Çünkü bu kişi, her ikisine de mâliktir. Mezhepte muteber olan görüşe göre kâr ortağının da kârdaki hissesinin zekâtını vermesi lazımdır. Çünkü, istediği vakit bölüşüp o hakkını elde edebilir. Bu mal verecek durumdaki bir kimsede bulunan vadesi gelmiş alacağa benzer. Kendi hissesinin zekât yılı, kârı belli olduktan sonra başlar. Şafiî mezhebine göre, kâr bölüşülmeden zekât ödemek gerekmez.

Malikîlere göre: Eğer kâr ortaklığının malı, mal sahibinin beldesinde bulunuyorsa, bu bulunuş gıyaben malının durumunu bilmek sureti yle hükmen de varsa bu malın zekâtı devredilen mal zekâtı olarak farz olur. Yani bu kişi her yıl yanındaki sermayeyi kârı ile birlikte kıymetini hesap eder, sermayesinini zekâtını kârı ile birlikte, hesap ve tasfiye yapılmadan önce öder. Mezhebteki zahir görüşe göre hüküm böyledir. Fakat mutemed olan görüşe göre hesap yapılıp tasfiye gerçekleştikten sonra zekat ödemek gerekir. Bu durumda geçmiş bütün yılların zekâtı da ödenir. Bunun gibi, eğer mal yanında olmaz da kalıp kalmadığı, telef olup olmadığı, kâr zarar durumu bilinmezse, geçmiş yıllardan ötürü bu malın zekatını öder.

Kâr ortaklığını çalıştıran ortak, kâr taksim edildikten sonra kârdan hissesine düşen miktarın bir yıl için zekâtını öder.

4. Ziraî Ürünlerin Meyvelerin Zekâtı:

Ziraî Ürünlerin Zekatının Farz Oluşu ve farz olma sebebi:[1]

Ziraî ürünlerin zekâtının farz oluşu Kitap, sünnet, icma ve akıl ile sabittir. Kitaptan delil: "*Hasat günü ürünün hakkını, zekâtını verin*" âyetidir. İbni Abbas: "*Hakkahu*" kelimesinden kastedilen mananın farz olan zekât olduğunu, başka bir kere de, *öşür* ve *nısf-ı öşür olduğunu* söylemiştir. Kitaptan ikinci delil: "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın helâl olanından ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan verin*" âyetidir. Zekâta nafaka da denilmektedir. Allah tealâ'nın: "*Altın ile gümüşü biriktirip Allah yolunda infâk etmeyenler harcamayanlar*" âyeti bunun delilini teşkil eder.

Sünnetten delil şu hadislerdir: "*Yağmur suyu veya kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulu olan toprakların ürünlerinden onda bir, hayvanlar veya taşıma su ile sulanan topraklardan yirmide bir zekât vermek gerekir.* "[2] "*Nehirler ve yağmur sularının suladığı topraklardan öşür (onda bir) develer yardımıyla sula-*

1- *el-Bedayi'*, II, 53 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 381; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 245; *el-Muğnî*, II, 689 vd. *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 236; *Fethu'l-Kadîr*, II, 4.

2- Bu hadisi Müslim dışında Cemaat İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 139.

nan topraklardan yirmide bir zekât vermek gerekir." (1)

İcmadan delil bütün ümmetin ziraî ürünlerden öşür zekâtı vermek gerektiği konusunda ittifak etmiş olmalarıdır.

Aklî delil: Zekâtın meşru olma hikmetleri bahsinde de zikrettiğimiz gibi, fakire öşür verme nimetin bir şükrüdür, âciz kimseleri güçlü kılmak, farzları yerine getirmeleri için onları takviye etmek, nefsi günahlardan temizlemektir. Bütün bu zikredilenler hem akıl yönünden, hem de dinî yönden gereklidir.

Öşrün Farz Olma Sebebi:

Öşür zekâtının farz olmasının sebebi ürün veren topraktır. Bu ürünün öşür için gerçekten meydana gelmiş olması gerekir. Haraç hususunda ise takdîren ürün verme kuvvetinin bulunması yeterlidir. Meselâ, topraktan çıkan ürüne bir afet gelse ve ürün yok olsa öşür topraklarında bundan ötürü öşür vermek gerekmez. Bunun gibi haraç toprağı ise bu yerden haraç vermek de gerekmez. Çünkü hem gerçekten hem de takdîri olarak büyüme gelişme yoktur. Eğer toprak öşür toprağı olur da bunu ekip biçme imkânı bulunduğu hâlde sahibi bunu işlemezse, gerçekten topraktan bir şey çıkmadığı için öşür vermek farz olmaz. Fakat toprak eğer haraç toprağı ise haracını vermek gerekir. Çünkü takdîri olarak bu toprakta nemâ, üretim yapabilmesi durumu var sayılır.

Ziraî Ürünlerde Zekâtın Şartları:

Bütün zekâtlarda olduğu gibi, daha önce de açıkladığımız üzere, ehliyet, ergenlik çağına girmiş olmak, akıllı olmak gibi zekâta ehil olmak için gereken genel şartlar vardır. Hanefîlere göre, çocuğun, deliğin topraktan çıkarılan ürünleri dışındaki mallarından zekât vermek gerekmez. Zekâtın farz olma şartlarından biri de Müslüman olmaktır. Kâfire zekât farz değildir. Çünkü zekâtta ibadet manası vardır. Kâfir kişi ise ibadetle mükellef değildir. Bu şartlara ilâve olarak aşağıda mezheplere göre geniş olarak açıklanmış bazı şartlar daha vardır:

Hanefîlere göre:(2) Zekâtın umumî şartlarına ilâve olarak ziraî ürünlerde farz olması için şu şartlar ileri sürülmüştür:

a) Toprağın öşür toprağı olması: Haraç toprağından öşür vermek gerekmez. Çünkü onlara göre bir topraktan hem öşür hem de haraç toplanamaz.

b) Topraktan ürün çıkması: Eğer öşür toprağından bir şey çıkmazsa öşür vermek de gerekmez. Çünkü çıkan üründen öşür vermek farzdır.

c) Toprağı ekip biçmekten gelir ve ürün elde etme, büyüme gibi maksatların

---

1- Bu hadisi Ahmed, Müslim, Neseî ve Ebu Davud rivayet etmiştir ve şöyle demiştir: "Nehirler ve su kaynakları" Hadis Cabir'den rivayet edilmiştir. a.g.e., a.y.
2- el-Bedayî, II, 57-63.

bulunması şarttır. Odun, ot ve benzeri gelir temin etmeyen ve nema manası bulunmayan şeylerden zekât vermek farz değildir. Çünkü toprağın bu gibi şeylerin ziraatı ile gücü artmaz; belki bunlarla toprağın gücü azalır.

Ebu Hanife'ye göre, öşrün farz olması için nisap şartı yoktur. Çıkan ürünün azından da çoğundan da öşür vermek gerekir.

Malikîlere göre:[1]

a) Topraktan çıkan o rünlerin, hububat ve meyvelerden (hurma, kuru üzüm, zeytin gibi) olması gerekir. Elma ve nar gibi kalıcı olmayan meyvelerle sebze ve bakliyattan zekât vermek gerekmez. Bu araziler, ister savaşla alınan Mısır ve Şam gibi haraç arazisi olsun –ki bu arazilerden alınan haraç vergisi, zekat vermeyi toprakları gibi haraç arazisi olmayan yerler olsun, isterse de mevat araziler olsun hüküm değişmez.

b) Topraktan çıkan ürün nisap miktarı olmalıdır. Nisap beş vesaktır ki, bugünkü ağırlık ölçüleri ile 653 kg. eder. Bir vesak altmış sa'dır. Sa': Hz. Peygamber (a.s)'in müd ölçüsü ile dört müddür. Bu da on iki Endülüs kıntarı eder.

Şafiîlere göre:[2]

a) Toprağın çıkardığı ürün saklanabilecek yiyecek maddesi olmalı ve bu maddeleri insanlar ekmelidir. Hububattan buğday, arpa, darı, mısır, pirinç ve benzeri maddeler olmalıdır. Meyvelerden hurma, kuru üzüm, maddeler olmalıdır. Sebzelerle bakliyattan ve kalıcı olmayan yaş meyvelerden, hıyar, karpuz, kavun, nar ve kamış gibi maddelerden öşür vermek gerekmez.

b) Topraktan çıkan ürünler tam nisap miktarı yani beş vesak miktarı (653 kg.) olmalıdır.

c) Belli bir kişinin mülkü olmalıdır. Sahih olan görüşe göre vakıflar gibi ammeye ait toprakların ürününden zekât lâzım gelmez. Çünkü bu gibi malların belli bir sahibi yoktur. Açık arazide sahipsiz olan herkese mübah hurmalardan zekât vermek gerekmez. Çünkü bunların belli bir sahibi yoktur.

Hanbelilere göre:[3]

a) Kuru hububat ve meyvelerde ölçekle ölçülen, dayanıklı ve insanların topraklarında ektikleri maddelerden olma gibi vasıflar haiz olmakla beraber, topraktan çıkan bu ürünlerin saklanabilir olması ve uzun süre kalabilen maddeler olması şarttır. Bu maddeler, ister hububat gibi yiyecek maddeleri olsun, ister mercimek, nohut bakla gibi uzun süre kalıcı olan maddeler olsun, ister gravya, kimyon, hıyar ve acur denen çeşidinin çekirdekleri olsun, ister turp, kuşburnu, acı bakla, susam

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 608 vd.; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye*, 105.
2- *el-Mühezzeb*, I, 156 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 381 vd.
3- *el-Muğnî*, II, 690-695; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 239-242.

çekirdeği gibi bakliyat ve diğer hububat olsun fark etmez.

Bu sayılan vasıfları taşıyan meyvelerden de zekât vermek farzdır. Kuru hurma, kuru üzüm, badem, fıstık, fındık, ceviz gibi.

Şeftali, erik, armut, elma gibi meyvelerle, hıyar, acur, patlıcan, şalgam, havuç gibi sebzelerden de zekât vermek gerekmez.

b) Çıkan ürünün nisap miktarına ulaşması: Nisap miktarı hububat ve kuru maddelerde tasfiyeden sonra, meyvelerde kuruduktan sonra beş vesaktır. Bu da 1428. 4/7 Mısır rıtlıdır. Yahut 50 kile yahut 4 irdeptir. Bir Mısır irdebi 128 su litresi yahut 96 kadehtir.

c) Nisap miktarı ürünün farz olma vaktinde hür ve Müslüman kişinin mülkü olmak: Zekâtının verileceği vakit, hububatın dolgunlaştığı ve meyvelerin olgunlaştığı zamandır. İnsanların ekip biçtikleri tarlalarda kendiliğinden çıkan ürünlerden de zekât vermek gerekir. Meselâ, tarlaya düşen tohumlar kendiliğinden bitmişler de ürün vermişlerse bundan zekât vermek gerekir. Çünkü zekâtın farz olma vaktinde kişi buna sahip olmaktadır kendinin ekmesi şart değildir. Kayıp malları bulanların elde ettikleri mallardan yahut olgunlaşma noktasına geldikten sonra hibe edilen ürünlerden yahut bu duruma geldikten sonra satın alınan ürünlerden yahut hasatçı ve benzeri kimselerin aldıkları hasat etme veya harman ücretinden; meselâ, tasfiye ücreti ile bağ bekçiliği ücretinden yahut satın alma, miras yolu ile elde etme yahut mehir parası yahut hul', icare ve sulh bedelleri gibi kazançlarından zekât vermek gerekmez. Çünkü bu gibi kişiler zekâtın farz olma vaktinde bu mallara ve gelirlere sahip değillerdi. Mübah olan şeyleri toplamaktan da zekât vermek gerekmez. İster bu bitkilerin ürünleri kendi toprağında bitsin, ister boş arazide bitsin fark etmez. Çünkü kişi bunlara ancak almak suretiyle sahip olmaktadır, zekâtın farz olma vaktinde kendi mülkiyeti altında değildir.

Zekât Verilecek Ziraî Ürünler:

Fakihlerin bu konuda iki görüşü vardır: Bir görüşe göre, zekât topraktan çıkan her türlü ürünü içine almaktadır. Bir görüşe göre zekât sadece yiyecek maddesi olan ve saklanabilen maddelere mahsustur.[1]

Ebu Hanife'nin görüşü: Yukarıda zikredilen birinci görüş Ebu Hanife'nin görüşü olup toprağın çıkardığı ürünlerin azından da çoğundan da zekât vermek gerekir. Ancak odun, ot, Farisî kamış (bu kalem yapılan kamışlardır, şeker kamışından ise öşür vermek gerekir.), hurma dalları ve samanı ile yerden gelir sağlamak kastedilmeksizin toprağın etrafında meydana gelen bütün bitkilerden zekât vermek gerekmez. Ancak bir kişi eğer toprağını kamışlık, ağaçlık, otlak yapar da bunların

1- *Fethu'l-Kadîr*, II, 2, vd.; *el-Lübâb*, I, 151 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 447 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 60? vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 105; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 281, vd. *el-Mühezzeb*, I, 156, *el-Mugnî*, II 690 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 236-238; *el-Mecmû'*, V, 432-442.

büyümesi için bu toprağa su verir ve insanları buralardan menederse bunlardan da öşür vermek gerekir. Ebu Hanife topraktan çıkan her şeyden öşrün farz olduğunu mutlak olarak söylemiştir. Çünkü bunlarda yıl geçme şartı yoktur. Bu gibi topraktan çıkan mallardan alınan öşürde bir nevi vergi manası vardır. Bu sebeple, devlet başkanı bu öşür zekâtını zorla alma hakkına sahiptir. Ölünün terekesi olan ziraî ürünlerden zekât vermek vaciptir, çocukların ve delilerin toprakları ile vakıf topraklarından da öşür vermek vaciptir.

Bu meselelerde Ebu Hanife'nin dayandığı delil: "*Toprağın çıkardığı ürünlerden öşür vermek gerekir* "[1] hadisidir. Ebu Hanife bu hadise dayanarak topraktan çıkan her şeye öşrü umumileştirmiştir. Hanefîlere göre doğru olan görüş İmam Azam'ın görüşüdür. Mezhep onun delilini tercih etmiştir.

İmameyn ile Cumhurun görüşü: Bu görüşe göre, ziraî ürünlerle meyvelerde ancak yiyecek maddesi olma ve saklanabilme vasfına sahip maddelerden zekât vermek gerekir. Hanbelîlere göre ise kuru olan, saklanabilen, dayanıklı ve ölçekle ölçülen maddelerden öşür zekâtı vermek gerekir. Sebzelerle yaş meyvelerden zekât vermek gerekmez. Racih olan görüş budur.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ise şöyle demişlerdir: Öşür ancak beş vesaka ulaşan dayanıklı ürünlerden gerekir. Sebze cinsinden (yaş meyve, armut, elma ve diğerleri ile pırasa, kereviz, soğan vb. maddelerden) öşür vermek gerekmez. Çünkü bunlar dayanıklı meyvelerden değillerdir.

Malikîlere göre: Yirmi sınıf toprak ürününden zekât vermek gerekir. Bunlar içinde on yedi tanesi hububat cinsidir: Bu on yedinin yedisi ateşte pişirilen yiyecek maddeleri olup şunlardır: Nohut, ful, fasulye mercimek, acı bakla, bezelye, karaburçak. Diğerleri şunlardır: Buğday, sült (kabuğu olmayan bir arpa türü), çavdar, mısır, ales (bir kabukta iki dane bulunan bir buğday türü) darı, pirinç ve yağ elde edilen dört bitki, yani zeytin, susam, kırtım (safran tohumu) kırmızı turp. Beyaz turptan zekât vermek gerekmez. Çünkü onun yağı yoktur.

Meyveler ise üç türlüdür: Kuru hurma, kuru üzüm, zeytin. Çünkü Hz. Ömer şöyle demiştir: "*Zeytinden öşür vermek gerekir.* "

Yaş incir, nar, elma ve benzeri yaş meyvelerden zekât vermek gerekmez. Keten tohumu, şalgam, ceviz, badem, fıstık ve benzeri meyvelerden de zekât vermek gerekmez.

Şafiîlere göre: Zekâtın yiyecek maddelerine mahsus olduğunu tesbit etmişlerdir. Bu maddeler de meyvelerden kuru hurma, kuru üzüm; hububattan buğday, arpa, pirinç, mercimek, tercihan saklanan diğer maddeler mercimek, bakla, mısır,

1- Zeylai bu hadis için diyor ki: "Bu lafızla *garip* tir. Bu manada İbni Ömer'den daha önce geçen şu hadis rivayet edilmiştir". "*Yağmurun ve su kaynaklarının suladıklarından öşür vermek gerekir.*" *Nasbu'r-Râye*, II, 384.

hurtman (buğday ile arpa arasında bir yiyecek maddesi) karaburçak, çemen otu, haşhaş, susam.

Kabak, karpuz, nar ve yoncadan zekât yoktur. Çünkü Resulullah (a.s) bunun zekâtını affetmiştir. Şeftali, nar, yaş incir, badem, hindistan cevizi, elma, kayısıdan zekat vermek gerekmez. Çölde biten Ebu Cehil karpuzu ile geyik gibi vahşi hayvanlardan zekât vermek gerekmez. Bunun gibi mescitlere vakfedilen ürün ve bitkilerle köprülere, sınırlardaki kalelere, fakirlere vakfedilen arazinin ürünlerinden sahih olan kavle göre zekât vermek gerekmez. Çünkü bunların belli bir sahibi yoktur. Zeytin, safran, Yemen sayranı, kırtım denen boya bitkisi ve baldan Şafiî'nin yeni mezhebine göre zekat vermek gerekmez.

Hanbelîlere göre: Ölçekle ölçülen ve saklanabilen buğday, arpa ve sült gibi (bu madde buğday renginde, arpagillerden bir nevi yiyecek maddesidir) maddelerden, mısırdan ve kıtnıyat[1] tabir edilen ateşte pişen bakla, nohut, fasulye, mercimek, fiy, acı bakla, darı, pirinç, burçak, çemen otu, haşhaş, susam), ales (kabuğu içinde saklanan bir nevi buğday) gibi dayanıklı yiyecek maddelerinden zekât vermek gerekir.

Bütün baklagillerin tohumlarından, hindiba, kereviz, soğan boğa yaprağı tohumlarından, bütün hoş kokulu bitkilerin tohumlarından, bir tere otu çeşidi olan kişinç otu, kimyon, kravya otu, çörek otu tohumundan, razyanç (şemar, anason kamış tohumu), hardal, keten tohumu, pamuk, kabak, eşek baklası tohumu, patlıcan, marul ve havuç tohumundan zekât vermek gerekir.

Bakliyatın tanelerinden, reşad [2] turp ve safran tohumundan da zekat vermek gerekir.

Ölçekle ölçülen ve saklanabilen kuru hurma, kuru üzüm, badem, fıstık, fındık, somak gibi bütün meyvelerden zekât vermek gerekir. Özet olarak, hububat maddeleri ile tohumlardan ve dayanıklı meyvelerden zekât vermek gerekir.

Doğrusu hünnap, incir, kayısı ve dut gibi meyvelerden de zekât vermek gerekir. Çünkü bunlar da kuru hurma gibi saklanabilmektedirler. Kekik, çöven otu ile bunların tohumlarından zekat vermek gerekir. Bunun gibi sidr hatmî ve mersin ağacının yapraklarında olduğu gibi, piyasada kullanılan ve kendisinden ürün elde edilen ağaç yapraklarından zekât vermek gerekir. Çünkü bunlar da ölçekle ölçülen ve dayanıklı olan bitkilerdir. Pamuktan, ketenden, kendir, safrandan, versten (Yemen safranı) niyl (çivit)den Hindistan cevizinden, erik, elma, armut gibi yaş meyvelerden, ayvadan, nardan, nabak (sidr ağacının meyvesi kevkenar), kızılcık ve muzdan zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlar ölçekle ölçülen yiyecek ve meyvelerden değillerdir. Cevizden de zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlar sayıya tabidirler. Şe-

1- Kıtnıyat denilmesinin sebebi, bunların evde muhafaza edilmeleridir.
2- Baklagillerden bir tür adı.

ker kamışından da zekât vermek gerekmez.

Karpuz, kavun, hıyar, acur patlıcan, şalgam kelem, karnabahar soğan, sarımsak, pırasa, havuç, turp ve benzeri sebzelerden zekât vermek gerekmez. Çünkü Hz. Ali'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurdu: "*Sebzelerden zekât yoktur.* "[1] Hindiba, kereviz, nane, tere otu, eşek baklası, karaz (selem ağacı meyvesi) maydanoz ve kişinç otu gibi bakliyattan da zekât vermek gerekmez.

Bunun gibi misk, gül, menekşe, nergis, nilüfer çiçeği, şebboy çiçeği, zambak, hurma çiçeği, hurma ağacının dal ve yaprakları, hububat kabukları, saman, odun, tahta, ahşap, söğüt ağacının yaprakları, dut ağacının yaprakları, otlar, Farisî kamışı, küçük ve büyükbaş hayvanların sütü ile yünleri, kılları, deve tüyü, ipek, ipek böceği gibi maddelerden zekât vermek gerekmez. Çünkü bu sayılanların hiç biri hakkında nas yoktur. Bunlar hakkında nas bulunanların manasını da taşımamaktadır. Dolayısıyla temelde zekâttan affedilen mallar olarak kalmışlardır.

Zeytin hakkında Şafiîler de yeni mezhebe göre zekât vermek gerekmez. Ebu Hanife, Malikîler ve Hanbelîlere göre[2] zekât vermek gerekir. Malikîlerle Hanbelîlere göre zeytinin nisabı beş vesaktır.

Balın Zekâtı:

Fakihler balın zekâtı hakkında iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:[3]

Hanefîler ile Hanbelîlere göre: Baldan öşür vermek gerekir. Ancak Ebu Hanife şöyle diyor: Eğer bal öşür toprağından elde edilmişse bundan öşür vermek gerekir. Elde edilen bal ister az, ister çok olsun fark etmez. Harac topraklarındaki arılardan elde edilen baldan öşür vermek gerekmez. Hanbelîlere göre: Balın nisabı on faraktır. Bir farak onlara göre 16 rıtıldır. Dolayısıyla balın nisabı Bağdad rıtılı ile 160 rıtıldır. Mısır ölçüleri ile 144 rıtıldır. Hanefîlere göre bir rıtıl 130 dirhemdir. Bir dirhem 2.975 gramdır. Baldan zekât vermenin farz olduğu hususunda dayandıkları delil bazı hadislerdir. Bu hadislerden bazıları aşağıdadır:

1- Ebu Seyyare el-Mutaî'nin rivayet ettiği hadis: "*Ebu Seyyare şöyle demiştir: "Dedim ki: Ya Resulallah! Benim arılarım vardır." Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s): "Onun öşürünü öde" buyurdu.*" [4]

1- Bu manada bir hadis Hz. Aişe'den de rivayet edilmiştir. Her ikisini Darakutnî rivayet etmiştir. Esrem *Sünen*'inde Musa b. Talha'dan sebzeler konusunda şu hadisi rivayet etmiştir: "*Bunlardan ötürü zekat yoktur.*" Bu hadis kuvvetli bir *mürsel* dir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 142.

2- *el-Emvâl*, 504 vd.; *el-Muğnî*, II, 694 vd, 713.

3- *el-Bedayi'*, II, 61 vd.; *el-Lübâb*, I, 153; *el-Emvâl*, Ebu Ubeyd, 506 vd. *Fethu'l Kadîr*, II, 5; *el Mecmû*, V, 434 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 382; *Keşşâfü'l-Kınâ*, II, 257; *el-Muğni*, II, 713.

4- Ahmed, İbnu Mace, Ebu Dâvud ve Beyhakî rivayet etmiş olup hadis munkatıdır. Neylü'l-Evtâr, IV 145 vd.

2- Amr b. Şuayb'ın babası yolu ile dedesinden rivayet ettiğine göre: "*Hz. Peygamber (a.s) baldan öşür almıştır.* "[1] Hz. Ömer'in de baldan her on kırbada bir kırba zekât aldığı rivayet edilmiştir.

3- Ukaylî "*ez-Duafa*" da Abdurrazzak yolu ile Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet etmiştir: "*Baldan öşür vermek gerekir.* "[2]

Malikî ve Şafiîlere göre: İki sebeple baldan zekât vermek gerekmez:

1- Tirmizî'nin şu sözü: "Hz. Peygamber (a.s)'den bu konuda mühim bir şey nakledilmemiştir. " İbni Münzir de şöyle demiştir: "Baldan zekât vermek gerektiği hususunda ne bir haber ne de bir icma sabittir. "

2- Bal sıvı bir madde olup hayvandan çıkmaktadır, süte benzer. Sütten icmâ ile zekât vermek gerekmediğine göre baldan da zekat vermek gerekmez.

Ebu Ubeyd balın sahibinin zekâtını ödemekle emredilmesin ve buna teşvik edilmesini tercih ederek, zekâtının verilmemesini çirkin görmüştür. Bal sahiplerinin ballarını gizlemelerinin günahından emin olunmaz. Ancak zekâtı onlara farz değildir.

Ziraî Ürünlerin Zekâtının Nisabı:

Ebu Hanife'ye göre:[3] Öşrün farz olması için nisap şartı yoktur. Topraktan çıkan ürünün azından da çoğundan da öşür vermek gerekir. Dayandığı delil: "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın helâlinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan harcayın.*" ayeti ile "*Hasat günü ürünün hakkını verin* " ayetinin ifade ettikleri umumi manadır. Sünnetten delili: "*Yağmur ile sulanan topraklardan öşür vermek gerekir, kaynak suları ile yahut dolap yardımı ile sulanan toprakların ürününden yirmide bir zekat vermek gerekir.* "[4] Ayet çıkanın azı ile çoğu arasında bir fark gözetmemektedir. Öşrün farz olma sebebi, çıkan ürünü büyüten topraktır. Çıkanın azı ile çoğu arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Toprağın çıkardığı öşür gereken ürünler için yapılan işçi masrafları ile ziraî alet ve edevat harcamaları mahsup edilmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) öşürde çıkan ürünlerin zorluklarına ve masraflarına göre farklı öşür nisbetlerine hükmetmiş, şöyle buyurmuştur: "*Gökten inen su ile sulanan topraklarda öşür, kaynak suyu ile sulanan topraklarda yirmide bir zekat vermek gerekir.* " Bu hadise göre, masraflar ziraati yapana aittir. Yapılan masraflar çıkarılmaksızın topraktan çıkan ürünlerin hepsinden zekat vermek gerekir.

1- İbni Mace rivayet etmiştir. Hadis *müsned* ve *mürsel* olarak rivayet edilmiştir. a.g.e a.y. Bu hadisi yine Ebu Ubeyd ile Esrem de rivayet etmişlerdir.

2- Zeylaî demiştir ki: Bu hadisi Abdurrazzak'ın *Musannef*inde bu lafızla bulamadım. Oradaki ifade şöyledir: "*Hz. Peygamber (a.s) Yemen halkına şunu yazdı: Bal üreticilerinden öşür alınmalıdır.*" *Nasbu'r-Raye*, II, 390.

3- *el-Bedayi'*, II, 95; *Fethu'l-Kadîr*, II, 2 vd.

4- Bu hadisi Ebu Muti' el-Belhî Eban b. Ayyaş yoluyla rivayet etmiş. Fakat bunun isnadının bir değeri yoktur. *Nasbu'r-Raye*, II, 385.

İmameyn ile cumhura göre:[1] Ziraî ürünlerde zekâtın farz olması için nisap şarttır. Ziraî ürünler beş vesak, 653 kg. yahut 50 Mısır kilesi olmadıkça bunlardan zekat vermek gerekmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s): "*Beş vesaktan azında zekât yoktur.*"[2] buyurmuştur. Bir vesak altmış sa'dır. Bu hadis zekâtla ilgilidir. Dolayısıyla onu öne almak ve bu hadis ile Ebu Hanife'nin delillerinin umumiliğini tahsis etmek gerekir. Nitekim "*Otlakta yetiştirilen develerden zekât vermek gerekir.*" hadisi bu hadisin sonundaki: "*Beşden az devede zekât yoktur*" hadisi ile, "*Gümüşten zekât gerekir*" hadisi "*Beş ukıyyeden az (200 dirhem) gümüşten zekât yoktur*" hadisi ile tahsis edilmiştir. Ziraî ürünlerde mal olup diğer zekât mallarında olduğu gibi, bunların azından zekât vermek gerekmez. Bunun yanında, zekât zenginlerin vermesi farz olan bir sadakadır. Diğer zekât mallarında olduğu gibi nisap miktarına ulaşılmadan zengin olunamaz. Hadis sahih olduğu için bu görüşü ben de tercih ediyorum.

Yıl geçmesine itibar edilmemesinin sebebi, ziraî ürünlerin hasatla birlikte büyümesinin tamamlanmasıdır. Bundan sonra kalmakla üründe bir büyüme ümidi yoktur. Bir yıl geçme şartı diğer zekât malları için itibar edilmiştir. Çünkü diğer zekât mallarında büyümenin tamamlanma ihtimali vardır. Nisap ölçekle ölçülür. Çünkü hadiste belirtilen vesaklar ölçeğe dayalıdır. Sa' Hz. Peygamber (a.s) döneminde Medinelilerin ölçeği idi. Bunun miktarı 4 müd idi. Bir sa'= 5. 1/3 rıtıldır. Bir rıtıl 675 gr.'dır. Şafiîlerle Hanbelîlere göre eğer hurma kuru olarak saklanmak istenirse nisap kuru hurma veya kuru üzüm olarak hesaplanır. Dayandığı delil Müslim'in rivayet ettiği şu hadistir: "*Beş vesak oluncaya kadar kuru hurma ile hububatta zekât yoktur.*" Adette iyi kuru hurma veya iyi kuru üzüm elde edilemediği için eğer yaş hurma ile yaş üzüm kurutulmak istenmezse yahut kurutulma müddetleri bir yıl gibi uzun sürerse, o takdirde nisapları yaş olarak hesap edilir, yaş olarak tartılıp ona göre öşürleri verilir. Çünkü yaş olarak elde edilen bu malların olgunlaşma vakti bu durumlarıdır. Hurma ile üzümden zekâtın hemen ödenmesi gerekir. Çünkü bu durum onların en olgunlaşmış hâlidir.

Hububat, sapından ve samanından ayrılmış olarak beş vesak itibar edilir. Çünkü hububat samanı ile birlikte saklanmaz ve bu şekilde yenmez.

Pirinç ve ales buğdayı gibi kabuğu içinde saklanan hububatın nisabı on vesaktır. Çünkü bu maddelerin kabuğu içinde saklanması korunmaları bakımından daha faydalıdır. Kabuğundan çıkarılınca yarı yarıya kalırlar. Bir yılda elde edilen meyveler nisabı tamamlamada diğer bir yılda elde edilenlere ilâve edilemez. Bunun gibi, bir yılın ziraî ürünleri başka bir yılın ziraî ürününe eklenemez. Ancak bir yıl içinde muhtelif mevsimlerde elde edilen ürünler birbirine ilâve edilirler. Bir yıl içinde elde edilen meyveler de birbirine ilâve edilebilirler. Buradaki yıldan kastedilen on

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 105; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 608 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 447 vd.; *Muğni'l Muhtâc*, I, 382.; *el-Muğnî*, II, 695-699; *el-Mecmû'*, V, 439.

2- Bu hadisi *cemaat* Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 141.

iki kamerî aydır.

Malikîlere göre: Zekâtın hesaplanmasında hububatın samanından ayrılmış kurumuş olması ve yaş hurma ve yaş üzümün kurumuş şekli muteberdir. Eğer bu meyveler yaş hurma veya yaş üzüm olarak satılırsa o takdirde değerinin yirmide birini vermek farz olur. Kuru olarak saklanması adet olmayan yaş ful ve yaş nohutun parasının yirmide birinin ödenmesi farz olur. Yağı bulunan zeytinden yirmide biri alınır. Saklanabilen pirinç, ales buğdayı ve arpanın kabukları şer'î nisapta hesap edilir. Meselâ, pirinç kabuğunda soyulmuş olarak dört vesak, kabuğu ile beş vesak ise bunun zekâtı verilir. Eğer bundan az olursa zekâtı verilmez.

Hanefîlerin de dahil bulunduğu cumhur masrafla elde edilen ürünlerde hasat, harmanlama ve diğer ziraî masrafların nisaptan çıkarılamayacağında ittifak etmişlerdir.

Ziraî Ürünlerden Verilmesi Gereken Zekât Miktarı ve Şekli:

Fakîhler[1] masrafsız olarak elde edilen meselâ, yağmur suları ile sulanarak elde edilen veya yakınındaki bir sudan sulanan toprakların ürünlerinden öşür vermenin farz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

Su dolabı yahut hayvanlar yardımı ile sulanan toprakların ürünlerinden yirmide bir zekât vermek gerekir. Bunun dayandığı delil daha önce de geçen şu hadistir: "*Gök suyu ile sulanan, kaynak suyu ile sulanan yahut kendiliğinden sulu olan toprakların ürünlerinden öşür vermek gerekir. Hayvanlar yardımıyla taşınarak sulanan toprakların ürünlerinden yirmide bir zekât vermek gerekir.*"[2] Bunun üzerinde icma meydana gelmiştir. Nitekim Beyhakî ve diğer imamlar da bu görüştedirler.

Eğer bir toprak senenin yarısında masrafla ve külfetle, diğer yarısında ise külfetsiz sulanıyorsa bundan kırkta üç nisbetinde zekât vermek gerekir. Eğer yılın bir kısmında diğerinden daha çok masraf ve külfet varsa o takdirde çoğunluğa itibar edilerek bunun gereği yapılır, diğerinin hükmü düşer.

Bu ayırımın sebebi açıktır. O da sulanan toprakta masrafın fazla kendiliğinden sulananda (ba'l) ise az olmasıdır. [3] Bu fark besi hayvanlarıyla otlakta yetiştirilen hayvanlarda da vardır. Hububat ile meyvelerin nisaplarında affedilme söz konusu değildir. Belki nisaptan ne kadar fazla olursa o kadarı hesap edilerek zekâtı verilecektir. Yani para ile ticarî eşyanın nisap fazlasının zekâtına benzememektedir.

1- *el-Bedayi'*, II, 62-63; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 106; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 610-612; *Muğni'l-Muhtâc* I, 685; *el-Muğnî*, II, 698-702; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 242 vd.

2- Bu hadisi Müslim dışında cemaat İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Müslim'de ise Cabir'den rivayet edilmiştir. Hadis şöyledir: "*Nehirler ve yağmurların suladıkları topraklardan öşür, hayvanlar yardımıyla sulanan topraklardan yirmide bir zekat vermek gerekir.* "Ebu Dâvud'un bir rivayetinde: "*Sulak toprak ürününden öşür verilmesi gerekir.*" şeklinde gelmiştir.

3 - Luğat âlimleri diyorlar ki: "Ba'l"; sulak olan, kökünden su çekerek beslenen toprak; "aseri": Sel sularının kendisinde biriktiği büyük çukurların suyu ile sulanan toprak demektir. "Sevâni" ise sulamada su taşımak için kullanılan develer manasınadır.

Bu fazlalıktan ya öşür yahut duruma göre öşrün yarısı olan yirmide bir zekât verilir. Çünkü ziraî ürünlerle meyveleri bölmekde her hangi bir zarar yoktur. Hayvanlar böyle değildir. Bunların hesabını ayırmakta zarar söz konusudur.

Bu zekâtın verilme şekli Hanefilere göre o çıkan üründen veya onun kıymetinden olur. Cumhura göre ise o ürünün kendisinden verilir, değerinden verilmez.

Öşrün Farz Olma Vakti:

Ebu Hanife'ye göre: [1] Öşrün farz olma zamanı, ekinlerin bittiği ve meyvenin çıktığı zamandır. Çünkü Allah tealâ şöyle buyurmuştur: "*Kazandıklarınızın helalinden ve sizler için yerden çıkardıklarımızdan verin.*" Allah tealâ, toprağın çıkardığı ürünlerden vermeyi emretmiştir. Bu gösteriyor ki, verme zamanı topraktan ürünün çıkması ile ilgilidir. Ürün çıkıp vacip olduktan sonra mal sahibi bu ürünü tüketirse öşrünü tazmin etmesi gerekir. Fakat öşür farz olmadan önce yok edilen ürünün öşrünü tazmin etmek gerekmez. Çıkan ürün kendiliğinden yok olursa yok olandan ötürü öşür vermek gerekmez.

Malikîlere göre: [2] Meyvelerden öşürün farz olma vakti, hurmada parlaklık ve kızarma üzümde tadını alma, ziraatte hububatın yenilecek noktaya gelmesi ve artık bundan sonra sulamaya ihtiyaç göstermemesi olup kuruma, hasat edilme ve tanelerin ayrılması değildir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre [3]: Meyvenin olgun hale gelmesi ile zekât farz olur. Çünkü bu durumda meyve tamdır, üzüm koruktur. Hububatın sertleşmesi ve kuvvetlenmesi ile de öşür vacip olur. Bundan önceki durumu yeşilliktir.

Zikredilen meselelerde zekâtın farz olmasından kastedilen, onu hemen vermek değildir. Sadece meyva, kuru hurma ve kuru üzüm, ve taneleri ayrılan hububatlarda zekâtı vermenin farz oluş sebebi gerçekleşmiştir.

Son görüşe binaen farz olduktan sonra eğer sahibi ürünü yok eder yahut onun kusuru sebebiyle ürün yok olursa zekât düşmez. Eğer bu durumlar farz olmadan meydana gelirse zekâr düşer. Ancak bundan maksat zekâttan kaçmak olursa, o takdirde zekâtını tazmin etmesi gerekir, zekât ondan düşmez.

Bir kimse hurmayı kesip kurutmak için sererse yahut ziraî ürünleri harman yerine koyarsa zekâtın farziyeti üzerinde gerçekleşir. Eğer bundan sonra ürün telef olursa zekât üzerinden düşmez, onu ödemesi gerekir. Bu durum, yılı dolduktan sonra telef olan otlak hayvanlarıyla paranın zekâtına benzemektedir. Eğer meyve olgunlaşmadan yahut ziraat hububatı kuvvetlenmeden ve dolgunlaşmadan telef

1- *el-Bedayi',* II,63

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 106; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,615; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I,451

3- *Muğni'l-Muhtâc* I,386; *Keşşafu'l-Kınâ',* II,245; *el-Mecmû',* V,454; *el-Muğnî,* II,702-705; *el Mühezzeb,* I,157

olursa bunlardan ötürü zekât vermek gerekmez.

Mal sahibinin, tahmin edilmeden önce ve sonra satmak, hibe etmek ve benzer yollardan tasarrufta bulunması geçerlidir. Eğer bir kişi bu ürünleri salahı ve olgunluğu belirdikten sonra satar yahut hibe ederse bunların zekâtı satan yahut hibe edene aittir. Bu görüş Hanbelîlerle Malikîlerin görüşüdür. Hanefîlere göre olgunlaşmadan önce bir kimse ekinini satarsa zekâtını müşterisinin vermesi gerekir. Şafiîlere göre, farz olduğunda zekâtı mal sahibine aittir.

Birbirine İlave Edilebilen Zirai Ürünler:

Ulema arasında, hububat ve meyveler dışında bir cinsin diğerine ilâve edilemeyeceği hususunda ihtilâf yoktur. Hayvanlar üç türlüdür: Deve, sığır, koyun. Bu cinsler birbirine ilâve edilerek nisap için hesap edilemezler. Bir tür meyva başka tür meyveye ilâve edilemez. Mesela kuru hurma, kuru üzüme, bademe, fıstığa, fındığa ilâve edilemez. Bu sayılanlardan hiç biri diğerine ilâve edilemez. Meyvelerden hiç biri de otlak hayvanlarına, hububata ilâve edilerek hesap edilemez.

Aynı cins içinde bulunan malların türlerinin birbirine ilâve edilebileceği hususunda ihtilâf yoktur.

Yine ulema arasında, ticarî eşyanın paraya, paraların ticari eşyaya ilâve edileceği hususunda ihtilâf yoktur. Ancak Şafiî, ticari eşya hangi tür para ile satın alınmışsa ancak ona ilâve edilebileceği görüşünü ileri sürmüştür. Çünkü ona göre ticarî eşyanın nisabı, satın alındığı paraya göredir. (1)

Malikîler dışındaki cumhura göre, buğdayın alese ilâve edileceği hususunda ihtilâf yoktur. Çünkü ales buğdayın bir türüdür. Bu arpaya ilâve edilen sülte benzer. Çünkü sült de arpanın bir türüdür. Şafiîler dışındaki âlimlere göre sült arpaya ilâve edilir.

Alimler hububatın birbirine ilâve edileceği hususunda, yine iki nakit olan altın ile gümüşün birbirine ilâve edilmesi konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefîlerle Şafiîlere göre: Hububatın değişik cinsleri birbirine ilâve edilemezler. Nisapta her birini ayrı ayrı olarak hesap etmek gerekir. Çünkü cinsleri ayrıdır. Meyvelerde ve hayvanlarda olduğu gibi, her cinste nisap ayrı ayrı kabul edilmiştir. Fakat Ebu Hanife'nin topraktan çıkan her şeyden zekâtı farz kıldığı ve nisabı şart koşmadığı düşünülürse ona göre bu malların birbirine ilâve edilmesi mesele değildir.

Malikî ve Hanbelîlere Göre: Buğday arpaya, ateşte pişen maddeler birbirine ilâve edilebilirler. Çünkü bunların hepsi yiyecek maddeleridir. Dolayısıyla buğdayda olduğu gibi birbirine ilâve edilmeleri gerekir. Bu görüşlerin tafsilatı aşağıda-

---

1- *el-Muğnî*, II, 730

dır:

Malikîlere göre: [1] Ateşte pişen kutnıyat (nohut, ful, fasulye, mercimek, acı bakla karaburçak bezelye) bunlar birbirine ilâve edilebilirler. Çünkü zekât vermede tek cinstirler. Bunların bütününden yahut ikisinden zekât verecek kadar ürün toplanınca zekâtının verilmesi gerekir. Her sınıftan kendi zekâtını karşılayacak kadarını çıkarıp verir. Buğday, arpa, sült tek bir sınıftır, dolayısıyla birbirine ilâve edilebilirler.

Değeri daha yüksek olan ürün için daha düşük değerli üründen zekât verilebilir, fakat değeri düşük olan ürün yerine daha yüksek değerlisi üzerinden zekât vermek gerekmez. Meselâ buğday, sült ve arpa gibi. Çünkü bunların üçü bir cinstir. Bunlardan hiç biri alese (Yemende yetişen buğdaya benzer uzun şekilli hububat maddesi) ilâve edilmez. Çünkü ales ayrı bir cinstir. Ales mısıra, darıya ve pirince ilâve edilemez. Çünkü bunların her biri kendi başına bir cinstir. Dolayısıyla bunlardan biri diğerine ilâve edilemezler. Bilakis her biri ayrı ayrı cins olarak kabul edilirler.

Yağlı dört ürüne gelince: Bunlar da zeytin, susam, kırmızı turp tohumu, aspur tohumu olup ayrı ayrı cinslerdir. Bunlar birbirine ilâve edilemezler.

Bir cinsin türlerinin birbirine ilâve edilmesi caizdir. Kuru üzüm bütün çeşitleri ile tek bir cinstir, başkasına ilâve edilemez. Kuru hurma bütün sınıfları ile tek bir cinstir. Buğday bütün sınıfları ile iyi ve kötü kalitesiyle tek bir cinstir.

Şafiîlere göre: [2] Bir cins başka bir cins ile tamamlanmaz. Bir tür başka bir türe ilâve edilir. Her iki türden payına göre zekât verilir. Çünkü bunda bir zorluk yoktur. Hayvanlar böyle değildir. En sahih olan görüşe göre her hangi bir türünden verirse yeterlidir. Ancak kıymetine, ve dağıtıma itibar etmek şartıyla. Birinden bir parça, diğerinden başka bir parça alınmaz. Çünkü bunu yapmakta zorluk vardır. Eğer çeşitler çok ve her birinden elde edilecek miktar az olduğu için zekâtını ayırmak zor olursa bunların vasatında zekât vermek gerekir, ne en yükseğinden ne de en adisinden verilmez. Bunun sebebi her iki tarafın hakkını gözetmektir.

Ales buğdaya ilâve edilir. Çünkü bu onun bir türüdür. Ales, Yemen'de Sanalıların yiyecek maddesidir. Sült ise müstakil bir cinstir, başkalarına (arpa gibi) ilâve edilmez.

Bir yılın meyvesi ve ekini başka bir yılınkine ilâve edilmez. Bir yılın ziraat ve meyveleri ise yetişme vakitleri türleri, ülkeleri, sıcaklık ve serinlik bakımından değişik olduğundan farklı da olsa birbirine ilâve edilir. Ziraî ürünlerle meyvelerin birbirine ilâvesi konusunda en kuvvetli görüş, hasatlarının aynı sene içinde vuku bulmasıdır.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 613 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*,106; *eş-Şerhu'l-Kebîr:* I, 449 vd.
2- *el-Mecmû'*, V, 443; *el-Mühezzeb*, I, 157; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 384.

Hanbelîlerden İbni Kudame şöyle demiştir: [1]Kadı Ebu Yala'ya göre Ahmed b. Hanbel'den nakledilen üç görüşten sahih olanı şudur: Buğday arpaya, kutnıyat birbirine ilâve edilebildiği gibi, altın ile gümüş de birbirine ilâve edilebilir. Bir yılın aynı cinsten hububatı ile meyveleri nisabı tamamlamakta kendi türlerine ilâve edilir. Bunlar hayvanlarla altın ve gümüş nakitlerinin birbirine ilâve edilmesine benzememektedirler.

Sült, arpa türünden olup arpaya ilâve edilir. Ales buğday türünden olduğu için buğdaya ilâve edilir.

Bir yılın ziraî ürünleri ile bir yılın meyveleri nisabı tamamlamakta kendi cinslerine ilâve edilirler. Bunların ziraat vakti ile yetişme zamanı ister bir, ister ayrı olsun fark etmez.

Buhutî, *Keşşafu'l-Kınâ'*da şöyle demiştir: Bir cinsten olan hububat ile meyveler aynı yılda ise cinsler birbirine ilâve edilir. Buğday ile arpada olduğu gibi, bir cins diğer cinse ilâve edilmez. Bunun gibi darı, mısır, mercimek cinsleri ile buğday birbirine ilâve edilmez. Aralarında farklılık olabilecek cinsler olduğu için bunlar birbirine ilâve edilemezler. Alesin buğdaya ilâve edilmesine kıyas edilemezler. Çünkü ales buğdayın bir türüdür. Nakitler yahut altın ve gümüş paralar birbirine veya hububat meyve veya hayvanlara da ilâve edilemezler. Çünkü bunlar değişik cinslerdir. Ancak nakitler kıymeti itibariyle ticarî eşyaya ilâve edilebilir. Hanbelilere göre mutemed görüş budur. Hanbelîlerin görüşleri diğer mezheplerle birleşmektedir.

Özet olarak: Malikîler ve Hanbelîlerden Kadı Ebu Yala'ya göre buğday arpaya ilâve edilir. Şafiîler ve Hanbelîlerde mutemed görüşe göre, bunlar birbirine ilâve edilmezler. Kutnıyatın (evde saklanabilen hububatın) bir kısmı diğerine, Malikîler ve Hanbelîlere göre ilâve edilirler. Şafiîlere göre ve İmam Ahmed'den bir rivayete göre de ilâve edilmezler.

Vakfedilmiş Meyvelerin Zekâtı:

Toprağın mülkiyet şartı olması yahut olmamasına göre, fakihlerin bu konuda iki görüşleri vardır: Bir görüşe göre vakfedilen topraklardan zekât vermek farzdır diğer bir görüşe göre bu topraklar zekâttan muaftır. [2]

Hanefîlere göre: Topraktaki şart, çıkan ürüne mâlik olmaktır. Sahibi olmayan vakfedilen topraklardan elde edilen ürünlerden zekât vermek gerekir. Çünkü Allah tealâ'nın: "*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın helâl olanından ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan verin.*" ayeti ile "*Hasat günü ürünün hakkını verin.*" âyetinin ve "*Yağmurun suladığı topraklardan onda bir, kovayla yahut su dolabı ile*

1- *el-Muğnî*, II, 730 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 241 vd.

2- *el-Bedayi'*, II, 56; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 485 vd, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 382; *Keşşaful-Kınâ'*; II, 242 *Gayetü'l-Müntehâ*, I, 266 vd.

sulanan topraklardan yirmide bir zekât vermek gerekir." şeklindeki hadisin manası umûmidir. Aynı zamanda öşür, çıkan şeyden (ürün vb.) gerekir, toprağın kendinden değil. Dolayısıyla toprağın mülkiyetine sahip olmakla olmamak arasında bir fark bulunmamaktadır.

Malikîlere göre: Malikîler de Hanefîler gibi düşünmektedirler. Onlara göre, borç olarak verilmek üzere vakfedilen altın ve gümüş paralar üzerinden bir yıl geçerse yahut vakfedilmeyen malı ile birlikte nisap miktarı olursa, vakfeden kişiye, yahut vakfın mütevellisine zekât vermek farz olur. Çünkü bunları vakfetmek, üzerindeki senelik zekât borcunu düşürmez. Nitekim sahibi olan yahut kiralanan bir topraktan elde edilen ürünler de zekâta tabidir. Sütü yahut yünü için, yük yahut binek hayvanı olarak vakfedilen develerin zekâtının da verilmesi gerekir. Bu hayvanlardan sükut geçilse nesilleri kendilerine bağlıdır. Mescitlere, veya belirlenmiş ya da belirlenmemiş fakirlere vakfedilseler de sahibi yünleri ve sütlerini yiyecek ve içeceklerini, tedavilerini bizzat yüklenir yahut vekiline bırakırsa, yine zekâtını ödemesi gerekir. Eğer sahibi bu sayılan işleri yapmayı üzerine almaz da kendileri hakkında vakfedilen yahut bu malları tasarrufunda bulunduran belirlenmiş kimseler bu işleri yapmayı üstlenirlerse; toprağı onlar işleyip mahsulleri kendileri hasat ediyorlarsa her birinin nisap miktarı ürünü hasıl olmuşsa zekâtlarını ödemeleri gerekir. Eğer nisap miktarı malları hasıl olmamışsa ve bu ürünlere ilâve edilecek başka ürünlerin bulunmazsa zekât vermeleri gerekmez.

Şafiîlere göre: Sahih olan görüşe göre, mescitlere, fakir ve miskinlere köprülere, ribatlara [1] vakfedilen köy gelirleri ve bostanlardan zekât vermek gerekmez. Çünkü bunların belli bir sahibi yoktur.

Hanbelîlere göre: Vakıf malları konusunda ayırım yaparak, belli kimselere veya belli yerlere vakfedilen otlak hayvanlarından toprak ve ağaç gelirlerinden, eğer her birinin ürünü nisap miktarına ulaşmışsa zekât vermeyi vacip kılmışlardır. Belirli olmayan kimselere yahut mescitlere vakfedilen şeylerde zekâtı farz kılmamışlardır.

Kiraya Verilen Toprakların Zekâtı:

Fakihler kiraya verilen toprakların zekâtı konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir: Bu toprakların zekâtı kiraya verene mi yoksa kiralayana mı aittir? [2]

Hanefîlere göre: Toprağın zekâtı kiraya verene aittir. Çünkü zekât toprağın bir vergisidir. Bunlar haraca benzemektedir. Çıkan ürün mana bakımından kiraya veren kimsenindir. Çünkü bunun bedeli olan ücret kendisine verilmektedir. Bu top-

---

1- *Ribat:* Fakirler için inşa edilmiş ve vakfedilmiş binalardır.

2- el-Bedayi', II, 56; eş-Şerhu'l-Kebîr, I, 485 vd, Muğni'l-Muhtâc, I, 382; Keşşaful-Kınâ'; II, 242 Gayetü'l-Müntehâ, I, 266 vd.

rağı bizzat kendisi ekip biçmiş gibi olmuştur.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed, Ebu Hanife'ye bu görüşünde muhalefet etmişler, şöyle demişlerdir: Kiraya verilen topraklarda zekât kiralayana aittir. Çünkü öşür çıkan üründen verilir, çıkan ürün ise kiralayanındır. Emanet toprakta olduğu gibi öşrünü vermek ona aittir. Fakat fetva İmam Ebu Hanife'nin görüşüne göre verilmiştir, amel de bunun üzerinedir. Çünkü bu görüş *zahiru'r-rivayetle* sabittir. Eğer zekâtın kiralayana farz olması fakirler için daha faydalı ise o takdirde kiralayana aittir. Sonradan gelen Hanefîler bu görüş ile fetva vermişlerdir.

Cumhura göre: Bir kimse bir toprağı kiralayıp ekse yahut bir toprağı emanet olarak alıp ekse yahut bu toprağa meyve dikse bunlardan zekât vermesi farzdır. Öşür kiralayana ve emanet alana aittir, toprağın sahibine ait değildir. Çünkü öşür ekinden verilir, dolayısıyla ziraî ürünün sahibinden alınması gerekir. Toprağı emanet alan yahut kiralayan bu kişidir. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Hasat günü ürünün hakkını verin."* Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Gök yağmurun suladığı topraklardan öşür gerekir."* Bununla beraber, toprağın sahibine zekâtı farz kılmak onun zararınadır ve yardımlaşmaya aykırıdır. Çünkü öşür ürünün hakkıdır. Bunun delili, ürün bulunmadığı zaman zekâtın farz olmaması onun miktarına bağlı olmasıdır.

Haraç Topraklarının Zekâtı: [1]

Topraklar iki statüye bağlıdır: Öşür toprakları, haraç toprakları.

Hanefîlere göre:

Öşür Toprakları: İbadet manası bulunan öşrün verilmesi gerekli olan topraklardır. Bu topraklar aşağıda sıralanan topraklardır:

1- Uzeyb'den (Kûfede bir köydür) Yemen ve Aden'in son sınırına kadar uzanan Arap toprakları öşür toprağıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ve Hulefa-yı raşidin Arap topraklarından haraç almamışlardır. Bu durum o toprakların öşür toprağı olduğunun delilidir.

2- Halkının kendi istekleri ile müslümanlığı kabul ettiği topraklar. Çünkü bunlar artık İslâm topraklarıdır, ibadet maksadıyla verilen vergi bunlara uygundur.

3- Zorla ve kuvvet kullanılarak fethedilen ve Müslüman gaziler arasında ganimet olarak taksim edilen topraklar.

4- Müslüman eğer evine bostan edinir de öşür suyu ile onu sularsa bu topraklar da öşür toprağıdır. Eğer bu bostan haraç suyu ile sulanırsa haraç toprağıdır.

Fakat müslümanların imamı'nın müsaadesi ile Müslümanın ihya ettiği toprak-

1- *el-Bedayi',* II, 57 vd.; *el-Lübâb,* IV, 137-139; *el-Fetava l-Hindiyye,* II, 219- *Fethu'l-Kadîr,* IV, 35[illegible] vd.

lara gelince: Hanefîler ve Malikîlere göre, yine öşür toprağıdır. Ebu Yusuf'a göre, öşür topraklarının bulunduğu yerde ise öşür toprağı, haraç topraklarının bulunduğu yerde ise haraç toprağıdır. Ebu Yusuf'a göre, Basra öşür toprağıdır. Çünkü bu konuda sahabenin icması vardır.

İmam Muhammed'e göre, eğer toprak yağmur suyu yahut kendi açtığı kuyu suyuyla sulanıyorsa yahut Dicle ve Fırat nehirleri gibi büyük nehirlerin suları ile sulanıyorsa bu topraklar öşür toprağıdır. Eğer yabancı ülkelerin sularından geçen nehirlerden bir kanal açılarak sulanıyorsa bu topraklar haraç topraklarıdır.

Haraç Toprakları: Bu topraklar kendilerinden haraç ödemek gereken topraklardır. Çünkü kâfirlerin topraklarında asıl olan haraçtır. Haraç toprakları devlet gücü ile ve zorla fethedilen, ancak devletin ihsanı gereği toprak sahiplerine bırakılan topraklardır. Ancak Müslüman olmamışlarsa bu toprakların sahiplerine cizye vergisi, topraklarına da haraç konulur. Müslüman olunca cizye vergisi kalkar, fakat toprağın haracı kalkmaz, İlk statüsünü korur. Bu toprakların örnekleri Şam, Irak ve Mısır topraklarıdır.

Cumhura göre: (1) Haraç toprakları üç türlüdür:

1. Devlet zoru ile fethedilip ganimete hak kazananlar arasında bölüştürülmemiş topraklar,

2- İslâm ordularından korktukları için topraklarını bırakıp kaçanların toprakları,

3- Sahipleri ile anlaşma yapılan ve mülkiyeti İslâm devletine ait olup belli bir haraç ödeme karşılığında sahiplerinin ellerinde bırakılan topraklar.

Öşür toprakları: Haraca bağlı olmayan topraklardır. Çünkü bu topraklar sahiplerinin mülküdürler. Sahipli olan öşür toprakları beş türlüdür:

1- Medine-i Münevvere, Bahreyn ve Bahreyn tarafındaki Cüvasa kalesinde olduğu gibi halkı kendiliğinden Müslüman olan ülkelerin toprakları.

2- Basra gibi, Müslümanların ihya edip yerleştikleri topraklar. Basra, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde H. 18. yılda Irak topraklarının vakfedilmesinden sonra kurulmuştur. Burası Irak topraklarının sınırları içindedir, fakat oranın hükmüne girmemiştir.

3- Yemen'de olduğu gibi, haraç ödemeleri karşılığında oranın halkına bırakılan topraklar.

4- Hulefa-yı raşidinin mülkiyetiyle beraber ihsan ettikleri topraklar (Irak toprakları gibi).

1- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 255 vd.; *el-Muğnî*, II, 716-719; *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, (Maverdi); 132 vd. *el-Ahkâmu's-Sultaniyye* (Ebu Ya'lâ), 130 vd.; *el-Emvâl*, 68 vd, 100 vd.

5- Devlet zoru ile fethedilen ve ganimete hak kazananlar arasında bölünen topraklar. Medine'ye dört konak mesafedeki Hayber'in yarısı gibi.

Haracın Türleri:

Haraç iki türlüdür: *Harac-i vazife, harac-ı mukaseme.* [1]

Harac-ı Vazife: Sahibi ister işletsin ister işletmesin, toprağa konulan sabit bir vergidir. Hz. Ömer ziraate elverişli açık toprakların her bir ceribine karşılık bir kafiz ve bir dirhem vergi koymuştur. [2] Bu haracın temeli güce dayanmaktadır. Yani bu tür haracı gücü yetenler ödeyecektir.

Harac-ı Mukaseme: Tarım ürünlerinden alınan maktu bir vergidir. Meselâ, topraktan çıkan ürünün yarısının yahut üçte birinin yahut dörtte birinin alınması gibi. Hz. Peygamber (a.s.) Hayber'i fethedince, böyle bir vergi koymuştur. Bu vergi öşürde olduğu gibi, çıkan üründen verilir. Ancak bu vergi haraç yerine kabul edilir. Çünkü gerçekten haraçtır.

Haraç toprakları Müslüman olmayan birinin mülkü olunca, bundan haraç vermenin gerekli olduğu hususunda bütün fakihler ittifak etmişlerdir. Böyle topraklardan öşür vermek gerekmez. Fakat öşür toprakları Müslümanın mülkü ise bundan ötürü yine öşür vermek gerektiği hususunda da ittifak vardır.

Haraç Topraklarının Zekâtı:

Fakihler, Müslümanın mülkiyetine geçen haraç topraklarının durumu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu gibi topraklardan haraç vergisi kalır mı, yoksa hem öşür hem de harac verilmesi yahut sadece harac yerine öşür verilmesi mi gerekir?

Hanefîlere göre: [3] Eğer Müslümanın eline geçen toprak haraç toprağı ise bundan haraç vermek gerekir, çıkan üründen öşür vermek gerekmez. Onlara göre bir toprakta hem öşür hem de haraç toplanmaz.

Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre: [4] Haraç topraklarından çıkan ürünlerden öşür, toprağından da haraç verilmesi gerekir. Bu âlimlerin dayandıkları deliller aşağıda zikredilmiştir:

Hanefîlerin delilleri:

1- İbni Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre: "*Hz. Peygamber (a.s.) şöyle bu-*

1- *el-Bedayi':* II,62 vd.; *el-Ahkâmu's-Sultaniyye* Maverdi, 141.

2- Cerîb: Kisra zirai ile 60 x 60 zira'lık bir alandır. Kafîz, uzunluk bakımından ceribin onda biridir. Ölçek olarak kafîz 12 sa'dır.

3- *Fethu'l-Kadîr,* IV, 365 vd.; *el-Bedayi',* II, 57; *el-Lübâb,* I, 154; *Mukarenetü'l-Mezahib fi'l-Fıkh,* 5 vd.

4- *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 609; *el-Mühezzeb,* I, 157; *el-Muğnî,* II, 725-727; *Keşşafu'l Kınâ',* II, 255

yurmuştur: "Bir müslümanın toprağında öşür ile haraç toplanmaz." (1)

2- Adalet sahibi halifelerle zalim idarecilerden hiç biri Irak topraklarından öşür almamışlardır. Haraç ile birlikte öşür vermenin farz olduğunu söylemek icmaya aykırıdır. Dolayısıyla batıldır.

3- Haraç ve öşrün ikisinin dayandığı sebep tekdir. O da toprağın gelir getirici olmasıdır. Bu iki şey bir toprakta toplanamaz. Bu bir malda iki defa zekâtın olmamasına benzer. Otlak hayvanlarıyla ticarî eşyanın zekâtlarının birleştirilememesinde olduğu gibi.

Cumhurun delilleri:

1- İster öşür toprağı ister haraç toprağı olsun, daha önce zikrettiğimiz, toprağın ürününden zekâtın farz olduğu ve farz oluşuna delâlet eden ayet ve hadislerin umumi oluşu.

2- Haraç ile öşür, zat, yer, sebep, harcanacak yer ve delil bakımından ayrı ayrı iki haktırlar. Zatî yönden ayrı olmaları, öşürde ibadet, haraçta ise ceza manasının bulunmasıdır. Yer bakımından farklı oluşları, öşürün çıkan üründen alınması, haracın zimmetle ilgili olmasıdır. Ürün çıksa da çıkmasa da topraktan haraç alınır. Sebep bakımından farklı olmaları, öşrün sebebinin çıkan ürün olmasıdır. Ürün çıkmazsa bir şey vermek gerekmez. Haracın verilmesinin sebebi, gelir getiren, yani tarıma elverişli olan topraktır. Dayandığı delil, toprak ekilmeden de haracın verilmesinin vacip olmasıdır.

Harcanacakları yerler bakımından farklı oluşları da şöyledir: Öşrün harcanacağı yerler fakirlerdir, haracın harcanacağı yerler umumi harcamalarla, mücahidlere yapılacak harcamalardır. Delil yönünden farklı olmaları, öşrün delilinin nas olması, haracın delilinin kamu yararı gözetilerek yapılan içtihat olmasıdır.

Öşür ile haracın bu zikredilen yönlerden farklı oldukları sabit olunca, bunların bir kişide toplanmasında her hangi bir engel yoktur. Bunlardan birinin farz olması, diğerinin farz olmasına engel değildir. Bu aynen Harem sınırları içinde hacıya avladığı hayvanın hem kıymetinin ödettirilmesi ve hem de cezaî müeyyidenin uygulanmasına benzer.

Hanefîlerin dayandıkları hadis *zayıf* olduğu için burada cumhurun görüşü tercih edilebilir. Ayrıca, haraç içtihada dayalı olarak vaciptir, Müslüman toplumu kuvvetlendirmek, halkın genel ihtiyaçlarını kapatmak için belirlenmiştir. Öşür ise, Müslümanlar üzerine dinî bir vaciptir. Bu iki vacip arasında her hangi bir çelişme yoktur. Haraçta ceza manası yoktur. Eğer ceza manası olsaydı, Müslümana cizye

1- Hadis *zayıf* olup İbni Adiy *el-Kâmil*'de Yahya b. Anbese'den rivayet etmiştir. İbni Hıbban: "Bu hadis, Peygamberin sözlerinden değildir." demiştir (*Fethu'l-Kadîr,* IV, 366; *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 255.) Bu hadis cizye olan haraç manasına tevil edilir.

gibi vacip olmazdı.

Öşür Memuru ve Öşür Vergisi:

Öşür memuru, tüccardan zekât toplamak üzere devletin tayin ettiği vergi memurudur. Vergi memuru ile tüccar arasında ihtilâf çıkıp bunlardan biri yılın tamam olduğunu, yahut borcundan kurtulmuş olduğunu iddia ederse kendisine zekât düştüğünü inkâr etmiş olur. Bu durumda söz yemin ile birlikte inkar edene aittir.

Bunun gibi, mükellef eğer "Ben zekâtımı başka bir öşür memuruna ödedim" yahut "Ben onu fakirlere dağıttım" derse yemin ettirilerek bu iddiası kabul edilir. Müslümanın sözünün doğru kabul edildiği konularda zimmiye kolaylık olsun diye onun da sözü doğru kabul edilir.

Öşür memurunun Müslümandan aldığı verginin miktarı, kırkta bir zimmîlerden yirmide bir, harbîlerden onda birdir. Bu görüşün dayandığı delil Muhammed b. Hasan'ın Ziyad b. Hadir'den rivayet ettiği şu sözdür: "*Ömer b. el-Hattab beni Aynu't-Temr'e zekât memuru olarak gönderdi ve bana Müslümanların ticarî mallarından kırkta bir, zimmîlerin mallarından yirmide bir, harbîlerin mallarından onda bir zekât almamı emretti.*" [1]

Hanefîlerde harbîlerden vergi alma konusunda dayanılan esas, misli ile muameledir. Eğer onlar Müslümanlardan hiç bir vergi almazlarsa onlardan da asla bir şey alınmaz. Bunun sebebi onların da bizim tüccarlarımızdan bir şey almamalarını sağlamaktır. Ayrıca üstün ahlâka biz daha çok lâyığız. Eğer bir harbî İslâm ülkesinde vergi memuruna rastlar da üzerinde sadece elli dirhem parası bulunursa ondan bir şey alınmaz. Ancak eğer onların ülkesinde müslümanlardan bu kadar paradan ötürü vergi alınıyorsa, o takdirde ondan da alınır. Çünkü alınan zekâttır, yahut zekâtın katlarıdır. Dolayısıyla mutlaka nisap şarttır. Eğer harbînin iki yüz dirhem parası bulunsa (ki bu nisap miktarıdır.) ve onların ülkesinde bizlerden ne kadar alındığı bilinmese ondan öşür alınır. Çünkü Hz. Ömer: "*Eğer hesapta bir güçlük ile karşılaşırsanız öşür alın.*" emrini vermiştir.

Harbî bir defa verdikten sonra üzerinden yıl geçmedikçe ondan tekrar öşür alınmaz. Çünkü her defasında harbîden öşür (vergi) almak onun malının kökünü kazımaktır. Harbîden vergi almak onun malını koruma karşılığıdır. Birinci vergiye karşılık sağlanan emanın hükmü henüz devam ederken yeniden bir vergi almak karşılıksızdır. Yıl tamamlandıktan sonra ise güven tazelenir. Çünkü harbînin bizim ülkemizde ancak bir yıl kalma hakkı vardır. Bundan sonra ondan vergi almak onun malının tamamını almak anlamını taşımaz.

Vergi memuru öşür vergisi aldıktan sonra, harbî kendi ülkesi olan daru'l-harb'e gitse de aynı gün yine geri dönse o takdirde tekrar öşür vergisi kesme hakkı doğar. Çünkü harbî yeni bir eman ile geri dönmüştür. Bu geri dönüşten sonra ondan

150- *Fethu'l-Kadîr,* I, 530-536.

öşür vergisi almak ona haksızlık yapılmış anlamına gelmez.

Eğer bir zimmî ticaret niyetiyle iki yüz dirhemlik şarap veya domuz ile gelse Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre sadece şarabın kıymetinden öşür vergisi alınır, domuzdan vergi alınmaz. Çünkü öşür vergisi alma hakkı onun malını ve canını himaye etmek içindir. Müslüman kendi üzüm suyunu sirke yapmak için muhafaza ettiği gibi diğerlerinin şarabını da muhafaza eder. Fakat Müslüman kendisi için domuz himaye etmez. Müslüman olan kişinin önceden varsa domuzunu defetmesi gerekir. Böyle olunca başkalarının domuzlarını da korumaması gerekir. Ebu Yusuf'a göre, eğer ikisini beraber getirirse ikisinden de öşür vergisi alınır. Ebu Yusuf burada domuzu şaraba tabi kılmıştır. Eğer her birini ayrı ayrı seferlerde getirirse o takdirde domuzu değil şarabı öşür vergisine tabi kılar.

İmam Şafiî'ye göre, domuzdan da şaraptan da öşür vergisi alınmaz. Çünkü bunların İslâma göre bir değeri yoktur.

Başkasının malı ile kâr ortaklığı yapan bir harbî ikiyüz dirhem para bulunursa ondan öşür vergisi alınmaz. Çünkü kendisi malın sahibi değildir, zekât ödemede malın vekili de değildir. Ancak malda, kendi hissesine düşen miktar nisap ölçüsünde olursa o takdirde bundan vergi alınır. Çünkü kendisi o miktarın sahibi olmuş oluyor.

Zekâtın Çıkarılıp Verilmesi ve Düşürülmesi

Bu başlık altında bir kaç konu üzerinde durmak istiyoruz:

Zekâtı Vermenin Rüknü:

Zekât vermenin rüknü temlik, yani zekât verilen kişiyi bizzat malın sahibi kılmaktır. Çünkü Allah teâlâ: "*Hasat günü ürünün hakkını verin*" buyuruyor. Vermek temlik demektir. Başka bir ayette de şöyle buyuruluyor: "*Zekâtı verin*" zekât bu sebeple davet yemeği yahut mescit binası vb. doğrudan temlik edilemeyen yerlere de verilemez. (1)

Zekatın Verilme Şekli:

Zekât verilmesi gerekli olan mal tek türden olursa ister iyi cins ister kötü cins olsun, zekâtının aynî olarak alınacağı hususunda alimler arasında her hangi bir ihtilâf yoktur. Çünkü fakirlerin hakları, onları gözetmek üzere vaciptir. Fakirler ise bir çeşit ortak gibidirler. Ortak ise malını alır.

Eğer zekât verilecek mallar değişik türden iseler her türden kendine mahsus olan zekât alınır. Hanbelîler ve Hanefîler bu görüşü benimsemişlerdir. İmam Malike göre, vasat olan maldan zekât alınır, en yüksek ve en düşüğünden alınmaz. Bunun gibi, her türden ayrı ayrı alınmaz. Çünkü bu, güçlüklere sebep olur. Ancak

1- *el-Bedayi'*, II, 64 vd.

zekât veren kişi kendiliğinden isterse en iyisini verebilir.

İmam Şafiî'ye göre, her türden bir kısmı alınır. Eğer bunu yapmak güç olursa, vasat olanından alınır.

Malın kötüsünden zekât vermek ittifakla caiz değildir. (1) Çünkü Allah tealâ: "*İğrenmeden almayacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın*" buyuruyor. (Bakara 267) Kötü malın zekâtı yerine iyisini almak da caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*İnsanların mallarının iyisini almaktan sakının.*" (2) Ancak malın sahibi kendiliğinden verirse bunda bir beis yoktur.

Zekâtın Verilme Zamanı:

Hububatın zekâtının ancak hasattan sonra, meyvelerin zekâtının kuruduktan sonra alınacağı hususunda ittifak vardır. (3) Çünkü bu durumlar meyve ve hububatın olgunlaşma ve saklanma zamanlarıdır. Zekât verilinceye kadarki tasfiye, hasat ve kurutma masrafları malın sahibine aittir. İttifakla bunlardan hiç bir masraf zekâta mahsup edilemez. Çünkü meyve hayvanlar gibidir. Hayvanların masrafı, korunması, güdülmesi, bakımı zekât verilinceye kadar malın sahibine aittir.

Eğer zekât memuru meyvelerin zekâtını kurumadan alırsa hata etmiş olur. Eğer yaş durumunda iseler aldıklarını geri verir. Eğer telef olmuşlarsa benzerini geri verir. Eğer bunları kurutmuşsa ve zekât miktarında ise farzın yerini tutmuş olur. Eğer zekât miktarından az ise, eksik kalan kısmı alır. Eğer zekât miktarından fazla ise fazlasını geri verir. Eğer bu yaş meyveyi veren malın sahibi ise bu onun için yeterli değidir. Kuruttuktan sonra fazlasını çıkarıp vermesi gerekir. Çünkü bu kişi farz olmayanı vermiştir, dolayısıyla onun için kâfi olmamıştır. Bu meselenin hükmü küçük çocuğun büyükler adına hayvanlardan zekât vermesine benzer.

Meyvelerin Farz Olan Zekâtını Hars Yani Tahminle Belirlemek:

Hars: Tecrübeli âdil bir kimse vasıtasıyla tahminen, zannî olarak hurma v.b. maddelerin miktarını takdir etmek demektir.

Hanefîler tahmini kabul etmemişlerdir. Çünkü bu zan ve tahmindir, bununla bir hüküm bağlayıcı olmaz. Nitekim Hanefîler bu hususta kura çekmeyi de kabul etmemişlerdir. Tahmin, sadece ziraatçıları korkutmak için yapılır ki, hainlik etmesinler. (4)

1- *el-Muğnî,* II, 712, vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 619; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 384; *eş-Şerhu'l Kebîr,* I, 45 vd.

2- *Cemaat* İbni Abbas'tan şu hadisi rivayet etmişlerdir: *Resulullah (a.s.) Muaz'ı Yemen'e gönderince.. Neylü'l-Evtâr,* IV, 114

3- *el-Mecmû',* V, 481; *el-Muğnî,* II, 711

4- *el-Muğnî,* II, 706; *el-Emvâl,* 492 vd.

Cumhura göre: [1] Kuru hurma, kuru üzüm gibi meyvelerin tahminî usûl-lerle zekâta tabi kılınması sünnet, zeytin gibi ürünlerin tahmini ise sünnet değildir. Ancak bu tahminin olgunlaşma zamanına yakın olması, önce olmaması gerekir. Devlet başkanı öşür toplayan memurlarını bunların olgunlaşma zamanı yaklaşınca tahminî zekât miktarını öğrenmek için gönderir, tahmin edilen miktar malın sahibine bildirilir. Eğer devlet başkanı tahmin için memur göndermezse mal sahibinin bahçesinde ve bağındaki hurma ve üzüm miktarını bir bilir kişiye tahmin ettirmesi gerekir.

Cumhurun yukarıdaki meselede dayandığı delil, "Hz. Peygamber (a.s.) in insanlara üzüm ve meyvelerinin ürün miktarını tahmin edecek memur göndermesi" ile ilgili rivayettir: "*Attab b. Üseyd şöyle anlatıyor: "Resulullah (a.s.) üzüm ve hurmanın tahmini miktarının tesbitini zekâtının kuru üzüm ve kuru hurma olarak alınmasını emretti.*" [2]

Tahminde Üçte Bir Yahut Dörtte Birin Terkedilmesi:

Bütün meyveler tahmine girerler. Şafiîlerle Hanbelîlere göre, zekât memuru mal sahiplerine bir genişlik olması için üçte bir yahut dörtte bir yanılma payı bırakır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Sehl b. Ebu Hayseme'den rivayet edilen hadiste şöyle buyurmuştur: *"Tahminde bulunduğunuz zaman üçte biri yanılma payı olarak bırakın, eğer üçte bir bırakmazsanız dörtte bir bırakın."* [3]

Hanefîler ve Malikîlere göre, hiç bir şey bırakılmaz. Çünkü Sehl'in bu hadisinin isnadında İbnu'l-Kattan'ın belirttiği gibi hali bilinmeyen bir ravî bulunmaktadır.

Bir Kişinin Tahmini ile Yetinmek:

Bir kişinin tahmini yeterlidir. Çünkü: "*Hz. Peygamber (a.s.) Abdullah b. Revahayı görevli olarak gönderir, o da olgunlaşmış olan hurmanın zekâtını tahmin ederdi*". [4] Onunla birlikte başkasının bulunduğu zikredilmemiştir. Tahminde bulunan görevli kendi kanatine göre hareket eder. Tahmin memuru hakim gibidir.

Hârıs'ta (Tahmin Edende) Aranan Şartlar:

Bu şartlar şunlardır: Adalet sahibi, güvenilir, hür olmak. Fasık kişinin sözü kabul edilmez. Tahminde bulunmak bir yetkidir. Kölelerle kadınların bu konularda yetkileri yoktur. Tahmincinin mutlaka bu husustaki takdir ve tahmin işi

---

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 452; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 617 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 386 vd.; *el-Muğnî,* II 706-710.

2- Birinci hadisi Tirmizî, İbni Mace Attab b. Üseyd'den ikinci hadisi ise Ebu Dâvud ile Tirmizî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar,* IV, 143.

3- Bu hadisi İbni Mace dışında beş imam rivayet etmiştir a.g.e. Yine hadisi İbni Hıbban ile Hakim rivayet etmiş olup *sahih* demişlerdir.

4- Bu hadisi Ahmed ile Ebu Dâvud Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. a.g.e.

ni iyi bilmesi gerekir. Çünkü tahmin işi bir içtihattır. Bir şeyi bilmeyen o konuda içtihat etme yetkisine sahip değildir.

Tahminde Bulunmanın Şekli:

Tahminin şekli meyvelerin türüne göre değişir. Eğer meyveler tek bir tür ise her bir ağaç yahut hurmayı dolaşır, hepsinde ne kadar yaş hurma veya üzüm bulunduğunu tahmin eder, sonra bunlardan kuru olarak ne kadar çıkacak diye belirler. Eğer meyveler bir kaç türlü iseler her bir türü kendi başına tahmin eder. Çünkü bu çeşitli meyve türleri arasında yaşken çok olup kuruyunca azalanlar olduğu gibi, aksine olanlar da vardır. Üzüm de böyledir.

Tahmin memuru malı tahmin edince zekât miktarını mal sahibine bildirir. Tahmin memuru, mal sahibini zekât miktarını hemen ödeyip gerisinde istediğini yapmak ile kuruma ve harmanlama zamanına kadar muhafaza etmek arasında serbest bırakır. Eğer mal sahibi bu meyveleri hasat zamanına kadar muhafaza etmeyi tercih ederse, sonradan da bunları telef eder yahut kendi hatası yüzünden telef olursa, fakihlerin tahmine göre bu maldaki hissesi kadarını ödemesi gerekir. Eğer bu meyveleri yabancı biri telef etmişse bu kişinin telef olanın kıymetini ödemesi gerekir. Eğer bir afet sebebiyle bu meyveler telef olmuşsa, mal sahiplerinden tahmin edilen zekât miktarı düşer. Çünkü bunların zekâtı gerçekleşmeden telef olmuştur. Telef olan ölçüsünde zekâtını düşürür, eğer hepsi telef olmamış ve geride nisap miktarı bir mal kalmışsa onun zekâtını öder.

Eğer malın sahibi meyvelerinin telef olduğunu ve bunda kendisinin bir kusuru olmadığını iddia ederse meselâ, çalındığını yahut yandığını veya donduğunu yahut yağmalandığını iddia ederse Şafiîlere göre, yemin ettirilerek sözü doğrulanır. Hanbelîlere göre, yeminsiz olarak doğrulanır.

Tahmin Edenin Hataya Düşmesi:

Tahmin eden kişi hataya düşer de az yahut çok tahminde bulunursa İmam Malik'e göre, mal sahibinin tahmincinin söylediği kadarını vermesi gerekir. Zekâtı yaklaşık miktarda olduğu zaman noksan yahut fazla olması bir şey değiştirmez. Çünkü bu gerçekleşmiş bir hükümdür, bozulmaz. [1]

Şafiîlere göre: [2] Eğer malın sahibi, tahmin edenin kendisine haksızlık ettiğini yahut yanıldığını, tahmin işini bilenlerce âdet olandan uzak bir şekilde tahminde bulunduğunu iddia ederse meselâ dörtte bir yanıldığını söylerse, delilsiz iddiası kabul edilmez. Eğer iddiası ihtimal dahilinde bir yanılma olduğu yolunda ise en sahih olan görüşe göre, iddiası kabul edilir ve iddia ettiği kadar zekât malından düşülür. Çünkü kişi emindir, ölçüldüğü zaman ise noksanlık iddiasında ona müracaat edilir.

1- *el-Emvâl*, 494 vd.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 388

Çünkü ölçme kesindir, hars ise tahmindir, dolayısıyla kesin olana havale etmek daha iyidir.

Hanbelîlere göre: [1] Eğer mal sahibi tahmincinin yanıldığını iddia eder de bu iddiası ihtimal dahilinde olursa yemin ettirilmeksizin sözü kabul edilir. Eğer ihtimal dahilinde değilse meselâ, yarısında ve benzeri miktarında yanıldığını iddia ederse bu iddiası kabul edilmez, yalan olduğu anlaşılır. Eğer "Elimde bundan başka mahsul yoktur." derse yemin etmeksizin bu iddia doğru kabul edilir. Çünkü, bizim bilmediğimiz bazı sebeplerle mahsul yahut meyveler telef olmuş olabilir.

Bitkilerin Zekâtının Düşmesi:

Hanefîler ve diğerlerine göre [2] bitkilerin zekâtı farz olduktan sonra, çıkan ürün sahibinin bir müdahalesi olmaksızın yok olursa zekât düşer. Çünkü farz olan zekât, elde edilen üründedir. Elde edilen ürün yok olunca zekâtı da yok olur. Bu durum, yılı dolduktan sonra yok olan nisap miktarı malın zekâtına benzer.

Eğer meyvelerle ekinler başkasının müdahalesi ile yani sahibinden başkası tarafından yok edilmişse ondan tazminat alınır ve öşrünü de öder. Eğer bir kısmını yok etmişse, yok edilen miktarının zekâtını öder. Eğer mal sahibi malını yok etmişse yahut bir kısmını yok etmişse, meselâ bir kısmını kullanmışsa, yok olan kısmının öşrünü öder ve Ebu Hanife'ye göre zimmetinde borç olarak kalır.

Hanefîlere göre, mürted olma durumunda zekât düşer. Çünkü öşrün manası ibadettir. Kafir ise ibadete ehil değildir. Diğer âlimlere göre düşmez.

Bunun gibi, mal sahibi ürünü helâk eder ve vasıyet etmeden ölürse Hanefîlere göre zekât düşer, cumhura göre düşmez. Fakat çıkan ürün bizzat duruyorsa, Hanefîlerde zahir rivâyete göre, bundan öşür öder.

5. Hayvanların Zekatı:

Hayvanların Zekâtının Meşruluğu:

Hayvanların zekâtının farz oluşu Sünnette *sahih* yahut *hasen* hadislerle sabittir. Bunların en meşhurları şu iki hadistir:

1- Ebu Bekir hadisi. [3] Bu hadis develerin nisabını, zekâtını, koyunların zekât miktarını, karışık hayvanların zekât keyfiyetini, koyunlardan verilecek zekâtın vasat olması, yaşlı, kör ve erkek hayvan alınmaması gerektiğini, ancak zekât veren kişinin (musaddık) dilediği takdirde bunları verebileceğini, [4] develerde birinin di-

1- *el-Muğnî*, II, 708.

2-*el-Bedayi'*, II, 65; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 387.

3- Bu hadisi Ahmed, Nesei, Ebu Dâvud, Buharî, Darâkutnî Enes'ten rivayet etmiş, yine Ahmed, Ebu Davud ve Tirmizî Zührî'den, Salim'den o da babasından rivayet etmiş olup hadis *hasendir*. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 124-131, *Sübülü's-Selâm*, II, 121-124.

4- Musaddık: Ebu Ubeyd'e göre malın sahibidir. Bütün raviler âmil (zekât memuru) olduğu kanaatindedirler.

ğeri yerine verilebileceğini, gümüş para nisabının kırkta bir olduğu hususlarını açıklamaktadır.

2- Sığırların zekâtını açıklayan Muaz hadisi. (1)

İlim adamları hayvanlardan zekât vermenin farz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. (2) Bunlar da deve, sığır ve ehlî koyunlardır. Atlardan, katır, eşek ve geyiklerden zekât vermek gerekmez. Ebu Hanife atlardan zekâtı farz görmüştür. İmam Muhammed ile İmam Ebu Yusuf atlardan zekâtı verme mecburiyeti yoktur diyerek bu görüşe karşı çıkmışlardır. İmameyn'in görüşü ile fetva verilmiştir.

Hayvanlardan Zekât Vermenin Farz Olmasının Şartları:

1- Fakihler hayvanların zekâtın farz olması için beş şart ileri sürmüşlerdir. Bazılarında ihtilaf olan bu şartlar aşağıdadır: (3)

1- Deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar evcil olmalı, yabani olmamalıdır. Evcil ile yabani hayvanın çiftleşmesinden dünyaya gelen meselâ, koyun ile geyik, yabani inek ile evcil inekten meydana gelen hayvanlardan İmam Şafiîye ve Malikîlerde meşhur olan görüşe göre, zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlarda esas olan zekâtın farz olmamasıdır. Bu konuda nas da, icma da yoktur. Çünkü yabaniden doğan hayvana koyun ismi verilmez, dolayısıyla iki yabaniden doğmuş gibi kabul edilir.

Hanbelîlere göre, otlak hayvanlarıyla besi hayvanlarının çiftleşmesinden doğan hayvanlardan zekât vermek gerekir.

Hanefîlere göre, eğer ana evcil ise ve bu doğan hayvan sebebiyle nisap tamam olur zekât vermek farz olur. Eğer ana evcil değilse zekât gerekmez. Çünkü hayvanların yavruları analarına tabidir. (4)

2- Hayvanlar, sünnette açıklandığı şekilde şer'î nisaba ulaşmalıdır. Nitekim bunlardan her bir türün zekâtı bahsinde bu konu açıklanacaktır.

3, 4- Sahibinin mülkiyetinde olarak hayvanlar üzerinden bir sene geçmelidir. Meselâ, mülkiyetin başlangıcından itibaren bir yıl geçmeli ve bütün yıl boyunca sahibinin mal üzerindeki mülkiyeti devam etmiş olmalıdır. Eğer kişinin mülkünde bir

---

1- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî ve İbni Mace Muaz'dan rivayet etmişlerdir. Yine Ahmed, Yahya b. Hakem'den Muâz dedi ki, diye rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 132, *Sübülü's-Selâm*, II, 124.

2- Neam (hayvan) kelimesi çoğul ismidir, aynı lafızdan tekili yoktur, dişi ve erkek için kullanılabilir. Allah'ın bu hayvanlarda çok çeşitli nimetleri olduğu için neam ismini almıştır.

3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 30 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, I, 494-502.509; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 590-594; el *Kavâninu'l-Fıkhıyye, 107 vd; Muğni'l-Muhtac;* I, 368 vd, *el-Muğnî*, II, 575-577, 591-596, 625; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 212

4- *el-Bedayi'*, II, 30 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 432; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 369; *el-Muğnî*, II, 595.

yıl geçmezse bu kişinin zekât vermesi gerekmez. Dayandığı delil şu hadis-i şeriftir: "*Üzerinden bir yıl geçmedikçe, bir maldan zekât vermek gerekmez.*" [1] Bununla beraber yıl tamamlanmadan malın büyümesi tamamlanmaz. Bu da ancak doğurmakla olur. Bunun için hayvanlar yılı tamamlamada analarına tabidirler.

Yıl içinde hayvanların nisabından yahut bazısından satış ve başka şekilde mülkiyet yok olsa sonra da tekrar satın alma yahut başka yollarla elde edilse yahut ticarî maksat dışında misli ile sahih bir şekilde mübadele edilse meselâ deveyi deve ile yahut başka bir cins ile meselâ sığır ile değiştirse yeniden bir yıl başlar. Çünkü bu yapılan muamele sebebiyle birinci yıl kesilmiştir, dolayısıyla yeni bir mülkiyete intikal edilmiştir. Bu sebeple, daha önce geçen hadise dayalı olarak yeni bir yıla itibar etmek gerekir.

5- Yılın büyük bir kısmında hayvanlar sâime, yani otlak hayvanı olmalı, evde yulaf, yem vs. ile beslenen hayvanlardan olmamalıdır. Ziraatta ve benzeri işlerde kullanılan hayvanlardan da olmamalıdır. Bu şart Malikîler dışındaki cumhura göredir. Dayandığı delil, "*Otlakta yayılan develerin her kırk tanesinde üç yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir.*" [2] hadisi ile "*Koyunlar kırk tane olunca yüz yirmiye kadar bir koyun vermek gerekir.*" [3] hadisidir. Sığırlar, develerle koyunlara kıyas edilir.

Hanefîler ve Hanbelîlere göre: Otlakta yayılan hayvanlar, yılın çoğu mevsimlerinde otlaklarda üremek, süt elde etmek yahut beslemek için otlatılan hayvanlardır. Eğer bu hayvanlar kesim yahut yük taşımak, veya binmek, veya ziraatte kullanmak için yetiştiriliyorsa bunlardan ötürü zekât vermek gerekmez. Eğer ticaret için otlatırsa ticaret zekâtı vermek gerekir. Az bir zaman yem verilmesi otlak hayvanı olması keyfiyetine zarar vermez. Çünkü hüküm çoğunluğa göre verilir. Eğer bir kimse hayvanlarını yılın yarısında veya yarıdan fazlasında yem ile beslerse bunlardan zekât vermek gerekmez.

Eğer hayvanlar, mal sahibinin kasdı ve muradı dışında kendiliklerinden meralarda otluyorlarsa Hanefîlere göre, bunlardan da zekât vermek gerekmez. Hanbelilere göre ise zekât vermek gerekir.

Şafiîlere göre: Saime, otlak hayvanı sahibinin yılın çoğunda yahut tamamında mübah olan bir otlakta otlamak üzere salıverdiği hayvandır. Bir yahut iki gün gibi az bir zaman yem ile beslenmesinin bir zararı yoktur. Çünkü genellikle hayvanlar iki gün sabredebilir, fakat üç gün sabredemez. Eğer hayvanlar yılın çoğunda yem ile beslenirse yahut yemsiz yaşayamayacağı bir müddet içinde alaf, saman vb. ile

1- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiş, Tirmizî de İbni Ömer'den şöyle rivayet etmiştir: "*Bir mal elde eden kişiye üzerinden bir yıl geçmedikçe zekat vermek gerekmez.*" *Sübülü's-Selâm*, II, 129.

2- Ebu Dâvud ve diğerleri rivayet etmiş olup, Hakim "isnadı *sahih*" demiştir. Ravi, Behz b. Hakim'dir. *Sübülü's-Selâm*, II, 126.

3- Bu hadisi Buharî, Enes hadisi olarak Ebu Bekir'den rivayet etmiştir.

beslenirse yahut yem verilmediği müddet zarfında açıkça zarar görerek yaşayabilirse, bunlardan ötürü zekât vermek gerekmez. Çünkü bu durumda masraf ve zorluk söz konusudur.

Eğer hayvanlar kendi başlarına yahut onları gasbeden birinin yahut fasit alışveriş ile satın alan kişinin bakması ile otlarsa yahut ziraatte veya tarla sulamak için su taşıma ve benzeri işlerde çalıştırılıyorsa esah olan görüşe göre, malın sahibi otlatmadığı için bunlardan ötürü zekât vermek gerekmez. Zira hayvanın kendi otlaması değil sahibinin maksadı muteberdir. Çünkü otlak hayvanı olmanın zekâtın farz oluşunda tesiri vardır, dolayısıyla bu konuda sahibinin kastının bulunmasına itibar edilir. Hayvanın kendi kendine otlaması zekâtın düşmesine tesir edicidir. O zaman sahibinin maksadına itibar edilmez. Çünkü asıl olan zekatın vacip olmamasıdır. Bununla Şafiîlere göre, bütün otlatmanın sahibi tarafından yapılmış olması şart koşulur. Kendi başlarına yahut başkalarının otlatması ile otlayan hayvanlardan zekât vermek gerekmez.

Malikîlere göre: [1] ister otlak hayvanı olsun ister yem ile beslensin, isterse çalıştırılsın hayvanlardan zekât vermek gerekir. Çünkü daha önce zikredilen develer hakkındaki Hz. Ebu Bekir hadisi umumidir: "*Beş devede bir koyun zekât vermek gerekir.*"

İbni Rüşd'ün de açıkladığı gibi, iki görüş arasındaki ihtilâfın kaynağı, mutlak'ın mukayyet ile çelişmesi, yine hitap delilinin umum ile çelişmesi, yine kıyasın lafzın umumi hükmü ile çelişmesidir. Mutlak hadis şudur: "*Her kırk koyunda bir koyun vermek gerekir.*" Mukayyet ise: "*Koyunların otlakta otlayanlarından zekât vermek gerekir.*" hadisidir. Malikîler mutlak'ı mukayyede üstün tutmuşlar ve buna dayanarak otlak hayvanı olanlardan da olmayandan da zekât vermek gerekir, demişlerdir. Mukayyedi mutlak'a üstün tutan cumhur ise hayvanların sadece otlak hayvanı olanından zekât vermek gerekir, demişlerdir. Mukayyedin mutlak'a üstün tutulması, mutlak'ın mukayyede üstün tutulmasıdan daha çok vuku bulur.

Hitap delili (Mefhum-i muhalif): "*Koyunların otlakta otlayanından zekât vermek gerekir.*" hadisidir. Bu hadis otlak hayvanı olmayan hayvanlardan zekât vermemeyi gerektirir. "*Kırk koyunda bir koyun zekât vermek gerekir.*" hadisinin umumi manası, koyunların otlakta otlayanlarına besi ile yetiştirilenler gibi itibar edilmesini gerektirir. Malikîler: "Lafzın umumi manası, muhalif manasından daha kuvvetlidir." prensibini kabul etmişlerdir.

"*Kırk koyunda bir koyun vermek gerekir.*" hadisinin umumi manası ile çelişen kıyas ise şudur: Otlak hayvanlarında zekât vermenin sebebi ve maksudu olan çoğalma ve kâr meydana gelmektedir. Bu otlak hayvanlarında çoğunlukla vardır. Zekât ise, malların fazlalıklarıdır. Fazlalıklar ise saime otlak hayvanlarında olur. O

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 108; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 244; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 433; *eş-Şerhu's Sağîr*, I, 592.

yüzden sene geçmesi şarttır. Cumhur bu hususu kıyas ile o umumîliği tahsis etmişler ve otlak hayvanı olmayanlardan zekât vermeyi vacip kılmamışlardır. Malikîler bu umumi manayı tahsis etmemişler, umumi mananın kıyastan daha kuvvetli olduğunu kabul ederek her iki sınıftan da zekât vermeyi vacip kılmışlardır.

Benim görüşüme göre, cumhurun görüşü daha doğrudur. Çünkü hadisin sonu hayvanların otlak hayvanı olacağını açıkça belirtmiştir. Hadisin başını buna hamletmek gerekir. Çünkü hadisin sonunun baş tarafı ile çelişmesi düşünülemez. Hz. Ebu Bekir'in hayvanların zekât farizasını açıklayan yazılı vesikasına dâir olan Enes hadisinde ise önce develerin zekât miktarı, sonra da koyunların zekât miktarı koyunların sâime olanlarının zekâtı kırk koyunda bir koyundur lafzı ile zikredilmiştir.

Zekât Vermek Farz Olan Hayvanlar ve Nisapları:

Deve, sığır ve koyunlardan zekât vermek farzdır. Ebu Hanife imameyne muhalif olarak, atlardan da zekât vermeyi farz kabul etmiştir. Fakat fetva İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşüne göredir. Ona göre ticarî olanlar hariç atlardan zekât vermek gerekmez.

Develerin Zekâtı:

Erkek-dişi, büyük-küçük develerden kastedilen Malikîlere göre otlaklarda yayılan develerdir. Küçükler büyüklere tabidir. Malikîlere göre, yem ile beslenenler de böyledir. Bütün Müslümanların ittifakı ile beş deveden azından zekât yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Yanında sadece dört devesi bulunan için bunlardan ötürü zekât yoktur. Ancak mal sahibi dilerse zekât verir.*" Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Beş deveden azında zekât yoktur.*" [1] İslam alimleri beş devede bir koyun, on devede iki koyun, on beşte üç koyun, yirmi devede dört koyun vermenin farz olduğu hususunda icma etmişlerdir. [2] Bunun dayandığı delil, daha önce geçen Ebu Bekir hadisidir. Zekât için çıkarılıp verilen koyun ve keçi ancak bir yaşını bitirmiş ise kâfidir. [3] Malikîlerce, mal sahibi bir beldede galip olan keçi veya koyunların durumuna göre keçi yahut koyunlardan birini verir. Cumhura göre, bir beldede galip olan koyunlara bakılmaz. Bunun dayandığı delil: "*Her beş devede bir koyun (şât) vermek gerekir.*" hadisidir. *Şât* ise koyun ile keçiye denir.

1- Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Zevd, üçten ona kadar olan develere denilir. Lafzının müfredi yoktur.

2- Bu tür develerin zekâtı konusunda fakihlerin görüşleri için bk. *Fethu'l-Kadîr*, I, 494 vd.; *el-Bedayi'*, II, 31 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 432 vd.; *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 594 vd.; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye*, 108; *el-Mühezzeb*, I, 145 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 369 vd, *el-Muğnî*, II, 579 vd. *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 213 vd.

3- Ceza' ve seniy seneyi bitirip iki yaşına giren koyundur. Şafiîler keçinin iki yaşını tamamlamış olmasını şart koşmuşlar, Hanbeliler ceza'nın altı ayı bitirmesini kâfi bulmuşlardır.

Yine alimler, develer yirmi beş ile otuz beş arasında olunca, iki yaşına girmiş dişi bir deve (binti mehad) vermek gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Şafiîler ve Malikîler şunu ilâve etmişlerdir: Yahut dişi yoksa iki yaşında erkek bir deve verir.

Otuz altıdan kırk beşe kadar üç yaşına girmiş bir dişi deve, (binti lebûn) kırk altıdan altmışa kadar dört yaşına girmiş dişi bir deve, (hıkka) altmış birden yetmiş beşe kadar beş yaşına girmiş dişi bir deve (cezea)[1] yetmiş altıdan doksana kadar üç yaşına girmiş iki dişi deve, doksan birden yüz yirmiye kadar dört yaşına girmiş iki dişi deve, yüz yirmi birden yüz yirmi dokuza kadar cumhura göre, üç adet üç yaşına girmiş dişi deve vermek gerekir. Hanefîlere göre ise, dört yaşında iki dişi deve ile bir koyun vermek gerekir. Çünkü Hanefîlere göre develer yüz yirmiden fazla olunca farz yeniden başlar. Dolayısıyla beş deveden iki hıkka (dört yaşında iki dişi deve) ile birlikte bir koyun vermek gerekir. On devede iki koyun, on beşte üç koyun, yirmide dört koyun, yirmi beşte dört yaşında iki dişi deve ile birlikte iki yaşında dişi bir deve vermek gerekir. Develer yüz elliye ulaşınca dört yaşına girmiş üç adet dişi deve(hıkka) vermek gerekir. Develer yüz elliden fazla olunca anılan şekilde farz yenilenir. Her beş tanede bir koyun ile birlikte dört yaşında üç adet dişi deve vermek gerekir.

Malikîlere göre, mal sahibi değil zekât memuru dört yaşında iki adet dişi deve ile iki yaşında üç adet dişi deve almak arasında serbest bırakılır. Ancak bu iki sınıf deve bulunmak şartıyla. Eğer iki sınıf da bulunmazsa mal sahibinin yanında bulunanlardan dört yaşında iki dişi deve yahut iki yaşında üç dişi deve almak belirlenmiş olur.

Yüz Otuz ve Daha Yukarısının Zekâtı: Cumhura göre, her kırkta iki yaşında dişi bir deve, her ellide dört yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "***Develer yüz yirmiden fazla olursa her kırk tanede iki yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir.***" [2] Darakutnî'nin bir rivayetinde: "***Develer yüzyirmiden bir fazla olunca her kırk tanede iki yaşına girmiş dişi bir deve, her elli tanede dört yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir.***" şeklinde geçmektedir.

Daha önce de açıkladığımız üzere, Hanefîler şöyle demişlerdir: Develer yüz yirmiden fazla olunca üç yerde farz yenilenmiş olur. Yani yüz yirmiden sonraki fazlalıkta, fazlalık beşe ulaşıncaya kadar bir şey vermek gerekmez. Fazlalık beş olunca, daha önceki farz olan miktarda olduğu gibi, bir koyun ilâve ederek vermek gerekir. Daha önce farz olan miktar iki adet dört yaşında dişi devedir. Yani bu iki adet dişi deve ile birlikte bir koyun vermek gerekir. Farzların yenilendiği üç yer aşa-

1- Hanbelîler, yaş ölçmede sonraki yıla girmeyi şart koşmamışlar, geçmiş yılı ikmâl ile yetinmişlerdir.
2- Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiştir.

ğıda zikredilecektir:

a) Yüz Yirmiden Sonra Farzın Yenilenmesi:

121-129 arasında iki adet dört yaşında dişi deve ile bir koyun,

130-134 arasında iki adet dört yaşında dişi deve ile iki koyun,

135-139 arasında dört yaşında iki adet dişi deve ile üç koyun,

140-144 arasında dört yaşında iki adet dişi deve ile dört koyun,

145-149 arasında dört yaşında iki adet dişi deve ile iki yaşında dişi bir deve vermek gerekir.

b) Yüz Elliden Sonra Farzın Yenilenmesi:

150-154 arasında dört yaşında üç adet dişi deve,

155-159 arasında dört yaşında üç adet dişi deve ile bir koyun vermek gerekir.

Böylece üç adet dört yaşında dişi deve ile birlikte her beş devede bir koyun, her on devede iki koyun, her on beş devede üç koyun, her yirmi devede dört koyun, her yirmi beş devede iki yaşında dişi bir deve, her otuz altı devede üç yaşında dişi bir deve verilir. Develer yüz doksan altıya ulaşınca iki yüze kadar dört yaşında dört adet dişi deve vermek gerekir.

c) Develer iki yüzü bulunca, yüz elliden sonra yenilendiği gibi, farz yenilenir ve her elli devede dört yaşında dişi bir deve ilâve edilir.

Hanefîlere göre, erkek develer dişilere göre ancak kıymet itibarıyla yeterli olur. Sığırlarla koyunlarda durum böyle değildir. Bunlarda malın sahibi serbesttir, dilediğini verir. Farzın yeniden başladığı hususunda dayandıkları delil, Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın kitabında bulunan ve yüz yirmiyi bulan develerden verilecek zekâtı açıklayan mektuptaki şu ibaredir: "*Develer yüz yirmiden fazla olurlarsa, develerin ilk farz olan zekât durumuna dönülür.*" (1)

Fakihler, daha önce geçen farzlardan ikisi arasında bulunan -Evkas diye tabir edilen- iki nisap arasındaki miktardan zekât vermek gerekmediği konusunda ittifak etmişlerdir. Beş deveden dokuz deveye kadar yine bir koyun vermek gerekir.

Beşten fazla olan o dört deveye karşılık bir şey vermek gerekmez. Çünkü Ebu Ubeyd'in Yahya b. Hakem'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*İki nisap arasındaki küsürattan (evkastan) zekât lazım gelmez.*" Çünkü bu fazlalıklar nisap miktarından azdır.

1- Ebu Dâvud *Merasil*'de, İshak b. Raheveyh *Müsned*'inde, Tahavî *Müşkilü'l-Asar*'da Hammad b. Seleme'den rivayet etmişlerdir.

Develerde İki Farzın Birleşmesi:

Şafiîlere göre,[1] iki farz birleşse, meselâ develer iki yüz adet olsa, bunlardan ya dört yaşında dört tane dişi deve yahut beş tane üç yaşında dişi deve vermek gerekir. Şafiîlere göre, bu develerden dört tane dört yaşında deve vermek şart değildir. Ya onlar veya beş adet üç yaşında dişi deve vermek de gerekir. Çünkü iki yüz sayısında dört elli yahut beş kırk vardır. Çünkü Ebu Dâvud ile diğer hadis kaynaklarında zikredilen bir hadis-i şerifte Resulullah (a.s.)ın şöyle yazdırdığı nakledilmiştir: "*Develer iki yüz olunca, onlardan dört yaşında dört adet dişi deve, yahut beş adet üç yaşında dişi deve vermek gerekir. Bunlardan hangi yaştakiler bulunursa onlar alınır.*" Eğer mal sahibi yanında bunlardan biri bulunursa o alınır. Eğer bulamazsa satın alma veya başka yollarla o iki türden dilediğini tahsil edebilir.

Eğer zekât memuru kişinin malında her iki türü de bulursa zekâta müstahak olan fakirler ve diğerleri için değeri veya başka yönlerden en faydalı hangisi ise onu alır. Eğer mal sahibi hile yaparak en faydalı olanları gizler veya zekât memuru ihmâl ederse en faydalı olandan başkası kâfi gelmez. Eğer zekâtı veren kişi malını gizlemezse yahut zekât memurunun kusurda bulunmazsa verilen ile en faydalı olan arasında farklılık bulunmasına rağmen, alınan hayvan zekât yerine geçer. Ancak bu kişi, farzı tam olarak ödememiştir, dolayısıyla noksan kalan kısmını tamamlaması gerekir.

Farz Olan Vasıftaki Hayvan Bulunmadığında Aradaki Farkı Ödemek:

Bir kimsede farz olan yaştaki hayvan bulunmazsa meselâ, iki yaşında dişi bir deve vermesi gerekirken mal sahibi yanında bu yaşta bir deve bulunmazsa, daha büyük yaşta bir hayvanı verir ve buna karşılık yaş farkı olarak verdiği kimseden iki koyun [2] yahut yirmi dirhem geri alır[3] Bu Buhari'nin Enes (r.a.) yoluyla naklettiği Hz. Ebû Bekir (r.a.) mektubundaki hükme uygundur. Ya da farz olandan bir derece daha aşağı iner ve dilediği şekilde ya iki koyun yahut yirmi dirhem verir. Bu görüş Şafiîlerle Hanbelîlerin görüşüdür. [4] Hanefîlere göre, mal sahibi böyle bir durumda ya farz olan miktarın kıymetini yahut farz olan yaştaki hayvandan daha düşük olan ile farkı verir yahut zekât memuru bu hayvandan daha büyük yaşta bir hayvanı alır ve fazlasını geri verir. [5]

Mal sahibinin iki derece çıkmak ve fazlalığı almak hakkı vardır. Meselâ, dört yaşında dişi bir deve yerine iki yaşında dişi bir deve vermek gibi. Ancak bu yönde yakın bir derecenin bulunmaması şarttır. İki yaşındaki dişi deveden dört yaşındaki dişi deveye çıkmaz yahut dört yaşındaki dişi deveden iki yaşındaki dişi deveye in-

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 371-373; *el-Mühezzeb*, I, 147.
2- Bunlar kurbanlık için yeterli olan iki koyun gibi olmalıdırlar.
3- Bunlardan maksat, halis gümüşten yapılmış şer'î dirhemlerdir.
4- *el-Muğnî*, II, 587 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 219.
5- *el-Kitab ma'a'l-Lübâb*, I, 146.

mez. Ancak üç yaşında dişi bir deve vermek mümkün olmazsa o takdirde bu yapılabilir. Çünkü fazla olandan istiğna göstermek mümkündür.

Fakihler, mal sahibinin farz olan yaş yerine o cinsten daha büyüğünü vermesinin caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü bu kişi vacip olan cinsinden fazla olarak vermiştir.

Sığırların Zekatı:

Daha önce de açıkladığımız üzere, sığırların zekâtının farz oluşu sünnet ve icma ile sabit olmuştur. Sünnetten delil, Muaz hadisidir: "*Hz. Peygamber (a.s.) Muaz'ı Yemen'e gönderdi ve kendisine her otuz sığırdan bir yaşında bir buzağı (erkek veya dişi), her kırk sığırdan iki yaşına girmiş bir sığır (müsinne) yahut buna denk maafir kumaşı*" [1] *zekât almasını emretti.*" [2]

İkinci delil, Ebu Zer hadisidir: "*Deve, yahut sığır ve koyun sahibi bir kimse eğer bunların zekâtını ödemezse, kıyamet gününde bunlar olabildiğince büyük ve şişman olarak gelecekler, o mal sahibine boynuzları ile toslayacaklar ve çiğneyeceklerdir. Sonuncusu işini bitirince birincisi yeniden toslamaya ve çiğnemeye başlayacak, ta insanlar arasında hüküm verilinceye kadar.*" [3]

Otuz sığırdan azında zekât yoktur. Bunun dayandığı delil daha önce geçen Muaz hadisidir. Cumhura göre otlak hayvanı olmayan hayvanlardan zekât vermek yoktur. Malikîlere göre develerde olduğu gibi, yem ile beslenen ve çalıştırılan hayvanlardan zekât vermek farzdır. Daha önce de söylediğimiz gibi, cumhurun görüşü tercih edilen görüştür. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Çalıştırılan hayvanlardan zekât vermek yoktur.*" [4] Zekâtta, malın büyüme özelliğine itibar edilir. Otlak hayvanı olan hayvanların dışındakilerde kâr bakımından büyüme ve gelişme yoktur.

Fakihler Muaz hadisine dayanarak, sığır nisabının ilk sınırı ile mandaların nisabının otuz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Otuz ile doksan dokuz sığır arasında cumhura göre iki yaşına girmiş erkek veya dişi bir buzağı vermek gerekir. Bu da iki yaşına basmış erkek veya dişi sığırdır. Malikîlere göre ise, iki yılını doldurup üçüncü yıla girmiş bir dana verilir. bu da üzerinden yıl geçtikten sonra farz olur.

Yabani ile evcil hayvan çiftleşmesinden meydana gelmiş bile olsa, sığırlarla mandalarda Hanefîler zekâtı farz kılmışlardır. Fakat bunun aksi böyle değildir. Ya-

---

1- Beş imam rivayet etmişler. Lafız İmam Ahmedindir.
2- Maafir: Maafir elbisesi demektir. Bu elbise Yemen'de bir kabileye nispet edilir.
3- Buharî ve Müslim.
4- Bu hadisi Darekutnî Amr b. Şuayb'dan, babasından, dedesinden rivayet etmiş olup Ebu Dâvud Hz. Ali'den: "*Çalıştırılan sığırlardan bir şey vermek gerekmez*" şeklinde rivayet etmiştir. Ebu Dâvud, Sünen, I, 362.

ni daha önce de açıkladığımız üzere, yabani dişi sığır ile evcil boğadan meydana gelenin hükmü böyle değildir. Çünkü hayvanlarda doğan yavru anasına tabidir.

Kırktan elli dokuza kadar müsinne (üç yaşında düve) vermek gerekir. Müsinne, cumhura göre, iki yılını tamalayıp üçüncü yaşına giren hayvandır. Malikîlere göre, üç yılını tamamlayıp dört yaşına girendir. Hanefîler bu nisapta erkek veya dişi bir müsinne vermeyi caiz görmüşlerdir.

Sonra altmıştan başlayarak her otuz sığırda iki yaşında bir buzağı her kırk sığırda üç yaşına girmiş bir müsinne verirler. Altmış ile altmış dokuz arasında iki yaşında dişi yahut erkek iki buzağı; yetmiş ile yetmiş dokuz arasında üç yaşında bir müsinne ile iki yaşında bir buzağı vermek gerekir. Kırk tanesinden üç yaşında bir dana, otuz tanesinden iki yaşına basmış bir buzağı verilir. Seksen ile seksen dokuz arasında üç yaşında iki dana; doksan ile doksan dokuz arasında iki yaşında üç tane buzağı; yüz tanede iki yaşına basmış iki buzağı ile üç yaşında bir dana vermek gerekir. Bunun altmış tanesinden iki yaşına basmış iki dana; kırk tanesinden üç yaşında bir sığır vermek lazımdır. Bu şekilde her on sayı arttıkça zekât miktarı iki yaşına girmiş buzağıdan üç yaşında bir danaya değişir. Dayandığı delil Muaz hadisidir.

Malikîlere göre, sığırlar yüz yirmiye ulaşınca zekât memuru üç yaşında üç dana ile iki yaşına basmış dört buzağı almak arasında serbesttir. Ancak bu muhayyerlik iki sınıf bir anda bulundukları zaman içindir. İkisinden sadece biri bulunduğu zaman ancak onu almak belirlenmiş olur.

Afvedilenler: İki farz arasında bulunan sayılar affedilmiştir. Ancak kırk ile altmış arasında Ebu Hanife'ye göre, fazlasında fazlası kadar zekât vermek gerekir. Bir tanesinde üç yaşında bir dananın kırk dörtte biri, iki tanede yirmide biri, üç tanede üç yaşında bir dananın kırkta üçü, dört tanesinde onda biri verilmelidir.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre kırk ile altmış arasındaki fazlalıktan ötürü bir şey vermek gerekmez. Fetva bunların görüşüne göre olup muhtar olan da onların görüşüdür. Altmış tanede iki yaşına basmış iki erkek yahut dişi buzağı vermek gerekir. Manda ve sığırların cins birliği sebebiyle eşit oldukları ve aynî hükme bağlı bulundukları hususunda ihtilaf yoktur. Çünkü manda sığırın bir türüdür.

Hayvanlar erkek-dişi karışık bulunduğu zaman, erkek olandan zekât verilmez. Çünkü hayvanların dişisi daha üstündür. Süt verir ve neslin çoğalmasına sebep olur. Ancak sığır bu hükmün dışındadır. Çünkü daha önce geçen Muaz hadisinde bununla ilgili nas bulunmaktadır. Eğer nisabı teşkil eden hayvanların hepsi erkek olurlarsa deve, sığır yahut koyun gibi bütün türlerin zekâtı için erkek hayvan vermek yeterlidir. Çünkü zekât, yardımlaşmak için farz kılınmıştır, malında bulunmayandan zekât vermek kişiye teklif edilemez.

Koyunların (Ganem) Zekâtı: (1)

Ğanem ifadesi, erkek ve dişi koyun ile keçiyi içine almaktadır. Ğanem zekâtı da yine sünnet ve icma ile sabittir. Sünnetten delil daha önce geçen Enes'ten rivayet edilmiş hadisteki ibaredir: "*Koyunlar kırk ile yüz yirmi arasında oldukları zaman, otlak hayvanları iseler bunlardan bir koyun zekât vermek gerekir. Yüz yirmiden iki yüze kadar iki koyun iki yüzden üç yüze kadar üç koyun vermek gerekir. Üç yüzden fazla olunca her yüz koyunda bir koyun ilâve edilir.*"

Kişinin sâime (otlayan) otlak koyunları kırk koyundan bir noksan olursa, bunlardan ötürü zekât vermek gerekmez. Ancak sahibi dilerse verir.

Zekâttan kaçınılmak için ayrı ayrı koyunlar birleştirilmez, toplu hâlde bulunan koyunlar da ayrılmazlar. (2) Koyunları karışık hâlde bulunan ortaklar eşit şekilde ödeşirler. (3) Çok yaşlı yahut kör hayvanlar veya tekeler zekât olarak verilmez. Ancak malın sahibi dilerse verir.

Buna binaen fakihler (4) yılın çoğunda meralarda otlayan koyunlar kırktan az olursa bunlardan zekât verilmeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü koyunlar nisap miktarına ulaşmamaktadırlar. Cumhura göre, yem ile beslenen ve çalıştırılan hayvanlardan zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlar asli ihtiyaçtandırlar. Malikîlere göre yem ile beslenen hayvanlarla otlakta yayılanlar arasında zekâtın farz olması açısından bir fark yoktur.

Koyunlar kırk tane olup üzerlerinden bir yıl geçince yüz yirmiye kadar bir koyun vermek gerekir. Yüz yirmi birden iki yüze kadar iki koyun vermek gerekir.

İki yüz birden üç yüz doksan dokuza kadar üç koyun, dört yüzde dört koyun vermek gerekir. Sonra her yüz koyunda bir koyun vermek gerekir.

Nisapta, zekâtın farz olmasında ve farz olan zekât miktarını ödemekte koyun ile keçiler eşittir. Cumhura göre, bunlardan ancak bir yaşını tamamlamış bir koyun

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 24; *Fethu'l-Kadîr*, I, 499 vd.; *el-Bedayi'*, II, 28; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 597; *e Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 108; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 374; *el-Mühezzeb*, I, 128; *el-Muğnî*, II, 592 *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 221 vd.

2- Ayrı ayrı olan hayvanların toplanması şöyledir: Ortak olan üç kişinin nisap miktarına ulaşan kırk koyunu bulunursa, bir koyun zekât almak için bu hisseler birleştirilmez. Toplu hâlde bulunan hayvanların ayrılması da şöyledir: İki ortaktan her birinin yüz bir koyunu olursa her birinin üzerinde üç koyun borç bulunur. Bir koyun dışında zekât almak için bunların hisseleri ayrılmaz.

3- Bunun manası şudur: Meselâ, ortaklardan birinin kırk diğerinin otuz sığırı bulunur da bu şekilde malları ortak olursa zekât memuru kırk sığırdan bir müsinne, otuzdan iki yaşında bir buzağı alır. Müsinne veren bunun yedide üçünü, buzağı veren yedide dördünü ortağından alır.

4- *el-Bedayi'*, II, 28 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, I, 501 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 435; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye*,108; *el-Mühezzeb*, I, 148; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 374; *el-Muğnî*, II, 596; *Keşşafu'l-Kınâ*, I 225-227.

yahut keçi alınır. Şafiîler ise keçinin iki yaşını tamamlamış olmasını şart koşmuşlardır. Hanbelîler koyunlarda altı ayını tamamlamayı yeterli görmüşlerdir. Eğer mal sahibi kendiliğinden, altı aylıktan daha büyük bir keçiyi verirse bu da caizdir. Hanbelîlerin dayandıkları delil, İmam Malik'in Süveyd b. Gafle'den rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.)'in zekât memuru bize geldi ve "Koyundan altı aylık, keçiden bir yaşında olanını zekât olarak almamızı bize emrolundu"* dedi. İbrahim el-Harbî şöyle demiştir: Koyundan altı aylık olanın yeterli olmasının sebebi, koyunun altı aylık iken keçinin ise ancak bir yaşında döllendirilebilmesidir.

Alimler her yıl iki farz arasındaki sayıların affedildiği ve bunlardan zekât vermek gerekmediği hususunda ittifak etmişlerdir.

Şafiîlerde esah olan görüşe göre, keçilerden zekât olarak koyun vermek koyunlardan keçi olarak vermek Ancak bunu yaparken kıymetine itibar etmek şartı vardır. Meselâ bir yaşındaki keçinin kıymetinin altı aylık koyun kıymetine denk gelmesi gibi. Çünkü bunlar cins bakımından birdirler.

Hanbelîler, yine tam bir yılını doldurmuş olan keçinin altı aylık koyun yerine verilebileceğini caiz görmüşlerdir. Bunun gibi, altı ay ve daha fazla yaştaki koyunun bir yaşında keçinin yerine verilmesi caizdir. Bunlardan birinin diğeri yerine kıymet itibarıyla verilmesi istenemez. Çünkü böyle bir uygulama gelmemiştir.

At, Katır ve Eşeklerin Zekâtı:

İcmâ ile katır ve eşeklerden zekât vermek gerekmez. Ancak ticaret için bulundurulursa bu müstesnadır. O takdirde bunlar ticarî mallara dönüşmüş olurlar. Eğer atlar ticaret için olursa, onlardan da zekât vermek gerekir. Bunda da her hangi bir ihtilaf yoktur.

Ticarî olmayan atlara gelince: [1] Ebu Hanife'ye göre, erkek yahut dişi atlar otlaklarda yetiştirilir yahut sadece dişi olur da süt ve nesil elde etmek için bulundurulurlarsa bunlardan zekât vermek farzdır. Bu atların sahibi zekât verme şeklinde serbesttir. Dilerse her bir at için bir dinar verir, dilerse atların değerini hesaplayarak ticaret malında olduğu gibi her iki yüz dirhemden beş dirhem zekât verir. Otlaklarda yetiştirilen yalnız erkek atlara gelince: Sünnette bunlarla ilgili rivayet bulunmadığı için, bunlardan zekât vermek farz değildir.

Ebu Hanife'nin dayandığı delil, Cabir hadisidir: *"Saime (otlaklarda yetiştirilen) her attan bir dinar yahut on dirhem zekât vermek gerekir."* [2] Rivayet edildiğine göre, Ömer b. el-Hattab Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'a atların zekâtı konusunda şöyle yazmıştır: *"Atların sahibini muhayyer bırak. Dilerlerse her bir attan bir dinar zekât öderler, dilerlerse kıymetini hesaplayarak her iki yüz dirhemden beş dirhem*

1- *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 145 vd.; *el-Bedayi',* II, 34; *Fethu'l-Kadîr,* I, 502; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I 25 vd.

2- Beyhaki ve Darakutnî rivayet etmiş olup zayıftır. *Nasbu'r-Râye* II, 357.

zekât al." [1] İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, atlardan zekât verilmez. Katır ve eşeklerden de zekât verilmez. Ancak bunlar ticaret için bulundurulurlarsa o takdirde zekât vermek gerekir. Fetva verilen görüş de bu görüştür. Bu görüş diğer müçtehitlerin görüşlerine de uygundur. [2] Dayandıkları delil: *"Müslümana kölesinden ve atlarından dolayı zekât yoktur."* [3] hadisidir. Ebu Hureyre demiştir ki: *"Resulullah (a.s.)'a eşeklerin zekâtından sorulunca şöyle buyurdu: "Bu konuda sadece şu ayet bana gelmiştir: "Zerre kadar hayır işleyen karşılığını görür, zerre kadar kötülük işleyen de karşılığını görür."* [4] Hz. Ali şu hadisi rivayet etmiştir *"Atlarla kölelerin zekâtını sizden affettim."* [5] Hz. Ömer ise halktan teberru olarak o miktarı almıştır. Verenler de ondan bunu almasını istemişler, Hz. Ömer de onlara bu verdiklerine karşılık kölelerinin rızkını temin etmeyi üstlenmiştir. Bu görüş sağlam olan görüştür. Bundan anlaşılıyor ki, İslâmda atlar, katırlar ve eşeklerden zekât yoktur.

Ortak Olan Hayvanlarla Diğer Malların Zekatı:

Hanefîlere göre: Malların karışık hâlde bulunmasının zekâtın farz olmasına tesiri yoktur. Çünkü herkesin mülkü nisabın altındadır. Ortak olmadığı zaman nasıl zekâta tabi değillerse, ortaklık durumunda da zekâta tabi değillerdir. Ortakların sahip olduğu hayvanlar nisaba ulaşmış olur da her biri kırk koyuna sahip olursa, ortaklardan her birine bir koyun vermek farz olur. Bunun dayandığı delil şu hadis-i şerif'tir: *"Kırk koyundan bir koyun vermek gerekir."*

Cumhura göre : Hayvanlardaki ortaklığın zekâtta tesiri vardır. Ortaklar tek bir kişi gibi zekâta tabi kılınırlar. Ancak Malikîler şöyle demişlerdir: Ortak olan iki kişinin hisselerinin toplamı nisaba ulaşıyorsa bu ortaklara zekât yoktur. Zekât ortaklardan her birinin hissesi nisap miktarına ulaştığı zaman verilir. Cumhurun görüşlerinin tafsilatı aşağıdaki şekildedir:

Malikîlere göre: [6] Tek bir türden hayvanlarda ortaklığı olanların hükmü, zekât bakımından tek bir mal sahibinin hükmü gibidir. Meselâ, üç ortağın hepsinin kırkar koyunu bulunsa, bir tek koyun vermeleri gerekir. Her biri bir koyunun üçte birini öder. Ortaklık burada tesirini göstermiş olup hafiflik getirmiştir. Ayrı olsalardı her birinin bir koyun vermesi gerekirdi. Bazen ortaklık yükü ağırlaştırmaya da sebep olabilir. Meselâ, ortaklardan birinin yüz koyunu, diğerinin

---

1- Bu eser Darekutnî'den mezkûr metne yakın lafızlarla rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II, 358.

2- *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 243; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 589; *Mugni'l-Muhtâc,* I, 369; *el-Mugnî,* I 620.

3- Bu hadisi *cemaat* Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Ebu Davud'dan şöyle rivayet vardır: *"Atlarla kölelerden fitre zekatı dışında zekat yoktur." Neylü'l-Evtâr,* IV, 136.

4- Bu hadisi Ahmed, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Buharî ile Müslim'de de bu manada bir hadis vardır. a.g.e., a.y.

5- Bu hadisi Tirmizî Hz. Ali'den rivayet etmiştir.

6- *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 602, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 108, *eş-Şerhü'l-Kebîr,* I, 439.

yüz bir koyunu olsa, ikisinin üç koyun ödemeleri gerekir. Eğer aralarında ortaklık bulunmasaydı her birinin bir koyun ödemesi gerekecekti. Ortaklık, üçüncü bir koyunu vermeyi gerektirdi. Zekât icab edecek korkusu ile toplu hâlde bulunan koyunlar ayrılmazlar, ayrı ayrı olan hayvanlar da birleştirilmezler.

Ortaklardan her birinin sahip olduğu koyunun miktarı kendi başına nisap miktarına ulaşmadıkça ortaklık zekâta tesir etmez. Eğer iki hissenin tamamı nisap miktarına ulaşıyorsa ikisine de zekât vermek gerekmez. Eğer iki hissenin tamamından nisap tamamlanmıyorsa bunlardan icma ile zekât vermek gerekmez. Eğer mal sahiplerinden birinin nisap miktarı malı, diğerinin nisaptan az bir malı bulunursa, sadece nisap miktarına sahip olan kişi zekât verir, diğeri zekât vermez.

Zekât vermeyi gerekli kılacak ortaklıkta şu dört şart bulunur:

1- Ortaklıkta zekâttan kaçma gayesi bulunmamalıdır.

2- Ortaklardan her birinin hayvanları koyun ve keçide olduğu gibi, birbirine ilâve edilebilecek aynı tür mallardan olmalıdır.

3- Ortaklardan her biri şer'an zekât vermekle muhatap olmalıdır. Yani hür, Müslüman, nisaba malik ve malın üzerinden bir yıl geçmiş olmalıdır. Eğer ortaklardan biri sadece zekât mükellefi ise diğeri de meselâ kâfir ise sadece kendisinde şartların tam olarak bulunduğu birinciye zekât vermek farzdır. Eğer iki ortaktan birinin hayvanları üzerinden bir yıl geçip diğeri üzerinden geçmemişse diğeri tek başına zekâtını öder.

4- Ortaklık çobanda, koçta, otlakta, sulamada, gecelemede velhasıl bütün masraflarda tam olmalıdır. Yani çobanlarının bir tane veya bir kaç tane olması ve tek elden güdülmeleri yahut çobana ihtiyaç olmazsa sahiplerinin yardımlaşmaları yahut sürünün döllenmesinin ortakların izni ile tek bir teke veya koçla yapılması, hepsinin kendilerine ait tek bir yerde sulanması yahut birinin malı olan suya diğerinin engel olmaması, beraber otlatılması, beraber gecelemesi gerekir. Ancak otlaklar yahut geceleme yerleri bir kaç tane olursa, ihtiyaç duyulması şartıyla bunun zararı yoktur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: [1] Ortaklık ya hayvanlarda yahut diğer mallarda olur.

a) *Hayvanlar dışındakı mallarda ortaklık:* Nakit, hububat meyveler ve ticarî eşya gibi mallarda Hanbelîlere göre ortaklığın zekât bakımından bir tesiri yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Zekât korkusu ile ayrı ayrı bulunan hayvanlar birleştirilmez."* Çünkü hayvanlarda ortaklık yapılır ve bunda bazen fayda bazen de zarar bulunur. Fakat hayvanlar dışındaki ortaklıklarda mal sahiple-

1- *el-Mühezzeb,* I, 150-153; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 376 vd.;*el-Muğnî,* II, 607-619; *Keşşafu'l-Kınâ,* II 227-235; *Şerhu'l-Mecmû,* V, 408 vd.

rine zarardan başka bir şey düşünülmez. Çünkü bunlarda zekât nisaptan fazlasında hesaba göredir. Bunları birleştirmenin her hangi bir tesiri olmaz. Yani nisap miktarına ulaştıktan sonra hiç bir şey affedilmez. Buna göre, ortaklardan hissesine zekât düşenin her birinden yalnız başına zekât alınır.

İmam Şafiî'nin yeni mezhebine göre, ortaklığın hayvanlar dışında tesiri vardır. Çünkü daha önce geçen hadis umumidir: *"Zekât korkusu ile ayrı ayrı bulunan mallar birleştirilmez, birleştirilmiş olan mallar da ayrılmaz."* Ayrıca bunlar da mal olup zekât verme farzdır, dolayısıyla zekât verme farz olan hayvanlarda olduğu gibi, ortaklığın burada da tesiri vardır. Bununla beraber, iki mal külfet bakımından tek mal gibidir. Meselâ, depolama, bekçi ve benzeri konularda hayvanlar tek mal gibidirler. Dolayısıyla depoları, tartılmaları, satıcıları bir olursa külfeti hafif olur.

Özet olarak Hanbelîler şu görüştedirler: Hayvanlar dışındaki mallarda ortakların ortaklıkta bir menfaatleri yoktur. Şafiîlere göre, menfaati çoktur, iki mal tek mal gibi zekâta tabi olur.

b) *Hayvanlardaki ortaklık:* Meselâ, zekât vermekle sorumlu bulunan hayvan sahibi iki kişi ortak olsalar, Şafii ve Hanbelîlere göre, bu ortaklığın zekâtın farz olmasında yahut düşmesinde, fazla veya hafif olmasında tesiri vardır. Dolayısıyla tek bir mal gibi olur. Daha önce şu hadis geçmiştir: *"Zekât korkusu ile ayrı ayrı olan mallar birleştirilmez, birleştirilmiş olan mallar ayrılmaz."* Malın sahibi zekâtın farz olma, yahut çok olması korkusuyla malları birleştirmekten veya ayırmaktan yasaklanmıştır. Zekât memurları da az olur yahut zekât düşer korkusuyla malları birleştirme veya ayırmaktan yasaklanmıştır.

Caiz olan ve zekâtın farz olmasında tesiri olan ortaklık iki türlüdür: *Şuyu* yahut *ayan* ortaklığı, yakınlık yahut vasıf ortaklığı.

Şuyû yahut ayan ortaklığı: Zekât vermekle sorumlu bulunan iki kimsenin bir cinsten bir hayvana miras, satın alma, hibe gibi bir yol ile sahip olması ve bu hayvanların nisap miktarına ulaşmış bulunması yahut nisaptan daha az olması, sadece birinin nisap miktarı veya daha fazla malının bulunması ve bu durumda ortaklıklarının devam etmesidir. Yahut hayvanlar iki kişi arasında ortak olup her birinin bunlarda müşterek hissesi bulunur.

Yakınlık ve vasıf ortaklığı: Ortaklardan her birinin malının ayrılmış olması, bunları karıştırmaları ve zikredeceğimiz vasıflarda ortaklık kurmalarıdır. Bunlar ister hisse bakımından eşit olsunlar, isterse farklı olsunlar, hüküm değişmez. Meselâ, birinin bir koyunu, diğerinin otuz dokuz koyunu olur yahut kırk kişiye ait kırk tane koyun bulunur ve her birinin bir hissesi olur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre, ortaklıktan önce her birinin hissesinin nisap miktarı olması şart değildir. Fakat Malikîler bu görüşte değildir. Ortaklığa niyet etmeleri de

şart değildir. Çünkü ortakların ortaklığı masrafın azlığı, durdukları yer itibarıyla olup kasıt olup olmaması bakımından değişmez. Yani bu hayvanların karıştırılması sebebiyle, ortaklıktan kasdedilen menfaat onsuz da olabilir. Aynı zamanda niyetin ortaklıkta tesiri olmadığı gibi hükmünde de tesiri yoktur. Bazı işlerde birlik yapılmasının sebebi iki malın tek bir mal gibi bir araya getirilmesiyle zekat veren kimse için masrafın azaltılmasıdır.

Bu ortaklık, her iki çeşidi ile zekâtta hafifletme, yahut ağırlaştırma ifade eder. Meselâ, seksen koyunda ortak olmak hafiflik, kırk koyunda ortak olmak ağırlık ifade eder. Yahut mal sahiplerinden birine hafiflik, diğerine ağırlık getirir. Meselâ, altmış koyunda ortak olan iki kişiden birinin üçte ikisine, diğerinin üçte birine sahip olması gibi. Bazen de ne hafiflik, ne de ağırlık ifade eder. Meselâ iki yüz koyunda ortak olmak gibi.

Bir kişinin malından zekât vermek farz olduğu gibi, ortaklık malından da bazı şartlarla zekât vermek farzdır. Bu şartlar da şunlardır:

1- Ortakların ikisine de zekâtın farz olması. Bilinmektedir ki, zekât ancak hür, Müslüman, mülkiyeti tam olan kimselere farzdır.

2- Katışık olan malın nisap miktarına ulaşmış bulunması: Nisap miktarına ulaşmayan mallardan zekât vermek farz değildir.

3- Malların üzerinden bir yıl zaman geçmiş olması: Eğer bütün ortak mallar üzerinden bir yıl geçmemişse, herkes kendi başına üzerinden yıl geçmiş bulunan malının zekâtını öder. Meselâ, bir kimsenin kırk tane koyunu bulunsa ve üzerinden bir yıl geçtikten sonra bunların bir kısmını ortak olarak satsa satmadıklarından yıl hükmü kesilir. Satışın gerçekleştiği andan itibaren yeni bir yıl başlatılır.

4- Altı vasıf bakımından birinin malının diğerinden ayrılmaması: Bu vasıflar şunlardır: Otlak, gecelemе, su içme yeri sağma yeri, döllеme ve çoban. Çünkü her birinin malı yukarıda zikredilen vasıflardan bir şey yönünden diğerinden ayrılırsa tek bir mal gibi kabul edilemezler. Ortaklıktan malları birbirine karıştırmaktan maksat, masrafın az olması için iki malın tek bir mal gibi olmasıdır. Birbirinden kesin olarak ayrı olmamak şartıyla, çobanların bir kaç tane olması caizdir.

Bu şartların delili yukarda geçen hadistir: "Zekât korkusuyla ayrı olanlar toplanmaz, toplu olanlar da ayrılmaz. Katışık olanlar eşit olarak aralarında hallederler. Çünkü iki mal masraf bakımından tek mal gibi olmuştur, zekâtının da tek mal gibi olması lazımdır. Şu hadis de bunu desteklemektedir: "Koç, otlak ve havuzda birleşenler ortaktırlar." (1). Burada üç vasfı saymış, diğerlerine de dikkat çekmiştir.

1- Darakutnî ve Beyhakî zayıf bir isnadla Saad b. Ebî Vakkas (r.a.) dan rivayet etmiştir.

Zekât Memuru Müşterek Mallardan Nasıl Zekât Alır?

Esah olan görüşe göre Şafiîler. İmam Ahmed'in sözünün zâhirine göre Hanbeliler [1] şöyle demektedirler: Zekât memuru farz olan zekât miktarını istediği ortağın malından alır. O ortağın malını tercih etmeye ihtiyaç olsun veya olmasın, farketmez. Alınacak zekât aynî olan tek bir mal olsa ve bu da ancak mallardan birinden alınabilse o durumda bunu almak bir ihtiyaçtır. Farz olan miktarın her iki malda bulunması durumunda ise birini tercihe ihtiyaç yok demektir. Ortaklık sebebiyle her iki mal zekât icab etmesi bakımından tek bir mal gibi olduğundan zekâtın her ikisinden alınması mümkündür.

Bunun delili Rasulullah (s.a.v.)'ın: "zekât korkusuyla ayrı mallar birleştirilemez, birleşik mallar ayrılamaz." hadisidir. Burada iki türlü korku bulunmaktadır: Mal sahibinin fazla zekât vermekten korkması, zekât memurunun, zekâtın eksik olmasından korkması. Mal sahipleri her birinden bir koyun zekât verilmesi icap eden ayrı ayrı haldeki mallarını zekât miktarı azalsın diye birleştiremeyecekleri gibi birlikte bulunması sebebiyle zekât nisabına ulaşan malların zekât düşmemesi için ayırmaları da câiz değildir. Aynı şekilde zekât memuru da zekât çoğalsın diye ortakların mallarını ayıramaz, ayrı haldeki mallarını da zekât icâp etsin diye birleştiremez.

Zekât memuru farz olan miktarı ortakların birinin malından aldığı zaman o kimse diğer ortağa zekâttaki payı kadarını almak için müracaat eder. Bu Mâlikîlerin de görüşüdür. [2] Delili yukarıda geçen şu hadistir: "Ortak olan mallardan zekât verildiğinde paya göre ortaklar kendi aralarında anlaşırlar." Birinin payı üçte bir, diğerininki üçte iki olsa, zekâtda payı üçte bir olanın malından alınsa o kimse verilen miktarın üçte birini geri almak için ortağına müracaat eder.

Ortaklar ihtilâf eder ve delil de bulunmazsa o takdirde müracaat edilen kimsenin sözü muteber olur. Çünkü borçlu olan odur, itibar etmek gerekli olan söz onun sözüdür. Bu, gâsıp kimsenin gasbettiği mal telef olduktan sonra onun değerini tesbit etme hususunda mal sahibi ile ihtilâfa düşmesine benzemektedir.

Zekât memuru tevilsiz olarak farz olan miktardan fazla zekât almışsa, meselâ bir koyun yerine iki koyun veya hıkka (dört yaşına girmiş dişi deve) yerine cezea (beş yaşına girmiş dişi deve) aldıysa, kendisinden bunlar alınan kimse, diğer ortağına fazlalık için değil sadece onun hissesine düşen miktarını almak için müracaat edebilir. Çünkü bu memur tarafından kendisine yapılmış bir zulümdür, hakkını almak için zâlime müracaat etmesi lâzımdır.

Eğer memur câiz olan bir tevil ve yolla meselâ hasta olan hayvanlardan sağ-

1- *el-Mühezzeb,* I, 153; *Şerhu'l-Mecmû',* V, 426 vd.; *el-Muğnî,* II, 614 vd; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 234 vd.

2- *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye,* 109.

lam olanını, küçük olanlardan da büyüğünü almak gibi icap edenden daha fazlasını zekât olarak almışsa, kendisinden alınanın yarısını ödemesi için ortağına müracaat eder. Bu o sultanın bir ictihadıdır, o ictihadla bunun yaptığı nakzedilmez, bozulmaz. Memur, farz olan miktarın kıymetini alsa da, ictihada dayanarak aldığı için yarı miktarını ödemesi için ortağına müracaat eder.

Hayvanların Zekâtına Dâir Değişik Meseleler.

1- Zekâtın malın kendisinden mi verilmesi vaciptir, yoksa zimmette bulunan bir borç mudur?

Fakihlerin bu hususta iki görüşü vardır: [1]

a) Hanefîler, Malikîler ve mezheb-i cedidinde Şafiîlere göre: Zekâtta malın aynının kendisinin bulunması durumunda icap eder, zimmette kalmaz. Zekât vacip olduktan sonra, Hanefilerce esah olan kavle göre zekât memurunun engellenmesinden sonra da olsa mal helâk olsa o maldan zekât düşer. Çünkü bu zekât mala bağlı bir haktır, onun düşmesiyle düşer, kâr ortağının hakkı gibi malın kendisine bağlıdır. Malın bir kısmı helâk olsa, zekattan da onun hissesi kadarı düşer.

Ama malı kişinin kendi istihlâk etmesi ve tüketmesi neticesinde zekât düşmez. Bu halde farz olduktan sonra emanet yerinde sayılır. Emanetin sahibi onu istihlâk ederse zekâtı öder.

Hanbelilere göre: Sene tamam olunca zekât farz olur. Mal, sahibinin ihmali bulunsun bulunmasın telef olsa da yılı tamam olup zekâtı ödenmeyen malın geçmişe âit bu zekâtlarının verilmesi farzdır.

Şâfiiler, zekâtın zimmete değil malın aynına, kendisine bağlı olduğu kaidesinden şöyle bir mesel çıkarmışlardır: Mal sahibi zekât farz olduktan sonra o malı satsa, ister o mal hurma olsun, isterse hubûbat, hayvanat, nakit veya başka bir şey olsun alışveriş zekât farz olan miktarında bâtıl olur. Farz olan miktar miskinlere âittir, onların izni olmaksızın satılamaz. Çünkü o kısımda onlar da ortaktır.

Hanefî ve Hanbelîler zekât malının satışını, satan zekât miktarı kadarını tazmin etmek şartıyla câiz görmüşlerdir.

2- Zekâtta malın kıymetini ödemek:

Hanefîler [2], zekâtta farz olan miktarın ya şekil ve mana, ya da sadece man yönünden nisabın bir parçası olduğu kâidesinden hareket ederek diyorlar ki: Zekâtta kıymet ödemek câizdir. Keza öşür, haraç, fitre, adak, âzât etme dışındaki keffâretlerde de hüküm böyledir. Kıymetin tesbitinde muteber olan İmam Ebu

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 27 vd.; *el-Kitâb*, I, 148; *Şerhu'l-Mecmû'*, V, 341 vd., 454 vd.; *el-Bedâi'*, II 22-25; *el-Muğnî*, II, 678-679; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, 99.

2- *el-Bedâi'*, II, 25; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 29; *el-Lübab*, I, 147; *Fethu'l-Kadir*, I, 507.

Hanîfe'ye göre zekâtın farz olduğu gün, İmameyn'e göre ödeme günüdür. Sâime (otlayan) hayvanlarda ise ittifakla ödeme günüdür. Kıymet malın bulunduğu beldeye göre, sahra ve kırlarda oraya en yakın yere göre tesbit edilir. Çünkü farz olan miktar, mana itibariyle maliyet demek olan nisabın bir parçasını ödemektir. Kıymetini ödemek mal olması itibariyle nisaptan bir parçayı ödemeye benzer. Böyle yapılmasında ayrıca zekât veren için kolaylık bulunmaktadır. Fakir de malda ihtiyacına göre istediği gibi tasarruf edebilir.

Rivâyet olunduğuna göre Rasulullah (s.a.v.) zekât develeri arasında büyük hörgüçlü bir deve görmüş zekât memuruna kızarak: -Ben size insanların en iyi mallarını almayı yasaklamadım mı? buyurmuş, [1] memur da: "Zekât develerinden iki deve bedeli olarak bunu almıştım." (başka bir rivayette: "iki deve ile değiştirdim)" deyince sükût etmiştir. [2] İki deve karşılığında bir deve almak kıymeti itibariyle olur.

Cumhura göre: [3] Zekâtta kıymet vermek kifâyet etmez. Çünkü hak Allah Teâlâ'nındır, bunu nass ile beyan etmiştir, başka bir şekle nakletmek câiz değildir. Bu kurban meselesine benzer. Kurban hayvanlara bağlıdır, başka bir şekle nakledilmesi câiz değildir. Diğer bir tabirle zekât Allah Teâlâ için yapılan bir ibadettir. O şekilde olan ibadetlerde takip edilmesi gereken yol o husustaki emre uymaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Kırk koyunda bir koyun, iki yüz dirhemde beş dirhem vermek lâzımdır." [4] Bu hadis, "Zekâtı verin." âyetindeki icmâli emri açıklamak için varid olmuştur. O halde zikredilen koyun kelimesi emrolunan zekâtın şeklini göstermektedir.

Şafiîlere göre: Zekâtta kıymeti almak ancak şu beş meselede câizdir: Ticarî malların zekâtında, eksikleri tamamlamakta (devede farz olan vasıfta hayvan bulunmadığı zaman iki koyun ve yirmi dirhem), devenin zekâtında yirmibeşten aşağı sayılarda zekât olarak koyun vermek durumunda (bilmek lâzımdır ki zekât olarak koyun verilmesi kıymetini ödemek mânâsına gelmektedir.), en iyisi ile başka biri arasındaki farkı nakit olarak yahut en iyinin bir cüzü ile ödeme durumunda (meselâ zekât memuru ihmali bulunmaksızın kendi ictihadı ile ve mal sahibinin hilesi olmaksızın farz yerine geçecek iki miktar bir arada bulununca en iyi olmayanı seçerse), bir de muaccel olarak aldığı zekâta ihtiyacı kalmayan zekât almaya lâyık olan kişiden İmam'ın bedel olarak aldığı nakit parayı muhtaçlara vermesi durumunda. Çünkü beytül-malden gelecek seneye mahsûben lüzûmu durumunda zekât verilebilir. Ancak zekât alan kişi o süreden önce mustağnî hale gelirse zekâtı duruyorsa

1- Bu husustaki nehiy, *Cemaat*'ın İbni Abbas (r.a.)dan: "İnsanların en kıymetli mallarını zekât olarak almaktan sakının." lafziyle rivâyet ettiği hadiste gelmiştir. *(Neylu'l-Evtâr*, IV, 114).

2- İmam Ahmed, Beyhakî.

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 502; *Bidâyetu'l-Müctehid*, I, 620; *el-Mühezzeb*, I, 150; *Şerhu'l-Mecmû'*, V, 40 vd, VI, 253; *Tuhfetu'l-Tullâb, el-Ensârî*, 95; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 226; *el-Muğnî*, II, 65-66.

4- Ebu Davud ve İbnu Mace rivâyet etmiştir. *Neylu'l-Evtâr*, IV, 152.

aynen, yoksa kıymetini beytül-mâle iâde eder.

Hanefilerin görüşü bu hususta tercihe şâyândır. Çünkü zekâttaki gaye fakirin ihtiyacını gidermektir. Bu da zekâtı verilen malın bir cüzünü vermekle olduğu gibi kıymetini ödemekle de sağlanır. Zamanımızda da fakirler daha çok kıymetin verilmesini isterler. Zekâtın kıymetini vermekte kolaylık ve hesapları kolayca tutma yönleri daha çoktur.

3- Aynı cins malların türlerini birbirine ilâve etmek:

İlim ehli arasında zekâtın icap etmesi bakımından böyle yapılacağı hususunda bir ihtilaf yoktur. [1] Keçi koyuna, manda sığıra, buhte (arap ve acem develerinden doğan deve türü) arap devesine ilâve edilebilir.

Cumhura göre: Zekât veren hangi türden isterse ondan zekâtı çıkarıp verebilir. Meselâ farz olan miktar birinde bulunması yahut iki türden birinin farz olan miktarı icap ettirmemesi durumlarındaki gibi ister buna ihtiyaç olsun ister olmasın. Meselâ iki türden herbirinde tam bir farz miktarı bulunması gibi. Çünkü bu türler tek bir cinstir. İstediğinden zekâtı çıkarıp vermesi câizdir. Yirmi koyun ve yirmi keçi bulunsa, bunlardan kıymeti yarım koyun ve yarım keçi tutan bir tanesini zekât olarak verir.

Şafiîlere göre: Hayvanların türü bir ise meselâ develerin hepsi tek bir sıfatta veya sığırların hepsi manda ise zekât onlardan çıkarılıp verilir. Esah olan kavle göre keçi yerine koyun veya koyun yerine keçi, kıymeti gözönünde bulundurulmak şartiyle zekât olarak alınabilir. Keçi ve koyun olması gibi türler farklı ise azhar olan kavle göre sahibi kıymetleri nisbetinde istediğinden zekâtı öder. Meselâ otuz keçi ve on koyun bulunsa zekât memuru bir keçi veya dörtte üç keçi, dörtte bir koyun kıymetinde bir koyun alır. Aldığı keçi ise kıymeti dörtte üç koyun, dörtte bir keçi kadar olur. Aslında bu şekilde Şafiiler de diğer mezheplere uymaktadırlar. Sadece koyun ve keçi arasındaki kıymete riâyet hususu farklılık göstermektedir.

4- Yavruların zekât hususunda asıla, anaya tâbi olması:

Dört mezhebin imamları [2] hayvanların yavrularının zekât için bir yıl geçme bakımından analarına tabi olduğunda ittifak etmişlerdir. Doğup da aslî nisap yılının tamamlanmasından velev bir an bile olsun önce anasından ayrılan yavru yılı tamamlamış sayılır ve anasıyla birlikte zekâtı verilir. Hz. Ömer (r.a.) zekât memuruna şöyle demiştir: "Çobanın önünde otlamaya giden sahle'yi (seneyi doldurmamış oğlak veya kuzu) de hesaba kat, fakat zekât olarak alma."[3] Çünkü sene mey-

---

1- *el-Mugnî*, II, 605 vd.; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, 108; *el-Lübâb*, I, 143; *Mugnî'l-Muhtâc*, I, 374 vd *Keşşâfu'l-Kınâ'* II, 224; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 598.

2- *el-Bedâî'*, II, 31; *Fethu'l-Kadîr*, I, 504; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 26; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, 10[illegible] *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 591; *Mugnî'l-Muhtâc*, I, 378; *el-Mugnî*, II, 602, 604; *eş-Şerhu'l-Kebir*, I 432.

3- İmam Malik Muvatta'da rivâyet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 355.

dana gelen nemâ (üreme)nin tamamlanması için şart kılınmıştır. Yavrunun kendisi nemadır. Ticaret mallarında olduğu gibi sene tamamlandığında anasına ilâve edilmesi icap eder.

Buna göre bir kimsenin yüz yirmi koyunu olsa, sene dolmadan kısa bir süre önce bunlardan birisi kuzulasa, diğer bütün koyunlar da duruyorsa o kimsenin iki koyun zekât vermesi lâzımdır.

Fakat yavru anasından nisap yılı dolduktan sonra ayrılsa veya yılın dolmasına yakın bir zamanda doğum olsa meselâ ceninin yarısı yıl içinde, yarısı da velev bir lahza olsun yıl dolduktan sonra anasından ayrılsa anasının zekât yılı yavrusu için geçerli olmaz, artık yavru gelecek yılın hesabına dahil olur.

Yavruların Zekâtı:

İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre aralarında bir tane bile büyük yoksa deve, sığır ve koyun yavrularından zekât icap etmez. Eğer o en iyi cins değilse o bir tanenin, yoksa orta bir hayvanın zekât olarak verilmesi lâzımdır. Buna göre hayvanların emsallerinde zekât olarak verilebilecek bir yaş (bir sene) ulaşması şarttır. Hepsinin veya bazısının büyük olması lazımdır. Çünkü farz miktarı hayvanların yaşlarına göre değişmektedir. Yaşın noksan olması zekâta adet gibi tesir etmektedir.

Diğer imamlar yavrularda da zekâtın farz olduğu görüşündedirler. Çünkü yavrular da diğerlerinin arasında anneler gibi hisaba dâhil edilmektedir. Zekât yaşın tersine adede göre çoğalmaktadır.

5- Yıl esnasındaki fazlalıklar:

Cumhura göre [1] nisap miktarı malı olan bir kimse, yıl esnasında alışveriş hibe, sadaka yoluyla o malı artırsa fazlalığı da nisaba ilâve eder ve beraberce zekâtını verir. Ticaret mallarının kârı, sâime hayvanların yavruları böyledir. Bunların yılı, asıllarının yılı gibi sayılır. Çünkü aynı cinse tâbidirler. Ticâret mallarının kıymetinin artması gibi bitişik nemâ hükmündedir. Eğer artan şey aynı cinsten değilse ittifakla asıl olan mala ilâve edilmez.

Şafiîlere göre: [2] Alışveriş, hibe, miras, vasiyet gibi yollarla malik olunan şey yıl bakımından yanındaki diğer mallara ilâve edilmez. Onun için yeni bir yıl başlatılır. Bu üreme manasında olan bir artış değildir. Çünkü delile göre sene dolması şarttır. Yukarda geçen Hz. Ömer (r.a.)'in sözüne binâen üreyen kısım istisnâ edilmiştir. onun dışındaki kısım aslı üzere kalır. Sonra yavrular ve üreyen kısım mülkiyet yönünden tâbi durumdadır. Asıla malik olmak sebebiyle onlara malik olunmuştur. Yıl esnasında meydana gelen fazlalık gibi değildir.

1- *Fethu'l-Kadîr,* I, 510; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 31, *el-Lübâb,* I, 147; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 593; *el-Muğnî,* II, 626; *Hâşiyetü'd-Desûkî,* I, 432.

2- *Muğni'l-Muhtâc,* I, 379.

Bu görüş farkından şöyle meseleler ortaya çıkar: Bir kimsenin nisap miktarı malı olsa, meselâ beş deve, otuz sığır, kırk deve gibi bir malı bulunsa hibe, sadaka, vakıftan kendisine düşen bir hak, alacak, başka bir nisap miktarı alışveriş gibi yollardan biri ile malında artış meydana gelse cumhura göre bunları önceden bulunan mala ilâve eder ve beraberce zekâtlarını öder. Meselâ bir koyun vermesi gerekirken iki koyun, bir buzağı yerine iki buzağı vermesi icap eder.

Yine bunun gibi bir kimse senenin başında nisap miktarı bir nakit paraya sahip olsa, sonra aldığı aylıklardan bir kısmını biriktirse, bunları da yıl sonunda elindekilere ilâve ederek beraberce zekâtını vermelidir.

Şafiilere göre ise sonradan meydana gelen ilâveler zekât yılı ayrıca hesaplanır.

6- Vakas (affedilen kısımlar)ın zekâtı:

Vakas, hayvanlarda iki nisap miktarı arasında kalan adedlere denir. Beş deve ile on deve arasında kalan altı, dokuz gibi.

Bütün mezheplere göre [1] bu vakaslarda zekât yoktur, bunlar affedilmiştir. Zekât şer'an belirtilmiş miktarlar üzerinden verilir. Peygamberimiz (s.a.v.) de: "İki nisap miktarı arasında kalan adedlerde zekât yoktur." [2] buyurmuştur. Çünkü o kısım nisaptan eksik olan bir maldır. Ona yeni bir nisap miktarı taalluk etmektedir. O miktar gerçekleşmeden önce zekât farz olmaz. İlk nisaptan noksan olması durumunda hüküm nasılsa bunda da aynı olur.

Nisaptan aşağısı ve diğer bir nisap miktarına kadar olan yukarısı affedilmiştir. Affedilen bu kısımdan bazısı helâk olsa, esas nisap miktarı duruyorsa, zekât duruyor demektir. Meselâ bir kimsenin dokuz devesi veya yüz yirmi koyunu bulunsa, yıl geçtikten sonra dört deve veya seksen koyun ölse bu sebepten zekât düşmez, kalan beş deve veya kırk koyunun zekâtının verilmesi icap eder.

Zekât Memurunun Alacağı Malların Vasfı:

Sai, âmil yahut *musaddık* terimleri ile ifade edilen zekât memuru hakim tarafından zekât ve vergileri toplamak için görevlendirilen kişidir.

Eğer zekât verecek kişinin sahip olduğu mallar ve hayvanlar arasında iyi cins, kötü cins, *(keraim* ve *liâm)* [3] şişman, zayıf, sağlam, hasta, büyük, küçük türder mallar varsa bu iki tür mal arasında kıymet itibarıyla vasat olanını vermesi farz olur.

1- *Fethu'l-Kadîr,* I, 511; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 599; *el-Mühezzeb,* I, 145; *el-Muğnî,* II, 604; *Keşşâfu'l Kınâ',* II, 219.

2- Ebu Ubeyd, *"el-Emvâl"* de Yahya b. Hakem'den rivayet etmiştir.

3- *Keraim:* Kerime'nin cemi olup benzerleri arasında olgunluk sıfatlarını taşıyan bol sütlü, veya güzel görünümlü, veya çok etli, yahut çok yünlü olan hayvanlardır. *Liâm:* Leime'nin cemi olup kerimenin zıddıdır. Yani hayvanların kötüleri demektir.

Bunun sebebi ikisi arasında normal bir ölçü ile adaleti sağlamaktır. Bu vasat ölçü, Hanefîlere göre, en üst değerde olanın bir aşağısı, en aşağı değerdeki malın bir üstüdür. Malların en iyisinden ve en kötüsünden seçilmez. Bunun gibi, hayvanların yavrularından da alınmaz. Eğer hayvanların hepsi iyi cinsten olursa Hanefîlere göre, [1] iyi bir hayvan alınır. Çünkü daha önce de geçen Muâz hadisinde Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İnsanların mallarının en iyisini almaktan sakının." Yine bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah tealâ, sizden bu malların en iyisini vermenizi istemiyor, kötüsünü vermenizi de emretmiyor."* [2] Aynı zamanda zekâtın temeli, insanların haklarını gözetmektir. Hasta olan hayvanlar arasından sağlam olanını almak insanların haklarını gözetme ilkesini ihlâl etmektir. Bunda mal sahibi ile zekâta müstahak olanları gözetmek lâzımdır. Fakihler bu prensibe dayalı olarak bir çok mesele ortaya koymuşlardır:

Hanefîlere göre: [3] Zekat memurunun malın en iyisini almaya hakkı olmadığı gibi kötüsünü de alamaz. Mal sahibinin rızası ile değerini tayin etme suretiyle olursa alabilir. Bunun gibi yeni doğurmuş hayvanlar, gibi hayvanlar ve beslenmek için bulundurulan hayvanlar da alınmaz.

Nisap ister bir türden olsun, ister keçi ile koyun, inek ile manda irab ile buht cinsinden develerde olduğu gibi, değişik türlerden olsun, zekât memuru bunların vasat olanından zekâtı alır. Vasat, en yüksek değerlisinden bir aşağıda, en aşağı değerdekinden bir derece yüksek kıymette olandır.

Develerin zekâtında erkek olanlar alınmaz, dolayısıyla develerde farz olan zekâtta kendi cinsinden dişi olanı almak belirlenmiştir. Bunlar da iki, üç, dört ve beş yaşına basmış dişi develerdir. Bu develerden iki, üç dört ve beş yaşında erkek deve almak caiz değildir. Ancak dişi develere göre kıymeti hesaplanarak alınabilir. Çünkü nas ile farz olan zekât dişi develerdir. Hanefîlere göre, bu farz olan miktarın kıymetini ödemek caizdir.

Sığırlara gelince: Bunların erkeğini de dişisini de zekât olarak vermek caizdir. Çünkü daha önce de geçtiği üzere, bu konuda nas gelmiştir.

Hayvanların küçük olanları ile sadece erkek olanlarından zekât vermek gerekmez. Küçük büyük karışık durumda bulunursa biri diğeri yerine sayılır. Dolayısıyla üç yaşındaki büyüklerde farz olan zekât onlarda da farz olur ve büyüklerle beraber hesap edilir.

Zekât memuru mal sahibinin malları arasında zekât miktarına denk gelecek

---

1- *el-Bedayi'*, II, 32-34 vd.; ed-Dürrü'l-Muhtar, II, 30 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, I, 506, 510; *el-Lübâb*, I, 146 *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 434-436; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 598, 604; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 108; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 375 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 147, 150; *el-Muğnî*, II, 598-604; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 21: 219, 223 vd.

2-Ebu Dâvud.

3- *el- Bedayi'* a.y.

yaşta bir hayvan bulamazsa daha yüksek değerdekini alır ve fazlasının değerini geri verir. Yahut daha aşağı değerdeki bir hayvanı alır ve fazlasını da fark olarak kıymeti üzerinden alır. Hanefîlere göre, fazlalık farkı olarak her hangi bir şey belirlenmez. Çünkü hayvanlar zamana göre fiyat bakımından değişebilir, pahalanıp ucuzlayabilirler. (1)

Malikîlere göre: Zekat alınacak hayvanlardan vasatını almak lâzımdır. Bu malların en iyisinden veya en kötüsünden alınmaz. Hatta mal sahibi yanında sadece en iyi cinsten hayvanlar yahut en kötü cinsten hayvanlar bulunsa da hüküm değişmez. Ancak zekat memuru ayıplı bir hayvanı almayı elinin çokluğu bakımından fakirler için daha faydalı bulursa o takdirde bunu yapması caizdir. Malikî mezhebine göre, hayvanların yavrularından zekât alınmaz. Bir sürü içinde koyun ve keçilerin sayıları eşit olsa zekat memuru serbesttir dilediğinden zekâtını alır. Eğer bu hayvanlar miktar bakımından eşit değillerse, sayı bakımından çok olanından zekâtı alır. Meselâ, otuz koyun, on keçi yahut otuz keçi on koyun bulunsa yahut yirmi sığır, on manda yirmi manda on sığır bulunsa sayı bakımından çok olanından zekât alınır. Çünkü hüküm çoğunluğa göredir.

Şafiîlere göre: Hasta, ayıplı ve kusurlu hayvanlar zekât için kabul edilmez. Ancak bütün hayvanları bu şekilde olursa zekât memuru bunlardan her hangi birini zekât olarak almak zorundadır. Yine hayvanlardan erkek olanlar zekât olmak üzere alınmaz. Çünkü naslar dişi hayvanlardan zekât alınma ile ilgili olarak gelmiştir. Ancak üç yaşına girmiş erkek bir deve yahut danalardan kendi türlerinden zekât alınabilir. Bunun gibi, esah olan görüşe göre, bütün hayvanlar erkek olursa bunlardan erkek hayvan zekât olarak alınabilir. Bunun gibi bütün hayvanlar hasta, yahut ayıplı ise bunlardan bir tanesi zekât olarak alınır. Mezheb-i cedide göre küçüklerden de bir küçük hayvan alınır. Yeni doğurmuş hayvanlarla besi için saklanan hayvanlar, gebe olan hayvanlar, damızlık için ayrılmış koçlar ve bu malların en iyi olanları zekât olarak alınmaz. Çünkü daha önce de geçtiği üzere, bu konuda Muaz b. Cebel hadisi vardır: "*İnsanların mallarının en iyisini almaktan sakın.*" Hz. Ömer de şöyle demiştir: "***Besi için saklanan, yeni doğurmuş, hamile ve damızlık hayvanlar zekât olarak alınmaz.***" Ancak, mal sahibinin rızası bulunursa bunlar müstesna olup o takdirde alınır. Çünkü mal sahibi fazla vermekle ihsan ve hayırda bulunmaktadır. Allah tealâ bir ayette: "***İyilik yapanlara her hangi bir engel yoktur.***" buyuruyor.

Biliyoruz ki, zekât memurunun fark vermesi eksiği tamamlamak içindir. Vergi memuru develer arasında istenilen yaşta bir deve bulamazsa mal sahibinin bir veya iki derece çıkma ve aşağı inme hakkı vardır, meselâ mal sahibi en iyi deveyi vererek buna karşılık iki koyun yahut yirmi dirhem para alır. Bunun sebebi, mal sahibinin yükünü hafifletmektir. Dolayısıyla uygun mal almaya zorlanmamakta, böylece kolaylık sağlanmış olmaktadır. Farkı veren ister mal sahibi olsun, ister zekat

1- Şafiîler ile Hanbelîler bu görüşe karşı çıkmışlardır. Bunlar iki derece arasındaki farkı iki koyun yahut yirmi dirhem olarak sınırlandırmışlardır.

memuru olsun, iki koyun almakla yirmi dirhem almak arasında muhayyerlik söz konusudur. Bunun dayandığı hadis Buharî'de Hz. Ebu Bekir'in mektubundan bahseden Enes hadisidir.

Hanbelîlere göre: Teke erkek, çok yaşlı yahut ayıplı hayvanlar zekât için alınamazlar. Ancak zekat memuru dilerse, meselâ, bütün nisap bu gibi mallardan oluşuyorsa o takdirde bu malların cinsinden alma hakkına sahiptir. O takdirde yaşlı hayvanlardan yaşlı olanı, ayıplı hayvanlardan ayıplısını, tekelerden tekeyi alır. Nitekim Şafiîler de aynı hükmü kararlaştırmışlardır. Bunların dayandıkları delil yukarda geçen Enes hadisidir.

Sağlam olan hayvanlar için ayıplı bir hayvanı çıkarıp zekât olarak vermek, kıymeti çok olsa da caiz değildir. Çünkü bu gibi hayvanların alınması yasaklanmıştır ve bunlarda fakirlere zarar vermek söz konusudur. Yeni doğurmuş, gebe, yahut besilik hayvanlar zekât olarak alınmaz, nitekim daha önce bu konu Şafiî mezhebinde açıklanmıştır. Küçük yaştaki hayvanlar zekât olarak alınmaz. Ancak bütün hayvanlar küçük olursa o takdirde bunlardan biri alınır. Hanbelî mezhebinde sahih olan görüş budur. Şafiîlerin görüşü de bu şekildedir.

Farkı tamamlama hususunda Hanbelîlerin görüşü, Şafiîler gibidir. Böyle durumlarda mal sahibi dilediğini verir, zekat memuru bunu almak zorundadır. Yahut fakirler zenginlerin malları içinden bu yaştakini takip eden daha yukarı yaştaki hayvanı almakta serbesttir. Yaş bakımından üç derece aşağı veya yukarıya çıkmak ve inmekte yine serbesttir. Dilerse iki koyun yahut yirmi dirhem alır. Derece arttıkça aradaki fark da artar, katlanır. Develer dışındaki hayvanlarda eksiği tamamlamanın zekât üzerinde bir tesiri yoktur. Çünkü bu konuda sadece develer hakkında nas gelmiştir, dolayısıyla sadece bunlara mahsus kabul edilir. Develerin dışındaki hayvanlar yaş farkı bakımından bu manada kabul edilmemiştir. Çünkü develerin kıymeti çok idi. Koyunlarda ise farz olan miktar yaş farkı sebebiyle bu kadar değişiklik arz etmemektedir. Sığırlarda iki yaş arasındaki fark, develerdeki iki yaş arasındaki farka göre değişiktir. Dolayısıyla sığırları develere kıyas ederek hüküm çıkarmak mümkün değildir.

Sığır yahut koyundan verilmesi farz olan yaştaki hayvan, mal sahibinin sürüsü içinde bulunmaz da daha düşük vasıftaki hayvanlar bulunursa bu hayvanı vermek haramdır. Farz olan hayvanı bulup vermek lâzım gelir. Eğer farz olan daha alasını bulur da mal sahibi farkı istemeksizin verirse bu hayvan kabul edilir. Eğer farz olan hayvanın yerine daha iyisini vermezse, farz olan vasıftaki bir hayvan satınalması teklif edilir. Çünkü zekâtı ödemenin yolu ancak bu şekilde gerçekleşir.

6. Binalar, Fabrikalar Kazanç ve Serbest Mesleklerde Zekat:

Paraların zekâtı bahsinde hisse senetlerinin hükmü açıklanmıştır. Bu bahis kira kazancı ile sanayi tesisleri ve serbest meslekten elde edilen gelirlere tahsis

edilmiştir.

Bina ve Sanayi Tesislerinin Zekâtı:

Asrımızda sermaye, toprak ve ticaret dışında gelir elde etmek için başka yönlere yönelmiştir. Kira elde etmek için iş yeri ve binalar yaptırma, üretim için tesis edilen fabrikalar ile uçak, gemi, tır ve diğer vasıtalar, sığır ve tavuk çiftlikleri kurma bu yönde yapılan işlerdir. Bunların hepsi tek bir vasıfta ortaktırlar. O da bunların kendilerinden zekât vermek gerekmediğidir. Bunların gelirlerinden ve kârlarından zekât vermek gerekir.

Fakihlerin büyük çoğunluğu bu tür gelir getiren tesislerden ve binalardan zekât vermenin farz olduğu hususunda bir açıklamada bulunmamışlar, şöyle demişlerdir: Oturmak için elde bulundurulan evlerden, ev eşyasından, iş aletleri ile tezgâhlardan ve hayvan veya araba olsun binek vasıtalarından zekât vermek gerekmez. Bu hususu daha önce de açıklamıştık. Buna rağmen ben bu gibi mallardan zekât vermenin zaruri olduğu görüşündeyim. Çünkü bu mallarda, zekât vermenin farz olmasının sebebi büyümek ve gelişmektir. Hüküm de, illetinin bulunup bulunmamasına bağlıdır. Bu gibi mallarda aynı zamadna zekât vermenin hikmeti de bulunmaktadır. Bu hikmet de malların sahiplerini temizlemek, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermek, çağımızda bütün ülkeleri meşgul eden fakirlik ve mücadelede zenginin hissesinin olmasıdır.

H.1385/M.1965 yıllarında İslâm alimlerinin yaptıkları İslâmî araştırmalar toplantısında şu husus karara bağlanmıştır: Zekât vermenin farz olduğu hususunda nas bulunmayan ve fıkhi bir açıklama yapılmayan gelir getirici malların hükmü aşağıdaki şekildedir:

Gelir getiren büyük binalarla sanayi tesisleri, gemiler, uçaklar ve benzeri malların aynından zekât vermek farz olmaz, bilakis bunların safi gelirlerinden nisap şartı ile bir yıl geçme şartı bulununca zekât vermek gerekir.

Bu gibi mallardan verilecek zekât miktarı yıl sonu itibarıyla kırkta birdir. Yani yıl sonunda, ticaret malları ile nakitlerde olduğu gibi zekâtları safi gelirin kırkta biri (% 2,5) kadardır. Şirketlerde ise, kârın toplamına itibar edilmez, ancak her ortağın kendi başına sahip olduğu hisseye düşen kâra bakılarak zekâtı ödenir.

Bu karar İmam Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen görüş ile birleşmektedir. O'nun görüşüne göre, bu gibi gelir getiren bina ve tesislerin gelirlerinden zekât vermek gerekir. Malikîlerden bir kısmının görüşü de böyle olup, gelir getiren binalarla akarların ve tesislerin gelirlerini aldıktan sonra zekâtlarının verilmesi gerektiğini kabul ediyorlar. [1]

İbni Akîl el-Hanbelî'ye göre de gelir getiren her şeyden zekât vermek gerekir.

1- *el-Muğnî*, III, 29, 47; *Şerhu'r-Risâle*, I, 329.

Dolayısıyla bu hüküm, kira için hazırlanan akarlarla kiraya verilen ve kira için hazırlanan bütün eşyaya şâmildir Yani, her yıl ana sermaye hesap edilerek ticarî mallarda olduğu gibi, bunların zekâtı verilir. [1]

Serbest Sanatkarlarla İş Sahiplerinin Kazancının Zekâtı:

İş ya devletle irtibatı olmayıp doktor, mühendis, avukat, terzi, marangoz ve diğer iş sahiplerinde ve sanatkârlarda olduğu gibi serbest yahut da devlete ve umumi ve özel bazı şirketlerde olduğu gibi, benzeri müesseselere bağlı bir çalışma olur. Bu gibi çalışmalarda, çalışan görevlilere bir aylık ücret verilir. Serbest iş sahipleri ile görevli ve bağımlı kişilerin kazançları, fıkhî yönden "kazanılmış mallar" sıfatına uymaktadır. [2]

Dört mezhepte üzerinde karar kılınan husus şudur: Kazanılmış bir mal yahut kazanç nisabı tamamlayıp üzerinden bir yıl geçmedikçe ondan zekât vermek gerekmez. Şafiîler dışındaki fakihlerin görüşlerine göre, nisabın aslı bulunduktan sonra yıl sona ermeden bir an bile önce olsa, elde edilen malların zekâtını vermek gerekir.

Üzerinden bir yıl geçmese de elde edilen kazanılmış bir malı sadece teslim almakla ondan zekât vermenin farz olduğuna hükmetmek mümkündür. Bunun dayandığı delil, İbni Abbas, İbni Mes'ud ve Muaviye gibi bazı sahabelerin, Zührî, Hasan Basrî ve Makhul gibi bazı tabiînden kimselerin görüşleri ile Ömer b. Abdülaziz, Bakır, Sadık, Davud-i Zahirî gibi âlimlerin görüşleridir. Bu gibi mallardan verilmesi farz olan miktar kırkta birdir. Bunun dayandığı delil paralardaki zekât miktar ıolan kırkta bir nisbetini açıklayan hadisin umumi oluşudur. Bu mal ister sonradan elde edilmiş olsun, ister üzerinden bir yıl geçmiş bulunsun fark etmez. Müslüman bir kişi, çalışmaktan elde ettiği kazanç ile sanatından elde ettiği kazancın zekâtını, bulan elde ettiği ve teslim aldığı zaman öderse, yıl sona erdikten sonra ikinci kere bunların zekâtını bir daha ödemez.

Bu sebeple, geliri arka arkaya hasıl olan kimselerle ziraî ürünlerinden sadece hasat vakti zekât vermesi farz olan çiftçiler eşit bulunmaktadır.

1- *Bedâyi'l-Fevâid, İbnu'l-Kayyim* III, 143; *el-Bahru'z-Zehhâr,* II, 147.
2- *Fıkhu'z-Zekât,* el-Kardavî I, 487-520.

ZEKATIN VERİLECEĞİ YERLER

Zekâtın verileceği yerler konusunda iki önemli nokta vardır. Biri zekâta hak kazananlar, diğeri zekâtın dağıtılması.

1. Zekât Verilmeye Hak Kazananlar:

Sınırlandırılması ile ilgili delil: Tevbe suresinin 60. ayetidir. Bu ayet zekâta hak kazananların sekiz sınıf olduğunu açıklamıştır: *"Zekâtlar ancak fakirlerin, miskinlerin, zekât tahsili işinde çalışanların, kalpleri İslâma ısındırılmak istenenlerin, kölelerin, borçluların, Allah yolundaki cihad edenlerin ve yolcuların hakkıdır. Bu Allah tarafından farz kılınmıştır."* Bu ayet zekâtın sekiz sınıfa verileceğine delâlet etmektedir.

Cemaat'in İbni Abbas'tan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona şu emri vermiştir:" ... *Eğer onlar zekâtın farz olduğunu kabul ederek sana itaat ederlerse, Allah'ın kendilerine zekâtı farz kıldığını ve zenginlerinden alınıp fakirlerine verileceğini onlara bildir."* Bu hadis, zekâtın imamul müslimin tarafından müslümanların zenginlerinden alınıp fakirlerine harcanacağına delildir. Zekâtın Müslümanların fakirlerine verilmesi, Malikî mezhebi ile diğer alimlerin, zekâtın sadece bir tek sınıfa vermekle yetinileceği hususunda dayandıkları delildir.

2. Zekatın Bütün Sınıfları İçine Alması Farz mıdır?

Şafilere göre: [1] İster fitre, ister diğer malların zekâtı olsun, farz olan bütün sadakaların sekiz sınıfa harcanması gerekir. Dayandıkları delil: *"Zekâtlar yalnız fakirlerin ve miskinlerin... hakkıdır."* mealindeki Tevbe suresinin 60. ayetidir. Bu ayet onlara göre, bütün sadakaları temlik lâm'ı ile bu sınıflara tahsis etmiş ve atıf vavı ile hükmü hepsine ortak kılmıştır. Dolayısıyla zekâtlar bütün bu sınıfların malı olup aralarında ortaktır. Eğer zekâtı imam dağıtıyorsa, bunu sekiz hisseye ayırmalıdır. Bunlardan biri de zekât memuru sınıfıdır. İlk harcanacağı yer de bu sınıftır.

1- *el-Mühezzeb*, I, 170-173; *Haşiyetü'l-Bâcurî*, I, 292-294; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 106-112.

Çünkü zekât işlerinde çalışanlar zekâtı bir ücret karşılığında toplamakta ve dağıtmaktadırlar. Diğerleri ise zekâtı bir yardım olarak almaktadır.

Eğer zekâtı dağıtan devlet değil de malın sahibi yahut vekili ise, o takdirde zekât memurlarının hissesi düşer. Dolayısıyla zekât geride kalan yedi sınıftan bulunanlara dağıtılmalıdır. İmkânlar ölçüsünde zekâtın bütün sınıflara dağıtılması müstehaptır. Zekâtın her sınıftan en az üç kişiden azına verilmesi tarzındaki taksim caiz değildir. Çünkü cem'in çoğulun en azı üçtür. Eğer malın sahibi zekâtını zekât memuru dışında iki kişiye verirse tazmin etmesi üçüncü şahsın zekâtına düşen miktarı tazmin etmesi gerekir. Zekât işinde çalışan eğer bir kişi ise, bunu ona vermek caizdir.

Devrimizde, İslâm ülkelerinde sekiz sınıftan dördünün bulunması genel olarak mümkündür. Bunlar da fakirler, miskinler, borçlular ve yolculardır.

Şafiîlerden bir kısmı fitre zekâtının üç fakir veya miskine verilmesini caiz görmüşlerdir. Şafiîlerden Ruyanî, zekâtın iki nevi hisse sahibi sınıftan üç kişiye verilmesini caiz görerek şöyle demiştir: Fetva bakımından tercih edilen budur. Çünkü bizim mezhebimizin görüşü ile amel etmek mümkün değildir.

Cumhura göre: [1] Zekâtın tek bir sınıfa verilmesi caizdir. Hanefîlerle Malikîler zekâtın tek bir sınıfdan bir şahsa verilmesini caiz görmüşlerdir. Malikîlere göre, bu sınıflardan en çok muhtaç olan birine verilmesi menduptur. İhtilâftan kurtulmak ve kesin olarak zekâtın yeterli olması için sekiz sınıfa dağıtılması müstehaptır. Bütününü alması ise vacip değildir.

Bu meselede dayanıkları delil, ayetten kastedilen mananın bu sınıflardan başkasına zekâtın harcanmaması, sadece bu sınıflara hasredilmesidir. Fakat bu sınıflar hakkında ayet muhayyerlik manasına delâlet eder. Yani bu ayet zekâtın verilebileceği sınıfları açıklamak için indirilmiştir, onların arasından hangilerine verileceğini açıklamak için inmemiştir.

Zekâtın bu zikredilen sınıflar içinde bir tek şahsa verilmesinin caiz olduğunun elif lâm ile marife kılınan cemi' (el-fukarâ') kelimesini mecazi manaya hamletmek gerektiğidir. Bu da fakirlerin cinsidir. Bu cinsten birine vermekle cinse verilmesi gerçekleşir. Çünkü bu kelimeyi hakiki manasına almak mümkün değildir. Elif lâm'ın hakiki manası istiğrak, kapsamaktır. Yani, bütün fakirleri içine almaktır. O takdirde mana şöyle olur: Her zekât her fakirin hakkıdır. Bu da makul değildir.

3. Sekiz Sınıfın Açıklaması:

Zekâta hak kazananlar sekiz sınıftır: Fakirler, miskinler, zekât işlerinde ça-

---

1- *el-Kitab Maatlu'l-Lübâb,* I, 156; *Fethu'l-Kadîr,* II, 14; *el-Bedâyi,* II, 46; *ed-Dürrül-Muhtâr,* I, 8(*el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 110 vd.; *Bidâyetül-Müctehid,* I, 267; el-Muğnî, II, 668; eş-Şerhu's-Sağîr, I, 664; *Keşşâfu'l-Kınâ,* II, 335 vd.

lışanlar, kalpleri İslama ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolculardır. [1]

a) *Fakirler:* Zekâta hak kazananlar arasında ilk hisseyi alanlar fakirlerdir. Şafiî ve Hanbelîlere göre fakir, kendisine yahut ihtiyacına yetecek kadar malı ve kazancı bulunmayan kimsedir. Bu kişinin nafakasını sağlayacak ne kocası, ne usulü ne furû'u (akrabaları) bulunmaz; yiyecek, giyecek ve mesken olarak ihtiyaçlarını giderecek kimsesi bulunmaz. Meselâ on dirheme ihtiyacı olduğu halde ancak üç dirhem bulabilen kimse gibi. Hatta bu kişi sıhhatli, dilenci yahut meskeni ve iyi bir elbisesi bulunan biri de olsa, fakirdir.

b) *Miskinler:* Bunlar zekâttan hisse almaya ikinci derecede hak kazanan kimselerdir. *Miskin:* İhtiyaçlarından bir kısmını giderecek bir kazancı bulunduğu hâlde elde ettiği kazancı kendisine yetmeyen kimsedir. Meselâ, on dirhem ihtiyacı bulunduğu hâlde yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyacını gerektiği şekilde karşılayamayıp ancak sekiz dirhem kazanan kimseler gibi.

Şafiî ve Hanbelîlere göre fakir, miskinden daha kötü durumda bulunan kimsedir. Fakir asla ne malı ne de kazancı bulunmayan yahut kendisine ve aile fertlerine israf ve cimriliğe varmadan yetecek miktarın yarısından daha az kazancı olan kimsedir. *Miskin:* İhtiyacı olan şeylerin yarısını ve daha fazlasını kazanan, fakat yine de bunlar kendi geçimine yetmeyen kimsedir. Burada yetecek kadar ifadesinden kastedilen, kazanan hakkında bir günlük yiyecek, kazanamayan hakkında ise, ömründen geride kalanında, normalde altmış üç seneye göre, yetecek kadar imkânı bulunmaktır.

Bunların fakirin miskinden daha kötü durumdaki kimse olduğu hususunda dayandıkları delil, Allah tealâ'nın ayette önce fakirlerden başlamasıdır. Çoğu zaman önem derecesine göre sıralama yapılır. Allah tealâ bir âyette şöyle buyuruyor: "*Gemiye gelince, denizde çalışan miskinlerin idi..*" Bu âyette Allah tealâ onların içinde çalışmakta oldukları gemilerinin bulunduğunu haber vermiştir. Hz. Peygamber (a.s.) de miskinlik isteyip fakirlikten Allah'a sığınmış, şöyle buyurmuştur: "*Allahım! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve beni miskinler zümresi içinde haşr et.*" [2] Hz. Peygamber (a.s.)'in şiddetli ihtiyaç durumunu istemesi ve bundan daha iyi bir durumdan Allah'a sığınması düşünülemez. Lügatte fakir, mefkur demektir. Mefkur, omurga kemiklerinden biri çıkarılmış olan kişidir, dolayısıyla bu kişinin beli kırılmış olur. Fakir de öyle kötü bir halde bulunmaktadır.

Hanefîlerle Malikîlere göre, miskinin durumu fakirden daha kötüdür. Nitekim bu husus bazı lügat alimlerinden de rivayet edilmiştir. Allah Tealâ da şöyle buyu-

1- *el-Bedâyi',* II, 43-46; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 79-84; *Fethu'l-Kadîr,* II, 14-20; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* 492-497; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 657-664; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 266-269; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,*109-111; *el-Mühezzeb,* I, 170-173; *Keşşafu'l-Kınâ,* 316-332; *el-Muğnî,* II, 665 vd.
2- Tirmizî.

ruyor: "*Yahut toprağa yapışmış miskin..*" Yani cesedini toprakla örtmek için derisi toprağa yapışan kişi demektir. Bu ayet miskinin son derece sıkıntılı olma manasına delâlet etmektedir. [1] *Miskin*: Kalacak bir yeri olmayıp indiği yerde yatıp kalkaı konaklayan kişidir. Bu durum kişinin içinde bulunduğu zarar sıkıntının şiddetli olduğuna delâlet etmektedir.

c) *Zekât İşlerinde Çalışanlar:* Bunlar zekâtları toplamak için görevlendirilen memurlardır. Bunlarda adalet sahibi olmak, zekât fıkhını bilmek şart koşulmuştur. Bu manaya öşür toplayan memurlar, katipler, zekâtı dağıtanlar, toplanan malları koruyanlar ve malları toplayan tahsildarlar ve benzeri kimseler dahildir. Bunun gibi zekâta müstahak olan kimseleri tespit eden kimseler hayvanları sayanlar, ürünleri ölçüp tartanlar, çobanlar, ayette geçen âmilin manasına giren olan her türlü görevliler de buna dahildir. Kadılarla valiler bu mananın dışındadır. Çünkü bunlar bütçeden maaş aldıkları için zekâttan maaş almaya ihtiyaç duymazlar. Zekâtı teslim sırasındaki tartma ve ölçme masrafları ile zekâtı vermek için yapılan masraflara gelince, malın sahibine aittir. Çünkü zekâtı teslim etmek mal sahibinin görevidir, dolayısıyla masrafı da ona aittir. Fakat toplanan zekâtları müstahak olanlara teslim etme sırasındaki masraflar ise âmiller hissesinden alınır.

Zekât işlerinde çalışanlara verilecek olan miktar, çalışma karşılığında bir ücret yerindedir. Bu çalışan kişi zengin de olsa ona bundan ücret verilebilir. Fakat, eğer zekât olarak kabul edilecek olursa, bu, zengine helal olmaz.

d) *Müellefe-i Kulûb* (Kalpleri İslâma ısındırılmak istenen kimseler): Kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerin bir kısmı Müslümandır, fakat imanları zayıftır, imanlarını ve Müslümanlıklarını kuvvetlendirmek için onlara zekât verilir. Bunlar iki türlüdür: Müslüman olanlar, kâfir olanlar.

Kâfirler de iki sınıftır: Bir kısmının hayrının dokunması umulur, diğer bir kısmının kötülüğünden korkulur. Hz. Peygamber (a.s.)in kâfirlerden bir topluluğa kalpleri ısınsın, İslâmâ girsinler diye zekât verdiği sabittir. *Sahih-i Müslim*'de rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) Ebu Süfyan b. Harb, Safvan b. Ümeyye, Uyeyne b. Hısn, Ekra' b. Habis ve Abbas b. Miras gibi kimselerden her birine ilk zamanlarda yüzer deve vermiştir. Yine Alkame b. Ulase'ye Huneyn ganimetlerinden mal vermiştir. [2]

Kâfir oldukları sırada *müellefe-i kulûb*a zekâttan mal verilip verilmeyeceği konusunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanbelîlerle Malikîlere göre, İslâma girmelerini teşvik etmek için kendilerine zekâttan verilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Müslümanlardan ve müşriklerden olan müellefe-i kulûba zekât

---

1- Birinci grup bunlara karşı şöyle idiyorlar: Mutlak manada fakire miskin tabir edilir. Miskinlik adı ile bu sıfata müstahak olunmaz. İkinci grup da şöyle diyorlar: Geminin sahibi olanlara acındığı için haklarında "miskin" kelimesi kullanılmıştır.

2- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 166.

vermiştir.

Hanefîlerle Şafiîlere göre herhangi bir maksatla kâfire zekât verilemez. Hz. Peygamber (a.s.) İslâm'ın ilk dönemlerinde Müslümanların sayıları az olduğu, düşmanın sayısı ve kuvveti çok olduğu zamanlarda zekât vermiştir. Fakat Allah tealâ, İslâmı ve Müslümanları üstün Müslümanları kâfirlere zekât vermekten müstağni kılmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) den sonra Hulefa-i Raşidin müellefe-i kulûba zekât vermemişlerdir. Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: "*Biz İslâm olduğu için bir şey veremeyiz. Dileyen iman etsin, dileyen iman etmesin.*"

Müslümanlardan olan müellefe-i kulûb ise bir kaç sınıf olup bizim onlara ihtiyacımız sebebiyle kendilerine zekât verilir. Bu sınıflar şunlardır:

a) İslâmdaki niyetleri zayıf olanlar: Müslümanlıklarını kuvvetlendirmek için kendilerine zekât verilir.

b) Bölgesinde ve halkı içinde yüksek mevkisi bulunan Müslüman kimselere zekât vermekle emsallerinin Müslüman olması beklenir. Hz. Peygamber (a.s.) Ebu Süfyan b. Harb ile bu zikredilenlerden bir topluluğa zekât vermiştir. Hz. Peygamber (a.s.) Zeberkan b. Bedr ile Adiy b. Hatem'e de kavimleri içinde üstün bir yerleri olduğu için zekât vermiştir.

c) Kâfir ülkelere yakın olan sınırlardaki kalelerde ikamet eden kişilere, savaş yaparak yakınlarında bulunan kafirlerin kötülüklerinden bizleri kurtarmaları için zekât verilir.

d) Zekât memuru göndermek mümkün olmayan bir kavmin zekâtlarını toplayacak olan kimselere de verilir. Hz. Ebu Bekir'in Adiy b. Hatem'e bedevilerin irtidad ettikleri senede kavminin zekâtını getirdiği zaman zekâttan hisse vermişti.

Alimler Hz. Peygamber (a.s.)den sonra müellefe-i kulûb'un hissesinin baki olup olmadığı konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Hanefîler ile Malikîlere göre, İslâm'ın yayılması ve galip gelmesi sebebiyle müellefe-i kulûb'un hissesi düşmüştür. Çünkü Allah tealâ İslâm'ı üstün kılmış, hem kafirlerden, hem de onları İslâm'a girmeye meylettirmekten müstağni kılmıştır. Dolayısıyla, zekâtın verileceği yerler yediye inmiştir. Bu hususta sahabenin icması vardır. İmam Malik: Şu anda İslâm kuvvetli olduğu için, müellefe-i kulûba ihtiyaç yoktur, demiştir.

Malikîlerden İmam Halil'in de dahil bulunduğu cumhura göre, müellefe-i kulûb'un hükmü baki olup neshedilmemiştir. İhtiyaç bulunduğu zamanlarda onlara da zekât verilir. Hz. Ömer Hz. Osman ve Hz. Ali'nin müellefe-i kulûb'a zekât vermeyi terketmeleri, kendi hilâfetleri döneminde buna ihtiyaç kalmadığı manasına hamledilip hisselerinin düşmesi manasına alınmaz. Çünkü bu âyet en son inen âyetlerdendir. Hz. Ebu Bekir Adiy b. Hatem ile Zeberkan b. Bedr'e, daha önce zikrettiğimiz üzere, zekâttan hisse vermiştir. Bunların bir delilleri de şudur: Müellefe-i

kulûba zekât vermekten maksat kendilerini cehenneme düşmekten kurtarmak için İslâm'a teşvik etmektir, Yoksa bizlere yardım etmelerini sağlamak değildir ki İslâm'ın yayılmasıyla bu sınıf düşsün.

e) *Köleler:*

Zekâtın verileceği sınıfların beşincisi kölelerdir. Cumhura göre, bunlar kendi kuvvet ve kazançları ile de olsa ödeyecek para bulamayan mükâteb (sözleşmeli) kölelerdir. [1] Çünkü kölelikten kurtarılmak istenen kimse sözleşmeli değilse, onlara zekâttan yardım yapmak mümkün değildir. Eğer zekât parası ile köleler satın alınırsa, verilen zekât onların kendilerine verilmiş olmaz, bilakis bu paralar onların efendilerine verilmiş olur. Dolayısıyla zekâtı ödemede gerekli olan temlik gerçekleşmiş olmaz. Allah Tealâ'nın şu âyeti bu manayı kuvetlendirmektedir: "*Onlara, Allah'ın size verdiği mallardan verin.*" İbn Abbas bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir: "Rikab"dan maksat mükatep-sözleşmeli" kölelerdir.

Malikîlere göre bunların hisselerine düşen para ile köle satın alınıp azad edilir. Çünkü Kur'an'da köle kelimesinin her zikredildiği yerde kastedilen mana kölenin azad edilmesidir. Azad etme ise, ancak halis köleler için söz konusudur. Nitekim kefaretlerde azad edilen köleler de bunlardandır.'

Sözleşmeli kölelere zekâttan bir şey vermenin şartı, kölenin müslüman ve muhtaç olmasıdır. Şu anda dünyada köle bulunmamaktadır. Çünkü devletler tarafından kölelik yasaklanmış ve kaldırılmıştır. Bu hissenin gerçekten varlığı yoktur.

f) *Borçlular (Ğârim):*

Zekâtın verileceği sınıfların altıncısı borçlular sınıfıdır. Bunlar borçlanmış olan kimselerdir. Şafiî ve Hanbelîlere göre, ister kendi şahsi için, ister başkası için borçlanmış olsun fark etmez. Yine ister bir ibadet yolunda borçlanılsın, ister günah uğrunda borçlanılmış olsun fark etmez. Eğer kişi kendisi için borçlanmışsa fakir olmadıkça ona zekâttan bir şey verilmez. Eğer velev zimmîlerden olsun iki kişinin arasını bulmak, can, mal ve yağmalama olaylarında olduğu gibi halkın çıkarı için borçlanmışsa o takdirde bu kişiye, zengin de olsa borçlular sınıfından hisse olarak zekât verilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Beş kişi dışında zenginlere zekât helâl değildir: Allah yolunda savaşan, zekât memuru olan borçlu bulunan, zekât malını parası ile satın alan, fakir komşusuna zekât verildiği hâlde bundan fakirin kendisine hediye ettiği kimse."* [2]

1- Mükateb (sözleşmeli) köle, belirtilen malı taksitlerle ödediği takdirde hür olur. Köleler ile sözleşme yapmak menduptur. Çünkü Allah Tealâ bir âyette şöyle buyuruyor: "*Eğer kendilerinde hayır görürseniz köleleriniz ile sözleşme yapın.*" (Nûr: 33) Böylece köleler hürriyetlerine kavuşsunlar.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud ile İbni Mace Ebu Said el-Hudri(r.a.)'den rivayet etmişlerdir.

Hanefî mezhebine göre *gârim* bir borç altında kalıp da borcunu ödedikten sonra nisap miktarı malı olmayan kimsedir. Malikîlere göre ise borçlu, kötülük ve sefahat için aldıkları dışında insanlara olan borç yükü altında kalan kimsedir. Yani borcunu ödeyecek kadar malı yanında bulunmayan kimsedir. Ancak bu borcun içki, kumar ve benzeri haram işlerde olmaması ve zekât alabilmek için borçlanmış olmaması gerekir. Meselâ yanında yetecek kadar malı bulunduğu hâlde, zekâttan yardım alabilmek için borcuna harcamak düşüncesi olmamalıdır. Bu gibi kimselere zekât verilmez. Çünkü bu gibi kişilerin niyeti kötüdür. Fakat zaruri bir ihtiyaç için borçlanıp zekât almaya niyetlenen kimse böyle değildir. Bu gibi kimselere, iyi niyetli oldukları için borçları kadar zekâttan verilir.

Fakat kötülük yolunda yahut kötü bir maksatla borçlanmış bulunan kişi, sonradan bu niyetten tevbe etmişse o takdirde buna zekâttan verilir.

g) *Allah Yolunda Cihad Edenler:*

Bunlar maaşlı asker olmayıp Allah yolunda cihat eden gazilerdir. Çünkü 'Allah yolu' mutlak manada kullanılınca savaş demektir. Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: "*Şüphesiz ki Allah tealâ kendi yolunda saf bağlayarak savaşan kimseleri sever.*" "*Allah yolunda savaşın.*" Bu ve benzeri ayetlerin örnekleri çoktur. Görevlerini yerine getirmeleri ve geri dönmeleri için, cumhura göre bunlara zengin de olsalar zekâttan hisse verilir. Çünkü bunda umumun faydası vardır. Fakat, kendilerine asker oldukları için belirli bir miktar para verilen kimselere zekât verilemez. Çünkü daimi olarak yetecek kadar rızkı bulunanlar, bu rızık sebebiyle zekâttan müstağnidirler.

Fakat bir kimse kendi malının zekâtı ile hacca gidemez, mücahit kendi malının zekâtı ile cihat edemez, kendi malının zekâtı ile kişiler adına hac yaptırılamaz. Yine kişiler adına, kendi zekâtları ile savaşa mücahit gönderilemez.

Ebu Hanife'ye göre Allah yolunda savaşanlara ancak fakir olmaları durumunda zekâttan hisse verilebilir.

Hanbelîlerle bazı Hanefîlere göre, hac da Allah yolunda olmak demektir. Haccetmek isteyen kimselere zekât verilebilir. Çünkü Ebu Dâvud'un İbni Abbas'tan rivayet ettiğine göre; "*Bir kimse devesini Allah yoluna vakfetmiş, karısı ise haccetmek istemişti. Hz. Peygamber (a.s.) kadına: "O deveye binerek haccet, çünkü hac da Allah yolu kısımlarındandır, buyurmuştur.*" Dolayısıyla fakir olan kimse haccetmek isterse ona hac veya umre farzını yerine getirecek veya yerine getirmede kullanacak kadar zekât verilebilir. Çünkü bu kimse, farzı üzerinden düşürmeye muhtaç olur. Fakat nafile hacda kişi için genişlik vardır, yardıma ihtiyaç yoktur.

h) *Yolcular:*

Zekâtın verileceği kimselerden sekizincisi de yolculardır. *Yolcu:* Sefere

çıkan, yahut iyilik ve faydalı bir iş için yolculuk yapan ve gittiği yere yardımsız olarak ulaşamayan kimsedir. Hac, cihat, mendup ziyaretler bunun örnekleridir.

Yolculara, vatanında zengin de olsalar yolculuk esnasında muhtaç düşmüşse, gideceği yere ulaştıracak kadar zekât verilir.

4. Zekâtın Bu Sınıflardan Başkasına Verilmesi:

Dört mezhep fakihlerinin büyük çoğunluğuna göre [1] zekâtın Allah Tealâ'nın Kur'an'da zikrettiği yerlerden başkasına verilmesi câiz değildir. Mescit inşası, köprü, çeşme, nehir kanalları açma, yol yapımı, ölü kefenlemesi, ölü borcunu ödemek, misafirlere imkânlar sağlamak, sur yaptırmak, cihat malzemesi hazırlamak, savaş gemileri inşa ettirmek, silah satın almak ve benzeri temlik söz konusu olmayan ibadetlere ve Allah'a yaklaştırıcı yollara harcanması caiz değildir. Çünkü Allah tealâ: "*Zekâtlar ancak fakirlerin,miskinlerin.... hakkıdır.*" buyurmuştur. Ayette geçen "İnnemâ" kelimesi hasr ve ispat için olup zikredileni ispat, zikredilmeyenleri nefyetmek içindir. Dolayısıyla zekâtların bu sayılan yerlerden başka yerlere harcanması da caiz değildir. Çünkü bunlarda asla temlik yani birini bizzat sahip kılma söz konusu olmamaktadır.

Fakat Kâsâni *el-Bedayi* adlı kitabında *Allah yolunda* terimini Allah'a yaklaştıran bütün işler olarak tefsir etmiştir. Dolayısıyla, Allah'a itaat ve hayır yolunda bulunan herkes ihtiyaç sahibi ise buna girer. Çünkü *fi-sebilillah* ifadesi mescit inşasını ve tamirini ve benzer yerleri de içine alır. Hanefîlerden bir kısmı *Allah yolu*nda ifadesini ilim öğrenmek manasına almışlardır. İlim öğrenen kimse zengin de olsa bu ifadenin içine girer. Enes ve Hasan (r.a.) şöyle demişlerdir: "*Köprülere, yollara harcanan mallar geçerli bir sadakadır.*"

İmam Malik; Allah yolları çoktur. Fakat burada Allah yolundan, cihad manasının kastedilmiş bulunduğunda ihtilâf edildiğini bilmiyorum, demiştir.

5. Verilecek Zekâtın Miktarı:

Fakihler, fakir ve miskinlere zekâttan verilecek miktar hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. [2]

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Fakir ve miskinlere, ihtiyacını giderecek kadar yahut eğer çalışabilecek güçte iseler, çalışmak için gerekli aletlerini sağlayacak kadar, yahut ticaret yapmak için gerekli sermaye kadar zekât vermek caizdir. Hatta bunun için büyük bir sermayeye ihtiyaç olsa da, iyi bir şekilde ticaret yapabilmesi için gerekli yardım yapılabilir. Çünkü, Allah tealâ, ihtiyaçlarını gidermek ve

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 81, 83, 85; *el-Bedayi',* II, 45; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 497; *el-Mühezzeb,* I, 17(173; *el-Muğnî,* II, 667; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 111, *Ahkâmu'l-Kur'an,* II, 957

2- ed-Dürrü'l-Muhtâr, II, 88, 93; Fethu'l-Kadîr, II, 28; eş-Şerhu'l-Kebîr, I, 494 Ahkâmu'l-Kur'an, II 961; el-Mecmû, VI, 202; el-Mühezzeb, I, 171; Muğni'l-Muhtâr, III, 114; Bidayetü'l-Müctehid, I 262 vd.; Keşşafu'l-Kınâ, II, 317 vd.

maslahatlarına olan şeyi sağlamak için bu kimselere zekât vermeyi emretmiştir. Zekâttan kastedilen ihtiyaç gidermek, açık kapamaktır. Dolayısıyla, fakir ve miskinlere ihtiyacı kadar zekât verilir. Bu da bir yıl yetecek kadar imkândır. Müslim'de rivayet edilen Kabisa hadisinde Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Kişiye uygun bir yaşama seviyesine gelinceye kadar yahut yetecek ölçüde bir yaşama imkânı elde edinceye kadar istemek helal olur.*"

Hanefî ve Malîkilere göre: Ebu Hanife bir kimseye nisap miktarı zekât vermeyi kerih görmüştür. Bu miktar da iki yüz dirhemdir. Bunun altında olmak şartıyla her hangi bir miktarda zekât vermek caizdir, yeterlidir.

Malikîler fakirlere nisap miktarı zekât vermeyi caiz görmekte ve işi içtihada bırakmaktadırlar. Çünkü zekât vermekten maksat, fakirin ihtiyacını gidererek onu zengin kılmaktır. Fakat, Malikîlere göre, bir kişiye bir yıl yetecek kadardan fazla zekât vermek caiz değildir.

Ebu Hanife ile İmam Malik'in dayandıkları delil, zekâttan bahseden âyette zekât verilecek kimselere ne kadar verileceği ile ilgili bir sınırlamanın bulunmamasıdır.

Zekât işlerinde çalışan memurlara verilecek zekât miktarına gelince: Fakihler devlet başkanının bu kimselere çalıştığı kadar ücret vermesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. [1] Yani vasat olarak, zekât memurlarına ve yardımcılarına, gidiş gelme müddetince yetecek kadar bir miktar verilir. Fakat Hanefîler bunu topladığı zekâtın yarısını geçmemekle kayıtlandırmışlardır.

Borçlulara ise, israf dışı, taat yolunda ve zaruri bir iş sebebiyle borçlanmışsa borcu kadar zekât verilebilir.

Bunun gibi, yolculara da kendilerini memleketlerine ulaştıracak kadar zekât verilebilir. [2]

6. Zekata Hak Kazanmayanların Zekât İstemesi:

Bu meselede yukarda geçen sekiz sınıf aynı hükme sahiptir. [3] Bu mesele de şudur: Bir kimse zekât istese ve imam bu kişinin zekâta hak kazanmamış bir kimse olduğunu bilse ona zekât vermesi caiz değildir. Eğer zekâta hak kazanmış biri olduğunu bilirse zekât vermek ittifakla caizdir. Eğer zekât isteyen kişinin durumu bilinmezse bu konudaki hüküm iki kısımda mütalaa edilmiştir: Kişinin durumunun gizli olması, açık olması.

Gizli durum: Fakirlik ve miskinlik durumudur. Bu durumlarda olduğunu

1- *Keşşafu'l-Kınâ,* II, 322; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 81; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 155 *eş-Şerhu'l Kebîr,* I, 495; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 239; *el-Mühezzeb,* I, 171

2- *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 268 vd.

3- *el-Mecmu,* VI, 214 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 668; *Keşşafu'l-Kınâ,* II, 334

iddia edenlerden her hangi bir belge istenmez, çünkü bu ispatı zor bir meseledir. Bir kimsenin malı olduğu hâlde, bu malın yok olduğunu iddia ederse delilsiz olarak bu iddia kabul edilmez. Eğer bakmakla yükümlü bulunduğu kimseleri olduğunu iddia ederse, esah olan görüşe göre, mutlaka delile ihtiyaç vardır.

Açık durum: Bu da iki türlüdür: *Birincisi:* Gelecekte yapılacak bir iş dolayısıyla zekâta hak kazanma ile ilgilidir. Bu da gazi ve yolcuların durumudur. Bu gibi kimselere her hangi bir belge olmaksızın ve yemin ettirilmeksizin sözlerine binâen zekâttan verilir. Fakat, zekâtı aldıktan sonra söylediklerini gerçekleştirmedikleri yani savaşa veya yolculuğa çıkmadıkları anlaşılırsa aldıkları zekât geri alınır. Savaşa çıkmak için yaklaşık olarak lazım gelecek zaman gözetilir.

İkincisi: Şimdiki zamanda zekâta hak kazanmış olmakla ilgili durumdur. Bu türde diğer sınıflar müşterektir. Zekât memuru eğer çalıştığını iddia ederse bu konuda kendisinden delil istenir. Sözleşmeli kölelerle borçlular da böyledir. Müellefe-i kulûba gelince Eğer; Benim İslâm hakkında niyetim zayıftır, derse kabul edilir. Çünkü sözü onu doğrulamaktadır. Eğer "Ben üstün bir yere sahibim, kavmim benim sözümü dinler." iddiasında bulunursa, kendisinden belge istenir.

Şafiîlerden Rafiî şöyle demiştir: İnsanlar arasında kişinin durumunun bilinmesi bütün sınıflar hakkında delil yerine geçer. Çünkü meşhur olmakla bilgi veya kanaat meydana gelir.

7. Zekâta Hak Kazananların Şart ve Vasıfları:

Fakihler zekâta hak kazananlarda beş şart ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar da aşağıda zikredilmiştir: (1)

1- Zekât Memuru Dışındaki Sınıfların Fakir Olması:

Zekât memuru zengin de olsa ona zekâttan hisse verilir. Çünkü o kendisini bu işe ayırdığı için çalışmasının karşılığında bir ücret almaktadır. Dolayısıyla kendisine yetecek kadar ücrete hak kazanır. Memleketinde malı bulunan yolcular da bunun dışında kalmaktadır. Böyle kimseler gurbette ve yolculuk esnasında fakirler gibi kabul edilirler. Çünkü zekât vermede muteber olan ihtiyaçtır. Bu durumda kalan yolcu, görünüşte zengin olsa bile, şu anda fakirdir. Şafiî ve Hanbelîlere göre müellefe-i kulûb ile gaziler de bu hükmün dışındadır. Zengin de olsalar bunlara zekâttan yardım yapılabilir.

Öşür, kefaret, adak, fitre gibi farz olan sadakaların hepsinde bunların bir kimseye verilmesi için o kişinin fakir olması şarttır. Çünkü "*Zekâtlar fakirlerin ve*

1- *el-Bedayi'*, II, 43-48; *Fethu'l-Kadîr*, II, 21-29; *el-Fetava'l-Hindiyye*, I,176; *İbni Abidin*, II, 81-9 *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 494 vd. *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 267 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 659-668; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 112; *Büceyremî*, II, 319; *el-Mühezzeb*, I, 174-175; *el-Mecmû*, VI, 244-248 *Bâcurî*, I, 295; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 317-344; *el-Muğnî*, II, 646, 650, 661; *Ahkâmu'l-Kur'an*, II 945-963.

miskinlerin hakkıdır..." ayetinin manası umumidir.

Buna göre, zekât ve zekât dışındaki sadakaların zenginlere harcanması caiz değildir. Çünkü, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: "*Sadaka zengine ve çalışıp kazanma gücü olan kimselere helâl olmaz.*" (1) Zenginler içinde zekâtın verilmesi caiz olan kimseler dört, yahut beş sınıftır: Zekât memuru, müellefe-i kulûb, gazi, Şafiî ve Hanbelîlere göre iki kimse, yahut iki topluluk arasını bulmak ıslah etmek için borçlanan kimse. Bu konuda Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: "*Sadaka beş kişinin dışında zenginlere verilmez. Zekât işlerinde çalışan, malı ile zekât malını satın alan, Allah yolunda savaşan, fakir komşusuna zekât verildiği hâlde bu maldan komşusunun kendisine hediye ettiği zengin kişi.*" (2)

Hanefîlere göre: Zengin (3) hangi mal olursa olsun, aslî ihtiyaçtan artan nisap miktarı mala sahip olan kimsedir. Şer'î nisaptan az miktarda mala sahip olan kimseye sıhhatli, kuvvetli ve çalışabilecek durumda olsa bile zekât verilebilir. Çünkü bu vasfı taşıyanlar fakir olup fakirler de zekâtın verileceği kimselerdendir. Gerçek ihtiyacı zaten tam bilinemez, dolayısıyla hüküm o ihtiyacın deliline göre getirilmiştir. Delili de nisap miktarı malın bulunmamasıdır. Meskeni, ev eşyası, hizmetçisi, atı, silahı, giyecek elbisesi, ilmi kitapları bulunan kimselere (ilim ehli ise) zekât verilebilir. Çünkü bu sayılan şeyler aslî ihtiyaçlardandır, insana mutlaka gerekli olan şeylerdir. Eğer bir kimsenin bunlardan fazla iki yüz dirhem kıymetinde malı bulunursa, onun zekât alması haramdır. Sözleşme miktarından fazla da olsa, mükatep-sözleşmeli köleye zekât vermek caizdir. Hangi maldan olursa olsun, nisap miktarı mala sahip olan kimseye zekât vermek caiz değildir. Çünkü şer'î zenginlik nisap ile ölçülmüş, belirlenmiştir.

Malikîlere göre: (4) *Zengin,* bir yıl boyunca yetecek kadar mala sahip olan kişidir. Fakir bir yıl boyunca yetecek miktardan az mala sahip olan kişidir. Nisap miktarı mala sahip olduğu hâlde bir yıl boyunca kendisine yetmeyen kimselere güçlü ve çalışabilme imkânına sahip olsalar da zekât verilir. Yani, sanatı ile yetecek kadar kazanç elde etme imkânına sahip olduğu hâlde, bu sanatı terkedip onunla meşgul olmayan kimseler demektir. Meşhur olan görüşe göre, bu kişi çalışıp kazanmayı kendi isteği ile bırakmışsa da zekât alabilir. Bir yıllık geçim imkanı bulamayıp babası tarafından yahut devlet tarafından geçimi sağlanan, yahut sanatı ile kazanıp kazancı kendisine yetmeyen kimselere de zekât verilebilir.

1- Bu hadisi Ebu Dâvud ile Tirmizî Amr b. As hadisi olarak rivayet etmişlerdir.

2- Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir.

3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 88; 96; *el-Bedayi',* II, 48; *Fethu'l-Kadîr,* II, 27 vd. Hanefîler şöyle demişlerdir: Bir kimse zekâtını kız kardeşine bağışlasa, kadının ise kocasından nisap miktarına ulaşacak kadar mehir alacağı bulunsa ve kocası da bu borcunu kabul ediyorsa ve kadın istediği takdirde, vermekten kaçınmıyorsa, bu verilen zekât caiz değildir. Eğer böyle olmazsa caizdir.

4- *eş-Şerhu'l-Kebîr:* I, 494

Şafiîlere göre: [1] *Zengin,* ortalama altmış iki senelik ömrünün büyük bir kısmında kendisine yetecek kadar geçim imkânı bulunan kimsedir. Ancak kişinin ticaret malı bulunursa her günkü kârına itibar edilir. Eğer bu kâr o gün geçim imkânlarına yetecek kadarın yarısından az olursa, fakirdir. Ömrünün çoğu geçmiş kimse hakkında her gün ayrıca göz önüne alınır. Eğer malı ve kazancı bulunur da günün yarısına yetmezse bu kişi fakirdir.

Fakir: Hiç malı veya helâl yoldan bir kazancı bulunmayan kimsedir. Eğer helâl yoldan kazancı olur da bu mal kendisine yetecek kadarın yarısından az olursa ve kendisine yetecek kadar harcama da bulunacak mesela kadına göre kocası bulunmazsa bu gibiler de fakirdir. Bu konuda muteber olan, kendi durumuna ve kişiliğine lâyık olan kazançtır. Kendi kişiliğine ve mevkisine layık olmayan kazanç yok gibidir. Şer'î ilimleri öğrenen öğrencilere zekât helâl olur. Çünkü ilim tahsil etmek farz-ı kifayedir. Böyle kimselerin kazanç elde etmekle meşgul olarak ilim tahsilinden kopmalarından korkulur.

Miskin: Ömrünün çoğu kısmında kendisine yetecek kadar imkânın yarısına denk gelecek helâl kazancı bulunan kimsedir.

Çalışıp kazanma imkânına sahip olan fakir ve miskinlere zekât verilemez. Çünkü daha önce Ebu Dâvud'da geçen hadis-i şerif'te *sahih* bir isnat ile şöyle rivayet edilmiştir: "*Zekâtta zenginler ile çalışıp kazanma gücüne sahip olanların nasibi yoktur.*" Fakat zekât, çalışıp kazanma gücü bulunsa da sözleşmeli köleye verilebilir.

Özet olarak: Mesken, elbise ve iki konaklık (kasr mesafesi) uzakta bulunan mal zekât almaya engel değildir. Bunun gibi, tecil edilmiş alacak ile kendisine lâyık olmayacak ölçüde bir kazanca sahip olmak da zekât almaya engel değildir. Zekât almakta, yeni mezhebe göre hasta olmak, yahut istemekten kaçınmak şartı da yoktur. En sahih görüşe göre, bir akrabasının verdiği nafaka ile geçinmek yahut fakir olmayan kocasının bulunması da zekât almaya engel değildir. Bir kimse, eğer ilim ile meşgul olur da çalışmak onu ilimden alıkoyacaksa yine fakirdir, ona zekât verilir.

Hanbelîlere göre: [2] Ahmet b. Hanbel'den nakledilen en kuvvetli rivayete göre elli dirhem yahut bunun kıymetinde altın parası olan kimsedir. Yahut devamlı olarak kazanç, ticaret, akar ve benzeri yollardan yetecek kadar gelir elde eden kimsedir. Bunun dayandığı delil Ebu Dâvud ve Tirmizî'den rivayet edilen şu hadis-i şerif'tir. "*Zengin elli dirhem veya bunun değerinde altını olan kimsedir.*" *Fakir,* hiç bir şey bulamayan yahut kendisine yetecek kadar olmayıp kazanç veya başka yollardan kendine yetecek miktarın yarısından az bir imkân bulan kimsedir. Meselâ,

1- *el-Mecmû',* VI, 197-202; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 107-108; 246

2- *Keşşafu'l-Kına,* II, 317; 319; 324 vd.; *el-Muğnî,* II, 661

on dirhem ihtiyaca karşılık iki dirhem parası olan kimse gibi. *Miskin,* kendisine yetecek miktarın, büyük kısmını bulan yahut kendi kazancı ve başka yollardan ancak yetecek kadarının yarısını temin etmiş olan kimsedir. Bunlardan her birine, ailesi ile birlikte bir yıl yetecek kadar zekât verilebilir. Ancak çalışıp kazanma gücüne sahip isteler böyle kimselere zekât verilemez. Çünkü Ahmed b. Hanbel bu konuda hadiste geçen *"Zengin ve çalışabilecek güçteki insanların hakkı yoktur."* ifadesini dikkate almıştır. Nitekim Ebu Dâvud da bu şekilde rivayet etmiştir. Fakat çalışıp kazanma imkânına sahip olan kişi kendini ilim öğrenmeye verince ve ilim öğrenme ile kazanmayı bir arada yürütmek mümkün olmayınca, bu gibi kimselere de zekâttan yardım edilir. Fakat kendini ibadete ayıran kimseye zekâttan yardım edilemez. Çünkü ibadetin faydası ilme göre eksiktir, sadece yapana aittir.

Özet olarak: Zekat almaya engel olan husus zengin olmaktır. Bu da Şafii ve Hanbelîlere göre, kelimenin lügat manasına dayanılarak sadece isme bağlı asgari bir ölçüdür. Hanefîlere göre ise, şer'î manasına dayanarak nisaba malik olmaktır. Çünkü şeriat, Muaz hadisinde nisaba malik olmayı zenginlik kabul etmiştir. İmam Malik'e göre, bu konuda her hangi bir sınır yoktur, bu konu içtihada bırakılmıştır; durum ve icaplara, ihtiyaç ve şahıslara, yer ve zamanlara göre değişir.

Kendini müstağni kılacak kadar imkânı olan kimselerin zekât, nafile sadaka, kefaret sadakası ve benzeri şeyleri istemeleri haramdır. Çünkü bu durumda ona zekât ve sadaka helâl değildir. Harama vesile olan istemek de haramdır.

Verilen Zekâtı Bildirmek:

Müslüman, fakir zannettiği bir kimseye yahut ihtiyacını açıkça gördüğü kimseye zekâtını verirse, bunun zekât olduğunu ona bildirmesine ihtiyaç yoktur.

Zekât Verilen Kişinin Sonrada Zengin Olduğunun yahut Zekâta Hak Kazanmış Kimselerden Olmadığının Anlaşılması:

Bir kimse zekâtını dış görünüşü itibarıyla fakir gözüken yahut fakir zannettiği kimseye verse, sonradan o kişinin zengin biri olduğu ortaya çıksa yahut Müslüman olduğunu zannederek zekât verdiği kişinin kâfir olduğu ortaya çıksa, Malikî, Şafiî ve Hanbelîlerce tercih edilen görüşe göre bu verilen mal zekât yerine geçmez, onu geri alması gerekir. [1] Çünkü bu kişi farz olan bir vecibeyi müstahak olmayana vermiştir. Dolayısıyla uhdesinden çıkmamıştır. Bu durum, zekâtını bilerek bir kâfire yahut bakmakla yükümlü bulunduğu yakın akrabasına vermeye benzer. Sonra, verilen mal henüz harcanmamışsa, ondan geri alınır ve bir fakire verilir. Eğer verilen zekât durmuyorsa bedeli geri alınır ve bir fakire verilir.Eğer bu zekât verilen kişinin malı yoksa, mal sahibinin yeniden ödemesi gerekmez. Çünkü kişi zekâtını devlete verince, bu sebeple zekât borcu üzerinden düşer, devlet onu tazmin etmez. Zira

1- *el-Mühezzeb,* I, 175; *el-Muğnî;* II, 667 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ,* II, 344; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 668; *Ğayetü'l-Müntehâ,* I, 315 vd.

devlet emin olup kusur işlemez. Eğer zekâtı veren kişi mal sahibinin kendisi ise ve zekâtı verme anında farz bir zekât olduğunu açıklamamışsa, geri alma hakkına sahip değildir. Çünkü kişi bunu farz olan zekât yerine de nafile sadaka yerine de vermiş olabilir. Eğer bu verdiği malın zekât malı olduğunu karşı tarafa açıklamışsa bunu geri alabilir.

Özet olarak: Cumhur, lâyık olmayanlara verilince zekâtın farz yerine geçmeyeceğinde ittifak etmişlerdir. Ancak zekât malını imam, devlet vermişse kişi bundan ötürü sorumlu değildir. Malikîlere göre, kadı ile vekil de imam gibidir. Eğer geri alması mümkün değilse zekât da yeterli olur. Çünkü bu devlet adamları ile vasiler zekâtı ictihat ile verirler. Hanbelîler zekât verilirken fakir zannı ile zengine verilmesini istisna etmişlerdir. Bu zekât onun için yeterlidir.

Hanefîlere göre:[1] Zekât bir insana verilir de sonra onun zengin yahut zimmî olduğu, yahut babası, oğlu, karısı yahut Haşimî olduğu ortaya çıkarsa tekrar vermesi gerekmez. Çünkü bu kişi gücü yeteni yapmıştır. Yani bu kişi gücünün yettiği kadar zekâtı ödemenin rüknü olan temliki yerine getirmiştir. Çünkü kişi araştırmadan başka bir şeyle sorumlu değildir. Eğer araştırmadan verirse verdiği zekat geçerli değildir. Çünkü hata etmiştir.

2- Zekât Alacak Kişi Müslüman Olmalıdır: Malikîlerle Hanbelîlere göre, bu hükümden müellefe-i kulûb müstesnadır. Bunlar dışında zekâtın kâafirlere verilemeyeceği konusunda ihtilaf yoktur. Bunun dayandığı delil Muaz hadisidir. Bu hadis de şudur: *"Zekâtları zenginlerinden al, fakirlerine ver."* Dolayısıyla Müslüman olmayan fakirlere zekât verilemez.

Fakat zekât dışındaki sadakaların fitre, kefaret sadakası, adak ve nafile sadakaların Müslümanların fakirlerine verilmesinin daha faziletli olduğu hususunda hiç şüphe yoktur. Çünkü bu sadakaları onlara harcamak taat ve ibadette güç kazanmalarına yardımcı olur. Ancak bu sadakaların zimmîlerin fakirlerine verilmesi caiz midir?

İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre nafile sadakaların zimmîlerin fakirlerine verilmesi caizdir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Eğer sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Eğer gizleyip de fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Biz sizin kötülüklerinizi örteriz."* Bu ayette Müslüman yahut zımmî ve kâfirlerin fakirleri arasında bir ayırım yapılmamıştır. Bu nassın umumi manası zekâtın onlara harcanmasının caiz olmasını gerektiriyor. Ancak bu manadan sadece zekât Muaz hadisi ile tahsis edilmiştir. Yine Allah tealâ keffaretler hakkında şöyle buyuruyor: *"Yeminlerinizin kefareti on fakiri doyurmaktır."* Burada da fakirler arasında bir ayırım söz konusu değildir. Ancak bunların içinden harbî olanlar delile dayanarak tahsis edilmişlerdir. Çünkü bize karşı savaşmak üzere onlara yardımcı olmamaktır. Bununla beraber zekâtın zımmîlere harcanması, onlara iyilik ulaş-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 93; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 157

tırmak içindir. Bunu yapmak bize yasaklanmamıştır. Allah teala bir ayette şöyle buyuruyor: *"Din hakkında sizinle savaşmayan, sizi ülkenizden çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adaletli olmanızı Allah teala size yasaklamaz."* (Mümtehine; 8)

İmam Ebu Yusuf İmam Şafiiî ve cumhura göre, zekât dışındaki sadakaların da zımmîlere verilmesi caiz değildir. Bunlar nafile ve vacip sadakaları zekâta ve harbîlere verilen sadakalara kıyas etmişlerdir.

3- Zekât Alacak Kişi Haşimi Kabilesinden Olmamalıdır:

Çünkü Hz. Peygamber ailesine zekât ve sadakalar haramdır. Çünkü zekâtlar insanların mallarının kirleridir. Hz. Peygamberin (a.s.) ailesine beytülmaldeki ganimetlerin beşte birinden yetecek kadar harcama yapılır. Bunun dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Bu sadakalar ancak insanların kirleridir, Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine helâl değildir."* [1]

Hanefî ve Hanbelîlere göre kendilerine zekât ve sadaka haram olan haşimoğulları şunlardır:[2] Abbbasoğulları, Alioğulları, Caferoğulları, Akîl oğulları, Haris b. Abdilmuttaliboğulları. Dayandığı delil daha önce geçen hadisin umumi oluşudur.[3] Şafiîler de Haşimoğulları ve Muttaliboğulları hakkında aynı hükmü vermişlerdir.[4] Bunun dayandığı delil şu hadis–i şeriftir: *"Haşimoğulları ile Muttaliboğulları aynı şeydir. Bu sözü söylerken parmaklarını birbirine geçirdi."*[5]

Malikîlere göre [6], Peygamber ailesi sadece Haşimoğullarıdır. Muttaliboğulları Haşim'in kardeşinin oğulları olup bunlar Ehl-i Beyt'ten değillerdir. Meşhur olan görüşe göre, onlara zekât verilebilir.

Ebu Hanife ve Malikîlerden ve Şafiîlerin bazılarından nakledildiğine göre Peygamber'in yakınları beytül maldeki hisselerinden mahrum edildikleri zaman, Haşimoğullarına zekât verilmesini caiz görmüşlerdir. Bunun sebebi Haşimoğullarının perişan olmalarına engel olmak, ihtiyaçlarını karşılamaktır. Malikîlerden Dusûki'nin de dediği gibi, böyle zamanlarda onlara zekât vermek başkalarına

1- Bu hadisi Müslim, uzun bir hadis içinde Abdulmuttalib b. Rebia'dan merfu olarak rivayet etmiştir. Ahmed ile beş Sünen sahipleri Ebu Rafi'den şu rivayeti nakletmişlerdir: *"Zekat bize helal değildir." Nasbu'r-Râye*, II, 403; *Neylül Evtâr*, IV, 174

2- *el-Bedayi'*, II, 49; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 339

3- Haşimi: Haşim'den doğanlardır. Abbas, Hamza, Ebu Leheb, Ebu Talib, Fatıma'nın evlatları gibi. Hanbelîler Ebu Leheb b. Abdülmuttalib evlatlarını da Haşimiler'e dahil etmişlerdir. Çünkü Ebu Leheb'in oğulları Mut'ib ile Utbe'nin fetih günü müslüman oldukları sabittir. Hz. Peygamber (a.s.) onların müslüman olmasına sevinerek dua etmiştir. Huneyn ve Taif savaşlarına onunla beraber iştirak etmişlerdir. Nesillerinin devam ettiği de bilinmektedir. *Neylü'l-Evtâr*, IV. 172. Haşim: Hz. Peygamber'in dedelerinin ikincisi olup Abdulmuttalib'in babasıdır.

4- *Şerhu'l-Mecmû'*, VI, 244 vd.

5- Bu hadisi Buharî Cübeyr b. Mut'im'den rivayet etmiştir.

6- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 659; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 493

vermekten daha faziletlidir. Bir çok âlime göre, nafile sadakalar Haşimoğullarına helâldir.

4- Zekât Alan Kişi Verenin Nafakasını Vermekle Yükümlü Olduğu Kimselerden Olmamalıdır:

Zekât alan kişi, akraba, iddet içinde de olsa zevce gibi, nafakası zekât veren kimseye borç olan kimselerden olmamalıdır. Çünkü bu durum, her yönden zekâtın fakire temlik edilmesi yolu ile edasına engel olur. Bu durumda zekât veren bir bakıma kendisi için harcama yapmış gibi olur. Zekât ana babaya ne kadar yukarı çıkarsa çıksın verilmez. Ne kadar aşağa inerse insin evlatlara da verilmez. Zevcelere, fakir yahut miskin de olsalar verilmez. Çünkü onların nafakası zekât verenin üzerine vaciptir. Zekât ihtiyacı karşılamak içindir. Nafaka ile beraber ihtiyaç birleşmez. Yani bir kimse başkasından nafaka alıyorsa ondan zekât alamaz. Bu gibi kimseler yani karı koca, ana baba, evlat birbirinin mallarından faydalanırlar. Şafiîlere göre, nafakası zekât verene ait olmayıp başkasına ait olan kimselere de zekâtın verilmesi caiz değildir. Çünkü nafakası başkasına ait olan kimseler muhtaç değildir, her gün kendisine yetecek kadar kazancı bulunan kimselere benzerler. Hanefîler zengin kocanın fakir karısına zekât vermesini caiz görmüşlerdir. Çünkü kadın kocasından ancak nafakası kadar hak kazanır, bununla bir kadın zengin kabul edilemez. Yine Hanefîlere göre, zina eden kişinin zina mahsulü çocuğuna zekât vermesi caiz değildir. Ancak, çocuğun bilinen bir kocadan olduğu belli olursa bu çocuğa zekât verilebilir.

Fakat, yukarıdaki meselelerde, eğer kişiler borçlular sınıfından iseler yahut Allah yolunda cihat ediyorlarsa, bu sıfatla kendilerine zekât verilebilir.

Bir hanım, zekâtını kocasına verebilir mi?:

Ebu Hanife ile Hanbelîlerde râcih olan görüşe göre [1] zevcenin zekâtını kocasına vermesi caiz değildir. Çünkü zekât nafaka yolu ile kadına geri döner.

İmameyn ile İmam Şafiî ve İmam Malik'e göre [2] karının kocasına zekât ver mesi caizdir. Dayandıkları delil İbni Mes'ud'un hanımı Zeyneb'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "*Kocan ve çocuğun, sadaka vermeye en lâyık olan kimselerdir.*"[3]

Bu zikredilenler dışında, kardeş, kızkardeş, hala, teyze, amca, dayı gibi yakınlara zekât verilebilir. Çünkü Taberanî'nin Selman b. Amir'den rivayet ettiğine göre: "*Fakirlere verilen sadaka bir sadakadır, akrabaya verilen sadaka iki sadakadır. Biri sadaka, diğeri akrabaya iyilik.*" Bilakis akrabalar zekâtı daha çok hak ederler.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 87; *el-Bedayi'*, II, 40; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 339; *el-Kitâb Ma'a'l-Lübâb* 156.

2- *el-Bedayi'*, II, 40 *Ahkâmu'l-Kur'an*, İbnu'l Arabi I, 960; *el-Mecmû*, [illegible], 247.

3- Buharî ve Müslim.

İmam Malik şöyle demiştir: Zekâtını verdiğin en iyi kimseler geçimlerini sağlamak zorunda olmadığın yakınlarındır.

Nafile sadakalara gelince: [1] Bunların usul ve furu'a, karı kocaya verilmeleri caizdir. Hatta bunlara verilmesi daha iyidir. Çünkü bunu yapmakta iki türlü mükâfat vardır: Biri sadaka mükafatı, diğeri akrabalık sevabıdır.

Nafile sadakaların zenginlere ve kâfirlere verilmesi caizdir, bunların da o verilenleri almaları caizdir. Bundan dolayı da sevap vardır. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Onlar Allah sevgisiyle miskin, yetim ve esirlere yemek yedirirler.*" O dönemlerde esirler kâfirlerden başkası değillerdi. Hz. Ömer (r.a.) müşrik olan dayısına Hz. Peygamber'in de giydirdiği hulle elbisesini giydirdi. Hz. Peygamber (a.s.) Ebu Bekir'in kızı Esma'ya, müşrike olan annesine iyilik yapmak konusunda kendisine soru sorunca "*Anana iyilik et.*" [2] buyurdu. Fakat zengin olan kimselerin sadaka almamaları müstehaptır. Zengin ne sadaka almalı, ne de buna el sünnelidir. Çünkü Allah tealâ, ihtiyaç bulunduğu hâlde istemekten çekinenleri övmüş ve şöyle buyurmuştur: "*Tanımayan onları iffetlerinden ötürü zengin zanneder.*" Eğer zengin kişi ihtiyaç belirterek sadakayı alırsa bu ona haram olur. Nafile de olsa hüküm aynıdır. Çünkü bunu yapmakta yalan ve aldatma vardır.

5- Zekât Alan Kişi Bâliğ Akıllı ve Hür Olmalıdır:

Zekât, ittifakla köleye verilemez. *Hanefîlere göre* [3] yedi yaşından küçüklere, delilere de verilemez. Ancak, bu küçükler ve deliler adına yetkili olan babası, velisi gibi kimseler alabilirler. Hanefîlere göre, bayram ve benzeri münasebetlerle akraba çocuklarının temyiz çağına gelmiş olanlarına zekât verilebilir. Zenginin küçük olan çocuğuna zekât vermek caiz değildir. Çünkü küçük çocuk babasının zenginliği sebebiyle zengin sayılır. Ancak çocuk büyük ve fakir ise babası zengin olmasına rağmen ona zekâttan yardım yapılabilir. Çünkü büyük çocuk babasının malı ile zengin sayılamaz. Dolayısıyla yabancı gibi kabul edilmiştir.

Şafiîler zekâtı alan kimsenin ergenlik çağına girmiş olmasını şart koşmuşlardır. [4] Bu kimse akıllı olan, malını güzel bir şekilde tasarruf edebilen kimsedir. Çocuk, deli, namaz vb ibadetleri yapmayan sefihlere zekât verilirse sahih değildir. Ancak sefihlik sebebiyle yahut kusuru bulunması sebebiyle kendisi adına velisi zekât alırsa geçerli olur.

Malikîler zekât memurunun ergenlik çağına girmiş olmasını şart koşmuşlardır. Zekât bâliğ olmayan kimseye verilemez. [5]

1- *el-Bedayi*, II, 50; *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 960; *el-Mecmû*, VI, 258 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 345 vd.
2- Buharî, Müslim ve Ebu Dâvud
3- *İbni Abidin*, II, 81, 85, 95 vd.; *el-Bedayi'*, II, 47
4- *Muğni'l-Muhtâc*, II, 112
5- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 595.

Hanbelîler ise [1] zekâtın küçüğe de büyüğe de verilmesini caiz görmüşlerdir. İster yemek yiyecek durumda olsun ister olmasın, deliye de verilebilir. Fakat bunları küçüklerin ve delilerin velileri yahut vekilleri onlar adına alırlar. Darekutni'nin Ebu Cuhayfe'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) bir bölgeye zekât memuru gönderdi. Bizim zenginlerimizden zekât aldı, fakirlerimize verdi. Ben malı bulunmayan yetim bir genç idim, bana da genç bir deve verdi."*

Bu şartların ışığı altında malı yahut kazanabilme gücü olmak suretiyle zengin olan kimselere, kölelere, Haşimoğullarına, Malikîler dışındaki cumhura göre Muttaliboğullarına, kâfirlere, nafakası zekât verene bağlı olan kimselere, küçük çocuklara, delilerin kendilerine, zekât beldesinde bulunmayanlara (Zekâtın nakli bahsinde bu konuyu inşaallah zikredeceğiz.) zekât verilemez. Hanefîler buna şunu da eklemişlerdir: Allah'ın zatı veya sıfatları hakkında sapıtan Allah'ı başka varlıklara benzetenlere ve bid'at ehline de zekât verilemez. Hanefîler zekâtın fakirlere bayramlarda ve değişik vesilelerde verilmesini yahut bir müjde getirene zekât verilmesini caiz görmüşlerdir.

ZEKÂTIN DAĞITILMASI KONUSUNDA DEĞİŞİK MESELELER

Zekâtın İmam-ul Müslimine Verilmesi ve Kişinin Zekâtını Kendisinin Vermesi:

Allah tealâ'nın: "*Zekât işlerinde çalışanlar..*" ayeti zekâtları alma hakkının imama ait olduğuna delâlet etmektedir. Eğer mal sahibinin zekâtını kendisinin vermesi caiz olsaydı, bu zekâtları toplamak için memura ihtiyaç bulunmazdı. Allah tealâ'nın: "*Onların mallarından zekât al.*" ayeti de bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Zekâtları toplaması için, imamın zekât memurları göndermesi gerekir. [1] Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ile ondan sonraki halifeler zekâtları toplamak için zekât memurları göndermişlerdir Çünkü insanlar arasında malı bulunduğu hâlde, farz olan zekât miktarını bilmeyenler vardır, vermek istemeyenler vardır, dolayısıyla bunlardan zekât alacak kimselerin gönderilmesi gereklidir.

İmamın hür adil ve güvenilir kimseleri zekât memuru olarak görevlendirmesi gerekir. Çünkü bu bir velâyet ve emanettir. Kölelerle fasık kimseler emanet ve velâyet ehli değillerdir. Devlet zekât işlerinde fıkıh bilgisi olan kimseleri görevlendirmelidir. Çünkü zekât memuru neyin alınıp neyin alınmayacağını bilmeye muhtaçtır. Yine zekâtla ilgili olarak ortaya çıkan konularda içtihat yapması gerekebilir.

Kur'an'da mal sahiplerinin zekâtlarını, hak kazananlara kendilerinin verme-

---

1- *el-Muğnî*, II, 646
2- *el-Mühezzeb*, I, 168

lerinin caiz olduğunu gösteren bir ayet vardır. Bu ayet de şudur: "*Mallarında isteyen ve yoksun hakkı bulunanlar..*" (Zariyat: 19) Çünkü bu hak, isteyen ve mahrum olanların hakkı olunca, doğrudan bu iki gruba zekâtların verilmesinin caiz olması gerekir.

Bu ayetleri âlimler zekâtın ayrılıp verilmesi bahislerinde açıklamışlardır:

a) Zekâtı verilecek malın gizli olması durumu: Bu durumdaki mallar altın, gümüş ve ticaret mallarıdır. Eğer mallar bu türlü iseler, mal sahibinin bunların zekâtını bizzat ayırıp vermesi yahut imama kendisi adına yerlerine verilmek üzere tevdi etmesi caizdir. Çünkü, Resulullah (a.s.) zekâtları kendisi istemiş buna Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de uymuştur. Sonra Hz. Osman da belli bir müddet böyle devam etmiştir. Fakat insanların malları çoğalıp bunların araştırılması ve hesabının yapılmasında zorluk bulunduğunu görünce, bu gibi malların zekâtını ödemeyi mal sahiplerine bırakmıştır. İmam, fakirlerin vekili olduğu için zekâtın yetimlerin velilerinde olduğu gibi, imama da verilmesi caiz olmuştur. Ayrıca, imam zekâtın harcanacağı yerleri daha iyi bilir. Açık ve gizli malların zekâtlarının devlete verilmesi mal sahibini, sorumluluktan kurtarır. Çünkü mal sahibinin zekât verdiği kimselerin buna lâyık olmama ihtimâli vardır. Aynı zamanda böyle olunca, ihtilaf gider, mal sahibinden töhmet kalkar.

b) Zekâtı verilecek malın açık olması durumu: Açık mallar, hayvanlar, ziraat ürünleri meyveler ve öşür memurunun sorumluluk alanında bulunan mallardır. Hanefîlerle Malikîlerin de dahil bulunduğu cumhura göre, bunların [1] zekâtın imama verilmesi vacibdir. Eğer mal sahibi kendisi zekâtı ayırıp verirse zekâtı ödemiş kabul edilmez. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Müminlerin mallarından zekât al.*" Allah tealâ, Peygamberine, zekâtları almasını emretmiştir. Dolayısıyla bu emir, imamın zekâtları talep etme ve alma hakkının bulunduğuna delâlet etmektedir. "*Zekât üzerinde çalışanlar*" maddesi yine imamın halkın mallarının zekâtını talep etme hakkına sahip olduklarına delâlet etmektedir.

Hz. Peygamber (a.s.) Arap kabileleri ile çeşitli beldelere zekâtları almak üzere zekât memurları gönderirdi. Alınan mallar da o yerlerde bulunan hayvanlar vb. açık ve gizli mallardı. [2]

Hulefa-yı Raşidin de Hz. Peygamber'den sonra onu takip etmişlerdir. İsyancı bazı kabileler zekât vermek istemeyince Hz. Ebu Bekir şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim ki, onlar Hz. Peygamber (a.s.)'e ödemekte oldukları keçi yavrusunu bile vermekten çekinirlerse, elbette onlarla savaşacağım." [3]

1- *el-Bedayi'*, II, 35; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 670; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 111.

2- Ahmed, Neseî, Ebu Dâvud ve Buharî'de Enes yolu ile Ebu Bekir'den sabit olmuştur. Yine beş imamın Muaz b. Cebel'den rivayet ettikleri bir hadis vardır. Başka raviler tarafından da rivayetler gelmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 124 vd.; 132 vd.

3- Bu hadisi İbni Mace dışında *Cemaat* Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l- Evtâr*, IV, 119.

Fakat Malikîler şöyle demişlerdir: İmam adalet sahibi olursa zekâtı ona vermek vaciptir. Eğer imam adalet sahibi olmaz da zekât veren kişi zekâtı ona vermeme imkânına sahip olmazsa yine zekâtı ona verir ve bu verilen zekât yerine geçer. Eğer ona vermeme imkânına sahip olursa zekâtını hak kazananlara kendisi verir. Övülme ve gösteriş korkusuyla, kendisinin bizzat vermemesi müstehaptır.

İmam Şafiî'nin mezhebi cedidine göre, [1] zekât veren kişinin açık malların zekâtını gizli mallarda olduğu gibi, ayırıp vermesi caizdir. Çünkü bunlar da zekâttır.

Hanbelîlere göre [2] insanın zekâtını bizzat üzerine alması ve ödemesi gerekir Bunun sebebi, zekâtın hak kazananlara ulaştığı konusunda kesin bir bilgi sahibi olmaktır. Bu mallar ister açık mallar ister gizli mallar olsun, fark etmez. Ahmet b. Hanbel şöyle demiştir: Bence mal sahibinin zekâtını kendisinin çıkarıp vermesi münasibtir, fakat imama verse de caizdir. Hanbelîlerin bu meselede dayandıkları delil şudur: Zekât veren mal sahibi zekâtını tasarruf yetkisine sahip olan hak sahibine vermiştir, dolayısıyla bu kendisi için yeterlidir. Bu mesele kişinin borcunu alacaklısına verip borcundan kurtulmasına ve gizli malların zekâtına benzer. Aynı zamanda açık mallar zekâtın iki türünden biridir. Bir tür diğerine benzer.

İmamın zekâtları ve öşürleri alma hakkı vardır. Bunda her hangi bir ihtilâf söz konusu değildir. Çünkü ayet buna delâlet etmektedir: "*Müminlerin mallarından zekât al.*" buyurulmuştur. Zekât vermek istemeyen isyancılardan Hz. Ebu Bekir'in zekâtı istemesi, onların zekâtlarını ehline vermemelerinden ötürüdür. Yani hiç zekât vermemekten kaynaklanmamaktadır. Eğer zekâtı mal sahipleri ehline vermiş olsalardı, onlarla savaşmayacaktı.

Her halukârda: Malın zekâtını çıkarıp vermek mal sahiplerine ait bir vecibe durumuna gelmiştir. Günümüzde ise zekâtın alınmasıyla ilgili usullerin tespit edilmesi, imamın onu toplama işini üzerine alması gerekir. Çünkü bir çok insan zekâtını ödemekte ihmal göstermektedir. Fakat imam zekâtları şer'î yönden harcanacak yerlere vermek şartıyla alabilir. Bunun bir şartı daha vardır ki, o da imamın adalet sahibi ve Müslümanların malları konusunda güvenilir olmasıdır.

Zekâtın Vekaleten Ödenmesi:

Fakihler, zekâtı ödemede başkalarını vekil etmenin caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. [3] Ancak vekil eden mal sahibinin vekâlet esnasında zekâtına niyet etmesi şarttır. Eğer zekât veren kişi zekât verilirken yahut vekil kılarken niyet ederse, Hanefîlerle Şafiîlere göre caizdir. Yine eğer ödemeden az bir zaman önce mal sahibi niyet ederse, Hanbelîlere göre caizdir. Zekât malını ana maldan ayırır-

1- *el-Mühezzeb,* I, 168.

2- *el-Muğnî,* II, 641.

3- *el-Bedayi',* II, 40 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 14 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 666 vd.; *el-Mühezzeb,* I 168; *el-Muğnî,* II, 638 vd.

ken eğer niyet edilmişse, Malikî, Şafiî ve Hanefîlere göre caizdir. Bundan sonra vekile verilir o da bunu fakire verir.. Çünkü malın zekâtını ayırmak malın haklarındandır. Dolayısıyla insanlara olan diğer borçlarda olduğu gibi, ödenmesinde başkalarını vekil etmek caizdir. Vekil olan kişi, mal sahibinden izin almaksızın bir başkasını vekil edebilir. Eğer vekil niyet eder de vekâlet veren niyet etmezse bu caiz değildir. Çünkü farz onunla ilgilidir. Verilen zekât farzın yerine geçmektedir. Bir kimse malının zekâtını niyet ederek imama verir de imam bunu yerine verirken niyet etmezse bu da caizdir.

Buna binaen Hanefîlere göre, bir Müslümanın zekâtını fakirlere vermek üzere, bir gayrı müslim zımmîyi vekil etmesi caizdir. Çünkü gerçekten ödeyen Müslümanın kendisidir. Eğer vekil eden mal sahibi "Bu nafile sadakadır yahut benim kefaret borcumdur" derse sonra da bunu vekile vermeden önce zekâta niyet ederse zekât sahihtir. Vekil eden eğer belli şahıs tayin etmemişse vekil olan kişi, zekâtı kendi fakir çocuğuna veya fakir olan zevcesine vermesi caizdir.

Vekil olan kişinin verilen zekâtı kendisi için alması caiz değildir. Ancak vekil eden dilediğin yerlere ver, derse o takdirde alabilir.

Vekil eden vekiline, zekâtı belirli bir şahsa vermeyi emreder de vekil bunu başkasına verirse bu durumda Hanefîlerde iki görüş vardır: Bir görüşe göre, vekil bu zekâtı tazmin etmez. Bu mesele şuna benzer. Bir kimse belirli bir şahsa sadaka vermeyi adar da bunu başkasına verecek olursa caizdir. Bunun gibi, vekilin aynı şeyi yapması da caizdir. İkinci görüşe göre -ki bu görüş İbni Abidin'in tercih ettiği görüştür- vekil başkasına verdiği zekâtı tazmin etmekle sorumludur. Çünkü vekilin yetkisi vekil edenin tasarruf yetkisi vermesine bağlıdır. Oysa vekil eden vekiline belirli bir kimseye zekâtını vermesi emretmiştir, dolayısıyla başkasına verme yetkisine sahip değildir. Bu, vasiyyet meselesine benzer. Bir kimse meselâ filana belirli bir malı vasiyet etse, vasinin bu malı başkasına verme yetkisi yoktur.

Ödenecek Malda Aranan Şartlar:

Zekât olarak verilecek malda aranan şart mutlak olarak kıymet taşıyan bir mal olmasıdır. Hanefîlere göre, [1] ister bu mal hakkında nas bulunsun, ister zekât ver mek farz olan malın cinsinden olsun yahut bu malın cinsinden olmasın, fark etmez. Hanefîlere göre bu meselede kaide şudur: Nafile olarak tasadduk edilmesi caiz olan her maldan zekât vermek de caizdir. Nafile olarak verilmesi caiz olmayan mallardan zekât vermek de caiz değildir. Buna göre, bir kimse zekâta niyetlenerek fakire kumaş, ekmek, şeker, yağ, ayakkabı verse bu sahihtir. Hanefîler dışındaki müçtehitlere göre, hakkında nas bulunan mallardan zekâtı ödemek lazımdır. Bu mesele zekâtta kıymet ödeme bahsinde işlenmiştir.

1- *el-Bedayi*, II, 41.

Zekâtın Başka Bir beldeye Nakledilmesi:

Genel kaide şudur: Her kavmin zekâtı o kavme verilmelidir. Çünkü daha önce geçen hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Zekâtı zenginlerinden al, fakirlerine ver."* Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlerde zekât vermede gerekli olan husus malın bulunduğu yerde verilmesidir. Fitre sadakasında muteber olan husus fitreyi veren kimsenin bulunduğu yerdir. Zekâtın bir beldeden başka bir beldeye nakledilmesi konusunda fakihlerin geniş açıklamaları vardır: [1]

Hanbelîlere göre: Zekâtı, zekât malının bulunduğu beldeden sefer mesafesi hen mekruhtur. Ancak kişi zekâtını ihtiyaç sahibi akrabalarının bulunduğu bir beldeye naklederse yahut bulunduğu beldeden daha muhtaç fakirlerin bulunduğu beldeye naklederse yahut başka beldeye nakledildiği takdirde daha faydalı, takvaya daha uygun yahut Müslümanlara daha faydalı olacaksa yahut daru'l-harpten daru'l-İslâm'a yahut ilim öğrenmekte olan öğrencilere naklederse yahut zahit insanların bulunduğu yere naklederse yahut zekât yılı tamamlanmadan peşin ödenen zekât ise o takdirde nakledilmesi mekruh değildir. Bu durumlar dışında da kişi zekâtını başka bir beldeye aktarırsa caizdir. Çünkü zekâtın harcanacağı yerler her durumda da mutlak olarak fakirlerdir.

Malikîlere göre: Kasr (sefer) mesafesi (89 km.) ve daha uzaktaki bir beldeye zekâtın nakledilmesi caiz değildir. Ancak zekâta daha çok ihtiyacı bulunanlar olursa o takdirde caiz olur. Sefer mesafesinden daha az uzaklıkta olan bir beldeye nakledilmesi ise caizdir. Çünkü bu mesafe zekâtın farz olduğu yerlere dahildir. Zekâtın, farz olduğu yerde acele olarak dağıtılması vaciptir. Tarım ürünleri ile hayvanlarda zekâtın farz olma yeri bu ürünlerin ve hayvanların toplandığı yerdir. Paralarla ticarî eşyada muteber olan mal sahibi sefere çıkmadığı müddet onun bulunduğu yerdir. Sefere çıkan kişi malının zekâtını vermek üzere bulunduğu beldeden birini vekil tayin eder.

Şafiîlerce ezhar olan görüşe görę: Zekâtın başka bir beldeye nakledilmesi yasaklanmıştır. Malın zekâtının, malın bulunduğu yerdeki zekâta hak kazanmış sınıflara dağıtılması vaciptir. Çünkü bununla ilgili olacak daha önce de geçtiği üzere Muaz hadisi vardır. Eğer maldan zekâtın farz olduğu beldede bu sınıflar bulunmazsa yahut sadece bazısı bulunursa yahut bir miktar artarsa bu beldeye en yakın olan yere nakledilir.

Hanbelîlere göre: Zekâtı, zekât malının bulunduğ beldeden sefer mesafesi kadar uzak bir yere nakletmek caiz değildir. Yani sefer mesafesi kadar uzak bir yere nakledilmesi haramdır, fakat nakledilir de verilirse yeterlidir. Malın bulunduğu

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 93-95; *el-Fetavâ'l-Hindiyye*, I, 178; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb*, I, 158 *Fethu'l-Kadîr*, II, 28 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 111; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 667; *Ahkâmu'l Kur'an*, II, 963; *el-Mecmû'*, VI, 237; *Mugnil-Muhtâc*, III, 118; *Buceyrimî*, el-Hatib II, 318; *el-Mühezzeb*, I, 173; *el-Mugnî*, II, 671-674.

yerden sefer mesafesinden daha az mesafedeki bir beldeye nakledilmesi ise caizdir. Müstehap olan zekâtın malın bulunduğu beldede dağıtılmasıdır. Sonra derece derece yakın olan köy ve beldelere nakledilir.

Zekâtı İsyancıların ve Haricîlerin Alması:

Haricîlerden bir grup ile isyancılardan bir grup eğer bir İslâm beldesine hakim olup onların zekât ve öşürlerini, topraklarının haraçlarını alırlarsa sonra imam zekatı onlardan geri alırsa, yahut zekatı zalim bir sultan alırsa kişilerin verdikleri zekât veya haraç geçerli olup ikinci kez kendilerinden istenmez. Alan ister adalet sahibi olsun ister zalim olsun. Yine ister devlet bu haracı zorla alsın ister sahibinin isteği ile verilsin fark etmez. Bunun dayandığı delil sahabenin uygulamasıdır. Aynı zamanda bunu veren kişi yetki sahiplerine vermiştir. İmamın himaye ve koruma karşılığında bunları alma hakkı vardır. Mal sahibinin böyle bir imkanı yoktur. [1] Fakat Hanefîler şöyle demişlerdir: Ancak verenlere zekât ve öşürlerini diyaneten ikinci kere ödemeleri ile fetva verilir. Hanefîler yine şöyle demişlerdir: Eğer sultan zekât ve vergileri alırsa yahut halkın malını müsadere yolu ile alır da bu malları verenler zekâta niyet ederlerse caiz olur, fetva buna göre verilir. Bir kimsenin zalim olan sultana zekat niyetiyle verdiği mallar zekât yerine geçer, fakat ihtiyata uygun olan zekâtın yeniden verilmesidir.

Zekâttan Kurtulmak İçin Hile Yapmak:

Zekât vermekle sorumlu olan Müslümanın zekat malını fakire hibe etmesi sonra onu ondan satın alması yahut üzerinden yıl geçmeden malını bir yakınına hibe etmesi ve sonra geri alması gibi zekâtı üzerinden düşürmek için hile yapmak haramdır.

Bir kimse, nisap miktarı malını değişik cins bir mal ile değiştirirse zekâttan kaçmak için meselâ parası ile hayvanları değişirse yahut zekâttan düşürmek için kasden nisap miktarı malının bir kısmını yok ederse yahut otlak hayvanlarını besi hayvanı yaparsa Hanbelîlerle Malikîlere göre, üzerinden zekât borcu düşmez. [2] Bu içtihatlarının dayandığı delil *sedd-i zerayi'* prensibidir. Çünkü bu kişi, kendi malında hakkı olan kimselerin hakkını düşürmek istemiştir. Allah Tealâ şöyle buyuruyor: " *Biz bunları, daha önce bahçe sahiplerini denediğimiz gibi denedik. Bahçe sahipleri daha sabah olmadan bahçeyi devşireceklerine bir istisna payı bırakmaksızın yemin etmişlerdi. Ama onlar daha uykuda iken Rahman'ın katından gönderilen bir bela o bahçeyi sarıvermişti.*" (Kalem, 17-19) Allah tealâ bu sebeple o kavimlere azap vermişti, çünkü onlar zekâttan kaçmışlardı. Ebu Yusuf şöyle demiştir: Zekâtları iptal etmek için hiç bir şekilde ve hiç bir sebeple hile yapılamaz.

Ebu Hanife ile İmam Şafiî şöyle demişlerdir: Böyle bir kimsenin üzerinden

1- *el-Bedayi'*, II, 36; *Fethu'l-Kadîr*, I, 512; *el-Muğnî*, II, 644 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 33.
2- *el-Muğnî*, II, 676; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 379; *İbni Abidin*, II, 45; *el-Harac*, Ebu Yusuf 80.

zekât borcu düşer. Çünkü yıl henüz tamamlanmadan mal eksilmiş, nisap miktarından aşağıya düşmüştür. Dolayısıyla bu maldan zekât vermek gerekmez. Nitekim bir kimse ihtiyacı sebebiyle malını harcasa ondan zekât vermesi gerekmez.

Devlete Verilen Vergi Zekât Yerine Geçer mi?

Vergi, kesinlikle zekât yerine geçmez. Çünkü zekât Müslümana, Allah'a şükür borcunu ödemek ve yaklaşmak için bir ibadet olarak farz kılınmıştır. Vergi ise ibadet manası taşımayan tamamen malî bir vecibedir. Bu sebeple zekâtta niyet etmek şart koşulmuştur, vergide ise şart koşulmamıştır. Zekât, şer'an belirlenmiş bir haktır. Vergi böyle değildir. Vergi yönetimin takdirine kalmış bir vecibedir. Zekât devamlı ve sabit bir haktır, vergi ise ihtiyaçlara göre belirlenmiş belli vakitlerde verilen bir vecibedir. Zekâtın harcanacağı yerler sekiz sınıftır. Bunlar da "*Fakirler, miskinler,* ...... ilh." Vergi ise devletin genel harcamalarını karşılamak için harcanan bir maldır. Zekâtın ruhânî, bedenî, sosyal, insanî bir çok hedefleri vardır. Vergide bu zikredilen hedeflerden birçoğu yoktur. (1)

Zekât Borcu ile Ölen Müslümanın Hükmü yahut

Zekâtın Ölüm İle Düşmesi:

Fakihler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. (2) Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre bir kimseye zekât farz olur da bunu ödeme imkânına sahip olur ödemeden ölürse o kişi Allah katında âsî olduğu için geride bıraktığı malından bu zekât borcu vasiyet etmese de ödenir. Ölümle bu borç düşmez. Çünkü bu zekât farz olan bir hak olup vasiyet edilmesi gerekir. Hayatta iken kendisine ait bir malın hakkı olduğundan iptal edilemez. İnsanlara olan borç gibidir.

Fakat ölen kimsenin bıraktığı malın üçte birinden vasiyetlerde olduğu gibi ödenir. Malikî mezhebinde meşhur olan görüş budur. Şafiî ve Hanbelî mezhebine göre ise kalan malın tamamından ödenir.

Ölünün bıraktığı malında Allah'a olan borç ile kula olan borç birleşecek olursa meselâ zekât, kefaretler, adak, ihramlı kişinin avlanma cezası ve benzeri borçlar birleşirse Şafiîlerce esah olan görüşe göre, Allah hakkı öne alınır.

Ebu Hanife'ye göre, ölüm sebebiyle kişiden zekât borcu düşer. Ancak bunu ölmeden önce vasiyet etmişse malının üçte birinden çıkarılıp verilir. Eğer vasiyet etmemişse düşer. Çünkü bu, niyet etmek şart olan bir ibadettir. Oruçta olduğu gibi, borçlunun ölmesi ile düşer.

Hanefîlere göre, zekâtı düşüren şeyler üçtür: Zekât borcu olan kimsenin vasiyet etmeden ölmesi, mürted olmak, yıl tamamlandıktan sonra fakat ödeme imkânı-

1- *Kardavi, Fıkhu'z-Zekât*, 997-1003.

2- *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 241 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 175; *el-Mecmû'*, VI, 250 vd.; *el-Muğnî*, II, 683 vd.

nı elde edemeden malın yok olması. Şafiî ve diğer müçtehitler bu üc meselede farklı düşünmektedirler.

Borcu Düşürmek Zekât Yerine Geçmez:

Bu mesele, zekâtın fakir ve benzerlerinin bizzat mülklerine geçirilmesi şartına dayanmaktadır. [1]. Alacağı bağışlamak Hanefîlere göre, zekât yerine geçmez Zekâtın fakirlere bizzat verilmesi gerekir. Kişinin fakirdeki alacağını zekâtını ödedikten sonra alması mümkündür. Önce zekâtını verir, zekâtı ona teslim ettikten sonra alacağını ister. Bunun gibi, Hanbelîler borçluya zekâtı verip ondan sonra alacağı istemeyi caiz görmüşlerdir. Ancak bunun bir hile olmaması gerekir. Yani,alacaklı borçluya vereceği zekâtını kendisine olan borcunu ödemesi şartıyla vermemelidir. Bir kimse zekâtı ile yiyecek maddesi satın alıp sabah-akşam fakirlere bundan yemek verirse ve malın kendisini onlara vermezse bu zekat yerine geçmez. Çünkü bunda temlik yoktur. Bir kimse zekâtını fakire verse bizzat fakir onu teslim almadıktan sonra yahut veli veya vekili teslim almadıktan sonra zekât verme işi tamamlanmaz.

Bir kimse, fakir bir ölünün borcunu zekât niyeti ile ödeyecek olsa zekât yerine geçmez.Çünkü fakire temlik edilmemiş olur, çünkü ölü, malı teslim almış sayılmaz. Fakat hayatta bulunan bir fakirin borcunu onun emriyle ödese zekât yerine geçer. Zira bunda temlik vardır. Çünkü fakir, o kişiye bunu emredince mal sahibi teslim alma hususunda fakirin vekili olmuş oluyor. Yani fakir zekatı kendi eliyle alıp alacaklısına teslim ve temlik etmiş gibi olmaktadır.

ZEKATIN ADABI VE YASAKLARI

İbni Cuzeyy el-Malikî'ye göre [2] zekâtın yasakları üçtür:

1- Zekâtın başa kakma ve eziyet etmekle iptal edilmesi. Çünkü sadaka sebebiyle başa kakma olursa bu durum sadakanın sevabını yok eder. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor:"*Ey iman edenler! Sadakalarınızı başa kakma ve eziyet verme suretiyle iptal etmeyin.*" Bakara: 264. Bunun gibi, verdiği sadakayı büyük görmemek gerekir. Çünkü yaptığını büyük görmek amellerin sevabını yok eder.

2- Kişinin verdiği sadakayı satın alması.

3- Zekât memurunur zekât vereceği kişileri zekât mallarının başına toplaması da yasaktır. Zekâtlar herkesin bulunduğu yere getirilmelidir.

İkinci yasak konusunda Hanbelîler Malikîler gibi düşünmüş, şöyle demişlerdir: [3] Zekât veren kişinin zekâtını verdiği kişiden satın alma hakkı yoktur. Çünkü

1- *el-Bedayi,'* II, 39; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 85; *el-Fetava'l-Hindiyye,* I, 178; *Keşşafu'l-Kınâ,* II 337.
2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 99 vd.
3- *el-Muğnî,* II, 651.

Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Allah yolunda bir deveyi sadaka olarak birine verdim. Deveyi verdiğim kimse onu zayi etti. Onu ucuz fiyatla başkasına satacağını sanıp ben onu satın almak istedim. Bu durumu Resulullah (a.s.)'a sordum. Şöyle buyurdu: "Sana bir dirheme geri verse de sadakanı geri alma. Çünkü sadakasını geri alan kustuğunu yiyen köpeğe benzer.*" (1)

İmam Şafiî ve diğer müçtehitler şöyle demişlerdir: Satın almak suretiyle zekâtı geri almak caizdir. Çünkü daha önce geçen bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Beş kişi dışında zekât zenginlere helâl olmaz: Bunlardan biri, zekâtını kendi malı ile satın alan zengin kişidir...*" (2) Nevevî Hz. Ömer'in hadisi hakkında şöyle demiştir: (3) Bu tenzihen bir yasaklama olup tahrimen bir yasaklama değildir. Bir şeyi sadaka olarak veren yahut zekât olarak malından çıkaran yahut kefaret, adak yahut başka bir şey olarak ibadet niyetiyle çıkaran kimsenin bunları verdiği yahut hibe ettiği kimseden satın alması yahut verilen kişinin kendi isteği ile ona sahip olması mekruhtur. Fakat buna varis olursa keraheti yoktur.

İbni Cuzeyy el-Malikî zekâtın adabının altı olduğunu ilâve etmiştir:

1- Zekâtı gönül hoşluğu içinde ayırıp vermek.

2-3 Kazancının en helâlinden ve en hayırlısından vermek. Yani en helâl olan, en iyisi, en çok sevdiği maldan vermek. Daha önce de açıkladığımız üzere, zekât memuru malın vasat olanını almalıdır.

4- Verilen zekâtı insanlardan saklamak. Bu görüş de yine Hanefîlerin görüşüdür. Zekâtı gizli olarak çıkarıp vermek daha faziletlidir. Çünkü bu durum gösterişten daha uzaktır, böylece fakiri küçük düşürmekten kaçınılmış olur. Ancak başka zenginlerin de kendisine uymalarını sağlamak için açıktanda verilebilir.

Şafi ve Hanbelîlere göre (4) zekâtta en faziletli olan açıktan verilmesidir ki, başkaları da onu görsün ve onlar da zekât versinler. Bunun bir sebebi de gizli mallar dışında, kişinin kendisine kötü zanda bulunulmamasıdır, imama karşı ise mutlak olarak kötü zandan kurtulmaktır. Nafile sadakaların gizli olarak verilmesi daha iyidir. Bunda ittifak vardır. Bunun dayandığı delil, arşın gölgesi altında gölgelenecek yedi kişiden bahseden hadis-i şeriftir. Bunlardan biri de: "*Sağ elinin verdiği sadakayı sol eli bilmeyecek kadar gizli veren..*" (5) kimsedir. Şafiîler buna şu ilaveyi yap-

1- Buharî ve Müslim Zeyd b. Eslem yolu ile babasından rivayet etmişlerdir. "Hameltü" kelimesinin manası "Allah yolunda savaşacak olana sadaka ve hibe olarak verdim." demektir. "Sahibi onu zayi etti" sözü "Yani yemini vermede ve ihtiyaçlarını gidermede kusur etti" demektir. *Şerhu Müslim,* 11, 62.

2- Hadisi Ebu Dâvud ve diğerleri rivayet etmiştir.

3- *Şerhu Müslim,* 11,62.

4- *el-Mecmû'* VI,25; *Gayetü'l-Münteha,* I,302.

5- Malik, Tirmizi Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd'den, Ahmed, Buhari, Müslim ve Nesâî Ebu Saîd'den, Ahmed, Buhari, Müslim ve Nesâî Ebu Hüreyre'den, Müslim yine Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd'den rivayet etmişlerdir.

mışlardır: Eğer kişi sadakayı başkalarına örnek olmak için açıktan verirse bunu gösterişte bulunmak, şöhret kazanmak için yapmazsa ve bundan ötürü alanlar küçük düşürülmezse açıktan verilmesi daha faziletlidir.

5- Kendisine övgü yapılır korkusu ile zekâtı bir vekil aracılığı ile vermek

6- Zekâtı verirken duada bulunup şöyle demek: "Allahım! Bu zekâtımı ganimet kıl, zarar ve ziyan kılma. "Alan kişi de şöyle dua eder: "Allah bu verdiğin sadaka sebebiyle sana ecir versin, geride bıraktıklarında bereket kılsın, bu malı senin için temizleyici yapsın."

Bunlara başka adaplar da ilâve etmek mümkündür. [1]

7- Zekâtı verirken takva, ilim, fakirliğini gizleme, akraba olma gibi vasıfları olanı tercih etmek. Çünkü malı vermekte Allah'a taata ve ilim tahsiline iffetli olmayı gerçekleştirmeye yardım söz konusudur. Aynı zamanda akrabaya verilen sadakanın iki ecri vardır. Biri sadaka sebavı, diğeri sıla-ı rahim yani akrabaya iyilikte bulunma sevabıdır.

8- Zekâtı vermekte acele etmek. Bunun sebebi Allah'ın emirlerini yerine getirmektir. Bilmek gerekir ki, Allah'ın emirleri acele yerine getirilmesi gereken işlerdendir. Bir kimse eğer zekâtını, daha layığını veya akraba ve çok ihtiyaç sahibi kimseleri bulmak için geciktirirse Hanbelîlere göre, eğer zekâtın miktarı az bir şey ise, bunda bir beis yoktur. Eğer çok ise caiz değildir. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Kişi her ay akrabasına zekâttan bir şey verebilmek için zekâtını tehir etmemelidir. Fakat acele edip zekâtını akrabasına yahut başkalarına ayrı ayrı yahut topluca verirse bunu yapmak caizdir. Çünkü zekâtının vaktini tehir etmemektedir.

9- Hanefîlere göre fakirlere, kendileri ve aile fertlerinin bir günlük muhtaç olduğu şeyleri istemekten müstağni kılacak kadar zekât vermek menduptur.

10 Fakire verilen şeyin zekât olduğunu bildirmeye ihtiyaç yoktur. Nitekim bu husus daha önce de açıklanmıştır.

1- *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 314; *el-Muğnî*, II, 685; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, II, 95; *Fethu'l-Kadîr*, II, 28.

FITIR SADAKASI

1. Fitrenin Meşruluğu, Hükmü ve Kimlerin Vermesi Gerektiği:

Fitre, hicretin ikinci yılında, Ramazan orucunun farz olduğu sene zekâttan önce meşru kılınmıştır. Farz olmasının delilleri bazı hadislerdir. Bunlardan bir kaçı aşağıda zikredilecektir:

1- İbni Ömer hadisi: "*Resulullah (a.s.) Ramazanda fitreyi zekâtını hurmadan bir sa' ,arpadan bir sa' olmak üzere Müslüman olan hür, köle erkek yahut kadınlara farz kılmıştır.*" (1) Bir (sa'), şimdiki Mısır ölçekleri ile 1 1/3 kadehtir. Eski ölçeklerle de iki kadeh yahut Dımaşk müddü ile bir 1/8 müddür. Bu ölçek bugün sümniye (2751 gr) olarak bilinmektedir. Hanefîlere göre (3800 gr)'dır. Bu hadis, fitrenin vacip olmasında Müslüman olmanın şart olduğuna delildir. Kâfirlere fitre vacip değildir.

2- Ebu Said el-Hudri hadisi: "*Biz fitre zekâtını, Resulullah (a.s.) aramızda iken, yiyecek maddelerinden bir sa' yahut hurmadan bir sa' yahut arpadan bir sa' yahut kuru üzümden bir sa' yahut keşden o şekilde bir sa' olarak veriyorduk. Ben yaşadığım müddet vermeye devam edeceğim.*" Burada yiyecek maddesinden kastedilen buğdaydır. Keş, kaymağı alınmadan un ile karıştırılarak kurutulmuş süttür. Nitekim Şevkanî de bunu böyle açıklamıştır.

3- İbni Abbas hadisi: "*Resulullah (a.s.) fitreyi oruçluları lüzumsuz ve çirkin sözlerden temizlemek ve yoksullara yiyecek sağlamak için farz kılmıştır. Fitreyi kim namazdan önce öderse, bu makbul bir zekât kim namazdan sonra öderse, her hangi bir sadakadır.*" (2) Bu hadis, fitrenin fakirlere harcanan bir sadaka olduğuna zekâtın harcanacağı diğer yerlere verilemeyeceğine delildir.

4- Abdullah b. Salebe hadisi: "*Resulullah (a.s.) Ramazan bayramından bir yahut iki gün önce bir konuşma yaparak şöyle buyurdu: Buğdaydan arpadan yahut*

1- *Cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l Evtâr,* IV,179.
2- Ebu Dâvud ve İbni Mace. *Neylu'l-Evtâr,* IV, 184.

hurmadan bir sa'ını hür yahut köleler için, küçük ve büyükler için ödeyin."[1]

Bu hadis, fitrenin miktarının buğday, arpada yahut hurmadan bir sa' olduğuna delâlet etmektedir. Bazıları bu haberlerin buğdaydan yarım sa' ödemenin yeterli olduğuna delâlet eden hadislerle tahsis etmişlerdir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

Hakim'de İbni Abbas'tan merfu olarak rivayet edilen hadis: "Fitre sadakası buğdaydan iki müddür." Bu hadisin bir benzerini Tirmizî Amr b. Şuayb'dan, babası ve dedesi yolu ile yine merfu olarak rivayet etmiştir.[2]

Fitrenin Hikmetleri:

Fitrenin hikmetleri şunlardır: Orucun noksanını tamamlamak, fakirleri bayram gününde dilenmekten kurtarmak vs. Veki' b. Cerrah bu konuda şöyle demiştir: *"Ramazan ayı için fitre, namaz için sehiv secdesi gibidir. Secde namazın eksiğini tamamladığı gibi, fitre de orucun eksiklerini tamamlar."* Başka bir hadiste ise şöyle gelmiştir. *"Bu günde (Bayram günü) fakirleri dolaşıp istemekten mustağni kılın."*[3] Yani fakirlerin bayram gününde ihtiyaçlarını görün ki istemek zorunda kalmasınlar.

FitreninHükmü:

Fitrenin hükmü, hür olan ve gücü yeten her Müslümana vacip olmasıdır.[4] Çünkü daha önce geçenhadislerde bununla ilgili emirler vardır. İbni Münzir şöyle demiştir: Kendilerinden ilim aldığımız kimseler fitre sadakasının farz olduğu hususunda icma' etmişlerdir. İshak da şöyle demiştir: Bu bilgi ilim adamlarının icması gibidir.

Bazı Hanefîler şöyle demişlerdir:[5] İslâm'ın vacipleri yedidir: Fitre, akrabaya nafaka vermek, vitir namazı,kurban kesmek, umre, ana babaya hizmet etmek, kadının kocasına hizmet etmesi. Bunun manası şudur: Bu yedi şey İslâm'ın vaciplerindendir. Cemaatle namaz kılmak, bayram namazları gibi diğer vacipler de vardır.

Hanefîlere göre:[6] Hür, Müslüman, küçük, büyük erkek ve kadın, akıllı veya deli kimseler nisap miktarı mala sahip iseler fitre vermekle yükümlüdürler. Ancak nisap miktarı malın aslî ihtiyaçlardan fazla olması gerekir. Bunlar da mesken, giysiler, ev eşyaları, at, silah hizmeti, ailevi ihtiyaçları ve borçlardır.

Babalarının bulunmaması halinde fakir olan –kızından olan torunlarının değilde– oğlundan olan torunlarının fıtır sadakalarını dedenin vermesi gerekir.

1- Bu hadisi Abdurrazzak tahric etmiştir. Ebu Dâvud ile diğerleri de Zühri'den çeşitli yollardan rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* II, 406.

2- *Neylü'l-Evtâr,* IV, 183.

3- Bu hadisi Darakutnî ve İbni Adiy, Hakim Ulûmu'l-Hadis'de İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir.

4- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 98 vd.; *el-Fetâva'l-Hindiyye,* I, 179; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 672; *Bidayetü'l Müctehid,* I, 269; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 402; *el-Mühezzeb,* I, 163; *el-Muğnî,* III, 55; *Keşşafu'l-Kınâ* II, 287.

5- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 109.

6- *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 159 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 99, 101.

Fitrenin vacip olması için üç şart vardır:[1] Bunlar Müslüman olmak, hür olmak, asli ihtiyaçlardan fazla olarak nisaba malik olmaktır. Birinci ve ikinci şart daha önce geçen hadislere dayanmaktadır. Nisaba malik olma şartı ise Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisine dayanmaktadır: *"Zengin olunmadan sadaka vermek yoktur."*[2] Nisap miktarı zenginliğin belirlenmesinin ölçüsü şeriatın bu hususu belirlemiş olmasıdır. Bu miktarın aslî ihtiyaçlardan artmış olması gerekir. Çünkü aslî ihtiyaç için kullanılan mal yok gibidir.

Kendisine fitre vermek vacip olan kişi, fitreyi küçük çocukları, bakmakla yükümlü olduğu bunak, fakir ve deliler için öder. Bunun gibi hizmet için kullandığı köleleri için de öder. Ticarî kölelerinden ötürü ödemez. Müslüman olan kölesahibi kâfir olan kölesi için de fitre ödemek zorundadır. Çünkü sebep gerçekleşmiştir.

Bir kimse babası adına yahut anası için fitre ödemek zorunda değildir. Çünkü kişinin ana babası üzerinde velâyet hakkı yoktur. Bir kimse küçük olan kardeşleri için fitre ödemek zorunda değildir, kendi ailesinden olsalar bile fitre ödemek zorunda değildir. Fakat bunlar adına yahut hanımı adına onların emri olmaksızın ödeyecek olursa istihsan yolu ile sahihtir. Kişinin hanımı için fitre vermesinin vacip olmaması, velâyet ve yükümlülükteki eksiklikten ötürüdür. Çünkü erkek karısı üzerinde evlilik hakları dışında velâyet sahibi değildir. Tedavî gibi, nafaka masrafları hariç diğer masraflarını yüklenmez. Hanefîlere göre, genel keîde şudur: Fitre sadakası velâyet ve nafakaya bağlıdır. Velisi olduğu ve nafakasını temin etmekle mecbur bulunduğu kimselerin fitresini vermek vaciptir. Eğer böyle değilse vacip değildir.

Cumhura göre: [3] Fitre hür, küçük, büyük, erkek, kadın ve Müslüman olan herkese vaciptir. Yani bunlar Hanefîler gibi düşünmektedirler. Kâfirler üzerine fitre vermek gerekmez. Ancak Şafiîlere göre kişi kölesi için ve Müslüman olan yakını için fitre verecektir. Malikî ve Şafiîlere göre kölenin ne kendisi için ne de başkaları için fitre vermesi gerekmez. Çünkü mülkiyet hakkı yoktur. Hanbelîlere göre kölelerin de fitre vermesi gerekir. Çünkü daha önce geçen şu hadis umumidir. *"Resulullah (a.s.) fitre sadakasını hür, köle, erkek kadın her Müslümana farz kıldı."* Cumhura göre, bayram gecesi ve günü kendisinin ve nafakasını vermekle sorumlu olduğu kişilerin yiyecek maddelerien sahip olan herkese fitre vaciptir. Bir kimse eğer kenisinin ve nafakası ile sorumlu bulunduğu kimselerin ihtiyacı olan rızık,

---

1- Fethu'l-Kadîr, II, 29-31; ed-Dürrü'l-Muhtâr, II, 99; el-Feteva'l-Hindiyye, I, 179-181.

2- Bu hadisi Ahmed Müsned'inde Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Buhari ile Müslim'de bu hadis şöyle zikredilmiştir: *"Sadakanın en hayırlısı zengin olunduğu halde verilendir."* Nasbu'r-Râye, II, 411.

3- eş-Şerhu'l-Kebîr, I, 504-506; Muğni'l-Muhtâc, I, 402-404, 407; Keşşafu'l-Kınâ, II, 287-290; el-Muğnî, III, 69, 71, 76.

mesken, hizmetçi, binek, elbise ve benzeri aslî ihtiyaçlar dışında artan bir mala sahip olursa onun fitre vermesi vaciptir. Öyle ki, Malikîlere göre bir kimse ödeme ümidi ile borçlanmak suretiyle fitre verebilecek durumda ise borçlanarak fitre vermesi gerekir. Çünkü bu kişi hükmen fitre verme gücüne sahiptir.

Bir kimseye kendisi için fitre vermek vacip olursa fakir ana babası, hanımı, kölesi, Müslüman olan yakınları ve nafakasını temin etmek zorunda olduğu kimselerin de fitresini vermesi gerekir. Ancak ödeyecek kadar malı ve imkânı bulunması lazımdır. Bunun dayandığı delil Müslim'deki bir hadis-i şeriftir: *"Fıtır sadakası dışında Müslümana kölesinden ötür üsadaka verme borcu yoktur."* Gerisi buna kıyas edilerek hükme bağlanmaktadır. Müslümana yakınının, hanımının, kâfir olan kölesinin fitresini vermek vacip değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) daha önce geçen hadis-i şerifte: *"Müslümanlardan"* buyurmuştur. Kâfir olan köle hakkında Hanefîler farklı düşünülmektedirler.

Ergenlik çağına girinceye kadar babanın küçük çocuklarının fitresini vermesi gerekir. Malikîlere göre kız çocukları için kocaya varıncaya yahut kocaya istendiği zamana kadar eğer evlenmeye bir engel bulunmazsa bu mecburiyet devam eder. Hanbelîlere göre mal veya kazanç sebebiyle kendi nafakası kendi üzerine vacip olan küçük çocuğa malından fitre vermek vaciptir. Kendisi adına fitresini babası verir.

Malikî ve Hanbelîlere göre bu hüküm fakir babanın hanımı ile hizmetçisini de içine almaktadır. Eğer nafakası kendisine vacip ise zevcenin hizmetçisinin sadakasını da vermesi gerekir. Çünkü fitre nafakaya tabidir. Darekutnî'de de geçen İbni Ömer hadisinin numumi oluşu bunun dayandığı delildir: "Resulullah (a.s.) küçük-büyük, hür-köle, geçimini sağladığınız kimseler için fitre sadakası vermemizi bize emretmiştir." Şafiîlerce esah olan görüşe göre her ne kadar nafakası evlada vacip olsa da oğula babasının hanımından ötürü fitre ödemek vacip değildir. Çünkü evlat, babanın fakir olması durumunda ona gerekli olan nafakayı yüklenir. Fitre ise fakirlik durumunda evlada gerekmez. Bir kimse zengin olan küçük çocuğunun fitresini kendi malından onun adına verse bu caizdir. Bu durum fitresini vermeye izin veren yabancı birine benzer. Fakat kişinin büyük çocuğunun fitresini kendi malından vermesi için mutlaka izin alması gerekir. Hanefîler dışındaki âlimlere göre, zevce gibi fitresini vermek başkasına vacip olanlar için izni olmaksızın da ödenir. Bu hususda ihtilâf yoktur. Bu kişiler ister mevcut olsunlar, ister hayatta olduğu bilinen gaip kimseler olsunlar, hüküm değişmez.

Hanefilere Göre Fitre Kudret-i Mümekkine ile mi yoksa Kudret-i Müyessire ile mi vaciptir?

Kudret-i mümekkine: Sadece fitreyi verme imkânına sahip olmakla vacip olan fitredir. Bu imkânın devam etmesi şart değildir.

Kudret-i müyessire: Zenginlik sıfatı ile fitre ödeme imkânını elde ettikten sonra vacip olan fitredir. Vacip olması devam ettiği için bu zenginliğin de devam etmesi şarttır.

Hanefîlere göre: [1] Fitre ile kurban ve yakınların nafakası, râcih olan görüşe göre *kudret-i mümekkine* ile vaciptir. Bu kudretin devam etmesi şart değildir. Burada kudret şerî nisaptır. Fitrenin vacip olmasına kadar devamı şart değildir. Çünkü bu halis bir şarttır. Farz olduktan sonra malın yok olması ile fitre borcu, hac borcu kişinin üzerinden düşmez. Eğer mal, Ramazan bayramı günü fecir doğduktan sonra yok olursa fitre düşmez. Zekât ile öşür böyle değillerdir. Bunlar malın yok olması ile düşerler. Çünkü bunlarda *kudret-i müyessire*nin devam etmesi şarttır. O da çoğalma vasfıdır.

Fakat üzerinde zekât, fitre, keffaret yahut adak borcu bulunan kimse ölürse bıraktığı malından bunlar ödenmez. Ancak varisler isterlerse ödenebilir. Çünkü varisler malın sahipleri olmuşlardır. Eğer ödemek istemezlerse buna zorlanamazlar. Eğer ölmeden önce ödenmesini vasiyet ederse zorlama caiz olur. Malının üçte birinden ödeme yerine getirilir.

Cumhura göre [2]: Üzerine fitre vacip olan kimse bunu ödemeden ölürse bıraktığı malından ödenir. Çünkü Allah hakkı ile kul hakkı bir yerde toplanır da ikisi de zimmette kalırlar yahut ikisi de malın aynında olurlarsa ödeme konusunda eşit olurlar. Yani zekât hayatta iken lâzım olan malî bir haktır. Bir insana olan borç gibidir, ölüm sebebiyle düşmez.

2. Fitrenin Vacip Olma Zamanı, Önce ve Sonra Verilmesinin Hükmü:

Fitrenin vacip olma vakti ve buna bağlı olan konularda fakihlerin görüşleri ikiye ayrılmaktadır.

Hanefîlere göre: [3] Fitre, bayramın birinci günü sabah vaktinin girmesi ile vacip olur. Çünkü sadaka bayrama nispet edilmektedir. İzafet, tahsisi gerektirir. Tahsis bayram gününe olup gecesine değildir. Çünkü maksad, orucun zıddı olan iftar etmektir. O da gece değil gündüz olur. Çünkü bayramda oruç haramdır. Bayram günü fecir doğmadan önce ölene fitre vacip olmaz. Fecir doğduktan sonra Müslüman olan yahut dünyaya gelen çocuk için fitre vermek gerekmez.

Fitrenin erken verilmesi sahih olduğu gibi sonra verilmesi de sahihtir. Ramazan ayı girdikten sonra fitrenin vacip olma vakti olan bayram gününden önce verilmesi de caizdir. Bunun gibi bayram gününe bırakılması da caizdir. Önce verilmesi-

1- *İbni Abidin*, II, 99, vd.; *el-Fetava'l-Hindiyye*, I, 182.
2- *el-Muğnî*, III, 80 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 175
3- *Tebyinu'l-Hakaik*, I, 310 vd.; *el-Fetava'l-Hindiyye*, I, 179; *Fethu'l-Kadîr*, II, 41; *el-Lübâb*, I, 16 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 106.

nin caiz olması, vacip olma sebebi bulunduğu içindir. Dolayısıyla nisap miktarı bulunduktan sonra zekât ödemek gibi olur. Müddet bakımından fitrenin erken verilmesi konusunda her hangi bir açıklama yoktur. Fakat bayram gününden sonra fitreyi ödemenin caiz olması malî bir ibadet olması dolayısıyladır. Bu sebeple vacip olduktan sonra fitre zekât gibidir, ödenmedikçe düşmez.

Özet olarak, fitreyi bayram gününden önce hatta Ramazan girmeden önce vermek caizdir. Eğer bayram gününden sonraya bırakırlarsa fitre düşmez, onu çıkarıp vermek gerekir. Ramazan'dan önce fitrenin verilmesi *zâhirür rivayetle* sabittir. Fakat fetvaya esas olan görüş, Ramazan'ın girmesinin şart oluşudur. Dolayısıyla Ramazan'dan önce verilmesi caiz değildir.

Cumhura göre: [1] Fitre bayram gecesi güneşin batması ile vacip olur. Çünkü fitre daha önce geçen hadislerde Ramazan orucunu açmaya (iftar) nispet edilmiştir. Dolayısıyla o sebeple vacip olmuştur. Çünkü izafet ve nispet bir şeye bağlılığı gerektirir. Bayram gününün başlangıcı Ramazanın sonuncu günü, yani bayram gecesi güneşin batması ile başlar. Orucun sona ermesi de güneşin batması iledir. Cumhur ile Hanefîler arasındaki ihtilâfın sebebi, fitrenin bayram gününe mi yoksa Ramazan ayının çıkmasına mı bağlı bir ibadet olduğudur. Çünkü bayram gecesi Ramazan ayından değildir.

Güneş battıktan sonra ölen kimse üzerine fitre vacip değildir. Fakat güneş battıktan sonra doğan yahut Müslüman olan kimse yahut fitrenin vacip olduğu zamanda fakir olduğu hâlde sonradan zenginleşen kimseye cumhura göre fitre vacip değildir. Yine cumhura göre fitre ölüm ve benzeri sebeplerle düşmez verilinceye kadar zimmette borç kalır.

Fitrenin önceden verilmesine gelince: Şafiîlere göre Ramazan ayının başında fitrenin verilmesi caizdir. Çünkü Şafiîlere göre fitre iki sebeple vaciptir. Biri Ramazan ayı orucu, diğeri oruç açmadır. Bunlardan biri bulununca diğeri üzerine takdim edilmesi caizdir. Bu nisaba malik olduktan sonra, fakat yıl tamamlanmadan önce malın zekatını vermeye benzer. Fitrenin Ramazan dan önce verilmesi caiz değildir. Çünkü bu önce verme her iki sebebdende önce olmaktadır. Dolayısıyla malın zekâtında olduğu gibi yıl ve nisap tamamlanmadan önce çıkarılıp verilmesi caiz olmaz.

Malikî ve Hanbelîlere göre fitrenin bayramdan bir yahut iki gün önce verilmesi caiz olup, bundan daha evvel verilmesi caiz değildir. Çünkü ibni Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: "*Onlar fitreyi bayramdan bir yahut iki gün önce veriyorlardı.*" [2] Dolayısıyla daha önce verilmesi yeterli değildir. Çünkü aşağıdaki hadiste emredil-

1- *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 273; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,*112; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 677 vd.; *Muğni'l Muhtâc* I, 401 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 165; *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 294; *el-Muğnî,* III, 67-69; *eş-Şerhu'l Kebîr,* I, 508.

2- Buharî.

miş bulunan ihtiyacı gidermc keyfiyeti yok olmaktadır: "*Fakirleri bayram gününde istemekten, dilenmekten kurtarın.*" (1) Malın zekâtı ise böyle değildir.

Fitreyi Bayramdan Sonraya Bırakmak:

Şafiîlere göre: Müstehap olan, fitrenin bayram namazından sonraya bırakılmamasıdır. Çünkü Buharî ile Müslim'de bayram namazına çıkmadan önce verilmesi emredilmiştir. Eğer bayram namazından sonraya bırakılırsa fitre verilecek kimselere genişlik sağlamak için günün ilk vakitlerinde ödenmesi müstehaptır. Özürsüz olarak bayram gününden sonraya tehir edilmesi haramdır. Özür şudur: Kişinin malının yanında bulunmaması yahut fitreye hak kazananların uzakta olması vs. Özürsüz geciktirilmesinin haram olmasının sebebi, fitreden kastedilen yardımlaşma ve bayrama hazırlık keyfiyetinin kaybolmamasıdır.

Bundan kasıt, böyle bir sevinçli günde fakirlerin ihtayaçlarını gidermektir. Eğer özürsüz olarak tehir edilirse kişi günahkâr olur ve kazasını yapması gerekir. Çünkü vakti çıkmıştır ve özürsüz olarak geciktirilmiştir. Zekâtla bu noktada birbirinden ayrılırlar. Zekâtın daha sonra ödenmesi de kaza değil eda olmus olur. İkisi arasındaki esas fark şudur: Fitre belli bir vakit ile sınırlandırılmıştır. Bu konuda namaza benzer.

Hanbelîler bu konuda Şafiîler gibi düşünmüşlerdir. Onlara göre fitrenin ödenme vaktinin sonu, bayram günü güneşin batma zamanıdır. Dayandığı delil daha önce geçen şu hadistir: "*Bayram gününde fakirlerin ihtiyaçlarını giderin.*" Eğer kişi, fitreyi bayram gününden sonraya bırakırsa vacip olan bir ibadeti vaktinden sonraya bıraktığı, ve emre aykırı davrandığı için günahkâr olur. Böyle kimselerin fitreyi kaza etmeleri gerekir. Çünkü fitre ibadettir, dolayısıyla vaktin çıkması sebebiyle düşmez. Namaz gibidir. En faziletlisi, bayram günü bayram namazına çıkmadan önce yahut bayram namazı kılınmayan yer ise bayram namazı kılınacak kadar vakit çıkmadan önce ödenmesidir. Nitekim bu meseleyi ileride açıklayacağız.

Malikîlere göre: Bayram günü fitrenin bayram namazından sonra verilmesi caizdir. Zamanı geçmekle fitre düşmez, bilakis fitre verilinceye kadar zimmette kalır. Diğer farzlara benzer. Kişi eğer fitreyi bayram günü verme gücü olduğu hâlde geciktirirse günahkâr olur. Fakat verme imkânı bulunmaz ve fitrenin zamanı da geçerse yükümlülük düşer.

3. Vacip Olan Fitrenin Cinsi, Vasfı ve Miktarı:

Hanefîlere göre: (2) Fitre dört şeyden verilir: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm. Fitrenin miktarı buğdaydan yarım sa' arpa, hurma ve kuru üzümden bir sa'dır. İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre fitre Irak ölçülerine göre se-

1- Darakutnî.

2- *el-Bedâi;* II, 72 vd, *el-Fetava'l-Hindiyye,* I, 179; *Fethu'l-Kadîr,* II, 36-41; *el-Kitab ma'a'l-Lübab,* I 147 140; *Tebyinu'l-Hakaik,* I, 308 vd.

kiz rıtıldır. Bir Irak rıtlı yüz otuz dirhemdir. Bu üç bin sekiz yüz grama denk gelir. Çünkü: "*Hz. Peygamber (a.s.) bir müd su ile abdest alır, sekiz rıtıllık bir sa' ile de yıkanırdı.* " [1] Hz. Ömer (r.a.) döneminin sa'ı da böyle idi. Bu sa' (ölçek) Haşimî öl çekten daha küçüktür.

Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delil [2]Salebe b. Suayr el-Azrî hadisidir. Salebe şöyle demiştir: "Resululah (a.s.) bize bir konuşmasında şöyle buyurdu: "Hür ve köle olan herkes için, yarım sa' buğday yahut bir sa' hurma yahut bir sa' arpa ödeyin." [3]

Fitrede kıymet ödemek:

Hanefîlere göre Fitrede bütün sayılan yiyecek madeleri için dirhem, dinar veya fülüs cinsinden yahut ticari eşyadan yahut istenilen maddelerden kıymet ödemek caizdir. Çünkü gerçekten vacip olan fakirin ihtiyacını gidermektir. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Böyle bir günde fakirlerin ihtiyaçlarını giderin.*" Fitre için belirlenen yiyecek madeleri yerine kıymetlerini ödemekle de ihtiyaçlarını gidermek mümkündür. Belki bunu yapmak daha iyi ve daha kolay olur. Çünkü bu ihtiyacı gidermeğe daha yakındır. Dolayısıyla fitre ile ilgili nassın ihtiyacı gidermek şartıyla kayıtlanmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Cumhura göre: [4] Fitre hububat maddelerinden ve yiyecek olarak kullanılan hurma gibi meyvelerden ödenir. Bunun ölçüsü de bir sa'dır. Bunların açıklaması aşağıdadır:

Malikîlere göre, fitrenin bir ülkede en çok yetişen yiyecek maddelerinden dokuz çeşidinden verilmesi vaciptir. Bunlar buğday, arpa, sült (bir tür arpa), mısır, darı, hurma, kuru üzüm ve keştir. (Keş: kaymağı çıkarılmış olan kurutulmuş süttür) Bu sebeple, bir beldede bu yiyecek maddelerinden dokuz sınıf içinde çok olanlarından ödenmesi belirlenmiş oluyor. Bunların dışında her hangi bir yiyecek maddesinden verilmesi yeterli değildir. Fakat bunun aksine eğer bir beldenin genel olarak yiyecek maddeleri bunlardan başkası ise onlardan vermek de yeterli değildir. Ancak eğer en iyisini çıkarıp verirse buğdayın arpa yerine verilmesi gibi bunun sakıncası olmaz. Fitre bir sa'dır, bu da dört müd eder. Bir müd ortalama iki avuç dolusu yiye-

---

1- Darakutnî'de üç yol ile Enes (r.a.)'den İbni Adiy'de Cabir (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Hadis *zayıftır*. *Sahih* olan Beyhakî'nin zikrettiği gibi Enes'ten rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "*Hz. Peygamber (a.s.) bir müd ile abdest alır, bir sa' dan beş müdde kadar olan su ile gusl ederdi. (Nasbu'r-Raye, II, 430)*

2- Bu hadisi İbni Ebu Şeybe Hasan b. Salih'ten rivayet etmiştir. a.g.e.

3- Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Aynı hadis İbni Abbas'tan da mânâ olarak rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 183; *Nasbur-Râye,* II, 406, vd. 418) Hadis malul ve muztaribdir. Çünkü Ebu Suayr'ın isminde ve lafızlarda ihtilaf vardır.

4- *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 675 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 272; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,*112; *Mugni'l Muhtâc,* I, 405-407; *el-Mühezzeb,* I, 165; *el-Mugnî,* III, 60-65; *Keşşafu'l-Kınâ,* II, 295-297.

cek maddesidir.

Şafiîlere göre; fitrenin bir belde yahut bir mahallin genel yiyecek maddelerinden verilmesi vaciptir. Çünkü bu yiyecek maddeleri bölgelere göre değişmektedir. Bir yerin yiyecek maddelerinin en fazla olanından maksat o yıl içinde en çok olan maddeleridir. Daha değersiz madde yerine daha iyisini vermek sahihtir. Fakat aksini yapmak sahih değildir. Bu da esah görüşe göre, en fazla ihtiyaç duyulan ve kullanılan yiyecek olmasıyladır,kıymet ile değildir. Buğday ise kuru hurma ve pirinçten daha hayırlıdır, hurma kuru üzümden, arpa kuru hurmadan hayırlıdır. Bir kişi adına verilen bir sa' fitre iki cins yiyecek maddesinden verilmez. Eğer bir beldede bir birine denk ölçüde yiyecek maddeleri bulunsa ve bunların içinden bazıları fazla değilse, kişi fitresini verirken serbesttir. Fitrenin en faziletlisi en şerefli olanıdır. Vacip olan sağlam hububat maddeleridir. Güveli ve ayıplı olan hububuattan fitre vermek sahih değildir. Fitrenin miktarı esah olan görüşe göre bir sa'dır. Bir sa' da altı yüz seksen beş dirhem ve bir dirhemin yedide beşidir. (685. 5/7) yahut beş Bağdat rıtlı ve üçte bir rıtıldır. (5.1/3). Mısır ölçüleri ile dört buçuk rıtıl bir rıtlın dörtte biri ve beş ukıyyedir.

Hanbelîler fitreyi şöyle tespit etmişlerdir: Fitre, hakkında nass bulunan buğday, arpa, kuru hurma, kuru üzüm ve keşten verilmelidir. Eğer bir ülkede bu yiyecek maddeleri bulunmazsa hububat ve meyvelerin yiyecek maddesi olarak kullanılanlarından vermek sahih olur. Et ve süt gibi hububat ve meyve dışındaki yiyecek maddelerinden verilmesi yeterli değildir. Hanbelî mezhebinde kuvvetli olan görüşe göre bir kimse için imkânı olduğu hâlde bu dört sınıftan dışarı çıkmak caiz değildir. Bu yiyecek maddeleri ister kendi beldesinin yiyecek maddesi olsun ister olmasın, fark etmez. Unun ve kavut ununun fitre olarak verilmesi caizdir. Ekmeğin fitre olarak verilmesi caiz değildir. Kişi, hakkında delil bulunan yiyecek maddelerinin her hangi birinden hangisinden verirse bu caiz olur. Hatta kendisinin yahut bulunduğu beldenin çok olan yiyecek maddesi olmasa da caizdir.

Fitrenin miktarı Irak ölçüleri ile bir sa'dır. Bu da normal boylu bir erkeğin avuçları ile dört avuçtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) döneminde verilen fitre bu kadardı. bunun miktarı cumhura göre 2751 gr. dır.

Cumhurun dayandığı delil daha önce geçen hadislerdir. Bu hadislerden biri Ebu Said el-Hudrî hadisidir: Ebu Said şöyle demiştir: "*Hz. Peygamber (a.s.) aramızda iken fitreyi buğdaydan kuru üzümden, keşten, yani bunların birinden bir sa' olarak ödüyorduk.*" Darekutnî'nin Malik b. Enes (r.a.)dan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.)'in sa' Irak ölçüleri ile beş rıtıl ve bir rıtlın üçte biri kadardı.

Fitrede Kıymet Ödemek:

Cumhura göre: Fitre ödenecek yiyecek maddelerinin kıymetini ödemek yeterli değildir. Bunların kıymetini kim öderse ödesin fitre için kâfi değildir. Çünkü İbni

Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "*Resulullah (a.s.) fitreyi kuru hurmadan bir sa' arpadan bir sa' olarak farz kıldı.*" [1]Buna uyulmadığı zaman farz kılınan şey terk edilmiş olur.

4. Fitrenin Mendupları ve Caiz Olan Durumları

Fakihler fitrenin bayram günü sabah vakti girdikten sonra ve namaz kılınmadan önce verilmesinin müstehap olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. [2] Dayandıkları delil İbni Ömer'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "*Hz. Peygamber (a.s.) fitrenin, insanlar bayram namazına çıkmadan önce ödenmesini emretmiştir.*" [3] İbni Abbas'tan rivayet edilen başka bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Fitreyi namazdan önce ödeyenin fitresi makbul bir zekattır. Kim fitreyi bayram namazından sonra öderse o her hangi bir sadakadır.*" [4]

Bu hadisteki zekât ifadesinden kasdedilen mana fitredir. Sadaka sözünden kasdedilen ise diğer zamanlarda verilen sadakalardır. Sadakanın kabul edilme durumu Allah'ın dilemesine bağlıdır.

Fakat fakihlerin çoğunluğu, fitrenin bayramdan önce verilmesinin sadece müstehap olduğu görüşündedirler. Bu âlimler fitrenin bayram günlerinin sonuna kadar verilebileceğine hükmetmişlerdir. Fitreyi bayram namazından sonraya bırakan kimse en faziletli olanı terketmiş olur. Çünkü fitreden kastedilen, böyle bir günde fakirlerin dilenmelerini önlemek, onların ihtiyacını gidermektir. Dayandığı delil şu hadistir: "*Böyle bir günde fakirlerin ihtiyacını giderin.*" Bir kimse fitresini geciktirirse bayram günlerinin tamamında özellikle namaz vaktinde fakirlerin ihtiyaçlarını giderme keyfiyeti hasıl olmaz. Dolayısıyla bu hadis, fitrenin bayram namazından sonraya bırakılmasının tenzihen mekruh olduğuna delâlet etmektedir. Yine fitrenin namazdan önce verilmesinin emredilmesi, menduptur. İttifakla fitrenin bayram günlerinden sonraya bırakılması haramdır. Çünkü fitre de bir çeşit zekâttır, dolayısıyla bunun geciktirilmesi de günah olur. Bu durum namazı vaktinden sonraya bırakmak gibidir.

Malikîlere göre, fitrenin beldedeki yiyecek maddeleri arasında en güzelinden verilmesi menduptur. Yine onlara göre bir sa'dan fazla olmaması da mendup olup fazla vermek mekruhtur. Çünkü şeriat bir şeyi sınırlandırınca, o sınırdan fazlası bidat olur. Bidat ise bazen fasit bazen de mekruh olur. Eğer fazlalık olursa mekruh olur. Eksiklik olursa şüpheyi giderecek kadarını eklemek gerekir.

1- Bu hadisi *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 179.

2- *Fethu'l-Kadîr*, II, 42; *el-Lübâb*, I, 162; *İbni Abidin*, Hâşiyesi II, 107; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*,112 *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 677; *el-Mühezzeb*, I, 165; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 402; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 294; *e Muğnî*, III, 66 vd.

3- Bu hadisi İbni Mace dışında *cemaat* rivayet etmiştir. (*Neylü'l-Evtâr*, IV, 183).

4- Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 184.

5. Fitrenin Verileceği Yerler Yahut Fitreyi Alacak Olanlar:

Fakihler fitrenin verileceği yerlerin farz olan zekâtın verilebileceği yerler olduğunda ittifak etmişlerdir. [1] Çünkü fitre bir nevî zekâttır. Dolayısıyla verileceği yerler de diğer zekâtların verileceği yerlerdir. Ayrıca fitre de zekâttır ve Allah tealâ'nın şu sözünün umumi manası içine girmektedir: "*Zekâtlar fakirler ve miskinlerin hakkıdır.*" Fitreyi, zekâtın verilemeyeceği yerlere vermek caiz değildir. Malikî, Şafiî ve Hanbelîlerden oluşan cumhura göre fitrenin zımmîlere verilmesi caiz değildir. Malların zekâtının Müslüman olmayanlara verilemeyeceği konusunda âlimler arasında ihtilâf yoktur. İbni Münzir şöyle demiştir: "İlim adamları malın zekâtının zimmilerden birine verilemeyeceği konusunda icma etmişlerdir.

Hanefîlere göre: Fitre harcanacağı yerler bakımından ve her durumda zekât gibidir. Ancak zımmîlere verilmesinin kerahetle caiz olması konusunda bir fark söz konusudur. Bir de fitre malın yok olması ile düşmez. Fakat, fetva Ebu Yusuf'un görüşüne göredir. Bu da fitrenin zımmîlere verilmesinin caiz değildir. Malların zekâtında olduğu gibi. Dayandığı delil daha önce de geçen şu hadistir: "*Zekât zenginlerden alınıp fakirlerine verilir.*"

Buna göre, fitre ittifakla hür, Müslüman ve fakir olan ve Haşimi olmıyan herkese verilebilir. Çünkü Peygamber efendimizin kabilesi Haşimî kabilesine mensup olan kişiler şerefli kişilerdir. Fakat çağımızda zekâtlar Haşimî kabilesine mensup olanlara da verilebilir. Çünkü onlara beytü'l malden ayrılan ödenek kesilmiştir.

Eğer Müslüman sadece bir ölçeğin bir kısmına sa' yeterse yahut üzerine vacip olan fitrelerin sadece bir kısmını vermeye muktedir olursa -bir fitreden fazlasının vacip olması durumunda- fitreyi çıkarıp vermesi gerekir. Bunun sebebi, imkânlar ölçüsünde fitreyi korumaktır. Yani önce kendi fitresini verir, sonra geçimini sağladığı kimselerin fitrelerini verir. Cumhura göre geçimini sağladıkları arasında hanımını öne alır. Çünkü hanımın nafakası daha kuvvetlidir.

Malikî ve Hanbelîlere göre: En azhar olan görüş, babanın evlattan önceye alınmasıdır. Bu tertibin dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)in şu hadisidir: "*Önce kendinden başla, sonra geçimini sağladıklarına bak.*" [2] Bunun yanında, fitre nafakaya dayalı bir şeydir. Kişi nafaka ödemede nasıl önce kendisinden başlarsa fitrede de öyle yapması gerekir.

Şafiîlere göre: Kişi önce kendisinin fitresini verir, sonra eşinin, sonra küçük

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 107-108; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 273; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,*112; *eş Şerhu's-Sağîr,* I, 677; *el-Mühezzeb,* I, 170; Hâşiyetü'l *Bâcurî,* I, 291; *el-Muğnî,* III, 74, 78, 79 *Muğni'l-Muhtâc,* I, 405.

2- Bu iki hadisin toplamıdır. Hadisin birinci şıkkını Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî tarafından Cabir'den, ikinci şıkkı Taberani'de Hakim b. Hizam'dan Neseî'de de Târık el-Muharibi'den rivayet edilmiştir. (*Neylü'l-Evtâr,* VI, 321, 327.)

çocuğunun, sonra anasının sonra babasının sonra da büyük çocuğunun fitresini verir. Bunun dayandığı delil Müslim'de rivayet edilen şu hadistir: "*Önce kendin için harca eğer bir şey artarsa ailen için harca. Eğer yine artarsa yakınlarına harca.*"

Kişinin akrabaları içinde zekât verebileceği kimselere fitre vermesi de caizdir. Fitreyi zengin olanlara veremez. Bunun gibi nafakası kendisine farz olan akrabasına da vermesi caiz değildir. Ayrıca zekât almış bulunan bir kimseye de verilmez. Fitrenin zekâtın verileceği sekiz sınıfa verilmesi caizdir. Çünkü fitre de bir çeşit sadakadır, dolayısıyla malın zekâtına benzer.

Şafiî mezhebinde kuvvetli olan görüşe göre fitrenin sekiz sınıfa verilmesi vaciptir. Ancak bunu yapmakta güçlük vardır. Şafiîlerden bazıları, fitrenin bir kişiye verilmesinin caiz olduğu görüşünü tercih etmişlerdir. Yaşadığımız bu zamanda bu görüşü taklit etmemizde bir beis yoktur. Nitekim Bacurî de böyle söylemiştir. Bazıları da şöyle demişlerdir: Şafiî eğer hayatta olsaydı, bununla fetva verirdi.

Fakihler bir sa' bir kaç yoksula verilmesini ve aralarında bölüşülmesini caiz görmüşlerdir. Şafiîler dışındaki fakihler bir kaç sa'lık fitrenin fakirlerden sadece bir tanesine verilmesini, yine her şahsın fitresini bir yoksula yahut bir kaç yoksula vermelerini caiz görmüşlerdir. Yani cumhur bir topluluk için lâzım olan fitreyi bir kişiye bir kişiye gerekli olan fitrenin bir topluluğa verilmesini caiz ve mübah görmüşlerdir. Fakihler arasında bir kişiyle verilmesi gereken fitrenin bir topluluğa verilmesinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Çünkü bunu yapan kişi, sadakasını hak kazananlara vermiş olur. Dolayısıyla, bir kişiye verdiği zamanda olduğu gibi, fitre borcundan kurtulur.

Bir topluluğun fitresini bir kişiye vermeye gelince: İmam Şafiî sadakanın altı sınıfa taksim edilmesini vacip kabul etmiştir. Bunun gibi, her sınıfın hissesinin üçer kişiye verilmesini de vacip kabul etmiştir. Nitekim zekâtın harcanacağı yerler bahsinde bu konu zikredilmiştir. Tercih edilen görüş cumhurun görüşüdür. Çünkü fitre, belirli olmayan kimselere verilecek bir sadakadır. Dolayısıyla bir kimsenin bir kişinin alacağından fazla zekât alması caizdir.

NAFİLE SADAKALAR

1. Nafile Sadakaların Hükmü:

Bütün vakitlerde nafile sadakalar müstehaptır. Dayandığı delil Kitap ve sünnettir. [1] Kitaptan delil şu ayet-i kerimedir: "*Kimdir o kimse ki Allah'a güzel bir ödünç versin de Allah da onu kat kat arttırsın?*"" (Bakara: 245) Allah tealâ yine bir çok ayetlerde sadaka vermeyi emretmiştir. Sünnetten delil bir çok hadis-i şeriftir: Bunlardan biri şu hadistir: "*Her kim aç bir kimseyi doyurursa, Allah ona cennet meyveleri yedirir. Her kim susuz bir mümine su verirse, kıyamet gününde Allah tealâ ona ağzı kapalı saf bir içecekten içirir. Her kim çıplak bir mümini giydirirse, Allah onu cennetin yeşil elbiselerinden giydirir.*" [2]

Başka bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: "*Kul, helâl kazancından sadaka verirse, Allah bu sadakayı o kişi için kabul eder, o sağ eli ile alır, sizden birinin tayını büyüttüğü gibi büyütür. Bir kişi bir lokmayı sadaka olarak verirse, bu lokma Allah katında büyür, nihayet dağ gibi olur. O hâlde sadaka verin.*" [3] Bazen sadaka vermek haram olur. Meselâ sadakayı alan kimsenin bunu kötülük yolunda harcayacağı bilinirse buna sadaka vermek haramdır. Bazen sadaka vermek vaciptir. Meselâ sıkıntıda bulunan birini görüp de yanında ihtiyacından fazla olarak bu kişiye verebileceği madde veya para bulunması gibi.

2. Sadakanın Gizli ve Ramazan'da Verilmesi:

Gizli olarak verilen sadaka, açıktan verilen sadakadan daha faziletlidir. Zekâ-

---

1- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 120; *el-Muğnî*, III, 81.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî ceyyid bir isnatla rivayet etmişlerdir. Hadisin metninde geçen Hudru'l-cennet, cennetin yeşil elbiseleri demektir.

3- Bu hadisi İbni Huzeyme Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Buharî, Müslim, Neseî, Tirmizî ve İbni Mace'nin Ebu Hureyre'den naklettiği rivayet şu lafızlardır. "*Her kim, helâl kazancından bir tek kuru hurma verirse-ki Allah helal olmayanı kabul etmez-Allah onu sağ eli ile kabul eder, sonra bunu sahibi adına, sizden birinin tayını büyüttüğü gibi büyütür, nihayet dağ gibi olur.*"

ttan farklı olarak, nafile sadakalarda gizli verilmesi daha faziletlidir. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: "*Eğer sadakaları açıktan verirseniz güzeldir. Eğer gizleyip de fakirlere öyle verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Bu sebeple Allah sizin günahlarınızın bir kısmını örter.*" (Bakara: 272) Buharî ile Müslim'de Ebu Hureyre (r.a.)den rivayet edilen bir hadiste: "*Allah'ın gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde arşın gölgesi altında gölgelenecek olan yedi kişiden biri de sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak kadar gizli olarak veren kimselerdir.*" Taberanî *Sağîr*'in de şöyle bir hadis zikretmiştir: "*Gizli olarak verilen sadaka, Rabbin gazabını söndürür.*"

Sadakanın Ramazan'da verilmesi, Ramazan dışında verilmesinden daha faziletlidir. Tirmizinin Enes (r.a.) dan rivayet ettiği bir hadis-i şerife göre: "*Resulullah (a.s.)'a hangi sadakanın daha faziletli olduğu sorulmu, o da Ramazanda verilen sadaka, buyurmuştur.*" Çünkü fakirler oruç sebebiyle zayıf düşerler ve çalışıp kazanma imkânından mahrum kalırlar. Ramazanda yapılan iyilikler kat kat olur.

Zilhicce'nin ilk on günü, bayram günleri gibi faziletli günlerde, Mekke, Medine gibi şerefli mekânlarda sadaka vermek fazilet bakımından daha kuvvetli olur. Cihatta, hacda, güneş ve ay tutulması gibi olaylarda, hastalık ve sefer durumlarında da sadaka vermenin fazileti daha çoktur.

Eğer ihtiyaç daha fazla ise su tasadduk etmek yiyecek tasadduk etmekten daha faziletli olur. Çünkü Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette Hz. Peygamber (a.s.)'e hangi sadakanın daha faziletli olduğu sorulmuş "*Hz. Peygamber (a.s.) de sudur, buyurmuştur.*" Eğer yiyeceğe ihtiyaç daha fazla ise yiyecek vermek daha faziletlidir. Süt veren koyunu tasadduk etmekteki fazilet daha kuvvetlidir. Çünkü bu koyunu verdiği ihtiyaç sahibi kimse, süt verdiği müddetçe bu hayvanın sütünü sağarak içer, sonra geri verir. Çünkü bunda daha çok iyilik severlik ve ihsan söz konusudur.

İhtiyaç bulunduğu vakitlerde sadakayı çok vermek müstehaptır. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: "*Yahut salgın bir açlık gününde yemek yedirmektir.*" (Beled: 14) Her kötülük işlemenin akabinde sadaka vermek, sadaka verirken besmele çekmek müstehaptır. Çünkü sadaka vermek ibadettir. [1]

3. Bütün Malı Sadaka Olarak Vermek:

Eğer bir kimse yalnız yaşıyorsa yahut geçimini sağladığı kimselerle beraber olup bir kazanç sahibi olduğu hâlde fakirliğe karşı sabredeceği konusunda kendine güveniyorsa dilencilik yapmaktan kaçınır ve bu konularda kendisinden emin olursa bütün malını sadaka olarak vermesi güzeldir. Eğer böyle olmazsa caiz değildir, bilakis mekruhtur. [2] Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'e: "*Hangi sadaka daha faziletlidir? diye sorulunca şöyle cevap verdi: "Fakire gizli olarak verilen yahut malı az ol-*

1- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 121, 123; *el-Muğnî*, III, 82; *el-Mecmû'*, VI, 258-260.
2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 96; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 122; *el-Muğnî*, III, 83.

duğu hâlde kendini zorlayarak verenin sadakasıdır" [1] Hz. Ömer (a.s.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) bize sadaka vermemizi emretti. Bu emir, malımın olduğu bir zamana rast gelmişti. Eğer bir gün Ebu Bekir (r.a.) malımı tasadduk etmekte geçeceksem bu gün geçerim, dedim ve malımın yarısını Hz. Peygamber (a.s.)'e götürdüm. Resulullah (a.s.): "Ailene ne bıraktın?" diye sordu. Bunun bir mislini aileme bıraktım, dedim. Hz. Ebu Bekir (r.a.) ise, malının hepsini Hz. Peygamber (a.s.)'e götürdü. Ona da: Ailene ne bıraktın? diye sordu. Allah ve Resulünü bıraktım, cevabını verdi. Bunun üzerine: Bundan sonra ebediyyen seninle yarışmaya niyet etmem dedim."* [2] Bu durum Hz. Ebu Bekir (r.a.)e has bir durumdur Çünkü onun imanı kesin ve tam idi. O ticaretle uğraşarak elde ettiği kazancını islam yolunda harcıyordu.

4. Sadaka Vermekte Evla Olan Husus:

En iyisi, kişinin kendisine ve geçimini sağladığı kimselere yetecek kadarından artanı sadaka olarak vermektir. Bir kimse kendisinin ve geçimini sağlamakla yükümlü bulunduğu kimselerin ihtiyacı olan malı sadaka olarak verirse günahkâr olur. [3] Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) en iyi sadaka hakkında şöyle buyurmuştur: *"Sadakanın en hayırlısı zengin olunduğu hâlde verilendir. Vermeye önce ailenden başla."* [4] Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Kişinin geçimini temin etmesi gerekenlere bakmaması günah olarak yeter."* [5]

5. İhtiyaçtan Artanın Sadaka Olarak Verilmesinin Müstehap Oluşu:

Kişinin, kendisine gerekli olan nafakadan artanı sadaka olarak vermesi müstehaptır. [6] Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kişi dinarlarından ve dirhemlerinden, buğdayından ve hurmasından sadaka versin."* [7]

6. İmkânlara Göre Sadaka Vermek:

Kişinin sadakayı zorlanmadan imkânlarına göre vermesi müstehaptır. Az ve küçük olduğu için sadaka vermekten kaçınmamak gerekir. Çünkü Allah katında hayrın azı çok kabul edilir. Allah tealâ'nın kabul ettiği ve mübarek kıldığı sadaka az değildir. [8] Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Zerre kadar hayır işleyen onu görecektir."* Buharî ile Müslim'de Adiy b. Hatem'den rivayet edildiğine göre, Hz.

1- Ahmed ile Taberani Ebu Umame'den rivayet etmişlerdir. İsnadında Ali b. Yezid bulunmaktadır. *et-Terğib ve't-Terhib,* II, 32.
2- Tirmizî rivayet edip *sahih* demiştir.
3- *el-Mecmû,* VI, 253; *el-Mühezzeb,* I, 175; *ed-Dürrü'l-Muhtâr, Muğni'l-Muhtâc, el-Muğnî,* aynı yerler.
4- Buharî ile Müslim. Birinci kısmını Ebu Dâvud rivayet etmiş olup, Hakim *sahih* demiştir.
5- Bu hadis *hasen* olup Ebu Dâvud ile Neseî Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.
6- *el-Mecmû',* VI, 255 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 175
7- Bu hadis *sahih* olup Müslim Cerir b. Abdillah'tan rivayet etmiştir.
8- *el-Mecmû',* VI, 261.

Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Yarım hurma da olsa sadaka vererek cehennem ateşinden korunun.*" Yine Buharî ile Müslim'de Ebu Hureyre (r.a.)'den şu rivayet nakledilmiştir: "*Ey Müslüman hanımları! Bir hanım komşu hanımına koyun paçası da olsa ikramda bulunmayı küçük görmesin.*" Nesai ile İbni Huzeyme ve İbni Hıbban'ın Ebu Hureyre(r.a.)'den rivayet etiklerine göre: "*Bir dirhem, yüz bin dir*hemi geçmiştir. Bir adam: *Ya Resulallah! Bu nasıl olur? dedi. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Çok malı bulunan bir adam, malının bir kenarından yüz bin dirhemi sadaka verir. Bir adam da ancak iki dirhemi bulunur ve bir tanesini sadaka olarak verir.*" Yani bu bir dirhem çok malın bir bölümü olan yüzbin dirhemden daha çok olur.

7. İyi Kimselere Sadaka Vermek:

Bir Müslümanın sadakasını iyi salih kullara hayır ve kişilik sahibi ihtiyaçlı kimselere vermesi müstehap olur. [1]

8. Kimlere Sadaka Verilmeli?: [2]

a) Akrabalar: En faziletlisi sadakayı en yakın akrabaya, sonra komşulara vermektir. Akraba yabancıdan daha lâyıktır. Çünkü Allah teâlâ: "*Akraba olan yetime ver*" (Beled: 15) buyurmaktadır. Hz. Peygamber (a.s.) de Abdullah b. Mes'ud'un hanımı Zeynebe şöyle buyurmuştur: "*Kocan ve çocuğun sadaka vermen için en lâyık olan kimselerdir.*" [3] Yine Ahmed ve İbni Mace ve Tirmizi hasen olarak rivayet ettikleri bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Yoksula verilen sadaka bir sadakadır, akrabanın yoksuluna verilen ise iki sadakadır. Biri sadaka, diğeri akrabaya iyiliktir.*"

Yine Buharî'de Hz. Aişe(r.a.)'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Benim iki komşum vardır, bunlardan hangisine hediye vereyim? sorusuna Hz. Peygamber (a.s.) şöyle cevap vermişti: Kapısı sana en yakın olana ver*" Zekâtlar, kefaretler, adaklar, vasiyetler, vakıflar ve diğer iyiliklerde de hüküm böyledir. bunlar arasında akrabayı öne almak, lâyık işler müstehaptır. Kişinin sadakasını akrabaları içinde kendisine karşı düşmanlığı en şiddetli olana vermesi müstehaptır. Bunun sebebi bu kişinin kalbini yumuşatmak ve düşmanlığını sevgi ve dostluğa çevirmektir.

b) Şiddetli ihtiyaç sahipleri: Sadakaların şiddetli ihtiyaç sahiplerine verilmesi müstehaptır. Çünkü Allah teâlâ şöyle buyuruyor: "*Yahut toprakta sürünen bir yoksula..*" (Beled: 16)

1- *el-Mecmû',* VI, 261.

2- *el-Mecmû,* VI, 258-262; *el-Mühezzeb,* I, 176; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 120; *el-Muğnî,* III, 82.

3- Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Bu hadis, sadakanın kocaya ve yetim olan yeğenlere verilmesi konusunda bir cevaptır. "*Evet, kadın için iki sevap vardır. Biri yakınlık sevabı, diğeri sadaka sevabıdır.*" *Neylü'l-Evtâr,* IV, 176.

c) Zengin, Haşimî kabilesine mensup kişi, kâfir ve fasık kişi: Nafile sadaka akrabadan da olsa zengine verilebilir. Çünkü Cafer b. Muhammed babasından şu rivayeti nakletmiştir: "*Cafer'in babası Mekke ile Medine arasındaki sadaka olarak yaptırılan çeşmelerden su içerdi. Kendisine: Sadaka olan sudan mı içiyorsun? denilince şöyle cevap verdi. "Allah bize sadece farz olan sadakaların verilmesini haram kılmıştır.*" [1] Buharî ile Müslim'de Ebu Hureyre(r.a.)'de rivayet edilen bir hadiste zikredildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) hırsızlık yapan bir erkek ile zina eden bir kadına ve zengin birine verilen sadakayı kabul etmiş, buna karşı çıkmamıştır. Bu hadiste şu ifadeler vardır: "*Senin hırsıza verdiğin sadaka, belki de hırsızlıktan el çekmesine yardım etmek içindir. Zina eden kadına verdiğin sadaka, belki onu zinadan uzaklaştıracaktır. Zengine verdiğin sadaka belki ibret almasını sağlayacaktır, o da kendisine Allah'ın verdiklerinden verecektir.*" Fakat zenginin kendisine verilecek sadakadan kaçınması gerekir. Zenginin sadakaya dokunması mekruhtur.

Haşimî kabilesine mensup kişilere sadaka vermeye gelince: Zekât bahsinde de öğrendiğimize göre, âlimlerin büyük çoğunluğuna göre caizdir. Nafile sadakalar, Hz. Peygamber (a.s.) dışındaki Haşimîlere helâldir.

Yine fasık kimselere verilen sadaka helâldir. Bunun gibi Yahudi, Hristiyan, Mecusi, zımmî, harbî gibi kimselere verilecek olan sadaka da helaldir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*Onlar, Allah sevgisi ile yoksullara, yetimlere ve esirlere yemek yedirirler.*" (Dehr: 8) Bilinmektedir ki, esir harbîdir. Buharî ile Müslim'de Ebu Hureyre(r.a.)'den rivayet edilen bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "*Canlı olan her varlığa yapılan iyilikten ötürü sevab vardır.*" "*Senin yemeğini yalnız takva sahibi kimseler yesin.*" hadisinde kastedilen mana, en iyisi demektir.

d) Ölü için sadaka vermek: Daha önce de cenaze bahsinde açıkladığımıza göre, ölü için yemek yedirme, su içirme, giydirme, para verme türünden sadaka vermek ölüye fayda verir. Yine dua etmek de ölüye fayda verir. Bu dua da "Allahım, ona rahmet et", "Allahım, onun günahlarını bağışla" tarzındaki ifadelerdir. Bunlar icma ile ölülere fayda verir. Bedenle yapılan ibadetlerle meselâ namaz kılıp oruç tutup sevabını ölüye bağışlamak suretiyle ölü için sadaka verilmez. [2] Fakat Fatiha okumak gibi Kur'an ayetlerini okumaya gelince: İmam Malik ve İmam Şafiî'ye göre ölü bunlardan faydalanmaz. Cumhura göre ise faydalanır.

9. Borçlu ve Nafaka Ödemekle Yükümlü Kişilerin Sadaka Vermesi: [3]

Borçlu bulunan yahut kendisinin ve aile fertlerinin nafakasını temin etmekle yükümlü bulunan kimselerin üzerlerindeki vecibeyi yerine getirmedikçe sadaka vermemeleri müstehaptır. Şafiîlerde esah olan görüşe göre borcunu ödeyecek ka-

1- Şafiî ve Beyhakî rivayet etmişlerdir.
2- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 580.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 96; *Muğni'l-Muhtâc*, II, 122; *el-Mecmû*, VI, 253; *el-Mühezzeb*, I, 175.

dar malî imkân bulamayan borçlu kişinin sadaka vermesi haramdır. Bunun gibi, kendisi ve yirmi dört saatlik nafakasını temin etmekle yükümlü bulunan kimselerin sadaka vermeleri da haramdır. Çünkü bu vacip olan bir haktır. Nafile sadaka vermek suretiyle bu vecibeyi terketmek caiz değildir. Önce borcun ödenmesi gerekir, çünkü borcun ödenmesi vaciptir. Vacip olan şey nafile olana takdim edilmiş olur. Eğer kişi borç ve nafakasını başka bir yönden açık bir şekilde ödeme imkânı bulursa sadaka vermesinde bir beis yokur. Ancak sadaka vermek sebebiyle borç ve nafakanın ödenmesinde gecikme olacaksa o takdirde sakıncalıdır. Esas vacip olan, istenen yahut istenmeyen borç ve nafakanın ödenmesidir. Fakat nafaka için ihtiyaç duyulan malın verilmesi gerektiğinin delili daha önce geçen hadistir: "*Kişinin geçimini temin etmesi gerekenlere bakmaması ona günah olarak yeter. Harcamada ailenden başla.*" [1] Bu hadislerin ışığı altında, aile fertlerine yetecek kadar nafaka sağlamak farzdır. Bu farz, nafileden öncedir. Ziyafet de sadaka gibidir.

Evine misafir gelen kimseye kendisinin ve aile fertlerinin yiyeceğini yediren Erisar (Medineli) ile ilgili haber çocukların o zaman yemeğe şiddetle ihtiyaçları olmadığı manasına yorumlanmıştır. Evin erkeği ile hanımı ise haklarını misafire ikram etmişlerdir. Onlar sabredenlerden idiler. Ev sahibi karısına "çocukların ihtiyaç olmasa da yemek istemek âdetleri olduğundan onları uyutmasını söylemiştir."

10. Bütün Müminlere Niyet Etmek:

Nafile sadakalarda bütün Müslümanlara niyet etmek en faziletlisidir. Çünkü sadakanın sevabı onlara da ulaşır ve kendisinin sevabından bir şey eksilmez. [2]

11. Haram Olan Malın Sadaka Olarak Verilmesi:

Hanefîlere göre [3] Bir kimsenin kesin haram olan bir malı sadaka olarak vermesi yahut bizzat haram olan bir mal ile bir mescit yaptırması yahut buna benzer bir hayır kurumu için bir bina yaptırması caiz değildir. Bunu helâl kabul edip sevabını ummak küfürdür. Çünkü haram olan bir şeyi helâl kabul etmek küfürdür. Haramda sevap yoktur. Bir kimse bir insandan zulmen bir miktar alır, kendi helâl malından da bir miktar buna katar ve bunu sadaka olarak verirse bu kişi kâfir olmaz. Çünkü bu mal kesin olarak haram değildir, karıştırılarak haram yok edilmiştir. Bununla beraber, kişi iki malı karıştırmakla ona sahip olmuştur. Sonradan zulmen aldığını tazmin eder. Özet olarak küfrün şartı iki şeydir. Delili kesin olan, ölü eti gibi kendisi haram olan mal. Başkasının malı ise başkasının olduğu için haramdır, bizzat kendisi haram değildir. Dolayısıyla Hanefîlere göre, bunu almak halis olarak haram olmaz. Her ne kadar bedelini ödemeden önce bundan faydalanmak helâl olmasa da,

---

1- Bu hadisi Ebu Dâvud *sahih* bir isnatla rivayet etmiştir. Bu manadaki bir hadisi Müslim de rivayet etmiştir.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtar*, II, 97.

3- a.g.e, I, 35.

onu almak haram değildir.

12. Sadakada Haram, Mekruh ve Müstehap Olan Hususlar:

Mal yahut kazancı bulunan zengin bir kimsenin sadaka istemesi haramdır. Yine istemese de zenginin ihtiyaç belirtmesi bile haramdır. [1] Suffe ehlinden ölüp de iki dinar geride bırakan ve hakkında Hz. Peygamber (a.s.)'in: "*Üzerinde dağlanacağı iki ateş parçası*" buyurduğu sahabe ile ilgili haberi âlimler bu son manada yorumlamışlardır.

Sadakayı başa kakmak onun sevabını yok eder. Çünkü Allah tealâ: "*Ey iman edenler! Sadakalarınızı başa kakarak ve eziyette bulunarak iptal etmeyin.*" buyuruyor.

Bilerek sadakanın kötü maldan verilmesi mekruhtur. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "*İğrenmeden alamayacağınız pis şeyleri vermeye kalkışmayın.*" Kişinin, en sevdiği malı çıkarıp vermesi müstehaptır. [2] Çünkü Allah tealâ, "*Sevdiklerinizden harcamadıkça iyilik sever olamazsınız.*" buyuruyor.

Şüpheli malın sadaka olarak verilmesi mekruhtur. Kişinin, haramdan ve şüpheden en çok uzak olan malını seçmesi de müstehaptır. [3] Çünkü Buharî ile Müslim'de rivayet edilen daha önce geçmiş bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Helâl kazançtan her kim bir hurma tanesi tasadduk ederse -ki Allah helâl hoş olandan başkasını kabul etmez- Allah onu sağ eli ile kabul eder, sonra sahibi için onu, sizden birinin tayını büyüttüğü gibi büyütür, nihayet dağ gibi olur.*"

Sadakanın gönül hoşluğuyla verilmesi müstehaptır. Çünkü bunda sevabını çoğaltma ve gönül almak söz konusudur. Sadakayı verirken besmele çekmek sünnettir. Çünkü besmele çekmek ibadettir. Alimler şöyle demişlerdir: Sadakanın sevabının eksik olmaması için, sadaka veren kişi sadaka verilen kişiden dua konusunda bir şey ümit etmemelidir. Eğer sadaka verilen kişi sadaka verene dua ederse, sadakanın sağlam olması için, benzer dua ile mukabelede bulunması müstahap olur. [4]

Birine sadaka zekât yahut kefaret parası veren yahut adak ve benzeri ibadetlerin nakit karşılığını veren kimsenin, verdiği sadakayı alması yahut satın alması suretiyle yahut karşılığında birşey vererek yahut hibe ve değişik yollarla geri alması ve mülküne geçirmesi mekruhtur. Sadakanın miras yolu ile ve başka birinden kendisine intikal etmek suretiyle alınması mekruh değildir. Bunun dayandığı delil, Buhari ile Müslim'de daha önce geçmiş olan şu hadistir: "*Hz. Ömer: Allah yolunda bir atı vakfettim. Atı alan kimse onu zayi etti. Onu kendisinden satın almak istedim.*

1- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 120; *el-Hadramiyye*, 109.

2- *el-Mecmû'*, VI, 262.

3- a.g.e, a.y.

4- *Muğni'l-Muhtâc*, II, 123; *el-Hadramiyye*, 109.

Çünkü bu hayvanı ucuz bir fiyatla satacağını zannetmiştim. Durumu Resulullah (a.s.)'a sordum. Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Atı bir dirheme de satacak olsa satın alma. Çünkü verdiği sadakayı geri alan kustuğunu yiyen kimse gibidir."

Bu mesele şöyle düşünülebilir: Vekiline, çocuğuna, kölesine yahut başkalarına isteyen birine yahut nafile sadaka olarak verilmesi için bir şey veren kimse bu mal kendilerine teslim edilmesi gerekenler teslim alıncaya kadar verenin mülkiyetinde kalır. Eğer vekil olan kişi bu malı müvekkilin belirlediği kimselere vermeyip başkasına tasadduk ederse, sahibinin onu geri almaması müstehaptır. Eğer geri alıp başkasına verirse bunu yapmak caizdir. Çünkü o mal kendi mülkiyetinde durmaktadır. [1]

Bir kimsenin Allah rızası için cennetten başkasını istemesi Allah adına bir şey isteyene vermemesi, yine Allah adına bir şey için şefaat isteyene şefaat etmemesi mekruhtur. [2] Bunun dayandığı delil: *"Allah rızası için, Cennetten başkası istenmez."* [3], *"Allah'a sığınanın sığınmasını kabul edin, Allah için isteyene verin, Alah için kurtarılmasını isteyenleri kurtarın, size bir iyilikte bulunana karşılık verin. Eğer bir şey bulamazsanız dua edin ki ona mukabelede bulunduğunuzu bilesiniz."* [4] hadisleridir.

1- *el-Mecmû,* VI, 263.
2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 122
3- Bu sahih hadisi Ebu Dâvud, Ziya *"el-Muhtare"*'de Cabir b. Abdullah'tan rivayet etmişlerdir.
4- Bu hadisi Abdullah b. Amr (r.a.) dan Ebu Dâvud ve Neseî (lafız onundur), İbni Hibban *Sahih*'inde ve Hakim rivayet etmişlerdir. Hakim, Buhari ve Müslim'in şartına göre *sahih* demiştir.

HAC VE UMRE

1- Hac ve Umrenin Tarifi:

Hac, sözlükte 'mutlak kasıt' anlamınadır. el-Halîl: "*Hac*, yücelttiğine ulaşmayı çok istemendir" der.

Şeriatte ise, belirli fiilleri yerine getirmek için Kâbe'ye varmayı kastetmektir. Belli bir zaman diliminde, belli bir fiili yerine getirmek gayesiyle belli bir yeri ziyaret etmek için azmetmek de denebilir. Burada ziyaret, "gitmek" anlamınadır. Belli yer ise, Kâbe ve Arafat'tır. Belli zaman da, hac aylarıdır. Bu aylar, Şevvâl, Zilkade, Zilhicce ve Zilhicce'nin ilk on günüdür.

Her fiilin kendine has bir zamanı vardır. Meselâ tavaf, cumhura göre, kurban bayramı fecrinden ömrün sonuna kadar, Arafat'ta vakfe, arefe günü güneşin zevalinden kurban bayramı günü fecrin doğuşuna kadardır. Belli fiil ise hac niyetiyle belirli yerlere ihramlı olarak gelmektir.[1]

Haccın Hangi Tarihte Farz Olduğu

Hac, sahih olan rivayete göre hicretin dokuzuncu yılının sonlarında farz kılınmıştır. Farz oluşu ile ilgili: "*..oraya gitmeye imkân bulabilen herkesin Allah için Kâbe'yi haccetmesi gereklidir..*" (Al–i İmran, 97) ayeti dokuzuncu yılın sonlarında, vüfûd (heyetler) yılında indi. Bu, cumhurun görüşüdür. Peygamberimiz (a.s.) ise haccı, farz oluşundan sonra bir yıl geciktirmemiş, aksine mazeret dolayısıyle onuncu yıla ertelemiştir. Söz konusu mazeret de ayetin hac vaktinin sona erdiği bir zamanda inmiş olmasıydı.[2] O sebeple, Allah'ın Resulü, Ahmet ve Müslim'in de rivayet ettiği gibi, hicretin onuncu yılında ilk hac ibadetini yerine getirmiştir.

1- *ed-Dürr'ül-Muhtâr*, II, 189; *el-Lübâb*, I, 177; *Feth'ul-Kadîr*, II, 120; *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 459; *e Muğnî*, II, 217; *eş-Şerh'ul-Kebîr ma'a'd-Desukî*, II, 2; *Keşşaf'ul-Kınâ'*, II, 437.

2- *Haşiyetü İbni Abidin, II, 190*

Umrenin lügat anlamı ise "ziyaret"tir. "Mamur bir yere gitmeyi kastetmektir" şeklinde de açıklanmıştır. Bütün bir ömür boyunca yapılabildiğinden bu adı almıştır. Şeriatte ise tavaf ve sa'y gibi menâsikî fiilleri yerine getirmek için Kâbe'ye varmayı kastetmektir.(1) Hac, umreyi de içine almasına rağmen buna dair keyfiyeti ortadan kaldırmamaktadır.

2- Hac ve Umrenin İslâmdaki Yeri ve Hikmetleri:

Hac, İslâm esaslarından beşincisidir. Allah, haccı ve umreyi imkânı olana farz kılmıştır. Hac da, umre de Şafiîlere ve Hanbelîlere göre dinin iki esasıdır. Delilleri de: "*Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..* " (Bakara, 196) ayetidir. İleride açıklayacağımız gibi umre, Malikî ve Hanefîlere göre sünnettir. Peygamberimiz (a.s) dört defa umre yapmıştır. Bunların hepsi de hacc ile beraber yaptığı dışında Zilkade ayındadır.(2) Birincisi hicretin altıncı yılında Hudeybiye'den dönerken, ikincisi yedinci yılda kaza umresi olarak, üçüncüsü sekizinci yılda, yani fetih yılında ve dördüncüsü de onuncu yılda haccı ile bir arada gerçekleşmiştir. Bu umre için ihrama girmesi Zilkade ayına, amellerini yapması da Zilhicce ayına rastlar.

Şafiîlerden Kadı Hüseyin: "Hac, ibadetlerin en faziletlisidir, çünkü malı ve bedeni kapsıyor" diyor. el-Halîmî de şöyle der: "Hac bütün ibadetlerin manalarını bir arada toplar. O hâlde hacceden bir kimse oruç tutmuş, namaz kılmış, itikâf yapmış, zekât vermiş, Allah yolunda savaşmış gibidir. Hem biz daha babalarımızın sulbünde iken tıpkı ibadetlerin en üstünü olan iman gibi hacca çağrılmış bulunuyoruz."

Öte yandan Şafiî ve Hanbelîlerce racih görüş, namazın ondan daha üstün olduğu şeklindedir.(3) Çünkü namaz dinin direğidir.

Hac Cihattan Üstün müdür?

Amellerin üstünlüğü konusundaki hadisler birbirinden farklı keyfiyetler sergiler. Hadisler kimi zaman cihadı, kimi zaman imanı, kimi zaman namazı ve bazen de başka ibadetleri en üstün olarak takdim eder. İşte, buna dair örneklerden biri Buharî ve Müslim'in Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: "*Resulullah (a.s)'a amellerin en üstünü hangisidir, diye soruldu. Allah'a ve Resulüne imandır, buyurdu. Sonra hangisi, diye soruldu. Allah yolunda cihattır, buyurdu. Sonra hangisidir, diye sorulunca: Mebrur (kabul gören, kabul edilmiş) hac, cevabını verdi.* " Bir örnek de Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve İbni Mace'nin yine Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği şu hadistir: "*Umre (bir diğer) umreye kadar aralarındakine (günahlara) kefarettir. Mebrur hac ise, onun mükâfatı ancak*

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 460, *Keşşaf'ul-Kınâ'*, II, 436.
2- Bu hadisi Müslim Hz. Enes'ten rivayet etmiştir. *Şerhu Müslim*, VIII, 234 vd.
3- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 460; *Keşşafu'l-Kınâ'*, III, 436 vd.

cennettir. " Hadiste geçen mebrur kelimesi 'makbul' anlamınadır. Nevevî ise bu kelimeyi hiç bir şekilde günahın bulaşmadığı hac anlamına alır.

eş-Şevkânî diyor ki: "Hadislerin arasını bulma konusunda söylenen sözlerin açıklaması şöyledir: Söz konusu üstünlük muhatabın durumuna göre değişir. Eğer muhatap savaşta etkili ve düşmana karşı güçlü biriyse ona, amellerin en üstünü cihattır, denmiştir. Şayet mal varlığı olan biriyse, amellerin en üstünü sadakadır, cevabını almıştır. İşte, böylece muhatapların farklı durumlarına göre farklı cevaplar verilmiştir."

Malikîler de şöyle diyor:(1) "Hac, nafile de olsa cihattan üstündür. Tabiî, düşman korkusunun bulunması hâlinde cihat, nafile hacdan üstündür.

Haccın meşru kılınmasının hikmeti: Hac ve umre ile bir farz-ı kifaye yerine getirilmiş olur. Bu, Kâbe'nin her yıl ibadetle ihya edilmesi ve şenlendirilmesine ilişkin farz-ı kifayedir. Ancak umre yılın bütün günlerinde yapılabilmesi sebebiyle hacdan farklılık gösterir. O yüzden belli günlerle kayıtlı hacdan daha kolaydır.

Haccın ferdî ve içtimaî pek çok faydaları vardır. Ferdî ve şahsî faydalarının en önemlileri olarak şunları kaydedebiliriz: Hac, en başta kişinin küçük günahlarının bağışlanmasını, kalbinin günah kirlerinden arınmasını sağlar. Hatta kimi Hanefîler gibi bazı âlimler büyük günahların da bağışlanmasını sağlayacağını söylemişlerdir. Delilleri de yukarıda geçen: "*Umre (bir diğer) umreye kadar aralarındakine (günahlara) kefarettir. Mebrur hac ise onun mükâfatı ancak cennettir.* " hadisidir. Buradaki mükâfat yalnızca bazı günahların bağışlanması demek değildir, o kişinin sonuçta cennete girmesi anlamınadır. Buna dair bir delil de: "*Bir kimse hacc eder ve çirkin söz söylemez, günaha sapmazsa anasından doğduğu gün gibi günahlarından arınmış olur.* "(2)

Bu konuda bazı hadis-i şerifler de şöyledir: "*Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın heyetidirler, dolayısıyla O'na dua ettikleri takdirde Allah Tealâ icabette bulunur. Mağfiret diledikleri takdirde ise onları bağışlar.*"(3) "*Hacı affa uğrar, hacının mağfiret dilediği kişi de affa uğrar.* "(4)

Kadı Iyaz şöyle diyor: "Ehl-i sünnet, büyük günahlara ancak tevbenin keffaret olabileceği hususunda ittifak etmiştir. Borcun düşeceğini söyleyen alim de yoktur.

1- *eş-Şerh'ul-Kebîr*, II, 10.

2- Bu hadisi Buharî, Müslim, Neseî, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmiştir. Ancak Tirmizî'nin rivayetinde, "*Geçmiş günahları affedilir.*" kaydı vardır.

3- Bu hadisi, Ebu Hüreyre'den Neseî, İbni Mace, İbni Huzeyme ve İbni Hıbban *Sahih* adlı eserlerinde rivayet etmişlerdir. Ancak onların lafzı: "*Allah'ın heyeti üçtür: Hacı, umre yapan ve gazi'dir.* " şeklinde yer alır.

4- Bu hadisi Bezzar ve Taberanî *es-Sağîr*'de, İbni Huzeyme *Sahih*'inde ve Hakim rivayet etmiştir. Ancak, bu ikisinin lafzı şöyledir: "*Allah'ım hacıyı bağışla. Hacının mağfiret dilediği kişiyi de bağışla.* "

Söz konusu borç namaz, oruç gibi Allah'a ait bir hak da olsa yine düşmez."

Hac, kul hakkı dışında bütün günah ve hataların affına vesiledir. Çünkü kul hakkı zimmete ilişkin bir sorumluluktur. O yüzden Allah, herkesin hakkını alabilmesi için bütün hak sahiplerini bir araya getirecektir. Böylece herkesin hakkını alması mümkün olacaktır. Ancak yüce Allah, karşılığında türlü nimet ve lütuflarda bulunarak hak sahibini memnun edebilir, böylece borçluyu yine bir lütuf ve kerem eseri olarak bağışlayabilir. O hâlde kesin olarak insan hakları ödenecek demektir. Allah'a ait haklar ise kerem sahibi, gafûr ve rahim olan yüce zatının bağışlamasına bağlıdır.

Hac, nefsi temizler, arı duru hâle getirir. Nefsi ihlâsla donatır. Böylece insan için yeni bir hayatın kapılarını açar, insanın maneviyatını yükseltir, umutlarını güçlendirir, ilahi rahmet ve affa dair duyduğu güveni sağlamlaştırır.

Hac, imanı güçlendirir. Allah'a verilen sözün yenilenmesine yardım eder. Sapması, yalanı olmayan en dürüst tevbeye götürür. Nefsi tertemiz hâle getirerek duyguları inceltir ve sanki onu kanatlandırır.

Hac, mümine İslâmın muhteşem geçmişini hatırlatır. Güzel amel ve faaliyetlerle dünyayı aydınlatan Peygamberimiz (a.s)'in, O'nun seçkin ashabının ve onlardan sonraki kutlu insanların cihat kahramanlıklarını yeniden sergiler.

Öte yandan hac, yolculuk yanı itibariyle de insanı sabra ve tahammüle alıştırır, zorluklara katlanmayı öğretir. Disiplin ve emirlere uyma şuuru kazanmasını sağlar. Maksat Allah rızasını elde etme olunca, bu yolda artık bütün acılar onun için birer zevk hâlini alır. Böylece fedakâr, başkalarını kendine tercih eden bir insan olur.

Hac sayesinde kul, Rabbına daha iyi şükreder. Rabbının kendine verdiği mal ve afiyet nimetlerine daha içten şükretme yolunu bulur. Bu sayede insan, nefsine tam anlamıyla kulluk ruhunu kazandırır, Allah'ın dinine karşı eksiksiz bir bağlılık kazanır.

el-Kâsânî diyor ki: [1] "Hacda kulluğun, nimete şükrün ispatı söz konusudur. Kulluğun ispatı ise yaratıcıya kendini adamak şeklinde ifade edilebilir. Bu ise hacda aynen olmaktadır. Çünkü hacı ihram içinde iken saçı sakalı dağınık hâlde görünür. Bu hâli ile her türlü şıklık görüntüsünü reddetmiş olur. Dahası, hacı bu hâli ile efendisinin öfkesine maruz kalan, o yüzden onun şefkatine sığınan bir köle görünümündedir. Nimete şükür hususuna gelince: Bilindiği gibi ibadetlerin bir bölümü bedenle, bir bölümü de mal iledir. Hac ise hem beden hem mal ile yapılan bir ibadettir. O sebepledir ki, hac yalnız malî imkâna değil, onunla birlikte beden sağlığının yerinde olmasına da bağlı bir farzdır. Böylece, onda iki nimetin şükrü bir arada bulunmaktadır. Nimetin şükrü ise o nimeti verene karşı yerine getirilir.

1- *el-Bedâyî*, II, 118.

Ayrıca, nimete şükür aklen ve şer'an yerine getirilmesi zorunlu bir yükümlülüktür.

Haccın Sosyal Faydaları: Hac ibadeti yerine getirilirken beraberinde bir dizi sosyal yaraları da getirir. Bunların en önemlileri arasında şunlar gösterilebilir: Hacda, renkleri,dilleri ve vatanları ayrı olan Müslümanlar birbiriyle tanışma imkânı bulurlar. Serbest ekonomi çarkının işleyişinden istifade ile karşılıklı ekonomik çıkarlar elde ederler. Orada bu kutlu vesile ile dünyadaki Müslümanların ortak meseleleri görüşülür. birde en önemlisi, düşmanları karşısnda tek saf olma şuuruna ererler. Ve daha: "Kendi menfaatlerine şahit olmaları için.." (Hac, 28) ayetinin geniş kapsamına giren konular gündeme gelir.

Hac, dünyanın her yerinde müminler arasındaki kardeşlik bağının gücünü gösterir. Tıpkı: "Şüphesiz müminler ancak kardeştirler.." (Hucurat, 10) ayetinde buyurulduğu gibi. Böylece, insanlar gerçekten birbirleriyle eşit olduklarını anlarlar. Ne Arabın Arap olmayana, ne de beyazın siyaha karşı üstünlük hakkı vardır. Üstünlük ölçüsü yanlızca takvadır.

Hac, İslamî davetin yayılmasına,dünyanın her yerinde bu davetin sancağını taşıyanlara büyükdestek sağlar. Peygamberimiz (a.s.) de davetini her yıl gelen hac gruplarıyla buluşarak yaymaya çalışmamış mıydı?

3. Hac ve Umrenin Hükmü:

Alimler, haccın ömürde bir kere farz olduğu hususunda ayet ve hadislere dayanarak ittifak etmişlerdir.

Şu ayetler haccın farz olduğunu bildiren delillerdir: *"...oraya gitmeye imkân bulabilenlerin Kâbe'yi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, bilsin ki, Allah hiç şüphesiz âlemlerden ganîdir, müstağnidir."* (Al–i İmran, 97). İbni Abbas'ın bu ayeti, haccın farz olmadığına inanarak inkâr eden kişi şeklinde yorumladığı rivayet edilir. "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.." (Bakara, 196) "İnsanları hacca çağır, yürüyerek veya binekler üstünde uzak yollardan sana gelsinler. Tâ ki kendi menfaatlerine şahit olsunlar. Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar.." (Hac, 27–28).

Sünnetten delil ise şu hadistir: "*İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın resulü bulunduğuna inanmak, namazı tamı tamına kılmak, zekâtı titizlikle vermek, Beyt'i (Kâbe'yi) haccetmek ve Ramazanda oruç tutmak.*"[1]

Haccın Bir Defaya Mahsus Farz Oluşu: Haccın ömürde bir defaya mahsus farz oluşuna dair şu hadis-i şerifleri delil olarak gösterebiliriz: "*Ebu Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Resulullah (a.s) bize hitap ederek şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Allah size haccı farz kılmıştır, o hâlde haccediniz." Biri sordu: "Her yıl mı ey Allah'ın Resulü?" Allah'ın Resulü sustu. Öyle ki, soruyu soran kişi sorusunu üç kere tekrarladı. Nihayet Peygamber (a.s) buyurdular: "Eğer evet deseydim, muhakkak o şekilde farz olurdu ve sizin buna asla gücünüz yetmezdi.*"[2] Bir de bu konuda ve aynı anlamı ifade eden İbni Abbas hadisi vardır. İbni Abbas hadisinde soruyu soran kişinin Akra' b. Habis olduğu belirtilirken, ayrıca şu farka da yer verilir: "*Kim hac sayısını arttırırsa, bu nafile yerine geçer.*"[3] Bu görüşü güçlendiren bir husus da emrin tekrarı gerektirmeyeceği hususudur. O hâlde Kur'an'ın buradaki emri de haccın tekrarını ifade etmemektedir.

Ancak Beyhakî ve İbni Hıbban'ın rivayet ettikleri her beş yılda bir haccedilmesini emreden hadisler mendup anlamına alınmaktadır. el-Hudrî'den rivayet edilen hadisin metni şöyledir: "*Peygamber (a.s) buyurdu: Aziz ve celil Allah şöyle buyuruyor: Eğer benim bedenini sağlıklı kıldığım ve geçimini geniş tuttuğum bir kul, beş yıl geçer de bana gelmezse muhakkak ki, mahrumdur.*" Yani eğer bir kimsenin sağlığı, gücü ve maddi imkânı yerinde ise her beş yılda bir haccetmesi menduptur. Aksi hâlde böylesine büyük bir sevaptan ve dahası Allah'ın rızasından mahrum kalır.

Bütün âlimler, haccın ancak ömürde bir kere farz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.[4] Birden fazlası nafile yerine geçer. Allah'ın Resulü buyuruyor: "*Hac ile umreyi sık sık yapın. Çünkü onlar yoksulluğu ve günahları giderir. Tıpkı körüğün demir, altın ve gümüşün pisliğini giderdiği gibi. Mebrur haccın sevabı ise ancak cennettir.*"[5]

Adak gibi bazı sebepler yüzünden birden fazla haccetmek de gerekebilir. Söz

---

1- Bu hadisi Buharî ve Müslim, Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayet etmiştir.

2- Hadisi Ahmed, Müslim ve Neseî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 279; *Şerhu Müslim*, IX, 101.

3- Hadisi Ahmed ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 279.

4- *Şerhu Müslim*, IX, 101; *el-Mecmû*, VII, 8; *Neylü'l-Evtâr*, IV, 280; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 190 *Fethu'l-Kadîr*, II, 122.

5- Hadisi İbni Mes'ud'dan Tirmizî, Neseî ve İbni Mace rivayet etmişlerdir.

gelimi biri "Allah için haccetmek bana borç olsun" derse, bu durumda hac yükümlülüğü alıtna girmiş demektir. Çünkü adak, ibadetler için vacip olma sebeplerindendir. Aynı şekilde bir nafile ibadetin her hangi bir sebeple bozulması hâlinde o ibadetin kazası vacip olmaktadır.

Buna karşılık haccın haram olduğu şartlar da vardır. Meselâ haram mal ile haccetmek haramdır. Bir de mekruh hac vardır. İzni alınması gereken birinin izni olmadan yapılan hac bu türden bir hacdır.[1] Hizmete muhtaç ana-babadan biri veya bunların bulunmaması durumunda nine ve dededen biri, ödeyemeyecek durumda olan birine borç veren ve borçluya kefil olan kişi gibi. İşte, bunlardan her hangi birinin izni olmadan kişinin hacca gitmesi mekruhtur. Hatta bu mekruhluk Hanefîlerce tahrîmî, yani harama yakındır.

Malikîler, Şafiîler ve Hanefîlere göre haram mal ile yapılan hac, ister farz isterse nafile olsun, zorla el konulmuş bir toprak parçası üzerinde kılınan namaza benzetilerek sahih kabul edilir. Böylece, o kişinin üzerinden farz veya nafile düşmüş olur. Çünkü bu durumda hacı bir isyan içindedir, ama bu hâli onun haccının sıhhatine engel teşkil etmemektedir. Ancak Hanbelîler haram mal ile hacca cevaz vermemektedirler. Çünkü onlara göre zorla el konulmuş toprak parçası üzerinde kılınan namaz sahih değildir.

Haccın farz oluşu, muhatabına göre değişebilmektedir. Bunlar da, hiç haccetmemiş olanlara olduğu gibi ya farz-ı ayn ya da her yıl Kâbe'yi hac veya umre ile ihya etmekte olduğu gibi farz-ı kifayedir. Üçüncü bir şık da nafile olmasıdır. Bu ise ancak köle ve çocuklar hakkında düşünülebilir.

Umrenin Tekrarı: Şafiî ve Hanbelîlerce yılda birden fazla umre yapmada bir beis yoktur.[2] Çünkü, Hz. Aişe Peygamber (a.s.)'in emri ile bir ay içinde iki kere umre yapmıştır. Bunlardan birini hac esnasında kıran haccı ile beraber diğerini de hacdan sonra yerine getirmiştir. Hem, Peygamber (a.s.): "Bir umre diğer umre ile arasında geçen küçük günahlara kefarettedir." buyurmuştur.

Malikîler ise bir yıl içinde birden fazla umreyi mekruh saymışlardır. Nehaî de: "Onlar bir yıl içinde ancak bir kere umre yapıyorlardı, ayrıca Peygamber (a.s.) de bu tekrarı hiç yapmamıştır." der.

Haccın Geciktirilmesi Mümkün müdür?

Bu konuda Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Malikîler -iki görüşten en kuvvetlisine göre- ve Hanbelîler şöyle der[3]: Gerekli güç ve imkânlar, aşağıda belirtilen şartlar

1- *el-Bedayi*, II, 223; *Mugnî'l-Muhtâc*, I, 460; *eş-Şerh'ul-Kebîr*, II, 10.

2- *el-Mugnî*, III, 226; *Şerhu Müslim*, IX, 118.

3- *ed-Dürrül-Muhtâr*, II, 191; *el-Bedayi'*, II, 119; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 4; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 475; *el Mugnî*, III, 218, 241.

var olduğunda hac, ilk yılda farz olur. Yani güç ve imkânların var olduğu ilk dönemde. Buna göre bu imkânlara sahip olan kimse bir kaç yıl bu farzı ertelerse fasık olur, dolayısıyla şahitliği kabul edilmez. Çünkü, haccın geciktirilmesi küçük günahlardan biridir. Kişi ancak bir küçük günahın birden fazla, ısrarla işlenmesi ile fasık olur. Şu sebeple ki, haccın hemen farz oluşuna dair delil zan ifade ettiğinden buna dayanan hüküm de zan ifade etmektedir. Nitekim, Hanefîler de aynı görüştedirler. Buna delil teşkil eden bir husus da gecikmeli olarak haccın yerine getirilmesinin yine normal bir eda olması keyfiyetidir. Kişi, bu farzı yerine getirmeden ölmüş olsa günahkâr olmakta, ama durum yine değişmemektedir. Hanefîler diyor ki: Haccetme güç ve imkânına sahip olan biri sonradan malî gücünü yitirse borçlanma yolu ile imkân elde edip haccedecektir. Hatta, borcunu ödemeyecek durumda olsa bile. İmkânı olduğunda borcunu ödeme niyet ve gayretinde bulunursa Allah'ın kendisini bu konuda hesaba çekmeyeceği umulur.

Hanbelîler, hac farzını yerine getirmede ihmal gösteren ve sonunda vefat eden birinin bütün mal varlığından bir hac ve bir de umre masrafı çıkarılacağı görüşündedirler. Görüşlerini dayandırdıkları âyet ve hadisler şunlardır:

"..oraya gitmeye imkân bulabilenlere Kâbe'yi haccetmek Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır." (Al–i İmran, 97).

"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.." (Bakara, 196). Buradaki emir hemen-derhal anlamına gelmektedir.

"Sorgulanmadan önce haccedeniz."[1]

"Hac farizasını yerine getirmede acele ediniz. Çünkü, hiç biriniz ileride ne ile karşılaşacağını bilemez."[2]

"Bir kimse her hangi bir hastalık veya şiddetli bir ihtiyaç ya da bir zorluk, yahut da zalim bir sultan tarafından engellenmediği hâlde haccetmezse ister yahudi olarak ölsün, isterse hristiyan olarak."[3]

Tirmizî'nin rivayeti şöyle: *"Bir kimse Allah'ın evine götürecek yeterli azık ve bineğe sahip olduğu hâlde haccetmezse onun yahudi veya hristiyan olarak ölmesi farketmez. Şunun için ki, Yüce Allah kitabında: "...oraya gitme imkânı bulabilen insanlara Kâbe'yi haccetmek bir borçtur."* (Al–i İmran, 97) buyurmaktadır."[4]

Bunlar gibi daha pek çok örnek haccın hemen farz olduğuna delil teşkil

1- Bu *sahih* hadisi Hakim ve Beyhakî Hz. Ali'den rivayet etmişlerdir.

2- Hadisi Ahmed ve Ebu'l-Kasım el-Isbahanî İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Ancak senedinde hıfzı zayıf olan Ebu İsrail vardır. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 284.

3- Hadisi Said b. Mansur, Ahmed, Ebu Ya'lâ ve Beyhakî Ebu Ümame'den *merfû* olarak rivayet etmişlerdir. Ancak rivayet silsilesinde zayıf Leys b. Ebu Salim vardır. a.g.e.

4- Tirmizî bu hadisin *garip* olduğunu, senedinde şüphe bulunduğunu ve *zayıf* seviyesinden öteye geçmediğini söylemiştir.

etmektedir. Ayrıca Allah'ın Resulü, hac yükümlülüğünü hemen yerine getirmeyen ve erteleyen kişilerin bu ihmalleri karşılığında hiç de hoş olmayanneticelerde yüzyüze geleceklerini haber veriyor. Çünkü, O: *"Kim yeterli imkânlara sahip olur ve haccetmezse.."* buyuruyor. Metinde geçen (fe) harfi takibiyye içindir yani hemen peşine anlamına gelir. Azık ve imkân bulunduğunda ara vermeden hemen haccetmeyen, demek olur.

Şafiîler[1] ve Hanefîlerden İmam Muhammed diyor ki: Hac ertelenebilir bir farzdır. Ancak bu, muhakkak ertelenmeli anlamına alınmamalı, aksine hemen yerine getirilmeli şeklinde bir zorunluluğun bulunmadığı anlamına alınmalıdır. Burada şunu hemen belirtmeliyiz ki, kendisi veya başkası hesabına hac ya da umre borçlusu olan birinin bu yükümlülüğü imkân ve şartların uygun olduğu yıldan sonraya ertelememesi sünnete uygun en doğru davranış olur. Böylece, bir yandan zimmetini bir borçtan kurtarırken bir yandan da: *".. iyiliklere koşuşun.."* (Maide, 48) ayetine uyarak ibadetler konusunda gerekli titizliği göstermiş olur. Hem bu borcu ertelemesi hâlinde onu zamanın olayları ve sayısız karmaşası arasında yitip gitmeye terketmiş olacaktır. Ne var ki, yine de bir kaç yıl erteleyebilir. Çünkü, hac onlarca meşhur olan görüşe göre hicretin altıncı yılında farz kılınmış ve buna dair ayet de yine meşhur görüşe göre bu yılda inmiş, fakat Peygamber (a.s.) hiç mazeretsiz onuncu yıla ertelemiştir. Haccı, ertelemek caiz olmasaydı elbette Hz.Peygamber de ertelemezdi.

Bu görüş en uygun olanıdır. Çünkü, insanlara kolaylık getiriyor, günaha hükmetmiyor. Doğrusu, haccın hicretin altıncı yılında Al–i İmran suresinin inişiyle farz kılındığıdır. Tıpkı, Şafiîlerin tahkik ettiği gibi. Haccın onuncu yılda farz kılındığını ileri süren görüş hatalıdır. Çünkü bu konu ile ilgili sure daha önce inmiştir. Ne var ki, buna rağmen hac yükümlülüğünü yerine getirmede acele davranmak ihtiyat bakımından yine de bir zarurettir.

Umrenin Hükmü:

Hanefîler mezhep olarak, Malikîler de iki görüşten en râcihi itibarıyla şöyle diyorlar:[2] Umre, ömürde bir kere olmak üzere müekked sünnettir. Çünkü, İslâmın farzlarını sayıp ortaya koyan meşhur hadislerden hiç biri söz konusu farzlar arasında umreyi zikretmemiştir. Söz gelimi, İbni Ömer hadisinde: *".. İslâm beş esas üzerine kurulmuştur.."* derken yalnızca hacca yer verilmiştir. Hz. Cabir de der

---

1-*Şerh'ul-Mecmû'*: VII, 82; *el-Mühezzeb*, I, 199; *el-İzah*, 17; *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 460, 470.

2- *ed-Dürrü'l- Muhtâr*, II, 206; *Fethu'l-Kadîr*, II, 306; *el-Bedâyi'*, II, 226; *Merakî'l-Felâh*, 126; *eş Şerhu's-Sağîr*, II, 4; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 142; *Bidayetu'l-Müctehid*, I, 312. Anlaşılan *el Kâsânî*'nin *el-Bedâyi'*inde umrenin de tıpkı fıtır sadakası, kurban ve vitir gibi vacip olduğunu ileri süren görüşü tercih ettiği görülüyor.

ki: "*Peygamber (a.s)'e bir bedevî geldi ve: Ey Allah'ın Resulü, bana umreden haber ver, vacip mi o? diye sordu. Allah'ın Resulü: Hayır, ancak, umre yapman senin için hayırlı bir iştir.* "[1] *cevabını verdi.* " Başka bir rivayete göre de: "*Senin için daha iyidir.* " buyurdu.

Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği hadis-i şerifte de: "*Hac cihat, umre de nafiledir.* "[2] buyurmuştur.

Hanbelîler ve azhar olan görüşlerine göre, Şafiîler[3] diyor ki: "Umre de tıpkı hac gibi farzdır. Çünkü Yüce Allah: "*Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..* " (Bakara, 196) buyuruyor. Yani, her ikisini de eksiksiz bir şekilde yerine getirin. Şüphesiz, buradaki emir farz ifade etmektedir. Bir de Hz. Aişe hadisi var: "*Ey Allah'ın Resulü, kadınlara da cihat var mı? diye sordum. Allah'ın Resulü: "Evet, savaşsız cihat, hac ve umre" cevabını verdi.* "[4]

Bana öyle geliyor ki, ikinci görüş en doğrusudur. Çünkü, yukarıdaki ayetin delâleti ve birinci grubun dayandığı hadislerin *zayıf* oluşu bunu gösteriyor.

Hanbelîler, İmam Ahmed'den naklen diyorlar ki: "Mekkelilere umre yoktur. Çünkü, umreyi farz olarak gören İbni Abbas: *"Ey Mekkeliler! Size umre gerekmez, sizin umreniz yalnızca Beyt'i tavaf etmenizdir."* diye hitap eder. Bu, aynı şekilde Ata'dan da rivayet edilmiştir. Bunun da sebebi, umrenin rüknü ve büyük bölümü Beyt'i tavaftır. Onlarında bunu zaten yapıyor olmaları kendileri için kâfidir.

1- Hadisi Tirmizî rivayet etmiş, Ahmed, Beyhakî, İbni Ebu Şeybe ve Abdu Humeyd de sıhhatine hükmetmişlerdir. *Neylü'l- Evtâr*, IV, 281. Ancak bu hadisin senedinde zayıf olan Haccac b. Ertat bulunmaktadır. Tirmizî'nin de bu hadisi *sahih* kabul etmesi şüphe götürür bir konudur. Çünkü, cumhur Hacc'ın zayıflığına hükmetmektedir. Öte yandan Nevevî: "Hadis hafızları bu hadisin zaafı hususunda ittifak etmişlerdir." demiştir.

2- Darekutnî, Beyhakî ve İbni Hazm tarafından rivayet edilen bu hadisin senetleri, Hafız b. Hacer'in de dediği gibi *zayıftır*. Ayrıca, Hafız: "Bu hadis *sahih* değildir." der. *Neylü'l-Evtâr*, a.y.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 460; *el-İzah*, 71; *el-Muğnî*, III, 223 vd.

4- Hadisi İbni Mace, Beyhakî ve daha başkaları *sahih* senetlerle rivayet etmişlerdir.

HAC VE UMRENİN ŞARTLARI VE ENGELLERİ

1. Hac ve Umrenin Şartları:

Şartlar ya erkekleri ve kadınları içine alır veya yalnızca kadınları ilgilendirir. Ancak her iki hâlde de şartların anlamı, bulunmaları durumunda hac ve umrenin edasının vacip, bulunmamaları durumunda da böyle bir yükümlülüğün söz konusu olmaması demektir.

Genel şartlar:

Bunlardan bazıları farz oluşunun, sıhhat ve edasının şartlarıdır ki, bunlar da Müslüman ve akıllı olmaktan ibarettir. Bazıları da sıhhatle ilgili olmayıp sadece farz oluşunun şartıdır ki, o da ergenlik ve hürriyettir. Söz konusu şartlardan bazıları da yalnızca farz oluşuna aittir ki, bu da güç ve imkâna sahip olmaktır.[1]

1- Müslüman olmak. Buna göre hac kâfire farz değildir. Kişi kâfir olduğu sürece dünyada ondan böyle bir yükümlülüğün yerine getirmesi beklenmez. Hem haccetse bile sahih değildir. Çünkü ibadet etme ehliyetini taşımamaktadır. Şayet kâfir haccetse ve sonra da Müslüman olsa küfür hâlindeki haccı sayılmayıp yeniden haccetmesi gerekir. Ayrıca burada belirtmek gerekir ki, Hanefîlerce kâfir ahiretle ilgili hükümlerden sorumlu değildir, dolayısıyle bunlara uyup uymamaktan sorumlu tutulmaz. Çünkü kâfir, ibadetlerle ilgili hükümlere muhatap olmamaktadır. Ne var ki, cumhura göre bütün bunlardan da sorumludur, çünkü ibadetlere de muhataptır.

Malikîlere göre ise Müslüman olmak farz oluşun değil sıhhatin şartıdır. Dola-

---

1- *el-Bedayi'*, II, 120-123; *Fethu'l-Kadîr*, II, 120, vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 193-199; *el-Lübâb*, I 177; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 127; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 6-13; *Bidayetu'l-Müctehid*, I, 308, vd.; *el Mecmu*, VII, 17-47; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 461-465; *el-Mühezzeb*, I, 195-198; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II 440-450; *el-Muğnî*, III, 218-222, 241, 248-250; *Metnu'l-İzah*, 99; *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 350 361.

yısıyle hac, kâfire de farzdır, ancak Müslüman olmadıkça bu ibadeti yerine getirmesi sahih değildir, bir anlam ifade etmez. Şafiîler de haccın mürtede de farz olduğu, ancak tekrar İslâma dönmedikçe bu ibadeti yerine getiremeyeceği görüşündedirler. Başından beri kâfir olana ise hac hiç farz olmamaktadır.

2- Ergenlik çağına girmiş olmak. Yani yükümlülük çağına girmiş ve ayrıca akıllı olmak. Buna göre küçüğe ve deliye hac farz değildir. Çünkü bunlar şer'î hükümlerin muhatabı değiller, o sebeple kendilerine hac da farz olmamaktadır. Yine deli olan kişi hac ve umre yapsa bile bu ibadetler sahih olmaz. Çünkü o kişi ibadete ehil değildir. Diyelim ki, çocuk ve deli haccettiler, sonra da çocuk büyüdü ve deli de kendine geldi, bu durumda her ikisine de yeni bir hac borç olur. Çocuğun yükümlülük çağı öncesi yaptığı ibadet nafile ibadet sayılır. Peygamberimiz (a.s) buyurmuşlar: "*Üç kişiden kalem (yani sorumluluk) kaldırılmıştır: Uyuyandan uyanıncaya kadar; çocuktan ergenlik yaşını buluncaya dek; deliden, akıllı hâle gelinceye kadar.*" (1)

Yine başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "*Her hangi bir çocuk ailesi tarafından hacca götürülür, sonra da ölürse bu yükümlülükten kurtulmuş olur. Şayet ergenlik çağına ererse hac borçlusu olur. Aynı şekilde her hangi bir köle sahibince hacca götürülür ve sonra ölürse bu yükümlülükten kurtulmuş olur. Şayet azad edilirse kendisine hac borç olur.*"(2)

Delilik, bayılma, ölüm, sarhoşluk ve uyku, tıpkı oruç gibi ihramı ihlâl etmez.

Çocuk haccetmiş olsa haccı yerini bulur, ancak ergenlik çağına erdikten sonra yapması gereken farz hacdan kendisini kurtarmaz.

Deli ve aklı ermeyen, (mümeyyiz olmayan) bir çocuk haccetse bunların söz konusu ibadeti eda etmeleri sahih olmaz. Çünkü bunun edası aklın varlığı esasına bağlıdır.

Çocuk ve Deliye Haccettirmek

Cumhura (Şafiî, Malikî ve Hanbelîlere) ***göre:*** (3) Baba, dede gibi her hangi bir veli ister ihramlı ister ihramsız olsun, kendi adına haccetmiş olsun veya olmasın mümeyyiz olan ya da olmayan çocuk veya deli adına ihrama girebilir. Böylece veli, kalbi ile niyet ederek (ya da onun için ihrama girdim diyerek) her ikisinin de ihrama

1- Hadisi Ebu Davud, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî, Hz. Ali'den rivayet ile hadis hakkında *hasen* demiştir.

2- Ahmed bu hadisi *mürsel* olarak zikrederken Hakim de İbni Abbas'tan rivayet ile Buharî ve Müslim'in usulünce *sahih* olduğunu söylemiştir. Ancak Buharî ve Müslim rivayet etmemiştir. *Nasbu'r-Raye,* III, 6; *Neylü'l-Evtâr,* IV, 293. Hadisi ayrıca Şafiî ve Said b. Mansur da rivayet etmiştir.

3- *Muğni'l-Muhtâc,* I, 461 vd.; *el-İzah,* 99; *el-Mecmû',* VII, 34 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 10; *el-Muğni* III, 252-254.

girmiş olmasını sağlar. O sırada bunların orada bulunmaları veya ihramla birlikte olmaları şart değildir. Hem veli bu şekilde ihramlı da sayılmaz. Ancak bayılan ve hasta adına ihrama girilemeyeceğini belirtmeliyiz.

Çocuk ve deli adına ihrama girmenin caiz olduğuna dair şu hadis vardır: *"Peygamber (a.s) Revha'da binekli bir yolcu grubu ile karşılaştı ve sordu: "Bu topluluk kimlerdir?" " Orada bulunanlar: "Müslümanlar" cevabını verdiler ve kalabalıktan biri: "Sen kimsin?" diye sordu. "Allah'ın elçisiyim." diye cevap verdi. Bunun üzerine çocuğunu kaldırarak gösteren bir kadın: "Buna hac var mı?" diye sordu. Allah'ın Resulü cevap verdi: "Evet, senin için de sevap vardır. "* [1]

Velinin İzni Meselesi: Mümeyyiz çocuk, velisinin izni olmadıkça ihrama giremez. Çocuğun velisi babası, babasının bulunmaması hâlinde dededir. Şafiîlerce sahih olan görüşe göre, vasi veya babanın yerine geçen (kayyim) kimse baba gibidir. Ancak esah olan görüş itibarıyla vasiyyet veya hakim tarafından verilmiş velâyet yetkisi bulunmadıkça, çocuk üzerinde kardeşi, amca ve annesi bu konuda tasarrufta bulunamaz.

Öte yandan, çocuk adına ihrama girecek kişiye velisinin izin verme yetkisi vardır.

Çocuk veya deli ihramlı olduğunda onların yapamadığını veli yerine getirir. Ancak yalnızca velinin yapması yeterli olmayıp, onları da yanına alması ve onlarla birlikte tavaf ve sa'y etmesi gerekir. İki rekât ihram ve tavaf namazını onlar adına kılar. Şayet velisi onları tavaf ve sa'yde bir bineğe bindirirse hayvanı veya arabayı sevk ve idare etmesi gerekir. Aksi hâlde tavafı sahih olmaz. Çocuk tavafta her türlü pislikten temiz olmalı ve avret mahallini örtmelidir. Ancak abdestli olmayabilir.

Veli, çocuğu ve deliyi, vacip hacda vacip olduğu için, mendup olanda da mendup olduğu için hac ibadet mahallerinde hazır bulundurur. Çocuk ve delinin taş atmaya gücü yetmezse velinin atması vacip olur. Şayet, taşları toplamaktan âciz olursa, bunu onun adına velisi yapar. Atamayacak durumda olması hâlinde de, velinin taşı eline alması, kendi adına atışını yaptıktan sonra da onun adına atması müstehap olur. Eğer kendi adına atmamışsa yaptığı atış, çocuğa niyet etse bile kendi hesabına gerçekleşmiş olur.

Özet olarak, çocuk, yapabildiği her şeyi bizzat kendisi yapmalıdır. Hiç kimse bu hususta onun yerini alamaz. Söz gelimi, vakfe ve Müzdelife'de gecelеme gibi.

1- Hadisi Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî, İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 293. Bu manada Cabir'den rivayet edilen şu hadis de vardır: Cabir diyor ki: "Peygamberi *miz (a.s) ile haccettik, kadınlar ve çocuklar da beraberimizde idi. Bizler çocuklar adına telbiye getirip yine onlar adına taş attık.* " Bu hadisi Tirmizî ve İbni Mace rivayet etmiştir. İbni Ömer de diyor ki: *"Bizler çocuklarımızla haccederdik. Onlardan gücü yeten kendisi taş atar, yetmeyenin de adına atılırdı. "*

Onun yapamadığını ise yine onun adına velisi yapar.

Mümeyyiz çocuk hac ile ilgili amellerden birinde hata yapsa bu durumda kurban borçlusu velisi olur. Dolayısıyla velinin onu ihram yasaklarından sakındırması gerekir. Ancak çocuk mümeyyiz değilse onun her hangi bir yasağı ihlâl etmesi yüzünden hiç kimseye fidye borç olmaz.

Sefer sebebiyle fazla nafaka, esah olan görüşe göre yine velisinin mal varlığına yüklenir. Çünkü bu konuda eksiklerin giderilmesi veliye düşmektedir.

Çocuk hac sırasında cinsî ilişkide bulunsa haccı bozulur ve çocukluk döneminde de olsa kaza etmesi gerekir. Bu ergenlik çağına girmiş birinin nafile hac sırasında böyle bir hataya düşmesine benzer. Aralarındaki ortak yön ikisinin de ihrama girmesinin sahih olmasıdır. Çünkü o da bildiği hâlde isteyerek ve üstelik ihramdan çıkmadan bu hatayı işliyor.

Çocuğa, işlediği bütün ibadetlerin sevabı yazılır. Buna karşılık adına hiç bir günahın kaydedilmeyeceğine dair icma vardır.

Hanefîlere göre: Ebu Hanife'nin bu konuda meşhur görüşüne göre çocuğun haccı yerini bulmaz. Çünkü hadis-i şerifte: "*Üç kişiden kalem (yani sorumluluk) kaldırılmıştır: Ergenlik çağına girinceye kadar çocuktan..* " buyurulmaktadır. Çocuğun haccı adak konusuna kıyas edilir. Çünkü çocuğun adağı sahih olmaz. Hac nasıl farz değilse aynı şekilde yaptığı da sahih olmaz. Eğer sahih olsaydı bozulması durumunda kaza etmesi gerekirdi. Üstelik o, bedenle yapılan bir ibadet olması hasebiyle velisinin çocuk namına yapması sahih olamaz. Tıpkı, namazda olamayacağı gibi.

3- Hür olmak: Köleye hac farz değildir. Çünkü hac, uzun yollar aşmayı ve uzunca bir süreyi göze almayı gerektiren bir ibadettir. Ayrıca maddî imkâna sahip olmak, binek ve yiyecek-içecek gibi şartların da olması lazımdır. Kölenin böyle bir ibadeti yerine getirmeye girişmesi efendisinin haklarının ihlâline yol açacağından aynen cihatta olduğu gibi hac da köleye farz olmaz.

Çocukluk ve Kölelikte Yapılan Haccın Hükmü:

Bu şarta ve daha önceki esaslara dayanarak hemen kaydedelim ki, [1] ergenlik çağına girmiş biri haccetse ve vakfeden sonra da bülûğa erse, aynı şekilde bir köle haccetse ve Arafat vaktinden sonra azad edilse her ikisine de, daha önce belirttiğimiz gibi haccetmek borç olur. Buna delil de daha önce geçen: "*Ailesinin hac yaptırdığı her hangi bir çocuğa ergenlik çağına girdiğinde haccetmek borç olur. Aynı şekilde sahibinin haccettirdiği bir köleye de azad edildiğinde haccetmek borç olur.* " hadisidir.

1- ***el-Bedayi'***, II, 121; ***eş-Şerhus-Sağîr***, II, 10; ***el-Mecmû***, VII, 43-47; ***el-Muğnî***, III, 248-250 ***Keşşâf'ul-Kınâ'***, II, 442 vd. ***el-Lübâb***, I, 177 vd.

Şayet Arafat'ta vakfeden önce çocuk bülüğa erse ve köle azad edilse, böylece ihrama girip Arafat'ta vakfeye dursalar hacla ilgili tüm ibadetleri yerine getirseler bu ihtilâfsız farz hacları yerine geçer. Çünkü haccın bütün şartlarını yerine getirmiş oluyorlar. Buna karşılık farz oluşundan önce de bu şart ve rükünlerden hiç birini yapmış değiller.

Eğer ihramlı oldukları hâlde Arafat'ta vakfeden önce veya vakfe sırasında çocuk ergenlik çağına girmiş ve köle de hür olursa Şafiî ve Hanbelîlere göre her ikisi de farz haccı yerine geçer. Çünkü onlardan her biri vakfeye hür ve baliğ olarak yetişmiş ve dolayısıyle hacları farz hac yerine geçmiştir. O saatte ihrama girmiş gibidirler.

Malikî ve Hanefîlere göre bu hac onları farz hac yükümlülüğünden kurtarmaz. Çünkü haccın edası için ihramlının ihram vaktinde hür ve mükellef (yani baliğ ve akıllı) olması şarttır. Böyleyken, onların ihramı bir nafilenin edası için gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, böyle bir ihram farzın edasına dönüşemez.

Hanefîler şöyle diyor: Şayet çocuk vakfeden önce, telbiye getirerek ve farz hacca niyet ederek ihramı yenilese vakfe, ziyaret tavafı, sa'y ve benzeri hac amellerini tamamlasa, haccı sahih olur. Ancak bunu köle yapsa sahih olmaz. Şu sebeple ki, çocuğun ihramı sahih olup kendisi bu emre ehliyetsizlik dolayısıyle muhatap değildir. Böylece, ihramı bozulmaya elverişli olmakta, bu durumda çocuk ihramı farz haccı ile yenilediğinde ihramın önceki şekli bozulmaktadır. Kölenin durumu böyle değildir. Köle muhataplık özelliğini koruduğundan ihram hâli nafile olarak gerçekleşir. Dolayısıyla ikinci ihramın sahih olabilmesi için birincinin feshi gerekir, oysa bu da feshe elverişli değildir. Böylece, çocuk ve kölenin ihramı kâfir ve delinin ihramından ayrılmaktadır. Çünkü kâfir ve delinin ihramı ehliyetsizlik sebebiyle aslen hiç gerçekleşmemektedir.

Çocuğa, köleye ve eşe izin: Mümeyyiz çocuk ancak velisinin izni ile ihrama girebilir. Aksi hâlde sahih olmaz. Çünkü bu, gerekli olmayanın gerekirliğine götürür. Böylece, Hanefîlerin dışındakilere göre satış gibi mün'akid olmaz.

Köle, ihtilâfsız efendisinin izni olmadan ihrama giremez. Çünkü bu durumda köle, yükümlü olmadığı ibadet yüzünden efendisine karşı yerine getirmesi gerekli yükümlülüklerini ihmal edecektir. Şayet köle bunu yapsa ihramı sahih olur. Çünkü bu bedenle yapılan bir ibadettir, böyle bir ibadete köle efendisinin izni olmadan da girebilir. Tıpkı namaz ve oruç gibi. Ancak Şafiî ve Hanbelîlerce esah olan görüşe göre[1] efendisi onu ihramdan çıkarabilir. Çünkü onun ihramda kalması yüzünden haklarına halel gelen efendidir. Dolayısıyla, bedeni güçsüz kılan nafile oruç gibi, bu durum da efendisini bağlamaz, öte yandan köle de muhsar (bir mani sebebiyle ihramdan çıkan) kimse durumuna düşer.

1- *el-Mecmû*, VII, 36-41; *Keşşaful-Kınâ'*, II, 442-449; *el-Muğnî*, III, 250.

Kadın da ancak kocasının izni ile nafile ihrama girebilir. Çünkü bu noktada kocanın haklarının ihlâli söz konusudur. Şayet kadın izinsiz ihrama girerse kocasının onu ihramdan çıkarmak hakkı vardır. İtikâfta olduğu gibi bu hâlde de onun ihramlılığına son verebilir. Böylece kadın, muhsar kabul edilir, çünkü bu da o manadadır.

Ana-baba farz ve nezir (adak) haclardan çocuklarını alıkoyamazlar. Onların izni olmadan çocukları ihrama girse ana-babanın onları ihramdan çıkarma hakkı yoktur. Çocuğun da farz ve vacip haccı terketme hususunda ana-babasına itaati caiz olmaz. İhramdan çıkmada ve hatta bütün vaciplerde böyledir. Cemaat namazı, cumalar ve farz ilme talip olarak sefere çıkmalar gibi. O sebeple namaz gibi, bu konuda da ana-babanın izni muteber sayılmamaktadır.

4- Haccı gerektirecek bedenî, malî yeterlik ve güvenlik: Bunu, Mekke'ye ulaşma gücü şeklinde ifade etmek mümkündür. Ayet-i kerimede: "*.. oraya yol imkânı bulabilenlere Kâbe'yi haccetmek Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*" (Al-i İmran, 97). Ancak, söz konusu güç ve yeterliğin ne olduğu ve sınırları, türleri konusunda fıkıh âlimleri farklı görüşlere sahiptir.

Hanefîlere göre: (1) Güç, yeterlik üç çeşittir: Beden, mal ve güvenlik.

a) Bedenî yeterlik: Vücut sağlığıdır. Dolayısıyla hastaya, yatalağa, kötürüme, felçli ve kendine rehber bulsa bile amaya hac farz değildir. Binek üzerinde kendi kendine duramayan yaşlı, ile mahpus ve yönetimce haksız bir engelleme ile hacca gitmesine müsaade edilmeyen kişi de aynı hükümc tabi olup bunlara da hac farz değildir. Çünkü Yüce Allah, haccın farz olması için güç ve imkân yeterliliğini şart koşmuştur. Bundan maksat da böyle bir yükümlülük için belli bir yeterliğin var olmasıdır. O da, bunun için gerekli sebep ve ulaşım vasıtalarının istenen şekilde varlığıdır. Vücudun hacca gidip gelecek şekilde her türlü hastalık ve sakatlıktan uzak olması işte bu sebepler cümlesindendir. İbni Abbas: "*.. ona yol imkânı bulabilene ..*" ayetinde geçen yolu, vücut sağlığı, binek, yol azığı ve engellenmemek şeklinde yorumlamıştır.

b) Malî yeterlilik: Gidiş ve dönüşlerinde yeterli yiyecek ve içeceğe, elverişli bir bineğe sahip olmaktır. Buna ek olarak gerekli bir mesken ve o mesken için gerekli eşya, elbise, hizmetçi. Yine bütün bunlara ek olarak dönüşüne kadar geride bıraktığı aile fertlerinin yeterli ölçüde yiyecek ve içeceğe sahip olmasıdır. Mali yeterlilik de budur.

Binek imkânı ile ilgili şartlar ise şunlardır:

a) Bineğin kendine ait olması gerekir. Buna göre, başkaları ile sırayla bineceği

1- *el-Bedayi'*, II, 121-125; *el-Lübâb*, I, 177; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 194-199.

bir bineğe sahip olmak yetmez. Bugün ise bu husustaki güç, otomobillere, vapur ve uçaklara binebilmekten ibarettir.

b) Bineğin kişilerin durumuna göre olması. Meselâ devenin üzerindeki bir kaç kişinin ayrı ayrı binmesine mahsus yerlerden birine binemeyen her hangi bir kimse hörgüç gibi daha geniş ve elverişli bir yer bulamazsa hac borçlusu olmaz.

c– Emniyet bakımından yeterlilik: Bu, yolun güvenlikli olmasından ibarettir. Hatta söz konusu güvenlik rüşvetle sağlanmış olsa bile. Çünkü güvenlik olmadan hac mümkün olmamaktadır. Zira farklığın şartı Ebu Hanife'ye göre yol emniyetinin bulunmasıdır. Bazıları ise edasının şartı olduğu görüşündedir.

c-Emniyet bakımından yeterlilik: Bu, yolun güvenlikli olmasından ibarettir. Hatta söz konusu güvenlik rüşvetle sağlanmış olsa bile. Çünkü güvenliksiz hac mümkün olmamaktadır. Zira farzlığın şartı Ebu Hanife'ye göre yol emniyetinin bulunmasıdır. Bazıları ise edasının şartı olduğu görüşündedir.

Kadının güvenliği: Beraberinde kocası yahut akıllı ve ergenlik çağına girmiş güvenilir fâsık olmayan bir mahremi, akrabası bulunmalıdır. Mahremsiz veya kocasız haccetmesi ise harama yakın bir kerahetle mekruhtur. Tabiî, bu yolculukta kadınla Mekke arasında üç gün üç gecelik veya daha çok mesafelik bir yol varsa. Şayet mahremsiz haccederse kerahetle yerini bulur. Burada hemen belirtelim; mahreminin olmaması hâlinde kadının mutlaka evlenmesi gerekmez. Mahremin bulunması ise farzlığın şartıdır. Edasının şartıdır da denmiştir. Ne var ki, kadının süt kardeş ile yolculuğa çıkmaması, bu konuda zamanımızda fitneye vesile olabileceğindendir. Çünkü genç yakınların birbiriyle başbaşa kalması mekruhtur.

Kemal İbnü'l-Humam'ın *el-Feth* adlı eserinde tercih ettiği görüş, sağlık ve yol güvenliğinin yanısıra mahremin de bulunması haccın vacip olmasının şartıdır, şeklindeki görüştür. Buna göre, hastalık, yol güvensizliği veya koca ya da mahremsizlik durumlarında vasiyet şart olur.

Sonra, yiyecek-içecek ve binek gibi haccın vacip olması için gerekli şartların varlığına belde halkının çıkacağı anda itibar edilir. Şayet çıkış vakti gelir ve mal da elinde olursa bu durumda onu başka bir alanda kullanamaz.

Malikîlere göre: [1] Güç, yeterlik, günün şartlarına göre yaya veya binekli olarak Mekke'ye ulaşabilmektir. Ayrıca bu, yalnız gidişi ilgilendirir. Dönüş şartı, ancak Mekke'de veya oraya en yakın bir yerde konaklama ve yaşama imkânının bulunmaması durumunda söz konusudur. Yani yalnızca ülkesine dönmesi gerekmez.

Güç üç şekilde olur:

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 5-10; *eş-Şerhus-Sağîr*, II, 10-13; *Bidayetül-Müctehid*, I, 309; *el-Kavânînül Fıkhıyye*, 127.

a) Beden gücü: Sefer, yani yolculuk bir parça azaptır, o sebeple yolculuğun kaçınılmaz sıkıntıları muhakkak vardır. Ancak bir de normal olmayan şekillerde kişinin yorulması söz konusudur. İşte, kişi ister yürüsün ister binekle gitsin; ister kara, ister deniz yolunu tercih etsin, normal bir tarzda Mekke'ye ulaşabilecek bedenî güce sahip olmalıdır. Yalnızca Malikîlere göre yürüyebilmesi de gerekir. Hatta yürüyebilen âmâ kimse bile kendini elinden tutacak birini bulursa haccetmek üzerine borç olur. Yol uzun olursa kadının yürüyerek haccetmesi mekruh sayılmaktadır.

b) Kişilerin durumları ve seviyeleri ölçüsünde yetecek yiyecek-içeceğin bulunması. Eğer kişi kendine yaraşır ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir mesleğe sahipse bu da o yiyecek ve içeceğin yerini tutar.

Bu da gösteriyor ki, Malikîler yolda yiyecek-içeceği ve bineği esas planda şart olarak ileri sürmüyorlar. Söz gelimi, buna göre yapabilen için yürümek binek yerine, kâr getiren kazandıran bir meslek de yiyecek-içecek gibi tedbirler yerine geçer.

Hac sonrası yoksul düşecek olsa bile Mekke'ye ulaşmak için hayvan, emlâk, ilmî kitap, alet ve edevat gibi bazı şeylerin satılması da caizdir. Hatta geride bıraktığı aile efradını halkın sadaka ve yardımına muhtaç hâlde bile terkedebilir. Tabiî, eğer tam bir ilgisizlik yüzünden mahvolmalarından korkmazsa meselâ, sadaka verecek biri veya koruyucuları olmaması gibi bir durum bulunmadığında hüküm böyledir.

Şayet, ödeyemeyecek durumda ise borçlanma yolu ile hac, hatta çocuğundan borç almak şeklinde bile olsa farz olmaz. Aynı şekilde bağış ve istemeden verilen sadaka yolu ile de farz olmaz. Hele dilenmekle hiç olmaz; yani, dilenmek âdeti olsun veya olmasın. Bu konuda tercih edilen görüşe göre, memleketinde dilenerek geçinen biri seferde verilenin kendisine birşeyler verileceğini bilse veya zannetse, kendisine hac farz olur. Yani memleketinde dilenerek geçinen birine hac, bağış yapılabilir zannı şartıyle farz olur. Aksi hâlde olmaz.

c) Yol imkânı: Kara veya deniz yolu olabilir. Birinin tercih edilmesi güvenliğin daha fazla olmasına bağlıdır. Eğer takip edebileceği yolda, meselâ deniz yolunda emniyet bulunmazsa kimseye hac farz olmaz. Kadın için deniz yolculuğunda eğer gemide özel bir yer ayrılmamışsa bu durumda o kadının haccı mekruh olur.

Tabiî ki, yolun gasp, hırsızlık ve yol kesicilik gibi her tür tehlikeden emin olması, mal ve can güvenliği gibi hususlarda her hangi bir kuşkuya yer bulunmaması gerekir. Mal sözüyle sahibine göre bir değeri olan her şeyi kastediyoruz. Meselâ, bir dinar bir şahsa göre bir değer ifade ederken, diğer bir şahsa göre hiç bir değeri olmayabilir.

Kadın hakkında ise yanında kocasının, nesep, süt veya hısımlık yolu ile [1] her hangi bir mahreminin bulunması gerekir. Farz haccı ifası için koca ve mahremin bulunmaması hâlinde güvenilir bir grubun refakatinde de gidebilir. Adaklar ve yemin kefaretlerinde de böyledir. Bu grup yalnız kadınlardan oluşmuş olsun veya kadın erkek karışık bir topluluktan teşekkül etmiş olsun, fark etmez. Şayet kadın boşanma veya ölüm dolayısıyle iddet bekliyorsa, bu durumda evinde kalması gerekir. Buna rağmen gidip hacceтse sahihtir, fakat günahkâr olur.

Şafiîlere göre:[2] Mekke'den seferilik mesafesi (89 km.) uzaklıkta bulunan bir kimsenin hac ve umre yapma gücünde olabilmesi daha önceki şu üç şıkkı da içine alan yedi şarta bağlıdır.

a) Beden gücü: Sağlam vücuda sahip olmak, normalin üzerinde zorluk ve yorgunluğa maruz kalmadan, şiddetli zarar ve külfet görmeden binek üzerinde durabilmek. Aksi hâlde o kişi, kendi başına güçlü ve yeterli sayılmaz. Biri kendisine öncülük eder, indiğinde yol gösterir ve binmek istediğinde de bindirirse âmâ kimse de hac ve umre yapmakla yükümlüdür. Sefâhati sebebiyle hacr altında bulunan (mâlî tasarruflarına sınır konmuş) kimseye de hac farzdır. Ne var ki, saçıp savurmasın diye kendisine mal teslim edilmez, bizzat veli onunla birlikte çıkar, yollarda kendisi için gerekli harcamayı makul ölçüler içinde yapar. Yahut da veli güvendiği birini normal bir ücret ödeyerek kendi adına gönderir. Tabiî, hayrına gidecek ve yol harcamalarını makul ölçüler içinde yapacak başka birini bulamazsa.

b) Malî güç: Mekke'ye götürüp getirecek, gidiş dönüş sırasında yiyecek-içecek temininde güçlük çektirmeyecek düzeyde maddî güce sahip olmak. Hatta geride aile ve akraba çevresi olmasa bile.

Eğer her gün ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kazanabiliyor, fakat yolculuğu uzun (iki veya daha çok merhaleli, yani 89 km.) ise bir günde bir kaç günün ihtiyacına yetecek derecede kazansa bile hacla yükümle olmaz. Çünkü her hangi bir sebeple kazanamayabilir de. Diyelim ki, kazançta bir kesiklik söz konusu değildir, böyle olsa bile yol yorgunluğu ile iş yorgunluğu bir araya gelince ortaya katlanılması zor bir meşakkat çıkar. Yolculuk sırasında meslek sahibi olmanın yeterliğini savunan Malikîler bunu kabul etmemektedir. Lâkin, yolculuk kısa olur, meselâ Mekkeli olmak veya iki merhaleden az bir yol katetmek gibi bir durum söz konusu olur ve o kişi de bir günde bir kaç güne yetecek kazanç temin edebilirse fazla bir zorluk bulunmadığından hac yükümlüsü olur.

c) Mekke ile arasında iki merhale veya daha uzun yol bulunan kişi için binek şartı. Bu da durumuna uygun olmalıdır. Ayrıca ya uygun bir ücretle satın alınır veya kiralanır. Yürüyebilecek güçte olsun veya olmasın, bir bineğin varlığı şarttır. Ma-

1- *"Allah'a, ahiret gününe inanan hiç bir kadına mahremsiz olarak bir gün, bir gece yolculuğa çıkması helâl olmaz."* hadis-i şerifine istinaden.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 463-470; *el-Mühezzeb*, I, 196-198; *el-İzah*, 16-17.

likîler bu görüşe katılmıyor. Ancak yürüyebilecek durumda olan için hac müstehaptır. Böylece farz olduğunu ileri süren görüş itibara alınır. Bu şart ise yine malî güçle ilgili bir şarttır.

Mekke ile arasında iki merhaleden az bir mesafe bulunan ve yürüme gücünde olan kişiye hac vaciptir. Belirgin bir sakatlık geçirmek veya güçsüz düşmek gibi her hangi bir sebeple yürüyemeyen biri tıpkı uzaktaki kişi gibidir, dolayısıyle onun hakkında binek şartı ileri sürülür.

Binek ve yiyecek–içeceğin gerek insanlara çıkacak peşin ya da ertelenmiş borç lardan, gerekse adak ve kefaret gibi hususlar dolayısıyle Allah'a olan borçlardan gidiş dönüş süresince nafakasından sorumlu olduğu kişilerin nafakasından [1] fazla olması gerekir. Çünkü bu süre zarfında onların perişan olmaması çok önemli bir husustur. Peygamber (a.s) de: "*Nafakasından sorumlu olduğu bir kimseyi perişan etmesi kişi için günah olarak yeter.*" [2] buyurmuştur.

En doğrusu binek ve yiyecek–içecek tedbiri, kendine uygun bir meskenden, makam veya acizlik sebebiyle bulunması gerekli hizmetçiden de fazla olmalıdır.

Yine en doğrusu, kişinin ticarî mal varlığından da hac konusunda fedakarlıkta bulunması gerektiği görüşüdür. Binek ve yiyecek-içecek gibi ihtiyaçlar için gerekirse ticarî maksatlı ev ve mekânları satabilir. Meselâ ödemesi gereken borçlarından dolayı onları harcaması gibi.

d) Hacca hayvanla gitme durumunda olanlar için yiyecek-içecekten başka hayvanı için zarurî olan ot, su vs. nin de bulunması gerekir. Bu imkânların o zaman ve yere göre normal fiyatlarla temin edilebilmesi gerekir. Şayet bunların hepsi veya bir kaçı bulunmazsa ya da çok pahalı fiyatlarla temin edilebilirse bu durumda hac ve umre yükümlülüğü söz konusu olmaz. Bu da yine malî güçle ilgili bir şarttır.

e) Emniyet: Önce yol güvenliği, yani mal ve can güvenliği olmalıdır. Sonra da genel güvenliğin bulunması gerekir. Şayet can ve mal korkusu, ırz ve namus endişesi söz konusu olsa ve başkaca güvenlikli bir yol bulunmasa, o takdirde bir zarar ihtimali bulunduğundan hac farz olmaz.

Eğer güvenlik bir bekçi ve nöbetçi vasıtasıyle temin edilebilir ve o kişi de bunu uygun bir ücretle karşılayabilecek durumda olursa esah görüşe göre bir bekçi tutmak zorundadır.

f) Kadınla birlikte ya kocası veya nesep ya da başka bağlarla mahremi veya güvenilir kadınlar bulunmalıdır. Çünkü kadının tek başına yola çıkması haramdır. Bir grup veya kafile ile birlikte bulunsa bile. Çünkü kadın her durumda kandırılmaya

1- Yalnız nafaka değil, buna ek olarak mesken, giyim, hizmetçi, bekâr babanın evlendirilmesi, kendisine muhtaç yakınının doktor ve ilaç giderleri de zikredilmelidir.

2- Hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Hakim ve Beyhakî, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmişlerdir. Hadis *sahihtir.*

ve duygularına yenilmeye yatkındır. Buharî ve Müslim bu konuda şöyle bir hadis rivayet etmişlerdir: "*Kadın, yanında kocası veya mahremi bulunmadan iki gün sürecek yolculuğa çıkmasın.*" Eşin ve mahremin güvenilir olma şartı getirilmemiştir. Çünkü tabiî duygular şer'î olandan daha kuvvetlidir.

Kadınların güvenilir ve ergenlik çağına girmiş olmaları şarttır. Çünkü güvensizlik ve yol tehlikeleri söz konusudur. Sonraki âlimlerin görüşüne göre ergenlik çağına gelmiş olanlarla da yetinilir. Ayrıca bu kadınların asıl kadından başka en az üç kişi olmaları gerekir. Çünkü topluluğun en az aded şartı budur. Tek bir kadınla hacca çıkması vacip olmaz. Ayrıca bütün bunlar haccın vacip olmasının şartıdır. Caiz olma noktasında ise aslında güvenilir tek kadınla bile çıkıldığında sahih görüşe göre farz hac yerini bulur. Yine esah görüşe göre, bu kadınlardan hiç biri için özel bir mahrem şartı yoktur. Tabiî, eğer mahrem yalnız o kadın için hacca çıkıyorsa o mahreme ücret vermesi gerekir.

Nafile hac ve benzeri ibadetler dolayısıyle farz olmayan yolculuklara çıkması bir kadın için ne tek bir kadınla, ne de bir kadınlar grubuyla doğru değildir. Ama nafile bir hac için yanına mahrem alsa ve o mahrem de yolculukta ölse kadın o haccı tamamlayabilir. Bir de küfür ülkesinden tek başına hicret hakkı vardır.

g) Hac süresi: Haccın edasına elverişli bir ortamdan sonra önünde o ibadeti yerine getirecek kadar ve buna elverişli bir vaktin, olması gerekiyor. Bu da Şevvâl ile Zilhicce'nin on'u arasındaki süredir. Bu süre zarfında güçsüzleşirse hac yükümlüsü sayılmaz.

Hanbelîlere göre: [1] Şart koşulan kudret binek, yiyecek-içecek tedbirlerine sahip olma gücüdür. Çünkü Peygamber (a.s) kudreti binek ve yiyecek-içecek şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyle onun tefsirine itibar etmek gerekir. Hz. Peygamber (a.s)'e : "*Yol nedir?" diye sorulmuş. O da: yiyecek-içecek ve binektir!*" [2] *diye cevap vermiştir*" İbni Ömer (r.a) anlatıyor: "*Peygamber'e gelen biri sordu: "Ey Allah'ın Resulü! Haccı gerektiren şey nedir?" Allah'ın Resulü cevap verdiler: Yiyecek-içecek ve binek!* " [3]

Şafiîlerin esah olan görüşe göre ittifak ettikleri ve Hanbelîlerin de benimsediği görüşe göre çocuğu veya bir yabancı tarafından sağlanan imkânla haccetmek gerekmez. Kişi böyle bir ikramı kabul etmeyebilir. Çünkü bunun gibi malî bir yardımı kabul etmek minnet altına girmek demektir.

Hanbelîler de Şafiîler gibi, hac borçlusu olmadığı hâlde kimseye zarar vermeden, yürüyerek veya sahip olduğu bir meslek sayesinde ihtiyaçlarını karşılayarak ve kimseden dilenmeden hac imkânı elde eden kimsenin haccetmesinin müstehap

---

1- *el-Muğnî*, III, 218-222; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 450-454.

2- Hadisi Darekutnî ve Cabir, İbni Ömer, İbni Amr ve Aişe (r.a)'den rivayet etmiştir.

3- Hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve *hasen* derecesinde olduğunu söylemiştir.

olacağı görüşündedirler. Yüce Allah: "... *yürüyerek veya binekler üstünde sana gelirler..* " (Hac, 27) buyuruyor. Böylece, ayette yayalar öne alınmış oluyor. Çünkü yürümek daha çoşkulu bir şekilde Allah'a ve O'nun ibadetine koşmak anlamına gelmektedir. Ancak istemek, dilenmek öyle değil. Özellikle dilenmeyi meslek hâline getirenin haccı mekruh olur.

Yine Şafiîler gibi Hanbelîlerce şart olan yol azığı, yiyecek-içecek şartı gidiş ve dönüş süresince yeme-içme ve giyim ihtiyaçlarından ibarettir. Bu hususta normal ve uygun olan tercih edilir veya fazla malî külfet getirmeyecek olan alınır.

Azık, su ve hayvanın yiyeceğini yolda bulamayacaksa yanına almalıdır. Konak yerlerinde bulabilecekse gerekmez. Zira bu onun için sıkıntıya sebep olur.

Yiyecek-içeceğin korunması konusunda da imkân sahibi olması şarttır, çünkü bu zorunludur.

Eğer arada yiyecek ve içeceğe ihtiyaç duyacak şekilde bir mesafe yoksa böyle bir tedbir almayabilir.

Bineğin kişinin kendi durumuna uygun bir seviyede olması gerekir. Bu da satın almak veya gidiş-dönüş için kiralamak şeklinde olabilir. Binek ile ilgili bazı aletlere ihtiyaç duyulursa bunların da olması şarttır. Bineğin şart olması için Mekke'den uzak bir mesafede bulunmak, yürüyebilecek durumda olsa bile yeterli sebeptir. Çünkü hac için ön görülen güç ve yeterlilik hem yiyecek-içecek, hem de binek hususlarının bulunmasıdır. Uzak mesafe ise namazın kısaltılarak kılınabileceği mesafedir. Yani normal iki günlük yol. Bundan daha az bir mesafe için binek şartı söz konusu değildir. Mekkeli veya başka yerli olsa da daha az bir mesafede bu şart aranmaz. Çoğunlukla yürünebilecek mesafeyi yürümek lazım gelir. Çünkü böylesi durumlarda pek öyle zorluk olmaz. Ancak yaşlılık ve hastalık gibi hâllerde mesafe kısa da olsa ve ihtiyaç varsa binek aranır. Ayrıca mümkün olsa bile aşırı zorluğu sebebiyle sürünerek gelmek gerekmez.

Azığı, gidiş dönüş süresince bakmakla yükümlü olduğu ailesinin nafakasından fazla olmalı, yani onların yiyecek ve binekleri götürülmemelidir. Çünkü yiyecek-içecek ve binek nafaka daha çok muhtaç durumdaki insanların hakları ile ilgilidir. Onların hakları ise ilk sırayı alır. Peygamber (a.s): "*Nafakasından sorumlu olduğu bir kimseyi perişan etmesi kişi için günah olarak yeter.* " [1] buyuruyor.

Bu kendisi ve ailesi için gerekli mesken, hizmetçi ve benzeri zorunlu ihtiyaçlar ile borcundan da fazla olmalıdır. Çünkü borcun ödenmesi işi en başta gelen aslî görevlerindendir. Ayrıca kul hakkı olması itibarıyla, daha önceliklidir.

Bekâr bir kimse evlenmediği takdirde günaha düşmekten korkuyorsa evlilik işini öne alır. Bu durumda evlenmesi bir yükümlülük olup mutlaka yerine getiril-

1- Hadisi, Ahmed, Ebu Dâvud, Hakim ve Beyhakî Abdullah b. Amr'dan rivayet etmişlerdir.

mesi gerekir. Ama böylesine ciddi bir endişe söz konusu değilse haccı öne alır. Çünkü bu durumda evlenmek nafile bir iş hâlini alır ki, farz hacdan önce bitirilmesi gerekmez.

Gerek kendisi, gerekse ailesinin gelecekte mesken yapması için elinde tuttuğu bir emlak varsa veya yine aynı şekilde kirasına ihtiyaç duyuyorsa aynı şekilde eksilmesi hâlinde kendisine yetecek kâr getirmeyecek mala ya da hayvana sahip ise, bu durumda ona hac gerekmez. Bu gibi şeylerde ihtiyacından fazla kısmı hac yapmak için satması lâzımdır. İhtiyacı olan kitapları da hac için satması gerekmez. Ama o kitaplar içinde ihtiyaç duymayacakları varsa bu durumda bunların arasından hacca yetecek miktarda satılabilir.

Eğer ödeyebilecek bir kimsede hac masraflarına yetecek kadar alacağı varsa üzerine hac borç olur. Şayet bu alacak ödeyemeyecek bir kimse üzerinde ise veya onu almak mümkün değilse hac gerekmez.

Yol güvenliği de şarttır. Yani yol boyunca düşman ve benzeri tehlikeler söz konusu olmamalıdır. Kadınlar için de eş veya mahrem şartı vardır. Eğer bunlardan biri yoksa kadına hac farz olmaz. Hem bunlar olacak, hem de yola gitme imkânı bulunacaktır. Yani hem bütün bu şartlar hem elverişli bir vakit hem de hareket imkanı bulunmalıdır. (1) Bu, aynı zamanda Hanefî ve Şafiî mezheplerinin görüşlerine de uygundur. Ancak bu iki şartla ilgili olarak Hanbelîlerce iki rivayet ileri sürülür: Bunlardan birine göre bu iki şart Hanefî ve Şafiîlerde olduğu gibi farz olmasının şartlarındandır, dolayısıyle onlarsız hac farz olmaz. İkinci rivayete göre de bunlar, yani söz konusu iki şart hacca gitmenin şartlarındandır. Bu durumdaki biri ölse, hac borcu zimmetinde kesinlik kazanmış olacağından onun adına haccedilmesi gerekir. Ancak birinci rivayete göre ise hiç bir şey gerekmez. Mezhepte tercih edilen görüş de budur.

Çoğu âlimlere göre erkek karısını farz olan haccı yerine getirmekten alıkoyamaz. İmam Şafiî'nin bir görüşü de böyledir. Çünkü bu hac farzdır, onu engeleyemez. Nasıl Ramazan orucundan ve beş vakit namazdan kişi karısını alıkoyamazsa böyle bir farzı yapmasını da yasaklayamaz. Ama buna rağmen kadının bu konuda kocasından izin istemesi uygun düşer. Kocası izin verirse daha iyi olur, şayet vermezse bu kez izinsiz hacca çıkar. Ama kocası karısını nafile hacdan menedebilir.

Şafiîlere göre koca, sünnet ve farz hacdan karısını alıkoyma hakkına sahiptir. Karısını bu konuda engelleyebilir. Çünkü onun haklarını yerine getirmek daha önceliklidir. Hac fevrî değildir, onu daha sonra da ifa edebilir. Oruç ve namazda alıkoyamaz, ama bunların hac ile arasında süre farkı vardır. İlk ikisi hemen vaktinde yapılmak durumunda iken diğeri, yani hac uzunca bir süreye sahiptir.

1-*el-Bedayi'*, II, 123-124.

Kadınlara Ait Şartlar:

Kadınlara ait şartlar daha önceki mezheplerin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere iki şıkta toplanır:

1- Yanında eşinin veya mahreminin bulunması. Aksi hâlde hac yükümlüsü olmaz. Bu, üzerinde ittifak edilen bir husustur. Bu hususta daha önce geçen:

"*Kadın, yanında mahremi bulunmadan üç günlük yolculuğa çıkmasın*"[1] hadisi ile: "*Sakın her hangi bir kadın yanında kocası olmadan haccetmesin.* "[2] hadisini delil olarak burada kaydedebiliriz. Şafiîlere göre kadının güvenilir bir kadınlar grubuyla haccetmesi mümkündür. Tek bir kadınla mümkün değildir. Malikîlere göre de ister kadınlar, ister erkekler veya karışık, ama güvenilir bir grupla hacca gitmesi gerekir. Şafiîlerin ve Malikîlerin delilleri: "*.. insanlardan oraya yol imkânı bulabilenler için Kâbe'yi haccetmek bir borçtur..* " (Al-i İmran, 97) ayetinin genel ifadesidir. Buna göre, fesattan emin olma durumunda kadına hac farz olur.

Alimlere göre mahrem, nesep, süt emme ve evlilik meşru bir sebeple evlenilmesi ebediyyen haram olan kişilerdir. Ebediyyen kaydı ile kız kardeşin ve halanın kocası, meşru bir sebeple kaydı ile şüpheyle birleşilen kadının annesi ve kızı, haramlığı kaydı ile de lanetleşen kadınlar mahrem kelimesinin tarifi dışında kalmaktadır. [3]

Burada belirtmeliyiz ki, Şafiîlerle Malikîler ve diğer fakihler arasındaki görüş ayrılığı yalnızca hac yolculuğu da dahil bir farzın yerine getirilmesi ile ilgili yolculuk konusundadır. Tercihe bağlı yolculuk icma ile buna kıyas edilemez. Peygamber (a.s) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "*Bir erkek bir kadınla o kadının mahremi olmaksızın kesinlikle bir arada başbaşa kalmasın, bir kadın da ancak mahremi ile yolculuğa çıksın. Bir adam kalktı ve: 'Ey Allah'ın Resulü, benim karım hacca niyetle yola çıktı, ben de şöyle şöyle bir gazveye yazıldım, dedi. Peygamber (a.s): "Git karınla birlikte haccet!* "[4] buyurdu.

2- Boşanma ve kocasının ölümü sebebiyle iddetini bekliyor olmamalı. Çünkü iddetini bekleyenler: "*.. onları evlerinden çıkarmayın ve kendileri de çıkmasınlar..* " (Talak: 1) ayetiyle çıkmaktan menedilmişlerdir. Zira hac başka bir vakitte de eda edilebilir, fakat iddet belli bir vakitte gerekir, o da boşanma ve ölümden hemen sonraki süreyi içine alır. Böylece her iki durumu bir araya getirmek en iyi yol olarak ortaya çıkar.

1- Buharî ve Müslim. Ayrıca, Ahmed, İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 290.
2- Darekutnî rivayet etmiştir. Ebu Avane de *sahih* olduğuna hükmetmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 491.
3- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 491.
4- Buharî ve Müslim İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Hadisin metni Müslim'e aittir. *Sübülü's Selâm*, II, 183.

Hesaba katılmalıdır ki, bu iki şart, bedenin hastalık ve körlük gibi yolculuğa engel âfetlerden, hapis gibi engelleyici durumlardan uzak olmasına ve yol güvenliğine ilişkin şartlarla bir arada değerlendirilir. Bunlar Hanefîlere göre beş şarttan ibarettir ve hacın edası için gerekli bulunmaktadır. Farz oluşuna ilişkin şartlarsa yine onlara göre sekiz olup şunlardır: Müslüman, akıllı, ergenlik çağına girmiş olmak, hürriyet, vakit, Mekke'de dahi olsa yiyecek ve içecek imkânı ve zahmetsiz bir şekilde binek temini.

Mazereti olan biri zorlayarak da olsa kendi hesabına haccetse eğer akıllı, hür ve ergenlik çağına girmiş ise bu onu Hanefîlere göre farz hacdan kurtarır. Çünkü o, üzerine farz olmamakla birlikte yine de farz ehlinden sayılmaktadır. Burada onun bir zorluğu göğüslemesi söz konusudur, böyle olunca da haccı yerini buluyor.

Hanbelîler, kocasının vefat iddetini bekleyen kadının hacca çıkmasını menetmişlerdir. Buna karşılık, boşanma iddeti sırasında çıkabileceği görüşünü taşırlar. Çünkü, ölüm iddetinde ev de kalmak ve orada geceleme gereği vacip derecesindedir. Kesin boşanmada ise durum böyle değildir. Ric'î boşamada ise kadın hacca çıksa ve bu arada kocası ölse iddetini beklemek üzere ev yakın ise evine döner. Şayet eve uzak ise yoluna devam eder.

2. Hacda Vekillik ve Başkası Adına Haccetmek:

Bu konunun incelenmesi şu bilgileri gerektiriyor:

İbadetlerden Vekilliğe Elverişli Olanlar ve Olmayanlar:

İbadetler üç çeşide ayrılır: [1]

a) Zekât, kefaret ve kurbanların bölüştürülmesi gibi sırf malî ibadetler. Bu ibadetlerde bir zaruret olsun veya olmasın vekillik ittifakla caizdir. Çünkü bunlardan maksat, yapanlarının bu münasebetle yarar elde etmesidir, bu ise asil veya vekil her iki şahıs aracılığı ile de temin edilmiş oluyor.

b) Namaz ve oruç gibi sırf bedenî ibadetlerde vekillik caiz olmaz. Çünkü bu ibadetlerden maksat bizzat nefsi kulluk için çalıştırmaktır. Halbuki bu vekillik yolu ile elde edilmez.

c) Hac gibi hem bedenî hem de malî bir ibadet: Malikîlerin dışındaki cumhura göre böyle ibadetlerde âcizlik veya zaruret karşısında vekillik caizdir. Çünkü bunda gelecek zorluk bizzat yapmakla da hasıl olabileceği gibi kendisinin malıyla olduğundan başkasının yapmasıyle de hasıl olur. Ne var ki, bu ibadet aynı zamanda

---

1- *Feth'ul-Kadîr*, II, 308 vd.; *el-Bedayi'*, II, 212 vd.; *Tebyînul-Hakâik*, II, 83-85; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* II, 326 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr ma'a'd-Desukî*, II, 10; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 14-15; *el-Kavanînül Fıkhıyye*, 128; *el-Furuk li'l-Karafî*, II, 205; *Muğnî'l-Muhtâc* I, 468; *Metnu'l-İzah*, 17; *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 358; *el-Kavaid l'İbni' Receb*, 318; *el-Muğnî*, III, 227-230.

yolculuklardaki harcamalarla malî bir ibadet de olması durumuyla namazdan farklıdır.

Malikîlerce sahih olan görüşe göre, ücret karşılığında olsun veya olmasın hayattaki biri adına farz ve nafile hacda vekillik caiz değildir. Bunun için yapılan icâre fasittir. Çünkü, hac bedenle yapılan bir ibadet olup vekillik kabul etmez. Tıpkı namaz ve oruç gibi. Bu ibadetten maksat vatanı ve alışılmış rahat ortamları terkederek nefsi terbiye etmektir. Kabri, ahireti ve Allah'a dönüşü hatırlamak için dikişli elbise vb. terketme, o topraklarda Allah'ın mukaddesatını yüceltme vardır. İnsan bu ibadette taş atmak, Safa ile Merve arasında koşmak gibi gerçeğini bilmediği pek çok şeye kayıtsız bağlanır. İşte, bütün bu güzel hedefler ancak bizzat yapanın kendisi için tahakkuk eder.

Ancak ölmüş biri eğer vasiyet etmişse onun adına haccetmek kerahatle sahih olur. Ölü adına nafile hac ise mekruhtur.

Amellerin Sevabını Ölüye Hediye Etmek:

Alimler dua, sadaka ve kurban sevaplarının ölüye ulaşacağı hususunda görüş birliği hâlindedirler. Buna delil de Peygamberimiz (a.s)'in daha önce de kaydettiğimiz şu hadisidir: "*İnsan öldüğü zaman üç şey dışında ameli kesilir: Akan (devam eden) sadaka, faydalanılan ilim ve kendisi için dua eden salih evlat.* "[1]

Ehli sünnetin Cumhuruna göre[2] : Kişi Namaz, oruç, sadaka, Kur'an tilaveti v.s gibi amellerin sevabını başkasına bağışlayabilir. Şöyle der: "Allah'ım! Yaptığımın sevabını filancaya ver." Çünkü *"Peygamber (a.s): "Biri kendine, diğeri de ümmetinden Yüce Allah'ın birliğini ikrar ve kendisinin tebliğine şehadet edenlere olmak üzere iki ala koç kurban etmiştir.* "[3] Böylece o, koçlardan birini de ümmeti için kurban etmiş bulunmaktadır. Ayrıca: "*Biri, Peygamber (a.s)'e sordu: Anam babam vardı ve ben onlara hayatlarında iyilik ederdim, şimdi ölümlerinden sonra nasıl iyilik edebilirim? Peygamber Efendimiz buyurdu: "Kendi namazınla birlikte onlar için de namaz kılman ve yine kendi orucunla birlikte onlar için de oruç tutman ölümden sonra yapılabilecek iyiliklerdendir.* "[4]

"*İnsan için ancak çalıştığı vardır.* " (Necm, 39) ayetinden kastedilen anlam, kişinin ancak kendisi için bağışladığı vardır şeklindedir. Nitekim, Kemal b. Hü-

---

1- Hadisi Müslim Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. *Riyazu's-Sâlihin*, 347.

2- a.g.e.

3- Bu konuda yedi hadis rivayet edilmiştir. Bunlar Aişe, Ebu Hüreyre, Cabir, Ebu Rafi', Huzeyfe b. Üseyd el-Gıfarî, Ebu Talha el-Ensari ve Enes'e aittir. Aişe ve Ebu Hüreyre hadisini İbni Mace rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 151-154.

4- Hadisi Darekutnî rivayet etmiştir. Hz. Ali'den rivayet ettiği hadis de bunu güçlendiriyor: "*Kim ki, mezarlıklara uğrar ve İhlas suresini on bir kere okur, sonra da sevabını ölülere bağışlarsa ölüler sayısınca sevap verilir.* " Ebu Dâvud da Ma'kıl b. Yesar'dan rivayet etmiştir. Peygamber (a.s) buyuruyor: "*Ölülerinize Yasin suresini okuyunuz.* "

mam da bu sonuca varmıştır. Ya da ona verilende adalet değil lütuf ölçüsü gözetilir, şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim: *İman edip de zürriyetleri, nesilleri de iman ile kendilerine tâbi olanlar yok mu, biz onların nesillerini de kendilerine katarız.* (Tur, 21) ayeti de bunu vurgulamaktadır.

"*İnsan öldüğünde üç şey dışında ameli kesilir...*" hadisine yeniden dönersek görürüz ki, bu hadis-i şerif başkasının da amelinin kesileceğine işaret etmemektedir. "*Kimse başkası adına oruç tutamaz ve kimse başkası adına namaz kılamaz..*" hadisi de sevapla ilgili olmayıp yalnızca sorumluluktan kurtulmanın mümkün olmayacağını bildirmektedir.

Esasen bunda aklen garipsenecek bir şey de yoktur. Çünkü bunda yalnızca bir ibadetin sevabının başkasına bağışlanması hususu söz konusudur. Bunda kimseye yönelik bir haksızlık olmadığı gibi, istenen sevabı niyet edilen kişiye ulaştıracak olan da herşeyin sahibi Yüce Allah'tır.

Mutezile'nin görüşü de şöyledir: Kimse bir başkasına amelinin sevabını bağışlayamaz, bağışlasa da ulaşmaz ve hiç bir faydası olmaz. Çünkü ayette: "*İnsan için ancak çalıştığı vardır. Onun çalışması şüphesiz görülecektir.* " (Necm, 39-40) buyuruluyor. Hem sevap cennet demektir, cenneti ise hiç kimse bırakın başkasına bağışlamayı, kendisi için bile garanti edemez.

Malikî ve Şafiîlere göre, sadaka, malî ibadetler ve hacda kişinin başkasına amelinin sevabını bağışlaması caizdir. Ancak namaz oruç ve Kur'an tilâveti gibi ibadetlerde bu caiz olmaz.

Hacda Vekilliğin Meşruluğu:[1]

Hacceimeden ölen veya mal varlığı olup da bir özür sebebiyle haccetmekten âciz düşen biri adına hac yapılabilir. Bu konuda fakihlerin görüşlerini şöylece sıralayabiliriz:

Hanefîlere göre: Yeterli mal varlığına sahip olup da hastalık ve benzeri sebeplerle bizzat haccetmesine imkan olmayan bir kişinin kendi adına başkasına hac ettirmesi gerekir. Böylece farz hac yerini bulmuş olur. Yani, hacda vekillik ancak acz hâlinde ve bu aczin de ölünceye kadar sürmesi durumunda mümkün olmaktadır. Gücü yerinde olduğu hâlde sağlığında haccetmeyen kimse adına da hac mümkündür, hatta böyle bir kimsenin kendi adına haccedilmesini vasiyet etmesi gerekir. Vekil olan kişinin kendi bölgesinden olması (tabiî, başka bir yer tayini yoksa) uygundur. Sonuç olarak, hacda vekilliğin iki durumda mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Acizlik ve ölümden sonra vasiyet.

1- *el-Bedayi'*, II, 124; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 326; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 15; *Bidayet'ül-Müctehid*, I 309; *Mugnîl-Muhtâc*, I, 468 vd.; *el-Mugnî*, III, 227 vd.; *Keşşaf'ul-Kınâ'*, I, 241-244, II, 45[illegible] 459.

Malikîlere göre: Hayatta olan bir kimseye vekâlet caiz değildir. Vekâlet ancak haccı vasiyet etmiş ölü adına mümkündür. Esasen bu şekildeki vekâletle yapılan hac da ölenin malının üçte birinden yapılan harcama ile ve kerahetle yerini bulur. Güçsüz, kötürüm bir kimseye, bizzat kendisi yapabilecek duruma gelmedikçe hac farz değildir. Çünkü ayet-i kerimede: "*.. ona yol imkânı bulabilen..* " buyuruluyor, oysa bu durumdaki biri bu imkân ve güçten yoksun bulunmaktadır.

Şafiîlere göre: İki durumda başkası adına haccetmek caizdir:

a) Güçsüzlük, kötürümlük. Daha açık bir ifade ile yaşlılık, şu veya bu şekilde güçsüzlük sebebiyle binek üzerinde duramayacak hâlde bulunan biri kendi adına haccedecek birini bulabildiği takdirde ücret karşılığı bunu yaptırmak durumundadır. Ancak vereceği ücretin bizzat haccı yerine getirecek olanın ihtiyaçlarından fazla olması gerekir. Ne var ki, gidiş dönüş süresinde aile efradının nafakası şart koşulmaz. Çünkü kendisi başka birinin imkânları ile hacca muktedir bulunmaktadır. Bir de şu var ki, kimi zaman bizzat kendi gücüyle güç ve imkân sahibi olabileceği gibi kimi zaman da malî harcama ve kendisine bağlı başka kişilerin itaati ile de bu durumda olduğunu gösterir. Buna göre, yaşlılık veya müzmin bir hastalık dolayısıyle hac yükümlülüğünü bizzat yerine getiremeyecek durumda olan bir kimse mümkünse malî imkân kullanarak ya da güvendiği birine kendi adına hac yaptırır.

b) Hac vazifesini yerine getirmemiş ve ölmek üzere bulunan birinin hâli. Bu kişinin varisleri geride bıraktığı mirasından onun adına hac yaptırmak durumundadırlar. Tıpkı, borçlarının ödenmesinden sorumlu bulundukları gibi. Varisler mirastan hac için gerekli giderleri ve gidiş dönüş nafakasını yeterli miktarda ayırmak, böylece daha önce yapılamayan haccı yaptırmak zorundadırlar.

Özet olarak: Şafiîlere göre hacca muktedir olmak iki şekilde mümkündür: Doğrudan doğruya kendisi yapmak veya başka biri vasıtasıyla yapmak. Birinci hâlde daha önce kaydedilen şartlar geçerlidir: Mekke ile arasında iki konak ve daha çok mesafe bulunan kişi için binek, yiyecek, içecek, yol güvenliği, vücut sağlığı ve hacca yetişmeye elverişli zaman. Yani yiyecek-içecek ve binekten sonra hacca yetişmeye elverişli bir zamanın bulunması.

İkinci bu kişinin yaşlılık, ölüm veya hastalık gibi sebeplerle haccedememesi durumu. İyileşme umudu olmayan bir hasta veya binek üzerinde duramayacak veya güçlükle durabilecek bir yaşlı adına başka biri bu ibadeti yerine getirir.

Haccetmesi vacip olduğu hâlde bu yükümlülüğünü yerine getirmeyen biri öldüğünde geride miras bırakmışsa onun adına hac yaptırılması gerekir. Şayet miras bırakmamışsa varise böyle bir yükümlülük düşmez. Öte yandan, vasiyet etsin veya etmesin varis veya yabancı, ölen adına haccedebilir.

Güçsüz olan birinin izni olmadıkça, adına yapılan hac yerini bulmaz. Eğer adına haccedebilecek birini bulabilir ve böyle birine anlaşma günü itibarıyla temel ih-

tiyaçlarından fazla olarak yeterli bir ücret verebilirse onu vekil tayin edebilir. Bu ücret ister binekli ister yaya ücreti olsun, önemli olan anlaştığı kişinin razı olması, memnun kalmasıdır. O sırada malî imkândan yoksun olur ve gerek erkek gerek kız çocuklarından bunu karşılayabilecek birini bulursa yine o kişinin vekil tayin etmesi gerekir.

Ölü ve güçsüz adına esah olan görüşe göre, nafile hacda vekillik caizdir.

Şayet güçsüz, kendi adına haccetmesi hususunda birine vakâlet verse sonra da iyileşse, yaptırdığı hac esah olan görüşe göre onu borçtan kurtarmaz, bizzat hac yapması gerekir.(1)

Buna göre, üzerine hac vacip olan biri haccetmeden ölse bakılır: Eğer edasına imkânı bulamadan ölmüşse farz düşer ve kazası da gerekmez. Şayet edasına imkân bulduktan sonra ölmüşse farz düşmez ve mirasından kazası gerekir. Ayrıca bu haccın kazasına *mikattan* başlanması gerekir. Çünkü esasen hac *mikattan* itibaren farz olmaktadır. Öte yandan bu husustaki giderler, farz bir borç olması itibarıyla ana maldan karşılanmalı, o sebeple tıpkı insana ait borçlanmadaki gibi bir yol izlenmelidir. Diyelim ki, hac borcu ile bir insana ait borç bir araya gelmiş ve miras da her ikisi için yeterli değilse, bu durumda esah olan görüşe göre hac borcu öne alınır.(2)

Hanbelîler de Şafiîler gibi başkası adına haccı iki hâlde caiz görüyorlar.

a) Yaşlılık, kötürümlük veya iyileşmesinden umut kesilen her hangi bir hastalık sebebiyle hacca ve umreye gidememe durumu. Ağırlık yüzünden binek üzerinde ancak katlanılması imkânsız bir zahmetle durabilen bir kimsenin ve mahrem birini bulması mümkün olmayan kadının hâli de böyledir.

Bütün bunlardan her biri kendilerine vekâlet edecek hür bir kimseyi ve bunun için yeterli malî imkânı bulduklarında bizzat yerine getiremedikleri hac ve umre ibadetini yaptırmaları gerekir. Bu vekil kendi bölgesinden, yoksa en yakın yerden bulunur.

Öte yandan, kadının vekili erkek olabileceği gibi erkeğin vekili de kadın olabilir. Alimler arasında bu konuda ihtilâf yoktur. Ancak Hanefîlere göre kadının bu şekildeki haccı bazı noksanlıklarla gerçekleşeceği için mekruh kabul edilmektedir. Onlara göre kadının tavaf sa'y sırasında koşmaması ve traş olmaması noksanlıktır.

Vekil tayin edecek malî gücü yoksa hiç tartışmasız hac borçlusu olmaz. Çünkü sağlıklı bir kimse hac için yeterli malî imkândan yoksun ise bu hususta yükümlü sayılmaz. Buna göre hasta öncelikle yükümlü sayılmaz. Öyle ki, hastanın malî gücü

1- *Kitabul-İzah,* 16 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 199.
2- *el-Mühezzeb,* I, 199; *el-Mecmû',* VII, 89 vd.

yerinde olsa da vekil tayin edecek kimse bulamasa yine durum aynıdır. Ayrıca hac için yeterli süre konusu ile ilgili yukarıda geçen iki rivayete göre karşımıza şöyle bir soru çıkıyor: Acaba bu farz olmanın şartlarından mıdır ki mezhepte muteber olan budur, yoksa hacca gitme gereğine ait şartlardan mıdır? Birincisine göre ölümden sonra ona hiç bir şey farz olmaz. İkincisine göre ölümünden sonra onun adına hac farz olur.

İyileşme veya serbest bırakılma umudu olan kimselerin vekil tayin etmeleri mümkün değildir. Bunu yapsalar bile yükümlülükten kurtulmuş olmazlar. Çünkü bizzat hacca muktedir olma umuduna sahiptirler. Vekil tutsalar bile, fakirde olduğu gibi yerini bulmaz.

Bizzat haccedemeyecek biri, vekili ihrama girmeden önce iyileşse ve muktedir hâle gelse, bu durumda vekilinin haccı onu borçtan kurtarmaz. Bu durum suyu bulan teyemmümlü kişinin hâline benzer.

Ne var ki, böyle güçsüz bir kimse kendi adına haccettirdikten sonra şifa bulup iyileşse yükümlü olduğu farzı yerine getirmiş bulunduğundan tekrar bir hac daha yapma borcunda değildir. Nasıl ki, gücünü toparlayamadığı takdirde tekrar haccetmek durumunda olmayacak idiyse aynı ibadeti yerine getirmiş olduğundan bu hâlde de tekrar haccetmesi gerekmez. Ancak Şafiîler ve Hanefîler bu kişiye tekrar haccın gerektiği görüşündedirler. Onlara göre böyle bir vekâlet esasen bir umutsuzluk sonucu gerçekleştiği için söz konusu umutsuzluğun ortadan kalkması ile aslolan şey yerine gelmekte ve o aslın yerine getirilmesi şart olmaktadır. İddetten umudunu kesip ayla iddet tutan bir kadının daha sonra hayız gördüğünde o iddetinin geçerli olmaması gibi.

Hayattaki bir kimse adına hac ister farz ister nafile olsun, ancak izni ile mümkündür. Çünkü bu, vekâletle ilgili bir ibadet olmaktadır. Dolayısıyle, tıpkı zekâtta olduğu gibi akıl sahibi ve ergenlik çağına girmiş biri adına yapılmak istendiğinde izni şarttır.

b) Üzerine hac vacip olduğu hâlde ölen kimse: Yukarıda anılan şartların bütünüyle bulunmasından dolayı haccetmesi vacip olduğu hâlde bu borcunu yerine getirmeden ölen bir kimsenin mirasından vasiyet etmemiş olsa bile bir hac ve bir de umre masrafları ayrılır. O kişi hac yükümlülüğünü ister hiç sebepsiz ve mazeretsiz ihmal etmiş olsun ister iyileşme umudu olan bir hastalıktan veya benzeri sebepler yüzünden yerine getirememiş bulunsun. Neticede, onun adına yapılacak hac öldüğü yer itibariyle değil de üzerine farz oluşu itibariyle yerine getirilecektir. Bir şeyin kazası da edası sıfatı ile olur. Hatta vekilin de kasr mesafesinden fazla uzaklıkta, kendi bölgesi dışından olmaması gerekir. Kasr mesafesinden yakın başka bir bölgeden de vekil olabilir. Çünkü böyle bir mesafe sefer değil hazar hükmündedir. Üzerine hac farz olan biri veya onun vekili yolda ölse, gerek mesafe gerekse söz ve fiil olarak onun öldüğü yerden adına haccedilir.

Velisinden izinsiz yapsa bile yabancı birinin ölünün adına haccetmesiyle bu borç düşer. Çünkü Peygamberimiz (a.s) haccı borca benzetmiştir. Yani farz olsun nafile olsun ölü adına yapılan hac, izni olmadan da yerini bulur. Tabiî, yaşayan insan için böyle değildir. Peygamberimiz (a.s) izni olmadığı halde ölü adına haccı emretmiştir. Ayrıca, sadakada olduğu gibi farzı caiz olanın nafilesi de caizdir.

Eğer bir kimse nafile bir hac vasiyetinde bulunsa ve vekillik yerini belirlemese bu durumda vasiyet sahibinin bölge mikatından itibaren haccedilmesi caiz olur. Tabiî, bölgesinden itibaren nafakasına yeterli olabilecek bir malî imkânla haccedilmesi vasiyetinde bulunmak gibi her hangi bir işaret ile buna engel bir durum olmamalıdır. Aksi hâlde böyle bir durumda hacca oradan yola çıkmak gerekir. Eğer ölenin yeterli mal bırakmaması veya borç yükü altında bulunması gibi durumlar yüzünden kendi bölgesinden hac için yola çıkılmazsa hissesinden hac için belli miktar alınır ve borca benzerliği sebebiyle yetişebildiği yerden hacca gidilir.

Özet olarak, Malikî ve Hanefîlere göre vasiyet etmesi hâlinde ölü adına hac yapılabilir ve söz konusu vasiyet malın üçte birinden karşılanır. Malikîlerin dışındaki cumhura göre de hastalık ve benzeri sebepler yüzünden haccedemeyen hayattaki bir kimse adına da hac caizdir. Hanefî ve Malikîlere göre vekilin haccı kendisine vekil olunan kişinin memleketinden olması gerekirken, Şafiîlere göre mikattan olması gerekir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre vasiyet yalnızca malın üçte birinden değil, aynı zamanda ana maldan da karşılanır

Vekilin ölü adına yapacağı hac cumhura göre hemen gerçekleştirilmek durumundadır. Çünkü ayet-i kerimede: "*Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..* " (Bakara, 196) ve: "*.. oraya yol imkânı bulabilen insanlara Kâbe'yi haccetmek bir borçtur..* " (Al-i İmran) buyurulmakta. Buradaki emir derhal anlamınadır. Şafiîlere göre bu emir geciktirilmeye müsait bir emir niteliğindedir. Dolayısıyla, vekilin de ertelеme hakkı vardır. Çünkü Peygamber (a.s) Hz. Ebu Bekir'i hacca memur etti ve kendisi Medine'de kaldı. Ne harp hâlindeydi, ne de başka her hangi bir engel söz konusu idi. Hacca muktedir olduğu hâlde başka gitmeyenler de vardı. Bu da gösteriyor ki, hac hemen yerine getirilmesi gerekli bir farz olmayıp aksine geciktirilmeye müsait bir farzdır.

Vekil Tayin Etmenin Meşruluğunun Delilleri:

Fakihlerin, hacda vekilliğin meşruluğu ile ilgili dayandığı deliller vardır. Bunlardan bazılarını şöylece sıralayabiliriz: İbni Abbas ve diğerlerinin hadisi: *"Has'am kabilesinden bir kadın gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Babam, Allah'ın hac ile ilgili farizasının borçlusu oldu, fakat çok yaşlı durumda, devesinin sırtında durabilecek güçte değil." Bunun üzerine Allah'ın Resulü: "Onun adına sen haccet bu-*

yurdu. "[1] Bu haccedemez durumdaki baba adına haccedilebileceğini gösteren bir delildir. Ayrıca, belirtmek gerekir ki söz konusu olay Veda Haccında cereyan etmiştir. Yine İbni Abbas anlatıyor: "*Cüheyne'den bir kadın Peygamber (a.s)'e gelerek: "Annem hac adağında bulundu, fakat haccedemeden öldü. Bu durumda ben onun adına haccedebilir miyim?"* dedi. Bunun üzerine şöyle dedi: "*Evet, onun adına haccet. Hem annen üzerinde borç bulunsaydı sen ödemeyecek miydin? O hâlde, Allah'a olan borçları da ödeyin, Allah vefaya en layık olandır.* "[2]

Aynı hadisi başka bir lafızla Darekutnî de rivayet eder: "*Peygamber (a.s)'e bir adam geldi ve: "Babam hac borçlusu olarak öldü, onun yerine haccedeyim mi?" diye sordu. Peygamber (a.s) şöyle buyurdular: "Baban geride kendine ait borç bıraksaydı ödemez miydin?" Adam evet, deyince, "O hâlde babanın yerine haccet, buyurdu.* " Böylece, aynı zamanda bilinen türden borca da benzetilen haccın ölen baba adına oğlu tarafından yapılabileceği ortaya çıkıyor. Başka bir rivayette ise ölü adına haccın varis ve başkaları tarafından da yapılabileceği belirtilir. Çünkü o rivayette: "*.. benim kız kardeşim hac adağında bulundu...*" kaydı yer almakta, fakat ardından kendisinin varis olup olmadığının sorulduğu görülmemektedir.

Öte yandan sünnet, vekilin aynı zamanda daha önceden kendi adına haccetmiş olmasını ön şart olarak görmektedir. İbni Abbas anlatıyor: "*Peygamber (a.s) "Şubrüme adına lebbeyk!" diyen birini duydu. Bunun üzerine: "Şubrüme kim?" diye sordu. Adam: "Kardeşim veya bir yakınım" dedi. Tekrar: "Kendi adına haccettin mi?" diye sordu. Adam: "Hayır," cevabını verince, bu kez: "Kendi adına haccet, sonra da Şubrüme yerine haccet.*" buyurdu.

Ücret Karşılığı Hac:

İlk Hanefî fakihleri hac, ezan, Kur'an ve fıkıh öğretimi ve daha ibadet muhtevalı benzeri işlerden Müslümanın bizzat yapması gereken fiiller arasına girdiği gerekçesiyle, ücret alınamayacağı görüşündedirler. Söz gelimi, biri diğerine: "Seni kendi adıma şöyle haccetmen için kiraladım" dese bu şekilde yapılan hac yerini bulmaz. Ancak mezhebe göre bu haccın yerini bulacağı kesindir. Ne var ki, böyle bir uygulamada ücret adı anılmadan yalnızca: "Senden adıma haccetmeni istiyorum" der. Tabiî ki, anlaştığı kişiye bu ibadetin yapılması için gerekli ve yeterli malî desteği sağlamak zorundadır. Çünkü muhatabı olan kişi kendini bütün bütüne bu işe verecektir. Bu hac caiz görülüyor, çünkü ücret kısmı iptal edilince geriye yalnızca hac isteği kalmaktadır. Başkası adına hacceden bir kimse kendisine verilen ücretin artması hâlinde artan miktarı hac yaptırana geri vermek durumundadır. Ancak

1- Hadisi, İbni Abbas'tan *cemaat* rivayet etmiştir. Ahmed ve Tirmizî de benzerini Ali'den rivayet etti ve Tirmizî sıhhatine hükmetti. Tekrar Ahmed ve Neseî bu manada Abdullah b. Zübeyr'den ve: *"Has'am'dan bir adam geldi.."* geldi şeklindeki metinle rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 285 vd.; *Sübülüs-Selâm,* II, 181.

2- Buharî rivayet etmiştir. Hadisi bu mana ile Neseî de İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. a.g.e. IV, 286; II, 182.

varisler bağışlarsa veya ölü daha önceden söz konusu meblağın artması hâlinde artanın haccedene verilmesini vasiyet etmişse durum değişir.

Hac olsun diğer ibadetler olsun hiçbiri için ücret alınamayacağı görüşünde olanlar şu delillere dayanıyorlar: "*Übeyy b. Ka'b, bir adama Kur'an öğretiyordu, o kişi kendisine bir yay hediye etti. Übeyy bu konuda Peygamberimiz (a.s)'in fikrini sordu. Bunun üzerine aldığı cevap şöyleydi: "Eğer ateşten bir yayı kuşanmak hoşuna giderse bunu yap.* "[1] Öte yandan, Peygamberimiz (a.s) Osman b. Ebu'l-Asa: "*Ezanına ücret almayacak bir müezzin edin.* " [2] buyurmuştur. Bütün bunlar ibadet ehli Müslümanın zaten yapması gereken birer ibadettir. Namaz ve oruç için nasıl ücret alınamazsa diğerleri için de alınamaz.

Fakihlerin cumhuru ve sonraki Hanefî fakihleri hac ve diğer ibadetler için ücret alınabileceği görüşündedirler.[3] Çünkü Peygamber (a.s): "*Alacağınız en haklı ücret Allah'ın Kitabı için alacağınız ücrettir.* "[4] Yine Peygamberimiz (a.s)'in ashabı Allah'ın kitabını şifa niyetiyle okuma karşılığı olarak ücret almıştır. Ayrıca bunu Peygambere haber vermişler, o da bunu hoş karşılamıştır.[5] Hem aynı zamanda bizzat ilk Hanefî fakihlerinin de belirttiği gibi hac masraflarını almak caizdir. Böylece, tıpkı cami ve köprü yapımında olduğu gibi, hac için ücret almak da caizdir.

Farklı iki görüşten çıkan sonuç şudur: Diyelim ki hac için ücret almak caiz değildir. Buna göre vekilin yalnızca vekil olması gerekir. Kendisine sağlanan malî imkân da yol gideri olarak değerlendirilecektir. Vekil ölse mahsur kalsa hastalansa veya yolu şaşırsa sağlanan bu malî imkânı geri ödemesi gerekmez. Çünkü bu, mal sahibinin izni ile kendisine verilmiştir. Ancak hac yasaklarından birini işlerse gerekli cezayı kendi malî imkânı ile ödeyecektir. Çünkü kendisine yasak çiğneme izni verilmiş değildir. O sebeple sanki vekil değilmiş gibi cezayı bizzat ödeme durumundadır. Haccı bozması hâlinde de aldığını iade edeceği gibi haccı kaza etmek de yine ona düşer. Çünkü onun yaptığı suç ve hatalar yüzünden vekil tayin edenden hac borcu düşmemiş olmaktadır. İhmali yüzünden hac vaktini kaçırması halinde de durum yine budur. Ama ihmalden değil de elinde olmayan sebepler yüzünden haccı kaçırırsa masraf iadesinden kurtulur. Çünkü, olayda kastı olmadığı gibi her hangi bir şekilde muhalefeti de söz konusu değildir. Nitekim, öldüğü takdirde de sonuç aynıdır. Vekil yolun her hangi bir kısmında ölse kaldığı yerden onun haccına devam edilir.

Vekilin üzerinde hac masraflarından artan bir şeylerin bulunması hâlinde

---

1- İbni Mace rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 286.

2- Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmiştir. a.g.e.

3- *el-Kavanînü'l-Fıkhıyye*, 128; *eş-Şerhus-Sağîr*, II, 15; *Muğnî'l-Muhtac*, I, 469 vd.; *el-Muğnî*, III 231 vd.

4- Buharî İbni Abbas'tan rivayet etmiştir.

5- Nesei hariç Ebu Said el-Hudrî'den *cemaat* rivayet etmiştir.

alırımasına izin verilmedikçe geri verilir. Dolayısıyle kendisi için ihtiyaç oranında harcama yapılır. Eğer vekil daha yakın bir yol varken başka bir yol izlerse aradaki farkı kendi karşılar. Aynı şekilde dönüş imkanı bulunduğu halde Mekke'de kendisini seferî kılacak bir müddet kalırsa masrafını yine kendi malî imkanından karşılar.

Ölü veya diri adına ücret karşılığı hac caiz ise bu takdirde ücretin belirlenmesi, ücret anlaşması gibi şartlar bunda da geçerli olacaktır. Buna göre vekilin aldığı ücret tamamen kendi mülkünde olup istediği gibi tasarruf yapabilecektir. Aldığı ücretle bütün giderlerini karşıladıktan sonra bir miktar artırmış olsa bu da tamamen kendine ait sayılır. Mahsur kalsa, yolu şaşırsa veya parasını yitirse bütün sorumlusu kendisidir. Yani her durumda bu haccı yerine getirmesi gerekir, üzerine borçtur. Ancak öldüğü takdirde anlaşma geçersiz hâle gelir. Çünkü anlaşmanın muhatabı yok olmuştur, dolayısıyle sözleşme de feshedilmiş olur. Sonra yapılacak hacca o vekilin kaldığı yerden başlanır, bu arada hac yasaklarından ihlâl edilen varsa vekile aittir, çünkü haccın yükümlüsü odur.

Malikîlere Göre Ücret Karşılığı Hac: Vasiyet eden ölü adına ve ücret karşılığı haccetmeyi her ne kadar caiz görüyorlarsa da esas itibariyle hac, Kur'an-ı Kerim okumak, imamlık, ilim öğretmek gibi Allah için yapılacak işlerde kişinin ücret almasını hoş karşılamamakta ve mekruh saymaktadırlar. Ancak Kur'an öğretme işini ayrı tutmuşlar ve bunun karşılığında ücret alınabileceği görüşünü savunmuşlardır.

Malikîlere göre ücret karşılığı hac konusunda anlaşmak iki çeşittir:

a) Belli bir ücrette anlaşmak. Bu ücret ilgili kişinin kendine aittir. Aldığı ücret giderleri karşılamazsa kendinden ekler, artarsa kendine kalır.

b) Yetecek miktar: Müvekkil kendi adına haccetmesi için göndereceği kişiye malî imkân sağlar. Bu arada önceden verdiği yetmezse sonradan ihtiyaca göre ek destekte bulunur, artarsa bu kez kendisine geri verilir.

Ölü, kendi adına geride bıraktığı malî imkân desteğiyle haccedilmesini vasiyet etse ve kendisi de haccetmemiş olsa bu durumda söz konusu vasiyet malının üçte birinden yerine getirilir. Şayet vasiyet etmemişse haccedilmez.

Hac için vekil tayin edilen kişi adına haccedeceği kişi için hacca niyet eder. Bir de bu kişinin daha önce kendi hac borcunu ödemiş olması şartı yoktur. Tabiî, bu, Malikî ve Hanefîlere göre böyledir. Şartlar kısmında da açıklayacağımız üzere Şafiî ve Hanbelîlerin ise bu konudaki görüşleri farklıdır.

Başkası Adına Haccetmenin Şartları:

Başkası adına hac konusunda Hanefîler[1] yirmi şart ileri sürmektedirler. Bun-

1- *ed-Dürrül-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr*, II, 327-333; *Fethu'l-Kadîr*, II, 317-321; *el-Bedayi'*, II, 21 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 15; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 18; *el-Kavânînü'l- Fıkhıyye*, 128; *Şerhu'l*

ları, önemli gördüğümüz yerlerde başka fakihlerin görüşleri ile birlikte şöyle sıralıyoruz:

1- Vekilin ihrama girerken adına haccettiği kişi için niyet etmesi Çünkü vekil kendi adına değil, vekili olduğu kişi adına haccetmektedir. Bunun için diliyle: "Filanca adına ihrama girdim ve filanca adına telbiye getirdim" demesi en uygunudur. Meselâ şöyle diyebilir: "Allah için filanca adına hacca niyet ettim ve yine onun yerine ihrama girdim, filanca adına lebbeyk.." Nasıl kendi adına haccederken bunları söylemesi gerekirse bu hâlde de aynı şeyleri söyleyecektir. Vekili olduğu kişinin adını unutsa "asil adına" der ve bu da yerini bulur. Hem kalben niyet yeterlidir. Bu şart bütün fakihler tarafından ittifakla benimsenmektedir.

2- Asil, mal varlığı olduğu hâlde bizzat haccetmekten âciz durumda bulunmalıdır. Buna göre malî imkânı yerinde olan ve bedeninde hiç bir engeli bulunmayan kimse kendi adına başkasına hac yaptıramaz. Bu, Malikîlerin dışında bütün fakihlerin ortak görüşüdür. Malikîler ise esasen diri bir insan adına hiç bir şekilde hac yapılamayacağı görüşündedirler. İşte o sebeple, bizzat haccedebilecek bir kimse, bunu gücü yettiği hâlde farz hac için başkasını vekil edemez.

Ölü adına hac yapılabilmesini bütün fakihler caîz görmüşlerdir. Ancak bu, Hanefî ve Malikîlere göre ölünün vasiyeti hâlinde mümkündür. Şafiî ve Malikîlere göre ise, muktedir olduğu hâlde ihmali yüzünden haccedemeyen ölmüşse o kişi adına hac yapmak vasiyet etmese de farzdır.

3- Hapis ve hastalık gibi âcizliğe sebep olan durumların ölüme kadar devam etmesi. Bu, Hanefî ve Şafiîlerin ittifak ettiği bir şarttır. Adına haccedilen hasta biri sonradan iyileşirse bu kişi yeniden bizzat haccetmekle yükümlüdür. Çünkü burada başkası adına hacca, ortadan kalkması umulmayan bir âcizlik sebebiyle kıyasa aykırı bir şekilde izin verilmiştir. Dolayısıyla, bunun caiz oluşu söz konusu aczin devamına bağlıdır.

Hanbelîler ise emir yerine getirildiği ve borç yerini bulduğu için sanki özür devam ediyormuş gibi bu durumda asilin yeniden haccını gerekli görmüyorlar. Yapılan hac kâfidir.

4- Haccın farz olması. Fakir veya kendine hac farz olmayan kimse kendi adına birine haccettirse o kişinin haccı caiz olmaz. Hatta daha sonra hac kendisine farz olsa bile durum değişmez.

5- Kendisine hac farz olan kimsede vekil tayin etmeden önce özrün mevcut olması gerekir. Sağlıklı bir kimse başka birine kendi adına haccettirse ve sonra güçsüz duruma düşse söz konusu hac onu borçtan kurtarmaz. Tabiî, bu son iki şart son derecede açık, kolay anlaşılır hususlardır.

Muhallâ, II, 90; *Kitabu'l-izah*, A-18; *el-Mühezzeb*, I, 199; *el-Mecmu*, VII, 97; *Muğnîl-Muhtâc*, I 470 vd; *el-Muğnî*, III, 230, 243-245; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 462 vd.

6- Hac giderlerinin tamamı veya Hanefîlere göre büyük bölümünün vekil gönderenin mal varlığından karşılanması. Ancak varisin bu konudaki durumu farklıdır. Varis, elde ettiği mirastan kendi isteğiyle ve ölünün vasiyeti olmaksızın onun adına haccederse ölü bu borçtan kurtulmuş olur.

Öte yandan, vekil bizzat kendi malından karşılayarak ölü adına hacceetse ölü adına hac olarak gerçekleşmez. Aynı şekilde ölü, kendi malından haccetmesi için varise vasiyette bulunsa ve ölümünü müteakip varis bu kez kendi malı ile onun adına haccetse, böyle bir hac ölüyü borçtan kurtarmaz. Çünkü farz olan hac ölünün mal varlığı ile ilgilidir. Onun mal varlığından karşılanmayan bir hac borcu düşmez.

Şafiî ve Hanbelîler, varis olsun veya olmasın birinin bir başkası adına mutlak anlamda yapacağı nafile haccın geçerli olduğu görüşündedirler. Hatta ölü vasiyet etsin veya etmesin, durum değişmez. Öyle ki, bunu yapan bir yabancı olsa ve varis tarafından da bir izin bulunmasa yine olur. Çünkü bu durum, başka birinin borcunu sırf iyilik olsun düşüncesiyle ödeyen kişinin durumuna benzer.

7- Asilin istediği şekilde mikattan ihrama girmek. Asil kendisine haccı emrettiği halde o tutup umre yapsa ve sonra da Mekke'den itibaren hacca niyetlense caiz olmaz ve aynı zamanda bunu tazmin eder. Başka bir deyişle asil ona *hacc-ı ifradı* emretse ve o da *temettu'* haccı yapsa onun adına yaptığı hac yerini bulmaz. Ayrıca, Hanefîlerin ittifakı ile vekil bunu tazmin eder. Şayet asil,ona *hacc-ı ifradı* emrettiği halde o *hacc-ı kıran* yapsa aykırı uygulaması yüzünden Ebu Hanife'ye göre harcamaları tazmin eder. Ancak bu, sahibeyn'e göre asil kimsenin adına istihsanen caiz olur.

Ölü haccı vasiyet etse ve aynı zamanda masrafları, mekânı da belirlese uygulama onun belirlediği ve istediği şekilde gerçekleşir. Eğer ölü belirlememişse vekil hacca onun bölgesinden başlar. Bu istihsan değil de kıyas ölçüsüne göre böyledir. Tabiî, uygulama kıyasa göredir.

Şafiîlere göre vekilin asilin mikatından başlaması lâzımdır. Çünkü hac ibadetleri mikattan itibaren lâzım gelir.

Hanbelîler de şöyle diyor: Vekilin hacca asilin bölgesinden başlaması gerekir. Çünkü hac gerek âcizin gerekse ölünün kendi bölgesinden başlaması farz olmuştur. Dolayısıyle vekilin de asile oradan vekâlet etmesi gerekir.. Hem, kaza da tıpkı namazın ve orucun kazası gibi edaya uygun bir şekilde gerçekleşir. Adak ve kaza haccında da hüküm aynıdır. Eğer asilin iki vatanı varsa bunların en yakınından vekil tayin edilir. Hacca çıkan biri yolda öldüğü takdirde öldüğü yerden onun adına hacca devam edilir. Çünkü ölen kişi böylece üzerine düşenin bir bölümünü gerçekleştirmiş olduğundan aynı hususların tekrarlanması gerekmemektedir. Aynı şekilde vekili yolda ölmüş olsa hacca onun kaldığı yerden devam edilir.

Hac için ihrama giren bir kimse vefat etse kalan ibadetleri için vekâlet edilme-

si mümkündür. O kimsenin ihramının kendi adına veya bir başkası yerine olması farketmez. Çünkü hac vekâlete elverişli ibadetlerdendir. Dolayısıyla, haccın rükünlerinin bir kısmını yerine getirdikten sonra ölmüş olsa tıpkı zekâtta olduğu gibi, kalan kısım onun adına yerine getirilir.

Eğer ölen kimse kendi bölgesinden hacca yetecek miktarda bir mal bırakmamışsa bıraktığının yeteceği yerden hac yapılır.

Ölen kimse nafile hac vasiyet ettiği hâlde malının üçte biri kendi bölgesinden hacca yetmese bu miktarın yeteceği bir yerden hac yapılır veya hac hususunda ona yardımcı olunur. Ölü adına vekâlette bulunulurken bir güven eseri olarak mevcudun en azından yola çıkılır. Ancak varisler fazlasına razı iseler veya ölen kimse farklı birşey vasiyet etmişse üçte birden çok olmamak kaydı ile bu gerçekleştirilir.

8- Kendisi adına haccetme talebinde bulunmak. Asilin adına haccedilmesini istemek ve bu yolda emir vermek Hanefîlere göre şarttır. Buna göre başkası adına izni olmadan hac mümkün değildir. Ancak varis bu hükmün dışındadır. Varisin miras bırakan adına izni olmadan haccetmesi caizdir. Hatta, ölen adına vasiyeti olmadan haccetmişse bu onun hac borcundan kurtulmasını sağlar. Bu görüşün dayandığı delil de daha önce geçen Has'amlı kadınla ilgili hadistir. Allah'ın izni ve iradesi çerçevesinde diyebiliriz ki, ölü adına bir yabancı haccetmiş olsa inşaallah ondan hac farzı düşer, çünkü bu bir sevap ulaştırma işi olduğundan yapanın yakın veya uzak olması hiç farketmez. Bu, belli kimseye mahsus bir olay olamaz. Ebu Hanîfe ise bu konuda, "İnşaallah kurtarır" der. Ancak ölenin vasiyeti hâlinde bu ifadeyi tereddütsüz kullanır.

9- Hanefîlere göre ücret şartı ileri sürülemez. Daha önce de belirttiğimiz gibi hac için ücret almak onlara göre caiz değildir. Buna göre biri diğerine: "Seni adıma haccetmen için kiraladım." dese o kişinin adına haccı caiz değildir. Ne var ki, mutemet görüşe göre bu hac yerini bulmuş demektir. Ancak farklı bir ifade ile: "Seni adıma hac yapman için memur ettim" demesi ve ücretten söz etmemesi gerekir. Öte yandan, daha önce de belirttiğimiz gibi cumhura göre hac için ücret almak caizdir.

Hanbelîlere göre kişinin ölmüş veya güçsüz düşmüş olan ana-babası adına haccetmesi müstehaptır güzel bir davranış olur. Çünkü Peygamberimiz (a.s) Ebu Rezin'e emirde bulunarak: "*Baban yerine hac ve umre yap*" buyurmuştur." "*Bir kadın Resulullah (a.s)'a haccetmeden ölen babası hakkında sordu ve: "Babanın yerine haccet" cevabını aldı.* Cabir'den rivayet edilen hadiste ise: "*Ana veya babası adına hacceden bir kimse onların hac borcunu yerine getirmiş olur. Ayrıca, kendisine de on hac sevabı verilir.*" buyurulur. İbni Abbas'tan da şu hadis rivayet ediliyor: "*Bir kimse ana-babasının yerine haccetse veya onlara ait bir borcu ödese kı-*

yamet günü ebrâr olan kimselerle-iyilerin arasında diriltilir. "[1]

Nafile veya farz hacca ana-baba adına başlanırken ilkin anadan başlamak en uygunudur. Çünkü iyilikte ananın sürekli öncelik hakkı vardır. Ebu Hureyre anlatıyor: "*Resulullah (a.s)'a gelen biri sordu: "İyilik yapmama en lâyık olan kimdir?" Allah'ın Resulü: "Annendir" buyurdu. "Sonra kim?" diye sordu. Yine: "Annendir" buyurdu. Tekrar sordu: "Sonra kim?" Yine buyurdu: "Annendir." Sonra yine sordu: "Sonra kim?" Bu defa: "Babandır.* " buyurdu."[2] Tabiî, hac anneye değil de babaya farz ise o zaman hacca babadan başlar. Çünkü farz nafileden daha önceliklidir.

Hanefîlere göre bir kimse ana-babası adına haccetse, sonunda yaptığı hac biri adına yerini bulur. Çünkü izni olmadan başkası adına hacceden bir kimse haccı eda ettikten sonra sevabını ona bağışlayabilir. Böylece, edadan önceki niyeti kendiliğinden hükümsüz kaldığından, vekilin aksine, ancak edadan sonra sevabını ana-babadan birine bağışlayabilir.

10- Vekilin hacca ehil olması. Buna göre vekil mükellef, yani akıllı, ergenlik çağına girmiş olacaktır. Bu konuda ittifak vardır. Ancak Hanefîlere göre vekilin ergenlik çağında olması da yeterlidir. Onlara göre ergen olmayan çocuğa haccettirilemez.

Sarure'nin Haccı: Sarure, daha önce kendi adına haccetmeyen kimse demektir. Hanefîler kendi adına haccetmemiş kimsenin vekilliğini tahrîmî kerahetle caiz görmüşlerdir. Başka bir deyişle vekilin kendi adına önceden haccetmiş olmasını şart koşmamışlardır. Bu görüşü benimserken: "*Baban adına haccet.*" buyruğuna muhatap olan Has'am kabilesine mensup kadınla ilgili hadisin mutlak anlamına dayanmaktalar. Bu hadiste kadının daha önce haccedip etmediği hususu sorulmamaktadır. Olaylarla ilgili ayrıntılara girmemekse söz ve hitabın genelliği anlamına gelir. Kerahat konusuna gelince, bunun sebebi de farz haccı yapmamış olmasıdır.

Aynı görüşü paylaşan Malikîler de şöyle diyor: Kendisi için haccetmemiş bir kimsenin, yerine haccedilmesini vasiyet eden başka bir kimse adına haccetmesi mekruhtur. Bu görüşün dayandığı temel de haccın bir süre ertelenebilir bir farz oluşudur. Şayet haccın hemen yerine getirilmesi gereken bir farz olduğu görüşü esas alınsa bu hiç mümkün olmazdı. Malikîlerce mutemed görüş budur.

Şafiî ve Hanbelîlerin görüşleri de şöyledir: Vekil eğer daha önce kendisi için farz haccı yerine getirmemişse başkası adına haccedemez. Buna delil olarak alınan ve yukarıda geçen hadisi hatırlayalım: "*Şubrume adına telbiye getiren birine Peygamberimiz (a.s): "Kendi adına haccet, sonra da Şubrume yerine! " buyurmuştu.*"

1- Bu hadislerin tamamını Darekutnî rivayet etmiştir.
2- Müslim ve Buharî. rivayet etmiştir.

Has'am kabilesine mensup kadınla ilgili hadise gelince, burada, Peygamber efendimizin ayrıntılara girmemesi daha önce o kadının hac yaptığını bilmesine yorulur. Gerçi buna dair bir rivayet yok. Ancak Kemal b. Humam'ın da dediği gibi bütün delillerin toplamı değerlendirildiğinde bu sonuç çıkar.

Öte yandan, "*İslam'da saruret yoktur.*"[1] hadisi de görüşü güçlendirmektedir.

Aynı şekilde hac ve umre yükümlüsü bir kimsenin nafile hac ve umre yapması da caiz değildir. Yine hac farzını yerine getirmeden adak hac ve umre de yapamaz. Çünkü, nafile ve adak, farz hac'dan zayıftır, dolayısıyla bunların farzdan önceye alınması doğru olmaz. Başkasının haccını kendi haccına tercih etmesi gibi. Buna göre, başkası adına ihrama giren bir kimse, aynı zamanda farz borçlusu olsa söz konusu ihram doğrudan kendisi için geçerli olur. Bu hususla ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz İbni Abbas hadisinde şöyle anlatılıyordu: "*Peygamberimiz (a.s) Şubrume adına hacceden bir kişiye: "Sen kendi adına haccettin mi?" diye sordu. O kişi: "Hayır" cevabını verince, bu kez buyurdular: "Bu haccı kendi adına yapmış ol. Sonra da Şubrume için haccet.*"

Buna göre bir kimse hem farz hac hem de kaza ve adak haccı borçlusu olsa bu durumda farz haccı öne almak zorundadır. Bundan sonra sırasıyla kaza ve adak haccı gelir. Aslında farz hac için değil de diğerlerinden herhangi birine ihrama girmiş olsa yine farz haccı yerine getirmiş sayılır. Yani burada diğerleri için yaptığı niyet, farz hac yerine geçmektedir.

11- Vekilin binek üzerinde hac seferine çıkması gerekir. Çünkü o, bu yükümlülüğü binekli olarak yerine getirmek durumundadır. Yürüyerek haccettiği takdirde aykırı hareket etmiş olacağından yol giderlerini karşılaması gerekir. Buna göre biri, bir başkasından kendi adına haccetmesini istese ve o kişi de yürüyerek bu isteği yerine getirse onun masraflarını karşılamak zorundadır.

Hanefîlerce tercih edilen görüş itibarıyla yolun çoğunu binekli olarak geçirmesi gerekir. Harcama sıkıntısı söz konusu olduğunda yürüyerek haccedebilir. Hac seferine binek üzerinde çıkılması gereği Malikîler dışındaki cumhurun görüşüdür. Malikîlerse bildiğimiz gibi fazla bir sıkıntıya yol açmadığı takdirde haccın yürüyerek yapılması gerektiği görüşündedirler.

12- Vekil, vasiyet edilen haccın yerine getirilmesinde terekenin üçte birinin yeterli olması hâlinde, adına haccettiği kimsenin vatanından başlar. Yeterli olmaması hâlinde kendince mümkün olabilen yerden yola çıkar. Bu da Hanefîlerin görüşüdür.

1- Bu hadisi Ebu Dâvud bir kısmı Müslim'in, bir kısmı da Buharî'nin şartlarına uygun olarak *sahih* senetle rivayet etmiştir. Şafiî: "Haccetmeyenin sarure diye adlandırılmasını hoş bulmuyorum" diyor. Hanbelîler de: "*İslam'da saruret yoktur.*" hadisine binaen, haccetmeyenin *sarure* diye adlandırılması mekruhtur. derler.

Şafiî ve Hanbelîlere göre ise vekilin yol harcamalarında ölünün bütün mal varlığı dikkate alınır. Çünkü söz konusu hac da onun geride bıraktığı ve ödenmesi gereken her hangi bir borç gibidir. Bunun ana maldan karşılanması da bu sebepledir.

13- Belli birinin vekâleten haccetmesi özellikle belirtilmişse o kimsenin bizzat haccetmesi gerekir. Söz gelimi asil: "Benim adıma filanca haccedecektir başkası değil." diyebilir. Bu durumda başkasının bu vekâleti üstlenmesi mümkün olmaz. Hem üstlense bile ölü adına haccedilmiş olmaz. Böyle bir uygulamada birinci ve ikinci kişiler hac giderlerini tazmin ederler. Ancak, asil daha işin başında vekile yetki verse ve "dilediğince hareket et" dese bu durumda vekilin bir başkasına yol giderlerini karşılayacak meblağı vermek hakkı vardır. Böylece, yapılan hac da yerini bulur.

14- Vekil yaptığı haccı bozmamalıdır. Şayet her hangi bir sebeple bozarsa, yani haccın bozulmasına sebebiyet verirse asilin haccı yerini bulmaz. Hanefîlere göre kaza etse bile durum aynıdır. Nitekim bu konu ileride ele alınacak. Çünkü asil daha işin başında sıhhatli bir hac istemiştir. Ama bu onu yapmayarak verilen talimata aykırı davranmış olup dolayısıyle aldığı masraf bedellerini karşılayacaktır. Bu şekilde yapılan bir hac, asil adına değil vekil adına gerçekleşmiş olmaktadır. Çünkü haccını bozan kimse kazasından da sorumlu olur.

15- Emre aykırı davranışta bulunmamak. Vekil, kendisine *ifrad haccı* emredildiği halde *kıran* veya *temettu'* haccı yapsa, söz konusu hac asil yerine yapılmış sayılmaz. Buradaki asil ölü bile olsa sonuç değişmez. Dolayısıyle vekil aldığı masraf bedellerini karşılar. Öte yandan vekil umre için görevlendirirse ve bu vazifeyi yerine getirdikten sonra ayrıca kendi adına haccetse veya hac emri alsa da bu emri yerine getirdikten sonra ayrıca kendi adına umre yapsa caiz olur. Ancak burada kendi adına yaptığı hac ve umre için ilâve giderleri kendinden karşılamak zorundadır. Aksi hâlde hac caiz olmaz.

16- Tek hac için ihrama girmek. Asil yerine ihrama girerken bir de kendisi için, yani iki hacca birden niyet etse caiz olmaz. Muhakkak ikinciyi bırakması gerekir.

17- Vekil ayrı ayrı iki kişiden hac teklifi almış olsa bunlardan birini tercih etmek durumundadır. Her ikisi için birden hacca niyet etmesi hâlinde tazmin yükümlülüğü altına girer.

18-19- Vekil de asil de Müslüman olmak ve akıl bakımından eksiksiz bulunmak zorundadırlar. O sebeple bir Müslüman kâfir, deli ve akılsız için haccedemeyeceği gibi bunun aksi de mümkün değildir. Ne var ki, eğer delilik hâlinden önce bir kişi hac yükümlüsü olmuşsa daha sonra onun adına haccedebilir.

20- Arafat'da vakfeyi kaçırmamak. Konu ileride ayrıca ele alınacaktır.

Başkası Adına Nafile Hac: Bütün bu şartlar Hanefîlere göre farz hac hakkındadır. Başkası adına nafile hacda Müslüman olmak, akıl ve temyiz gücüne sahip bulunmak yeterlidir. Bu konudaki ücretle vekâlet şartları da öyledir. Nafile konusundaki genişlik farzda bulunmadığından bu hususta hoşgörü daha ağır basmaktadır.[1]

Vekilin Muhalif Davranması:

Başkası yerine hacceden bir vekil esas olarak asil tarafından kendisine verilen emir ve talimatları yerine getirmekle yükümlüdür. Peki, bu emir ve talimatlara aykırı davranan bir vekil hakkında verilecek hüküm nedir?

Hanefîlere göre,[2] başkası adına haccetme yükümlülüğü altına giren bir kimse aşağıdaki hâllerde muhalif davranmış sayılır:

a) Asil tarafından kendisine yalnız hac veya yalnız umre yapması emredilen bir kişi her ikisini bir arada yapsa aykırı davranış içine girmiş olacağından, Ebu Hanife'ye göre, masrafları karşılamak zorunda kalır. Çünkü emredileni yerine getirmemiştir. Belli bir yolculuk ve uygulamadan sorumlu iken bu sorumluluğu kendisine yükleyenin emrine uymamıştır. Dolayısıyla tazmin etmek durumundadır. İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf'a göre vekilin bu uygulaması istihsanen asilin emri yerine geçer. Dolayısıyle söz konusu uygulama (haccı ve umreyi bir arada yapma) yüzünden kurban masrafını ödeme zorunda da kalmaz. Çünkü o emredileni yaptığı gibi ayrıca fazla bir hayır da yapmıştır. Esasen fazla hayır konusunda izinli de sayılır. Netice itibariyle onun muhalefeti hayır yönündedir.

b) Kendisine haccetmesi emredildiği hâlde umre yaparsa masrafları tazmin eder. Çünkü emre uymamıştır. Umre yapsa da sonra Mekke'den başlayarak haccetse, Hanefîlerin ittifakı ile masraf bedellerini karşılar. Çünkü kendisine yolculuk yaparak haccetmesi emredilmişken o, bu haccı yolculuk yapmadan gerçekleştirmiş olmaktadır.

c) Eğer asil kendisine umre yapmasını emretse ve o da umre için ihrama girip bu emri yerine getirse sonra da kendi adına hac için ihrama girse aykırı hareket etmiş olmaz. Çünkü emredileni yapmıştır. Yani belli bir yolculuk ile umre vazifesini yerine getirdikten sonra ayrıca kendi adına da haccetmiştir. Bu, bir çeşit ticarî başka işle uğraşmak gibidir. Ama hac sırasındaki harcamalar kendi hesabınadır. Çünkü kendi adına bir işle meşgul olmuştur.

d) Vekil, haccın binekli veya yaya olarak yapılması konusunda her hangi bir belirleme yapılmadığı hâlde bu haccı yürüyerek gerçekleştirse yine tazmin etmek zorunda kalır. Çünkü her hangi bir belirleme yapılmadığı takdirde hac konusundaki emir şer'î dilde binekli olarak haccedilmesi gerektiği anlamına gelir. Hem, bunu

1- *Haşiyetü İbni Abidin*, II, 329.
2- *el-Bedayi'*, II, 213-216.

Yüce Allah emretmiştir. İşte, bu konuda mutlak anlamda verilen bir emir de yine aynı değerlendirmeye tabidir. Dolayısıyla, yürüyerek hacceden bir kişi emre uymamış demektir.

e) Kendisine iki kişi birden kendi yerlerine hac yapmasını teklif etseler ve o da ikisi adına birden ihrama girse aykırı hareket etmiş sayılır. Eğer onların malından masraf yapmışsa her ikisine de bunu geri verir. Her biri kendisine eksiksiz bir hac emretmişken bunu yapmamış ve emirlerini yerine getirmemiştir. Böyle olunca da adlarına yaptığı hac yerini bulmamakta ve masraf bedellerini karşılamak durumuna düşmektedir. Burada yaptığı hac kendi adına gerçekleşmiş olmaktadır. Çünkü esas olan her işin onu yapan adına gerçekleştiğidir. Başkası adına gerçekleşmesi onun bunu istemesi ile mümkündür. Halbuki, bu kişi aykırı davranışı ile yaptığı işi başkasına ait kılmamakta ve netice itibariyle fiili kendine kalmaktadır. Ama böyle değil de yalnız biri yerine hac için ihrama girse bu olur. Tabiî, diğerinin masraf bedelini de öder. Bir de şu var ki, hangisi için olduğunu belirlemeden ikisinden biri yerine hac için ihrama girse hac edasından önce olmak kaydıyla yapacağı haccı dilediğinden biri adına sayabilir. Aynı şekilde bir oğul ana-babasından biri yerine ihrama girse birinden birini belirlemese bile caizdir. Çünkü ihram, haccı eda etmenin değil, hac fiillerini yerine getirmenin caiz olma şartlarındandır.

İki kişiden biri hac, diğeri de umre yapmasını emretse, eğer her ikisini bir araya getirmeye, yani *kırana* izin verseler ve o da bunu yapsa caiz olur. Şayet, bunu izinsiz olarak yaparsa Kerhî'ye göre caiz, Kudurî'ye göre caiz olmaz. Tercih edilen görüş Kudurî'nin görüşüdür. Çünkü bu durumda vekil yalnız hac seferine görevlendirilmişken o buna ayrıca umreyi de karıştırmakla aykırı uygulama içine girmiştir.

Aykırı Uygulamanın Cezası: Hac için görevlendirilen bir kişi kurban kesmeyi gerektiren bir harekette bulunduğunda, bundan tamamen kendisi sorumlu olur. Öte yandan, adına hac yapmayı emredenin emriyle *kıran* yapsa, bundan dolayı kesmesi gereken kurban kendisine aittir. Özetlersek diyebiliriz ki, ihrama ilişkin bütün kurbanlar haccı yapanın hesabınadır. Sadece *ihsar kurbanı* bunun dışındadır. Çünkü bu kurban adına hac yapılanın hesabınadır. Çünkü hacıyı bu sorumluluğa iten, asilin kendisi olmaktadır. Öyle olduğu için de karşılığını yine kendisi ödeyecektir.

Başkası yerine hacceden bir kimse Arafat'ta vakfeden önce cinsî ilişkide bulunsa haccı bozulur ve giderleri kendisi karşılar, ayrıca daha önce adına haccettiği kişi hesabına yaptığı masrafları karşılar ve kazası sırasındaki giderleri de kendisi öder.

f) Başkası adına hacceden biri yolda hastalansa izin verilmediği takdirde, masraf bedellerini başka birine verip ölü adına haccettirmesi caiz olmaz. Çünkü o kişi bir diğerine haccettirmekle değil bizzat haccetmekle görevlendirilmiştir.

g) Bu kimse Mekke'de ikamet eden ve daha önce haccetmiş bir kişiye haccettirse caiz olur. Çünkü yaptırdığı hac o kişinin kendini tamamen bu işe vermesiyle gerçekleşmiş olmaktadır. Ancak en iyisi ve sevaplısı o kişinin haccını bitirdikten sonra onun yanına dönmesidir. Çünkü hac harcamaları ne derecede fazla olursa emreden kişi için o derecede fazla sevap olmasına sebep olur.

Başkası adına hacca görevli olan bir kimse, haccını bitirdikten sonra on beş gün veya daha fazla ikamete niyet ettiği takdirde bu süre içindeki harcamaları kendinden karşılar. Zira ikamet niyeti sıhhat kazanırken seferiliği bitirmektedir ve ayrıca adına haccetmiş olduğu kişi hesabına harcama iznine sahip bulunmamaktadır. Şayet onun parasını kullanırsa izinsiz kullandığı için bu masrafları kendisi tazmin etmek zorunda kalır.

İkamet niyeti olmadan Mekke'de günlerce konaklarsa konakladığı süreye bakılır; eğer üç gün gibi normal bir süre kalmışsa adına haccettiği kişi hesabına harcamada bulunur. Böyle bir süreyi aşması hâlinde harcamalar kendi hesabınadır.

İş ve ticaret gayesiyle ikamet haccın caiz oluşuna engel değildir. "*Rabbinizden rızık istemenizde hiç bir günâh yoktur..* " (Bakara, 198) ayeti de göstermektedir ki, tacir ve işçinin haccı caizdir.

Hanbelîlere göre:[1]

a) Başkası adına haccetmekle görevlendirilen bir kimse mikattan kendisi için temettu' hac veya umre yapsa ve daha sonra da üstlendiği haccı yerine getirse, bu durumda eğer mikata çıkmış ve orada hac ihramına girmişse caiz olur ve hiç bir şey gerekmez. Şafiî'nin görüşü olan bu değerlendirme, söz konusu kişinin mikatta ihrama girmekle gerçek anlamda bir haccı yerine getirdiği esasına dayanmaktadır. Şayet ihrama Mekke'de girerse mikatı terketme cezası olarak kurban kesmesi gerekir. Ayrıca mikat ile Mekke arasındaki ihramsızlık farkını masraf bedelinden düşmek ve geri iade etmek zorundadır. İhram şartını ihlâli kurbanı zorunlu kılarken masraf bedeli hakkını düşürmemektedir. Mikatı ihramsız olarak geçmesi ve daha sonra ihrama girmesi hâlinde de doğacak sonuç aynı olur.

b) Kendisine asil tarafından *ifrad haccı* emredildiği halde o, *kıran haccı* yapsa Hanbelî ve Şafiîlere göre hiç bir şey tazmin etmez. Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşü de böyledir. Ancak Ebu Hanife, vekilin aykırı uygulamada bulunduğu gerekçesiyle bu görüşe katılmamaktadır. Buna karşılık diğerleri, o kişinin emredileni yaptığı gibi bir de fazladan hayra vesile olduğu görüşünden hareketle böyle bir haccın sıhhatine ve hiç bir şekilde tazmin durumunun doğmadığına hükmetmektedirler. Nitekim, bir kimse bir dinarla bir koyun almak için görevlendirilen kimsenin o dinarla iki koyun alması gibidir.

1-*el-Muğnî*, III, 234-236.

Sonra haccı müteakip umre emri bulunsa ve o da bunu yapsa bir şey gerekmez. Yapmadığı takdirde masraf bedelinden buna karşılık olan kısmı iade eder.

c) Vekil kendisine *temettu'* emredildiği halde *kıran* yapsa Hanbelî ve Şafiîlere göre bu, emreden adına geçerli olur. Çünkü her ikisini de yapmaya görevlidir. Aykırılığı şu noktadır ki, asil kendisine hac için ihrama Mekke'den girmesini emrederken, o mikattan girmiştir. Buna göre masraf bedeli olarak aldığından hiç bir şey iade etmez.

İfrad haccı yapsa yine asil adına geçerli olur. Ancak, emredildiği hâlde mikattan umre ihramına girme şartını ihlâl etmekle masraf bedelinin yarısını iade etmek durumunda kalır. Buna karşılık mikattan hac için ihrama girmesi, kendisine hiç bir şey kazandırmayan fazladan bir uygulamadır.

d) *Kıran* emredildiği hâlde o, *ifrad* veya *temettu* yapsa bu da olur. Her ikisi de emreden adına yerini bulur. Ne var ki, mikattan terkettiği türün ihram uygulaması oranında aldığı ücretten iadede bulunur.

e) Biri hac diğeri umre için olmak üzere iki kişi tarafından vekil tayin edilen bir kimse yine söz konusu iki kişi tarafından bunları birleştirme için izin verilse ve o da bunu yapsa caizdir. Çünkü yaptığı meşru hac ibadetidir. İzinleri olmadan birleştirdiği takdirde Hanefîler dışındaki diğer mezheplerce yine asil kişiler adına geçerlidir. Ancak her iki kişiden aldığı masraf bedelinin yarısını sahiplerine iade eder. Emredileni yapmakla birlikte asıl itibariyle değil de sıfat bakımından muhalefette bulunduğu ve böylece onlar adına izinsiz yolculuk yaptığı için iade etmek zorundadır. Böylece bu uygulama, *temettu'* yapması gerekirken *kıran* yapan kimsenin hâline benzemiştir.

Bunlardan yalnız birinin izin vermesi hâlinde diğerinin verdiği ücretin yarısını iade eder.

İzin verilmediği sürece *kıran haccın* kurbanı vekile aittir. Çünkü vekil edenin buna dair sebep konusunda izni yoktur. Şayet izin verirlerse bu kurban vekil edenlerin hesabınadır. Çünkü bu durumda izinleri söz konusudur. Yalnız birinin izni hâlinde kurbanın yarı bedeli izni verene yarı bedeli de vekile aittir.

f) Hac için görevlendirilen vekil bu yükümlülüğünü yerine getirdikten sonra bir de kendisi için umre yapsa veya umreye memur edilip de bunu yerine getirip sonra da kendi adına haccetse bu uygulama geçerli olur. Kendisine emredileni yerine getirdiği için aldığı ücretten de birşey iade etmez.

Kendisine emredilenden başka bir *mikattan* ihrama girse caizdir. Çünkü her iki *mikat* da şartın yerine gelmesinde birbirinden farksızdır.

Memleketinden ihrama girmesi emredildiği hâlde o, mikattan ihrama girse caizdir. Faziletli olan budur. Bunun aksini yapsa, yani mikat yerine kendi mikattan ihrama girse caizdir. Çünkü bu, zararsız bir fazlalıktır.

Kendisine asil tarafından belli bir yılda hac veya belli bir ayda umre yapması emredildiği hâlde o başka bir yıl veya ayda bunu yerine getirse caizdir. Çünkü o, bu hususta bütün yıl ve ayları içine alacak şekilde izin sayılır.

g) Hac veya umrede iki kişinin vekili sıfatıyla ikisi adına birden ihrama girse bu, ancak kendisi adına geçerli olur. Hanefîlerin de bu görüşte olduğunu belirtelim. Çünkü yaptığı bu iş vekili bulunduğu kişiler adına gerçekleşmiş olmaz. Çünkü o kişiden hiç biri bir diğerine karşı üstünlüğe sahip değildir.

Hem kendisi hem de başkası için ihrama girse yalnız kendisi adına geçerli olur. Hem, niyet etmediği hâlde kendisi için geçerli olduğuna göre niyetle birlikte olduğunda öncelikle geçerli olur.

Belirlemeden ikisinden biri için ihrama girdiği takdirde yine ancak kendi adına gerçekleşmiş olduğu kabul edilir. Biri diğerinden daha üstün olmadığına göre aynen ikisi adına birden ihrama girme hâline benzer. Bu uygulamanın sıhhatli olma ihtimali vardır. Çünkü ihram meçhul kişi adına da caizdir. Aksi hâlde onlardan dilediğine ihramı çevirebilir. Ne var ki, bunu yapmadan tavafta bir *şavtı* tamamlarsa bu durumda yaptığı ibadet yalnız kendisi için geçerli olur. Çünkü belirsiz kişi adına tavaf yapılamaz.

3. Haccın Engelleri

Yukarıda haccın şartlarına ilişkin görüşleri incelerken hacca engel durumlara işaret edilmişti. Şimdi bu engellerin nelerden ibaret olduğunu göreceğiz. Bunları şöylece sıralayabiliriz:[1]

1- Ana-babadan birinin yaşlılık sebebiyle Mekke'de oturmayan evladına nafile hac veya umreye müsaade etmemesi. Farz hac konusunda ise ana-babanın engel olma hakkı yoktur. Şu sebeple ki, Buharî ve Müslim'de de yer aldığı üzere ana-babaya hizmet bir tür cihattır. Farz hacda bile onlardan izin istemek sünnettir.

2- Evlilik. Şafiîlere göre bir koca, karısına farz ve nafile hac için izin vermeyebilir, bu konuda ona engel olabilir. Çünkü bu ibadetlerin yerine getirilmesinde "hemen" şartı mevcut değilken, kocanın hakkı daima âcilen yerine getirilmesi gerekli bir haktır. Alimlerin cumhuruna göre ise kocanın karısını farz hacdan yasaklama hakkı yoktur. Çünkü farz hac hemen yerine getirilmesi zorunlu bir ibadettir. O sebeple, kadın farz hac için ihrama girdiğinde ve bunun kocaya bir zararı dokunmaması hâlinde karısını ihramdan çıkarma hakkında sahip değildir.

3- Kölelik. Efendinin kölesini farz olsun, nafile olsun hacdan yasaklama hakkı vardır. Tıpkı, *muhsar,* yani düşmanın bütün yolları tutarak hacca engel olması durumundaki gibi köle menedildiği takdirde ihramdan çıkar. Ancak izniyle ihrama girmesi durumunda başladığı haccı bitirmesine engel olamaz. Efendinin kölesinin

1- *el-Kavânîn'ul-Fıkhıyye,* 140 vd.; *Keşşaf'ul-Kınâ',* II, 446-450; *el-Muğnî,* III, 240; *el-Bedayi',* II 120; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 200.

haccına engel olma hakkına sahip bulunmasının sebebi, kölenin bütün menfaatlerinin efendisine ait olmasıdır.

4- Borç yüzünden veya haksız yere hapse mahkûm olmak. İmkânsız durumda bulunması sebebiyle ihramlıysa bile ihramdan çıkabilir.

5- Borçlu olmak. Varlıklı, imkânlı bir borçluyu alacaklısı yolundan alıkoyabilir, ama ihramdan çıkaramaz. Borçlu da ihramdan çıkmak yerine borcunu öder. Eğer borç ertelenmiş ise alacaklı o borçlunun yolculuğuna engel olamaz.

6- Mahcur olmak. Buna göre sefih bir kimse velisi veya vasisinin izni olmadan hac yapamaz. Bu görüşte olan yalnız Malikîlerdir.

7- İhrama girdikten sonra düşman yüzünden *muhsar* durumda kalmak. Düşmanın bütün yolları tutarak hacca devamına engel olması ve onun da ancak savaş gibi maddi ve manevi büyük mücadele verme zorunda kalması. Bu durumdaki, yani muhsar bir kişi engellemenin kalkabileceğini umduğu bir süre bekler, daha sonra ittifakla ihramdan çıkabilir.

Engellemenin kalkacağına dair umudunu yitirince Harem'e uzaklık yakınlık söz konusu olmadan ve bulunduğu yerde ihramdan çıkabilir. Bu durumda Malikîlere göre kurban da gerekmez. Ancak yanında kurban bulunursa keser.

Cumhurun bu konudaki görüşü şöyledir: Bir koyun kurban ederek veya bir sığır ya da devenin yedide bir payına katılarak müşterek kurban keser, ayrıca tıraş olarak Şafiîlere göre ihramdan çıkabilir. Yine onlara göre, bunun kaza etmesi de icap etmez. Eğer daha önce haccetmemişse umre de gerekmez. Buna göre o ancak normal farz hacdan sorumlu demektir. Bir de eğer Harem dahilinde ise tıraş olması gerekir. Hanefîlere göre eğer ihsar hali Harem dışında ise tıraş gerekmez. İleride açıklanacağı üzere Hanefîler, Malikî ve Hanbelîlere göre kaza sorumluluğu altına girer. Ancak Hanbelîlerde racih olan görüşe göre tıraş olması gerekir. Yine Şafiî ve Hanbelîlere göre niyetle ihramdan çıkabilir.

Malikîlerin kaydettiği gibi muhsar durumdaki kişi için beş durum söz konusudur. Üçünde ihramdan çıkmak sahih olur: a) Maruz kaldığı özür ihramdayken birdenbire gelivermişse ihramdan çıkabilir. b) Bu özür daha önce onda mevcut iken kendisi bunu bilmiyor idiyse ihramdan çıkabilir, c) Özrü biliyor, fakat engel teşkil etmez kanaatini taşıyor idiyse yine ihramdan çıkabilir, ç) Başka bir yoldan Mekke'ye ulaşması mümkün iken o, ille de engelin bulunduğu yolu seçmiş ise ihramdan çıkamaz. d) Hastalık ve benzeri muhtemel durumlarda engelle karşılaşıp karşılaşmayacağı noktasını dikkate alıp böyle durumlarda ihramdan çıkmayı önceden şart koşarsa yine ihramdan çıkabilir.

8- Hastalık. İhram sonrasında hastalanan bir kimse Malikî, Hanbelî ve Şafiîlere göre uzun sürse bile iyileşinceye kadar ihramdan çıkamaz.

Ancak Hanefîler hasta bir kimseyi tıpkı düşman yüzünden engellenmiş kişiye benzeterek onun da ihramdan çıkabileceğini caiz görmüşlerdir.

ZAMAN VE MEKAN İTİBARİYLE HAC VE UMRE MİKATLARI

Bu konuyu iki madde hâlinde ele alacağız.

1. Hac ve Umrenin Vakti:

a) Haccın Vakti: Haccın belirli bir vakti vardır. Kur'an-ı Kerim buna şöyle işaret ediyor: "*Sana hilâllerden soruyorlar, de ki: "Onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür..* " (Bakara, 189), "*Hac, bilinen aylardadır..* " (Bakara, 197). Yani büyük çoğunluğu bilinen aylardadır.

Malikîlere göre:[1] Hac ayları Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce olmak üzere üç aydan ibarettir.[2] Bu ayların tamamı hac aylarıdır. Çünkü "*Hac, bilinen aylardadır..* " ayetinin genel ifadesi bunu göstermekte ve yine buna göre Zilhicce'nin bütün günlerini hac vakti olarak almak gerekmektedir. Çünkü ayette çoğul ifadesi kullanılmakta ve çoğulun da en az üç sayıdan teşekkül ettiği bilinmektedir. Yani ay olarak üç ay.

İhram vakti Şevvâlin ilk gününden, yani Ramazan bayramının ilk gecesinden başlar ve kurban bayramı günü fecrine kadar devam eder. Buna göre Arafat'ta bulunur ve kurban bayramı günün fecrinden az önce de olsa ihrama girerse o kişi hacca yetişmiş demektir. Bu kişi daha sonra *farz tavaf* ve *sa'y* yükümlülüğüni yerine getirecektir. Çünkü onlara göre asıl rükün gece Arafat'ta vakfe olduğuna göre bu da zaten yerine gelmiş bulunmaktadır.

Şevvâl ayı girmeden ihrama girmek mekruh olmakla birlikte yine de girildiği takdirde onlara göre sahih olur. Nitekim, ileride ele alınacağı gibi kendine ait belirli yerden (mikat) önce ihrama girmek de mekruhtur. Zaman ve mekân itibariyle

---

1- *Bidayet'ül-Müctehid*, I, 315; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 17 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 21 vd.

2- Ömer, oğlu ve İbni Abbas: "Hac ayları Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır" demişlerdir.

vaktinden önce ihrama girmenin sıhhatli kabul edilmesinin sebebi, esasen bu anlamda belirlenen vakit, farz anlamda uyulması gerekli bir vakit değildir, kemal ifade eder.

İfada (farz) tavafını Zilhicce ayının sonuna ertelemek de mümkündür.

Şevvâl başlangıcından kurban bayramı günü fecrinin az öncesine kadarki süre, hac ihramının başladığını gösteren süredir. Yani bu süre içinde hac için ihrama girilir. Kurban bayramı fecrinin doğuşundan Zilhicce ayı sonuna kadarki süre de, hacdan çıkma süresidir. Ancak Mekkeliler için en iyisi mutemed görüş itibariyle Zilhicce başında ihrama girmektir.

Hanefîler ve Hanbelîlere göre:[1] Hac aylan, Şevval, Zilkade ve Zilhicce'nin ilk on günüdür. Bu görüşün dayanağı İbni Mes'ud, İbni Abbas, İbni Ömer ve İbni Zübeyr'den rivayet edilen hadis-i şeriftir.

Bir de Peygamber (a.s)'in şu hadisleri: "*Hacc-ı ekber (en büyük hac) günü, kurban günüdür.* "[2] Hac aylarından olmayan bir gün nasıl hacc-ı ekber günü olabilir? Hem, kurban günü ziyaret tavafı gibi önemli bir hac rüknünün yerine getirildiği bir gündür. Ayrıca, akabe cemresi, kurban,tıraş,tavaf, sa'y ve Mina'ya dönüş gibi hacca ilişkin pek çok fiil bu günde gerçekleştirilir. Bir de şunu belirtmeliyiz ki, Zilhicce ayının ilk on gününü geçmesiyle hac süresi de dolmuş olur. Tabiî, eğer bu süre tam dolmamışsa hac fırsatı kaçmamış demektir.

Bu da gösteriyor ki, "*Hac bilinen aylardadır..* " ayetiyle kastedilen iki tam ay ve bir de onları izleyen üçüncü ayın bir bölümüdür. Zilhicce'nin onundan sonraki bölüm hac ihramı ve rükünleri için vakit özelliği taşımadığından hac süresine dahil değildir. Tıpkı Muharrem ayı gibi.

Çoğul lafzıyle iki şeyi ve üçüncüsünün de bir kısmını ifade imkânsız değildir. Tıpkı üç hayız hâlinde olduğu gibi. Fakat erkeğin karısını boşadığı temizlik hâli buna rağmen söz konusu üç durum içinde sayılır. Ayrıca, "*Onlara da hac farz kılındı.* " ifadesi de onların çoğunda anlamınadır.

Bu aylardan önce hac ihramına girerse bu durumda ihramı yine câizdir. Böyle bir ihramla yapılan hac yerini bulur. Umreye dönüşmez. Çünkü "*Hac ve umreyi Allah için tamamlayın..* " (Bakara, 195) ayetinin ifadesi genel bir ifadedir. Ancak böyle durumlarda hac ile ilgili işlere yalnızca hac aylarında girişebilir. Ne var ki, ihrama girmesiyle birlikte gerçek anlamda ihramlı sayılır. Artık bundan sonrası ihramına girdiği haccı tamamlamaya kalır. Hem Hanefîlerce ihram bir şarttır. O sebeple vakitten önceye alınması hususu abdeste benzemiştir. Bir de şu var ki, ihram ameliyesi bazı şeyleri yasak, bazı şeyleri de gerekli kılmaktan ibarettir. Bu

1- *Fethu'l-Kadîr,* II, 220 vd.; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 198; *el-Muğnî,* III, 271, 295; *Keşşafu'l-Kınâ* II, 472.
2- *Muğnîl-Muhtâc,* I, 471; *el-Mühezzeb,* I, 200.

ise her zaman mümkün olan bir şeydir. Böylece, ihramı mekân mikatından önceye almak gibi durum ortaya çıkar. Çünkü onlara göre zaman mikatı, mekan mikatına benzer. Özetlersek diyebiliriz ki, Buharî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiği "*Hac ihramına ancak hac aylarında girmek sünnettendir.*" hadisine istinaden hac aylarından önce ihrama girmek mekruhtur.

Şafiîlere göre: Hac ayları konusunda Şafiîlerin görüşü de Hanefîlerin ve Hanbelîlerin görüşleri gibidir. Yani onlara göre de hac ayları sırasıyle Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce ayının on gecesidir. Bu da kurban günü fecrinin doğuşuna kadardır. Onların görüşlerindeki bir farkı burada belirtelim: Hac aylarından önce hac ihramına giren bir kimsenin söz konusu ihramı umre ihramı yerine geçer. Çünkü hac ibadeti vakitli bir ibadettir. Eğer bu ibadete vaktinden önce girişilirse o ibadet kendi cinsinden başka bir ibadete dönüşür; farz namazlarda olduğu gibi. Öğle vakti girmeden öğle namazını kılan bir kimsenin bu ibadeti nafile namaz yerine geçer. O sebeple onlar da haccın zaman itibarıyla vaktini namaz vaktine benzetmektedir. Sonuç olarak vakti gelmeden hac yapılamamaktadır. Delilleri de: "*Hac bilinen aylardadır..*" ayetidir. Buna göre haccın vakti ne zaman ise ihramı o zamandan öne almak mümkün olmamaktadır. Tıpkı farz namaz vakitleri gibi.

Bir yıl içinde birden fazla hac yapılamaz. Çünkü belirli süre ancak bir hacca yetecek kadardır, dolayısıyle ikinci bir haccın edası mümkün değildir.

b) Umrenin Vakti: Alimlerin ittifakı ile hac ayları da dahil olmak üzere yılın bütün günlerinde umre yapılabilir.[1] Yani umrenin zaman itibarıyla vakti bütün bir yıldır. Bu hususta belli bir vakit tahsisi bulunmadığından bütün yıl umre ihramına girmek caizdir. Öte yandan, Peygamberimiz (a.s) Zilkade ve Şevvâl aylarında iki defa umre yapmıştır.[2] Ayrıca, şu hadisi-i şeriflerine dikkat edelim: "*Ramazandaki bir umre sevap bakımından bir hacca eşittir.* "[3] ve Müslim'in rivayetinde: "*Umre hacca dahil oldu -iki defa-, hayır, aksine ebediyete kadar.* "[4] Bu hadisle ilgili en doğru yoruma göre, kıyamete kadar hac aylarında umre yapmak caizdir demektir. Bundan maksat da hac aylarında umre yapılamayacağı yolundaki cahiliye görüşünü reddetmektir.

Birden Fazla Umre Konusunda Ayrıntılı Bilgi:

Cumhura göre: Yılda birden fazla umre yapmak mekruh değildir. Buna göre yılda defalarca umre yapmakta bir beis yoktur. Yukarıda buna dair bir hadis

1- *el-Lübâb*, I, 215; *Bidayetu'l-Müctehid*, I, 315; *el-Mecmû*, VII, 133 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 200 *Muğnî'l-Muhtâc*, I, 471; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 472; *el-Muğnî*, III, 226; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye* 130.

2- Hadisi Ebu Dâvud *Sünen*'inde sahih senetlerle Aişe'den rivayet etmiştir.

3- Hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî ve diğerleri sahabe Ümmü Ma'kil'dan rivayet etmişlerdir. Ayrıca, Buharî ve Müslim de İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdi.

4- Müslim.

görmüştük. Bu hadise göre Peygamberimiz (a.s) Zilkade ve Şevvâl aylarında iki defa umre yapmıştır. Yani Şevvâlin sonları ile Zilkade'nin başlarında. Buna delil teşkil eden şu hadislere de burada yer vermek gerekir: Buharî ve Müslim'deki Enes Hadisi: "*Peygamber (a.s) dört defa umre yaptı, bunların tamamı haccına rastlayan Zilkade ayında gerçekleşmiştir.* " Yine Buhari ve Müslimdeki Ebu Hüreyre hadisi: "*Bir umre diğer bir umreye kadar aralarında geçen günahlara kefarettir.* " İşte bu noktadan hareketle aynı günde olsa bile çokca umre yapmak Şafiîlere göre sünnet sayılmıştır. Çünkü umre mutemet görüş itibariyle tavaftan daha üstündür. Ancak bu konuda en kuvvetli delil Hz. Aişe hadisidir. Diğer hadislerin bir yıla dair delâleti açık değildir.

Malikîlere göre: Yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur. Çünkü umre tavaf ve sa'yi içine alan bir ibadet olması hasebiyle tıpkı hac gibi yılda ancak bir defa yapılabilir. Diğer yandan, haccın yıl içinde tekrarı mümkün olmayan belirli vakitte yapılan bir ibadet olduğu, fakat buna karşılık umrenin böyle bir belirli vakti bulunmadığı, dolayısıyla namazda olduğu gibi tekrar tekrar yapılabileceği ileri sürülerek konu tartışılmıştır.

Umre Ne Zaman Mekruhtur?

Hanefîlere göre: Arafatta vakfe günü, kurban bayramı günü ve bayramı izleyen üç teşrik günü umre yapmak tahrimen mekruhtur. Bunun sebebi o günlerin hac günleri oluşudur.

Malikîlere göre: Hac ihramına gieren bir kimse bütün bir yılın umre vakti olduğu şeklindeki keyfiyetin dışındadır. Bu sebeple, tavaf, sa'y ve bütün cemrelerin atılması gibi bütün hac ödevlerini yerine getirmedikçe umre ihramına girmesi mümkün değildir. Tabiî, dördüncü günü Mina'da kalıp acele etmemesi hâlinde böyledir. Yani bu durumda dördüncü gün zevâlden sonra cemreleri atacak kadar bir süre geçince umre ihramına girebilir. Tavaf ve sa'yi öne almak suretiyle acele ettiği takdirde söz konusu atış süresi geçtikten sonra umre ihramına girebilir.

Dördüncü gün taş atışından sonra aynı günün gün batımına kadar ihrama girmek mekruhtur. Şayet dördüncü gün taş atışından ve gün batımından önce ihrama girerse bu da sahih sayılır. Tabiî, bu durumda tavaf ve sa'yini gün batımından sonraya ertelemesi gerekir. Eğer böyle yapmazsa Malikîlere göre uygulaması geçersizdir. Dolayısıyla tavaf ve sa'yi iade eder. İâde etmezse ebediyen ihramlı kalıyor demektir.

Şafiîlere göre: Cemreleri atmak (şeytan taşlamak) ameliyesi gibi hac ödevlerinden her hangi birini yerine getirmediği sürece hacının umre ihramına girmesi imkânsızdır. Çünkü ihram hükmünün devamı, ihramın bizzat devamı gibidir. Bir de şu var ki, umre hiç bir vakitte mekruh olmadığı gibi tekrarı da mekruh

değildir. Hatırlanacağı üzere konu daha önce ele alınmıştır.

Hanbelîlere göre: Arafat Kurban ve teşrik günlerinde umre ihramına girmek mekruh değildir. Tıpkı, yalnızca tavaf etmek gibidir. Çünkü esas olan kerahet durumunun söz konusu olmadığıdır. Hem keraheti gösteren her hangi bir delil de mevcut değildir.

2- Hac ve Umrenin Mekan Mikatı:

Mikat lügatte "sınır" anlamına gelir. Şer'î dilde ise, belirli bir ibadet için belirli yer ve zaman anlamınadır. Buna göre bir kimse mikatı ancak hac ve umre ihramı ile geçebilir. Aksi hâlde ya kurban kesmesi ya da oraya tekrar dönmesi gerekir. Ama mikata gelmeden önce ihrama girmesi ittifakla caizdir. Hem böylesi bir uygulama ihram yasaklarından emin olduğu takdirde Hanefîlerce daha faziletlidir. Bu uygulamanın caiz ve daha faziletli oluşunun delili, *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayınız.."* (Bakara, 196) ayetidir. Haccın ve umrenin tamamlanması Hz. Ali ve İbni Mes'ud'un da dediği gibi, ihramlarına kendi evinden girmektir. Hem haccın tamamlanması ifadesi böyle yorumlanmıştır. Bir de bu uygulamadaki zorluk ve yüceltme tavrı öteki bütün uygulamalardan daha fazladır.

Mekkeli olanlarla Mekke'ye dışardan gelenler (afâkî) arasında farklı mikatlar söz konusudur.[1] Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Mekke'de ikamet edenlerin mikatı: Mekkelilerle dışardan Mekke'ye gelmiş, fakat orada ikamet edenlerin mikatı hacda Harem'dir. Yani Mekke'nin kendisidir. Çünkü Resulullah (a.s) ashabına hac ihramına Mekke'nin içinden girmelerini emretmiştir: *"Hatta Mekkeliler Mekke'den telbiye getirirler."*[2] Evi Mekke dışında Harem sınırları içinde olan da böyledir. Mescid-i Haram'da ihrama girmek menduptur.

Umre mikatları: Bir adımdan az da olsa Harem'in dışından (hill') ve Harem'e en yakın yerden başlar. Bu Harem'in her hangi bir tarafından olabilir. Bunun sebebi bu ibadetle ilgili bir yolculuğun gerçekleşmesidir. Bir de şu noktaya açıklık getirelim: Haccın yerine getirilmesi işi Arafat'ta yapılmaktadır hâlbuki Arafat Harem dışında hill'de bulunmakta, ihrama girme işi de Harem'den başlamaktadır. Umrenin edası Harem'de gerçekleştirilmekte, fakat buna karşılık ihram Harem dışından başlamaktadır. Bunun sebebi ise ihrama girme işinde Harem ile Harem dışını bir araya getirme gereğidir. Çünkü bu, bütün ihramlarda şarttır. Umre ihramına Harem'de girdiği takdirde caiz olur, fakat kurban gerekir. Ancak ihrama

1- *Fethu'l-Kadîr*, II, 131, 134; *el-Bedayi*, II, 163, 167; *el-Lübâb*, I, 178 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 130; *Hâşiyetü'l-Bâcurî*, I, 328; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 22; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 18, 25; *Muğnîl Muhtâc*, I, 472, 476; *el-Mühezzeb*, I, 202-204; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 466-469; *el-Muğnî*, III, 257 267.

2- Hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Müslim'in Cabir'den rivayeti şöyledir: *"Peygamber (a.s) Harem'i geçtiğimizde bize Abtah'tan ihrama girmemizi emretti."* *Nasbu'r-Râye*, III, 16.

girdikten sonra Harem dışına çıkarsa bu yükümlülükten kurtulur.

Umre ihramı için Hill'deki yerlerin en faziletlisi, Şafiîlere göre *Cı'râne*'dir. Buna dair delil de, Buharî ve Müslim'in rivayetine göre Peygamberimiz'in buradan umre yapmış olmasıdır. Sonra, sırasıyle *Ten'îm* ki, Peygamberimiz Hz. Aişe'ye buradan umre yapmayı emretmiştir, ve daha sonra *Hudeybiye*'dir.[1] Hanefî ve Hanbelîlere göre de *Ten'îm*'dir. Çünkü Peygamberimiz (a.s) Abdurrahman b. Ebu Bekir'e, kızkardeşi Hz. Aişe'ye Ten'îm'den umre yaptırmasını emretmiştir.[2] Başka bir sebep de, buranın Hill'in Mekke'ye en yakın yer olmasıdır. Sonra sırasıyle *Cı'râne* ve *Hudeybiye*'dir.

Malikîlere göre ise bir kimse Cı'râne'den de, Ten'îm'den de umre yapmakta serbesttir.

b) Hill'de (Harem'in dışında) oturanlar: Bunlar, Benî Amir' bahçelerinde de oturanlar gibi evleri beş mikat mahalli çevresinde bulunanlardır. Bunlar, mikat dahilinde, fakat Harem haricindedirler.

Malikîlere göre evi Mekke'ye mikat yerinden daha yakın olanların mikatı hac ve umrede evinden başlar.

Şafiî ve Hanbelîler de şu görüştedirler: Mikata çıkmayan bir yolda ilerleyen her hangi bir kimse karada, ve denizde mikat hizasından ihrama girer. Eğer o nokta iki mikata birden hiza teşkil ediyorsa o takdirde kendisine en yakın durumda olanı tercih eder. Şayet yakınlıkta da bir eşitlik varsa o takdirde Mekke'ye en uzak olanın hizasından başlar. Diyelim ki, bulunduğu yer hiç bir mikatın hizasına düşmüyorsa Mekke'ye iki merhale mesafeden ihrama girer.

Hac veya umre ibadetlerini hiç gaye niyet edinmeden mikat yerini geçen bir kimse, daha sonra bu ibadetleri yerine getirmeye karar verse onun mikatı bulunduğu noktadan başlar.

Bu konuda Hanefîler de şöyle diyor: Hill'de (Harem dışında) oturanların hac ve umre mikatları oturdukları evleri yahut evleriyle Harem arasında diledikleri her hangi bir yerdir. Çünkü ayet-i kerimede: "*Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..*" (Bakara, 196) buyuruluyor. Hz. Ali ve İbni Mes'ud bunu kişinin hac ve umre ihramına oturduğu evden girmesi gerektiği şeklinde tefsir etmişlerdir. Buna göre hac ve umre mikatı ancak ihramlı olarak geçilebilir. Ayrıca Haremle oturduğu ev arasında kalan Hill, tek parça hükmünde olduğundan bu mekânın son sınırlarına kadar her hangi bir noktadan ihrama girmek mümkündür.

Kısaca, mikatlar dahilinde bulunanlar için hac ve umre mikatı ittifakla Hill

---

1- Cı'râne, Taif yolu üzerinde Mekke'ye altı fersah uzaklıkta bir köydür. Ten'îm de Aişe mescitleri olarak bilinen bir yerdir. Hudeybiye ise Cidde ile Medine yolu arasında ve Mekke'ye altı fersah uzaklıkta bir kuyunun ve bu kuyunun bulunduğu yerin adıdır.

2- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

kısmı ve kendi oturdukları yerlerdir. Hanefîlere göre Hill'de oturan kişiler her hangi bir ihtiyaç dolayısıyle ihramsız olarak Mekke'ye girebilirler.

c) Evleri belirlenen mikatlar dışında bulunanlar. (Afakî) Peygamberimiz (a.s) bunlardan hac ve umre yapacak olanlar için söz konusu mikatları belirlemiş ve bu mikatları beş adet olarak tesbit etmiştir. Nitekim, Buharî ve Müslim'de yer alan bir hadiste İbni Abbas şöyle der: "*Peygamber (a.s) Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Necidliler için Karnulmenazil'i, Yemenliler için Yelemlem'i mikat olarak belirlemiş ve: Buralar, oralarda oturan veya oraya uğrayarak geçenlerden hac ve umre yapmak isteyenler için mikattır. Bunlardan daha yakında olanların mikatları ise oturdukları yerlerdir. Aynı şekilde: "Mekkeliler de Mekke'den telbiye getirirler." buyurmuştur.*"[1] Bu hadis dört mikat mahallini zikretmektedir. Bir de *Zat-ı ırk* adını taşıyan mikat mahalli vardır. Bu hususda Sahih-i Müslim'de yer alan ve Hz. Cabir'e şu merfû hadisi vardır: "Medinelilerin telbiye getirecekleri yer Zülhuleyfe'dir." Başka bir yoldan yapılan rivayette de Cuhfe'dir. Iraklıların telbiye getirecekleri yer yani mikatda Zat-ı Irk'tır."[2]

İşte bu beş yer Mekke'de oturmayanlar için Harem'in muhtelif yönlerine göre taksim edilmiş mikat yerleridir ve Mekke'ye hac veya umre maksadıyle gidenlerin buralardan ihramsız geçmeleri câiz değildir. Şimdi sırayla bunları inceleyelim:

1- Medinelilerin mikatı: Zülhuleyfe(Ali kuyuları)dir. Medine'ye altı mil ve Mekke'ye on merhale uzaklıkta bulunan bu mikat mahalli en uzak noktada bulunan mikat olarak bilinir.

2- Şam, Mısır ve diğer batıdan geleceklerin mikatı: Cuhfe (Rabiğ)dir. Mekke'ye üç merhale uzaklıkta bir yerdir. Günümüzde Şamlılar hem Medinelilerin mikatına, hem de bu mikata uğradıklarından söz konusu iki ihram yerinden istediklerini tercih edebilirler. Çünkü iki mikata uğrayanların, ikinci mikat yerini muhakkak ihramlı geçmesi gerekir. İhrama birincisinden başlamak ise daha faziletlidir.

3- Iraklıların ve diğer doğu bölgelerinden geleceklerin mikatları: Zat-i Irk'tır. Burası, Mekke'nin kuzey doğusunda ve iki merhale uzaklıkta *Akîk* vadisinde bulunan bir köydür.

4- Yemen ve Hindlilerin mikatları: Yelemlem'dir. Mekke'ye iki merhale uzaklıkta ve güneyinde bir dağdır.

5- Necid ve Kuveytlilerin mikatları: *Karnulmenazil*'dir. Mekke'ye iki merhale uzaklıkta bir dağdır. Buna aynı zamanda *Karnusseâlib* de denir. Burası, bugün *es-Seyl* diye bilinen yerin yakınında bulunmaktadır.

1- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 295.
2- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 296.

Mikatı ihramsız olarak geçen birine geri dönmedikçe kurban kesme cezası gerekir. Malikîlere göre ihramdan sonra geri dönse bile yine de kurban yükümlülüğü düşmez. Nitekim, bu konu ileride ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Harem dışında bir yerde ikamet niyetiyle mikat mahallini geçerse, bu durumda eğer on beş gün ikamete niyet etmişse, Hanefîlere göre caiz olur. Çünkü bu süre onlara göre en az ikamet süresidir. Vatan hükmü de ancak böyle bir süre içinde ikamet niyetinin bulunması ile mümkündür.

Mikat Hizasında Bulunan Kimsenin Durumu: İki mikat arasında kara, deniz veya hava yolu ile yolculuk yapan bir kimse, diğeri Mekke'ye en uzak noktada bulunsa bile, kendine yakın durumda bulunan mikat hizasında ihrama girer. Şayet, iki mikatın her biri kendine yakınlık bakımından eşit durumda bulunursa, bu kez Mekke'ye en uzak noktada bulunandan başlar. Yoluna hangisinin daha yakın olduğunu bilemezse, ihtiyatlı davranarak daha uzak noktada ihrama girer. Ta ki, mikatı ihramsız geçmediğinden emin olsun. Çünkü, mikattan önce ihrama girmek caizken, ihram giyme işini mikattan sonra bırakmak mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, şüpheli olmayanı yapmak, en azından ihtiyatlı davranmak demektir. Söz konusu mikatlardan hiç birinin hizasında bulunmaması durumunda Mekke'ye iki merhale (89 km.) uzaklıkta ihrama girer. Çünkü bu miktardan daha az uzaklıkta mikat yoktur.

Hac ve umre yaptıktan sonra Mekke'ye girenin hükmü: Bu konuda Şafiîlerin görüşleri şöyledir:[1] Farz veya umre haccını yerine getiren bir kimse, bütün bunlardan sonra ziyaret, ticaret veya mesaj iletmek gibi tekerrür etmeyen bir ihtiyaç sebebiyle Mekke'ye girmek istese ya da Mekkeli olup da bir yolculuktan dönüyor olsa hac veya umre ihramına girmesi gerekir mi? Bu sorunun cevabını ayrıntılı olarak ele almak gerekiyor:

a) Eğer Mekke'ye isyancılar, yol kesiciler gibi kendileriyle çarpışmanın vacip veya mübah olduğu kişilerle çarpışmak için ya da bir zalimden veya imkânsızlığı yüzünden bir alacaklıdan korktuğu için giriyor ve hac yahut umre ibadetlerini yerine getirirken görünmek tehlike arzediyorsa hiç tartışmasız ihramlı bulunmak gerekmez. Çünkü Peygamberimiz (a.s) de Fetih Günü Mekke'ye ihramsız girmiştir.[2] Sebebi de, savaş ortamından emin bulunmaması idi.

b) Tekrar gidilmesi zorunlu olmayan bir iş yahut ihtiyaç için Harem'e giren bir kimsenin Mekke'ye girişinde ihramlı bulunması müstehap, ihramsız girmesi mekruhtur. Ticaret, ziyaret ve hasta ziyareti gibi tekrar yapılması gerekmeyen ihtiyaçlar sebebiyle Mekke'ye giren bir kimsenin Şafiîlerce esah olan görüş uyarınca ihramlı bulunması mutlak vacip değil, fakat müstehaptır. İmam Malik ve

1- *el-Mecmû*, VII, 10-16; *el-Mühezzeb*, I, 195; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 212 vd.; *eş-Şerh's-Sağîr*, II, 24 *el-Muğnî*, III, 268 vd.

2- Bu hadisi Müslim ve Neseî, Cabir'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 300.

İmam Ahmed bunun gerekli olduğu görüşünü ileri sürerken, Ebu Hanife de, evi mikatta ise veya Mekke'ye daha yakın bulunuyorsa ihramsız girmesinin caiz olduğunu, aksi hâlde caiz olmadığını söyler.

c) Oduncu, yulafçı, avcı, sucu ve postacı gibi sık sık Mekke'ye girmesi muhtemel olan kimselerin Mekke'ye ihramsız girmeleri caizdir. Çünkü İbni Abbas'tan rivayet edilen hadiste: "*Hiç kimse Mekke'ye ihramsız giremez, lâkin odunculara izin verilmiştir.*"[1] buyrulmaktadır. Bunun sebebi de, böyle işlerle uğraşan kişileri ihram sorumluluğunda tutmanın onlara zorluk vermek demek olacağıdır.

Harem'de oturanlara kesinlikle Mekke girişinde ihram gerekmez. Tıpkı, camiin bir köşesinden diğer bir köşesine giden bir kimseye tahiyyetü'l-mescid namazı gerekmeyeceği gibi.

Bir kimse Harem'e girmek istese de, Mekke'ye girmek istemese, onun hükmü de Mekke'ye girme hükmüdür.

Harem'e girişte ihrama girmesi gerektiği hâlde bunu yapmasa günahkâr olur. Sık sık tekrarlanmasından korkulduğu için Şafiîlerce kazası da gerekmez. Şafiîlerden bazıları vacip olan her ibadetin yerine getirilmemesi hâlinde kazası veya kefareti gerekirken, Mekke'ye ihramsız girişte böyle bir uygulamanın söz konusu olmadığı görüşündedirler. Yine onlara göre sonradan Ramazan olduğu kesinlik kazandığı hâlde şekk (şüphe) günü oruç tutmayan bir kimse -ki, tutması gerekirdi- aynı şekilde o orucun kazası veya kefareti ile yükümlü değildir.

Ebu Hanife, bütün vaciplerin kazası gerekir, noktasından hareketle bunun da kazasının gerektiği görüşündedir.

d) Köle, çocuk ve kâfir gibi hac yükümlüsü olmayanlar konusu da şöyledir: Meselâ, köleye hürriyeti verilse, çocuk ergenlik çağına girse ve kâfir de müslüman olsa, aynı zamanda bunlar ihrama girmek isteseler, Hanbelîler ve Malikîlere göre bulundukları yerden ihrama girmeleri gerekir; sonuçta kurban kesmek zorunda da olmazlar. Çünkü böylece ihram yükümlüsü oldukları yerden ihrama girmiş bulunmaktadırlar. Bu durumda onlar Mekkeliler ile mikattan daha yakın durumdaki köyünden ihrama giren kimsenin hâline benzemektedirler.

Şafiîlere göre bunların hepsine kurban gerekir. Çünkü bunların her biri, üzerine düşen vacibi terketmiş oluyor.

Hanefîler de, Müslüman olan kâfirle ergenlik çağına giren çocuğu kurban borcunun tahakkuk etmeyeceği, ancak hürriyeti verilen köleye gerekeceği görüşündedirler.

1- Hadisi, İbni Ebu Şeybe rivayet etmiştir. Fakat raviler zincirinde zayıf bir ravi bulunmaktadır. a.g.e., a.y.; *Nasbu'r-Râye*, III, 15.

İhrama Mikatta Girmek mi Yoksa Kendi Beldesinde Girmek mi Daha Faziletlidir?

Hanefîlere göre:[1] Eğer hac aylarına rastlıyor ve kendinden emin bulunuyorsa ihrama kendi beldesinden girmesi daha faziletlidir. Bu görüşün dayandığı delil: "*Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..* " (Bakara, 196) ayet-i kerimesidir. Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak Hz. Ali (r.a.) ve İbni Mes'ud: (r.a.) "Haccın ve umrenin tamamlanması demek, her ikisinin ihramına kendi beldenden girmen anlamına gelir." demişlerdir. Bir de Peygamberimiz (a.s)'in şu hadisleri delildir: "*Bir kimse Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a kadar hac veya umre ihramına girmiş bulunursa geçmiş ve gelecek günahları affa uğrar ya da cennet ona vacip olur.* "[2] Çünkü bunda daha çok amel söz konusudur. Hem Hz. Ömer de Kudüs'ten ihrama girmiş ve ihrama evinden giren Dabîy b. Ma'bed'e: "*Peygamber (a.s)'in sünnetine uydun* ." demiştir.[3]

Cumhura göre:[4] Sahih hadislere, Peygamber (a.s)'in ve sahabenin (r.a.) uygulamasına uygunluğu itibarıyla mikattan ihrama girmek daha faziletlidir. Daima en faziletli olanı yapan bu insanlar ihrama mikattan girmişlerdir. Allah'ın Resulü de veda haccında olsun Hudeybiye umresinde olsun ihrama mikattan girmiştir. Buharî'nin gazalar kısmında da rivayet ettiği gibi uygulama böyle olmuş ve bu konuda ittifak meydana gelmiştir. Ancak her ne kadar caiz olsa bile ihramı mikattan önceye almak zorluklara yol açmasının yanı sıra ibadete de zarar verebilir.

Peygamber (a.s)'in "*Sizden biriniz ihramsızken gücünün yettiğince istifade edebiliyor, ama o, ihramlı iken nelerle karşılaşacağını kesinlikle bilemez.*"[5] hadisi de bunu gösteriyor. Hz. Hasan diyor ki: "*İmran b. Husayn kendi beldesinden ihrama girmişti. Bu durumu haber alan Ömer kızdı ve: "Artık insanlar Resulullah (a.s)'ın ashabından birinin kendi şehrinden ihrama girdiğini duyacak." dedi."* Yine Hz. Hasan anlatıyor: "*Abdullah b. Âmir Horasan'dan ihrama girmişti. Hz. Osman yanına gelen bu zatı yaptığı iş hususunda kınadı ve bu uygulamasını hoş karşılamadı.*"[6] Buharî ise: "*Osman, Horasan veya Kirman'dan ihrama girmesini hoş bulmadı.*" demiştir.

Bana göre de en tercihe değer görüş budur. Çünkü böylece kişi zorluklara hedef olmamakta ve ihramın yasaklarından uzak tutulmaktadır. (Zaten Hanefîler

1- *el-Bedayi'*, II, 164; *el-Lübâb*, I, 178.
2- Bu hadisi Ebu Dâvud ve Ahmed Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir. İbni Mace'nin rivayet ettiği lafız ise şöyledir: "*Beytü'l Makdis'ten telbiye getiren bir kimse affa uğrar.* " Ancak bu *zayıf*tır. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 298.
3- Neseî ve Ebu Dâvud.
4- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 314; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 475; *el-Muğnî*, III, 264.
5- Bu hadisi Ebu Ya'la el-Mûsılî *Müsned*'inde rivayet etmiştir.
6- Bunların ikisini de Said ve el-Esrem rivayet etmiştir.

de kendinden emin olma kaydını zikretmişlerdir) Kudüs'ten ihrama girme hadisinde ise zayıflık söz konusudur. Hz. Ömer'den Dabîy'e: "*Peygamberinin sünnetine uydun*" sözünün asıl anlamı ise mikattan önce ihrama girme ile ilgili olmayıp, aksine hac ile umrenin birbirine eklenmesine kıran yapılmasına yöneliktir. Çünkü Peygamber (a.s)'in sünneti ihrama mikattan girmeyi gerektirir. Hz. Ömer ve Ali'nin: "Umreyi tamamlamak, onu kendi beldenden itibaren yapmandır" sözünün anlamı, "Onun için kendi beldenden özel sefer düzenlemendir, yoksa ihrama aile ocağından girmen değildir." şeklinde alınmalıdır. Süfyan ve Ahmed'in yorumu da budur. O sebeple, bizzat ihramla tefsiri doğru değildir. Peygamberimiz (a.s) ve ashabı kiram (r.a.) da evlerinden ihrama girmemişlerdir.

Mikat Yerlerinden İhramsız Geçmenin Cezası:

Hac veya umre maksadını taşıyan bir kimse beş mikat mahallinden birini ihramsız olarak geçse, sonra da dönüp mikattan ihrama girip buradan ihramlı olarak geçse o kimseye icma ile kurban gerekmez. Çünkü ihramsız olarak mikat noktasına dönüp de oradan ihrama girmekle söz konusu ihramsız geçiş sanki hiç olmamış hükmünü taşımakta ve sonuncu hareketi ihramlı bir başlangıç sayılmaktadır.

Ancak mikat mahallini geçtikten ve hacla ilgili hiçbir iş yapmadan önce ihrama girmiş, daha sonra da mikata dönmüş kişi hakkında fakihler çeşitli görüşler ileri sürmüştür.[1] Hemen belirtelim ki, bütün bu görüşler Hanefîlere göre asıl itibarıyla Mekkeli olup da mikatı terkeden ve hac ihramına Hill'den, umre ihramına da Harem'den giren kişi ile ilgilidir.

Ebu Hanife'ye göre: Eğer bu kişi mikata döner ve telbiye getirirse kendisinden kurban borcu düşer. Telbiye getirmediği takdirde düşmez. Çünkü mikattan sonra ihrama giren birine İbni Abbas: "Mikata dön ve telbiye getir, aksi hâlde haccetmiş olmazsın" demiştir. Buradan anlaşılıyor ki, mikattan telbiye getirmek kaçınılmaz bir vaciptir ve bunun hep dikkate alınması gerekir.

Sahibeyn, Şafiîler ve Hanbelîlere göre: Mikatı geçtikten sonra ihrama giren birine geri dönmedikçe kurban gerekir. İhrama girdikten sonra tavaf gibi hiç bir ibadete girişmeden mikata dönse, bu durumda telbiye getirmiş olsun veya olmasın kurban cezası kendisinden düşer. Bunun haramlığını bilse de bilmese de sonuç yine değişmez. Çünkü mikatın hakkı, onun mikatı ihramla geçmesiyle ilgilidir, yoksa ihramı oradan başlatmasıyle değil. Kurban borcunun düşmesi de İbni Abbas'ın Peygamberimiz (a.s.)'den rivayet ettiği: "Kim bir (hac veya ile ilgili) ibadeti terkederse üzerine kurban cezası gerekir."[2] hadis–i şerifine dayanır. Eğer mikatı

1- *el-Bedayi'*, II, 165-167; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 24 vd. *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 24 vd.; *Muğni'l-Muhtâc* I, 474 vd.; *el-Muğnî*, III, 216, 266.

2- Bu hadis hem *mevkûf*, hem de *merfû* olarak rivayet edildi. Malik ve başkalarının sahih senedlerle rivayet ettiği mevkuf şekli şöyledir: "*Hac ibadetlerinden birini unutan veya terkeden bir kimse kan akıtmalıdır.*"

ihramsız olarak geçerse ihrama girmesi için yeniden oraya dönmesi gerekir. Ancak vakit müsait olmaz veya yol tehlikesi bulunursa, o takdirde durum değişir.

Bu hüküm, Mekkeli olup da Harem dahilinde bulunan ve mikata çıkmayan ve umre ile ilgili ibadetlere girişen kişilere de uygulanır. Çünkü, o kişilere de bu durumda kurban gerekir. Ama ihrama girdikten sonra Harem dışına çıkarsa tıpkı mikatı geçtikten sonra dönüp oradan ihrama giren kişi gibi kendisinden kurban yükümlülüğü düşer.

Mikattan sonra ihrama giren bir kimse haccını her hangi bir şekilde bozmuş olsa Hanbelî ve Şafiîlere göre yine de kurban borcundan kurtulamaz. Hanefîler bu borcun düşeceğini, çünkü nasıl olsa kaza etmesi gerektiğini söylüyorlar.

Malikîlere göre: Mikatı geçtikten sonra ihrama giren bir kimsenin geri dönmesi gerekmez. Mikatı ihramsız geçmenin cezası olarak kurban kesecektir. İhramdan sonra mikata dönse de hatâyı işlediği için bu durumda kurban borcu yine de düşmez.

Mikatı geçtikten sonra eğer hâla ihrama girmemişse döndüğü takdirde haccı kaçırmak veya kafileden uzak düşmek gibi bir kaygısı veya mal ve can korkusu ya da dönme gücünün bulunmaması gibi bir mazereti yoksa tekrar mikata dönmesi gerekir. Bu mazeretlerden birinin varlığı söz konusu olduğunda geri dönmez, ancak mikatı ihramsız geçmesi sebebiyle kurban kesmesi gerekir.

HAC VE UMRE AMELLERİ VE PEYGAMBER (A.S)'İN BU İBADETLERİ NASIL YAPTIĞI

1. Hacla İlgili Ameller:

Bunlar on adet olup aşağıdaki gibidir:[1]

a) *İhrama girmek:* Bununla birlikte hac veya umreye ya da ikisine birden niyet etmek. Bunun için de:

"Niyet ettim hac veya umreye ve bu sebeple Yüce Allah için ihrama girdim" diyecektir. Şayet başkası adına hac veya umre yapıyorsa bu durumda: "Niyet ettim filanca adına hac veya umreye ve bu sebeple Yüce Allah için ihrama girdim" diyecek ve daha sonra iki rekât ihram namazı kılacak ardından telbiye getirecektir.

b) *Keda':* Mekke'nin en yüksek noktasıdır ve Mekke'ye giriş buradandır. Sonra Mescid-i Harama Beni Şeybe kapısından girilir ve daha sonra da Rüknü'l-Esved'den başlanarak kudüm tavafına geçilir.

c) Tavaf: Bu da üç çeşittir: *Kudüm, ifada* ve *veda.*

d) Safa ile Merve arasında sa'y, yani koşmak.

e) Arafat ve Mina'da vakfe: Tevriye günü olan Zilhicce'nin sekizinci günü Mina'ya çıkılır, orada öğle, ve ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazları kılınır. Namazları kılındıktan sonra gecelenir. Güneş doğduktan sonra Arafat'a gidilir, Nemre mescidinde veya başka bir mescitte imamla birlikte kılınan namazda öğle ve ikindi namazları birleştirilir, en sonunda da herkesle birlikte Arafat'ta vakfe yapılır.

f) Müzdelife'de gecelemek: Burası, Mina ile Arafat arasıdır. Hacılar, bayram gecesi kızıllık kaybolduktan sonra ulaştıklarında Müzdelife'de akşamla yatsı

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 131-135

namazını birleştirerek kılarlar. Sabah namazını da Müzdelife'de Meş'ar-i Haram'da kılarlar. Bu münasebetle dua ve niyazda bulunmak için vakfeye yaparlar ve sonra güneş doğmadan önce Mina'ya hareket ederler.

g) Cemrelerin atılması (veya şeytan taşlamak): Hacılar, Kurban bayramı günü Mina'da birinci akabe cemresini (büyük şeytan) atarlar. Yedi adet çakıl taşından ibaret olan bu cemre, güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra atılır.

Diğer üç cemre de yine Mina günlerinde atılır. Bu günlerse bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleridir. Her cemre yedi çakıl taşından ibarettir. Zevâl ile güneşin batışı arasında önce birinci (küçük) cemreden başlanır ki, bu da Arafat tarafında Mescidü'l-Hayf' yakınındadır. Sonra orta cemre ve daha sonra da akabe cemresinin taşı atılır.

h) Saçı, tamamen kesme veya kısaltma: Tıraş erkekler için en faziletli olanıdır. Kadınlar tıraş olmaz, ancak biraz kısaltabilirler ve bütün saçlarından parmak ucu kadar bir kısım keserler. Tıraş sırasında dua edilir. Bu da akabe cemresi atıldıktan ve eğer varsa kurban kesildikten sonra kurban bayramı günü gerçekleştirilir. Sonra Mekke'ye gelir ve böylece farz olan ifada tavafını yapar.

ı) Kurban kesmek: Cemre atışından sonra kurban kesilir. Tıraş kurbandan önce olabileceği gibi, kurban da cemreden önce kesilebilir. Aynı şekilde, güneş doğmadan önce de kurban kesmek caizdir.

i) Veda tavafı: Bu tavaf, Malikîlere göre müstehap, cumhura göre ise vaciptir. Mekke'de ikamet edenler bu tavaftan sorumlu değillerdir. Ayrıca, ifadan sonra ay başı olan bir kadın, Malikîlere göre veda tarafından önce çıkar.

2. Umre'de Yapılan İşler:

Bunlar da dört tane olup şunlardır: İhram, tavaf, Safa ile Merve arasında sa'y ve saçını tıraş yahut kısaltma.

3. Peygamber (a.s)'in Umresi:

Buharî, Müslim ve Ahmed'in rivayetine göre Hz. Enes şöyle diyor: "*Peygamber (a.s) dört defa umre yapmıştır.*[1] *Haccı ile birlikte yaptığı dışında diğerleri Zilkade ayına rastlar. Bunlar: Hudebiye'den yaptığı umre, bir sonraki yıl* da yaptığı kaza umresi, Huneyn ganimetlerini taksim ettiği Cı'rane'den yaptığı *umre ve haccı ile birlikte yaptığı umrelerdir.* " Bu dört umre; hicretin altıncı yılında Beytü'l-Haram'ı ziyaret maksadıyla yaptığı Hudeybiye umresi, yedinci yılda yaptığı kaza umresi, Mekke ile Taif arasında bulunan ve Mekke'ye üç gece uzaklıktaki Huneyn vadisindeki Ci'rane mevkiinden sekizinci yılda yaptığı umre ve dokuzuncu yılda haccı ile birlikte yaptığı umrelerdir.

1- Bunun bir benzeri de Buharî ve diğerlerince Hz. Aişe ve İbni Ömer hadisleriyle sabit olmuştur.

4. Peygamber (a.s)'in Veda Haccı:

Müslim ve diğerlerinin[1] Peygamberimiz (a.s)'in nasıl hac yaptığına ilişkin rivayetleri, İmam Nevevî'nin Ebu Bekir b. Münzir'den de kaydettiği gibi pek çok faydayı, kaideyi ve elliden fazla çeşitli fıkhî hükmü ihtiva eden hacimli bir hadistir. Bu hadis sayesinde bir çok önemli meselelere çözümler getirilmiştir.

Söz konusu hadisin metni şöyledir: *"Ca'fer b. Muhammed babasından naklen diyor ki: Cabir b. Abdullah'ın yanına girmiştik. Herkese kimlerden olduğunu sorup bilgi aldıktan sonra sıra bana gelmişti. Ben de Muhammed b. Ali b. Hüseyin olduğunu söyledim. Bunu üzerine elini başıma doğru uzattı ve daha sonra üst ve alt düğmemi çözdü. Sonra da elinin içini göğsüme koydu. Ben o vakit genç bir delikanlı idim. Ardından: "Merhaba kardeşimin oğlu. dilediğini sor" dedi. Ben de sordum. Cabir (r.a.)'nin gözleri âma idi. Bu arada namaz vakti gelmişti. Üzerinde bir şal olduğu hâlde ayağa kalktı. Öyle ki, omuzuna koyduğu bu şalın küçük olduğu için üzerini örtmede yetersiz kaldığı görülüyordu. Ridası ise yandaki bir askıda bulunuyordu. Böylece bize namaz kıldırdı. Namazın ardından kendisine: "Bana Resulullah'ın haccından haber ver" dedim.*[2] *dokuz parmağını büktü ve söze başladı: "Resulullah (a.s) dokuz yıl boyunca haccetmedi. Sonra, onuncu yılda Resulullah (a.s.)'ın haccedeceği halka duyuruldu. Bunun üzerine Medine'ye çok sayıda insan geldi, bunlar Resulullah (a.s.)'a uymak ve onun gibi yapmak istiyorlardı.*[3] *Böylece onunla birlikte çıktık ve Zülhuleyfe'ye vardık. Burada, Esma binti Umeyş, Hz. Ebu Bekir'den (r.a.) olan oğlu Muhammedi doğurdu ve Peygamber (a.s.)'e haber göndererek ne yapmak gerektiğini sordu. Allah'ın Resulü de: "Yıkan, bezlen ve ihrama gir" buyurdu.*

Resulullah (a.s) mescitte namaz kıldı.[4] *ve daha sonra Kasvâ'ya*[5] *binerek açık meydana çıktı. Bu arada baktım ki, önü, sağı, solu ve arkası gözümün ulaşabildiği yere kadar binekli ve yaya insanlar ile doluydu. Resulullah (a.s) ise aramızda bulunuyor ve kendisine Kur'an iniyordu. Onun gerçek manasını ve yorumunu bilen de o idi. Biz ise onun yaptıklarını yapıyorduk. Derken, tevhid ve telbiye getirdi:*[6]*"Lebbeyk Allahümme lebbeyk, lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk,*

1- Bu hadisi ayrıca, Ebu Dâvud, Neseî, Dârimî ve İbni Ebu Şeybe rivayet etmiştir. Şerhu Müslim, VIII, 170-195.

2- Bununla Veda Haccı kasdedilmektedir.

3- Efendimiz (a.s) hac ihramına girdiğine göre, diğer sahabelerin de aynı şekilde ihrama girdiğine burada delâlet vardır.

4- Burada, iki rekât ihram namazının müstehap olduğu ortaya çıkıyor.

5- İbni Kuteybe şöyle diyor: "Peygamber (a.s)'ın Kasva (kulağının ucu kesik), Ced'a (kulağı Kasva'dan daha çok kesik) ve Adba (kulağı yarık) adlı develeri vardı." Muhammed b. İbrahim et-Teymî et-Tabiî ve başkaları da Adba, Kasva ve Ced'a adlarının Peygamber (a.s)'e ait bir deveye verilen adlar olduğunu söylemekteler.

6- Tevhid ile: *"Lebbeyke la şerîke leke"* sözünü kastediyor. Telbiyenin anlamı ise duaya icabettir.

inne'l-hamde ve'n-nimete leke ve'l-mülk, lâ şerîke leke." Orada herkes aynı telbiyeyi getiriyordu. Allah'ın Resulü ise bundan hiç bir şeyi reddetmemiş ve telbiyesine devam etmiştir.[1]

Cabir şöyle devam etti: "Biz ancak hacca niyet etmiştik. Umreyi bilmiyorduk.[2]*O'nunla birlikte Beytullah'a geldiğimizde Rükn'ü istilâm etti."*[3]*Sonra da üç kere hızlı adımlarla ve dört kere normal yürüyüşle tavafta bulundu.*[4]*Daha sonra İbrahim (a.s)'in makamına geçti ve "İbrahim'in makamını namaz yeri edinin..." (Bakara, 125) ayetini okudu. Bu arada Makam-ı İbrahim'i Kabe ile arasına almıştı.*[5]*Babam diyor ki: (Söylediklerini ancak Peygamber (a.s)'den duyarak naklettiğini bilmekteyim.) İki rekât namazda Fatiha'dan sonra "İhlas ve Kafirun" sûrelerini okuyordu. Sonra Rükn'e döndü ve onu istilâm etti. Daha sonra da kapıdan Safa'ya çıktı.*[6] *Safa'ya yaklaştığında "Şüphesiz, Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindendir.." (Bakara, 158) ayetini okudu. Ardından: "Allah'ın ayette başladığı ile başlıyorum" diyerek Safa'dan başladı ve Beyt'i görecek şekilde Safa üzerine çıktı. Burada kıbleye dönerek tevhid ve tekbir getirdi. Devamla: "Tek Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı da yoktur. Mülk yalnız O'nundur, hamd da yalnız O'nadır. O, herşeye kadirdir. Tek Allah'tan başka ilah yoktur. O, vadini gerçekleştirdi, kuluna yardım etti ve tek başına kâfir gürühunu ve grupları yenilgiye uğrattı"*[7] *dedi. Sonra bunların arasında duada bulundu ve benzeri tevhidi üç kere tekrarladı.*

Sonra Merve'ye indi. Vadinin ortasında hervele yaptı (hızlıca koştu). Merve'ye geldiğinde Safa üzerinde neler yaptı ise orada da aynı şeyleri yaptı.[8]

1- Burada Peygamber (a.s)'in telbiyesi ile yetinme gerektiğine dair delil vardır. Nitekim, İmam Malik ve Şafiî ve dahil alimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Yani sözgelimi, İbni Ömer'in: "Lebbeyk ve sa'deyk ve'l-hayrı bi yedeyk ve'l-Rağbauleyk ve'l-Amel" ve Enes'in: "Lebbeyk hakkan ta'abbuden ve rıkkan" şeklindeki ilâvelerinden kaçınmak gerektiği görüşündedirler.

2- İfrad haccını tercih eden görüş için bu bir delildir.

3- Yani tavafa başlarken eliyle Hacer'ül-Esved'i meshetti. Buradan ayrıca, Mekke'ye gelen bir kimsenin Arafat'ta vakfeden önce kudüm tavafı yapmasının sünnet olduğu anlaşılmaktadır.

4- İlk üç tavafı sık ve hızlı, son dört tavafı da normal adımlarla tamamlamanın sünnet olduğu anlaşılmaktadır.

5- Bundan, Makam'ın arkasında, Hicir veya Mescid'de, ya da Mekke veya Harem'in diğer yerlerinde iki rekât tavaf namazı kılmanın sünnet olduğu görülmektedir.

6- Buradan anlaşıldığına göre, iki rekât tavaf namazından sonra Hacer'ül-Esved'i selâmlamaya dönmek, daha sonra sa'y için Safa kapısından çıkmak müstehaptır.

7- Bunun anlamı, "İnsanlardan her hangi bir çarpışma girişimi olmadan onları yenilgiye uğrattı." demektir. Gruplardan maksat da hicretin dördüncü yılı ve Şevvâl ayına rastlayan Hendek savaşında Allah'ın Resulü'ne karşı savaşan gruplardır.

8- Buradan, tıpkı Safa'da olduğu gibi Merve'de de zikir ve duanın ve Merve'ye çıkmanın sünnet olduğu anlaşılmaktadır.

Bu arada şöyle buyurdular: "Eğer sonradan ortaya çıkanları önceden bilseydim kurban getirmez ve bunu umreye çevirirdim. O hâlde kurbanı bulunmayan ihramdan çıksın ve bunu umreye çevirsin.

Bunun üzerine Suraka b. Malik b. Cu'şem kalktı ve: "Ey Allah'ın Resulü! Bu yalnız bu yılımıza mı ait, yoksa ebediyete kadar böyle mi?" diye sordu. Parmaklarını birbirine kenetleyen Resulullah (a.s) bu soruya şu cevabı verdi: "Umre hacca karışmış oldu -iki defa- evet, sonsuza kadar."[1]

O sırada Hz. Ali (r.a.) Yemen'den Peygamber (a.s)'e ait develeri getirmişti. Geldiğinde Hz. Fatıma' (r.a.) nın da ihramdan çıkmış olduğunu gördü. Ayrıca, Fatıma boyalı elbiseler giymiş ve gözüne sürme çekmişti. Onun bu hâlini kabul etmediğini belirttiğinde Hz. Fatıma: "Bunu bana babam emretti" demişti. Bundan sonrasını Hz. Ali Irak'ta şöyle anlatıyordu: "Yaptığından dolayı Fatıma'ya gücenmiştim. Doğruca Resulullah (a.s)'a gittim. Fatıma'nın O'ndan anlattıkları ile ilgili olarak işin aslını sormak istedim. Tabiî, kendisine onun bu hareketini kabul etmediğimi aktardım. Ancak O: "Doğru söylemiş, doğru söylemiş, peki sen hacca niyet ettiğinde ne dedin?" diye sordu. Ben: "Allah'ım! Ben Resulü'nün telbiyesine uygun bir şekilde telbiye getiriyorum"[2]*dediğimi belirttim. O da: "O hâlde benim kurbanım var, sen de ihramdan çıkma" buyurdu.*

Cabir konuşmasını şöyle sürdürdü: "Ali'nin Yemen'den getirdiği ve Peygamber (a.s)'ın beraberinde ayrıca getirdiği kurbanlık develerin toplamı yüz tane idi. Bu arada herkes ihramdan çıkmış ve saçlarını kısaltmıştı.[3]*Ancak Peygamber (a.s) ve beraberinde kurbanlık bulunanlar ihramda kalmıştı.*

Terviye günü[4]*geldiğinde Mina'ya yöneldiler ve hac için telbiye getirdiler.*[5]*Resulullah (a.s) devesine bindi ve daha sonra orada öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını kıldırdı.*[6]*Sonra güneş doğuncaya kadar kısa bir süre bekledi. Bu arada Nemire'de*[7]*kendisi için kıldan bir çadır kurulmasını emretti.*

Resulullah (a.s) yürümeye başladı. Kureyş, kendilerinin cahiliye döneminde yaptığı gibi onun da Meş'ar'ul-Haram'da vakfe yapacağı hususunda şüphe

---

1- Yani umre kıyamete kadar hac aylarında da caizdir. Böylece, hac aylarında umre yapılamaz, şeklindeki cahiliye görüşü iptal edilmiş olmaktadır. *Şerhu Müslim*, VIII, 166 vd.

2- Buna göre bir kimse başka birinin ihramına kendi ihramını ilişkili kılabilir.

3- Herkes, yani büyük çoğunluğu. Çünkü Hz. Aişe devesiz olduğu için ihramdan çıkmamıştı.

4- Zilhicce'nin sekizinci günü .

5- Buna göre, Mekkeli olup da hac ihramına girmek isteyen bir kimsenin terviye günü ihrama girmesi daha faziletlidir. Şafiî ve benzeri pek çok âlim de bu görüştedir.

6- Buna göre Mina'da beş vakit namaz kılmak sünnettir.

7- Arafat'ın yanında, ama Arafat'tan olmayan bir yer.

etmiyordu.[1]*Resulullah (a.s) burayı geçti*[2]*ve Arafat'a geldi.*[3]*Bu arada, Nemire'de kendisi için kurulan çadırı buldu ve oraya indi.*[4]*Nihayet, güneş meylettikten sonra verdiği emir üzerine binmesi için Kasva hazırlandı.*[5] *sonra vadinin ortasına geldi.* [6]*Burada insanlara hitap etti*[7] *ve buyurdu ki:*

"Şüphesiz, kanlarınız ve mallarınız şu ayınızda ve şu beldenizde şu gününüz nasıl haramsa öylece haramdır.[8] *Dikkat edin, cahiliye işleriyle ilgili her şey ayağımın altındadır. Cahiliye dönemine ait kan davaları kaldırılmıştır. Bu davalardan ilk kaldırdığım İbni Rabîa b. el-Haris'in kan davasıdır. Bu, Benî Hüzeyl'in süt çocuğu idi ve onu Hüzeyl öldürmüştü. Cahiliye âdetlerinden olan faiz de kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk faiz de amcam Abbas b. Abdulmuttalib'in faizidir. Bu, artık tamamıyle kaldırılmıştır.*[9]

Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz, çünkü onları Allah'ın emânı ile aldınız.[10] *Namuslarını Allah'ın adıyla helâl edindiniz.*[11]*Onların da hoşlanmadığınız kimselere karşı namuslarınızı çiğnetmeme yükümlülükleri vardır.* [12] *Aksine hareket ettikleri takdirde fazla acıtmayacak şekilde onları dövünüz. Örfe uygun bir şekilde rızık ve giyimleri de size aittir.*[13]

Size öyle bir şey bıraktım ki, ona sımsıkı sarıldığınız sürece kesinlikle sapıklığa düşmezsiniz: O da Allah'ın kitabıdır. "Size benden sorulacak, peki ne diyeceksiniz?" Hep birlikte cevap verdiler: "Şehadet ederiz ki, hiç şüphesiz sen tebliğini yaptın, vazifeni yerine getirdin ve nasihatte bulundun!" Bunun üzerine şehadet parmağını önce göğe, sonra da insanlara doğru işaret ederek üç kere: "Allah'ım! şahit ol!" dedi.

Sonra ezan okundu, daha sonra kamet getirildi ve öğle namazını kıldırdı.

1- Buradan, Kureyş'in cahiliye döneminde Meş'ar'ul-Haram'da vakfe yaptığı anlaşılmaktadır. Burası, Müzdelife'de Kazlı adı da verilen bir dağdır. Müzdelife'nin Harem'den olduğu bilinmektedir.
2- Yani Müzdelife'de vakfe yapmadan Arafat'a doğru yol aldı.
3- Nemire'de çadır kurulmasından, Arafat'a yaklaştı anlamı çıkmaktadır.
4- Buradan, öğle ve ikindi namazları kılınmadan Arafat'a girmenin sünnete aykırı olduğu anlaşılmaktadır.
5- Güneşin zevâlinden, yani öğle vakti girdikten sonra.
6- Urena vadisi. Alimlere göre bu vadi Arafat topraklarından sayılmamaktadır. Ancak, İmam Malik bunların Arafat'a dahil olduğu görüşündedir.
7- Buradan, Arefe günü Arafat'ta hacılara hutbe okumanın müstehap olduğu anlaşılmaktadır. Bu, Malikîler dışında âlimlerin ortak görüşüdür.
8- Burada, söz konusu haramlığın şiddeti vurgulanmaktadır.
9- Bunun anlamı, cahiliye dönemine ilişkin tesellümü gerçekleşmemiş tüm alım-satım işlemleri dahil her şeyi iptal edildiğidir.
10- Burada kadın hakları vurgulanarak bu konuda titiz davranmanın gereği dile getirilmektedir.
11- "*.. kadınlardan hoşunuza gidenlerle evleniniz..*" (Nisa, 3) ayeti kastedilmektedir.
12- Yani kadınlar kocalarının evlerine kocalarının istemediği kişileri konuk olarak almamalıdırlar. Söz konusu kişiler ister yabancı ister kadının mahremlerinden biri olsun, sonuç değişmez.
13- Buradan, kadının nafaka ve giyiminin kocaya ait olduğu anlamı çıkmaktadır.

Sonra da tekrar kamet getirildi ve ikindi namazını kıldırdı. İkisinin arasında başka hiç bir namaz kılmadı.[1]

Sonra Resulullah (a.s) devesine bindi ve vakfe yerine geldi. Burada Kasva adlı devesinin göğsünü büyük taşlara doğru çevirdi.[2] *Ayrıca, topluluğu önüne almış ve kıbleye yönelmişti.*[3]*Güneş batıncaya kadar vakfe hâlinde kalmıştı.*[4] *Kızıllığını iyice yitiren güneş bütünüyle kaybolmuştu. Sonunda Üsame'yi terkisine bindirmiş*[5] *ve oradan hareket etmişti. Devesinin yularını iyice çekmişti. Öyle ki, devesinin başı sırtında bağdaş kurarak oturduğu noktaya değiyordu.*[6]*Bir yandan da sağ eliyle: "Ey insanlar! Yavaş ve sakin olun! diyordu.*[7]*Bu arada boşluk bulup küçük kum tepeciklerine geldikçe yuları bırakıyor rahatça çıkabilmek için bir parça hızlanıyordu.*

Nihayet Müzdelife'ye geldi ve burada bir ezan ve iki kametle akşam ve yatsı namazlarını kıldı. Bu iki namaz arasında hiç bir nafile namaz kılmadı.[8]

Sonra Resulullah (a.s) sabah vaktine kadar istirahat etti[9] *ve sabah namazı vakti girinci ezan ve kametle namazını kıldı.*

Daha sonra Kasva'ya binerek Meş'ar'ul-Haram'a geldi[10]*ve Kıble'ye yönelerek duada, tekbir, tehlil ve tevhidde bulundu. Ortalık iyice ışıyıncaya kadar orada vakfe hâlinde kaldı. Sonra güneş doğmadan önce oradan hareket etti. Bu*

1- Buradan, bütün fakihlerin ittifakı ile o gün öğle ve ikindi namazlarının birleştirilmesinin meşruluğu ortaya çıkmaktadır. Bu da Ebu Hanife'ye göre hac ibadetleri, Şafiî'ye göre ise sefer sebebiyledir.

2- Buna göre Rahmet dağı eteklerindeki büyük taşların yanında vakfe yapmak müstehaptır. Bu dağ ise Arafat topraklarının ortasında bulunmaktadır. Burada belirtelim ki, halkın dağa çıkılmadan yapılan vakfenin doğru olmayacağı şeklindeki görüşü yanlıştır. Doğrusu, Arafat topraklarının her yerinde ve parçasında vakfe yapılabileceği gerçeğidir.

3- Buradan, vakfe sırasında Kâbe'ye yönelmenin müstehap olduğu anlaşılmaktadır.

4- Cumhura göre akşam sonrasına kadar vakfe hâlinde kalmak müstehaptır. İmam Malik ise: "Gündüz tek başına vakfe doğru olmaz, aksine gece tek başına vakfe yapmak gerekir" der.

5- Buradan, eğer hayvan güçlüyse iki kişinin birden binebileceği hususu anlaşılmaktadır.

6- Buna göre, yolculuk sırasında yayaları düşünmenin ve zayıf yapılı hayvan sahiplerini dikkate almanın gereği bir zaruret olmaktadır.

7- Vakar, yani ciddiyet ve ağır başlılığa önem verin. Bu durumda, Arafat dönüşü sakin, ciddi ve ağır başlı davranmak sünnettir. Ancak açık yerlerde hızlanılabilir. Nitekim, başka bir hadiste buna işaret edilir.

8- Burada, akşamla yatsı arasında cem-i te'hir yapmanın müstehap olduğu ortaya çıkıyor. Ebu Hanife'ye göre hac ibadetleri dolayısıyladır. Buna göre, söz konusu uygulama Mekkeliler için Müzdelife, Mina ve daha başka yerlerde caizdir. Şafiîlere göre ise bu, sefer dolayısıyla caiz olduğundan, ancak iki merhale yolculuğa çıkan kimseye caiz olabilir.

9- Buradan, Müzdelife'de gecelemenin hacla ilgili vacip bir ibadet olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, sünnet olan sabah namazını kılıncaya kadar Müzdelife'de kalmaktır. Zayıf ve güçsüz olanlar hariçtir. Onların şafaktan önce oradan ayrılması sünnettir.

10- Müzdelife'de Kuzah adıyla da bilinen bir dağdır. Tefsir, siyer ve hadis âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre Meş'ar'ul-Haram bütün bir Müzdelife'nin adıdır.

arada Fadl b. Abbas'ı devesinin terkisine bindirdi. Fadl güzel saçlı, beyaz tenli ve yakışıklıydı. Resulullah (a.s) bulunduğu yerden hareket ettikten sonra hanımların bindiği bir deve kafilesine rastladı. Fadl onlara bakmaya başlamıştı. Durumu farkeden Resulullah (a.s) elini Fadl'ın yüzüne koydu.[1] *Bunun üzerine Fadl yüzünü öbür tarafa döndürdü. Resulullah (a.s) bu kez öbür taraftan elini yine Fadl'ın yüzüne çevirdi. Ama Fadl öbür taraftan yüzünü çeviriyor ve yine bakıyordu. Nihayet Muhassir*[2] *içine geldikten sonra Allah'ın Resulü devesini biraz hızlandırdı.*

Bundan sonra büyük cemrenin atılacağı yere çıkan orta yola yöneldi[3] *ve böylece ağacın yanındaki cemreye geldi.*[4] *Burada yedi taş attı*[5] *ve her birinde tekbir getirdi. Ayrıca, bu taşları vadinin içinden atmıştı.*

Sonra kurban kesilen yere döndü ve kendi eliyle altmış üç kurban kesti. Kalan kurbanları da Ali'ye verdi ve o kesti.[6] *Böylece, onu kendi kurbanına ortak etmiş oldu.*[7] *Daha sonra emri üzerine her kurbandan bir parça tencereye konulmuş ve pişirilmişti. Böylece, kurban etlerinden yemişler ve çorbasından içmişlerdi.*[8]

Daha sonra Resulullah (a.s) devesine binmiş ve Kâbe'ye dönmüştü.[9] *Böylece, Mekke'de öğle namazını kılmış ve zemzem suyu çıkaran Abdulmuttalib oğullarına gelmişti. "Ey Abdulmuttalib oğulları! Çıkarın,*[10] *eğer su almanızda insanların size galebesi söz konusu olmasa ben de sizinle birlikte*

1- Burada, yabancı erkek ve kadınların birbirlerine bakmalarına engel olmanın gereği kendini göstermektedir.
2- Fil ashabının başlarına gelenler burada olup bitmişti. Bölgenin bu adı almasını sebebi de yine buna dayanmaktadır.
3- Buna göre Arafat dönüşü bu yolu izlemek sünnettir.
4- Bu büyük cemre'dir. Yani ağacın yanındaki Akabe cemresi. Buna göre cemreye buradan başlamak sünnettir. Ayrıca bunu yapmadan başka bir işe girişmeyecektir.
5- Bakla tanesi gibi taşlar, ne büyük, ne de küçük. Ancak cumhura göre gerçek taş olmaları şarttır. Ebu Hanife ise, maden cinsinden de olsa yer parçalarından her hangi bir cismin atılmasına cevaz vermiştir.
6- Buna göre fazlaca kurban kesmek ve kendi kurbanını bizzat kesmek müstehaptır. Tabiî, kesme işine başkasını da vekil edebilir. Vekilin Müslüman olması şartıyla böyle bir uygulama ittifakla caizdir. Şafiîlere göre vekilin kitap ehli olması da caizdir. Ancak bir şartla ki, kurban kendisine verilirken veya kesme sırasında vekâlet niyetinin bulunması gerekir. Anlaşılan şu ki, Peygamber (a.s), Medine'den getirdiği kurbanları kendisi kesmiş, Yemen'den gelen develeri de kesmesi için Ali'ye vermiştir.
7- Anlaşılan o ki, Efendimiz onu aynı kurbana iştirak ettirmiştir. Kadı Iyad diyor ki: "Bana göre bu gerçek ortak etme olayı değildir, aksine ona kesmesi için belli bir miktar vermiştir."
8- Buna göre, nafile ve borç kurbandan yemek müstehaptır.
9- Bu, ifada tavafıdır ki, âlimlerin ittifakı ile hac rükünlerinden sayılmaktadır. Şafiîlere göre bunun ilk vakti de kurban bayramı gecesinin yarısından başlar.
10-Yani suyu kovalarla ve ip sarkıtarak çıkarın. Zemzem, Mescid-i Haram'daki meşhur kuyudur. Kâbe ile bu kuyu arasında otuz sekiz arşınlık bir mesafe vardır.

çıkarırdım"[1]*buyurdu. Böylece, ona bir kova verdiler ve o da bundan içti."*[2]

5- Hacla İlgili İbadetlerin Hükümleri:

Fakihlere göre haccın rükünleri, vacip ve sünnetleri vardır. Bunları burada özetleyerek kaydettikten sonra hemen ardından mezhepler arası karşılaştırma cetveline yer vereceğiz.

Hanefîlere Göre:[3]

Haccın Rüknü: Haccın rüknü ikidir: Arafat'ta vakfe -ki bu, haccın aslî rüknüdür- ve ifada (ziyaret) tavafı. Rüknü yerine getirmemek haccın fasid olmasını ve iptalini icap ettirir. Rükün veya farz kesin delil ile sabit olan hükümdür. Vacip ise zanna dayalı bir delil ile sabit olan hükümdür. Eğer bir mazerete binaen onu terkederse hiç bir şey gerekmez. Şayet mazeretsiz vacibi terkederse o takdirde kurban kesmesi gerekir.

Haccın Vacipleri: Bunlar beş adet olup sırasıyle şöyledir: Safa ile Merve arasında sa'y, Müzdelife'de vakfe cemreleri atmak, saçı tıraş veya kısaltma ve veda tavafı. Bilindiği gibi tıraş ve Kâbe'yi tavaf, kurbandan sonradır. Kurban kesmek ise kurban günlerine mahsustur, bu günlerden önce kesilmesi caiz değildir.

Haccın Sünnetleri: İhram için yıkanmak ve kokulanmak. Ayrıca, yalnız haccediyorsa şöyle niyet edecektir:

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُرِيدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِى وَتَقَبَّلْهُ مِنِّى

"Allahım Hac yapmak istiyorum, onu benim için kolay kıl ve benden onu kabul et."

Umre yapan kişi ise niyetini şu şekilde yapmalıdır:

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَيَسِّرْهَا لِى وَتَقَبَّلْهَا مِنِّى

"Allah'ım! Umre yapmak istiyorum, onu benim için kolay kıl ve benden onu kabul et.

Hac ve umreyi birleştirerek kıran hacc yapan bir kimse de şöyle niyet etmelidir:

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُرِيدُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ فَيَسِّرْهَا لِى وَتَقَبَّلْهَا مِنِّى

1- Bunun anlamı şudur: Eğer insanların bunu hac ibadetlerinden saymasından ve böylece su alma hususunda size sıkıntı vermesinden korkmasam, ben de sizinle birlikte su alma faaliyetine katılırdım.

2- Buradan, zemzem suyu içmenin müstehap olduğu anlaşılmaktadır.

3- *el-Bedayi'*, II, 125, 133, 143 vd.

"Allah'ım! Umre ve hac yapmak istiyorum, onları benim için kolay kıl ve benden onları kabul et."

Haccın sünnetlerinden biri de her farz ve nafile namazın sonunda telbiye getirmek ve şöyle demektir:

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ.

Bu, Resulullah (a.s)'ın telbiyesidir.

Mekke'ye gece veya gündüz girmek. Sonra Mescid-i Haram'a Benî Şeybe kapısından girerek Kabe'yi gördüğünde gizlice:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ. اَللّٰهُمَّ هٰذَا بَيْتُكَ عَظَّمْتَهُ وَشَرَّفْتَهُ وَكَرَّمْتَهُ فَزِدْهُ تَعْظِيمًا وَتَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا

"Allah'ı tesbih ve tenzih ederim, hamd yalnız Allah'adır. Allah'tan başka ilah yoktur ve Allah en büyüktür. Allah'ım! Şu senin Beyt'indir. Sen onu yücelttin, şereflendirdin ve keremlendirdin. Onun yüceliğini, şeref ve keremini arttır." demelidir.

Mekke'nin dışından gelip yalnız hacceden veya hacla umreyi birleştiren, kıran haccı yapan bir kimse Hacerü'l-esved'i karşısına alarak kudüm tavafına buradan başlar. Bu arada tekbir getirir ve namazda olduğu gibi ellerini omuzları hizasında kaldırır. Mümkünse ve hiç kimseye eziyet vermesi söz konusu olmazsa Hacerü'l-esved'i öpmelidir. Böylece, Peygamber (a.s)'e uymuş olur. Bu şekilde bir imkânın bulunmaması hâlinde yalnızca onu karşısına alır, tekbir ve tehlil getirir, Allah'a hamdeder, O'na senada bulunur ve tıpkı namazda olduğu gibi Peygamber (a.s)'a salat ve selâmda getirir.

Sonra yedi şavt* tavafta bulunur. Bunlardan ilk üçünde koşar vaziyette olur (remel yapar) diğer dördünde ise normal yürüyüşte olduğu gibi yürür. Başladığı her şavtta kimseye eziyet vermesi söz konusu olmazsa Hacerü'l-esved'i selamlar. *Rüknü Yemanî*'nin selamlanması sünnet değildir. Ama yine de onun selâmlanması güzel bir harekettir ve müstehaptır. Bu, İmam Ebu Hanife'ye göre değil, İmam Muhammed'e göre sünnettir.

Tavaf bittiğinde ise Makam-ı İbrahim'de veya Mescid içinde mümkün olan her hangi bir yerde iki rekât namaz kılar. İki rekât tavaf namazı yalnız Hanefîlere

* Şavt: Tavafa Hacer-i Esved'den başlayıp dolanarak yine aynı yere gelmek, devir.

göre vacip bir namazdır.

Terviye gününden önce yedinci günde, Arefe gününde ve Zilhicce'nin on birinci gününde olmak üzere imamın üç yerde hutbe okumasıda sünnettir. Bu ise, Arefe hutbesi hariç öğle namazından sonra okunan tek hutbedir. Arefe hutbesi zevâl vaktinden sonra ve namazdan önce okunan iki hutbe şeklindedir.

Arafattaki Hutbenin Şekli: Önce Allah'a hamdeder, O'na senada, tekbir ve tehlilde bulunur. İnsanlara vaaz eder, onlara Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını duyurur. Bu arada, Arafat'ta vakfe, Arafat'tan dönüş ve Müzdelife'de vakfe gibi hacla ilgili ibadetleri anlatır, öğretir.

Sonra imam hâlka tek ezan ve iki kametle öğle ve ikindi namazlarını kısaltılmış ve *cem-i takdim*le birleştirilmiş olarak kıldırır. Bunlardan önce ve sonra nafileye yer vermez. Tıpkı Peygamber (a.s)'in yaptığı gibi. İmam bu iki namazda cuma ve bayram namazlarının aksine kıraati gizli okur. Bunda Mekkeli olan ile diğerleri arasında bir fark yoktur. Cuma ve bayram namazlarında imamın açık okuması gerektiği hususu ise bilinen bir durumdur.

Daha sonra namazın hemen ardından imam ve diğer insanlar Arafat'a gider. Arafat'ta güneş batıncaya kadar vakfe yaparlar. Burada, tekbir ve tehlilde bulunurlar, Yüce Allah'a hamd ve sena ederler, Efendimiz'e selam ve salat okurlar. Öte yandan, Yüce Allah'a dua ve niyazda bulunarak ihtiyaçlarını O'na arzederler, yalvarıp yakarırlar.

Gün iyice ışıyıncaya kadar Müzdelife'de kalmak da yine sünnetlerdendir.

Zilhiccenin sekizinci gecesi (Arefe gecesi) Mina'da gecelemek de sünnetlerdendir. Tıpkı Peygamberimiz (a.s)'in Veda haccında yaptığı gibi orada beş vakit namaz kılmak da yine bir sünnettir. Teşrik günlerinden ilk günün gecesi ile cemre atma günlerinden ikinci günün gecesini Mina'da geçirmek sünnettir. Mina günlerinde Mina dışında gecelemek mekruhtur. Gerçi aksine hareket hâlinde bir şey gerekmez, ama yine de bu hoş bir davranış olmaz. Mina'da gecelemek vacip değil, sünnettir. Zira, Peygamber (a.s) su dağıtmak maksadıyla Abbas'a Mekke'de geceleme izni vermiştir.(1)

Akabe cemresini yedi çakıl taşı şeklinde kurban günü güneş doğduktan sonra ve zevâl vaktinden önce atmakda sünnettir. Taşların atış şekli de her taşın baş parmak ve şehadet parmağı arasına konmasıyla ayarlanır.

Diğer üç cemre de ikinci ve üçüncü günlerde zevâl vaktinden sonra atılır. Her taşla birlikte tekbir getirilir. Hemen belirtelim ki, işe Mescidü'l-Hayf'ı izleyen birinci cemreden başlanır. Sonra orta ve daha sonra büyük cemre (Akabe cemresi) gelir. Bu arada Akabe hariç her cemreden sonra biraz durup tekbir ve tehlilde

---

1- Buhari ve Müslim İbni Abbas'dan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V; 79.

bulunur, Yüce Allah'a hamd ve sena, Peygamber (a.s)'e salat ve selam eder, Allah'tan isteklerde bulunur.

Cemreler (taşlar) ya Müzdelife'den ya da yoldan alınır. Çünkü Peygamber (a.s) böyle yapmıştır. Cemreden aldığı taşları atmış olsa yine de yerini bulur, fakat bu mekruhtur. Yerini bulur, çünkü Efendimiz (a.s) Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği hadiste mutlak anlamda".. *atınız, bir günâhı yok.*" buyurmuştur.

Akabe cemresinde ilk taşı attığında telbiyeyi keser. Çünkü Peygamber (a.s) Akabe cemresinde ilk taşı attığında telbiyeyi kesmiştir.[1]

Sünnetlerden biri de Muhassab veya Abtah vadisine inmek. Burası, Mina ile Mekke arasında ve iki dağ ortasında Hucun kabristanı yakınında Mekke girişinde bir yerdir. İşte buraya bir süre inmek sünnettir. Çünkü Peygamber (a.s) Ebu Bekir, Ömer ve Osman (r.a) Abtah'a inmişlerdir.[2]

Umrede Yapılan İşler: Hanefîlere göre[3] umrenin rüknü tavaftır. Çünkü ayet-i kerimede: ".. *Kâbe'yi çok çok tavaf etsinler..* " (Hac, 29) buyuruluyor. Vacipleri ise ikidir: Safa ile Merve arasında sa'y ve saçı tıraş veya kısaltma. Umrenin sünneti de tavafın birinci şavtında Haceru'l-esved'i selâmlama esnasında telbiyeyi kesmektir.

Malikîlere göre:[4]

Haccın rükünleri, vacipleri, sünnet ve menduplan vardır. Rükün ya da farz haccın ve umrenin gerçekte onsuz olmayacağı iştir. Vacip ise zaruretsiz ve isteyerek terki haram olan, fakat terki sebebiyle ibadetin bozulmadığı, ama bu durumda kurbanın gerekli olduğu harekettir.

Haccın Rükünleri: Bunlar dört esastan ibaret olup sırasıyle şöyledir:

1- İhram: Bu da telbiye ve yola koyulmak gibi hac ile ilgili söz veya birlikte bulunan niyettir. Ercah olan görüşe göre, ihram yalnızca niyetle de gerçekleşir.

2- Sa'y: Safa ile Merve arasında yedi kere gidip gelme. Bu, Echurî'nin de zikrettiği gibi Arafat'ta vakfeden daha faziletlidir. Çünkü sa'y hem Kâbe'ye yakın, hem de vakfeden daha faziletli olan tavafın hemen ardından gelen bir ibadettir. Bir de haccın asıl hedefi olan Kâbe'ye tavafa bağlı bir ibadet oluşu sebebiyle söz konusu üstünlüğe sahiptir.

1- Cabir'in Veda Haccı ile ilgili uzun hadisinin mefhumu böyledir. Bunu ayrıca Beyhakî açık bir üslup ile İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Raye*, II, 79.

2- Müslim'in İbni Ömer'den rivayetine göre, Peygamber (a.s) Ebu Bekir ve Ömer Abtah'a inerlerdi. a.g.e., 88 Aynı hadisi Zührî, Salim'den rivayet etmiştir. Ancak Aişe'den şu söz nakledilmiştir: "*Abtah'a inmek sünnet değildir.* " Oraya Resulullah (a.s) inmiştir, çünkü o, çıkmak istediğinde buna en çok müsaade edilendi. *Neylü'l-Evtâr*, V, 83-84.

3- *el-Bedayi'*, II, 226 vd.

4- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 16, 39, 53, 60, 72 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 131-134.

3- Vakfe: Kurban bayramı gecesi Arafatta bulunmak. Yalnız uğramak şeklinde bile olsa kâfidir. Tabiî, oranın Arafat olduğuna ve buraya varmanın bir rükün olduğuna niyet etmek şarttır.

4- Kâbe'yi yedi defa ifada tavafı.

Umrenin Rükünleri: Bunlar da üç esastan ibaret olup şöylece sıralanabilir: Mikat yerinden veya Hill'den ihrama girmek, Kâbe'yi yedi defa tavaf etmek ve Safa ile Merve arasında yedi defa gidip gelmek. Baş tıraşı ise vaciptir. Umrenin bir yılda birden fazla tekrarlanması ise mekruhtur.

Aynı şekilde ihramın da vacipleri, sünnetleri ve menduplan vardır. Ne var ki, sünnetlerin terkinden kurban gerekmez.

İhramın Vacipleri: Erkekler için dikişli elbise giymemek ve başı açık bulunmak. Bu arada telbiye getirmek ve bunu ihramla birleştirmek. Bunu bilerek terkeden veya uzunca bir süre ihramla arasını ayıran bir kimsenin kurban kesmesi gerekir.

İhramın Sünnetleri: İhrama girmeden önce yıkanmak, alt kısma izar, üzerine de rida giymek. Ayrıca, ayakkabı yerine ayaklarına dikişsiz terlik (veya takunya) giyecektir. İzar ve rida yerine yalnız rida giyse de caiz olur, ancak sünnete aykırı hareket etmiş sayılır.

Gusülden sonra ve ihramdan önce iki rekât namaz kılmak sünnettir. Bu arada farz namaz kılınacak olursa bunlara gerek kalmaz. Ama yine de kılınması en faziletli yoldur.

Binekli kişi için hayvanı üzerine oturduğunda, yaya için de yürüdüğünde ihramlı olmak menduptur.

Gusülden önce ihramlının kendine çeki düzen vermesi yine mendup bir davranış olur. Bu çeki düzen verme işi de tırnaklarını kesmesi, bıyığını kısaltması, etek ve koltuk altı tıraşını tamamlaması, saçlarını taraması veya erkeklerin ihramdayken doğabilecek zarardan emin olabilmek için saçlarını kökünden traş ettirmesi.

Öte yandan Peygamber (a.s)'in yaptığı gibi telbiye ile yetinmek de mendup bir davranıştır. Yani, yalnızca şöyle demektir: [1]

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ.

Oturmak, kalkmak, inmek, çıkmak, bir yerden bir yere gitmek, uykudan uyanmak, dalgınlık sonrası kendine gelmek, arkadaşlarla karşılaşmak ve nafile de

1- Bu hadisi Buharî ve Müslim, Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayet etmiştir.

olsa bir namaz sonrası hâlin gibi her türlü durum değişikliğinde yeniden telbiye getirmek aynı şekilde menduptur.

Telbiyeyi orta derecede bir sesle söylemek de menduptur. Yani ne fısıltı hâlinde telbiye getirecek, ne de yüksek sesle.

Telbiyenin tekrarında da yine orta yolu izlemek menduptur. Ne büsbütün ihmal derecesinde terkedecek, ne de bıkkınlık verecek şekilde sık tekrarlayacaktır.

Mekkeli bir kimse ihrama girdiği yerde telbiye getirir. Bu yer ister Mescid-i Haram, isterse başka bir yer olsun.

Umre yapan bir kimse telbiyeye mikattan başlar ve Mekke'nin genel Harem bölgesine ulaşıncaya kadar devam eder.

Ci'rânc gibi mikat dahilinden umreye başlayan bir kimse telbiyeyi Mekke evlerine ulaşıncaya kadar sürdürür.

Sa'yin Vacibi: Kudüm ve ifada gibi vacip tavaftan sonra sa'yetmek ve eğer kendisine kudüm tavafı vacip olmuşsa bunu Arafat'taki vakfeden önceye almak. Aksi hâlde sa'yi ifada tavafı sonrasına erteler.

Kudüm tavafı üç şartla vacip olur: İfrad haccı yapmak veya Hill'den ihrama girerek kıran haccına niyet etmek. Tabiî, vakit darlığı söz konusu değilse ve bir de bununla meşgul olurken haccı kaçırmaktan korkmazsa, ve umre için ihrama girip umrenin tavafına başlamadan hacca niyet etmemişse. Yani umre ihramından sonra ve umre tavafına başlamadan önce hacca niyet etmezse kudüm tavafı vacip olur. Ay başı olan veya lohusa kadınlarla, bayılan ve deli kimseler kudüm tavafını bu özürler sebebiyle terkedebilirler. Nitekim, haccı kaçırma korkusu içinde bulunan kimseler de bu konuda mazurdurlar, onlar da kudüm tavafını terkedebilirler.

Tavafın Vacibi: Tavaf bittikten sonra iki rekât namaz kılmak. Bu namazın ilk rekâtında Kâfirun suresini, ikinci rekâtında da İhlâs suresini okumak mendup olduğu gibi, bu namazı Makam-ı İbrahim'de kılmak da menduptur.

Tavafa Haceri'l-esved'den başlamak ve imkânı olduğu takdirde koşar gibi yürümek vaciptir. Aksi hâlde kurban kesmesi gerekir.

Tavaf bittikten sonra ve iki rekat namazdan önce Mültezem'de dua etmek menduptur. Hatim adı da verilen Haceri'l-esved ile Kâbe kapısı arasındaki duvar demek olan Mültezem'e göğsünü yaslar, kollarını da yayar. Bu arada dua ve niyazda bulunur.

Çok bereketli olduğundan güzel niyetlerle çokça zemzem suyu içmek de menduptur. Çünkü Peygamber (a.s): "*Zemzem suyu niçin içilirse onun içindir.*"[1] buyurmuştur. Ayrıca bereketinden istifade maksadıyla zemzem suyunu oradan

1- Hadisi Cabir'den Ahmed, İbni Mace, Beyhakî ve İbni Ebu Şeybe rivayet etmişlerdir.

kendi beldesine ve ailesine götürmek de menduptur.

Tavafın Sünnetleri: Tavafın sünnetleri şunlardır.

1- Hacerü'l-esved'in vakarla ve sessizce tavafa başlamadan önce öpülmesi. Sıkışıklık varsa o zaman el veya bir çubukla dokunulur ve bunlar öpülür. Ayrıca her öpme ve benzeri durumla birlikte tekbir getirilmesi menduptur.

2- İlk şavtta (dönüşte) *Rüknü yemanî*'yi selâmlamak. Bu da, sağ elini onun üzerine koyarak ve sonra da elini ağzına koyarak yapılır.

3- Erkeklerin, ergenlik çağında olmasalar bile yalnız ilk üç şavtta sıkışıklık yoksa remel yapmaları (hızlı adımlarla yürümeleri) sünnettir. Bu, mikattan ihrama girenler içindir. Aynı zamanda kudüm ve umre tavaflarında da geçerlidir. Kişi eğer mikattan ihrama girmemişse bu onun için menduptur. Yine ayrıca bu, bir özür veya unutma yüzünden kudüm tavafı sırasında remel yapamayanlar için ifada tavafında söz konusudur.

4- Afiyet, ilim, başarı, bol rızık gibi istekler için dualarda bulunmak. İsteklerle ilgili her hangi bir sınırlama söz konusu değildir. Ama en iyisi, ayeti kerimede de yer alan şu duadır.

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

Bir de hadis-i şerifte belirtilen şu gibi mesur duaların okunması da sünnettir.

اَللّٰهُمَّ اِنِّي آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي اَنْزَلْتَ وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي اَرْسَلْتَ فَاغْفِرْ لِي مَاقَدَّمْتُ وَمَا اَخَّرْتُ.

Allahım, indirdiğin kitaba, gönderdiğin nebîye iman ettim. Benim önce ve sonra yaptıklarımı bağışla.

Sa'yin Sünnetleri : Aşağıdaki hususlardır.

1- Sa'ye başlamadan önce ve iki rekât tavaf namazından sonra Hacerü'l-esved'i öpmek.

2- Safa ve Merve'ye çıkmak. Erkeklerden boş yer kalması hâlinde kadınlar da aynı şekilde çıkarlar.

3- Safa ile Merve arasındaki iki yeşil direk arasında, koşmamak şartıyle çok hızlı adımlarla yürümek. Bu, hem Merve'ye gidişte, hem de Safa'ya dönüşte yapılmalıdır.

4- Safa ve Merve'de iken dua etmek. Bu tepelere çıkmış olsun veya olmasın. İster oturduğu yerde isterse ayakta iken, her hâlükarda duada bulunmak sünnettir.

Tavafın Mendupları: Ten'îm ve Cı'râne gibi mikat dahilinden ihrama

girenler için ilk üç şavtta hızlı adımlarla yürümek. Bir de özür veya unutma yüzünden kudüm tavafını yapamayanlar için ifada (farz) tavafında böyledir. Ayrıca ilk şavtın dışında Haccrü'l-esved'i öpmek ve rüknü Yemanî'yi istilâm menduptur.

Sa'yin Mendupları: Temizlik, avret mahallinin örtülmesi gibi namazla ilgili şartlar, Safa ve Merve üzerinde vakfe (durmak) Buralarda oturmak mekruh ya da en iyi olanın zıddına bir davranıştır.

Arafat'ta Vakfenin Vacib Miktarı: İstikrar, yani ayakta veya oturarak, isterse binek üzerinde -ki, en faziletli olanı budur- iki secde arasındaki oturuş miktarınca sükûnet üzere durmak.

Arafatta Vakfenin Sünnetleri:

1- Zevâl vaktinden sonra Nemire mescidinde tıpkı cumada olduğu gibi iki hutbe okumak. Hatip, öğle ezanından önce bu hutbelerde Allah'a hamd ve kelime-i şehadetten sonra halka hacla ilgili işleri, ibadetleri ve vazifeleri öğretir. Namazların birleştirilerek ve kısaltılarak kılınması, cemrelerin atılması, ifada tavafı, cemrelerin Müzdelife'den toplanması, Müzdelife'de gecelemek ve orada sabah namazının kılınması, fecrin doğuşuna yakın Meş'ar-i Haram'da vakfeye gitmek, sonra Akabe cemresini atmak üzere Mina'ya hareket, Muhassir vadisinde acele etmek, sonra saçların tıraş veya kısaltılması, kurban kesmek gibi hususları hâlka açıklar, öğretir.

2- Nemire mescidinde *cem-i takdim* suretiyle öğle ile ikindiyi birleştirerek kılmak. Arafatlıların dışında -onlar tam kılarlar- bu namazları ayrıca kısaltmak sünnettir. Aynı zamanda Müzdelife'de *cem-i te'hir* suretiyle akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek kılmak. Ayrıca, bu namazları Müzdelifeliler dışında -onlar tam kılarlar- kısaltmak.

Özetlersek Mekke, Mina, Müzdelife ve Arafat'ta oturanlar kendi yerlerinde namazlarını tam kılarlar. Onların dışındaki kişiler ise kısaltırlar.

Arafatta Vakfenin Mendupları:

1- Rahmet Dağında vakfe. Burası, Arafat'ın doğusunda ve büyük kayaların yanında bilinen bir yerdir.

2- Cemaatle birlikte vakfe yapmak. Çünkü insanların bir araya toplanmasında rahmet ve bereket vardır. Böyle hâllerde dualar daha çok kabule şayandır.

3- Vakfe hâlinde binek üzerinde bulunmak. İkinci derecede ayakta bulunmak. Yorgunluk hâlinde oturmak da mümkündür.

4- Dünya ve ahiretle ilgili kendi hayrına olabilecek şeyler için Allah'a dua ve niyazda bulunmak. Gün batımına kadar dua ve niyaz hâlini sürdürmek. Çünkü bu vakit, yapılan duaların kabulü için en uygun zamandır.

Müzdelife'de Vakfe: Kafilenin istirahat edebileceği, akşam ve yatsı namazlarını kılabileceği ve burada bir parça yemek yiyebileceği kadar bir süre vakfe yapmak vaciptir. Bineklerden inilmemesi hâlinde kurban gerekir.

Müzdelife'de Vakfenin Mendupları:

1- Burada gecelemek. Sabah namazını kıldıktan sonra da ortalık iyice aydınlanmadan ve yüzlerin tanınmayacağı bir alacakaranlık ortamında Müzdelife'den ayrılmak.

2- Müzdelife'nin Mina yönünde Meş'ar-i Haram'da vakfe yapmak. Batı cihetinde Kâbe'ye yönelerek yapacağı bu vakfe sırasında Allah'a dua ve niyazda bulunmak.

3- Muhassir vadisine gelindiğinde buradan hızla geçmek. Bu vadi Meş'ar-i Haram ile Mina arasında yer almaktadır.

Mina ve Sonrasında Taş Atmanın Mendupları:

1- Akabe'ye ulaşınca binek üzerinde bile olsa hemen cemreleri atmak. Bunlar Müzdelife'den toplanan yedi adet çakıl taşından ibarettir. Kurban bayramının ilk gününde güneş doğduktan sonra zevâl vaktine kadar atılmış olacaktır. Akabe dışındaki cemreleri abdestli olarak zevâl vaktinin hemen ardından ve öğle namazından önce atmak. Cemrelerin sıhhatli bir şekilde atılmış olması için sıralamaya dikkat esastır. Bunun için de önce Mescid-i Hayf'ı izleyen birinci cemreden başlayacaktır. Sonra orta cemre ve daha sonra da Akabe cemreleri gelir. Bu sıralamaya uyulmaması hâlinde cemreler sahih olmaz.

2- Akabe dışındaki cemrelerde taşları atarken kişinin yaya olması.

3- Akabe'de olsun diğerlerinde olsun her taşı atarken *"Allahu ekber"* diyerek tekbir getirmek. Orta cemrenin solunda durmak ve bu arada kıbleyi karşısına alarak birinci ve orta cemrelerin hemen ardından Bakara suresini okuyacak kadar bir süre Allah'a dua ve niyazda bulunmak. Yerinin dar olması sebebiyle Akabe cemresinden sonra hemen dönmek.

4- Taşları ardarda atmak. Arayı konuşma ile açmamak, ayırmamak.

5- Taşları kendisi veya başkasının Akabe taşlarının dışında her hangi bir yerden toplaması menduptur. Bu cemrenin taşları yalnızca Müzdelife'den toplanır.

6- Kurban kesiminin ve tıraşın mümkünse zevâl vaktinden önce gerçekleştirilmesi.

7- Tıraş veya saçları kısaltmayı kurban kesiminden sonraya ertelenmek. Kısaltma işi erkekler için parmak ucu kadar, kadınlar içinse saçların bütününden gerçekleştirilir. Parmak ucu kadar olmak şartıyla saçların dibine yakın veya uçlarından

yapılan kısaltma bir erkek için yeterlidir. Buna karşılık saçların bazı yerlerinin tıraş edilmesi yeterli değildir. Kadınlar için de saçların bazı yerlerinden yapılan kısaltma yeterli olmaz.

8- Tahsîb. Yani üçüncü gün cemrelerini attıktan sonra acelesi olmayanların Muhassıb'a (Mekke dışındaki Batha'ya,) inmesi. Burada Peygamber (a.s)'in yaptığı gibi öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları kılınır. Ancak acelesi olanların bunu yapması mendup değildir.

Akabe cemresini attıktan, kurbanı kestikten ve tıraş veya kısaltma ameliyesini bitirdikten sonra ifada tavafı için Mina'dan Mekke'ye inilir. Bayram namazının Mina'da veya Mescid-i Haram'da kılınması sünnet değildir. Çünkü hacının bayram namazı yoktur. Günümüzde Akabe cemresinden sonra Mescid-i Haram'da kılınan bayram namazı Malikî mezhebi görüşünün dışında bir uygulamadır.

Akabe cemresi ile ilgili iki vacip: Akabe cemresinin tıraştan önceye yapılması vaciptir. Çünkü bu cemre atılmadan ihramdan çıkmak mümkün değildir. Dolayısıyla ihram yasakları arasında yer alan tıraş ve benzeri ameller yapılamaz.

Aynı şekilde anılan cemreyi ifada tavafından önceye almak da vaciptir. Cemreyi tıraştan veya ifada tavafından sonraya almak kurbanı gerektirir. Ancak cemreyi kurbandan önceye veya kurbanı ya da tıraşı ifada tavafından önceye almak vacip değil, sadece menduptur.

Sonuç olarak, kurban bayramı günü dört şey yapılır: Şeytan taşlama Taşlama, kurban kesme, tıraş ve ifada tavafı.

İfada Tavafının Mendupları:

Bu tavafın, hac rükünlerinin tamamının aynı şekilde yapılmış olması için ihram içinde gerçekleştirilmesi ve tıraştan hemen sonra, hiç geciktirilmeden yerine getirilmesi gerekir. Gecikme, ihtiyaç giderecek kadar kısa bir süre olabilir.

Şafiîlere göre: (1)

Hac ile ilgili ameller üç çeşittir: Rükünler, vacipler ve sünnetler. Önce rükünleri ele alalım: Yapılan haccın tam hac olabilmesi için bütün bunların eksiksiz yerine getirilmesi şarttır. Bunlardan her hangi birinin yapılmaması hâlinde ihramdan çıkamaz. Meselâ, hepsini yerine getirdi de yalnızca yedi tavaftan birini veya sa'yden birini ihmal ettiyse haccı sahih olmaz. Hem aynı zamanda ihramdan da çıkamaz. Saçlarından yalnız iki kıl kesmesi hâlinde yine haccı tamam olmaz. Üçüncü kılı da tıraş edecek veya kısaltacak ki, ihramdan çıkabilsin. Rükünlerden hiç biri kurban veya başka bir şeyle telâfi edilemez. Tamamının muhakkak yerine getirilmesi gerekir.

1- *Haşiye el-Bacurî*, I, 323-334, *el-îzah*, 69-70; *Mugni'l-Muhtac*, I, 513.

Tavaf, sa'y ve tıraşın vakti sınırlı değildir. Aksine, yaşadığı sürece bunlar için vakti var demektir. Tıraş için Mina veya Harem de şart değildir. Bu, her yerde olabilir.

Ne var ki, rükünler arasında tertibin olması vaciptir. İhrama girmek, vakfe, ifada tavafı ve tıraş olmak gibi rükünlerin tamamından öncedir. Sa'yin, sıhhatli bir şekilde yapılan tavaftan sonra yerine getirilmesi ise şarttır. Ayrıca sa'yin kudüm tavafından sonra yapılması da sahih bir uygulamadır. Tavaf ve tıraş arasında ise tertip gerekmez.

Vacipler: Vaciplerden her hangi birini terkeden kimsenin haccı caiz olur, ancak kurban kesme cezası altına girer. İster kasıtlı olarak terketsin, isterse dalgınlık sonucu farketmez. Ne var ki, kasıtlı terkeden günaha girmiş olur.

Sünnetler: Sünnetleri terkeden kimseye hiç bir ceza gerekmez. Hatta ne günaha girmiş olur, ne de kurban ve benzeri cezalar gerekir. Bu kişi yalnızca sevap ve fazilet kaybına uğrar. Bu yüzden daha çok sevap kazanma fırsatını kaçırmış olur.

Bunları biraz daha açalım:

1- Rükünler: Haccın rükünleri beştir: İhram, Arafat'ta vakfe, tavaf, sa'y, saçı tıraş veya kısatlma. (1)

Umrenin rükünleri ise dörttür: İhram, tavaf, sa'y, saçı tıraş veya kısaltma.

2- Vacipler: Haccın vacipleri de beş maddede toplanır:

a) Zamana ve mekâna dayalı mikatta ihrama girmek. Haccın zamana dayalı mikatı Şevval, Zilkade ve Zilhicce'nin ilk on günüdür. Umrenin bu anlamdaki mikatı ise bütün bir senedir. Çünkü senenin bütün vakitleri umre ihramının vakti demektir. Haccın mekâna dayalı mikatı ise şöyle açıklanabilir: Mekkeli olsun veya olmasın, Mekke'de ikamet edenler için mekân mikatı Mekke'dir. Mekke'de ikamet etmeyenler ise daha önce adı geçen beş mikat mahallinden birinde ihrama gireceklerdir. (Medineliler Zülhuleyfe'de, Şamlılar, Mısırlılar ve Mağribliler Cuhfe'de, Yemenliler Yelemlem'de, Necidliler Karnulmenazil'de ve Doğulular Zat-ı Irk'ta ihrama girerler.)

b) Üç cemrenin atılması. Cemreye birincisinden, (2) yani Mescid-i Hayf'ı izleyen cemreden başlar. Sonra orta cemreye ve daha sonra da Akabe cemresine geçer. Akabe cemresi dışındaki cemreleri teşrik günlerinde, Akabe cemresini ise yalnızca kurban bayramı günü atar.

1- Tıraş, Şafiîlerce tercih edilen görüşe göre, haccın rüknü kabul edilir. Tıpkı tavaf gibi terkedilmesi hâlinde bunu kurban dahi telâfi edemez.

2- Büyük cemrenin Akabe cemresi olduğu anlaşılmaktadır. Bazı Şafiî ve Hanbelî kitaplarında bunun büyük cemre olduğu görüşü yer almaktadır.

c) Müzdelife'de gecelemek. Racih olan görüşe göre bu sünnet değil vaciptir.

d) Mina'da gecelemek. Racih olan görüşe göre vaciptir.

e) Veda tavafı. Mekke'den dışarı yolculuğa çıkmak isteyen herkesin bunu yerine getirmesi gerekir. Bu kişi ister hac sebebiyle orada bulunmuş olsun ister başka bir sebeple. Söz konusu yolculuğun kısa veya uzun olması da durumu değiştirmez. Bunun vacip olduğu şeklindeki görüş azhar olan görüştür.

3- Sünnetler: Haccın sünnetleri genel anlamda sekiz veya daha çoktur. Bunlar da rükünlerin ve vaciplerin dışındaki bütün vazifelerdir. Buna göre sünnetleri şöylece sıralayabiliriz:

a) *İfrad.* Hac. Bu, haccı umreden önceye almaktır. Bunun için de önce ilgili mikat mahallinde hac ihramına girer, haccı bitirince de Hareme en yakın yerden umre ihramına girer. Daha önce de belirttiğimiz gibi en faziletli ihram yeri Ci'râne'dir. Sonra, Ten'îm ve daha sonra da Hudeybiye'dir.

b) *Telbiye getirmek.* Telbiyenin metni şöyledir. (1)

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ.

Bu metni Arapça olarak istenen şekilde söyleyemeyen kimse bildiği başka bir dilde söyler. Esasen bunun Arapça dışında başka bir dile tercümesi de caizdir. Hatta Arapça biliyor olsa bile yine kendi diliyle söylemesi caizdir. İhram sırasında sıkça telbiye getirmek sünnettir. Erkekler yüksek sesle telbiye getirirler.

Telbiyeyi bitirince Peygamber (a.s)'e salat ve selâm getirir, Allah'tan rızasıyla cenneti ister, cehennemden korumasını talep eder.

c) *Kudüm tavafı.* Bu, Arafat'ta vakfe yapmadan Mekke'ye giren hacılar içindir. Umre yapan kimse için durum farklıdır. Bu kişi umra tavafını yaptığında, ayrıca kudüm tavafı yapması gerekmez.

d) Tavaftan sonra iki rekât namaz kılmak. Bu namazı Makamın arkasında kılacaktır. Ayrıca, gündüz kılması hâlinde gizli, gece kılması durumunda ise açıktan okuyacaktır. Bu namazı eğer Makamın arkasında kılmazsa Hicir'de, burada da kılmazsa Mescid'de ya da Harem içinde veya dışında her hangi bir yerde kılacaktır.

1– Anlamı: Bizi hacca çağırdın, işte geldik. Çağrına koştuk. Senin eşin yoktur. Hamd, nimet ve mülk senindir. Senin eşin, ortağın yoktur.

e) İhrama girmek istediğinde dikişli ve benzeri elbiseleri çıkarmak.[1] Ayak parmaklarını örten ayakkabı ve terlik giymemek. Sonra beyaz, yeni veya temiz olan izar ve rida giymek. Çünkü hadis-i şerifte: "*Beyaz elbiseler giyiniz.*" buyurulmaktadır. Ebu Avvâne'nin *Sahih*'inde yer alan hadiste de: "*Her biriniz izar, rida ve iki takunya (veya terlikle) ihrama girsin.*" buyuruluyor.

f) İmamın dört kez hutbe okuması.[2] Birincisi, Zilhiccenin yedinci günü öğleden sonra Kâbe'nin yanında, ikincisi arefe günü Urene vadisinde ve âdet gereği Nemire mescidinde, üçüncüsü, kurban bayramı günü, dördüncüsü ise teşrik günlerinin ikincisinde ve öğle namazından sonradır. Bu hutbelerde hacc ile ilgili Mekke'ye dönüş, Veda tavafı gibi konuları ele alır. Hacıları hakka çağırır, onları ibadete teşvik eder. Yaptıkları haccı en iyi şekilde sonuçlandırmaları yolunda irşatta bulunur. Hacdan sonra da doğruluktan sapmamaları, hele bundan böyle daha dikkatli davranmaları gerektiği hususunda onları uyarır. Bu arada, bir hutbeden öbürüne kadarki süre içinde ihtiyaç duydukları konular üzerinde durur. Bütün bu hutbeler birer kez ve öğle namazından sonra okunur. Yalnızca arefe günü okunan hutbe namazdan önce okunduğu gibi aynı zamanda iki hutbe şeklinde de irad edilir.

g) Hacda sünnet olarak yapılan gusüller. Bu gusüller ise yedi defaya mahsus olmak üzere aşağıdaki sebeplerden biri için yapılır: 1– İhram için.[3] Su bulamayan veya mevcut suyu kullanma gücünden yoksun bulunan bir kimse bu durumda teyemmüm ederek ihrama girer. 2, 3– İhramsız da olsa[4] Harem'e ve Mekke'ye girmek istendiğinde. 4– Arafat'ta vakfe için. En faziletlisi bunun Nemire'de olmasıdır. 5– Kurban günü fecrinden sonra Müzdelife'de, Meş'ar–i Harem'de vakfe için. 6– Üç teşrik gününün her birinde zevâlden sonra cemreleri atmak için. Bu konuda gelmiş rivayetler vardır. Bunların toplantı yerleri olması hasebiyle tıpkı cuma guslünde olduğu gibi sünnettir. 7– Medine'ye girmek için.

h) Zemzem suyu içmek. Hac ve umre yapan kimse olmasa bile bu sudan içmek sünnettir. Zemzem suyunu kanasıya içmek ve bu sırada kıbleye yönelmek, ayrıca, içmeden önce: "Allahım, bana Peygamber (a.s)'den ulaştığına göre, zemzem suyu ne maksatla ve niyetle içilirse onun içindir. Ben de onu dünya ve ahiret saadeti için içiyorum. Allahım! O hâlde bunu gerçekleştir." denir.

İbni Abbas (r.a) zemzem suyu içerken şöyle dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ اِنّ۪ي اَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ.

1- Tercih edilen görüşe göre bunun ihramlı hâlde iken vacip olduğu anlaşılıyor. Sünnet olan uygulama ise bunun ihrama girilmek istendiğinde gerçekleştirilmesidir.

2- *Şerhu Müslim*, VIII, 182; *Muğnil-Muhtâc*, I, 495 vd.

3- Hac ihramına veya umre ya da her ikisi için ihrama girmek istediğinde hem erkekler için hem de kadınlar için sünnettir. Hatta kadınlar ay başı veya lohusalık hâlinde bulunsalar bile. Bunu Tirmizî rivayet etmiş ve sıhhatine hükmetmiştir.

4- Buharî ve Müslim bunu ihramlı; Şafiî de ihramlı olmayan bölümünde rivayet etmişlerdir.

"Allahım! Senden faydalı ilim, geniş rızık ve her hastalıktan şifa istiyorum." [1] Başlangıçta besmele çekmek, sonra üç kere nefes alarak içmek sünnettir. Aynı şekilde, zemzem suyunu başına, yüzüne ve göğsüne serpmek de sünnettir.

Öte yandan, hac ile ilgili ameller eda edilirken yapılacak başka sünnetler de vardır. Bunları şöylece sıralamak mümkün:

a) İhramın Sünnetleri; [2]

Daha önce de açıkladığımız gibi ihrama girmek için gusletmek sünnettir. Hem gusül, hem de vücuda güzel kokular sürmek. Hatta vücutla birlikte elbiseleri de kokulamak sünnettir. Kadının ellerine kına yakması da böyledir. Buharî ve Müslim'in rivayetine göre Peygamber (a.s)'in sünnetine uymak için ihramdan önce ihram için iki rekât namaz kılmak. Birinci rekâtta "kâfirun", ikinci rekâtta da "İhlas" surelerini okumak da sünnettir. En faziletlisi kişinin binek üzerinde ise hayvanı hareket eder etmez, yaya ise yürümeye başlayınca hemen ihrama girmesidir. Yüksek sesle sık sık telbiye getirmek, dahası, binmek-inmek, inmek çıkmak ve kafile ile karşılaşmak gibi durum değişmelerinde yine sürekli telbiye getirmek de sünnetlerdendir. Şafiîlere göre ihrama başlarken kıbleye dönmek ve:

اَللّٰهُمَّ اُحْرِمُ لَكَ شَعْرِي وَبَشَرِي وَلَحْمِي وَدَمِي

"Allahım! Senin için saçımı, cildimi, etimi ve kanımı ihrama sokuyorum" demek sünnettir.

b) Tavafın Sünnetleri: [3]

Sünnete uyarak erkeğin de kadının da yürüyerek tavaf etmesi gerekir. Müslim'in bu konuda rivayeti vardır. Yine sünnet gereği ve Buharî ve Müslim'in rivayetlerinde yer aldığı gibi ilk tavafından itibaren her tavafta Hacerü'l-esved'i sağ eliyle selâmlar, onu öper ve alnını onun üzerine koyar. Bunu yapamazsa eliyle ona işaretle yetinir. Ancak Rüknü Şamîleri (Hacerü'l-esved'in yanındaki iki rükün köşe) selâmlamaz, onları öpmez. Çünkü Buharî ve Müslim'de yer alan rivayete göre Hz. İbni Ömer: *"Peygamber (a.s) yalnızca Hacer'i ve Rüknü Yemanî'yi selâmlardı."* diyor. Bu arada, Rüknü Yemanî'yi eliyle selâmlarken onu öpmez. Çünkü bu konuda her hangi bir rivayet mevcut değildir.

Hacerü'l-esved'in karşısında tavafa başlarken şöyle der:

بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُمَّ اِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ .

"Allahı'ın adıyla. Allah en büyüktür. Allahım, sana inanarak, kitabını tasdik

1- Hakim, bu hadisin senedlerinin *sahih* olduğunu söyler.
2- *Mugni'l-Muhtâc*, I, 478-483.
3- *Mugni'l-Muhtâc*, I, 487-492.

ederek, ahdine sadık kalarak ve Peygamberin Muhammed(s.a.v.)'in sünnetine uyarak."

Kâbe'nin kapısı karşısında da şöyle der:

اَللّٰهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ، وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالْأَمْنَ أَمْنُكَ وَهٰذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ.

"Allahım! Beyt senin Beytin. Harem senin Harem'in, emn (güvenlik) de senin emnindir. Ve bu, cehennemden sana sığınanın makamıdır."

Rüknü yemanîler arasında ise: "Allahım! Bize dünyada ve ahirette güzellik ver ve bizi cehennem azabından koru." der.

Bütün tavaflarında dilediğince dua eder. Ancak hadislerle bildirilen dualar diğerlerinden daha faziletlidir. Kur'an ise hiç şüphesiz en faziletli zikirdir.

Ardından sa'y gelen her tavafın ilk üç şavtında koşar gibi tavaf eder. Diğer şavtlarda normal bir şekilde yürür. Çünkü Buharî ve Müslim'de yer alan rivayete göre Hz. İbni Ömer: "Resulullah (a.s) Beyt'i ilk tavaflarında üç defa koşar, dört defa da yürürdü." diyor. Öte yandan koşma sırasında:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا.

"Allahım! Onu makbul hac, affedilmiş günah ve meşkûr bir sa'y eyle" diyecektir.

Erkekler, hatta erkek çocuklar, Ebu Dâvud'un da rivayet ettiği gibi tavaf ve sa'yde ridalarının orta kısımlarını sağ omuzlarının altına, iki ucunu da sol omuzlarının üstüne gelecek şekilde örterler. Bu, bir sünnet gereği olduğu gibi, aynı zamanda sahih olan görüştür. Ancak kadınlar bunların hiç birini yapmazlar.

Yedi tavafın ardarda yapılması gerekir. Böylece, bunun vacip olduğunu ileri sürenlerin görüşüne göre de hareket etmiş olur. Tabiî, tavafların arasını hiç mazeretsiz ayırmak mekruhtur. Cemaate katılmak ve zorunlu bir ihtiyacın doğması gibi hâller birer mazerettir. Burada hemen belirtelim ki, farz bir tavafı cenaze namazı ve cemaatle kılınan sünnet namazlar sebebiyle kesmek de mekruhtur.

Şerefi sebebiyle Kâbe'ye yaklaşır. Hem bu, selâmlama ve öpmek için de kolaylıktır. Koşma dışında ve sıkışıklık hâlinde Kâbe'ye yakın olmak uzak olmaktan daha iyidir. Uzaktan koşmak ise yakın mesafeden daha faziletlidir.

Tavaftan sonra Makam'ın arkasında iki rekât namaz kılar. Çünkü Buharî ve Müslim'de yer aldığına göre: *"Peygamber (a.s) Makam'ın arkasında iki rekât namaz kılmış ve : "Hac ibadetlerinizi benden öğrenin" buyurmuştur."* Bu namazın ilk rekâtında Kâfirun, ikinci rekâtında İhlas surelerini okur. Söz konusu namazı gece kılması hâlinde sureleri açıktan okur.

Sık sık Hicr'e girer ve orada çokca namaz kılar, duada bulunur. Nafile tavaf-

larda niyet sünnet iken haccın rüknü olmayan tavafta ve veda tavafında vaciptir.

c) Sa'yin Sünnetleri:

Tavaftan ve iki rekât tavaf namazından sonra sa'y edecek kişinin Hacerü'l-esved'i eliyle selâmlaması sünnettir. (1) Sonra Safa ile Merve arasında sa'y etmek üzere Safa kapısından çıkar. (2)

Erkeklerin normal bir insan boyu kadar Safa ve Merve'ye çıkıp oradan Kâbe'yi seyretmeleri müstehaptır. Çünkü *"Peygamber (a.s) bunların her birine Kâbe'yi görecek şekilde çıkmıştır."* (3) Çıkıp yükseldiğinde ise şöyle diyecektir:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ. اَللّٰهُ اَكْبَرُ عَلٰى مَاهَدَانَا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا اَوْلاَنَا لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِى وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ اَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْاَحْزَابَ وَحْدَهُ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَلاَ نَعْبُدُ اِلاَّ اِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ.

Daha sonra din ve dünya ile ilgili dilediğince dua eder.

Sa'yin başında ve sonunda normal yürümek sünnettir. Ancak erkekler iki yeşil direk arasında hızlı bir şekilde yürürler. (4) Bu sırada da: *"Rabbim! Mağfiret et, merhamet et ve bildiklerinden vazgeç. Aziz ve Kerim olan yalnız sensin"* *diye dua edecektir.*

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْاَكْرَمُ.

d) Arafat'ta Vakfenin Sünnetleri: (5)

İmamın, dokuzuncu gün zevâlinden (öğle) sonra iki hutbe okuması, sonra da halka öğle ve ikindi namazlarını kısaltarak ve cem-i takdim yoluyle kıldırması sünnettir. Bu uygulama aynı zamanda Müslim'in rivayetine de uygundur. Ayrıca sünnete uymanın bir gereğidir.

Gün batımına kadar vakfeyi sürdürmek sünnettir. (6) En faziletlisi de gün batımından sonra olması ve ufuktaki kızıllık biraz kayboluncaya dek sürmesidir.

1- Müslim.
2- Müslim. Safa kapısı, rüknü yemanîlerin karşısına düşen kapıdır.
3- Müslim.
4- Müslim.
5- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 496 vd.
6- Müslim.

Hacıların Allah'a zikir ve duada bulunmaları ve sık sık tehlil getirmeleri sünnettir. Çünkü Resulullah (a.s) buyurmuşlar ki: *"Duaların en hayırlısı arefe günü yapılan duadır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söylediklerinin en hayırlısı da şudur:*

لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur. Mülk yalnız O'nun, hamd de yalnız O'nadır. O, herşeye kadirdir." [1] Beyhaki'nin rivayetinde şu ilâve yer alır:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِى قَلْبِى نُورًا وَفِى سَمْعِى نُورًا وَفِى بَصَرِى نُورًا،

اَللّٰهُمَّ اشْرَحْ لِى صَدْرِى وَيَسِّرْ لِى اَمْرِى.

"Allahım! Kalbimde nur, kulağımda nur ve gözümde nur meydana getir. Allahım, göğsümü benim için genişlet ve işimi benim için kolaylaştır."

Peygamber (a.s)'e bolca ve sıkça salat ve selâm getirmek de sünnettir. Ne var ki, duada kafiyeye önem verilmez. Kasıtsız veya önceden ezberlenmiş kafiyeli duaların okunmasında da bir sakınca yoktur.

Kur'an okumak da sünnettir. Arefe günü sık sık Haşr ve İhlas surelerini okumak ise müstehaptır. Çünkü Peygamber (a.s): *"Arefe günü İhlas'ı bin defa okuyan bir kimseye istediği verilir."* [2] buyurmuştur.

Dua sırasında elleri yukarı kaldırmak [3] ve abdestli bir hâlde kıbleye yönelmek sünnettir. Dua ve zikirlerde aşırı derecede yüksek sesle dua ve zikir yapmak doğru değildir.

En faziletlisi, erkeğin binek üzerinde vakfe yapmasıdır. Azhar görüş budur.

Rahmet dağına çıkmakta her hangi bir fazilet söz konusu değildir.

Arefe dualarından örnekler:

رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. اَللّٰهُمَّ اِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى ظُلْمًا كَثِيرًا وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلاَّ اَنْتَ فَاغْفِرْ لِى مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِى اِنَّكَ اَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

1- Hadisi Tirmizî, Abdullah b. Amr'den rivayet etmiştir.

2- Hadisin ravisi İbni Abbas'tır. Hasan el-Basrî diyor ki: "Bir kaç yerde yapılan dua makbuldür: Tavaf, Mültezem, Mizab altı (Altın oluk), Kâbe, Safa ve Merve, Sa'y, Makam'ın arkası, Arafat, Müzdelife ve Cemreler.

3- *"Yedi yerde eller kaldırılır: Namaza başlarken, kıbleye yöneldiğinde, Safa ve Merve'de, iki vakfe yerinde ve iki cemrede."* hadisi sebebiyle.

اَللّٰهُمَّ انْقُلْنِى مِنْ ذُلِّ الْمَعْصِيَةِ اِلَى عِزِّ الطَّاعَةِ وَاكْفِنِى بِحَلاَلِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَاغْنِنِى بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ وَنَوِّرْ قَلْبِى وَقَبْرِى وَاهْدِنِى وَاَعِذْنِى مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ وَاجْمَعْ لِى الْخَيْرَ. اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْاَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى.

"Allahım! Bize bu dünyada ve ahirette güzellik ver ve bizi cehennem azabından koru. Allahım! Ben nefsime çok zulmettim. Günahları ise ancak sen mağfiret edersin. O hâlde tarafından beni tam anlamıyle mağfiret et ve bana merhamet eyle. Sen ki, muhakkak çok mağfiret ve merhamet edensin.

Allahım! Beni günah zilletinden taat izzetine naklet. Helâlin ile beni haramından kurtar, lütfunla beni kendinden başkasına muhtaç kılma. Kalbimi ve kabrimi nurlandır. Beni hidayet eyle, beni şerrin tamamından koru, benim için hayrı topla, bir araya getir. Allahım senden hidayet, takva, iffet ve zenginlik istiyorum."

Öte yandan, müminler için de dua etmesi gerekir. Çünkü Peygamber (a.s): "*Allahım! Hacıyı mağfiret et ve hacının mağfiretini istediği kimseyi de mağfiret et.*" [1] diye duada bulunmuştur.

e) Müzdelife'de Vakfenin Sünnetleri:

Sünnet gereği Arafat dönüşünde Müzdelife'de gecelemek gerekir. [2] Eğer orada gecenin ikinci kısmında bulunmazsa kurban kesmesi gerekir. Yine burada akşam ve yatsı namazlarını *cem-i te'hir* yolu ile birleştirerek kılmak [3] sünnettir. [4]

Gece yarısından sonra kadınları ve güçsüzleri Mina'ya geçirmek sünnettir. Diğerleri ise sabah namazını kılıncaya kadar ve sabah alaca karanlığına kadar orada kalırlar. Böylece, sünnete uymuş olurlar. [5] Sonra Mina'ya geçerler ve Müzdelife'de cemre taşları -ki, yetmiş adet çakıl taşıdır- toplarlar. Neseî ve Beyhakî'nin Fadl b. Abbas'tan rivayet ettikleri hadise göre: "*Resulullah (a.s), ona, kurban bayramı gününün fecri ile güneşin doğuşu arasındaki vakitte: "Benim için küçük taşlar topla*" buyurmuştur. Diyor ki: "*Ben de onun için çakıl taşı gibi taşlar topladım.*" Bir de şu var ki, oradaki dağın taşlarında belirgin bir yumuşaklık vardır. Burada dikkate alınması gereken bir durum da şudur: Sünnet gereği bir kimse Mina'ya geldi-

1- Hakim rivayet etmiş ve senedlerinin *sahih* olduğunu söylemiştir.

2- Müslim.

3- *Mugni'l-Muhtâc*, I, 498-501.

4- Buharî ve Müslim.

5- Güçsüzlerle ilgili rivayet Aişe'ye ait olup Buharî ve Müslim'de yer almaktadır. İbni Abbas diyor ki: "*Ben, Peygamber (a.s)'in Müzdelife gecesi öne aldığı ailesi arasındaki güçsüzler içinde idim.*" Metinde geçen *taglis* konusunu aynı zamanda Buharî ve Müslim de rivayet etmiştir. Tağlîs, gecenin son karanlığında yürümektir. Bu ise Müzdelife'ye has olmayıp her gün müstehaptır.

ğinde ancak taş atmak için buraya çıkar. Dolayısıyla, Müzdelife'de taşları toplamak, sonunda ihmale yol açmamak için sünnet bir hareket olarak değerlendirilmektedir.

Mina yolu üzerinde, Meş'ar-i Haram'da vakfe yapmak sünnettir.[1] Burada, kıbleye yönelerek ortalık iyice ışıyıncaya kadar zikir ve dua ile meşgul olmalıdırlar. Bu arada sık sık şu duaları tekrarlayacaklardır:

اَللّٰهُمَّ كَمَا أَوْقَفْتَنَا فِيهِ وَأَرَيْتَنَا إِيَّاهُ، فَوَفِّقْنَا لِذِكْرِكَ كَمَا هَدَيْتَنَا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا كَمَا وَعَدْتَنَا بِقَوْلِكَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ: فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ. ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ، إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ، اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ، لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ.

"Allahım! Bize bu dünyada ve ahirette güzellik ver ve bizi cehennem azabından koru. Allahım! Bizi burada nasıl durdurdunsa ve onu bize nasıl gösterdinse, aynı şekilde tıpkı bize olan hidayetin gibi zikrine de bizi muvaffak eyle. Bizi mağfiret eyle, bize merhamet et. Tıpkı, bize hak sözünle vaad ettiğin gibi: "Arafat'tan döndüğünüz zaman Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikrediniz, sizi hidayet ettiği gibi O'nu zikrediniz. Muhakkak siz bundan önce sapıklardandınız. Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönünüz ve Allah'tan mağfiret isteyiniz. Şüphesiz Allah çok mağfiret edendir ve çok merhamet edendir."

"Allah en büyüktür (üç defa). Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür, Allah en büyüktür. Hamd yalnız Allah'adır."

Sonra hacılar, güneş doğmadan önce ağır ağır ve vakarla yürürler. Bu arada yaptıkları tek şey telbiye ve zikirdir. Yürüyüşü güneşin doğuşundan sonraya bırakmaları mekruhtur. Hacılar yaya olsun binek üzerinde bulunsun Muhassir vadisinde [2] hızlanırlar.

f) Mina'da Taş Atmanın Sünnetleri:

Kurban bayramı günü güneş doğduktan sonra herkes Akabe cemresini (büyük cemre) [3] yedi taş olarak atar. Taş atmaya başladığında telbiyeyi keser. Bu atış ise esasen Mina'yı selâmlamak anlamını taşır. Dolayısıyla orada ilk bununla işe

1- Müslim rivayet etmiştir.

2- 500x45 arşın genişliğinde bir vadi olup, Müzdelife ile Mina arasını ayıran bir noktadadır. Burada hızlanılması ile ilgili rivayet Müslim'e aittir. Bunun da sebebi, burada Kâbe'yi yıkmaya gelen Fil ashabının müthiş bir afetle cezalandırılmalarıdır. Vadi, adını da bu azap dolayısıyle almıştır.

3- Bu, sünnete uymanın gereğidir. Buna dair Müslim'in rivayeti vardır. Bunun yeri Mina'da olmayıp, aksine Mekke yönünde Mina'nın batı sınırıdır.

başlar.

Bu cemreyi atan kimse Peygamber (a.s)'in yaptığı gibi önce onu karşısına, Mekke'yi soluna, Mina'yı da sağına alacaktır. Her taşla birlikte telbiye yerine tekbir getirecek [1] ve şöyle diyecektir :

اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

"Allah en büyüktür (üç defa). Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyük ve hamd yalnız Allah'adır."

Taşları sağ eliyle ve koltuk altındaki beyazlık görünecek şekilde kaldırarak atması sünnettir. Tabiî, kadınlar ellerini kaldırmazlar. Taşları atan kimse dua için cemrenin yanında durmaz.

Bayram günü aşağıdaki dört husus arasında tertibe dikkat etmek ayrıca sünnettir: Akabe cemresi, kurban kesmek, tıraş olmak tırnak, koltuk altı kılları gibi yerleri kısaltmak ve daha sonra ifada tavafı. Bütün bunların vakti Kurban bayramı gecesenin yarısı ile girer. Cemre atma vakti bayram günü sonuna kadar devam eder. Kurban kesme ameliyesi ise kurban vaktine mahsustur. Tıraş, tavaf ve sa'y vaktinin sonu yoktur.

Yine, hacı diğer üç cemreyi atar. Ancak, her cemre yedi taştan ibaret olup hepsinin de teşrik günleri atılması gerekir. Bu üç gün ise Zilhiccenin on birinci günü ile onu izleyen iki gündür. [2] Bu cemreleri her gün zevâl vaktinden gün batımına kadar atabilir. Bunun için de önce birinciden başlar, sonra ortaya geçer ve daha sonra Akabe cemresine başlar. Tabiî, Akabe Mina'ya dahil değildir.

Parmak uçlarından daha küçük yani bakla büyüklüğündeki çakıl taşlarının seçilmesi de sünnettir. Bundan büyük veya küçük taşların atılması kerahetle caizdir.

Hanbelîlere Göre: [3]

Haccın Rükünleri Dörttür: a) İhrama girmek. Bu, yalnız niyetle gerçekleşir. b) Arafat'ta vakfe. c) Ziyaret tavafı. Bunu terketse ve böylece Mekke'den çıksa umre yapmış olarak döner. d) Safa ile Merve arasında sa'y etme.

Umrenin rükünleri üçtür: a) İhram. b) Tavaf c) Sa'y.

Rükünlerden her hangi birinin yerine getirilmemesi hâlinde hac ve umre sa-

1- Müslim'in rivayeti, uygun olarak bir sünnetin yerine getirilmesi demektir.
2- "*Hac ibadetlerinizi benden alınız.*" gibi *sahih* haberlerin gerçeğine uymak için.
3- *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 605; *Gayetül-Müntehâ*, I, 421 vd.; *el-Muharrer fi'l-Fıkhi'l Hanbelî l'İbni Teymiye*, 242-245.

hih olmaz. Başka bir ifade ile haccın da umrenin de yerini bulması söz konusu esasların eksiksiz olarak yapılması ile mümkündür.

Haccın Vacipleri: Haccın vacipleri yedidir: a) Mikatta ihrama girmek. b) Arafatta gündüzden gün batımına kadar vakfe yapmak. c) Müzdelife'de gecelemek, gece yarısından sonra ve mümkün olursa gece yarısından önce burada bulunmak. d) Mina'da gecelemek. e) Düzenli bir şekilde cemreleri atmak. Bu da, önce birinciden başlayarak sonra sırasıyle ikinciye (orta) ve sonra üçüncüye (Akabe cemresi) geçmek suretiyle olur. f) Tıraş veya kısaltma. g) Veda tavafı. Buna sadr tavafı da denmektedir. [1]

Umrenin Vacipleri:

Umrenin vacipleri ikidir: a) Tıraş veya kısaltma. b) Harem dışından veya mikattan ihrama girmek.

Bir kimse vaciplerden birini bilerek veya dalgınlık sonucu yerine getirmezse kurban kesmek zorunda kalır. Kurbana gücü yetmemesi hâlinde on gün oruç tutar.

Umrenin Sünnetleri: Arefe gecesi Mina'da gecelemek, kudüm tavafı, hızlı yürümek, sağ omuzu açık bırakmak, telbiye, Hacerü'l-esved ve rüknü yemanî'yi selâmlamak, Hacerü'l-esved'i öpmek, gerektiği yerlerde yürümek ve koşmak, hutbeler, zikirler, dualar, Safa ve Merve'ye çıkmak, yıkanmak, bedenî temizlik, ihramdan önce ve tavaftan sonra iki rekât namaz kılmak ve cemre anında kıbleye yönelmek.

Bütün bunlardan her hangi birinin yerine getirilmemesi hâlinde hiç bir şey gerekmez. Ancak adama durumunda bunlardan her hangi biri vacip hâle gelebilir.

İhramın Sünnetleri: [2]

İhramın sünnetlerini de şöylece sıralamak mümkündür: Gusül veya imkânsızlık ya da özür durumunda *Gayetul-Müntehâ*'da da zikredildiği gibi teyemmüm. Kıl ve tırnakları almak, kötü kokuları gidermek, misk, öd ve gül suyu gibi maddelerle kokulanmak. Hanımların kına yakması.

Beyaz ve temiz bir izar, rida terlik veya takunya giymek. Erkekler kadınların aksine dikişli elbiselerini çıkarmış olacaklardır. Farz namazdan veya iki rekât nafile namazdan sonra ihrama girmek.

Esah görüşe göre ihramın hemen ardından telbiye getirmek. Hatta çokça telbi-

1- *Sadr* kelimesi yolcunun hedeflediği şeyden geri dönmesi anlamına geldiğinden söz konusu tavafa bu ad verilmiştir.
2- *Gayetül-Müntehâ*, I, 365 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 488 vd.

ye getirmek. [1] Çıkış ve inişlerde, beş vakit namazın ardından sabah akşam, kafile ile karşılaşmada, bütün bu durumlarda hem de yüksek sesle telbiye getirmek. [2] Ne var ki, kendini yoracak ve zarar verecek şekilde, hele gücünün üstünde sesini yükseltmeye çalışılmamalı. Telbiyeden sonra dua etmek de aynı şekilde sünnettir. Böylece Allah'tan cennet isteyecek ve cehennemden korumasını dileyecektir. [3] Tabiî, bilebildiği, özellikle tercih ettiği dualarla dua etmekte serbesttir. Öte yandan, telbiyenin hemen ardından Peygamber (a.s)'e salat ve selâm okumak da sünnettir. Çünkü Allah'ın zikri için uygun bir fırsat olan bu durum aynı zamanda Peygamber (a.s)'e salat ve selâm için de uygun bir fırsattır. Ancak, dua ve salat ve selâmda sesini yükseltmez. Çünkü telbiyenin hemen ardından yapılan dua ve salavatların yüksek sesle yapılması gerektiği hususunda her hangi bir gerekçe mevcut değildir. Kadınların ancak yanlarındaki aynı cinsten arkadaşlarının duyabileceği şekilde bunları açıktan okumalarına izin verilir. Bir de Kâbe'yi tavaf edenlerin bunları yüksek sesle okumaları mekruhtur.

Telbiyenin icma ile sabit olan şekli daha önce de geçtiği şekildir. " Peygamberimiz (a.s)'in sünnetine uyarak buna ilâve yapılmaz.

Arapçayı bilenler için bunları Arapça dışındaki bir dille okuyup söylemeleri doğru olmaz. Çünkü, bunlar böyle meşru kılınmıştır. Ama Arapça bilmeyenler namazdaki tekbir gibi kendi dilleriyle de bu ödevleri yerine getirebilirler.

Tavafın Sünnetleri: [4] Sağ eliyle Hacerü'l-esved'i selâmlamak ve onu öpmek. İhramlı iken sağ omuzu açık tutmak, ilk üç şavtta hızlanmak, yani hızlı ve yakın adımlarla yürümek ve tavafta diğer şavtları normal yürüyüşle yürümek. Bu arada Kâbe'ye olabildiğince yakın olmak ve ayrıca dua ve zikirde bulunmak. Sonra da iki rekât namaz kılmak. Ziyaret tavafının dışında ise hızlı ve yakın adımlarla yürümek sünnet olmadığı gibi sağ omuzu açık tutmak da sünnet değildir.

Eğer doğrudan Hacerü'l-esved'i öpmesi zorlaşırsa sağ eliyle selâmlar ve bu elini öper. Selâmlamanın da zorlaşması durumunda ona eliyle veya başka bir şeyle işaret eder, fakat öpmez.

Hacerü'l-esved'e yüzünü dönerek şöyle der:

بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُمَّ اِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ .

1- Sehl b. Sa'd'in şu rivayetine binaen: *"Telbiye getiren her Müslüman muhakkak surette sağında solunda bulunan ağaç, taş, kerpiç adına da telbiye getirmiş olur. Ta ki, yeryüzü şuradan buradan kesilinceye kadar.* " Bu hadisi Tirmizî *hasen* bir senedle rivayet etmiştir. Ayrıca, İbni Mace de rivaye etmiştir.

2- Hz. Enes diyor ki: *"Onların çok yüksek sesle telbiye getirdiklerini duydum."* Bunu, Buharî rivayet etmiştir.

3- Darekutnî'nin rivayetine göre Huzeyme b. Sabit şöyle diyor: *"Peygamber (a.s) telbiyeyi bitirince Allah'tan mağfiretini ve rızasını ister, rahmetiyle cehennemden sığınırdı."*

4- *Gayetul-Müntehâ,* I, 399-402.

"Allah'ın adıyla, Allah en büyüktür. Allahım! Sana iman ederek, kitabını tasdik ederek, ahdine sadık kalarak ve Peygamber'in Muhammed'in sünnetine uyarak."

Hacerü'l-esved'i her selâmlamasında bunu söyler. Hadis âlimlerinden bir grup da şunu ilâve eder:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ.

"Allah en büyüktür. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyük, Allah en büyük ve hamd yalnız Allah'adır."

Tavaf eden kişi bu sırada sol yanını Kâbe'ye yaklaştırır.

Rüknü yemanî'yi selâmlar,[1] fakat öpmez. Bu, bütün şavtlarda tekrarlanır. Ancak rüknü şamî ve garbîyi selâmlamaz.

Rüknü yemanî ile Hacerü'l-esved arasında şu duayı okur:

رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

"Rabbimiz! Bize bu dünyada ve ahirette güzellik ver ve bizi cehennem azabından koru."

Tavafının geri kalan kısmında da şöyle dua eder:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا، رَبَّنَا اغْفِرْ وَارْحَمْ، وَاهْدِنِى السَّبِيلَ الْاَقْوَمَ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ، وَاَنْتَ الْاَعَزُّ الْاَكْرَمُ.

"Allahım! Bunu makbul bir hac, meşkur bir sa'y, mağfiretedilmiş bir günah kıl. Rabbimiz! Mağfiret eyle, merhamet kıl. Beni en doğru yoluna erdir ve bildiğin günahlarımdan beni sorgulama. Aziz ve Kerimsin." Daha sonra dilediğince duada bulunur. Aynı zamanda Kur'an okumak da sünnettir.

Sa'yin Sünnetleri:[2] Şafiîlerle ilgili bölümde de kaydedildiği gibi, sa'y için Safa kapısından çıkar -bu, Ebu Kubeys dağı tarafıdır- ve Kâbe'yi görebilmesi için erkekler Safa tepesine giderler. Burada yüzlerini Kâbe'ye dönerler ve üç defa:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى مَاهَدَانَا، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ.

"Bize hidayet ettiği şey dolayısıyle Allah'a hamd olsun. Allah'tan başka ilah yoktur.. O'nun ortağı da yoktur.." Bu arada istediği duaları da okur. Sonra Safa'dan iner, yürür ve iki yeşil direk arasında koşar. Daha sonra Merve'ye çıkar, burada da

1- Kâbe'nin solundan tavaf eden ilkin şamî ve ırkî diye adlandırılan direğe uğrar. Bu direk Şam yönüne düşmektedir. Sonra, sırasıyle Batı yönündeki Batı direği ve daha sonra da Yemen cihetindeki Yemanî izler.

2- *Gayetul-Müntehâ*, I, 404-406.

Safa'da söylediklerini söyler, okur. Kadınlarsa tepeye çıkmazlar ve koşmazlar.

Sa'yin sünnetleri şöylece özetlenebilir: Tertemiz olmak, abdestli bulunmak ve avret mahallini örtmek. Zikir ve duada bulunmak. Gerekli yerlerde koşmak, normal yürümek. Çıkıp yükselmek. Tavafla arasını açmamak. Gerçi, bir gün tavaf etse, bir diğer gün de sa'yde bulunsa yine de caizdir.

Arafat'ta Vakfenin Sünnetleri: [1] Tıpkı Şafiîlerle ilgili bölümde kaydedildiği gibi vakfenin sünnetlerinden önemlisi imamın Nemire'de (Arafat'tan hemen önce) tekbirle başlanan kısa bir hutbe okumasıdır. [2] İmam bu hutbede oradakilere Arafat'ta vakfeyi, bunun vaktini, oradan ayrılışı, Müzdelife'de gecelemeyi, öğle ve ikindiyi *cem-i takdim* yolu ile kılmayı öğretir.

Hacla ilgili diğer ibadetlerin aksine vakfe binek üzerinde yapılır. Rahmet dağı eteklerindeki büyük taşların bulunduğu noktada kıbleye dönülür. Fakat bu sırada dağa çıkma teşübbüsünde bulunulmaz.

Eller yukarı kaldırılarak çokça dua okunur. Tevbe ve istiğfarda bulunulur. Tam bir huşu içinde günahlar hatırlanır, ihtiyaçlar dile getirilir ve ısrarlı dualarda bulunulur. Bu arada dua üç kere tekrarlanır. Ayrıca: "Allah'tan başka ilah yok, O'nun ortağı da yoktur.." cümlesi sık sık tekrarlanır. Burada durum Şafiîlerle ilgili bölümde kaydedildiği gibidir.

Artık, bundan böyle istediği duaları okur. Bu arada çokça gözyaşı döker. Öyle ki, gözyaşları bir sel gibi çağıldar. Gözler hedeften başkasını görmez.

Müzdelife'de Vakfenin Sünnetleri: [3] Dokuzuncu gün gün batımından sonra sükunet ve vakar içinde Müzdelife'ye geçmek. Bu sırada tevbe ve istiğfarda bulunmak. Bilindiği gibi, orada gece yarısına kadar gecelemek gerekmektedir. Burada ayrıca akşamla yatsı namazları *cem-i tehir* yoluyla birleştirilerek kılınır. Sabah namazı da sabahın erken saatlerinde kılındıktan sonra Meş'ar-i Haram'a gelinir [4] hamdü sena ve tekbirlerle buraya çıkılır veya yanında vakfe yapılır. Ortalık iyice ışıyıncaya kadar burada aynı zamanda dualar edilir. Şafiîlerin görüşleri zikredilirken kaydedildiği gibi: *"Allahım! Burada bizi durdurduğun ve onu bize gösterdiğin gibi, aynı şekilde tıpkı bizi hidayetin gibi zikrin için de durdur.."* duası okunur.

Muhassir vadisine gelindiğinde yaya olsun binekli olsun çok acele davranmak.

Hacı, Müzdelife'den nohut tanesinden büyük ve fındıktan küçük yetmiş adet

1- *Gayetul-Müntehâ*, I, 407 vd, 412, 415.

2- Yine İmam kurban bayramı günü ve teşrik günlerinin ikincisinde Mina'da hutbe okur.

3- *Gayetul-Müntehâ*, I, 409 d.

4- Müzdelife'de Kazh adı da verilen küçük bir dağdır. Ayrıca, Müzdelife'nin tamamına Meş'ar adı verilir.

çakıl taşı toplar. Bu taşların Mina ve diğer Harem bölgelerinden alınması mekruhtur. Temiz olmayan taşlar da caizdir. Ayrıca temiz taşların yıkanması sünnet bir uygulama değildir.

Mina'da Taş Atmanın Sünnetleri: [1] Yedi tane taş atarak ilkin Akabe cemresinden başlamak. Bu, ayrıca Mina'nın selâmlanması demektir. Bu cemrenin tıpkı tavaf gibi kurban bayramı gece yarısından sonra yerine getirilmesi. Taşları güneş doğduktan sonra atmak daha uygundur. Ayrıca, her taşla birlikte: *"Allahım! Bunu makbul bir hac, mağfiret edilmiş günah ve meşkur bir sa'y eyle."* diyecektir.

Diğer yandan vadiye girmek, kıbleye yönelmek ve taşları sağ tarafına atmak. Cemre sırasında koltuk altının beyaz noktası görününceye kadar elini kaldırması ve yaya vaziyette atması. Cemre başlangıcında ise telbiyeye ara vermesi gerekir.

Kurbandan sonra tıraş olmak da sünnettir. Tıraş olmak saçları kısaltmaktan daha faziletlidir. Öte yandan, kurban günü şu dört husus arasındaki tertibe riayet sünnettir: Taşları atmak, sonra kurban , sonra tıraş ve daha sonra tavaf. Tıpkı, Hz. Cabir'in Peygamber (a.s)'in haccını anlatırken dile getirdiği gibi. [2] Gerçi bilmeden veya unutarak bu sıralamayı ihlâl ederse bir şey gerekmez. Ebu Hanife hariç diğer âlimlerin büyük çoğunluğunun görüşü böyledir. Ebu Hanife'ye göre tıraşı taş atmadan veya kurbandan öne alması hâlinde kurban yükümlülüğü altına girer.

Tırnak, bıyık, koltuk altı, burun ve kasık kıllarını kesmek ve ihramdan çıkışta kokulanmak da yine sünnettir.

Arefe günü hutbe sünettir: İmamın Mina'da kurban günü hutbe okuması, hutbeye tekbirle başlaması ve bu münasebetle hacılara kurbanı, ziyaret tavafı ve cemreleri öğretmesi mendup bir harekettir.

Cemreleri teşrik günlerinde öğle namazından önce atmak sünnettir. Tabiî, Mekke'ye en uzak noktada bulunan ve Hayf mescidini izleyen birinci cemreden başlamak vaciptir. Bu arada kıbleye yönelerek atar. Sonra taşlara hedef olmamak için biraz öne geçer.

Sonra durur, ellerini kaldırarak uzun uzun dua eder.

Sonra orta cemreyi atar. Bu cemreyi sağına alarak kıbleye yönelir. Bu arada orada durur ve dua eder. Daha sonra ise Akabe cemresini atar ve bu cemreyi de sağına alarak kıbleye yönelir. Vadiye iyice girer, fakat orada durmaz. Cemrelerdeki sıralamaya uymak şarttır.

İmamın teşrik günlerinin ikincisinde hutbe okuması menduptur. İmam bu hutbede hacılara acele etmenin, gecikmenin hükümleriyle birlikte daha başka ko-

---

1- *Gayetul-Müntehâ*, I, 410 vd. 414 vd.
2- *el-Muğnî*, III, 446.

nularda da bilgi verir.

İkinci gün imamdan başkasının acele etmesi caizdir. Bu, ilk ayrılıştır. Eğer o henüz Mina'da ikcn güneş batmış olursa bu takdirde orada gecelemcsi ve yarının ccmresini atması gcrckir. Böylcce, acele eden bu kişiden üçüncü gün ccmresi düşer. Ayrıca bu kişi taşlarını atılan yere gömer.

Mina'dan ayrıldığı zaman Abtah'a (burası Muhassıb'dır: İki dağ arasında mezarlığa doğru bir yer) inmesi sünncttir. Burada öğle ile ikindiyi ve akşamla yatsıyı kılar, sonra biraz uyur ve daha sonra Mekke'ye girer.

MEZHEPLERE GÖRE ÖNEMLİ HAC AMELLERİNİN HÜKÜMLERİ

Amel	Hanefî Mezhebi	Malikî Mezhebi	Şafiî Mezhebi	Hanbelî Mezhebi
1- Haccın hükmü	İmkânı olan kişiye hemen farzdır.	Hemen farzdır	Geciktirilebilir farzdır.	Hemen farzdır.
2- Umrenin hükmü	Müekked sünnettir.	Meşhur görüşe göre müekked sünnettir.	Geciktirilebilir, farzdır.	Hemen farzdır.
3- Hac için ihrama girmek (niyet)	Şart	Rükün	Rükün	Rükün
4- Umre için ihrama girmek (niyet)	Şart	Rükün	Rükün	Rükün
5- Mîkatta ihram	Vacip	Vacip	Vacip	Vacip
6- İhramın hemen ardından telbiye getirmek	Vacip	Vacip	Sünnet	Sünnet
7- İhram için gusül	Sünnet	Sünnet	Sünnet	Sünnet
8- İhram için güzel koku sürünmek	Sünnet	Sünnet	Sünnet	Sünnet
9- Telbiye	Vacip	Vacip	Sünnet	Sünnet
10- Kırân ve ifrâd haccı için kudûm tavafı	Sünnet	(Esah görüşe göre) Vacip	Sünnet	Sünnet
11- Tavaf niyeti	Şart	Vacip	Sünnet	Sünnet
12- Tavafa Hacer-i Esved'den başlamak	Vacip	Vacip	Şart	Şart
13- Tavaf edenin Kâbe'yi soluna alması	Vacip	Şart	Şart	Şart
14- Güçlü kimselerin yaya halde tavaf etmesi	Vacip	Vacip	Sünnet	Şart
15- Tavafta temiz ve abdestli olmak	Vacip	Şart	Şart	Şart
16- Beden, elbise ve mekân temizliği	Sünnet	Şart	Şart	Şart
17- Tavafın Hatîm'in veya Hacer'in arkasından yapılması	Vacip	Şart	Şart	Şart

Amel	Hanefî Mezhebi	Malikî Mezhebi	Şafiî Mezhebi	Hanbelî Mezhebi
18- Tavafın Mescid'de olması	Şart	Şart	Şart	Şart
19- Tavafın yedi şavt olması	Vacip	Şart	Şart	Şart
20- Tavaf devirlerinin peşpeşe olması	Sünnet	Vacip	Sünnet	Vacip
21- Tavafta avret mahallini örtmek	Vacip	Şart	Şart	Şart
22- İki rekât tavaf namazı	Vacip	Vacip	Sünnet	Sünnet
23- Umre tavafı	Rükün	Rükün	Rükün	Rükün
24- Safa ile Merve arasında sa'y	Vacip	Rükün	Rükün	Rükün
25- Sa'yin tavaftan sonra olması	Vacip	Vacip	Şart	Şart
26- Sa'y niyeti	Vacip	Şart	Şart	Şart
27- Sa'yin Safa'da başlaması ve Merve'de bitmesi	Vacip	Şart	Şart	Şart
28- Güçlü kişilerin yaya olarak sa'y etmesi	Vacip	Vacip	Sünnet	Şart
29- Sa'yin yedi devir olması	Vacip	Şart	Şart	Şart
30- Sa'y devirlerinin peşpeşe olması	Sünnet	Şart	Sünnet	Şart
31- Umrede saçları tıraş veya kısaltmak	Vacip	Vacip	Meşhura göre rükün	Vacip
32- Arefe gecesi Mina'da gecelemek	Sünnet	Sünnet	Sünnet	Sünnet
33- Arafat'ta vakfe	Rükün	Rükün	Rükün	Rükün
34- Arafat'ta vakfe vakti	İttifakla Arefe günü zevâl vaktinden sonra Kurban bayramı günü şafağı sökünceye kadarki süre[1]			
35- Gündüz vakfe yapanlar için vakfenin gün batımından sonraya kadar uzaması	Vacip	Vacip	Sünnet	Vacip
36- İmam veya vekili ile Arafat'tan dönmek	Vacip	Vacip	Sünnet	Sünnet

(1) Vakfe vaktinin sonu hakkında ittifak ederlerken, başlangıcı üzerinde Hanbelîler farklı görüş ileri sürmüşler vakfe vaktinin arefe günü şafağının sökmesinden itibaren başlayacağını söylemişlerdir. *el-Muğnî*, III, 415.

Amel	Hanefî Mezhebi	Malikî Mezhebi	Şafiî Mezhebi	Hanbelî Mezhebi
37- Müzdelife'de akşam ile yatsıyı cem-i takdim ile birleştirmek	Vacip	Sünnet	Sünnet	Sünnet
38- Müzdelife'de vakfe	Vacip. Bir an bile olsa, fecirden sonra.	Vacip. Kafilenin istirahat edeceği, iki vakit namazın birleştirilerek kılınacağı ve bir miktar yeyip içecek kadar bir zaman vakfe yeterlidir. Gecelemek ise menduptur	Vacip. Gecenin ikinci yarısında bir an bile	Gece Yarısından sonraya kadar gecelemek vaciptir.
39- Müzdelife'de Meş'ar-i Harâm'da fecirden güneş doğuncaya kadar vakfe	Müstehap	Mendup (fakat mutemed görüş sünnet olduğudur)	Sünnet	Sünnet
40- Kurban bayramı günü Akabe cemresini atmak	Vacip	Vacip	Vacip	Vacip
41- Hacda tıraş veya saçları kısaltmak	Vacip	Vacip	Mutemed görüşe göre rükün	Vacip
42- Cemre atma, kurban kesme ve tıraş arasındaki sıralama	Vacip	Sünnet	Sünnet	Sünnet
43- Ziyaret tavafı	Çoğu rükündür. (Üç ve dördüncü şavtın fazlası)	Rükün	Rükün	Rükün
44- Ziyaret tavafının Kurban günlerinde olması	Vacip	Zilhicce'de olması vacip	Sünnet	Bayram günü sünnet
45- Ziyaret tavafını Akabe Cemresinden sonraya ertelemek	Sünnet	Vacip	Sünnet	Sünnet

Amel	Hanefî Mezhebi	Malikî Mezhebi	Şafiî Mezhebi	Hanbelî Mezhebi
46- Üç cemreyi teşrik günlerinde atmak	Vacip	Vacip	Vacip	Vacip
47- Cemreyi geceye ertelememek	Sünnet	Vacip	Sünnet	Su taşımak bineklere gözcülük etmek gibi hizmetler de bulunanların dışındaki hacılara vaciptir. Çünkü, böyle hizmetler ve renler gece gündüz atabilirler.
48- Teşrik günlerinin gecelerinde Mina'da gecelemek	Sünnet	Ancak binek gözcüleri ve su taşıyıcıları dışındakiler için vaciptir	Binek gözcüleri ve su taşıyıcıları dışındakiler için vaciptir.	Vacip
49- Veda tavafı	Vacip	Mendup	Mutemed olan görüşe göre vacip	Vacip
50- Umrenin teşrik günlerinde eda edilmesi	Tahrimen mekruh	Olamaz. Ayrıca dördüncü gün cemresinden sonra gün batımına kadar mekruhtur.	Hac işlerini bitirdikten sonra kerahetsiz yerini bulur.	Kerahetsiz yerini bulur.
51- Cemreleri sırayla atmak (Birinci, orta ve Akabe)	Sünnet	Vacip	Vacip	Vacip

İÇİNDEKİLER

CENAZE NAMAZI, CENAZE AHKAMI VE ŞEHADET

ORUÇ

ORUCUN ÇEŞİTLERİ

ORUÇ'UN VAKTİ ve HİLÂL'İN TESBİTİ

ORUCUN ŞARTLARI

ORUCUN SÜNNETLERİ, ADABI ve MEKRUHLARI

ORUÇ

ORUCUN ÇEŞİTLERİ

ORUÇ'UN VAKTİ ve HİLÂL'İN TESBİTİ

ORUCUN ŞARTLARI

ORUCUN SÜNNETLERİ, ADABI ve MEKRUHLARI

ORUCUN BOZULMASI, ORUCUN KAZASI ve KEFARETİ

İTİKÂF

ZEKAT

ZEKÂTINI VERMEK FARZ OLAN MALLAR

ZEKATIN VERİLECEĞİ YERLER

FITIR SADAKASI

NAFİLE SADAKALAR

HAC VE UMRE

HAC ve UMRENİN ŞARTLARI ve ENGELLERİ

ZAMAN VE MEKAN İTİBARİYLE HAC VE UMRE MİKATLARI

HAC VE UMRE AMELLERİ VE PEYGAMBER (AS.)'İN BU İBADETLERİ NASIL YAPTIĞI